

תרגום ספר משלי וביאורו

בלשון ערבית

והוא ספר דרישת החכמה

לרבינו סעדיה גאון בן יוסף הפיומי

הוציאוהו לאור וביארוהו בהערות עבריות

הקטן נפתלי המבונה יוסף דירינבורג

ותלמידו מאיר בן אליהו למברט

בבית האדון ארנסט לרו

פאריס שנת תרנ"ד לס"ק

בדפוס צבי הירש ב"ר יצחק אימצקאווסקי בברלין

תפסיר ספר משלי ושרחה

באלערביה

והו כתאב מלב אלחכמה

תאליף

רבינו סעדיא גאון בן יוסף אלפיומי

אברגאה וצחחאה ובינאה בחואש באלעבראניה

אלפקיראן אלמפתקראן אלי רחמא רכחמא

נפתלי הסכונה יוסף דיריגבורג

ותלמידה מאיר בן אליהו למברט

מורח. רמב"ם, חר"אב"מ

יבאע ענר ארנסט לרו אלכתב

במדינה בארים אלמחרוסה

סנה א' תתצ"ד.

הקדמת המוציאים לאור.

הגאון ר' סעדיה חיבר העתקת ספר משלי ופירושו אחר שכתב פירושו על על איזה ספרים מספרי תנ"ך⁽¹⁾ וזה ברור לנו לפי שהזכיר בו פירושו על התורה (דף 52, 56, 119, 188) ופירושו על ספר ישעיה (דף 94, 195)⁽²⁾ ועל ספרי תהלים (דף 198) ואיוב (דף 28, 96, 184) ואין ידוע לנו אם חיבר העתקת חמש מגלות קודם ספר משלי אם לא אבל אין ספק שהעתקותיו ופירושו על ספרי קדש קדמו לפירושו על ספר יצירה ולספר אמונות ודעות.

והנה קרא הגאון ספר משלי כתאב טלב אל חכמה והוא ספר דרישת החכמה⁽³⁾ ואמר ששלמה המלך רצה ללמד בו את מבקשי החכמה וקראם הרבה פעמים בן או בנים כי התלמיד אצל רבו כבן אצל אביו. ואחר שכוונת לומר החכמה היא להבין הדברים המושכלים צריך להמשילם לדברים המוחשיים הגלויים לכל ולכן קרא שלמה ספרו ס' משלים ולפיכך ראוי להבדיל בהרבה פסוקים בין הענין הנגלה והענין הנסתר שזה משל לזה כמו פרשת אשת חיל לפי דעתו היא משל לאיש המבקש מחיתו ולאיש החכם ולאיש הצדיק.

הגאון חלק ספר משלי בעצמו לשלשה חלקים החלק הראשון (והם הפרקים א' עד ט') כולל ענינים מחוברים והחלק השני (מפרק י' עד פרק כ"ד) כולל פסוקים נפרדים ושני החלקים האלו חיברם וכתבם שלמה כמו שהם לפנינו והחלק השלישי (מפרק כ"ה עד כ"ט) חיברו גם כן שלמה אבל לא נכתב על ספר עד שבאו אנשי חזקיהו כמו שהמשנה נתנה למשה על הר סיני ולא נכתבה עד זמן התנאים וזה דעתו גם כן בספר יצירה שחיבר אברהם אבינו ענינו מבח שכלו ונשאר על פה עד שבאו חכמי המשנה וכתבו אותו כפי לשון בני דורם. ולפי דעת הגאון פרשת אנור ופרשת למואל נתוספו על ספר משלי ואנור ולמואל היו שני חכמים מפורסמים בימי קדם ואמר שאף על פי שאמרו חז"ל ששני שמות הללו כינויים לשלמה המלך אין להוציא מקרא מדי פשוטו⁽⁴⁾).

⁽¹⁾ והם חמשה חומשי תורה וחמש מגילות ישעיה תהלים משלי איוב ודניאל ואפשר שפירש גם כן תרי עשר. ועיין תולדות ר"ם גאון באחד מהחלקים הבאים.

⁽²⁾ אל יקשה לך איך הזכיר הגאון פירושו למשלי בביאורו לישעיהו כ"ז ג' שאין ספק אצלנו כי המלות ועלי מא שרחנאה פי תפסיר ס' משלי נתוספו אחר זמן מאת הגאון עצמו על הגליון.

⁽³⁾ האומר שהגאון קרא בשם זה רק פירושו או העתקתו מועה. כי ס' משלי בעצמו קרא ס' דרישת החכמה וכן הוא בשמות שנתן לס' תהלים ולס' איוב ולס' יצירה.

⁽⁴⁾ הקראי יפת בן עלי חשב שתי פרשות האלו לשני חלקים נפרדים ולכן הוא מחלק ס' משלי לחמשה כחמשה חומשי תורה וכחמשה ספרי תהלים וכן עשה המאירי עיין בתחלת פרק ל' וליא מביאורו.

ולא נאריך לבאר דרכי פירוש הגאון ולהזכיר שמות האנשים אשר למדו ממנו כי כבר כתב הרב ד"ר יונה בונדי¹) בענינים האלו מאמר מספיק למי שאינו רוצה לחקור ולדרוש בספר הגאון בעצמו. ולא נעיר רק על שגגות אחדות ששגג הגאון בהעתקתו והחליף פסוקים אלו עם אלו י"א י"ח עם י" ט"ז, י"ב ט"ז (מלת כעס) עם י"ב כ"ג, ט"ז י"ח עם י"ח י"ב, י"ט כ"ד עם כ"ו ט"ז וכ"ו א' עם כ"ו ח' ובאיות כתבי יד הגיהו המעיות ועיין הערותינו לאלו הפסוקים. ועוד העתיק פסוק תפארת בנים אבותם (י"ז ה') כפשוטו אבל בפירושו ביארו כאילו נכתב תפארת אבות בניהם וגם יש קצת סתירה בין פירושו לב"א י"ח ובין פירושו לכ"ו כ"ב במעשה מלשיני חגניה מישאל ועזריה.

פירוש משלי הוצאנו לאור על פי כתב יד אחד יחיד שהוא באוקספורד (קאטולוג נייבויער 119 ועיין עליו בונדי דף 16) וקראנו אותו כ"א' ולהעמיד העתקה על בוריה השתמשנו עוד בשני כ"י אחרים האחד מאוצר הספרים שבלונדון (or. 2375) והוא אצלנו כ"י ב' והשני הוא בעיר בערלין (or. fol. 1203) וקראנוהו כ"י ג'. והנה הוא ידוע כי הגאון חיבר על התורה שתי העתקות. האחת עם פירוש ארוך והאחרת בלי פירוש אבל הוסיף בה לפעמים איות מלות לרמזו בהן אל ביאורו הגדול (עיין סוף הקדמתו) ואפשר שעשה זה גם כן בספר משלי ואחר שכתב ביאורו העתיק את הספר בלי פירוש אבל הניח בזאת ההעתקה איות פירורים מביאורו לבאר היטב ענין הפסוקים והיא הנוסחה המצויה בכ"י ב' וג' המסכימים זה עם זה על הרוב ובזאת נבין חילוקים רבים הנמצאים בין הכ"י א' וכ"י ב' וג' וגם פסוק אחד (ד' ט"ו) בכ"י ב' וג' משונה מהעתקת כ"י א' אבל הוא כפי הפירוש הנמצא בו.

ונראה לנו שהכ"י א' הועתק מכ"י אשר היה באותיות ערביות ואם אין ראיה לדבר רמז לדבר כי בגליון הכ"י (על פסוק כ"ב י') נמצא כתוב באותיות ערביות ימתהן במקום ימתחן הנמצא בפנים²) ועוד יש טעויות שאין מבוארות כי אם מתוך כתב ערבי כמו שנכתב אסראף במקום אשראף (דף 44 הערה 3), מגיר במקום מעיר (דף 89 הערה 3) בעת במקום נעת (דף 133 הערה 4) נראה במקום יראה (דף 135 הע' 1) ואלדין במקום אלדני (דף 149 הע' 3) וכל אלו הטעויות אין להם מובן כי אם בחילוף האותיות הערביות הדומות זו לזו בצורתם והמשונות בנקודותיהם והכל יודעים שראב"ע כתב בביאורו לבראשית ב' י"א שרבינו סעדיה תרגם התורה בלשון ישמעאל ובכתיבתם ואם עשה כן בהעתקתו לתורה כל שכן שעשה זה בפירושו על נביאים וכתובים. וגם הכ"י א' הוא יותר קרוב למשפטי לשון ערבי מכ"י ב' וג' שבהם כמה אמות הקריאה שאינן נהוגות בערבית. ובכל זאת לא דקדק הסופר להבדיל בין האותיות הדומות כמו ב' וכ' ג' ונ' ה' וח' והגהנו טעויות הכ"י שאין ספק בהן ולא העירונו כי אם על הדברים הקשים וכל מי שמוציא לאור ספר רק על פי כ"י אחד יבין בנקל עמלנו ויגיעתנו. וגם חסרונות רבים היו נמצאים בכ"י והשלמנום כפי השערותנו בין שהרגיש בהן הסופר והשאיר המקום חלק בין שלא הרגיש בהן ומתוך הענין נתברר לנו שחסר שם דבר. ודף אחד נעתק מההקדמה ובא לתוך פרק שלשים³). ובפרק כ"ח לא ראה הסופר כי בכ"י שלפניו

¹) Das Spruchbuch nach Saadia. Halle. 1888.

²) וברל זאת יתכן שהסופר בעצמו בחר בהגחתו באותיות ערביות מפני שבערבי הה' איננו דומה ל'ח' ואלו השתמש באותיות עבריות היה נקל להחליף אלו האותיות.

³) ועיין מה שכתב הרב ר' יונה בונדי בספרו הנזכר דף 16.

נתחלפו שני דפים זה עם זה וכתב חצי הראשון מפירוש פסוק י' עד מלות במא יעור ואחר כך חצי האחרון מפירוש פסוק י"ד ממלות וכמא צעב ופסוק ט"ז י"ז י"ח עד מלות אלאעטם פלדלך וחזר וכתב מה שהשמיט בין פסוק י' ופסוק י"ד.

הפסוקים העבריים שבב"א נקודים בנקוד הטברני וגם נקד הסופר פעם אחת מלות ערביות בנקוד הזה וכתב כל מן עמר עמר ומשתמש בצרי במקום המדף שבערבי או במקום האלף כמו לבס (= לבאס) אלאגל אלאמר ופעם אחת נכתב בסגול אלאנסאן (כן הוא בב"א) ופעמים אחרות נמצא יוד אחר האלף במקום המדף כמו אלאיתיהא, אלאיגל, מאיכל. ובמה שנוגע אל הפעלים נחיו ל"י הערביים דע שעל הרוב כתוב יוד במקום אלף ומדף כמו אכני אסתתני ואלף במקום פתח ויוד כמו יבקא תחצא ורק במלות הנהוגות יותר ישאר היוד כמו תרי מעני ובמלות המפילות את היוד מחמת התנוין ישאר היוד כמו מולי במקום מול ובחפך זה נכתב אלואן במקום אלואני. ודע עוד שאין הסופר מרדק במשפטי לשון ערבית במלות הענינים כמו אן ול' בעתיד הפעלים וכותב אן יתנאועון במקום יתנאועו ליטהראן במקום ליטהרא ועוד נמצא שיא במקום שי ואחדא במקום אחד כשטעמם לא כלום ולא שום אדם והנהגו כל זה בדפוס ורק האלף במקום יוד השארנו איזה פעמים כדי שיתברר בזה ענין המלה. בשני כ"י ב' ונ' נמצאו הרבה פעמים נקודות בבליות למלות ערביות בדרך הכ"י הבאים מארץ תימן ולמשל נכתב השרק הבבלי על השמות הסמוכים עם כנוי הנסתר לפי שבלשון ההמון אומרים — במקום — ה או — ה או — ה כמו נפסצאחבה. לא נדבר על סגוליות לשון הגאון לפי שאיש נכבד ומפורסם בין יודעי לשון ערב יתעסק בזה ויבחון כל חבורי הגאון והוא ימצא דברים נפלאים בספר משלי ונוכיר למשל בשמות פואה במקום אפואה אמסאל מלשון מסל ובפעלים גרב בענין פרע ואהב במקום אבה וכאלו דברים רבים שלא ראינו עדיין באוצרי לשון ערב.

ואתה הקורא היקר דע כי בכל כחנו עמלנו להוציא לאור ספר הגאון כפי הנאות לכבודו ובקשנו לברר את ביאורו בלשון עברית בדרך קצרה לבל מי שאינו מבין בלשון ערבית והוספנו הערות קטנות על המאמרים קשי ההבנה וכאשר השתדל רבנו סעדיה לפרש את כוונת משלי שלמה כן השתדלנו לפרש את דברי הגאון עצמו ואם שגגנו כה וכה יכופר לנו והשם יצליח מעשה ידינו.

פאריז, ר"ח טבת תרנ"ד לפ"ק.

הקטן נפתלי המכונה יוסף דירינבורג.

ותלמידו מאיר בן אליהו לאמבערט.

והרא תפסיר משלי

לרבננו סעיד אלפיומי זק"ל בן רבנו יוסף גאון זצ"ל

[והו] כתאב מלב אלחכמה

[צדר אלכתאב]

צדר [אל]עברה באנה קאל [חבארך] אללה אלה אסראיל אלפרד עלי חקיקה
[אלואחדא] ניה אלקדים עלי מעני אלוהרה אלדי [עלמה] הו אנה עאלם באלכל
ומעני קדרתה [הו] אנה קאדר עלי כל שי אלמריד בנא אלכיר [ואלפצל] וראסהמא
ומפתחהמא אלמערפה.

אמא בעד פאן אלנאטקין אנמא [פצלו עלי ס] איר אלחיואן במעני אלנשק
אלדי להם [דון גמיע חיואן אלעא] לם כמא אן גמיע אלחיואן אנמא [פצל עלי]
סאיר אלנאמיין במעני אלחיואניה [אלתי להם וכמא] אן כל נאם אנמא פצל
עלי סאיר מונוראת אלעאלם באלנמו אלדי הו לה והרא

טהר שרף אנסאניה ואן הו גאר פקמע עקלה בטבעה צאר פעלה כאלבהאים.
והרה אלקציה מע וצוח צחתהא פי אלשאהד פאן אללה עז וגל יקול פיהא
פי כתאבה אשכילך ואורך בדרך וג' אל תהיו כסוס כפרד וג'. ועבארה אלאיתין

וזה פירוש משלי

לרבננו סעדיה הפיתומי זק"ל בן רבנו יוסף גאון זצ"ל.

[והוא] ספר דרישת החכמה

[פתיחת הספר]

פתח ביאורו כאמרו יתברך ה' אלהי ישראל היחיד באמיתת [האחד] ות הקדמון בענין
היחוד אשר [ידיעתו] היא שיודע הכל וענין יכלתו שהוא יוכל את הכל והוא רוצה בטובתנו [ויתרוננו]
אשר ראשיתם ותחילתם המדע.

ואחרי זאת (אומר) שיתרון המדברים על כל בעלי חיים הוא הדבור הניתן להם [ולא
לכל בעלי חיים שבעו] לם כמו שיתרון בעלי חיים כולם על שאר המינים הגדלים הוא החיות
אשר להם וכמו שכל דבר הגדל יתרונו על כל הנמצאים שבעולם בגידולו. וזה

[האדם מורכב משני דברים השכל והטבע ואם ישלים האדם את שכלו על הטבע] נגלה
יקר אנשיותו ואם יעות דרכו ויכניע שכלו תחת טבעו יהיה מעשהו כמעשה הבחמיות. ואמיתות
המשפט הזה ברורה לעיני כל ועוד אמר עליו השם יתברך בספרו אשכילך ואורך בדרך וגו' אל
תהיו כסוס כפרד וגו' (תהלים ל"ב ח'—ט'). ופירוש אלו שני הפסוקים אני אלמדך ואורך

אני אעלמך ואדלך עלי אי מריק תסלך פיה ואשיר עליך בענאיתי פלא תכן כאלבהאים אלתי לא פהם להא תחתאג אלי לנס וארסאן חלנס בהא לילא תקרב אליך באדי. ואלמשעור בה ענר נמיע אלנאס אולא מן אמורהם הו מא כאן מן פנון אלטבע אד הו אקדם באלבניא ואלתרחיב פאדא הם שערו בשי מן דלך פינבני להם אלא יטאלעו בה פעלא ולא יבאשרו בה עמלא חתי יערצוה עלי אלעקל פאן קצי אלעקל בפעלה פעלוה ואן קצי בתרכה תרכוה. ופי הדיא יקול אלכתאב בדרך חכמה הוריתך הדרכתך במעגלי ישר. תם אן אלעקל אדא חכם בפעל מא וכאן אלטבע יכרה דלך אלפעל ויאבאה פקד וגב אן יפעל ולא ילתפת אלי כרה אלטבע לה. וכדלך אדא נהי אלעקל ען פעל מא וכאן אלטבע ימיל אלי דלך אלפעל וינשט אליה פקד וגב אן יתרך ולא ילתפת אלי מתבא אלטבע לה עלי מא הו מעלום מן אלהאכם אלעדל אלדי אנמא יקצר אלי מא ואפק אלחך ואן סא אלכצום וידפע מא אבאה אלחך ולו סר אלכצום. וקד קאל פי מתל דלך אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב. וינבני אן יסר אלנאסאן במא ארתצאה אלעקל ועלי אן אלטבע יכרהה ויבעד עמא אבאה אלעקל ואן כאן אלטבע יאנס בה. ופי דלך יקול שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפעלי און. ואלאצל אלמוצוה כאלקטב להדיה אלמעאני אלתי תדור עריה הו אן אלטבע ינשט אלי כל לדיה עאנלה ולא יבאלי באן תכון עאקבתהא צארה ואלעקל ינפר מן סרור עאנל אדא עלם באנה יגלב אלמא אנלא. וכדלך אלטבע ינפר מן אלם עאנל ועלי אן ראחא וסרורא יתבעאנה ואלעקל ירי אסתענאל תעב ואלם אדא צח לה אן בירא ומצלחה יתלואנה. ואנואע האתין אלמקדמתין לא תחצא ניר אנא נדכר מן כל צרב מנהמא בעצא.

ונקול אן נמיע מא ינפר ענה אלטבע פהו מא אתעבה ואלמה עאנלא לאן

איזה הדרך אשר תלך בה ואנהגך בהשגחתי ואל תהי כבהמות שאין להן בינה וצריכות למתג ורסן לבלום אותן לבלתי יקרבו אליך להרע. והמושג הראשון אשר לבני אדם מדבריהם הוא מה שנמצא אצלם מאופני הטבע מפני שהטבע הוא היותר קודם בבנינם ובתכונתם וכאשר ישיגו איזה דבר מן הטבע ראוי להם שלא יוציאוהו אל הפועל ולא ישיגוהו עליו לעשותו עד שיעריכוהו לפני השכל ואם יגזור השכל בעשיתו יעשוהו ואם יגזור בהמנע ממנו יעזבוהו. ועל זה אמר הכתוב בדרך חכמה הוריתך הדרכתך במעגלי ישר (משלי ד' י"א). ועוד אם גזר השכל לעשות איזה דבר והטבע ימאסהו ואינו רוצה בו צריך שיעשהו האדם שלא יחוש למיאוס הטבע. וכן אם הזהיר השכל מלעשות איזה דבר והטבע נוטה אליו וירויץ לקראתו צריך שימנע האדם ממנו ולא יחוש לאהבת הטבע וזה כמה שנודע מן השופט בצדק שאיננו מבקש כי אם מה שהוא כפי האמת אע"פ שירע לבעלי הריב וירחיק מה שהוא נגד האמת אף אם ישמחו בזה בעלי הריב. וכבר אמר החכם בכמו זה אז תבין צדק ומשפט ומישרים כל מעגל טוב (שם ב' ט'). וראוי לאדם שישמח במה שהשכל חפץ בו אף על פי שימאסהו הטבע ושיתרחק ממנה שלא יחפץ בו השכל אע"פ שהוא רצוי לטבע. ועל זה נאמר שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און (שם כ"א ט"ו). והשרש המוסד בקושר אשר עליו סובבים אלה הענינים הוא שהטבע ירוץ אחר כל תענוג נוכחי ואינו דואג על הרע שיבוא באהריתו והשכל יכרה מן השמחה הנוכחית כשידע שהיא מושכת כאב אחריה. וכן הטבע יכרה מן כאב נוכחי אע"פ שיבאו אחריו המנוחה והשמחה והשכל יבחר ביגיעה וכאב הבאים מיד אם נתאמת לו שהטוב וההצלחה באחריתם. ואופני אלו שתי ההקרמות אי אפשר למנותם רק אזכיר קצת מכל אחד מהם. ונאמר שכל מה שהטבע בורח ממנו זהו מה שייגעוהו וכאיבהו מיד מפני שאחת ממדותיו

פי אנלאקה צרבא יקאל לה אלכסל וגמיע מא ימיל אליה וינשט פהו מא סרה ולדיה בסרעה לאן פי אנלאקה צרבא יקאל לה אלשהוה. פלדלך אחתאנ אלננסאן אלי תדביר חתי יכשף לה עאקבה מא סר אלטבע וסא אלעקל ואכרה מא צר באלטבע ונפע אלעקל פיצבר עלי אלחעב ואלענאיה במא עאקבתה צאלחה כמא קאל כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת וינוגר עמא דעתה אליה אלשהוה לסו עאקבתה כמא קאל יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. ולמא כאן הדא אלחדביר לו תרך אלנאס עלי חאל אלאכתיאר ללוקוף עליה לאמכן אן יצרף בהם אלטבע ענה אוגב אלחכים עז וגל אן ירסס פיה כתאבא עלי לסאן אלהכים סלימן בן דאוד עליה אלסלאס יכשף פיה עואקב אלאמור אלתי יצור מנהא אלטבע וינשר חמדהא ועוהא ושרפהא חתי ינשט אלננסאן אליהא אדא קאום דלך אלנו אלכסל אלדי פיה ויטהר אואכר אלאמור אלתי יאנס אליהא אלטבע ויכסמ שרהא ומרהא ואפתהא חתי ינפר אלננסאן ענהא אדא קאום דלך אלנו אלשהוה אלתי פיה. ומן שרוח אלאמרין גמיעא אמא אלדאעיה אלדאעיה פאן אלטבע יכסל ען אלענאיה באמור אלדניא אלתי תלוס אלצורה אליהא והו אלקות אעני אלטעאם ואלסתר אעני אללכאם ואלכן אעני אלמנול. פאדא קצר אלננסאן נחו אלחעב פי אלחכסב ואלחעיש אנתצב אלטבע אמאמה לימאנעה ען דלך נופא ממא ילקאה בסרעה מן אלכד ואלנהאד חתי יקבל אלעקל עליה פידכרה עאקבה דלך אנהא תוצל אלי שבע מן גוע ואלי וקא מן ערי ואלי שלאל מן חרורה לאן אלעקל יעלם בילך ואלטבע לא יעלם בה. פאדא נבהא אלעקל עלי דלך אנסאק מעה טאיעא וקהר טבעה אלדי מן שאנה אלכסל ופי דלך יקול אלכחאב לא יחרך רמיה צידו והון אדם יקר חרוין ועבארתה אן אלמלול לא יצארף וארה ומאל אלננסאן אלעיוו הו אלנשאמט. וכדלך יכסל ען אלענאיה באלאמור אלדניאיה אלתי הי מערפא אלפראיץ אלעקליה ואלסמיעיה אעני באלעקליה אלאמר

היא הנקראת עצלות וכל מה שהטבע נוטה אליו וירויץ לקראתו זהו מה שישימחהו ויענגהו מיד מפני שאחת ממדותיו היא הנקראת תאוה. לפיכך יצטרך האדם להנהיגה כדי שתגלה לו אחרית מה שישימה הטבע וירע לשכל ואחרית מה שיויק הטבע ויועיל השכל ויסבול העמל והיגיעה אם ההצלחה בעקבותם כמו שאמר כי אם יש אחרית ותקותך לא תכרת (משלי כ"ג י"ח) ויחרד ממה שתעוררהו אליו התאוה מפני הרעה אשר בסופו כמו שאמר יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות (שם י"ד י"ב). ואם היה אדם נעזב לנפשו להבין זאת ההנהגה בבחירתו היה אפשר שהטבע ירחיקהו ממנה לפיכך הוצרך החכם יתברך ויתעלה לכתוב כזה הענין ספר ביד החכם שלמה בן דוד עליו השלום לגלות עקבות הדברים שיקוץ בהם הטבע ולפרסם תהלתם ויקרם ויתרונם כדי שירויץ האדם אליהם כאשר חקם העצלות אשר בו נגד (השכל ב) זה החלק וכן להראות אחרית הדברים אשר הטבע חפץ בהם ולספר רעתם ומרידותם וצרתם כדי שיברח האדם מהם כשתקום התאוה אשר בו נגד (השכל ב) זה החלק. ועתה נבאר את שני החלקים ביחד וזה שיש באדם יצר ראשון והוא שהטבע עצל מלעסוק בדבריו העולם הזה שהוא צריך להם בהכרח כמו המזון רצוני לומר המאכל והכסות ר"ל הלבוש והמחסה ר"ל המושב. ואם יבקש האדם ליוגע עצמו להרויח ולמצוא מחיתו יקום הטבע נגדו וימנעהו מזה מפני שהוא ירא מן הטורח והעמל שימצאוהו במהירות עד שיקרב אליו השכל ויזכירוהו מה שיהיה בסופו שהיגיעה תביאהו מן הרעב לשובע ומן העריה לכסות ומן החורב לצל לפי שהשכל יודע זה ולא הטבע. ואחר שיעיר השכל את האדם על זה ימשך אחריו ברצון ויכניע הטבע אשר מדרכו העצלות ועל זה אמר הכתוב לא יחרך רמיה צידו והון אדם יקר חרוין (שם י"ב כ"ו) ופירושו שתקן בדבר במהרה לא ישיג צידו והחריצות הוא הון יקר לאדם. וכן הטבע עצל מליוגע בדברים התוריים וזהו לדעת המצות השכליות והשםעיות רצוני

בזמיון מא הו ענר אלעקל מסתחסן כאלצדק ואלעדל ואלאנצאף ואלאחסאן ומא אשבה דלך ואלנהי ען גמיע מא הו ענר אלעקל מסתקב כאלכדב ואלסרק ואלפסק ומא שאכל דלך ואעני באלסמעיה אלשראיע אלתי גא בהא זבר אלרסול עליה אלסלאם מן טהארה וקרבאן וסבת ועיד ומא גרי מזרי דלך. פאדא ראם אלאנסאן אלענאיה באלוקוף עליהא וגר אלטבע יקעדה ענהא לאסתתקאלה מא יואקעה מן כתרה אלספכר ואלסחר באלליל ואלכר באלנהאר פי קראה אלכתב ואלתחפט לנכתהא ומסאילה אלעלמא ואלתרדאד פמא עני בה לילא ינדרם פיהרב אלטבע מן הדא אשד הרב לאנה לא יעלם מא פי דלך מן אלנפע לכן אלעקל יעלם דלך מן האל גלאלה אהל אלחכמה פי האל כמאל אלמראד להם כמא קאל שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך ופי אלצהרה אעלי מרתבה ואסעד האל ענר אלכאלק עז וגל כמא קאל כן דעה חכמה לנפשך אם מצאת ויש אחרית ותקותך לא תכרת ועבארתה כדלך אעלם אלחכמה פאנהא לנפסק פאדא וגרתהא וגרת אלעאקבה ורגאוך לא ינקטע. פענר תנביה אלעקל ללאנסאן עלי דלך ידאפע אלטבע ויכטמה ויחתה חתי יטלב אלחכמה.

ואלדאעיה אלתאניה פאן אלטבע ימיל אלי אלתעדרי ואלנצב ואלסרק ואלציאנה ומא נחי הדא אלנחו ואלסכב פי הדא הו אנה יחם מן נפסה בהאנה אלי גרא ומון ומע דלך יכסל ען טלבהא מן נהתהא פיסבב לה דלך אלגור ואלתעדרי. פאדא כאד אלאנסאן ימיל מע אלטבע אלי שי מן דלך יקטה אלעקל עלי עאקבה דלך אנה אפה ושקא והתך סתר פי אלדניא ואלעדאב אלאלים וסו אלמציר פי אלצהרה. ופיה יקול ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חציץ ושרחה ילד ללמר אלטעאם אלהראם ובעד דלך ימתלי פוה חצמא. וימיל אלטבע איצא אלי אלתלקיה באלגשיאן ואלנכאח ומא כאן מן הדא אלאבואב ואלסכב פי הדא הי אלשהוה אלמרכבה פיה לאקאמה אלצורה ומעה מע דלך קלה צבר

לומר בשכליות הצווי בכל מה שהוא טוב בעיני השכל כמו האמת והצדק והצדקה וגמילות חסדים והדומה להם והאזהרה ממה שהוא רע בעיני השכל כמו השקר והגזל והזנות והדומה להם ורצוני לומר בשמעיות המצוות שנתנו לנביא ע"ה כמו הטהרות והקרבנות והשבת והמועדים וכיוצא בהן. ואם ירצה האדם ליגע לדעת אותם ימצא שהטבע יעכבהו מזה מפני שכבר עליו מה שיקרהו מרוב העיון והקיצה בלילה ומהמורת ביום לקרות בספרים ולשמור דקדוקיהם ולשאול את החכמים ולחזור על מה שיגע בו כדי שלא ימתה מזכרונו והטבע יברח מזה בריחה עצומה מפני שאינו יודע התועלת שיש בו והשכל יודע מה יקרה מעלת אנשי החכמה כאשר הגיעו אל מטרותם בשלימות כמו שאמר שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך (משלי י"ט כ') ושבעולם הבא הם יושבים במדרגה היותר עליונה ובמצב היותר מאושר אצל הבורא יתעלה כמו שאמר כן דעה חכמה לנפשך אם מצאת ויש אחרית ותקותך לא תכרת (שם כ"ד י"ד) ופירושו כן דע החכמה כי היא לעצמך ואם מצאת אותה מצאת שכר ותקותך לא תכרת. וכשיעיר השכל את האדם על זה ירחק את הטבע ויכבשהו ויזריהו לבקש את החכמה.

והיצר השני הוא שהטבע נוטה לעבור עבירות ולגזול ולגנוב ולרמות וכיוצא בו וזה מפני שהטבע ירגיש בצורך למזון ולמחיה ועם כל זה הוא עצל מלבקשם כדרכם וזה מביאו לידי חמס ועברה. ואם יקרב האדם לנשות אחר פטעו אל אחד מאלו הדברים יעירהו השכל על אחריתם שהיא רעה ויגון וביזיון בעולם הזה והעונש שיכאיבהו והרעה שתגיעהו בעולם הבא. ועל זה אמר ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חציץ (שם כ' י"ז) ופירושו ינעם לאדם מאכל אסור ואחר זה ימלא פיו חציץ. והטבע נוטה ג"כ אל התשמיש והמשגל והבעילה וכיוצא בו וזה מפני התאוה הנטועה בו

פאדא לם ינלהא מן ונההא טלבהא כף מא כאן פיסכב לה דלך אצראף שהותה כף מא אמכנה. פאדא כאף אלאנסאן גלבה טבעה עליה פי שי מן דלך פרנע אלי אלעקל ונדה ינבהה עלי עאקבה תלך אללדה אנהא ואן כאנת להא חלאוה טריעה פאן להא מרארה אנלה. ופי דלך יקול אלכתאב כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק כשמן חכה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות ותפסירהמא אן שפתי אלאגנביה תקמר שהרא וחנכהא אלין מן אלהן ועאקבתהא מרה כאלעלקם וחאדא כסיף די פמין. פענד הרא אלתיקט יכתאר אלאנסאן תרך אללדה אלעאנלה למא פיה מן אלצר אלאנל.

תם אן אלעאמא למא כאן עלם אלחואם ענדהם אקרב ואסהל מן עלם אלעקל אד אלתה מעהם באלבניה אחתאנו אלי אמתאל תצרב להם חתי תחסאוי ענדהם ואגבאת אלעקל מתל ואגבאת אלחס. ושרח דלך אן אלחאסא אדא שאהרת נארא הרב מנהא אלחיואן לכופה מן אלאחתראק וכדלך אדא סמעת צותא מרעכא נפרת ענה באלטבע לאן חדה אשיא מלאקיה להרא. פלהדה אלעלה אדא ראי אלעקל אמרא מהלכא או סמע בשי מצר וכשף דלך אלי אלטבע פראה אנה לא ירכן אליה ולא יקבלה כאטבת מן חית ישער פקאל לה ויחד פאן הרא אלקול אלדי אקולה לך הו מתל אלנאר אלדי קד ראיתך תהרב ענהא ומתל אלמא אלעמיק אלדי מן שאנד אן תחדרה. פהרא מנפוע אלאמתאל תקרב מא יחכם בה אלעקל אלי אלטבע ותקול לה אן מתלה מתל מא תחסה. ולדלך אלגאלב עלי לקב הרא אלכתאב באנה כתאב אלאמתאל למא פיה מן חדה אלפנון אד ימתל אלנצב אלדי טהרת אפתה ללעקל בדהאב אלנפס אלדי טהרת אפתה ללטבע בקולה כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח וימתל אלפסק אלדי קד וקף אלעקל עלי תהלכתה באלוקוע פי אלביר אלדי הו הלאך טאהר ללחס בקולה כי שוחה עמוקה זונה ובאר זרה נכריה וימתל מן לא ישיק יחכם ראיה אלדי תבין

לחקים הצורה ועם זה הוא נבהל ואם לא מצא להשלים את תאוותו כראוי יבקשנה באיזה אופן שיהיה וזה יביאהו למלאותה כמו שיוכל. ואם יירא אדם שיוגבור עליו טבעו באחד מאלו וישוב אל השכל ימצא שיעוררהו על מה שיבוא לו מזה התענוג שאם ימתק לו בראשיתו ימר לו בסופו. ועל זה אמר הכתוב כי נפת תטפנה שפתי זרה וחלק משמן חכה ואחריתה מרה כלענה חדה כחרב פיות (משלי ה' ג' ד'). וכשיתעורר האדם כן יבחר לעזוב את התענוג הנוכחי מפני הרעה אשר באחריתו.

ועוד מה שיודע להמון העם בחושים הוא יותר קרוב וקל ממה שיודע להם בשכל מפני שכלי ההרגשה נמצאים בתכונתם לפיכך הוצרכו למשלים שימשלו להם כדי שישוה בעיניהם מה שיחייב השכל למה שיחייבו החושים. וביאורו שכאשר יראה החוש את האש יברח החי ממנה מפחדו פן ישרף וכן בשמעו קול מרעיד ינום ממנו בטבעו מפני שהם דברים המושגים בטבע. ומזה הטעם כאשר יראה השכל דבר המאבד או ישמע דבר אשר ירע ויגלה זאת אל הטבע ואחר זה יראה כי הטבע לא יאבה לו ולא ישמע אליו או ידבר אליו באופן שיביין ויאמר לו אוי לך כי הדבר אשר אני דובר אליך הוא כמו האש שראיתך בורח ממנה וכמים עמוקים שדרכך להזהר מהם. וזהו תועלת המשלים שהם מקריבים אל הטבע מה שיוגור השכל ואומרים לטבע זה הדבר דומה למה שהרגשת בחושך. ולפיכך השם הגובר בכינוי זה הספר הוא ספר המשלים לפי האופנים שנמצאו בו שהמשיל הגזל שרעתו נראית לשכל לאבוד הנפש שרעתו נראית גם אל הטבע באמרו כן ארחות כל בצע בצע את נפש בעליו יקח (שם א' י"ט) והמשיל הזנות שהשכל יודע הפסדה לנפילה בביר שהיא אבוד הנראה לחוש באמרו כי שוחה עמוקה זונה ובאר צרה נכריה (שם כ"ג כ"ז) והמשיל מי שלא יכול לעצור ברוחו והשכל מבין

ללעקל נטאוו בקריה לא סור להא אלהי התכחא טאהר ללחם בקולה עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו.

ואנמא אקדם האהנא טרפא מן כל פן ליכון אצלא מוצועא פי צדר אלכתאב וסאשרח מא שאכל כל ואחר מן הדה אלפנון ענד אלסתישאן פי שרחה. פאקול האהנא ועואם אלנאם איצא אלדין יסתתקלון אלענאיה באלחכמה לצעובתהא עלי אלטבע אד לים יקף עלי נפעהא וינעכפון עלי גמע אלדהב ואלפצה לאן טבעהם קד וקף עלי (נפעהא) מנפועהמא אחתאגו אלי אן יסאוי להם אלחכים בינהמא ויקול אן הדיא אלסמר אלדי אמרך בה לה נפע גפי ענד כנפע מא הו טאהר לך בקולה יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת בל אלחכמה אנפע לך מן דלך אנמע לקולה יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה. ואעלם אסערך אללה אן גמיע אלסמר אלתי ובה אליהא אלטבע לס יקף שי מנהא עלי אלעקל ואמא גמיע מא עלם בה אלעקל פאנה לים יטהר ללטבע. פענד דלך יכון אלעקל הו אלמצרק אד ענדה עלום לא ישער בהא אלטבע ולא ינוו ללטבע אן ירוע אלעקל בשי או יתהדרה בה יועם אנה כפי ען אלעקל אד כאן מא מן שי אנכשף ללטבע אלא והו מבשוף ללעקל מתלה פאפהם הדיא אלקול ואסתעמלה. פאדיא אנת אקסת מא עלם בה אלעקל אלי מא חסה אלטבע ונרת ללאול פצילה עלי אלחאני כפצל אלנור עלי אלטלאם אד כאן הדיא יעלם מא ענד הדיא והדיא לא יעלם מא ענד הדיא ופי דלך יקול אלחכים וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. פאד קד תבין צדק אלעקל פימא יועם אנה תפרד בעלם מא דון אלטבע וכדב אלטבע אן הו זעם אנה תפרד בה מן אלעלום דון אלעקל כאן מא ינכרה אלטבע עלי אלעקל מן אמור יבתדיהא פיתעב פיהא ירגו עאקבתהא אנכארא נטאא. ואנמא מתל דלך כמן לס ישאהר ולרא רבי ינכר

שהוא שוגה לעיר שאין לה חומה שהחוש מרגיש שתלכד באמרו עיר פרוצה אין חומה איש אשר אין מעצר לרוחו (משלי כ"ה כ"ח).

ואקדים לך פה רק מעט מכל אופן ואופן כדי שיהיה יסוד מוצב בפתיחת הספר ואבאר דמיון כל אחד מאלו האופנים כשאמצא מקום לכיאוורו. ואומר כאן שהמון בני אדם תכבד עליהם ג"כ היגיעה בחכמה לפי שהיא קשה לטבע שאיננו מבין את תועלתה וישתדלו לאצור כסף וזהב לפי שטבעם מכיר תועלתם ולפיכך היה צריך שהחכם ישווה להם את החכמה והעושר ויאמר הדבר שאני מצוך יש לו תועלת נסתרה ממך כמו שיש תועלת לדבר הנראה לעיניך כאמרו יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת (שם כ' ט"ו) ויותר מזה שתועלת החכמה גדולה מתועלת כל אלה באמרו יקרה היא מפנינים וכל חפצין לא ישוו בה (שם ג' ט"ו). ודע יצליחך האל שכל הדברים אשר ירגיש בהם הטבע אין אחד מהם נעלם מן השכל אבל כל מה שיודע השכל איננו גלוי לפני הטבע. ולפיכך השכל הוא הנאמן מפני שיש לו ידיעות שאין הטבע ישיגם והטבע לא יוכל להפחיד את השכל ולהרעידו באיוה דבר בחשבו שזה נעלם מן השכל מפני שאין דבר גלוי לפני הטבע שאינו גלוי ג"כ לפני השכל והבן זה המאמר והשתמש בו. ואם תדמה במחשבתך מה שיודע השכל למה שירגיש הטבע תמצא יתרון השכל מן הטבע כיתרון האור מן החושך מפני שהשכל יודע מה שבטבע והטבע אינו יודע מה שבשכל ועל זה אמר החכם וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך (קהלת ב' י"ג). ואחר שהתברר שאמת עם השכל בטענתו שיש ידיעות המיוחדות לו ולא לטבע ושחטבע כוזב בחשבו שיש ידיעות המיוחדות לו ולא לשכל יחטא הטבע אם ימאן להסכים עם השכל בדברים שהתחיל השכל ליגע בהם לפי שיקוה לאחריתם. וזה דומה לאדם שלא ראה

עלי מרבי ולדה ויקול מא רגאה פי דלך ואלמרבי נפסה פהו עאלם במא יעמל או כמן
לם יר זרעא ינכר עלי באדר אלחנטה ויקול ציעהא ואלוארע נפסה לם יעמל מא עמל
אלא בחכמה. ובעכס הדא יכון מא ידעו אלטבע אלעקל אלי אלאלתראד בפעל לה
עאקבה סו כאלדאעי אלי אבל עסל פיה סם פלה חלאוה סריעה ואמאתה מעתקבה.
ואלאצל פי הדא אלמור אנמע קול אללה פי אלתוראה לו חכמו ישכילו זאת
יבינו לאחריתם. וקר יעתבר עואם אלנאם איצא בעצהם במצאיב בעין ולדלך כתב
לנא רבנא תברך ותעאלי פי כתאבה אלמנול אנבאר קום מחמודין לנרנב מתלהם
פי אלצלאת ואנבאר קום מדומין לנחדר מא פעלוה מן טלאח. תם מא כאן
ענדה אנה אסהל מן אן ירסם פי מתלה אפעאל קום אתי בה סלימן עליה אלסלאם
ען אללה פי הדא אלכתאב בקול חכמה תצע לה אפעאלא מונור מתלהא. הו
מא קאל פי אלכסלאן אני שאהדת אמורה תאול אלי אלנקין מן חאל אלי אנרי
חתי כרב מאואה והלך פאעתכרת בה אד קאל על שרה איש עצל עברתי ועל
כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים וגו' ואחזה אנכי אשית לבי וגו'. וכדלך
פי אלואני דכר אנה קד שאהדה לאהיא מנרועא חתי נשב אלסהם פי מקתל מן
גסמה אד קאל הטתו כרב לקחה וגו' הולך אחריה פתאם וגו' עד יפלה חץ כברו
וגו'. וכמא וצף אלחכים באנה ינלץ בלדא מן יד מלך עטים יריר אהלאתה בלטה
ופהמה כמא קאל עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' ומצא בה איש מסכן וחכם וגו'.
פאן הדא אלאחאדיה אלתי תצרהא אלחכמה כאלאמתאל ממא תנעל אלאנסאן
להא כאלמשאהד ותסתצלחה ללמאעה אסתצלחהא תאמא.

וכמאל אלעלם בפנון ארבעה אלול אלקבול תם אלחפט תם אלכאמר תם
אלתמיז וקסמי אלמערפה אללדין המא אלתלקין ואלאסתנכאט. פאמא אלתלקין
פהו אן יתעלם אלנאסאן טבאדי אלעלום ואצולהא ממן תקדמה פיהא וסבקה

מימיו ילד מגדל וישתומם על המגדל את בנו ויאמר מה יקוה בזה והמגדל עצמו יודע מה
שהוא עושה או לאדם שלא ראה זריעה מימיו ישתומם על הזורע חטים ויאמר שאבד את הזרע והזורע
עצמו לא עשה מה שעשה אלא בחכמה. ובהפך זה אם יעורר הטבע את השכל להתענג במעשה
שסופו לרע יהיה זה כמי שיעורר את האדם לאכול דבש שבו סם המות והוא מתוק בתחילה
וממית בסוף. והיסוד בכל זה הוא מה שנאמר בתורה לו חכמו ישכילו זאת יבינו לאחריתם
(דברים ל"ב כ"ט). ולפעמים יקח המון העם למשל מה שקרה לאחרים ולפיכך ספר לנו
אלהינו יתברך ויתעלה בספרו שנתן לנו מעשי אנשים משוכחים כדי שנבקש להדמות להם בצדקתם
ומעשי אנשים מגונים כדי שנזהר ממה שעשו ברשעתם. ואחר זה הדבר שהיה בעיני השם קל
מאד לחבין ושפני זה לא כתב בספרו דמיונו ממעשי בני אדם הביאו שלמה עליו השלום
בשם האל בזה הספר באמרי חכמה הנותנת לפניו מעשים המצויים. והוא מה שאמר על איש
עצל ראיתי שעניו הלכו וחסרו עד שנחרב ביתו ואבד ולקחתיו למשל באמרו על שרה איש
עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כלו קמשונים וגו' ואחזה אנכי אשית לבי וגו'
(משלי כ"ד ל'—ל"ב). וכן אמר בנואף שראהו משחק ומפותה עד שנתקע החץ בגופו והמית
אותו באמרו הטתו כרב לקחה וגו' הולך אחריה פתאם וגו' עד יפלה חץ כברו וגו' (שם ז'
כ"א—כ"ג). וכן ספר על החכם אשר מלט עיר בערמתו ובבינתו מיד מלך עצום אשר חשב
להשחיתה כמו שאמר עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו' ומצא בה איש מסכן וחכם וגו' (קהלת
ט' י"ד, ט"ו). וזה מפני שאלו הספורים אשר תציגם החכמה למשל לבני אדם הם כאלו ראו אותם
בעיניהם ויבינום לעבודת ה' בהכנה שלמה.

ושלימות החכמה בארבעה פנים הקבלה ואחר זה השמירה ואחר זה העיון ואחר זה
הבחינה ובשני חלקי הידיעה שהם השינון וההכנה. והשינון הוא שילמוד האדם התחלות הידיעות

אליהא ופיה יאמר פי היא אלספר ויקול שמע בני מוסר אביך וגי' הט אונך
 ושמע דברי חכמים. ואמא אלאכתסאב פהו אן יפרע אלמתעלם מן מעלמה אבואבא
 אבר מא לם יפצח לה מעלמה בהא ופיה יקול קדמאונא מבין דבר מתוך דבר.
 ודלך אן אלעלמא לא יצעון פי כתבהם אלמעאני אלשנציה אלמגורדה אלתי לא
 יבקא תחתהא מעאן אבר בל אנמא יצעון פי כתבהם אלאצול אלתי אדא וקף
 עליהא אלמתעלם וגר תחתהא ופי טיהא פנונא אבר כתירה פלדלך אחתיג אלי
 אלאסתנבאט ופיה יקול סלימן פי היא אלספר אם תבקשנה ככסף וגי' אז תבין וגי'.
 והדאן אלקסמאן אעני אלעלם אלמתעלם ואלמסתנבט מחתאנאן אלי הדה אלארבע
 קוי אלמקדם דכרהא אעני קוה אלקבול ואלחפט ואלכאטר ואלתמיין. ושרח הדה
 אלארבע עלי מא אצף. אמא קוה אלקבול פהי אלתי בהא יקבל אלאנסאן מא יתעלמה
 והי אלמסמא עבראניה שמיעה ולמידה כמא יקול למען ישמעו ולמען ילמדו פהי
 פי כל גו מנהא ופי כל גו תאן תסמי שמיעה פאדא תם אלתעלם סמית למידה.
 וקוה אלחפט הי אלתי בהא יחפט אלאנסאן (מ)מא קד תעלמה מן וקת אלי אבר
 מן אלזמאן והי תסמי שמירה ופיהא יקול כתירה פי אלתוראף ושמרתם ופי היא
 אלספר שמרם בתוך לבבך קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך. וקוה
 אלכאטר הי אלתי תגול אדא אחתאגת אלי אלוקוף עלי אמר פתקסם דלך
 אלתדביר אן כאן להארדה אקסאמא ותפנן דלך אלתפסיר אן כאן אלמראד
 עבארה כללם פנונא חתי לא יבקא פן ולא צרב ממא יחתמלה דלך אלאמר
 אלא ואחצרתה והדה תסמי באלעבראניה מזמה אד יקול פיהא מזמה תשמר
 עליך ותסמי איצא מזמות חסב כתרה מא יחצרה אלכאטר כמא יקול לשמר
 מזמות וגי'. וקוה אלתמיין הי אבדא עקיבה אלכאטר לאנהא אנמא תמיו תלך
 אלפנון ואלצרוב אלתי אחצרהא אלכאטר פ[תצלח מא כאן מנהא גאיזא ו]תפסד

ויסודיהן ממי שקדמו בהן ועל זה יצוה בזה הספר באמרו שמע בני מוסר אביך וגי' (משלי א' ח')
 הט אונך ושמע דברי חכמים (שם כ"ב י"ז). והקנין (ר"ל ההבנה) הוא שיוציא התלמיד מלמודו
 ענפים אחרים שלא פירשם לו רבו ובוזה אמרו הראשונים מבין דבר מתוך דבר. וזה שהחכמים אינם
 נותנים בספריהם הענינים הפרטיים והנפרדים שלא ישארו תחתיהם ענינים אחרים רק הם נותנים
 היסודות ואחר שהתלמיד ידע אותם ימצא תחתיהם ובתוכם אופנים אחרים רבים ולפיכך הוא צריך
 להבנה ועל זה אמר שלמה בזה הספר אם תבקשנה ככסף וגי' אז תבין וגי' (שם ב' ד' ה'). ואלו
 שני החלקים רצוני לומר הידיעה בשנון והידיעה בהבנה נצרכים לאלו הארבעה כוחות שקדם
 זכרם ר"ל כח הקבלה כח השמירה כח העיון וכח הבחינה. וביאור אלו הארבעה כמו שאומר לך.
 כח הקבלה הוא שיקבל האדם מה שילמוד והוא הנקרא בלשון עברית שמיעה ולמידה כמו שאמר
 למען ישמעו ולמען ילמדו (דברים ל"א י"ב) וזה הכח כל זמן שיקבל התלמיד חלק אחד ואחר
 כן חלק שני יקרא שמיעה וכשנגמרה ההוראה יקרא למידה. וכח השמירה הוא אשר ישמור בו
 האדם למודו מעת אחת עד עת אחרת ועליו נאמר פעמים רבות בתורה ושמרתם וכזה הספר
 שמרם בתוך לבבך (משלי ד' כ"א) קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך (שם ג' ג'). וכח העיון
 הוא הפונה כה וכה כשיצטרך להבין איזה דבר ואם הדבר הוא איזה מעשה שקרה יחלק העיון
 את הנהגתו לחלקים ואם הדבר הוא ביאור איזה מאמר יחזור על אופני הפתרון עד שלא ישאר לא
 אופן ולא פנים שיסבול זה הדבר אשר לא העלה במחשבתו וזה יקרא בעברית מזמה כמו שאמר
 על זה הכח מזמה תשמר עליך (שם ב' י"א) ויקרא ג"כ מזמות לפי רוב המחשבות העולות
 בעיון כמו שאמר לשמור מזמות וגי' (שם ה' ב'). וכח הבחינה יבוא לעולם אחר העיון כפני
 שהוא מבחין בין אלו האופנים והפנים אשר הביאם כח העיון ואם התבונן על איזה מעשה

מא כאן מנהא מחאלא אן כאן תפכר פי כבר וכדלך תחקק מא כאן מנהא חקא וחבטל מא כאן מנהא באטלא אן כאן תפכר פי מעתקד כתר אלמחקקון ואלמצלחון אם קלו וכדלך אלמבטלון ואלמפסרון

אלמסמועאט אטרתהא פטור פטור אלאנסאן עלי דלך אלשי אנה הו אלמסמוע לא גירה ועלי הדא באקי אלחואס. כדלך פי אלעקל קוה עאלמה פאדא טאלעתהא אלמאמור אלמעקולא איקנת בהא וצח ענד אלאנסאן אנהא הי לא מחאלא אלמעקולא. פעלי הדא אלמחאל כל עלם פהו מכנון פי אלעקל ואנמא אלמראד באלתעלם ואלאכתסאב נמיעא ליטורה דלך בעד אלאמארה פאדא הו אנתצב ללעקל שהד עליה אנה אלחק. פלדלך נעל הדא אלכתאב ונטראה לינבהו עמא פי אלעקל וייקטו עלי מא כאן מגפולא ענה ופי דלך יקול הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב.

ווגרנא ענד אלרצד ואלאעתכאר הדא אלכתאב יצם אתני עשר מעני גלילה מן אבואב אלחכמה. אלכאב אלאול אמר כביר הו קולה שמע בני מוסר אביך ואל תטש תורת אמך כבר את ה' מהונך וג' ירא את ה' וג' ואשכאה דלך וילאימה אלנהי ען אלכטא הו קולה חדל בני לשמע מוסר לשנות מאמרי דעת ועבארתה אנתה יא בני אן תקבל ארכא יסהיך ען אקואל אלמערפא וקולה אל תצא לריב מהר וגו' אל תתהדר לפני מלך ומה אשבה [דלך]. ואלתאני אכבאר בעאקבא צאלח אנה לזיר הו קולה תוחלת צדיקים שמחה וגו' זכר צדיק לברכה וגו' ומה שאכלהמא וינמאז אלי דלך אכבאר בעאקבא אלטאלח אנהא שר [הו] קולה לא יכון אדם ברשע וגו' כי לא תהיה אחרית לרע וגו'. ואלתאלת אקאמה שי טהר ללעקל מקאם שי טהר ללעקל עמא מחמוד כקולה ען אלחכמה כי מצאי מצא חיים וגו' ואמא מדומם כקולה ענהא וחטאי חמס נפשו וגו'. ואלרעבע חכאיה אמר

יבחר במה שהוא אפשר וימאס את הנמנע וכמו זה אם התבונן באיזו דעה יאמת מה שהוא אמת ויבטל מה שהוא בטל בין שיהיו רבים או מעטים האומרים שזה אמת וטוב או שקר ורע

[ואם היה הדבר מן] הדברים הנשמעים יגלה אותן [כח השמיעה] ויעיד האדם על זה הדבר כי זה הוא ששמע ולא זולתו וכן בשאר החושים. כמו זה יש בשכל כח יודע וכשיערכו לפניו הדברים המושכלים יאמיתם ויתכבד לאדם שהם בלי ספק המושכלים. ועל זה הרמיון כל ידיעה מעונתה בשכל והכוונה בלימוד וההכנה היא רק שיגלו שניהם זאת הידיעה אחר שנתעוררה וכשהיא נצבה לפני השכל יעיד עליה שהיא אמת. ולפיכך חובר זה הספר והדומים לו להעיר האדם על מה שהוא בשכל ולעוררו על מה שלא שם לב עליו ועל זה אמר הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב (משלי ח' ה'). ומצאנו אחר הדרישה והחקירה שזה הספר כולל שנים עשר ענינים יקרים משערי החכמה. הענין הראשון הוא צווי גדול והוא אמרו שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך (שם א' ח') כבר את ה' מהונך (שם ג' ט') ירא את ה' וגו' (שם ז') וכיוצא בהן וכנגדו האזהרה מן החטא והוא אמרו חדל בני לשמע מוסר לשנות מאמרי דעת (שם י"ט כ"ז) ואמרו אל תצא לריב מהר (שם כ"ה ח') אל תתהדר לפני מלך (שם ו') והדומה לזה. והשני הגדה באחרית הצדיק שהיא לטוב הוא אמרו תוחלת צדיקים שמחה (שם כ"ח) והדומה להן וכנגדן הגדה באחרית הרשע שהוא לרע באמרו לא יכון אדם ברשע וגו' (שם י"ב ג') כי לא תהיה אחרית לרע וגו' (שם כ"ד ב'). והשלישי הקמת דבר הנראה לשכל במקום דבר הנראה לטבע בין דבר משובח כאמרו על החכמה כי מצאי מצא חיים וגו' (שם ח' ל"ה) או דבר מגונה כאמרו עליה וחטאי חמס נפשו וגו' (שם ל"ו). והרביעי סיפור דבר שמצא החכם והוא

וגדה אלחכים והו מונוד כדאך בין אלנאם הו קולה עשיר ברשים ימשל וגוי וקולה חכם בעיניו איש עשיר פאן הדה מן אלחכים לא אמר ולא נהי ואנמא הו הכאיף אלונדאן קאל תרי אלמיאסיר עלי הדה אלצפה וכדלך קולה לא יחפיץ כסיל בתבונה וגוי צפה אלמונוד. ואלכאמס קול מכרנה מכרנ אלעאם ומענאה כאיץ הו קולה מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם וגוי ושרחה כם מן דאע לצאחבה בצות עאל באלנדאף פי דלנה והי לה ענדה פריה מחסובה יעני פי נפסה פיציר הדא ואמתאלה נפיר אלפואסיק אלמכתוב פי אולהא יש מתל יש מפזר וגוי יש מתעשר וגוי. ואלסאדס קול הו חתם עלי כל חאל הו קולה מכסה פשע מבקש אהבה אדא אנרנ אלי אלתפסיר קיל לא ינטי אלנרם אלא טאלב מחבא מתלה לחכם לב יקרא נבון לא יקאל פהם אלא לחכים. ואלסאבע קול יטן באנה כבר והו אמר או נהי הו קולה תועבת מלכים עשות רשע אנמא שרחה ינב אן יכרה אלמלוך עמל אלטלם אן אלכרסי יתבת בעדל וכדי רצון מלכים שפתי צדק וינב אן ירחצי אלמלוך אקואל אלצדק. ואלתאמן תמתיל שי גליל כמא הו אדני מנה ואנמא מענאה אן הדא אנל מן הדא הו קולה מגדל עז שם הי וגוי שרחה אן אסם אללה אנל מן מגדל עז אליה יחאצר אלצאלה פינצר. ואלתאסע אצאפה שי יקצד אעלאמנא איאה אלי שי הו משהור ענדנא ואלתסויה בינהמא הו קולה שמן וקטרת ישמח לב וגוי ועבארתה כמא אן אלדהן ואלבבור אוכר לפרחה אלקלב מן אהדהמא כדאך משורה אלצאחב אחלא מן משורה אלנפם ודההא. ואלעאשר קול יטן סאמעה אן לים פיה אסתתנא ופיה אסתתנא מנטו הו קולה התרפית ביום צרה וגוי מענאה אן אסתרתית פי יום ציק צאק קואך וכדלך קולה לך מנגד לאיש כסיל וגוי מענאה אדהב מן חדא אלגאהל ואלא פלן תערף שיא מן אקואל אלמערפה. ואלחאדי עשר איתאן יתוהם אלקארי

מצוי כן בין בני אדם הוא אמרו עשיר ברשים ימשול וגוי (משלו כ"ב ז') ואמרו חכם בעיניו איש עשיר (שם כ"ח י"א) והחכם לא נתן באלו לא צווי ולא אזהרה אלא סיפור מה שהוא במציאות ואמר הנך רואה העשירים שזה תוארם וכן אמרו לא יחפץ כסיל בתבונה וכו' (שם י"ח ב') הוא סיפור מה שהוא בנמצא. והחמישי מאמר הנאמר בלשון כלל וענינו ענין פרטי הוא אמרו מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם וגוי (שם כ"ז י"ד) וביאורו כמה יש אדם המברך את רעהו בקול גדול בבקר בהשכמתו והברכה נחשבת אצלו לקללה ירצה בו בלבו ויהיה זה הפסוק והדומים לו כמו הפסוקים המתחילים במלת יש כמו יש מפזר וגוי (שם י"א כ"ד) יש מתעשר וגוי (שם י"ג ז') ודומיהם. והששי מאמר גוזר בהחלט הוא אמרו מכסה פשע מבקש אהבה (שם י"ז ט') והוא כאלו אמר לא יכסה פשע כי אם המבקש אהבה וכן לחכם לב יקרא נבון (שם ט"ז כ"א) לא יקרא נבון כי אם לחכם. והשביעי מאמר הנחשב להגדה והוא צווי או אזהרה הוא אמרו תועבת מלכים עשות רשע (שם י"ב) ביאורו חובה על המלכים לתעב מעשה רשע כי בצדקה יכון כסאו וכמו זה רצון מלכים שפתי צדק (שם י"ג) חובה על המלכים שירצו בדברי אמת. והשמיני הרמות דבר יקר במת שהוא שפל ממנו והכוונה בו שזה יקר מזה והוא אמרו מגדל עז שם הי וגוי (שם י"ח י') ביאורו שם הי הוא יקר ממגדל עז בו ירוץ צדיק ונשגב. והתשיעי סמיכות דבר שרוצה החכם ללמדנו אל דבר המפורסם אצלנו וההשואה ביניהם וזה אמרו שמן וקטרת ישמח לב וגוי (שם כ"ז ט') ופירושו כמו שהשמן והקטרת יחד יותר ראויים לשמח את הלב מאחד משניהם כן עצת רעהו יותר מתוקה מעצת נפשו לבדה. והעשירי מאמר שיחשוב השומע שאין דבר יוצא מכללו ויש תנאי בעיניו הוא אמרו התרפית ביום צרה צר כחך (שם כ"ד י') וטעמו אם התרפית וגוי וכן אמר לך מנגד לאיש כסיל (שם י"ד ז') וטעמו לך מנגד לאיש כסיל ואם לא כל ידעת שפתי דעת. והאחד עשר שני פסוקים שהקורא אותם יחשוב שהם נפרדים

אנהמא מפתרקתאן והמא מתצלתאן קולה נחלה מבהלת בראשונה אחריתה לא תבורך הו מוצול במא קבלה מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך ותכון נחלתה מדהשה פי אולהא ולא יברך לה פי עאקבתהא וכדלך אח נפשע מקרית עז וכדלך בכל עת אהב הרע מתצלה במא קבלהא כמא סאפסר ענד חוסטי אלכתאב. ואלתאני עשר תעריף טאלב אלחכמה כיף יטלבהא פרד להדא אלבאב מקאלה בבירה מן דברי אנור בן יקה אלי אכר אלקצה. ואלדי דעאה אלי הדא הו אנה עלם מן טאלב אלחכמה אנה יקצד נהוהא בצראה וחדה פאדא הו כרג אליהא פגאה תחיר ולם ידר מא אלדי יצלה אן ינוץ פיה ויסל ענה ומא אלדי לא יצלה כדאך מן אנל אנה לים ידרך. פעמד אלחכים אלי מא לא סביל אלי אלוקוף עליה מן [אלעלום] פקטעה ועולה נאחיה וקאל ללטאלב לא תסל ען הדא פאן כוצף פיה תעב ושגל ודלך הו עלם אלאבראע ואלאכתראע וטבע אלאשיא מן אלאצל. פקאל פי דלך אנמע אנה ללה עז וגל מתפרד בה ואן אלנאס אנמעין יענוון ענה הו קולה כי בער אנכי מאיש וג' ולא למדתי חכמה וג' מי עלה שמים וירד וג' כמא סאשרח הדא אלפואסיק פי מואצעהא שרחא שאפיא. פלמא עזל אלחכים הדא נאחיה אלתפת חיניד אלי טאלב אלחכמה פקאל לה ולכן סל עמא בער הדא אלחכמה ממא אמרך רכך ונהאך הו קולה כל אמרת אלוה צרופה וג' אל תסף על דבריו וג' וממא נקל אליך אכאוך בקול אל תלשן עבר אל אדניו אלי אכר אלקצה כמא סאשרחהא אדא וצלת אליהא אן שא אללה. ולדלך לקבת הדא אלכתאב בכתאב טלב אלחכמה לאנה ימחין טאלבהא אלנצה כיף יצל אליהא. ואקול יחתאנ טאלב אלחכמה אלי כמסה אשיא בהא יחצל לה מראדה. אלאול אן יכון דביא ודלך אן תכון קריחתה קאבלה ללעלום פיהא יקול שלמה בלב נבון תנוח חכמה ופי כלוהא יקול למה זה מחיר ביד כסיל לקנות

והם מחוברים הוא אמרו נחלה מבהלת בראשונה אחריתה לא תבורך (משלי כ' כ"א) והוא דבוק למה שקדם לו מקלל אביו ואמו ידעך נרו באשון חשך (שם כ') ותהיה נחלתו מבהלת וגו' וכן אמרו אח נפשע מקרית עז (שם י"ח י"ט) וכן בכל עת אהב הרע (שם י"ז י"ז) מחוברים למה שקדם להם כמו שאבאר בתוך הספר. והשנים עשר הודעה למבקש החכמה איך יבקשנה והפריד לזה השער מאמר גדול מדברי אנור בן יקה (שם ל' א') עד סוף הפרשה. ומה שעוררהו לזה הוא שירע שהמבקש החכמה ידרוש אותה בשקידה ובחשק לבו ובצאתו אליה פתאום הוא מבולבל ואינו יודע איזהו דבר הוא טוב שישתקע בו ויהקרנו ומה שאינו ראוי לזה לפי שאי אפשר להגיע אליו. ועמד תחכם על הידיעות שאי אפשר להשיגן והפרידם והרחיקם ואמר למבקש אל תחקור בהן מפני שאם תשתקע בהן תיגע לריק והן ידיעת היצירה והבריאה ועל מה הטבעו הדברים בתחלתם ובראשיתם. ואמר שכל אלו מיוחדות לאל יתברך לבדו ונמנעות מבני אדם והוא אמרו כי בער אנכי מאיש וגו' ולא למדתי חכמה וגו' מי עלה שמים וירד וגו' (שם ל' ב'—ד') כמו שאבאר בביאור מספיק אלו הפסוקים במקומם. ואחר שהרחיק תחכם אלו הידיעות פנה אל מבקש החכמה ואמר לו אבל תחקור על מה שאחר זאת החכמה וזהו על מה שצוה האל ועל מה שהזהיר ממנו והוא אמרו כי אמרת אלוה צרופה וגו' אל תסף על דבריו (שם ה'—ו') ועל מה שמסרו לך אבותיך באמרו אל תלשן עבר אל אדוניו (שם י') עד סוף הפרשה כמו שאבאר אותה כשאגיע אליה אם ירצה האל.

לפיכך קראתי שם הספר הזה ספר דרישת החכמה לפי שהוא נותן למבקש החכמה העצות היותר טובות איך ישיגנה. ואומר שהמבקש החכמה צריך לחמשה דברים בהם ימלא את חפצו. הראשון שיהיה לבו טהור וזה שיהיה טבעו ראוי לקבל הידיעות ובוהא אמר שלמה בלב נבון תנוח חכמה (שם י"ד ל"ג) ואם אינו ראוי לזה אמר למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה

חכמה ולב אין. ואלתאני מחבה אלחכמה ואלאשתיאק אליהא פאן דלך יעינה עלי תעלמה פיה יקול אהב מוסר אוהב דעת ופי צדה יקול פורע מוסר מואס נפשו. ואלתאלת לקא מוקף יוקפה עליהא ומבצר יבצרה איאהא פי דלך יקול הולך את חכמים יחכם וגי ופי תרכה יקול לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך. ואלראבע כפאיה אלמכאסב ואלמעאיש חתי יכלו אלקלב להא קאל פי דלך הכן בחוץ מלאכתך וגי. ואלנאמס מדה מן אלומאן יחתאנ טאלב אלחכמה אליהא ליצם פי כל גו מנהא כלמה מן אלחכמה אלי אברי קאל פיהא אשרי אדם שמע לי לשקד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי. פמן סעד באנתמאע אלנמסה וכטאלהא פטובאה פאנה קד וקף אלכיר ואלרצא והו לא מחאלה יגר אלחכמה וינאלהא ופיהא יקול אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה.

ולב אין (משלי י"ז ט"ז). והשני שיאהב החכמה ושתחשוק נפשו בה לפי שזה יהיה בעזרו ללמוד ובוזה אמר אוהב מוסר אוהב דעת (שם י"ב א') ובהפך זה אמר פורע מוסר מואס נפשו (שם ט"ו ל"ב). והשלישי שימצא רב שילמדו וחכם שיחכימוהו בזה אמר הולך את חכמים יחכם (שם י"ג ב') ובמי שאינו רוצה במלמד אמר לא יאהב לץ הוכח לו אל חכמים לא ילך (שם ט"ז י"ב). והרביעי שישפיקו לו קניניו למחיתו כדי שיהיה לבו פנוי לחכמה בזה אמר הכן בחוץ מלאכתך וגי (שם כ"ד כ"ז). והחמישי שיהיה לו הזמן הצריך למבקש חכמה כדי שיוסיף בכל עת חכמה על חכמתו בזה אמר אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתותי יום יום לשמור מזוזות פתחי (שם ח' ל"ד). ומי שזכה לאלו החמשה דברים יחד בשלימותם אשרהו מפני שהאל נתן לו הטוב והחסד והוא בלי ספק ימצא החכמה ויגיע אליה ועליו נאמר אשרי אדם מצא חכמה ואדם יפיק תבונה (שם ג' י"ג).

[אלגז אלאול מן כתאב טלב אלחכמה]

א

1 אמתאל סלימאן אבן דאוד מלך אל אסראיל: 2 לתעריף אלחכמה ואלאדב ותפהים אקואל אלדהן: 3 וקבול אלאדב אלעקלי ואלעדל ואלחכם ואלמסתקים: 4 ואעטא אלגפאל אלנהצה ואלחדת אלמערפה ואלהמה: 5 יסמע דלך אלחכים פיזדאד בתא ואלפהם יכתסב אלחיל: 6 לתפהים אלמתל ואלפטנה כלאם אלחכמא ואחאדיתיהם: 7 תקוי אללה אול מא תאמר בה אלמערפה אלחכמה ואלאדב פאלגהאל אזרוהמא:

לקב היא אלכתאב באנה אמתאל עלי מא קדמנא אן אלעקל אדא הו קצר תאדיב אלטבע מתל לה מא הו טאהר ללעקל נפיא ען אלטבע במא הו טאהר להמא נמיעא וקאל לה אן היא מתל היא ולדלך אתבעה בקולה לדעת חכמה ומוסר. פאטא חכמה פהו מא טהר ללעקל וצח ענדה ואמא מוסר פהו אלאדב אלדי יודב הו בה אלטבע ויכפה ויעפה. פוצף אלחכים אן היא יכמל באנתמאע ארבעה אשיא. אלאול להבין אמרי בינה והו אלתימיו אלדי בה יפהם אלצואב מן אלנשא. ואלתאני לקחת מוסר השכל והו אלקבול אעני אלתעלם וקר יסמי איצא בדלך אד יקול את כל דברי אשר אדבר אליך קח בלבבך (יחזקאל ג' י') וקאל איצא קח נא מפיו תורה (איוב כ"ב כ"ב). וגמע פי היא ארבעה אשיא השכל צדק ומשפט ומישרים פאמא השכל פהו מא יתעלמה אלמתעלם מן אלחכים מן אלאמור אלמעקולה אלתי תקום בנפסהא כקסמה אלעדד ואלמקאבלה ואלגדר פאנהא תערין באנפסהא אן אלמאיה תקאבל אלמאיה ואן אלמאיה נצף אלמאיתין. ומעני צדק הו מא יקבלה אלמתעלם בחנה עאדלה אעני במסתכרנ מן מחמול ומוצוע כאלאשכאל אלהנרסיה אלתי מנהא מא יעלם בחנה ומנהא באנתנתין ומנהא בתלאת ומא פוק דלך. ומעני משפט מא יתלקנה אלמתעלם מן אלאמור אלדיאניה אלתי יקצי בהא אלעקל פיאמרה בכל מא קר נרסה אלבארי פי עקלה מסתחסנא וינהאה ען כל מא רכבה אלפאטר פי תמיזה מסתקבחה ולדלך סמי משפט. ומעני מישרים הי אלשראיע אלתי לא יונבהא אלעקל ולא ימנעהא בל הי ענדה מסתקימה אן גא אלכבר בפעלהא או בתרכהא

לם יאב דלך. ואלתאלת לתת לפתאים ערמה והו אסתעמאל אלכאטר לאן גמיע
 מא תחצרה אלכואטר מן שאן אלאנסאן אן יכון גאפלא ענה קבל אנתצאבה פי
 אלאוהאם פלדלך קאל פיה פתאים ולקבהא¹ בנהצא לאנהא תנהיץ¹ אלפכר
 ותחרבה חתי יגול. ופצה פי היא אלכאב בקול לנער לאן אלאחדאת לם תמר
 עליהם אלתנאריב אלקתירה פהם יחתאנון אלי פצל אסתעמאל אלכאטר ליקום
 דלך להם כאלכטוב אלמנרבא. ואלראבע ישמע חכם ויוסף לקח דלך קוה אלחפט
 ואלדכר והי תחתאג אלי סיאסתין אלאולי אן יכון אלמתעלם מע אוריאדה פי
 כל וקת מן אלעלם לא ידע מדאכרה מא תקדם מן דלך ופיהא יקול ויוסף לקח
 ואלתאניא יחתאג אלי חיל ולטף ותדביר כף יחרסהא חתי לא תנסא ודלך
 אלגואמע אלתי תפעלהא אלעלמא פאמא אלספרא פוצעו אלמאסראת ואשבאההא
 ואלפלאספא קסמו כלאמהם אקסאמא. תם וצף עלם אלתקריב אלדי בה יקרב
 אלעקל ללטבע מא בעד ענה פקאל אנה יכון עלי ארבעא צרוב משל ומליצה
 דברי חכמים וחידותם. פאמא משל פהו כמא צרב יותם לאהל שכם הלך הלכו
 העצים למשח עליהם מלך (שופטים ט' ח') וגמיע אלקצה וכמא צרב יואש מלך
 ישראל מתלא לאמציה מלך יהודה החוח אשר בלבנון (מלכים ב' י"ד ט') וגמיע
 אלקצה והיא אצעה אלאקסאם אד כאן טאהרה לים כונה ממכנא אלבתא. ואקוי
 מנה מליצה לתאוויל אלאמתאל אלמצרובא אלתי תחתמל וגוהא כתירה פיקצר
 מנהא אלצחיה כמא תאול יוסף חלם שבע פרות ושבע שבלים (בראשית מ"א כ"ה כ"ו)
 ודאך באן חל אלתאליף וולפה תאליפא אבר פקאל שבע פרות טובות תאכל שבע
 שבלים טובות היא ידל עלי כצב ושבע פרות רעות תאכל שבע שבלים רעות
 היא ידל עלי גרב וכמא תאול אלמדיני חלם רפיקה אד יקול והנה צליל לחם
 שעורים (שופטים ז' י"ג) וכמא עבר דניאל חלם גבוכנצר אלאול ואלתאני. ואקוי
 מנה דברי חכמים והי אלאמתאל אלתי יצרבהא אללה עז וגל עלי יד אנביאה
 כקולה לדור על יד נתן שני אנשים היו בעיר אחת (שמואל ב' י"ב א') וסאיר
 אלקצה ואקתצאה אלחכם וכקולה על יד ישעיהו ען ישראל ברם היה לירידי
 (ישעיה ה' א') וסאיר אלקצה ואקתצא אלאמא אלחכם. ואקוי מן דלך וחידותם
 והי אלאמתאל אלתי יצרבהא אללה נסכתין אלמתל ותפסירה כמא יקול ליחזקאל בן
 אדם חוד חירה ומשל משל ואמרת כה אמר ה' אלהים הנשר הנדול וג' (יחזקאל י"ז ב' ג')
 תם פסר דלך אד קאל אמר נא לבית המרי הלא ידעתם מה אלה (שם י"א) וסאיר
 אלתפסיר פעלי הרה אלארבעא אשיא יכון אלתמתיל ואלתאוויל. ואמא קולה יראת י"י
 [ראשית דעת] פאנהמא לם יעניא בדלך אן אלתקוי אסבך מן אלמערפא לאנה מן
 אלמחאל אן יכון תקוי בלא מערפא ולכן מענאהמא פי דלך עלי מא רסמנאה
 אן אלמערפא אול מא תונבה ואגלתה ואשרפתה² תקוי אללה גל גלאלה פכמא
 תקע ללאנסאן אלמערפא פקר וקע לה וגוב אלטאעה תלאוהא ועקיבתהא סוא.
 וקולה חכמה ומוסר אוילים בוז הו מן אקואלה אלחתם³ יעני בדלך לא יורי

¹ הגאון השתמש כאן בלשון נקבה ונראה שכיון בדעתו למלת אלכואטר ואפשר שצריך להיות גם בתחלה אלכואטר במקום אלכאטר.

² ר"ל מה שתחייב החכמה קודם כל דבר הוא יראת ה' והחכמה תרומם ותנשא אותו.

³ עיין בפתיחה דף 10.

באלחכמא ואלארב אלא נאהל ודלך אן אלארב מן אנכרה מן אלנאם פקד אבאח אלחעדי ואנמא יביח אלחעדרי לאנה ענדה יסר אלמתעדי פאן כאן אלאמר עלי מא יקול אן כל שי יסר אלטבע פהו חכמא ומא יולמה פהו נהל פאן אלנור ואלחעדרי יסראן אלטאלם ויולמאן אלמטלום פקד וגב אן יכונא חכמא ונהל מעא והדא אלקול פי גאיה אלנהל לא יטלקה אלא נאהל פקד תבין נהל מן אנכר אלארב. וכדלך מן אנכר אלחכמא פקאל אני קד עלמת אן אלחכמא לא תנפע אד לים להא חקיקא פקד אקד כאן האהנא עלמא קד כשף לה חקיקא מא פיכון פציה קולה אן אלעלם יוגב חקיקא הי אן אלעלם לא יוגב חקיקא והדא מבאלנא פי אלנהל לא יקולהא אלא נאהלי. תם קאל

8 אסמע יא בני אדב אביך ולא תדר דלאלה אמך: 9 פאנהמא לוא מן הואדה עלי ראסך ועקוד עלי גבך:

מן עאדה אלעבראניין אן ינסבו שיין אלי שנצין במעני אנהמא גמיעא מנסובאן אלי כל ואחר. דלך כקול אללה עו וגל אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה (תהלים צ"ו י"א) לם ינף מא אונבה ללצדיק ען ישרי לב ולא מא אונבה לישרי לב ען אלצדיק כל אלנמיע לכל ואחר מנהמא פיכון אלנמאס אור ושמחה זרועים לצדיק ולישרי לב כדלך האהנא לם יפרד אלאב במוסר ואלאם בתורה בל כלאהמא מנסובאן אלי אלאם ואלאב פיכון נטאם אלחפסיר שמע בני מוסר אביך

(¹) ביאור. קרא לזה הספר משלי לפי שהשכל ממשיך מה שנעלם מן הטבע למה שהוא גלוי לשניהם (ועיין פתיחה ד' 5) וחכמה היא מה שהוא ברור לשכל והמוסר מה שייסר בו השכל את הטבע ויזהירוהו וזה יהיה בארבעה דברים. הראשון אמרי כינה וזהו הבחינה. השני לקחת מוסר וזהו שמועה ולמידה והלמידה על ארבעה פנים והם הראשון השכל והוא מה שאמתתו ברורה מעצמו כמו חכמת החשבון והשני צדק והוא מה שילמד התלמיד בראיות נכוחות כמו חכמת ההנדסה והשלישי משפט וזהו עניני המצות והזהירות השכליות והרביעי מישרים וזהו עניני המצות והזהירות השמעיות. והדבר השלישי לתת לפתאים ערמה וג' שישתמשו בעיונים לקבוע אותם במחשבה לפי שהפתאים לא ישימו לבם עליהם (ועיין פתיחה ד' 8) והנער הוא היותר צריך לזה לפי שאין לו נסיון. הרביעי ישמע חכם וגו' וזה מוסב על כח השמירה וצריך שיחזור אדם תמיד על מה שכבר למד שישתמש בתחבולות שלא ישכח לימודו כמו כללי החכמים ומסורות הסופרים וחילוקי מאמרי הפילוסופים. והשכל יקריב אל הטבע מה שהוא רחוק ממנו בארבע דרכים וכל אחת מהם חזקה מן הקודמת לו והם הראשונה משל כמו משלי יותם ויואש מלך ישראל והם משלים המדברים במה שאינו בנמצא והשנית מליצה והוא פתרון המשלים שאפשר לבארם על פנים שונים וצריך לבחור מביניהם בפתרון האמת כמו שפתר יוסף לפרעה חלום שבע פרות וחלום שבע שבלים והחליף וסדרם ואמר שהפרות הטובות הן שאכלו השבלים הטובות וזה סימן לשני השבע והפרות הרעות הן שאכלו השבלים הרעות וזה סימן לשני הרעב וכן פתר המדיני חלום חברו ודניאל שני חלומות גבוכדנצר והשלישית דברי חכמים והם המשלים שימשול השם לבני אדם על יד נביאיו והם גותנים את פתרונם וכמו שסיפר נתן לדוד מעשה שני אנשים וכמו שסיפר השם על יד ישעיהו מעשה כרמו והרביעית חידות והם המשלים שימשול השם והוא בעצמו יבאר את ענינם כמו שמצאנו ביחזקאל הנשר אשר בלבנון. ואמרו יראת ה' ראשית דעת אין טעמו שיראת ה' קודמת לדעת אלא שהדבר הראשון שהדעת מחייבת את האדם בו והיותר הנכבד היא יראת השם. ואמרו ומוסר אוילים בזו ענינו שלא ימאס המוסר אלא האויל לפי שהוא אומר שהחכמה סת שיטמת הטבע והכסילות מה שיכאיבהו ואיננו מבין שהחכם המשמת את העושק מכאיב את העושק ויתחברו חכמה וכסילות בדבר אחד וזה נמנע והמכחיש בתועלת בחכמה אומר זה בחכמתו ומורה כן על מציאות חכמה אחת.

ואמך ותורתם ואל תששם. וקולה כי לוית חן וג' אראד בה אן אלעלם ואלדיון
גמיעא המא זין אלננסאן פי אלדארין גמיעא כמא יתוין באללוא ואלעקוד. פאמא
פי דאר אלדניא פהו מא יפוע אלננס אלי אלעלמא ענד כל נאיבה ויקבלון
ראיהם ומשורתהם ופתיאהם ויהקרון אלגהאל ויכסונהם. ואמא פי אלאכרה פאן
אלמתיב עו וגל ינאויהם באחסן אלגוא עלי מא כדו ושקו חתי שחזו אפכארהם
ותחפטו כתבה ועקלו עין¹) אמרה ונהיה פכיף אנהם אצאפו אלי דלך אסתצלחה
אלננס לטאעתה ואסתדראדהם מן אלכטא²). תם קאל

10 יא בני אן כדעוך אלכטאון פלא תש³) דלך: 11 באן יקולו
תעאל מענא נכמן לדם נטאלע בריא מגאנא: 12 נהלכהם באלתרי
אחיא וצחאחא כוארדי אלביר: 13 כל מאל עזיו נגדה ונמלא ביותנא
נהבא: 14 ואלק סהמך פי מא ביננא וקסט ואחד יכון לגמיענא:
15 יא בני לא תמץ פי מריק מעהם אמנע רגלך מן סכבהם: 16 לאן
ארגלהם ללשר תחאצר והם יסרעון לספך אלדם: 17 וכמא אן אלשרך
מבסוט מגאנא ענד כל די גנאח: 18 והם אנמא לדמאיהם יכמנון
ומטאלעון אנפסהם: 19 כדאך סביל כל טאמע טמע⁴) דאך נפס
צאחבה יאכד:

חכי אלחכים פי הדה אלקצה אלדואעי אלתי תרעו אלטאלמין אלי אלטלם
ואלסרק ואלקתל והי אלכלב עלי אמור אלדניא ואלשרה אליהא ואלחכרה ואלסרף
מן ערוצהא כמא קאל כל הון יקר נמצא. ואדא וצע אלננסאן הדא פי פכרה
ראין נפסה ריאצה אלסתכלא באלאקדאם עלי קתל אלנפוס ואכד אלאמואל
כמא קאל נארכה לדם חתי יצארע כלק אלחנה ואלרחמה אללדיון פי טבעה
ויקאומהמא ויציר כאלקבר אלדי לא תקאל עליה אלחנה למית ולא אלארתא
כמא קאל נבלעם וג' והדא משאהר מן אכלאק אלטאלמין אנהם לא יחנן ולא ירתון
למן יטלמהו כטבע אלבהאים אלמפתרסה ואלטאיר אלגארה כמא קאל פיהם הוי עיר דמים
כלה כחש פרק מלאה לא ימיש טרף (נחום ג' א') וקאל אריה טורף בדי גורותיו
ומחנק ללבאותיו וימלא טרף חוריו ומעונותיו טרפה הגני אליך נאם יי צבאות והבערתי
בעשן רכבה וכפירך תאכל חרב (שם ב' י"ג—י"ד). פאדא אלהם אלננסאן נפסה אלטלם
אסתגרק חנתה ורחמתה פי חנקה וקסותה וגלב טבע אלבהאים עלי אלנפס פמחל
באלבהאים ולדלך תגדה ימחל פי אלכתאב מחל אלמלוך אלטאלמין באפתראם

(1) בכ"י ענה.

(2) ביאור: אמרו שמע בני וכו' טעמו שמע בני מוסר אביו ואמך ותורתם ואל תששם
מפני שהמוסר אינו מיוחד לאב והתורה אינה מיוחדת לאם וכן מנהג העבריים בכל מקום לחלק
שני ענינים בין שני אישים אעפ"י ששניהם מוסבים אל שניהם. ואמרו כי לוית חן וגו' ענינו
שהמודע והאמונה מקשטים את האדם בשני עולמות בעולם הזה מפני שבמאורעות יבקשו עצה
מהחכמים ובעולם הבא השם נותן לחם שכר אחר שעמלו ויגעו ללמוד תורתו ולשמרה ולהבינה
וכל שכן אם הולכו את האחרים בדרך ישרה והשיבו מן החטא.

(3) בכ"י ב' וגו' תשא.

(4) בכ"י א' טמעה.

אלאסר אד יקול עלה אריה מסבכו ומשחית צננים נסע יצא ממקומו לשום ארצך לשמה ועריך תצינה מאין יושב (ירמיה ד' ז') לפלשת מואב אריה ולשארית אדמה (ישעיהו מ"ז ט') הנה כאריה יעלה מנאון הירדן אל נוה איתן כי ארניעה אריצם (ירמיה נ' מ"ד) וישבההם איצא באלנסור אד יקול ישא י"י עליך גוי מרחוק וגוי (דברים כ"ח מ"ט) הנה כנשר יעלה וידאה וגוי (ירמיה מ"ט כ"ב) יעופו כנשר חש לאכול (חבקוק א' ח') ואשבאה דלך. ובעד מא וצף לה עאקבתה (א) ירסם פי דלך ארבעה פואסיק אתנאן תנביה ואתנאן מתל פאלאול ואלתאלת תנביהאן קאל פיהמא כי רגליהם לרע וגוי והם לרסם וגוי מגמועהא אנהם יסארעון ליספכו אלדס יטנון אן דם גיריהם הם יספכו ונאמא הי דמאוהם ואנפסהם במא קר אוקעו אנפסהם פי שדיר עקב אללה אלדי לא יכלצהם מנה אצעאף דלך אלחואב אלדי בסבכה הם יקתלון כמא קאל כספם וזהבם לא יוכל להצילם ביום עברת י"י (יחזקאל ד' י"ט). ואלפסוק אלחואב המא אלאמתאל קאל פיהמא כי חנם וגוי כן ארחות וגוי מולפהמא אן אנתראר אלאנסאן באלפלס יראה אלעקל אנה מואז לאנתראר אלטאיר באלחב פיוקעה פי אלפך. ודלך אן אלטאיר אלדי הו בעל כנף יחסב אן אלחב אלדי פי אלשרך נצב מזאנא פינקץ עליה וליס יעלם אנה אנמא געל ליאכד נפסה כדאך אלמאל אלהראם ואלטמע יתוהם אלאנסאן אנה יכתסבה מזאנא ונאמא כנפסה יכתסב דלך את נפש בעליו יקה וקר קאל פי אלונא מתל הדא כמהר צפור אל פח ולא ידע כי כנפשו הוא (משלי ד' כ"ג). וקר וגדנא פי מואצע מן אלמקרא פואסיק לא תנעטף עלי אלאקריב (אליהא בל עלי אלדי קבלה כמא קאל עיני ה' אל צדיקים ואוניו אר שועתם פני י"י בעשי רע צעקו וה' שמע (תהלים ל"ד ט"ז—י"ח) הדא נסק אלמכתוב ואמא נשאם אלמקצוד פהו עיני י"י אל צדיקים צעקו וי"י שמע פני י"י בעשי רע. וכדלך האהנא אלחרתיב אלמראד כי רגליהם והם לרסם יארבו וגוי כי חנם כן ארחות. ופסרת מזרה הרשת מבסוט לאן אלאצל חדריה ולמא לס תשלך אללגה אלמכרנז אליהא דלך עלי אלשרך נקלתה אלי אלבסטם). תם קאל

20 אלחכמה תנאדי פי אלסוק ופי אלרחאב תעלן צותהא:
21 ופי רווס אלאזקה תדעו ופי פתוח אלאבואב פי אלקריה תקול
אקואלהא: 22 אלי מתי יא גפל תחבון אלגפלה ואלדהא קד תמנו
אלדהא לאנפסהם ואלגהאל ישנון אלמערפה: 23 ואן רגעתם אלי

(1) בכ"י אלקרב.

(2) ביאור: סיפר החכם בזאת הפרשה מה שיעורר את האדם להרע לגנוב ולרצות והוא תאוותו לתענוגי העולם הזה ובוזה ירגיל את נפשו להרוג ולגזול עד שירחיק ממנה החנינה והרחמים שהם בטבעו ויהיה כקבר שאינו מתאכל על המת הנקבר בו וזה נראה לעין ממדות הרשע שהוא אכזרי כאריה שורף או כנשר אשר יטוש עלי אכל. ואחר זה מביא החכם ארבעה פסוקים חצים הערה וחצים משל והראשון והשלישי הערה שהרוצח חושב שהוא ממית אחרים והוא הורג ומאבד את נפשו לפי שהאל יענישהו והשני והרביעי משל שהרשע הוא כצפור הרואה גרגרים על הרשת ויחשוב שהם ניתנו לו חנם וימהר לאכלם ויפול בפת. וחילוף סדר הפסוקים נמצא הרבה במקרא. ותרגמתי כאן מזרה בלשון פרושה מפני שאי אפשר לומר בלשון ערבי על הרשת שהיא מזורה (ר"ל לשון זרייה נופלת על התכואה ולא על הרשת).

עֲשִׂיתִי סְאֲרוֹי לָכֶם רֵאיוֹי וְאֶעֱרָפְכֶם כְּלֹאֲמִי: ²⁴ לֹאֲגַל מֵא דְעוֹתְכֶם
פִּאֲבִיתֶם וּמִדְּרַת יָדֵי וְלִים מִצַּג מִנְכֶם: ²⁵ וְאִגְדַּבְתֶּם גְּמִיעַ מְשׁוֹרְתִי וְעֲשִׂיתִי
לָם תִּשְׁאוֹ: ²⁶ אֲנִי אֵיִצָא אֶצֶחַךְ בְּתַעֲסֶכֶם וְאִהְיוּ בְּמִגִּי מֵא פִזְעַתְמוֹה:
²⁷ וְאִדָּא אֶקְבֵּל כְּאִלְדוּי פִזְעֶכֶם וְתַעֲסֶכֶם כְּאִלְזוּבַעָה יֵאֲתִי וְחַל בְּכֶם
אֶלְצֶרֶ וְאֶלְצִיקָה: ²⁸ חִינִיד יִדְעוֹנְנִי וְלֹא אֶנִּיבְהֶם וְיִטְלְבוּנִי וְלֹא יִגְדוֹנְנִי:
²⁹ בְּדֹל מֵא שֵׁנוֹ אֶלְמַעֲרַפָּה וְתִקְוִי אֱלֹלָה לָם יִכְתָּאֲרוּ: ³⁰ וְלֹם יִשְׁאוֹ
מְשׁוֹרְתִי וּרְפִצּוֹ גְּמִיעַ עֲשִׂיתִי: ³¹ פְּלִיאֲכֵלוּ מִן תְּמַרָּה מִדָּאֶהְבָּהֶם וּמִן
מְשׁוֹרָתָהֶם יִשְׁבַּעוֹן: ³² לֹאֵן עֲתִיאֵן אֶלְגַּפֵּל יִקְתַּלְהֶם וְזִלָּה אֶלְגָּהָל
תְּבִידָהֶם: ³³ וּמִן קֵבֶל מִנִּי יִסְכֵּן וְאֶתְקֵא וּמוֹדַעַא מִן פִּזַּע אֶלְשֶׁר:

פסרת תרנה תנאדי לאני צרפתה מן קולה ויעבר הרנה במחנה (מ"א כ"ב ל"ו)
אלדי הו אלמנאדי. ואשתקקת ושלוח מן קולה די יאמר שלו (דניאל ג' כ"ט) אלדי הו
זלח בלנח אלתרנוס. ופסרת מפרי דרכם מדאהבהם מתל היטיבו דרכים ומעלליכם (ירמיה
י"ח י"א) ואשבאהה. גרץ הזה אלקצה אלתי פסרת נצהא פי אלחדביר ואלאסתעדאר מן
אואיל אלמור אלי אוארהא פאן אלענאיה בולך הי אלסעארה אלמאמה
ואהמאל דלך ואנפאלה גאיה אלשקא. ואלחדביר עלי ארבעה צרוב כל ואחר מקדם
אגל ואצלח מן אלמוכר בעדה פאלאול תרך אלדנול פימא יחתאג אלי חילה ליתנלין
מנה. ואלתאני אלמאס אלחילה בעד אלדנול פיה קבל ורוד אלמאפ. ואלתאלת
טלב אלחילה מע חדות אלמאפ. ואלראבע טלב אלמצלח בעד אלמפסאר והו
אצעפהא ואכסהא וכל ואחר מן הזה ארבעה צרוב ינקסם קסמין תלקא אמור אלדין
ואלדניא. וקר ינבני אן נצע להא מתאלאת מן אלקסמין גמיעא ונקול אן מתאלהא
מן אמור אלדניא אמא אסתדפאע אלחאגה אלי אלחילה פהו כאלאנסאן אלבציר
בשבע אלאגדיה וקוי אלדנייה וצלחא אלריאצה פהו ידבר גסמה במא יסתדפע בה
אלעלל אן תחדת פיה במא יעדל אלמזאג חתי לא תעלו מנה כיפיה עלי כיפיה.
ומתלה מן אמור אלדין אלעבר אלעאלם במא אמרה אללה ונהאא אלדי ירוץ נפסה
ריאצה אלטאעה ויעודהא פעל אלציר חתי יציר להא דלך כאלטביעה אלמאניה פקר
אמן אן יגלב¹) שרהא או גצבה או איה כאנת מן דואעיה עלי דינה וקר צאר כאנה
מא יערף אלשר ופי מתלה יקול לכב עקש יסור ממני ונומר (תהלים ק"א ד'). ואמא
חילה קבל פמתלהא מן אמור אלדניא כמן לם יען בתעדיל כיפיות מואנה חתי שער
בגלבה אלדס פלמא שער בולך תכוף אן תנצב אלי בעץ אלעדא פתחדת אחמאמא²)
או מא אשבה דלך ממא שאנהא אן תפעלה פבאדר בתנקיצהא או בתטפיתהא. ומתלה
מן אלממור אלדנייה מתל מן לם ישבע נפסהא באלעארה עלי אלשמיזאו מן
אלמעאצי לכנה למא חס באלמעציה אנהא תחצר בין ידיה אעתצם וקטע אלמארה
בבעד או בימין או במא אשבה דלך ממא יחסמה ען פעלה כמא חסם דוד אלטמע
בקתל שאול בקולה חי יי אם יי ינפנו (שמואל א' כ"ו י') וכמא דפע יוסף טמע
סידתה באלהרב אי קאל וינס ויצא החוצה (בראשית ל"ט י"ב) ומא שאכל דלך.
ואמא חילה מע פהו למן תרך אלממורין אלואלין והמא אלחחראו וחילה קבל

¹ בכ"י יבלג.² בכ"י אחמאמא.

פאחתאג אלי חילָהּ מע ומתלה מן אמור אלדניא מן אהמל תדביר גסמה חתי ישֹהר
 פיה בעיץ אלאלאם¹) אלדי אן הו תרכה אל אמרה אלי עטב ופסאד פאלוגה פי דלך
 אן יבאדר קבל אן יסתחכם אלוגע פיעאלגה ויסתנפֿף בלֿתה או פצלֿה. ומתלה מן
 אמור אלדין מן אהמל מנאנבֿה אלמעאצי חתי אל בה אמרה אלי אן אבתרא פיהא
 פאלצואב אן ירגע ען קריב קבל אן תבעד עליה אלמסאפֿף ופי מתל דלך יאמר
 אללה ויקול המלו להי והסירו ערלות לבבכם איש יהודה ואיש ירושלם פן תצא
 כאש חמתי (ירמיה ד' ד'). ואלראבע הי חילָהּ בעד והי אלתלאפי אלדי יתלאפי
 אלאנסאן מא קד עמלה ומתאלה מן אמור אלדניא מן ברא בה מרץ פתרכה חתי
 אסתחכם פלא חילָהּ לה אלא קטע אלעצו או אלכֿי או אלכט פאלאצלח אן ימתהל
 דלך ולא יצר בגמיע נסרה. ומתלה מן אלאמור אלדיאניא מן אסרף פי אלמעאצי חתי
 נמרתה פלא חילָהּ לה אלא אלתובֿה בל הי אצלח מן אלתמאדי פי אלכטא ופיה יקול
 רב לכם מכל תועבותיכם בית ישראל (יחזקאל מ"ד ו'). והזה אלארבעֿה צרוב אלתו וצפנא
 אסתעמאלהא פי אלשב כדלך אסתעמאלהא פי אלמלך ואלסלטאן פאמא אלאחתראו
 פהו שחנא אלמדן באלעסאכר ואלא יעקד לוא אלא ללאמנא מן אלנאם ומא
 נחי הוא אלנחו. וחילָהּ קבל פהו כמא ישער אלמלך בשאר יקצר אלכרוג עליה
 וחילָהּ מע פהי מע כרוגה באלחרוב ואלמלאחם וחילָהּ בעד פהי בעד אלהוימֿה אן
 אהמלת אלאמור חתי תכון. ולכל ואחד מן הזה שרות נכתצר דון שרחהא לילא נסול.
 וכדלך אסתעמאל הזה אלארבעֿה צרוב פי אמור אלתגארה עלי מא יעמלה אלאסתאדון
 פיהא לא אטול. ואסתעמאלהא פי אלגדל איצא ואלנשר בין ואצח ויעלמה אלנאטרון
 מן אלאחתראו באלמקדמאת אלתו תחפֿט אלמזאהב ודון דלך ענר אלשעור באלטען
 אנה ירד ודונהמא אדא הו ורד ודון אלגמיע בעד אלאנקטאע. פאי פן מן הזה
 אלפנון אעני אלשב ואלמלך ואלתגארה ואלגדל וצענאה מתלא ושבהנא בה חוארת
 אלדיאנא כאן²) גאיזא גיר מסתנכר בל אוצע אלאבואב מן אמור אלדיאנא אלדי הו
 אלתובֿה לא³) יכון כסיסא נשיר הוא אלבאב מן גירה בעד אן תכון אלתובֿה (תובֿה)
 נצוחא והו אלצמאן אלא יעאוד אלכטא. פלמא כאן ללתדביר הזה אלארבע מנאול
 געל שלמה לשֹהור אלחכמֿה ומכאטבתהא ארבע מנאול אלאול פאלאול אקוי.
 קולה חכמות בחוץ תרנה תלקא אלאחתראו לאן אלמנאדי ינדר באלשי קבל
 כונה לדלך קאל תרנה. וקולה ברחובות תתן קולה באוא חילָהּ קבל אלדי אלאמר
 חינויֿד ואסע כאלרחבֿה אלואסעֿה ואלצות לה בעד אלאעלאן. וקולה בראש
 המיות תקרא מקאבל תדביר מע אלדי קד צאק אלאמר פיה כציק אלאוקֿה
 וליס פיה תתן קולה. ואלראבע בפתי שערֿים יחאדי תדביר בעד אלדי הו
 אציק אלגמיע כפתח באב אלמנול אלדי הו אציק מן אלזקאק וליס פיה אלא קול
 פקט אמריה תאמר לא תקרא ולא תתן קולה פכיף תרנה פאעלמנא אן אלאול
 פאלאול אפצל. חם דם אלתלאתֿה תדאביר אלמתאכרֿה באן סמי אצחאבהם פתאים
 ולצים וכסילים. פמן תרך אלאחתראו סמי פתי לאנה גפל ען שי כאן יגב אן יתנבה
 לה ומן תרכה ותרך אלתדביר [אלקבלי] סמי ליץ אד יתדאהא ויחֿק בראה ומן

¹) בכ"י אלאלאם.²) נראה שחסרו כאן איזה מלות שענינם גם האחרונה שבמדרגותם.³) בכ"י אלא.

תרכה[מ]א מע אלתדביר אלמעי סמי כסיל או גהל תלת טבקאת וכמא הדא אלכלאם פי אמור אלדניא משאהדא כדאך הו פי אמר אלדין מעקולא ולדלך ישבה עאקבה תרך אלתדביר וסוה(א) בשיין איד ופחד פאמא איד פהי אלמציבה אלדניאיה כמא קאל קרוב איד מואב לבוא ורעתו מהרה מאד (ירמיה מ"ח ט"ז) וקאל אל תבא בשער עמי ביום אידם (עובדיה י"ג) ואל תרא גם אתה ברעתו ביום אידו (שם) ואל תשלחנה בחילו ביום אידו (שם) ואשבאה דלך כתיר פמן תרך תדביר אלדניא חל בה דלך כמא קאל גם אני באידכם אשחק. ואמא פחד פהו עקאב אללה לתארבי אלדין כמא קאל פחדו בציון חטאים (ישעיה ל"ג י"ד) ואיצא שם פחדו פחד וגומר (תהלים נ"ג ו') ומא אשבה דלך פמן תרך תדביר אלדין חל בה דלך כמא קאל אלעג ביום פחדכם. וייד תפסיר איד אנה פי אמור אלדניא או שבהה בסופה וקאל ואידכם בסופה יאתה כמא סבילה אן ימתל מצאיב אלדניא ויקול בסער ביום סופה (עמוס א' י"ד) ואיצא וגלגליו בסופה (ישעיה ה' כח) ומא אשבההמא ויקוי תפסיר פחד אנה פי אמר אלאכרה או שבהה בשואה וקאל בבא כשואה פחדכם כמא ישבה יום אלקיאמה או יקול ומה תעשו ליום פקדה ולשואה ממרחק תבוא (שם י' ג') וקאל פי אלטאלם תבאהו שואה לא ידע (תהלים ל"ה ח') ואמתאל דלך. פאן אנסאק אלאנסאן מע גהלה חתי יהמל היה אלארבעה תראביר כלהא טלב אלהכמה בעד דלך פלם יגדהא כמא תקול באלמתל או יקראנני ולא אענה וגו'. פאן כאן אלתדביר פי טב פסד אלגסם ואן כאן פי מלך זאל ואן כאנת תגארה נסרת ואן כאן פי גדל גלב צאחבה. ואצעב מן דלך אנמע אן כאן פי דין ופאתתה אלתובה איצא פיבשר בטול אלעקאב. וגעל פי היא אלמוצע תרגיב ותרהיב פאמא אלתרגיב פבקולה תשובו לתוכחתי וגו' באצמאר אם תשובו לתוכחתי ואלתרהיב פהו יען קראתי ותמאנו אלי אכר אלקצה מא בלא ושמע לי ישכן בטח פאנה מנצם אלי אלתרגיב. ופסרת הנה אביעה סארוי לאן היה מן אלאלפאט אלעוויזה אלתי ליסת מסתפיצה אן אלסין אלמוזארה פי אלועד מקאמהא פי אלעבראני הן והנה⁽¹⁾ אן יקול הנה ישביל עברי (ישעיה נ"ב י"ג) הנה יום י"י בא (שם י"ג ט) הן גוי לא תדע תקרא (שם נ"ה ה') ואשבאל דלך כתיר. וכמא רוע אלחכים וכוף אלגאפל ען אלתדביר במא יחל בה מן סו תדבירה גפלה כמא קאל כי משובת פתאים וגו' כדאך קדר אלמסתעמל אלתדביר פי אמר אלדין ואלדניא כמא קאל ושמע לי ישכן בטח וגו' פמן דבר אמר דניאה אמן אלעואקב פי מלכה או תגארתה או טבה או גדלה ומן כאן חזר מן אמר דינה לם יהלה אלמות ולא אלקדום עלי אלאכרה⁽²⁾).

⁽¹⁾ לפי דעתנו הגאון רצה לומר שאין משתמשין הרבה באלו המלות בענין הסין הערבי שתורה על העתיד להיות כי על הרוב אלו המלות מורות על מה שנמצא עתה.

⁽²⁾ ביאור: אמרו תרגה נגזר מן הרנה והוא המכריו. ואמרו שלות מלשון שלו בארמית. ואמרו פרי דרכם ענינו פרי דעותיהם. הנה ענין זאת הפרשה בהנהגת הדברים מראשיתם עד סופם שהמשתדל בה תהיה הצלחתו שלמה והמתרשל בה יפול ברעה. והנהגה היא על ארבעה אופנים הראשון שלא יעשה אדם דבר שיכריחוהו לתחבולה להנצל ממנו והשני שיבקש התחבולה אחר שעשה את הדבר וקודם שתבוא עליו הרעה והשלישי שיבקש התחבולה בעת שהרעה באה והרביעי שיבקש התקון אחר שנפסד ענינו וכל אחד מאלו האופנים יותר משובת מהאופן שלאחריו וכל אחד מהם יחלק לשני חלקים והם ההנהגה בדברי האמונה והנהגה בדברי העולם. והמשל לדברי העולם כגון שיהיה האדם יודע כטבע המאכלים והרפואות וישמור בריאות גופו בשווי כחות מזגו ואם לא שת לבו על זה וגבר אחד מן המזגים ימהר לתקן גופו כדי שלא יחלה

ב

1 יא בני אן קבלת כלאמי וכנות וצאיאי ענדך: 2 ואצנית
ללחכמה אדנך ומילת קלבך ללפהם: 3 ואן דעות באלדהן ואעלנת
צותך ללפהם: 4 ושלבתהמא בטלב אלפצה וכאלדפאין פתשת עליהמא:
5 חינויד תפהם תקוי אללה ומערפה אללה תגד: 6 לאן אללה מעטי
אלחכמה ומן קולה אלמערפה ואלפהם: 7 ויבנו ללמסתקימין אלפקה
והו מגן⁽¹⁾ ללסאלכין פי צחה: 8 יחפט סבל אלחכם וטרק אברארה
יחרסהא: 9 וחוניד תפהם אלעדל ואלחכם ואלמסתקים וכל מסלך
גיד: 10 אדא דכלת⁽²⁾ אלחכמה פי קלבך ולדת אלמערפה לנפסך:
11 צארת אלהמה תחרסך ואלפהם יחפטך:

גריץ היא אלפצל הו אן אויל אלעלוס אכתסאב ותמאמהא כלאמר
ותמיין ולדלך צדר אולא בני אם תקח אמרי וגו'. תם קאל אם תבקשנה ככסף
וגו' תם קאל אדא פעלת יא טאלב אלחכמה הדין אלאמריין או תבין יראת יי וגו'

ואם לא תקנו ובא לידי חולי ימהר לרפא אותו קודם שיחזק כאבו וינקח את גופו מן הוזהמא וממותריו ואם הכותין עד שגבר החלי באחד מאיבריו יכרת האבר או יכווה קודם שיתפשט החלי בכל גופו. ובדברי אמונה ירגיל אדם עצמו בקיום המצוות עד שיהיה כאילו לא ידע מהות הרע ותהיה לו עשיית הטוב כטבע שני ואם ירגיש שיצרו תוקפו ימנע עצמו מן הרע בהתרחקו ממנו כמו יוסף עם אשת אדוניו או בשבועה כמו ששבוע דוד שלא יהרוג את שאול ואם התחיל לחטוא יסור מהרה מחטאיו ואם נשתקע בהם יעשה תשובה ולא יחטא עוד. והארבעה אופנים האלה נמצאים גם כן בממשלת המלך שבתחלה ישים במדינות צבא וישרים נאמנים ואחר זה יבקש תחבולה כשיכינו המורדים את חילם ואחר זה כשיעשו מלחמה עמו ובסוף כשגברו אויביו אם נתרשל ולא עשה כלום. וכן במשא וסתן של החגרים ואצל החכמים במחלקותן שיתיו זהירים בהקדמותיהם ושיבקשו החבולות להשמר מן טענות המתנגדים ולהשיב על הטענות כשיבאו וכן אחר שנפסק הדין. והנה בכל אלה הדברים שהמשלנו להם דברי האמונה אף המדרגה האחרונה מתקבלת אבל בדברי האמונה עצמם המדרגה האחרונה שהיא התשובה אינה פחותה ובתנאי שתהיה שלמה. וכנגד אלו הארבעה אופנים נתן שלמה ארבע מדרגות למאמר החכמה אם שתכריו בשוקים או שתתן קולה ברחובות או שתקרא במצרי החוצות או שתדבר בפתחי הבתים שכל אחד מאלו ארבעה מקומות יותר רחב מהנזכר אחריו והקול הולך ומתמעט ואחר זה גינה בעלי האופנים האחרונים וקרא פתי למי שלא שמר עצמו ממה שתיה צריך להזהר כמנו וקרא לץ למי שלא ישגיח עד שתתחיל עליו הרעה וקרא כסיל למי שלא נזהר עד שנגמרה עליו הרעה לפי שלא שם לבו על המדרגות הקודמות. והשווה אחרית עזיבת ההנהגה לשני דברים והם איד שהוא מורה על הצרות הבאות בעולם הזה ופחד שהוא מורה על העונש הבא מאת ה' על החטאים והער שביאור שתי מלות אלו הוא נכון שהמשיל כאן איד בסופה ופחד בשואה ומדרך המקרא לדמות צרות העולם הזה בסופה ועונש העולם הבא בשואה. ואם יעזוב הכסיל כל תהנהגה יקרא אל החכמה ולא ימצאנה והחולה יאבד את גופו והמלך את ממלכתו והסוחר את ממונו ותמתוכת חבירו יגבר עליו. והיותר קשה מכולם שיתמיד האדם על פיעיו ושלא יעשה תשובה. והזכיר כאן בהבטחה באמרו תשובון ר"ל אם תשובו וגו' וההפחדה באמרו יען קראתי וכו' וזיים בהבטחה ושמע לי וכו' וענין זה שהחכם היודע לנהג עצמו בעולם הזה ישכון בטח מצרות העולם ובדברי האמונה לא יפחידוהו המות ולא יגור מהכנס בעולם הבא.

(1) כ"י ב' כאלתרס.

(2) כ"י ב' וצלת.

או תבין צדק ומשפט ונו' ואמא בלא תעלם מן עאלם פלים ינפע אלחפכר שיא וכדלך תעלם בלא פכר ותמייז לא ינפע שיא ובאנתמאעהמא יכמל אלמראד. וקולה כי יי' יתן חכמה ה'א עשא בסבב והו' אלטלב מתל קולה נותן לחם לכל בשר (תהלים קל"ו כ"ה) והו' בסבב והו' אלטלב ומתל קולה האני אשביר ולא אוליד (ישעיה ס"ו ט') ודלך בסבב. תם אכבר בעד ה'א באן אלנפס תלת' באלחכמה כמא ילת' אלגסם במא יחסה א' קאל ודעת לנפשך ינעם ודלך אן אלנפס אנמא תדור עלי מלאהא פא'א הי וגדת אלסרור ואללד'ה פי אלחכמה מע שרפהא ועוהא וטהארתהא ונטאפתהא פקד כמל להא גמיע מא תריד. ולכן בין ל'ה אלחכמה ול'ה אלחאסה פרק והו' אן אלחואס תלת' במא הו' להא מן אלעארה במא יואקעהא ודלך ינשט אליהא כל טבע ואלחכמה פלים ילת' בהא אלאנסאן אלא בעד תאמל ותצפה ודלך לים ינשט אליהא כל טבע. פלה'ה אלעלה כתב אלחכים ה'א אלפצל ליצבר טאלב אלחכמה ויקול לה לא תטן אנך מן אול מא תעני בהא תגר נפעהא ותלת' בהא כל אצבר פאן להא מקדמאת תעבה פא'א ענית בהא וצלת בעד דאך אלי ראחה ול'ה וסרור דאים. ואנמא מתל אלחאסה ואלחכמה פי סרעה אלאלת'א' ובעדה כמלך קצד בנא קצר אל'י יא'ז אלפעלה ואלרוזנאריון פי כל יום אנרתהם וינתפעון בהא עלי סרעה ואלמלך פהו לא ינתפע בקצרה אלי מדה מן אלזמאן חתי תתם צנעתה לכן אלמלך א'א תם קצרה דאס לה אלנפע ואלסרור ובאן חני' גמיע מנאפע אלפעלה קד תקצי. וקאל פי א'ר אלפצל אן אלחכמה א'א דלת פי קלב אלאנסאן צארת לה כאלחאפט תחפטה מן אלטא הו' קולה מזמה תשמר וגו' ⁽¹⁾).

12 יחפטאנך ⁽²⁾ מן טריק סו ורגל מתכלם בתקלב: 13 ואלתארבין סבל אלמסתקים ואלדאהבין פי אלטרק אלמטלמה: 14 ואלסארין בעמל אלשר והם יגדלון באלתקלב פיה: 15 ואלדין סבלהם עסרה ראיגון פי מסאלכהם: 16 וינאיאנך מן אמראה אנגביה וגריבה ל'נה ⁽³⁾ אקואלהא: 17 אלתארבה אלופ צבאיהא ועהר רבהא קד נסית: 18 וקד כפצת אלי אלמות ביתהא ואלי אלהאלכין מסאלכהא: 19 פכל דאכליהא לא ירגעון ולא ידרכון סבל אלחיוה: 20 לקבל אן תסלך פי טריק אלגיאד וסבל אלצלחין תחפטהא:

נעלת פי אול אלקצה ילצאנך לאני כנת אנתהית פי אלתפסיר אלי מזמה ותבונה פכדאת באלעטף עליהמא פקלת ילצאנך וכדלך ינאיאנך. פממא בסטה אלחכים

⁽¹⁾ ביאור: כונת הפרשה לחורות שראוי לאדם לקנות החכמה בלמידה ואח"כ ידרשנה בעיון ובבחינה ובתאחדם יחד יגיע אל חפצו והשם יתן לו החכמה באמצעות החקירה ותשמח בה הנפש כמו שישכוח הגוף בתענוגיו רק התפרש בין שמחת הנפש ושמחת הגוף שהראשונה לא תבא אלא אחר יגיעה אבל היא קיימת וחשנית תבא במהרה ותכלה במהרה וזה דומה למלך שבנה פלטין והוא לא יהנה בו אלא אחר שנגמרה המלאכה והפועלים יקבלו את שכרם בכל יום אבל אחר זה אין להם עוד תועלת במה שבנו. ואמר בסוף הפרשה שאחר שבאה החכמה בלב האדם תהיה לו כשומר להצילו מן החטא.

⁽²⁾ בפירושו תרגם המלה הזאת ילצאנך.

⁽³⁾ כ"י ב' לינת.

אנה יכון מן חמר אלחכמא¹ אן צאחבהא יציר באנצא לאהל אלשר¹ רנאלא כאנו
 אם נסאא. פאמא אלרגאל קאל פיהם להצילך מדרך רע מאיש מדבר תהפוכות נסב
 דרך רע אלי אלרגאל לאנהם דוו אלמזאהב ומצמנוהא וחאמלוהא פאול מא יכרה
 מן אפעאלהם אן יסנו סנה סו או אן יצעו נאמוס סו תנכרה אלעקול פכף אן כתר
 תעבה מע דלך פאנהם יתעבון תאבעיהם וינצבוהם כלא נפע וקד אלחק בה אלצרר
 ופי אלבאבין גמיעא יקול אללה ען אלאמם ויגעו עמים בדי ריק (ירמיה נ"א נ"ח)
 היא אלנאמוס אלכחיר אלתעב גיר קביח תם קאל ולאמים בדי אש ויעפו (שם)
 היא אלנאמוס אלכחיר תעבה אלמנכר פי אלעקל. ומן אללאקהם אלמנכרה אללקל
 קאל פיה מאיש מדבר תהפוכות אדא יקול לך נעם ולא תחצל מנה עלי שי ויקול
 לא ולא תתק בהא קאל אלחכים אנה יקע פי שרה ונהפך בלשונו יפול ברעה (משלי
 י"ז כ'). וקד עלמת מא כאן מן פרעה ותקלבה עלי רסול אללה עשר מראת ומנאולתה
 לה עשר מנאולאת ומא חל בה עלי דלך. ומן זטאהם אנהם מא יכפיהם תרך אלחק
 אלא וחתי יתבעון אלבאטל פיה יקול העוזבים ארחות ישר וגו' פצאר עליהם עקאבאן
 לאנהם לו תרכו אלחק ואלבאטל גמיעא פי שי מא ולם יערצו²) לה כאן עליהם אתם
 ואחר פלמא עכסוה³) באדאלהם מכאנה אלבאטל צאר אלאתם אתמין ודלך יקול
 עלמאונא הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה (אבותב' א')
 ושרחה אן אלעאקל יצארף נפסה מא בין אן יאתי חסנה פתכתב לה אלי אן יקצר ענהא פתכתב
 עליה סיה פיכסר זסארתינ ומא בין אן ידע מעציה פתכתב לה חסנה אלי אן יאתיהא פתכתב
 עליה פירבח רבחין פלדלך אלחק פי אלקול ללכת בדרכי חשך. ומן אשכאלהם איצא השמחים
 לעשות רע וגו' קד תראהם יפעלון אלחסנאת ומאנא טוילא פהם כאלמכרהין ווגוההם כטימה
 פאדא הם עצו פרחו בדלך ונצרת וגוההם וכדלך כלמא תקלבו פיה מן חאל אלי אלכרי.
 ומן צניעהם איצא אשר ארחתיהם עקשים מעני אלעסרה ואלרואג הו אנהם אן נאטרוך
 באהתוך ואן עאמלוך זאתלוך ואן תכלמו כלמה געלוהא כאלמעלקה חתי לא יכרז
 קולהם אלי תחקיק בתה והיה אלמור ממא יכרההא אללה ולא יחבהא אלא אלסלאמה
 ואלסאדגיה ואלאסתקאמה אד קאל תועבת י"י עקשי לב ורצונו תמימי דרך (משלי י"א כ').
 ואמא אלנסא קאל פיהן להצילך מאשה זרה וגו' למא אנרי אלחכים עמראן אלעאלם
 ואקאמה אלצורה בתוסט דכור ואנאת לס יגו אן יקול להצילך מאשה מרסלה כל
 אנמא אנכר אשה זרה אמראה הי גריבה מנך פאול זטאיהא אנהא מע גרכתהא מנך
 תכלמך באלכלאם אללין אלרפיק אלדי יאול אלי אלמוח ואלקרב תם פי חאל מא
 תמאזחך קד תרכת בעלהא כמא קאל העוזבת אלוף געוריה ונסיתה. ולעלהא אסתסהלת
 לנפסהא ותקול אנמא נסית אנסאנא מתלי פקט פלחעלם אן אלמור לים כדלך כל
 לס תנם עהד בעלהא אלא וקבלה קד נסית עהד רבהא אלשאהד בינהמא כקולה
 ואת ברית אלהיה שכחה. אלא תרי אנה כמא געל אלרגל גיר אלמנצף וזגתה תארכא
 לעהד רבה אלדי שהד בינהמא פאונב דלך אלא יקבל קרבאנה ולא צלאתה אד
 קאל מאין עוד פנות אל המנחה ולקחת רצון מידכם ואמרתם על מה על כי ה' העיד
 בינך ובין אשת געורך אשר אתה בגדת בה וגו' (מלאכי ב', י"ג י"ד) כדלך געל
 אלמראה אלזאינה בעלהא פי היה אלמנולה. וקולה בי שחה וגו' יעני אן אלמגתמעין

(1) כ"י אלשרה.

(2) כ"י יערצא.

(3) כ"י עכסאה.

מעהא ירון עאגלא אנהם קד נאלו חיוה וקד עאשת נפוסהם באללהו ודלך פי אלעאקבה מות ממית. ופסרת רפאים הלכי לאנה בואך פי מואצע שתי מנהא מתים בל יחיו רפאים בל יקומו (ישעיה כ"ד) וארץ רפאים תפיל (שם י"ט) בקהל רפאים ינוח (משלי כ"א ט"ו) ואל רפאים מעגלותיה (שם ב' י"ח) ולא ידע כי רפאים שם (שם ט' י"ח) ואלאצל פי דלך אלאסתרנא תם יאול אלי אלמות. וקולה כל באיה לא ישובון יעני בה תלך מסאלך אלמות אלתי מן דללהא לם ימכנה אן ירגע הו מן נפסה חתי יאדן אללה לה פיחשרה וקת אלחשר ויחייה. הוא אלקול פי אלצאלחין ואמא אלכטאון אלדין לם יתובו פאנהם לא יסתטעון אלרגוע מן אלמות בחילהם בקולה כל באיה לא ישובון ואללה איצא אדא אחיהם לא ילחקם בסבל אלחיוה בל ילדרהם פי עזאב אלים פלדלך זאד פי אלקול ולא ישינו ארחות חיים. פמן חית נהי אלחכים מסתמעה ענ¹) מלאטה רגאלהם בהדה אלצורה ונסאהם בהדה אלצפה מן תם נהי אולאיד אלרגאל ואלנסא ען אפתעאל הדה אלאעמאל אלתי שרחנאהא גמיעא. תם כתם אלקול באלאמר בעכס הדה אלרסוס אד קאל למען תלך בדרך טובים וגו' פקולה טובים ישיר בה אלי אלצאלחאת מן אלנסא כמא יקול והאשה טובת שכל (שמואל כ"ה א' כ"ה ג') ויומי בקולה צדיקים אלי אלצאלחין מן אלרגאל כמא יקול איש צדיק תמים (בראשית ו' ט')²) תם קאל

21 אן אלמסתקימין יסכנון אלדאר ואלאצחא יבקון פיהא:

22 ואלמאלמון מנהא ינקטעון ואלגדארון מנהא יגדרסון:

קד ינבגי אן תעלם אן אלדאר פי לגה אלערב דאראן אלדניא ואלאצרה ונדלך

(¹) כ"ו מען.

(²) ביאור: חרגמתי להצילך בפסוק י"ב ומ"ז בלשון שנים לפי שהוא מוסב על המזמה והתבונה שיצילוך מאנשים רעים ומנשים רעות ואמר באנשים דרך רע לפי שהם בעלי הדעות ושומריהן. ותחלת בעשיהם הרעים שמקבלים קבלה נפסרת ועושים נמוסים שהשכל מואס בהם ושאי אפשר לעמוד בהם וכל זה בלא תועלת. וממדותיהם המגונות שהם נתפכים בלשונם תמיד וכבר ידעת שפרעה תחליף את מאמרו עם משה עשר פעמים ואיך נענש על זה. ומחטאיהם שאין די להם שיעזבו האמת עד שירבקו בשקר ובוז. וכפל עונם ועל זה אמרו הוי מחשב וכו' וביאור זה שבעל שכל מחשב בנפשו ההפרש שבין עשיית מצוה שהיא לזכותו ועזיבתה שהיא לחובתו שאז יהיה הפסדו כפול וההפרש שבין המגיעה מן עבירה וזה לזכותו ובין עשייתה והיא לחובתו שאם ימנע ממנה יהיה שכרו כפול. ומהכרת פניהם שאם ייטיבו הם כמוכרחים ופניהם זועפים ואם ירעו פניהם צהובין וזה אמרו השמחים וכו'. וממעלליהם עוד שהם בודאים טענות שקר בהתוכחם אתך ומרמים אותך במשאם ומתנם ומאמריהם תלויים עד שלא יצא מפייהם דבר נכון. ואמר בנשים מאשה זרה ולא אשה סתם לפי שישב העולם והקמת הצורה אי אפשר בלי אמצעות האיש והאשה. ואשה זרה תחליק את לשונה ותצחק עם האנשים כדי לפתותן ובעת השחוק תשכח את בעלה וזה אמרו העזבת וכו' ואינה זוכרת את השם שהוא העד בברית נישואיה וזה כמו שהוכיח הנביא האיש הבוגד באשתו וקראו מפר ברית אלהיו ואמר שלא תרצה תפלתו ולא מנחתו. והבאים עליה לא ימצאו חיים כמו שחשבו כי אם יאבדו. וענין רפאים מתים כמו במקומות רבים מן המקרא ועיקר טעם המלה רפיון הגוף. ואמרו וכל באיה וכו' רוצה בו הכאים בדרכי המות אשר לא ישובו מהן כי אם ברצון ה' בעת תחית המתים וזה בצדיקים אבל הרשעים שלא עשו תשובה לא יוכלו להנצל מן המות ולא יחיה אותם ה' כי אם לפורענות עולם וזה אמרו לא ישיגו ארחות חיים. ובהזהיר החכם את שומעיו מלהתערב עם האנשים והנשים שהזכיר תוארם יש הזהרה לאנשים ולנשים האלה עצמם מלעשות את מעשיהם המגונים. וחתם את מאמרו בצוותו ללכת בדרך טובים ר"ל הצדקניות ובארחות צדיקים והם האנשים.

אֶרֶץ פִּי לִגְוָה אֲלַעֲבְרָאֵיִן דָּאֶרְאֵן אֲלִדְנִיָּא וְאֲלֵאֲכָרָהּ. פֶּאֱמָא דָּאֶר אֲלִדְנִיָּא פֶּרְבִּמָּא נִאֲלֵהָ מִן תְּגֻלָּב כְּמָא יְקוֹל וְאִישׁ-זֹרֵעַ לוֹ הָאֶרֶץ (אִיּוֹב כ"ב ח') וְאֶמָּא דָּאֶר אֲלֵאֲכָרָהּ פֶּלֶא יִנְאֲלֵהָ אֵלָּא אֲלִמְתִּיקוֹן כְּקוֹלָהּ וְעֵנִיִּים יִרְשׁוּ אֶרֶץ (תְּהִלִּים ל"ז י"א) פֶּלֶאֲלֵךְ אֶפְסֵר אֶרֶץ אֲלִדְאֶר. וְאֶמָּא קוֹלָהּ פִּי הִיא אֲלִמְוָעָה כִּי יִשְׁרִים יִשְׁכְּנוּ אֶרֶץ וְרִשְׁעִים מֵאֶרֶץ יִכְרְתוּ פֶּאֱנָה יַחְתַּמֵּל אֲלֵאֲמֵרִין גְּמִיעָא פֶּאֲדָא פֶּסֶר עָלֵי דָּאֶר אֲלִדְנִיָּא פֶּקֶד וְנָב אֵן יִכְצִין וִיקָאֵל אֵן אֲלִנְבִי אֲנִמָּא אֶרְאֶר בַּהִיא אֲלֵתְכַבֵּאת אֲלַעֲקֵבָהּ לֹא אוֹיֵל אֲלֵאֲמֹר וְלֵךְ אֵן אֲלִמְלוּךְ לֹא יִתְבַּת מִלְכָּהֶם אֵלָּא בַּעֲדֵל-כִּי בַּצִּדְקָה יִכּוֹן כְּסֵא (מִשְׁלֵי ט"ז י"ב) וְכִדְלֵךְ אֲלִנְיָהוֹן וְדִוּוּ אֲלֵאֲמֹוֹאֵל לֹא תִדּוּם נַעֲמַתְהֶם אוֹ יַחֲסֹן גִּזְאֵרֵהֶם כְּמָא יְקוֹל לֹא יִכּוֹן אָדָם בְּרִשְׁעָה (שֵׁם י"ב ג') לֹאֵן אֲלִזְמָאֵן מִבְּנֵי עָלֵי דִלְךָ כְּמָא אֵן אֲנִסְאֵם אֲלִחִיּוּאֵן מִבְּנִיָּהּ עָלֵי עֲדֵל מִן אֲלֵאֲרַבְעָה אֲלִמְמַתְזוּיִן וְכְּמָא אֵן אֲלִנְבִּאת יִנְמוּ עָלֵי אַעֲתִידָל מִן בְּרִד וְחֵר וְכְּמָא אֵן אֲלֵאֲרִין תִּסְתַּקֵּר פִּי מִרְכּוּהָ עָלֵי עֲדֵל וְאַעֲתִידָל מִן חֲרַכְתָּא אֲלִמְחִיט. פֶּמֶן חֲגָה אֲלַעֲקֵל נַעֲלָם אֵן אֲלַעֲאֵלִם מֵאֲסֵם עָלֵי עֲדֵל וְקֶר קָאֵל אֲלִנְבִי כִּי אִמְרַתִּי עוֹלָם חֲסֵד יִבְנֵה (תְּהִלִּים פ"ט ג') וְסֵאֲשֵׁרָה דִלְךָ שִׁרְחָא שְׁפִיָּא פִּי קִצָּה הִי קִנְנִי רֵאשִׁית דְּרַבּוֹ (מִשְׁלֵי ח' כ"ב). פֶּקֶדֶם הָאֲהֻנָּא וְקָאֵל לֹא תִגְתֵּר יָא מִגְּרֹוֹר בְּאוּל אֲלִטְלֵם וְאֲלִגּוֹר פֶּאֱנָה לֹא יִתְבַּת אִדּוּ הוּא מִנְאֶפֶר לְבִנְיָהּ אֲלַעֲאֵלִם. וְאִדָּא פֶּסֶר עָלֵי דָּאֶר אֲלֵאֲכָרָהּ פֶּלִיּוֹדֵעַ עֵאֱמָא וְלֹא יִכְצִין אִדּוּ כֹאֵן אוֹלֵהָ וְאֲכָרָהָ שִׁיָּא וְאַחֲדָא לֹא יִצֵּל אֵלֵיהָ אֵלָּא אֲלִפְאִיּוֹן בְּאֲלַצְלָאָה וְפִיָּהָ יִנְקִשֵׁת אֲלִטְאֲלִמּוֹן אֲנִמְעִין כְּקוֹלָהּ שְׁמֵר תֵּם וְרֵאָה יִשָּׁר כִּי אַחֲרִית לְאִישׁ שְׁלוֹם וּפּוֹשְׁעִים נִשְׁמְדוּ יַחֲדוּ אַחֲרִית רִשְׁעִים נִכְרְתָה (תְּהִלִּים ל"ז ל"ז—ל"ח) ⁽¹⁾ תֵּם קָאֵל

ג

1 יָא בְּנֵי לֹא תִנֵּם תּוֹרַתִּי וְלִיחֲפֹשֶׁת קִלְבְּךָ וְצִאִיָּא: 2 פֶּאֱנָה טוֹל עֵמֶר וְסִנִּי חִיּוֹה וְסִלְאִמָּה תִזְיֹדֵךְ: 3 וְאַלְפָּצֵל וְאַלְחֶקֶךָ לֹא יִתְרַבֵּךְ בִּלְ אַעֲקִדְהָמָא ⁽²⁾ עָלֵי גִבְכְּךָ וְאַכְתְּבֵהָמָא ⁽³⁾ עָלֵי אֲלוֹאֲחַ קִלְבְּךָ: 4 תִּגְדֵּר אֲלַחֲטָה ⁽⁴⁾ וְאַלַעֲקֵל אֲלִגִּיד עֵנֶד אֲלֵלָה וְאַלְנָאֵם:

עֵאֶר אֲלַחֲכִים אֵלֵי אֲלִתְרַנְיָב פִּי אֲלַחֲכָמָה בְּצִרּוֹב אֲכָר פֶּקָאֵל כִּי אוֹרֵךְ יָמִים וְשָׁנוֹת חַיִּים וְהִיא יִנְצֵרָה אֵלֵי אֲלִדְאֶרִין גְּמִיעָא. פֶּאֱמָא פִּי דָּאֶר אֲלִדְנִיָּא פֶּמַעְלוֹם אֵן אֲלַחֲכָמָה אֲלִדְיָאֲנִיָּה קֶד תִּזְיֹד פִּי חִיּוֹתָה אוֹלָא כְּמָא תִרְפַּע עֵן אֲלַעֲבֵד אֲלִמּוֹת אֲלִפְנֵאָה אַעֲנִי אֲלִמְגַפָּה כְּמָא עֲלַמַּת מִן אֲלִמְרַגְלִים וִימָתוּ וְגו' (בְּמִדְבָּר י"ד ל"ז) וְבִקִּיא יְהוֹשֻׁעַ בֶּן

⁽¹⁾ בִּיאֹר: מֵלֵת אֶרֶץ בַּעֲבָרִי וּמֵלֵת דָּאֶר בַּעֲרָבִי נִאֲסֵרוֹת עַל הָעוֹלָם הַזֶּה וְעַל הָעוֹלָם הַבָּא. וְלִפְעָמִים הָעוֹלָם הַזֶּה נִזְוֵל בִּידֵי בַּעֲלֵי זֹרֵעַ אֲבָל הָעוֹלָם הַבָּא אֵינוֹ אֵלָּא לְצִדִּיקִים וְאֵם תִּפְרֹשׁ שְׁנֵי הַפְּסוּקִים עַל הָעוֹלָם הַזֶּה אֵינֶם מוֹסְבִים עַל תְּחִילַת הַדְּבָרִים כִּי אֵם עַל אַחֲרִיתָם וְטַעֲמָם שֶׁלְּבִסּוֹף הַצִּדִּיקִים יִצְלִיחוּ וְהַרְשָׁעִים יִאֲבִדוּ לִפִּי שֶׁהָעוֹלָם מוֹסֵד עַל הַצֶּדֶק לִכֵּן הַמִּלְכִּים וְהַנִּכְבָּדִים וְהַעֲשִׂירִים לֹא תִכּוֹן הַצִּלְחָתָם כִּי אֵם בְּזֹאת הַמִּדָּה כִּמוֹ שֶׁבַּעֲלֵי חַיִּים קִיּוּמִם בְּשׁוּוֹי אַרְבַּעַת הַמִּזְגִּים וְהַצְמָחִים בְּשׁוּוֹי הַקּוֹר וְהַחֹסֶם וְהָאֶרֶץ עוֹמֶדֶת עַל מִרְכּוּהָ בְּשׁוּוֹי תְּנוּעַת הַגִּלְגָּל. וְאֵם תִּפְרֹשׁ עַל הָעוֹלָם הַבָּא אִזּוּ הַמֵּאֲמָר כּוֹלָל וְאֵינֶנּוּ פֶּרְטִי שֶׁתְּחַלַּת הָעוֹלָם הַבָּא וְאַחֲרִיתוֹ שׁוֹתָ כִּי לֹא יִגִּיעַ אֵלֵינוּ כִּי אֵם הַצִּדִּיקִים וְכָל הַרְשָׁעִים יִכְרְתוּ

⁽²⁾ בְּכ"ו א' וְב' אַעֲקִדְהָא. וְאַכְתְּבֵהָא.

⁽³⁾ בְּכ"ו ב' וְג' אֲלַחֲטָהּ.

נון וכלב בן יפנה ובדלך אדא הו לם יקתרף מעציה לם יקתלה אלחאכם בשי מן צרוב
 ד' מיתות בית דין ואיצא קד יסל אלעבד רבה פיזיר פי היותה כמא פעל בחזקיהו
 בל קד ימות אלחנסאן וישא אללה אחיאה לפעלה או פעל ואלדיה בשי מן
 מונבאת אלחכמה כמא פעל ללצרפית עלי ידי אליהו וללשונמית עלי ידי אלישע.
 ואמא דאר אלחכמה פהי אלחיה אלטוילה אלתי לא תנקטע אלמעדה ללצאלחין כמא
 קאל פי צלחא אלמלוך חיים שאל נתתה לו וגו' (תהלים כ"א ה'). ואלחכמה אלדניאיה
 איצא קד תללין מן אלקתל ביד אלסלטאן כמא תלצת אלחכמה אלחכמה אלתי
 כאנת פי אבל בית המעכה אהל מדינתהא מן יד יואב כמא קאל ותקרא אשה חכמה
 מן העיר שמעו שמעו אמרו נא אל יואב קרב עד הנה ואדברה אליך ויקרב
 אליה ותאמר אליו האתה יואב ויאמר אני ותאמר לו שמע דברי אמתך ויאמר
 שומע אנכי ותאמר לאמר דבר ידברו בראשונה [לאמר] שאול ישאלו באבל וכן
 התמו (שמואל ב' כ' ט"ז—י"ז) ושרח תלך אלקצה באכתצאר אנהא קאלת ליואב קד
 כאן יגב עלי אצחאבך אן יכלמונא אולא באלסלאם ויסלונא מא יריריה תם יחקקו
 עלינא אלטאעה ואלמעציה בעד גואבנא כמא קאלת אלתוראה כי תקרב אל עיר
 להלחם עליה (דברים כ' י') וכמא תלצת חכמה אלדי קאל ללמלך אן אללה קד צנע
 מא ארדתה מן אלשפר פאצנע מא יריריה מן אלעפו ואלדי קאל יאיהא אלמלך האולי
 קד אסו פמא אלדי תחסן אנת¹) ואמתאלהמא כתיר. בל קד תללין אלחכמה אלדניאיה
 אלתי הי דון אלדיאניה מן עקאב אללה איצא כמא עלמת מן אלקאידין אללדין
 אסיא אללדב עלי אליהו וקאלא לה כה אמר המלך מהרה רדה (מלכים ב' א' י"א)
 כיף אחתקא באלנאר ואן אלקאיד אלתאלת אללדיב בלשפה ונתוה בין ידי אלנבי
 ותחננה אליה תללין מן אלחריק. ואמא קולה ען חסד ואמת קשרם על גגרתך תם
 כתבם על לוח לבך פאנה ישיר בדלך אלי אלרגאל ואלנסא גמיעא לאן אלנסא מן
 שאנהן אן יתוין בעקוד מן דר ולולו עלי גבבהן פקאל לחן אנכן תפעלן דלך תרדן
 אלזינא ולא יזינכן דלך דון אלחכמה בל הי אפצל מנהא לאנכן תחשון בהא ענד
 אללה ואלנאם אנמעין כמא קאל בעיני אלהים ואדם והיה אלעקוד פלא חטוה להא
 ענד אללה²) אלבתה וקד ישך פי הוודתהא ענד אלמלוך. ואמא אלרגאל אלדי לים
 מן שאנהם עקוד ולא חלי קאל פיהם כתבם על לוח לבך יעני אחפשוהא פי
 צדורכם³). תם קאל

¹ הגאון הביא כאן שני משלים שמצא בספרי מוסר אשר לערביים והם שהחכמה הצילה
 איש אחד שאמר למלך האל עשה רצונך ונתן לך תשועה ועתה עשה רצוני וסלח לאויביך ואיש
 אחר אמר הם הרעו לך ואתה במה תשיב להם.

² בכ"י אלנאם.

³ ביאור: אלו הפסוקים נאמרו תחלה על העולם הזה שהחכמה בדברי האמונה תציל
 ממגפה שהיא מיתה בידי שמים כמו שניצלו יהושע וכלב ממגפת המרגלים וכן אם לא יעבור
 אדם עבירה לא ימיתהו הדין באחת מארבע מיתות בית דין וכן תוסף החכמה שנים על
 הימים הקצובים כמו שעשה הי בחזקיהו ותחיה מתים על ידי גביאים כעבור הטוב שעשו הם
 או הוריהם כמו שהחיה אליהו בן הצרפתי ואלישע בן השונמית. ונאמרו עוד על העולם הבא
 שהוא שמור לצדיקים והוא חיים נצחיים. והחכמה העולמית ג"כ תציל ממיתה בידי מושל כמו
 שעשתה אשה חכמה באבל בית המעכה עם יואב כאמרה דבר ידברו וכו' וביאורו היה ראוי
 לאנשיך לקרא אלינו בראשונה לשלום ולשאול ממנו את חפצם ושלא להצדיקנו ולהרשיענו כי
 אם אחר תשובתנו. ולפעמים תציל החכמה העולמית גם ממיתה בידי שמים כמו שאירע לשר

5 תֵּן בַּאֲלֵלָהּ מַכְלָצָא וְלֹא תִתְכַּלֵּן עָלַי פֶּה־מֶדֶד: 6 וּפִי גִמִּיעַ מִדְּרֹךְ
אֶעֱתֶרֶף לָהּ פֶּאֱנָה יִסְהַל סְבִלָךְ: 7 לֹא תִכּוֹנֵן חֲכִימָא עַנְדָּ נֶפֶסְךָ אֲתָךְ
אֲלֵלָהּ וְזֹל עֵן אֲלֶשֶׁר: 8 יֵבֶן שְׂפָאָא לְאוּצָאֲלֶךְ וְשִׁרְבָא לְעִטְאֲמֶךְ:

אמר פי ה'יה אלמאית באכלאין אלתקא באללה ומעני דלך אלא ימתחן אלעבר
רבה באן יקול אגרבא הל יקדר עלי גלאצי אם לא וקד עלמת מא כאן מן אכבאר
אלממתחנין דאימא. וקולה ואל בינתך אל תשען נהי בה אלקום אלחיולין אלדין
יתוהמון אנהם מסתגניון ען תדביר מדבר ולטף לטיפ בהם בל יקדרון אנהם בחילהם
וקותהם יסתפידון אלפואיד והוא נטיר מא נהי אללה פי אלתוראף פקאל ואמרת
בלבבך כחי ועצם ידי וגו' (דברים ח' י"ז) ואן¹) בדלך יפתחון אלבלדאן ויטפרון
באלמלך נטיר קולה כי אמר בכח ידי עשיתי ובחכמתי כי נבנותי וגו' (ישעיה י' י"ג)
ואן¹) בדלך יעאפון מן אלמראין ואלאונאע כמא קאל וירא אפרים את חלוי ויהודה
את מזורו (הושע ה' י"ג). וקולה בכל דרכיך דעהו יעני אעתרף לה בחקה לים ירד²)
אערפה הו פי דאתה וכדלך ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך וגו' (דה"א כ"ח ט')
וכדלך ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ה' (שמואל א' ב' י"ב) וכדלך פי פרעון
אשר לא ידע את יוסף (שמות א' ח') לים ירד אנה לם יערף כברה ואנמא יעני
אנה לם יעתרף לה בחקה ואן אללה אחיא אלמצריין עלי ידיה לאנה לו ערף לה דלך
לם יסתבד אנותה. וקולה אל תהי חכם בעיניך וגו' תם אתבעה בקול רפאות וגו' יקול
ללמוצא אן מתלי מעך כאלטביב אלחאדק אלדי יוצי אלעליל ליבריה או אלצחיה
ליחפף צחתה פיקול לה כל הוא לא הוא ואשרב כדי לא כדי ואנת תעלם אנה תעד
אעתראין אלמעאלג עלי מעאלגה ושנה בנפסה אנה אכצר בדואיה מן טביבה כדלך
אלמודב אלמעתרין עלי מודבה ואלפאן אנה אכצר מנה גאיר טאלם פלדלך קאל
אל תהי חכם וגו' רפאות וגו'. ולם יען בקולה שרך אלסרף וחדהא בל אראד גמיע
אלאעצא ולדלך פסרתה אוצאלא ואנמא נסב אלגמיע אלי אלסרף אף כאן אלגנין בהא
מעלק פי חאל מכתה פי בטן אמה ומנהא ינתי כאלתמרה מן אלשגרה³). תם קאל

9 אֲכַרֵּם אֲלֵלָהּ מִן מַאֲלַךְ וּמִן אוֹאִיל גִּמִּיעַ גִּלְאֲתָךְ: 10 תִּמְתְּלִי
אֶהְרֹאךְ כְּצִבָּא וּתְפִיץ תְּגֹאֲרֶךְ⁴ עֲצִירָא:

החמשים השלישי שנכנע לפני אליהו ולא נשרף כשני השרים הראשונים. ואמרו קשרם וכו'
רומז אל הנשים שמדרכן להתקשט ואומר להן אם יהיו התכשיטים מחוברים עם החכמה תמצאנה
חן בעיני אלהים אבל בלי חכמה אין להן חן בעיני השם. ואמרו כתבם וכו' רומז אל האנשים
ואומר להם שיצפנו החכמה בלבם.

(1) כ"י אן.

(2) כ"י אריר.

(3) ביאור: בכל לבך מעמו שיכטח אדם בשם בלב שלם ושלא ינסה אותו. ובאמרו
בינתך וכו' הזהיר שלא יחשוב שדי לו בבינתו ובכחו ושאיננו צריך במנהיג שינחהו להגיע אל
מבוקשו. ואמרו דעהו ר"ל שיכיר את חובתו נגד השם וכן נאמר בפרעה שלא ידע את יוסף אין
עיניו שלא ידע את מעשיו אבל לא הכיר את טובו שהחיה את המצריים בשני הרעב והעביר
את אחיו בפרך. וטעם תהי רפאות שמע אל עצתי כמו שצריך החולה לשמוע לדברי הרופא
שהוא בקי בסגלות הסמים יותר ממנו ולכן אמר אל תהי חכם. ומלת שרך אינו רוצה בה הטבור
בלבד אלא האברים כלם והפריד את הטבור לפי שהעובר במעי אמו נתלה בו וניזון ממנו.

(4) כ"י אי תגארתך.

מראדה במראשית כל תבואתך נאצה לאנהא אע"ז אלא תמאר ענד אלאנסאן
 א' הי משתהא' מסטרפ' יקול פיהא כבכורה בטרם קיין אשר יראה הרואה
 (ישעיה כ"ח ד') כדלך ינבני אן תכון טאעאט אלאנסאן לרבה מן אעז מא ימלכה. מן
 דלך אלצלואת פי אול אלנהאר א' הו עזיו ענד אלאנסאן ליתצרף פיה פי חואיגה
 וכדלך אעטא אלבר וופא אלנזור מן אגור אלנקוד כמא יקול וכל מבחר נדריכם
 (דברים י"ב י"א) וכדלך מא גא מן אלסמע באקדאס בכור אלנאס ואלבהאים גמיעא⁽¹⁾.
 ואתבעה בקול וימלאו וגו' יעני אלמאמור ויקול לה לא תתוהמן אנך תציע מא תקדסה
 ללרב אמא באטעאמך איאה ללנאר או אלחיואן⁽²⁾ בל אנת בדלך מכתסב אצעאף מא
 תתוהם אנך ציעתה וימלאו אסמין וגו' פלא תנארה ארבה מן הרה א' תעטי רבך
 חסב טאקתך יעטיך הו חסב קדרתה⁽³⁾:

11 לא תזהדן יא בני פי ארב אללה ולא תצגור מן עטתה: 12 לאן
 אללה יעט מן יחבה יצנע בה⁽⁴⁾ כמא ירצא אלאב לאבנה:

הזאן אלפסוקאן המא אללזאן שרחנא מענאהמא פי צדר כתאב איוב וקלנא
 אן אלאלאם אלתי יחדתהא אלחכים גל גלאלה פי עבאדה עלי גמיע פנונהא הי עדל
 לא גור פיהא לאנה אנמא יפעל לאחדיו עלתין אמא לתמחיין מא סלף מן אלסיאת
 ואדהאבהא או לתעוין יתלו אלצבר אלדי יצברה אלעבר עלי אלמחן אלא [אן]
 אלאמר כיף מא כאן פהו לצלאח כמא אן אלאב אלמשפק יפעל בולדה אלאמא
 למצלחתה אמא לאדהאב אמראצה בסקי אלאדויה אלמרה אלכריהא ואמא לתעלימה
 אלכתאב ואלחסאב ואלצנאיע ואלמכאסב באלצרב ואלקסר פלדלך קאל וכאב את בן
 ירצה ונטיר קולה כי כאשר ייסר איש וגו' (דברים ח' ה')⁽⁵⁾:

13 טובא אנסאן וגד אלחכמה ויפק לה אלפהם: 14 לאן
 מתאגרתהא כיר מן מתאגרה אלורק וגלתהא כיר מן אלקראצה: 15 והי
 אעז מן אלגואהר וכל מראדאתך לא תסאוויהא: 16 טול אלעמר ען
 ימינהא וען יסארהא אלגנא ואלכרם: 17 וטרקהא טרק נעמה וגמיע
 מסאלכהא סלאמה: 18 והי שגרה אלחיוה ללמתמסכין⁽⁶⁾ בהא
 ודאעמוהא ראשדון:

⁽¹⁾ עיין קידושין י"א ע"ב ובכורות מ"ט ע"ב.

⁽²⁾ נראה שהגאון רומז אל תרומה טמאה שהיא בשרפה ואל כרשיני תרומה שמאכילין אותן לבהמה עיין תרומות (פ"א מ"ט).

⁽³⁾ ביאור: אמר מראשית לפי שראוי שיתן לשם היקר במה שיש לו כמו בכורי אדמתו ובכורות צאנו וכן מצות תפלה בתחלת היום לפי שהיא השעה היותר טובה לאדם לעסוק בעסקיו וכן יעשה צדקה וישלם נדריו ממישב מעותיו. ואמרו וימלאו ר"ל לא יחשוב אדם שאיבד מה שהקדיש לשם ושרפו או נתנו לבהמה ולחיה לפי שהשם יחזיר לו כפלים.

⁽⁴⁾ כ"י א' חסר.

⁽⁵⁾ ביאור: כבר ביארנו שני הפסוקים האלו בפתיחתנו לספר איוב שהיסורים הבאים על האדם הם רק להצלחתו אם לכפרת חטאיו שכבר חטא או ליתן לו גמול על מה שיסבול מן היסורים שינטהו השם בהם וכן עושה האב בכנו שיכאיבהו להצלתו בין לרפאתו מחליו בין ללמדו הכתיבה ותחשבון והאומנות ומשא ומתן.

⁽⁶⁾ כ"י א' וב' ללמסתכנין.

למא כִּנְתִּי אֶלְפִּנֹן אֱלֹהִי בָּהָא תִּנְאֹל אֶלְחֻמָּהּ מִנְהָא מָא הוּא פִּי אֶלְכִּנִּיָּהּ
וְאֶלְעִנְצֹר וּמִנְהָא מָא הוּא אֶנְתִּסָּאב קֶסֶם אֶלְחֻכִּים אֶלְקוֹל פִּקָּאֵל פִּי אֶלְאִנְוָאע
אֶלְאֶנְתִּסָּאבִיָּהּ אֲשֶׁרִי אָדָם מִצָּא חֻכְמָה לֵאנָה טֹלֵב פּוֹגֵד וְקָאֵל פִּי אֶלְפִּנֹן אֶלְעִנְצִירִיָּהּ
וְאָדָם יִפִּיק תְּבוּנָה לֵאנָהּ תּוֹפִיק מִן אֶלְמִנְתֵּרַע. וְלֹם יוֹם בְּקוּלָּה כִּי טוֹב סַחְרָה אֱלִי
אֶלְתִּכְסֵּב בְּאֶלְעֵלֶם לִכְנָה אֶרְאֹד בַּהּ מִתְאַגְרָה אֶלְחֻכְמָהּ וְהִי אֶלְעֵמֶל בָּהָא אֶעֱנִי בְּמָא
תֹּאמֵר בַּהּ. פִּפְצֵּל אֶמְתִּלְאֲכֵהָ עֲלִי אֶלְפִּצָּהּ וְאֶלְדָּהֵב וְאֶלְגּוֹאֲהֵר וְעֲלִי אֶלְמִלֵּךְ אֲנִמֵּע
לִוְנָה שְׁתֵּי מִנְהָא אֵן אֶלְמָאֵל יִחְתַּאֲג צִאֲחָבָה יִחְסִפָּהּ וְאֶלְחֻכְמָהּ הִי תַּחֲפִּט צִאֲחָבָה כְּמָא
קָאֵל מִזְמָה תִּשְׁמַר עֲלֶיךָ (מִשְׁלִי ב' י"א) וְאֶלְמָאֵל לֹא יִתְהִיָּא לֶךְ קִצָּא חֻזְאִיִּךְ אֵלָּא
בְּאֶרְאֲגָה עֵן יִדָּךְ וְאֶלְחֻכְמָהּ תִּקְצִי מָא תִּרְיֵדָה בָּהָא וְהִי תִּאֲבַתָּה לֶךְ וְאֶלְמָאֵל קִד יִרְבַּח
פִּיָּה וְקִד יִכְסֹר וְאֶלְחֻכְמָהּ רִבְחָהָא רָאִים וְאֶלְמָאֵל לֹא יִיֻדָּךְ חִיּוֹהּ וְלֹא יִדְלָךְ אֶלְגִּנָּהּ
וְאֶלְחֻכְמָהּ תִּפְעֵלְהָמָא גְּמִיעָא וְקִד יִכּוֹן אֶלְמָאֵל מִצָּרָהּ וְקִד תִּלְלָפָה לְגִירֶךְ וְקִד תִּנְצֵב
עֲלִיהָ וְאֶלְחֻכְמָהּ לִיסֵת כְּדִלֵךְ פִּסְנָהָא קָאֵל אֶרֶךְ יָמִים וְגו' עֵץ חַיִּים וְגו' ⁽¹⁾:

19 אֵלֵלָה אִסַּם אֶלְאֶרֶץ בַּחֻכְמָהּ וְהִיא אֶלְסִמְאֻוֹת בַּפְּהִים:
20 וּבְמַעֲרַפְתָּהּ אִנְשִׁקֶת אֶלְגִּמּוֹר וּבָהָא אֶלְשׁוֹאֲהֶק תִּדְרֹךְ אֶלְטִל: 21 פִּיא
בְּנֵי לֹא תִרְגַּע עֵן עֵינֶיךָ אַחֲפִט אֶלְפִּקָּה וְאֶלְמַהֲמַת: 22 תִּכֵּן חִיּוֹהּ לְנַפְסֶךָ
וְחִטּוֹהּ עֲלִי גִבְבְּךָ:

הָיָא אֶלְפִּצֵּל הוּא מָא קִדְמָנָא דְכִרָּה אֵן אֶלְמִנְתֵּרַע עוֹ וְגַל טֹלֵב עֲאֶלְמָה בַּחֻכְמָה
אֶעֱנִי טֹלֵקָה מִחֻכְמָא לֹא נִקֵּץ פִּיָּה וּכְדִלֵךְ גֵּעַל אִסְאָסָה אֶלְדִּי עֲלִיהָ יִתְבַּת אֶלְעֵדֵל אֶלְדִּי
בַּהּ תֹּאמֵר אֶלְחֻכְמָהּ. פּוֹצֵץ אֶלְחֻכִּים הָאֵהָנָא אַרְבַּעָה אֲשִׁיָּא רְסוּב אֶלְאֶרֶץ פִּי מִרְכּוּהָא לְקוּלָּה
יִסֹּד אֶרֶץ וְאֶחָאֲטָה אֶלְפִּלֵּךְ בָּהָא לְקוּלָּה כּוֹנֵן שָׁמַיִם וְתַפְגֵּר אֶלְעִיּוֹן אֱלֹהִי תִסְקִי אֶלְאֶרֶץ
לְקוּלָּה תְּחוּמוֹת נִבְקָעוּ וְנוּוֹל אֶלְגִּיָּת וְאֶלְטִל מִן אֶלְעֵלוּ לְקוּלָּה יִרְעִפּוּ טִל. וְגֵעַל קֶאֱעֵרָה
אֶלְנִמִּיע וּמַעֲתִמְרָה אֶלְחֻכְמָהּ אֶלְאֶמְרָהּ בְּאֶלְעֵדֵל פִּקָּאֵל פִּיָּהָא פִּאֲדָא כֹּאֵן אֶלְאֶמֶר כְּדִלֵךְ
פִּיא בְּנֵי אֵל יִלוּזוּ וְגו' פִּהִי חַיִּים לְנַפְשֶׁךָ פִּי אֶלְאֶרְרָהּ וְחֵן לְגִרְנִרְתֶּיךָ פִּי אֶלְדִּנִּיא ⁽²⁾:

23 חִינִיד תִּסִּיר פִּי טִרִיקֶךָ וְאַתְקָא וְלֹא תִצְדֵם רִגְלֶךָ בְּשִׁי: 24 וְאֵן
אֶנְצִנְעֵת לֶם תַּפּוּעַ וְאֵן נִמַּת הִנְאֲתֶךָ סִנְתֶךָ: 25 לֹא תִכְפֹּר ⁽³⁾ מִן פּוּעַ
אֶלְגִּפְלָהּ וּמִן דּוּי אֶלְטִאֲלִמִּין אֲדָא אֶקְבֵּל: 26 לֹאֵן אֵלֵלָה יִכּוֹן תִּבְלֹאֲנֶךָ
יִחֲפִט קִדְמֶךָ מִן אֶלְתֵּעֲלֶךָ:

⁽¹⁾ ביאור: אמרו מצא חכמה יורה על החכמה שיקנה האדם בלימודו ואמרו יפיק תבונה יורה על החכמה הנטועה בטבעו בחסד הבורא. ויתרון החכמה על הממון הוא בענינים רבים שהממון צריך שמירת בעליו והחכמה תשמור את בעליה והממון אינו מועיל אלא אם תוציאנו מידך והחכמה תועיל והיא קיימת אצלך ובממון יש רוח והפסד ובחכמה תרויח לעולם והממון אינו מוסיף חיים ולא יביאך לגן עדן והחכמה תעשה זו וזו והממון לפעמים מוזק ולפעמים תניחוו לאחרים ולפעמים תחמוס בעבורו והחכמה אינה כן.

⁽²⁾ ביאור: כבר הקדמנו שהשם ברא את העולם בחכמה ויסדו על הצדק ועל השוויון שהחכמה תצוה בהם וכאן הזכיר החכם ארבעה דברים והם שהארץ עומדת על מרכיבה והגלגל סובב אותה והמעינות יוצאים להשקות את הארץ והטל והגשם יורדים מן השמים. ואחר שהחכמה היא מכונת כל הדברים אמר החכם אל ילוזו וגו' שהיא חיים בעולם הבא וכן לגרורותיך בעולם הזה.

⁽³⁾ כ"י ב' ותכון לא תכאף.

למא כאן אלחיואן ענד ניאמה וענד אנתקאלה מן מתוי אלי אכר הו אשר
נופא מנה אדא אעתמד עלי וטן בעינה אעטאה אלחכים אלאמאן פי אלחאלין גמיעא
אעני חאל אליקטא ואלמנאם בקול או תלך וגו' אם תשכב וגו' ודלך אדא אסתעמל
אלחכמא פהו לא ינאף אפה¹) סמאויא תחל בה גפלה אדא כאן צדיקא ופיה יקול
פחד פתאם ולא ינראה טלם אלטאלמין מן אלנאם איצא כמא קאל ומשאת רשעים²).

27 לא תמנע אלכיר מן אהלה אדא³) טאקת ידך עמלה:

יטן אלסאמע הדיה אלאייה אן אלחכים אשתרט פי פעל אלכיר אלא יצטנע אלא
אלי קום הם לה אהל ולו כאן אלאמר כדלך לבטל אלמערופ ואלבר בתה או לא וקוף
מנא עלי אהל אלאחסאן אלמסתחקיה ולכן אלמעני פי קולה בעליו אלדין הם אהלה
כאלטלב פליכן אלטאלב הו אלמנאטר בה לא אלמטלוב אליה⁴):

28 לא תקל לצאחבך אמיץ ועד וגדא אעטיך ומוגוד מעך:

נהאנא פי הדיה ען אלמדאפעיה פי קצא חקוק אלנאם פכיה פי חקוק אללה⁵):

29 לא תתערצן אלשר לצאחבך סימא והו גאלם מעך ואתקא:

לם יטלק בקולה הדיה תערין שר אלמסתפיק לפעלך בה לכנה געל עקאב
אלמתערין שר אלמטמאן אליה אשר מן אלחזר מנה כמא אן טפרה בה אסרע⁶):

30 לא תכאצמן אנסאנא מגאנא סימא אדא לם יולך שרא:

ולם יבח בהדיה איצא נצומה מן קד אולאך שרא לכנה געל עקאב מודי מן לם
יס אליה אשר ואמר⁷):

31 לא תגר עלי רגל טאלם ולא תכתר שיא מן טרקח: 32 אן

אללה יכרה אלראיגין וסרה מע אלמסתקימין: 33 ומחקה אללה פי מנאזל
אלטאלמין ויבארך עלי מאוי אלצאלחין:

אחתנא אלי תנביה אלחכים עלי דלך לאן פי טבענא נלקא יסמי אלגירה יהיג

¹) בכ"י אנה.

²) ביאור: האדם יפחד יותר כשיסע ממקום למקום או כשישכב לנום מכשישב במולדתו
או כשהוא ער ואם ישמר את החכמה יבטח באל ויצילהו מרעה בידי שמים והוא פחד פתאום
ומרעה בידי אדם והוא שואת רשעים.

³) כ"י ב' סימא אדא.

⁴) ביאור: אמרו מבעליו ירצה בו השואלים שמוטל עליהם לדעת בעצמם אם הם ראויין
לגמילות חסד ואינו רוצה בו שיחקרו הנשאלים לדעת אם השואלים ראויים לגמול להם חסד לפי
שאין אנו יכולים לעמוד על מדותם וחבטל אז הצדקה.

⁵) ביאור: הזהיר שלא יאחר אדם מה שחייב לשלם לרעהו וכל שכן מה שחייב לשם.

⁶) ביאור: לא התיר בזה לחרוש רעה למי שהוא נשמר ממנו אבל העונש יותר גדול
אם רעך הוא שקט אצלך.

⁷) ביאור: לא התיר בזה להרע למי שגמלך רע אבל העונש יותר גדול אם לא הרע
לך רעך תחלה.

אִדָּא נָטַר אֵלַי שִׁי הוּא מִמְנוּעַ מִנָּה קִד פִּעְלָה גִּירָה פִּקְצֵד אֶלְגָּבִי תַסְכִּינָה בְּכַשָּׁף עֹוֹאֶקֶב
אֶלְאֻמֶּר לֵה פִקְאֵל אֵל תִּקְנָא וְגו' כִּי תֹעֶבֶת ה' וְגו' מֵאֶרֶת וְגו' ⁽¹⁾:

34 אָנָּה לִידְהִי אֶלְדֶּהֶאָה וְיַעֲמִי אֶלְכֶּאֱשַׁעִין אֶלְחֶטָא ⁽²⁾: 35 וְאֶלְחַכְמָא
יִנְחֹלֹן אֶלְכֶּרֶאמָה וְאֶלְגֶּהֶאֶל יַעֲטֶם הוֹאֲנֶהֶם:

ללעבראניין כלאם מסתעמל פי לגתהם יקאל לה אלתנויל ואלתרתיב הו כקול
אלערב אן אלקאצי טלם פלאנא וזור כתב פלאן וכדב קול פלאן וליס מענאהם פי דלך אן
אלחאכס געל פלאנא יטלם ולא אן יזור ולא אן יכרב ואנמא ירידון בגמיע דלך אן אלחאכס
נול פלאנא מנולה אלטאלמין או אלכאדבין או אלצאדקין כדלך פי לנא אבאינא
יקולון ען אלקצאה והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע (דברים כ"ה א') יענון
אנהם ירתבון כל ואחר פי מרתבתה וכדלך יקול אללה אני ה' פתיתי את הנביא ההוא
(יחזקאל י"ד ט') אנמא יעני אנא אנולה מנולה אלמדויעין ומסלה אלאבא למה
תתענו ה' מדרכיך (ישעיה ס"ג י"ד) אנמא ירידון לא תחלנא מחל אלצאלין ועלי מתל
דלך קאל האהנא אם ללצים הוא יליין אנה ירתב אלדעהא פי מרתבתהם וכדלך
אלענוים ואלחכמים ואלכסילים אגמעין וליס פי דלך שי מן אלגבר ⁽⁴⁾.

ד

1 יֵאִיָּהּ אֶלְבִּנִין אֶסְמְעוּ אֶדְבִּי אֶלְאֻבָּא וְאַצְנוּ לְמַעֲרַפָּה אֶלְפֶּהֶם:
2 פֹּאנִי קִד אַעֲמִיתְכֶם בְּתָא גִידָא הִי תֹורֶאֱתִי לֹא תִתְרַכֹּוּהָ: 3 וְאַנִּי
אֵיִצָּא כִנֶּת מִתְלַכְס אֶבְנָא לֹאֲבִי רַכְצָא וְחִידָא לֹאֲמִי: 4 פִּדְלָנִי וְקֹאֵל לִי
יִדְעֶם כְּלֹאֲמִי קְלִבְךָ אַחֲרֶם וְצִאִיאִי תַחִי: 5 אֶקְתֵּן אֶלְחַכְמָה וְאֶלְפֶּהֶם ⁽⁶⁾
לֹא תִנֵּם וְלֹא תֹזֵל מִן אֶקֹּוֹאֵל פֹּאִי: 6 לֹא תִתְרַכֹּוּהָ פֹּאֲנֶהָ תַחֲרַסְךָ
אַחֲבִיבָהָ תַחֲפֹטְךָ: 7 אֹוֶל ⁽⁷⁾ אֶלְחַכְמָה הִי אֵן תִּקְתְּנִיהָ פִתְצִיר תִּשְׁתְּרִיָּהָ
בְּכָל מִלְכָּךְ: 8 אֶלְצִהָ תִרְפַּעְךָ וְתַכְרַמְךָ אִדָּ תִלְאֻזְמָהָ: 9 תַּצַּע ⁽⁹⁾ עָלִי
רֹאסְךָ לֹוֹא מִן הוֹאֲדָה וּבִתְאָג מִן פִּכֶר תִּגְנֹךְ:

הִיָּה אֶלְאֻקֹּוֹאֵל יִקְצָהָ אֶלְאֻב עָלִי וְיִקֹּוֹל לֵה תִרְאִנִי קִד בִּלְגַת פִּי אֶלְעֵלֶם

⁽¹⁾ ביאור: יש כטבענו מדת הקנאה אשר תתעורר בנו על זולתנו עושה דבר הנמנע ממנו
וכוון הנביא להשקיטה בגלותו אחרית הדבר.

⁽²⁾ כ"ו א' אלחט.

⁽³⁾ עיין אמאנא ד' קס"א—קס"ב והובא הפירוש במאירי.

⁽⁴⁾ ביאור: אמרו יליין רוצה בו ישימם במדרגת לצים ויפרסמם במה שהם וכן המנהג
בלשוננו כמו בלשון ערבי לומר והצדיקו את הצדיק כלומר ישימו אותו במדרגת צדיק וכן אמרו
פתיתי ואמרו למה תתענו לא שהשם יפתה או יתעה אלא שהשם ישים האדם במדרגת מפותה
או תועה.

⁽⁵⁾ כ"ו ב' וג' ואשתרי אלפחם.

⁽⁶⁾ כ"ו ג' אול מא תאמר בה.

⁽⁷⁾ כ"ו ב' וג' מאלך.

⁽⁸⁾ כ"ו א' תצנע.

הִזָּה אֲלֵבֶלֶאנָה אֲנִמָּא כִּנֹּת מִתְּלַךְ פִּי אִוְאִיל אִמְרִי וּלְקַד כֹּאן אֲבִיאִי⁽¹⁾ יִשְׁפָקֶנָּה עָלַי לֹאֲנִי כִּנֹּת וְאַחֲרֵיהֶם וּרְקִיק אֲלֵבֶדֶן עֲנִדְהֶם וּמַעַד דָּאֵךְ לִם יִשְׁפָקוּ עָלַי מִן אֲדָב בֵּל כֹּאן מִן שַׁחֲהִם⁽²⁾ וִירֵנִי וַיֹּאמֶר לִי וְגו'. וְקוּלָּה אֵל תִּשְׁכַּח וְאֵל תֵּשׁ לֹא תִנֵּס סָהוּא וְלֹא תִמַּל מִתַּעֲמָדָא. וּמַעֲנִי רֵאשִׁית חֲכָמָה קִנָּה חֲכָמָה הִוּוּ אֵן אֲלֵאֲנִסְאֵן קִד יִכּוֹן לֹא יַעֲרָף קִדָּר אֲלֵחֲכֵמָה וְאַלְעֵדֶל מִהֵמָּא לִם יַעֲן בְּשִׁי מִנְהֵמָּא פִּאֲדָא הִוּוּ אֲבִתְדִי בְּשִׁי יִסִּיר לִדָּא לֵה חֵת יוֹתֵרְהֵמָּא עָלַי גְּמִיעַ אֲמִלְאֲכָה לֵאנָה יִצִּיר חִינִיד בְּמִן לֵה רֵאִס מֵאֵל יִחְרִץ פִּי אֲלִוִיֹּאֲדָה עָלֶיהָ וְנִשְׁוִיר הָיָא יִנְאֵל אֲלַעֲבֵר פִּי אֲלִטְאֵעֵאֲת אֲדָא עֲלִם אֵן חֲסִנְאֵת קִד חֲצֵלֵת לֵה אֲשִׁתְּאֵק אֲלִי אֲלִוִיֹּאֲדָה עָלֶיהָ וְעִנְהָ⁽³⁾ יִקּוּל אֲלַעֲלֵמָּא שְׂכָר מִצּוּהַּ מִצּוּהַּ (אֲבוֹת פ"ד מ"ב) וַאֲיִצָּא מִצּוּהַּ גּוֹרֵרֵת מִצּוּהַּ (ש"ס). וְקוּלָּה תַחֲן לִרְאֵשֶׁךְ לוֹיֵת חֵן וְגו' דְּכִר אֲלִלּוּא וְאַלְתֵּאֲנִי יַעֲנִי אֲלִסְאֲמַע מִנָּה אֵנֶךְ לוֹ כִּנֹּת מִלְכָּא לִם יִכֵּן לִתְאֲנִךְ וְלִוְאִיךְ בְּהָא וְנִוִּר אֲלֵא בְּאַלְחֲכֵמָה כִּמָּא צִרְב מִתְּלָה פִּי גִיר הָיָא אֲלִמּוֹצֵעַ וְקֹאֵל טוֹב יִלֵּד מִסְכֵּן וְחִכֵּם סִמְלֵךְ וְקֵן (קִהֲלֵת ד' י"ג)⁽⁴⁾. פִּלְמָא תְּלִי אֲלֵאֲב דְּלֵךְ עָלַי וְלִדָּה עֲשָׂף אֲלִיהָ וְקֹאֵל

10 אֲסַמַּע יֹא בְנֵי אֲנִת אִיִּצָּא וְכֹד אֲקוּאֲלִי תִכְתֵּר לֵךְ סִנּוּ אֲלִחֲוִיהָ:
11 פִּאֲנִי קִד דִּלְלֵתְךָ עָלַי טְרִיק אֲלֵחֲכֵמָה וְאַסְלִכְתְּךָ מִסְאֲלֵךְ אֲלֵאֲסִתְקֵאֲמָה:
12 אִמָּא פִּי סִירְךָ לֹא תִצִּיק כְּטֹאֲוֹךְ וְאֵן חֲאֲצֵרֵת לִם תַּעֲתֵר: 13 פִּתְשִׁדֵּךְ בְּאַלְאֲדָב לֹא תִמַּל עֵנָה וְאַחֲפֹשׁ אֲלֵחֲכֵמָה אֲנֵהָ חִיִּתְךָ:

קוּלָּה בִּלְכֵתְךָ וְאִם תִּרְוִין אֲשִׁאֲר בַּה אֲלִי נִוְעִי אֲלִתְדִבִּיר אֲלִלְדִּין יִחְתֵּאֲנִי אֲלִמֵּר אֲלִיהֵמָּא אֲחִדְהֵמָּא עֲאֲנֵל וְאַלְאֲכֵר אֲנֵל בְּשִׁי פִּקֹּאֵל אֵן אֲלֵחֲכֵמָה תַּעֲרַפְכֵּהֵמָּא חֲתִי אֵן אֲרִדֵּת אֲלִסְרִיעַ לִם תַּעֲתֵר פִּיהָ פִּתְהֵגִם וְתִקְתַּחֲסֵם עָלַי אֲלֵאֲמִוִּר⁽⁵⁾). הִם עֵאֲדֵר אֲלִי אֲלִנְהִי עֵן סִבֵּל אֲלִפְאֲסִקִּין פִּקֹּאֵל

14 פִּי סִבִּיל אֲלִפְסֵאֵק לֹא תִדְכָּל וְלֹא תִסְתַּרְשֵׁדֶן בְּטְרִיקָהֶם:
15 אֲגִדְבָּה⁽⁶⁾ לֹא תִמַּר פִּיהָ חֵד עֵנָה⁽⁷⁾ וְגו': 16 לֵאנָהֶם לֹא יִנְאֲמִוּן אִו יִסּוּ וַיִּנְפֹּר נִוּמָהֶם אֵן לִם יַעֲתֵרוּ: 17 לִמָּא קִד תִּגְדּוּ טַעֲאִם אֲלִשְׁלֵם וְכִמֵּר אֲלִמְטָאֵלִם יִשְׂרָבוּן:

בֵּאלֵנִי פִּי אֲלִנְהִי עֵן מִכְּאִלְמָה אֲלֵאֲשִׁרְאֵר בִּסְתָה צִרְב מִן אֲלִקּוּל אֲלֵאֲוֵל אֵל תִּבֵּא

(1) בְּכ"ו אֲבִי.

(2) אֲפִשֵּׁר שְׂצ"ל שִׁאֲנָהֶם.

(3) בְּכ"ו וּמִנְהָא.

(4) בִּיאֲוֹר: הָאֵב אֲוִמֵּר לִבְנֵי כִבֵּר הִגַּעְתִּי אֵל הַמְדִּרְגָּה הַזֹּאת מִן חֲכָמָה לְפִי שְׁלֵא נִמְנְעוּ אֲכִי מִלְהוֹרֹתַי וְלִיסְרִנִי אֵף עַל פִּי שְׁחִיתִי בֶן יָחִיד וְרֵךְ. וְאִמְרוּ אֵל תִּשְׁכַּח בְּשׁוּגָג וְאֵל תֵּשׁ בְּמִזִּיד. וְרֵאשִׁית חֲכָמָה וְכו' יִרְצֵה בּוֹ שֵׁאֵם יִתְחִיל הָאָדָם לִקְנוֹת חֲכָמָה וְצִדִּיק יִנְעֵם לוֹ וְאִו יִתֵּן לָהֶם חֵיתְרוֹן עַל כָּל קִנְיָנוֹ וְיִתְאֹוֶה לְהוֹסִיף עֲלֵיהֶם. וְאִמְרוּ לוֹיֵת חֵן וְכו' כְּלוּמֵר שֶׁאֵין בְּכֹתֵר הַמֶּלֶךְ הוֹד וְהִדֵּר כִּי אִם כְּשִׁיתְחַבֵּר עִמּוֹ הַחֲכָמָה.

(5) בִּיאֲוֹר: אַחֲרֵי שֶׁסִּיפֵר לִבְנֵי מַה שְּׁצוּהוּ אֲבִיו יוֹהִירָהוּ שִׁיעֶשֶׂה כְּמָהוּ וְשִׁישְׁמַע מִצּוּתָיו. וְאִמֵּר שֶׁהִתְקַנֵּת הָאָדָם הָיָא עַל שְׁתֵּי דְרִכִּים אִם שׁוֹלֵךְ לֵאמֹר אוֹ בְּמַהִירוֹת וְהַחֲכָמָה תּוֹרָהוּ שְׁתֵּי הַהִלְכוֹת עַד שֶׁאֵם יִרְוִן לֹא יִכְשֹׁל.

(6) בְּכ"ו ב' פִּתְהֵגִם כְּכ"ו ג' פִּתְהֵגִם.

(7) בְּכ"ו ב' וְגו' לֹא תִמַּר טְרִיקָה וְתַעֲמֵד מִנָּה אֲלִחִיאֵד וְגו' מִסְרַעָא וְעִיִּין בְּבִיאֲוֹרוֹ.

לא תדלג דלולא תם אל תאשר לא תסתרשד ענה¹) ולא תמל תם פרעהו אצרפה
 ען באלך ואעתקאדך תם אל תעבר בו מר אלטריק תם שטה מעליו תעמד אלחיאד
 ענה תם קאל ועבר וגו מסרעא לילא תתדרג מן שי אלי שי וכמא קאל דויד אשרי
 האיש אשר לא הלך תם לא עמד תם לא ישב (תהלים א' א') פאן הו משי פמצירה
 אן יקום ואן הו קאם מצירה אן יגלס. ואכבר ען שרהם אנהם ממא קד אעתאדוה קד
 צארת אלמעאצי להם כאלטבע חתי אן נומהם לא יגשאהם דון אן ירתכבונהא נטיר
 אלחיואן אלדאער אלדי קאל פיה לא ישכב עד יאכל טרף (במדבר כ"ג כ"ד) כדלך
 האולי כי לא ישנו אם לא ירעו. ובעכס דלך יפעל אלצאלחון לא ינאמן דון אן
 יחסנו ויטיעו כמא קאל דויד אם אתן שנת לעיני וגו' עד אמצא מקום לה' וגו'
 (תהלים קל"ב ד'—ה') וכמא קד צאר אלטלם להאולי כאלטעאם ואלשראב דאימא
 כדלך אלזיר ללצאלחין מסתדאמא כמא נארתהם (אלחכמא) פקאלת לכו לחמו בלחמי
 ושתו ביין מסכתי (משלי ט' ה')²:

18 וסביל אלצאלחין כספר אלנור כלמא מר אצי אלי תבאת
 אלנהאר: 19 וטריק אלפאסקין שביהה באלאפל לא יעלמון במאדא
 יעלרון:

מתל אלטאעא ואלצלחא באלנור ליונה. מנהא לאן אלצאלח יעמל עמלה
 לונה אללה לים יריר אן ינסתר בל יטהר לה אמאמה כמא קאל פיהם מבקשי פניך
 יעקב (תהלים כ"ד ו') ואלפאסק בעכס דלך והיה במחשך מעשיהם (ישעיה כ"ט ט"ו)
 ואלצלחא מרארהם אלחבאהי באעמאלהם לימתלהא אלנאם ואלפאסק בעכס דלך
 יכאף טהור אלנאם עליה כמא קאל ועם נעלמים לא אבוא (שם כ"ו ד'). ואלאזר
 [לאן אלצאלחין] עמלהם עלי עדל ונטאם ותרתיב כמא יעמל אלעמל פי אלנור
 באחקאן ואלטאלמון עמלהם אלנזאף ואלנטרסא באלסאיר פי אלליל פהו יעתר ויתכבט.
 ואסתגאר ללצדיקים אלמתל או מתלהם באלנור אלמתויד אלדי הו מן אול אלצבאח
 אלי אלזואל כמא קאל הולך ואור עד נכון היום תם קטע אלמתל מן הנאלך ותרך
 אן ימתלה באלנור אלדי בער אלזואל לתנקצה פאשתרט עד נכון היום וכצצה³):

20 יא בני אצג לבלאמי ומיל סמעך לאקואלי: 21 לא ירוגו ען
 עיניך אחפטהם דאכל קלכך: 22 פאנהם חיוה לואגדיהם ושפא לכל

(1) נראה שצ"ל בה.

(2) ביאור: הזהיר את בנו מלהתערב עם הרשעים בששה מאמרים שלא יכנס בדרכם
 ושלא ילך בה ושירחיקה ממחשבתו ושלא יסור אליה ושיכוון לשמות ממנה ושיעבור במהירות
 כדי שלא ירד ממדרגה אל מדרגה כמו שהזהיר דוד מלכת עם הרשעים ולעמוד במקום ולשבת
 עמם. ואמר שרעת הרשעים נעשה להם כטבע עד שלא ינומו אם לא ירעו וכן הצדיק לא יישן
 אם לא עשה הטוב.

(3) ביאור: המשיל את הצדיק לאור לפי שכל מעשי הצדיקים הם לפני השם לא
 יסתירום ולפי שהם מתפארים בהם כדי שיעשו בני אדם כמוהם והרשעים הפך זה ועוד לפי שכל
 מעשי הצדיקים מתוקנים כמלאכה הנעשית ביום ומעשי רשעים הם בחפזון וכשלו בהם כחולכים
 בחושך. ואמר עד נכון היום ירצה בו שהצדיקים דומים לאור היום ההולך וגובר עד הצהרים
 ולא לאור המתמעט אחר חצות היום.

אבדאנהם: ²³ ומן כל מחתרים אחפש קלבך לאן מנה תכרנ אלחיוה: ²⁴ אזל ענד עסרה אלקול ואבעד ענד רואג אלנטק: ²⁵ עינאך תלתפת חיאלך ומקלאתך תסתקים חדאך: ²⁶ סקם מסלך קדמך וגמיע טרקך תתבת: ²⁷ לא תמילן ימנה ולא יסרה אזל קדמך מן אלשר:

ואד כאן פעל אלחכמה הו אלומר במא יצלח ואלנהי עמא יקבח גמעהמא אלחכים וקאל עלי אלומר כי חיים הם למוצאיהם וגו' וקאל ען אלנהי מכל משמר נצר לכך וגו'. ולמא כאן פעל אלשראר הו גלאף דלך אעני פעל מא יקבח ותרך מא יצלח נהי ען דלך בנהיין אחרהמא עקשות פה והי אלעסרה אעני אמתנאע אלמר ממא יסאם פעלה ואלאכר לזות והו אלרואג אעני בה מיל אלמר אלי מא קד צד ענה. וכדלך אלחלח פואסיק אלאכרי אעני עינד וגו' פלס וגו' אל חט וגו' יומי אלי היין אלגנסין⁽¹⁾:

ה

1 יא בני אצג לחכמתי ומיל סמעך לפהמי: ² ואחרם אלמהמא ונטקך יחפש אלפהם: ³ לאן שפתי אלגנביה תקטר שהדא וחנכהא אלין מן אלדהן: ⁴ ועאקבתהא מרה באלעלקם והי חדרה בסוף די פמין: ⁵ ורגלאהא ינולאן אלמות⁽²⁾ וכטאהא תדעם אלתרי: ⁶ סביל אלחיוה לא תסקם ואד אצטרבת מסאלכהא לא תעלם:

קאל פי אלפצל אלואל בני לדברי הקשיבה (משלי ד' כ') לאנה וצף פיה אמרא ונהיא חאצר נפעהמא וקאל פי היא לחכמתי לתכונתי לאנה וצף פיה אמרא חאצר אללדא גאיב אלחלכה והו קולה כי נפת תטפנה וגו' ואחריתה וגו' פלדלך צדר בחכמה ותבונה יעני אלדי יוציה אן היא אלקול אלדי אצפה לך לים הו שי יקע עליה חסך אנמא הו שי תפהמה בפהמך ותעקלה בעקלך ואמא חסך פאנמא יקע עלי להו וסרור ולכן עאקבתה⁽³⁾ תשבה ארבעה אשיא אחרהא יולם אלחאסא והו אלעלקם אד ימר אלדוק ואלתאני והו אצעב מן אלואל והוא מא יולם אלנסם כקטע בעין אלעצא (מא יולם אלנסם)⁽⁴⁾ כצרבה סוף ואלתאלת אצעב מנהמא והו אלמות אד יפרק בין אלנסם ואלנסד ואלראבע אצעב מן אלגמיע והו אלתרי אד יבלי אלנסד ויפניה. וכאן קצרה בהיא אלמתל גמיע דואעי אלדניא אלתי תכרע אלאנסאן בלדתהא אלחאצרה אלא אנה ראי היא אלמתל אחרהא פאטבנא בה חס קאל ארה חיים וגו' יעני ומא דעתך אליה דאר אלדניא מן אלקביח פלא תפנן אן פיה צרבה יול אלי

⁽¹⁾ ביאור: אמרו כי חיים הם וגו' מוסב על מה שראוי לאדם לעשות ואמרו מכל משמר על מה שיותר ממנו ונתן שתי הזהרות האחת באמרו עקשות פה והיא מדרת מי שימנע מלצאת ידי חובתו והשנית לזות פה והיא מדרת העושה מה שנאסר עליו ובשלשה הפסוקים האחרונים רמז אל שני מינים האלו.

⁽²⁾ בכ"ו ב' אלי אלמות.

⁽³⁾ בכ"ו עאקבתהא.

⁽⁴⁾ שלש מלות אלו יתרות ונראה ג"כ שצ"ל בצרבה.

זִיר או חַיִּוָּהּ וּמֵא אוֹהֶמֶתְךָ אֵנָּה תֵּעַלֶם עֲקֵבָתָהּ לֹא תִצְדָּקְנָהּ פֶּאֱנָהּ נִיר עֲאֶרְפָּהּ
בָּה כְּמֵא קֹאֵל נִעוּ מִעֲגֻלְתֶּיהָ לֹא תִרְעֶה¹):

7 וְאֵלֶּאֱן יֵא מִעֲאִשֶׁר אֶלְבִּנִין אִסְמְעוּ מִנִּי וְלֹא תִזּוּלוּ מִן אֶקּוּאֵל
פֹּאִי: 8 אֲבַעַד עֵנָּה טְרִיקֶךָ וְלֹא תִקְרַב מִן בֵּיתָהּ: 9 כִּילֹא תַעֲטִי
אֲכָרִין בְּהֶאֱךָ²) וּסְנִיךָ לְלִצְרָאָהּ: 10 כִּילֹא יִשְׁבְּעוּ אֶלְאֲגֻנְבִיוֹן מִן קוּאךְ
וּתְצִיר אֶכְסֵאֲבֶךָ פִּי בֵּית גְּרִיב: 11 וּתְנַדֶּם³) פִּי אֲכֶרֶתְךָ אִדָּא פִּנִי לַחֲמֶךָ
וְגִסְמֶךָ: 12 וּתְקוּל יֵא לְהַפָּאָה⁴) כִּיף שְׁנִית אֶלְאֲדַב וּרְפִיץ קִלְבִּי אֶלְעֵטָהּ:
13 וְלֹם אִסְמַע קוּל דְּאֵלִי וְלֹם אִמִּיל סְמְעִי לְמַעַלְמִי: 14 עֵן קִלִּיל כִּנֶּת
פִּי כָל שֶׁר פִּי וּסֵט אֶלְגֻּזֶּךָ וְאֶלְגֻּמֵּאָהּ:

לקבה למן יוציה בקול בני ובנים למעאן. מנהא אן אלמקדם פי אלחעלם הו
ומאן אלשבאב ליסתעמל דלך פי טול אלעמר ואיצא לאנהם מלתנין אלי וציתה
כמא אן אלולר מלתני למונה אבויה לה ואיצא לאנה ימחצהם אלנצח כאלאב לולדה.
ולם יען בקולה פן תתן וקולה פן ישבעו וגו' אן חיוה אנסאן תציר אלי אכר ולא
בהאזה לכן ינפסה ויקול כילא תעטי בהאך לאכר פיטפיה וסניך לצאר יקטעהא
ויבתרהא ולא ישבע אלגנביון מן קואך כאלגנימא ואכסאבך פי בית גריב כאלנהב.
וקד תגרי הרה אלפפעאל עלי טאהרהא במא יסתחל אלסלאטין ואלעאמא קתל
אלפסאק ונהבהם ועלי נפיהא במא יסלט אללה עליהם מן דלך. תם וצף גראמא
אלעאצי אלמארד ענד דהאב אללדאת ובקא אלאוואר כמא קאל בכלות בשרך
ושארך פהו ינדם עלי מא ערם אלחכמא ואמרת איך וגו' ועלי מא קאום אלואעטין
לה ולא שמעתי ועלי מא אחתמל אלעאר ואלפציהה ופן אנה פי שי לה מעני דאים
כמעט הייתי וגו'. וקולה כמעט הו אן אלעאצי ירי כל מא⁵) ימר בה מן אלהתבה
ואלשהרה קלילא פי הוואה⁶):

(¹ ביאור: אמר במה שקדם לדברי בלשון רבים לפי שסיפור בו צווי ואזהרה אשר תועלתם
גלויה ונעלם הפסדם וכאן בלשון יחיד מפני שסיפור בו צווי שנעימותו גלויה והפסדו נסתר ואינו
ניכר לחושים כי אם לחכמה ולתבונה ואת אחריותו דימה לארבעה דברים שכל אחד מהם קשה
מן הקודם לו האחד הלענה מפני שטעמו מר והשני החרב המכאבת את הגוף והשלישי המות
המפריד בין הגוף והנשמה והרביעי השאול המבלה את הגוף. והביא הזנות למשל על כל תענוגי
העולם הזה לפי שהיא רעה מכולם. ואל יסיתך העולם הזה באמרו לך כי אחרית תענוגיו לחיים
ולשובה כי לא ידע הוא בעצמו מה אחריתם.

(² בכ"י א' יסאך.

(³ תרגם ונחמת כמו ונחמת ובכ"י ב' וג' תנהם.

(⁴ כ"י א' אלספאהה.

(⁵ בכ"י כלאמא.

(⁶ ביאור: כינה את שומעיו בבני ובנים לפי שימוי הנעורים הם ימי עת הלימוד ועוד
שהשומעים צריכים לצווי החכם כבנים לפרנסת האב ועוד לפי שהחכם נותן להם עצות טובות
כמו האב לבנו. ואמרו פן תתן וגו' אין ענינו כמשמעו אלא שהיא הפחדה פן יאבדו זרים את
כבודך ויכרתו שנותיך ויקחו קנייך כבזה ושלל. ולפעמים אנחנו רואים בגלוי שהמלכים והמון העם
ממיתים את הנאפים ותופשים את ממונם ולפעמים יארע זה בנסתר בגזרת השם. ואמרו כמעט
וכו' ירצה בו הכלימוני בתוך קהל ועדה על רוע מעללי ולא בושתי כי כל זה חיה דבר מועט
בעיני מן רוב תאותי.

15 אשרב אלמא מן בירך ואלהואטל מן צהריגך: 16 תפיץ עיוגך
כארנא ויכון פי אלרחאב אקסאם מא: 17 תכון לך וחדך ולים ללאנגביין
מעך: 18 ויכון נביעך מבארכא ואפרח בזוגה צבאיך: 19 ואלאילה
דאת אלמחבה ואלועלה דאת אלהואדה תדיאהא ירויאנך פי כל וקת
ובחבהא תמהג⁽¹⁾ דאימא: 20 ולא⁽²⁾ תמהג יא בני באנגביה ותלזם
חגר גריבה:

היה אלפואסיק תעבר אולא עלי שאהרהא פי אלזוגה אלמטהרה אלמקדסה
לבעלהא אלתי הי לה נאצה ואזא הו אקבל עליהא סרה אללה בהא וגעל ולדה
מבארכא כמא קאל יהי מקורך ברוך. ומתלה[א] באלאילה ואלועלה לאן האתין
בהימתאן מן אלחלאל ואיצא לחסנהמא ואיצא לאסתטראפהמא ואיצא לסרעתהמא
פי אלחצאר. וקד יפסר איצא עלי באטן לה והו אן יקבל אלמתעלם עלי מעלמיה
אלדין הם מן אלממא אלמכתארה לאנהם מתלו בנביע אלמא ומגראה אז יקול מקור
חיים פי צדיק וגו' (משלי י' י"א) תורת חכם מקור חיים וגו' (שם י"ג י"ד) וקאל נחל
נובע מקור חכמה (שם י"ח ד'). פקאל אנך אזא שרבת אלעלם אולא מן מעלמך
קוית בה חתי תנבסש ותסתנבש כמא קאל יפוצו מעינתיך וגו' ותנשי עלומא תנסב אליך
נאצה יהיו לך וגו' ויתברך כך ולרך ותסר פי שינכותך במא ענית ותכון אלחכמה
אלממתלה באלאילה ואלועלה לללאל וצפנאהא תמדך⁽³⁾ דאימא⁽⁴⁾:

21 אן חיאל עיני אללה טרק אלמר וגמיע מסאלכה יסקמהא:
22 ודנוב אלפאסק תעלקה ובחבאל כמיתה ידעם צבאמה: 23 פהו
ימות בגיר אדב ובכתרה גהלה יגלט:

הזא אשד אלתנויף אזא חקק אלמר פי קלבה אן עליה רקיבא יחפש עליה
גמיע אעמאלה כמא קאל כי נכח וגו' חתי אנהא מקאם אלמכתוב פי דיואן וכמא יקול
קדמאונא דע מה למעלה ממך עין רואה ואון שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים (אבות
פ"ב מ"א). וקולה עונותיו נשיר מא נאל שמשון מן חית אחב ומא נאל אבימלך מן
בעלי שכם ומא נאל ישראל מן אשור ובבל כמא קאל לכן נתתיה ביד מאהביה
(יחזקאל כ"ג ט') וקאל פי דלך אגמע ויאמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר
אשר הכיתי בית מאהבי (זכריה י"ג ו') וכדלך אלצאלחון ינאלון כירא מן אלצללאח
אלדי אחבוה כמא קאל אהבו את ה' (תהלים ל"א כ"ד)⁽⁵⁾.

(1) בכ"ו ב' וגו' תסחו (מלשון שנגה). — (2) בכ"ו ב' לם.

(3) בכ"ו ותמדך ואפשר שחסרה קודם המלה הזאת תסרך.

(4) ביאור: אלו הפסוקים על פשוטם מוסבים על האשה הנקיה והצנועה שמשמח בה השם
את בעלה והיא נמשלת לאילת וליעלה שהן חיות שהורות ויפות ויקרות וקלות לרוץ ואמרו מקורך
ר"ל בנך. ועל דרך העברה אמר החכם אל התלמיד קנה לך רב מן האומה הנבחרת ותהגה
בלימודך עד שתתפשט חכמתך ותבין דבר מתוך דבר ותמצא חכמות מיוחסות לך ויתברך כך
בנך ותשמח בזקנותך במה שיעת בו ואז תקיימך החכמה הנמשלת לאילת ויעלה לתואריהם שהקדמנו.
(5) ביאור: אמרו ונוכח ר"ל שאדם ירא וחרד מאד כשידע שיש צופה השוקד על כל
מעשיו כאילו הם נכתבים בספר ואמרו עונותיו וגו' ענינו שהרשע יאבד ביד מאהביו כמו שקרה
לשמשון עם דלילה ולאבימלך עם אנשי שכם ולישראל עם אשור ובבל.

ו

1 יא בני אן אנת צמנת שיא לצאחבך או צאפחת אלגריב בכפך
 פי דלך: 2 פקד והקת באקואל פיך וקד עלקת בהא: 3 פאצנע ללה
 יא בני ואנג' אד קד חצלת פי כף צאחבך אדהב תמחל² וארגבה:
 4 לא תעט עיניך אלסנה ולא מקלתך אלנום: 5 תכלץ כאלטבי מן
 אליד ובאלעצפור מן אלוהק:

צַרְף אלחכים כלאמה האהנא אלי אלאפעאל אלאכתאריה אלתי יבתריהא
 אלאנסאן פילזמהא נפסה תם יצור מנהא פיהאול פסכהא פאהב עליה האהנא וקאל
 לה אנהא קד צארת עליך כאלפריץ אללאזם לא בר לך מן אלופא בהא ודלך³
 כאלצמאן אלדי תצמנה לאיך אלמומן באלקול או לס תצמנה בקול ושהוד אלא
 במא אצטלה עליה אלתנאר מן אלמצאפחה או דפע נאתם או מא אשבה דלך לקולה
 תקעת כפיך פכיה דפע אלנעל אלדי כאן אלאבא עליה מצטלחין לתצחיה מעאמלתהם
 כמא קאל לקים כל דבר שלף איש נעלו ונתן לרעהו (רות ד' ו') פכיה אלקנין⁴ אלדי
 אַתְּפֶק עליה אלמתקדמון מן בעד דלך והו אנל מן כל לבאם או הו תיכרה אלוצאא.
 תם באלג סי אלקול ולו לס יכן אלמצמון לה מומנא אלא גריבא לס ינו לך אלרגוע
 עמא צמנת לה לקולה לזר פכיה מן אנדר נזרא ללה עז וגל ואוכד מנה מן חלף
 ליקים פרצא ואוכד מנהמא מן חלף אלא יאתי מעציה. ואמא תאהיבה בקולה נוקשת
 נלכדת יעני אלמוצא אנה פימא בין חאלין צעבתין אדא סאלתה אלחכאם הל צמנת
 אם לא אן הו קאל לא כדב וגחד ופיה יקול נוקשת ואן הו קאל נעם אף באלתמאם
 ענה ופיה יקול נלכדת פאלאצלח לה אן יצלח אמרה בינה ובין צאחבה כמא קאל
 עשה זאת אפוא וגו' ולא ינאטרה פאנה אן נאצמה חצל פי יד נצמה כמא קאל כי
 באת וגו'. פסרת התרפס תמחלא⁵ לאנהמא לפשתאן מפרדתאן הדיה וצאחבתהא
 מתרפס ברצי כסף (תהלים ס"ח ל"א). ואשתקקת ורהב [מן] ולא פנה אל רהבים (שם
 מ' ה') ודלך ורהבם עמל ואון (שם צ' י"ו)⁶. ופי קולה אל תתן שנה אעתבאר אן
 אלדי יכון עליה דין לא ינו לה אן ינאם מטמאנא או יקציה ואצעב מנה מן ללה
 עליה דין כמא קאל אשר נשבע לה אם אבוא באהל ביתי (שם קל"ב ב' ג') ואצעב
 מנהמא מן לרבה עליה מטאלבה במעאין אקתרפהא קאל פיהא ינעתי באנחתי וגו'
 (שם ו' ו'). תם נבה אלנאטקין עלי אלתכלץ מן מראודהם⁷ ואלתלאפי מא קד לזמהם

(1) בכ"ו ב' ונ' אנג בהא.

(2) כ"ו ב' תמאהל כ"ו ג' תמהל.

(3) בכ"ו בדלך.

(4) נראה שחסרה כאן מלת סודר והוא היותר נכבד מן הלבושים מפני שהוא חייב
 בציצית שהיא לזכר המצוות.

(5) ענינו תפצר בו או תעשה עמו תחבולות ובתהלים ס"ח ל"א פירשו הגאון מלשון
 תרגום (דניאל ז' ז').

(6) בשני מקומות אלו של תהלים תרגם הגאון גם כן בלשון ערבי רגב אבל ענינו שם
 מלשון תאוה וכאן נראה שענינו התחנן לו.

(7) בכ"ו מוארדהם.

באלאעתבאר מן אלחיואן אלמראר צידה וחשא כאן אם טאירא אנה יחזר אכרא
אצטיארה ווהוקה כמא קאל הנצל פמן אלנאם מן לא יחזר אן יפלג עליה נצמה פהו
אסי חאל מן אלבהאים ולסנא נריד אן יפלג עליה בחילה או בגרבוה בל ינצפה
ויעמל באלקסט חתי לא תבקא עליה חגה. ווצל אלחכים בהזא אעתבארא אכר
מן הואם אלארין אלתי הי אדני מן אלטאיר ואלוחש פקאל¹)

6 אמיץ אלי אלנמלה יא כסלאן אנטר אלי טרקהא ותחכם:
7 אלתי לים להא מדבר ולא עריף ולא סלטאן: 8 והי תהיי פי אלקיט
טעאמהא וקד אועת פי אלחצאד מאכלהא: 9 אלי מתי יא כסלאן
תנצנע מתי תסתיקט מן סנתך: 10 ען קליל מן אלסננה ואלנום ולזום
אלידין ללאצטנאע: 11 יאתי פקרך באלסיאר ועוזך כרגל די תרם:

צרב היא אלמחל ללכסלאן אלדי יענו ען אלתכסב וקאל לה הוזא אלנמל
וכדלך אלנחל בטבעהם בגיר תמייו יועון טעאמהם מן וקת אלי וקת פכיה אנת יא מן לה
אלנטק ואלחכמה. ואעתבאר אכר אנהם יתמעון בגיר ראים פאנתם יא נאם לא תתפרקו
ולכם אלרוסא לדלך קאל אשר אין לה וגו'. וקולה לה עד מתי ינבהה קאילא אעלם
אן אלנום תחלוה יקטף פמא עסאך צאנעא ענדהא פי גזאיך ולעלך תתכל עלי מאל
לך מגמועא אעלם אנך לים תדמן עלי דלך אלא אפתקרת עלי סרעה ולדלך שבה
אלפקר באלרגל אלסיאר ובמן מעה תרם פהו לים ינאף אחרא פיתלבת פי ספרה
בל יסרע. ואסתנהאין אלחכים ללכסלאן יעני בה אלכסלאנין גמיעא מן אמר אלדניא
ואמר אלאכרה פיוון קולה מעט שנות ובא כמהלך פי עבארה אלאכרה יעני אלמקצר
ען אלטאעה אלמנהמך פי אלמעאצי אנך תנפל מא כנת חתי קד דני אנלך כרגל סאיר
ומעה סלאח פלים יבטי פי טרקה פמא עסאך אן תצנע חנינך וכמא יקול ומה אעשה
כי יקום אל וגו' (איוב ל"א י"ד) ומה תעשו ליום פקדה (ישעיה י"ג) ומא שאכל
דלך מן תחזיר אלמות²):

12 אלאנסאן אלפאגרא דו גל יסיר פי עסרה אלקול: 13 גאמו
בעיניה ראכל ברגליה משיר באצאבעה: 14 ואלתקלב פי נפסה מתערין

¹) ביאור: החכם מדבר בדברים שעושה אדם בבחירתו ויהיו עליו בסוף לחובה ואומר:
אם ערב לישראל באמרי פיו או בתקיעת כף כמנהג התגרים ואין צורך לומר אם קיים דבריו
בשליפת נעל כהלכת הראשונים או בקנין סודר שהסכימו עליו אחר זה ואפילו אם ערב לנכרי
וכל שכן אם נדר לישם או אם נשבע לעשות מצוה או שלא לעבור עבירה. ואמרו נוקשת
ירצה בו שאם ישאל הדיון את הערב האם ערכת ומשיב לא אז יהיה מבחש ואמרו נלכדת
שאם יאמר הן תובעין ממנו. ואמרו התרפס אין לו אלא רע אחד במקרא וטעמו הכנע וטעם
ורחב התחנן לו. והעיר החכם את בני אדם להנצל מיד בעל דין כבעלי חיים השומרים את
נפשם כדי שלא יפלו ביד הציידים ושלא יעשה במרמה כי אם בצדק ואמת. ואחר שלקח החכם
משלו מן החיות והעופות נתן עוד בפסוקים הבאים משל לקוח מן הרמשים ואמר

²) ביאור: חעיר החכם את העצל שיש לו דעת ובינה לעשות כגמלים ודבורים אשר יכינו
בטבעם את מאכלם בקיץ. ואמרו אשר אין לה וכו' ר"ל שהם יעשו את צרכם יחדיו אף על פי
שאין להם מנהיג ומהם ילמדו בני אדם שיש להם שרים שלא להפרד איש מאחיו ואמרו עד
מתי ר"ל אם תישן הרבה מה תעשה למוונך כאשר תיקץ ואל תבטח בממון שאספת כבר לפי
שבמהרה יבוא רישך. ואמרו אוש מגן ר"ל התילך מהר ואיננו ירא משום דבר וזה המשל נופל
גם כן על עניני העולם הבא שאם יתמיד הרשע ברשעתו יבוא מהרה מותו ולא ידע.

אלשר פי כל וקת וינשי אלצנאיב: 15 לדלך יאתיה תעסה גפלה
וינכסר בגתה ולא שפא לה:

הזה אלסבע¹) ללאל אלתי וצפהא אלנבי אנמא חכאהא לינהי ענהא ויחר
מנהא והי אבואב ודרג ומפאתיה ללסבע אלחואני אלתי תליהא אולהא אלגל והי
אלפכרה אלסו כמא קאל און יהשב על משכבו. (תהלים ל"ו ה') תם עקשות פה והי
עסרה אלנאכא לים סריעא יקול נעם ועלי אן אלמוצע מסתחקהא וכדלך לא. תם
קרץ בעיניו הזה אשכאל אלמור אלסריה כאנת עלי ריבא או מטלמא יתנאמו פיה[א]
באלעינין אן אמכן דלך ואלא רכל באלרגלין ואלא אשאר באלאצאבע עלי קדר
אלאמכאן וקד גהי אללה ען גמיע דלך וקרנה באלגור אף קאל אם חסיר מתוכך מוטה
שלח אצבע ודבר און (ישעיה נ"ח ט') לאנה לו כאן לגיר לאעלן. תם תהפכות בלבו
פי וקת ישרט אלשרט לים ינוי אתמאמהא בל אלתקלב. תם חרש רע בכל עת יקצר
מן לים לה מעה עמל פישלב שרה. תם מדינים ישלח ינשי אלצנאיב אמא בכדב או
בצדק וקד עלמת מן דואג וגירה אנה מע צדקהם נול עליהם אלעקאב אף קצרו
בדלך איקאע אלצנאיב ואלצנאים. ווצף מן גזא מן פעל דלך אן תעסה יאתיה בגתה
כמא גמו ואשאר וצרב בין אלנאם והם גאפלון אף קאל האהנא פתע ישבר ושרח
דלך ישעיהו וקאל כפרץ נפל נבעה בחומה נשנבה אשר פתאם לפתע יבא שברה
ושברה כשבר נבל יוצרים (שם ל' י"ד) וביאן הדיא אלמלל כתלמא מן סור מדינה
תקע עלי אני פכאר פכיר יכון חאלה והל תבקי לה באקיה²). ואתבע הדיא אלסבע
אלתי מן דקאיק אלצטא בסבע כבאיר פקאל אן תלך תפתח לך הדיא ותעטיך אלמארה
עליהא והו קולה

16 סתה ממא ישנאהא אללה ואלסאבע ממא יכרהה: 17 עינאן
רפיעתאן ולסאן מבטלה וידאן תספך דם ברי: 18 וקלב מתערין אפכאר
אלגל ורגלאן מסרעתאן אלחצאר ללשר: 19 ואלתפוח באלכדב הו
שהאדה זור ואנשא אלצנב בין אלאצדקא:

אקול פי קסמתה אלסבעה קסמין לאן אלואחד מנהא מקאבל אלסתה כלהא
והו לשון שקר ודלך אן עינים רמות הו אלענב ואלצלף ולא יתהיא דלך [אלא]
באלכדב אן יקול אלנאסאן עלי נפסה מן אלחסב ואלארב ואלמאל ואלעלם ואלצלח
ממא לים להא כמא עלמת מן אבשלוס יקול ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב
ומשפט והצדקתיו (שמואל ב' ט"ו ד') והו כאדב פי דלך וספך אדם איצא באלכדב

(¹) אם תחשוב שלש הרמיזות לאחת נמצאו שש עבירות ואם תחשוב כל אחת לבדה
נמצאו שמונה ואפשר שחשב לשביעית איש בליעל שהוא נגד שש העבירות האחרות כמו שמנה
אחר כך לשון שקר נגד שש העבירות החמורות.

(²) ביאור: הגאון חשב כאן שבע עבירות קלות שהן מבוא ופתח לשבע עבירות חמורות
שיזכיר אחר כך. ואמרו איש און החושב מחשבות רע ואמרו עקשות פה הוא שאינו אומר לא
הן ולא לאו במקום הראוי לזה ואמרו קורץ וכו' שהוא רומז בעיניו או מולל ברגליו או מורה
באצבעותיו וזה לחרוש רע שאם היה לטוב היה עושה בגלוי. ואמרו תהפכות שהוא עושה
תנאים וברצונו שלא לקיימם. ואמרו חורש רע שמבקש רעת מי שאין לו עסק עמו ואמרו
מדינים ישלח שיעורר ריב בין בדברי כזב בין בדברי אמת כדואג האדומי. ואמר שהעונש יבוא
על איש בליעל הזה מבלי שידע כמו שהרע הוא לבני אדם מבלי שידעו.

כמא בעת יואב ורא אבנר עלי לסאן דויד פרדה כמא קאל וישבו אתו מבור הסרה ודור לא ידע (שמואל ב' ג' כ"ו) ואלכרב איצא מאדא ללגל ואלצאנא כמא קאל כי ראיתי חמס וריב בעיר (תהלים נ"ה י') תם קאל און ועמל בקרבה (שם י"א) וכמא כדב גחזי. והו מאדא ללמסארעה אלמעאצי וכמא כדב אמנון וקאל אנה מריץ ולם יכן עלילא אד קאל וישב אמנון ויתחל (שמואל ב' י"ג ב'). והו ינבוע שהאדא אלוור וכמא פעלת איובל בנבות היזרעאלי והוא אצל ללחצריב ואנשא אלצב כמא פעל אמציה כהן בית אל ותקול עלי עמוס מא לם יקל ליצרב בינה ובין ירבעם בן יאש (עמוס ז' י'). פקד תבין אן לשון הרע יפעל אלסתא נמיעא בל לא תלתאם אלא בה¹):

20 אחפֿט יא בני וציֿה אביך ואמך ודלאלתהמא ולא תדרהמא²:

21 ואעקדהא עלי קלבך דאימא ותזין בהא עלי גבבך: 22 פאנהא תסירך פי אנטלאקך ותחרסך פי נומך ותחאדתך פי יקטתך: 23 לאן אלוציֿה סראנ ואלתוראֿה נור וטריק אלחיוֿה הי עטאת אלאדב:

נשאם כלאם נצר בני כנשאם כלאם שמע בני (משלי א' ח'). ואשתקקת ענדם מן קולה אענדנו עטרות לי (איוב ל"א ל"ו) פגעלתה וינא³). וקולה בהתהלכך יפסר עלי אלדניא פקט אולא לאן אלאנסאן פיהא עלי תלאת אחואל אמא נוס או מקאם או טעון ואלחכמא פי גמיעהא תחפטה יעלם בהא כף יסיר ואין ינאם וחית יקים. ויפסר עלי אלדניא ואלאצרה גמיעא פיכון אימאווה בהתהלכך אלי דאר אלדניא אלתי יתצרף אלמר פיהא פי אסבאבה ואשנאלה ובקול שכבך אלי חאל אלמות אלדי יקאל פיהא אבדא וישכב עם אבותיו (מלכים א' י"ד כ') ובקול והקיצות אלי אלאצרה יום אלבעת אלדי יקול פיה הקיצו ורננו שוכני עפר (ישעיה כ"ו י"ט) פקד נפעת אלחכמא פי אלדניא ודברת מסתעמלהא ואראחתה פי קברה מן אלים אלעדאב ופי אלאצרה אחיתה מע אלצאלחין. תם שבה וציֿה אלאב לולדה בצו אלסראנ ותוראֿה אללה אלתי נצבהא לעבאדה באלנור אלעטם דלך לוגנה מנהא אן אלסראנ יטפא עלי סרעה ונור אלשמס לא יפנא אלא מע אלעאלם כדלך אלאב יפנא ואלתוראֿה לא תפנא ואיצא פאן אלסראנ למן הו פי מנולה נאצא כדלך אלאב לולדה נאצא ואלנור לגמיע אלללך כדלך אלתוראֿה להם אנמעין ואיצא לאן אלסראנ יחתאנ [אלי] מדאראֿה ולטף כדלך אלאב יחתאנ [אלי] בר וכראמא ורסק ואלנור עאם דאים ואלתוראֿה מתלה והדא אלקול פי אלאב אלפראד ואמא גמלא אלאבא פלולאהם לם תערף אלתוראֿה וכמא אמר אללה פקאל שאל אביך ויגדך וגו' (דברים ל"ב ז'⁴):

¹ ביאור: החכם מונה שש עבירות ועוד שביעית שהיא לשון שקר והיא סיבת כולן לפי שהמתגאה מתגאה במה שאין לו כמו שעשה אבשלום וכן שופך דם דובר שקר והורג כמו שעשה יואב עם אבנר וכן איש און משקר וחומס כמו שרימה גיחזי את נעמן והממהר לעשות הרע מערים כמו אמנון באמרו שהוא חולה ולשון שקר הוא מעין לעדות שוא כמו שראינו באיובל ונבות ומעורר ריב כמו שעשה אמציה כהן בית אל אצל ירבעם נגד עמוס.

² בכ"ו ב' וגו' אחפֿט. . . אביך ולא תדר דלאלה אמך (ועיין למעלה א' ח').

³ בכ"ז זיא.

⁴ אמרו נצור וכי סדר הפסוק הזה כסדר הפסוק שמע בני. אמרו ענדם מלשון ערי וגו' ואמרו בהתהלכך יבואר תחלה על העולם הזה בלבד שהחכמה תנהג את האדם בשכבו ובקומו וכלתו בדרך ויבואר גם כן על שני עולמות ביחד שהחכמה תנהג את האדם בעסקי

24 יחפֿטוך מן אמראָה סו ומן לין לסאן אלגריבֿה: 25 לא תתמֿן
חסנהא פי קלבך ולא תאכֿדך במקלתיהא: 26 פאנה ישן אלזאני אנה
קד נאל אלזאניָה⁽¹⁾ אלזאניָה פי זאד⁽²⁾ רגֿיף כֿבו והי פאנמא תצטאד
אלנפס אלעזיזָה:

צדֿרת פקלת יחפֿטוך לאן אלמקדמין גמאעָה מצוה ותורה ותוכחת מוסר
ואלאקרב פי תצדירה מאשת רע קבל נכריה אן יכון יומי בה אלי זוגָה אלרגל אלסיָה
אלתי לא תחפֿט נפסהָה⁽³⁾ ולא חיֿצֿהא ולא דינהא פקד יגב אלתחפֿט מנהא
באלתסריח להא. תס זכר אלגריבֿה בעד דלך מחצנָה כאנת אם עאזבָה לקולה זוגָה
ואשת איש. ופי נהיה אל תחמר יפיה תקע לפֿטָה יפי גמסָה מעאן אסתחסאן אלצורָה
ואלקאמָה כמא קאל יפה תאר ויפה מראה (בראשית ל"ט ט') ואלאלחאש כמא קאל
יפה עינים (שמואל א' ט"ז י"ב) ואלצות כמא קאל בשיר ענבים יפה קול (יחזקאל
ל"ג ל"ב) ואלשער כמא קאל וכאבשלוס לא היה איש יפה בכל ישראל וגו' ובגלחו
את ראשו (שמואל ב' י"ד כ"ה). ולקולה כי בעד אשה זוגָה תלאתָה מעאן אלזאני
אלזאניָה יסן אנה נאל אלזאניָה באכלָה מן טעאם ולא יעלם אנה אנמא נאלהא באעו
מא עליה והו נפסה ואלתאני אנה יתוהם אן מקאמהא רגֿיף כֿבו ינתדיה ליסר גועה
וליס עליה פיה אתם ולא יעלם אן פעלהא בצד פעל אלרגיף אן אלרגיף ימסך אלנפס
והי תהלכהא ואלתאלת לעלה יחסב אן כפארה פעלה דאך ואצלחה ברגֿיף מן כֿבו
והו גאפל אף לים קצאווה אלא נפסה אלעסרהָה⁽⁵⁾:

27 הל יחתו⁽⁶⁾ אלמר נארא פי חגֿרה ולא תחתרק אתואבה:
28 או ימשי עלי אלגמר ולא תנכוו רגֿלאה: 29 כדאך מן יאתי זוגָה
צאחבה לא יברו כל מן דני בהא:

העולם הזה והוא אמרו בהתהלך ותצילהו במוטו מחיבוט הקבר וזה אמרו בשכבך ותביאהו
לתחיית המתים והוא אמרו בהקיצותך. והמשיל מצות האב לגר ותורת השם לאור השמש מפני
שהגר יכבה במהרה ואור השמש לא ידעך אלא עם העולם וכן האב ימות והתורה עומדת לעד
וגר לא יאיר אלא בבית ואור השמש לעולם כולו וכן האב הוא לבנו לבדו והתורה לכל הבריות והגר
צריך הכנה והטבה וכן האב צריך אהבה וכבוד מאת בנו ואור השמש עומד תמיד בכללו וכן
התורה. וזה המאמר באב נפרד אבל כלל האבות אלמלא הם לא חודע התורה.

(1) בכ"י א' יסן אן זאד אלזאניָה.

(2) בכ"י ב' וג' זאדה.

(3) אולי צ"ל נפסהא.

(4) דרך הגאון לתרגם בואת המלה מלת עקש ולא ידענו מה מוכן המלה כאן.

(5) ביאור: אמרו אשת רע ר"ל האשה שאינה שומרת המצוות שהנשים חייבות בהן.

ואמרו נכריה בין שהיא נשואה בין שהיא פנויה כמו שאמר אחר כך זוגָה ואשת איש. ומלת
יפי תאמר על התואר ועל הקומה ועל העינים ועל הקול ועל השער. ובאמרו כי בעד וגו' שלשה
ענינים האחד שיחשוב הכסיל כי יקנה את האשה בפרוסת לחם והוא נותן לה את נפשו היקרה
והשני שהוא סובר שהזנות היא כאילו יאכל לחם המכלכל את הגוף ובהפך זה היא תמינתו
והשלישי שיחשוב שיהיה לו כפרה על זה בדבר מועט ככבר לחם ואינו יודע שישלם בנפשו.

(6) בשלושת כ"י הוא בלא נקודה וכן למטה כ"ה כ"ב ובתרגומו לישעיה ל' י"ד אבל

בגליון השרשים ליונה אבן גנאח הוא נקוד.

וצע מתלין ורכב עליהמא פעלין. אלמחל אלול ספו אלנאר פי אלחוב ולא תצל אלי אלנסם פאן אלחוב יחרק לא אלנסם כדלך כל הנוגע בה דלך אלדאני מן אמראה צאחבה בולע לא בגשיאן לא יברו מן עקאב מא. ואלתאני אלמשי עלי אלגמר אלדי יצל בה אלאלם אלי אלנסם ישבה בה כן הבא אל אשת רעהו לא ינקה והו אלאתיהא אלדי לא זלאץ לה מן נאר גהנס⁽¹⁾ :

30 לא יזר באלסארק אדא הו סרק פאנה רבמא⁽²⁾ כאן דלך לישבע נפסה מן גוע: 31 ואדא וגד קד יגרם כתירא או גמיע מאלה יעטיה פיתכלין⁽³⁾: 32 מתל נאבח⁽⁴⁾ אמראה אלנאקין אלעקל מהלך נפסה הו יפעל דלך: 33 אלבלא ואלהואן יגדהמא ועארה לא ימחי:

קד יתחיר כתיר מן אלנאס פי האתין אלאתין יקולון וכיף לא יזרא באלסארק תם כיף לזמה אן יגרם שבעתים. פאקול כמא נצצת אן אלחכים לס יקל לא יזר באלסארק וימסך כל קאל לא יבוזו לגנב מתל נאף אשה יעני אן היה מציבתאן אלזנא ואלסרק ובליה אלזאני אצעב מן אלסארק והוא כקול אלסלטאן לא תעאקבן אלסכראן מתל אלזאני. ותפסיר שבעתים כתיר ולים הו סבעה ואחרה ולא סבעתין וכדלך כתיר מן אלעדראד אלגבריה פי אלמקרא מתל עשרה ומאה ואלף וכמא סאבין פי וסט היה אלכתאב וצם אלסבעה אליהא אד הי משהורה פי אכתר אלשראיע. וקול אלגבי ען אלסארק ישלם שבעתים לים הו חכם בה עליה ואנמא וצף האלין אפה אלסארק פיהמא אכף מן אלזאני אלוליי אן אלטעאם ואלשראב דאעיתהמא לא ימכן מדאפעתהא כמדאפעה שהוה אללקיח ואלאכרי אן אלסארק קד ישא אן יגרם כתירא או גמיע מאלה באכתירארה הו פיתכלין ענד אללה וענד אלנאס ואמא אלזאני פלים יקדר עלי רד מא קד עמל ולא אצלחה מא אפסדה כמא קאל וחרפתו לא תמחה⁽⁵⁾. ובעד וצפה מא יחל באלזאני פי דאר אלדניא מן אלבלא ואלעאר ואללסם ואלרדאלא וצף מא ינאלה פי אללכרה סקאל

34 אן אלעקאב כחמיה אלרגל ולא ישפק פי יום אלנקמה: 35 לא ישפע פיה כל דיה ולא ישא אן כתיר אלרשא:

פוצע אלחכים עקאב אלפאסק מתאלא לגמיע מרתכבי אלכבאיר אנה לא מזלין

(1) ביאור: הביא שני משלים לשני פעלים והמשיל החומד אשת איש מבלי שיבוא עליה בנוטל אש בחיקו ואינו שורף כי אם בגדיו והבא אל אשת איש להולך על גחלים ויכוה גופו ולא ימלט מאש של גיהנם. — (2) בכ"י א' לאנה אנמא.

(3) הגאון חוסיף המלה הזאת על דרך ביאור כלומר שיכפר הגנב בזה את עונו בעינו אלהים ואדם.

(4) בכ"י ב' וג' סאפח.

(5) ביאור: רבים נבוכו בשני הפסוקים האלה ואמרו איך לא יבוזו לגנב ואיך ישלם שבעתים ואומר שענין הפסוקים כן לא יבוזו לגנב כנואף שהם שתי רעות אך שרעת הנואף קשה מרעת הגנב וכן אמר מלך אחד אל תעניש את השכור כנואף. ואמרו שבעתים אין ענינו שבעה או כפל שבעה כי אם הרבה כענין עשרה ומאה ואלף שהם מספרים תמימים ומשתמשין גם כן בשבעה לפי שהמספר הזה מצוי אצל מצות רבות עיין למטה כ"ו ט"ז. ובשני דברים יש יתרון לגנב על הנואף שהגנב לא יוכל לכבוש את רעבונו וצמאונו אבל הנואף יוכל לכבוש את תאוותו והגנב יכפר את עונו בתשלום כסף הרבה או בתתו כל הונתו והנואף אי אפשר לו להיטיב את אשר הרע.

להם מן נאר זהנם ולא דיה ולא שפאעה וכמא יקול כי חמה פן יסיתך בשפך ורב
כפר אל יטך (איוב ל"ו י"ח):

ז

1 יא בני אחרם אקואלי ווצאיאי תדכרהא ענדך: 2 אחפטהא
תחיא בהא ותוראתי כגנין עיניך: 3 ואעקדהא עלי אצאבעך ואכתבהא
עלי לוח קלבך: 4 קל ללחכמה אנת אכתי ואדע אלפיהם מערפה:

פי קולה תצפן יוצח אן אלעלם הו אלכנו אלשריף ואלדגאיר אלפאעלה
אלאדב. ולקד גיד אלמחל פי חפט אלאדב ואלעלם אד קאל כאישון עיניך אד לא
שי ענד אלנאסאן אעו מן חדקתה בל²) מוצע מרג אלווח אלבאצר וכדלך יעו
אללה מן יעוהמא אד קאל יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו (דברים ל"ב י')
ויבדל מגדביהמא כמא קאל כל הננע בכס ננע בבת עינו (זכריה ב' י"ב). ומחל
מראעאתהא בארבעה אשיא באלשי אלמעקוד עלי אלאצאבע פהו לא ינסא וכמא
יצנע אלנאס אלחכמה לאסבאב להם פי אצאבעהם חם באלשי אלמכתוב עלי אלצדר
אלדי יטהר לכל מן אסתקבל צאחבה ובאלאגת ואלקראבאת אלדי לא יקדר אלמר
עלי אלאנתפי מנהם אד מע כונה לומתה אנסאבהם חם באלמערפה ואלצדיק אלדי
הו סאכן דאלל אלקלב ולא יוול שפעה פטובא מן געל היה אלארבעה אשיא
ללחכמה פאנה לא ימיל אלי כמא ודאך מן בעץ³):

5 יחפטוך⁵ מן אמרה אנגביה ומן גריבה קד לינת אקואלהא:
6 פאני בינמא אטלע פי כוה מן מנולי ואתשרף מן אלמשכאה⁶) 7 ראית
מן אלגפל ותפהמת מן אלבנין בחדת נאקין אלעקל: 8 מאר פי
אלסוק ענד זאיתהא ופי טריק מנולהא יכטו⁷): 9 פי גלם מן עשיה
וענד תגנן אלליל ואלאפל: 10 פאדא באמראה תלקאה פי היה זאניה
כאלבה⁸) אלקלוב: 11 האימה הי וזאילה ופי מנולהא מא יסכן

(1) ביאור: אחר שדבר בחרפה וקלון הבאים על הנואף בעולם הזה הוסיף כאן עונשו בעולם
הבא וחוא משל לכל עוברי עבירות חסורות שאין להן כופר והצלה מאש של גיהנום.

(2) אפשר שצ"ל כל הו.

(3) אלו שלוש מלות קשות להבין ואפשר שענינו ואחד מן החטאים הוא הזנות הנזכרת
בפסוקים הבאים.

(4) ביאור: באמרו תצפון יורה שיהיו החכמה והמוסר כאוצר נחמד. וצוה החכם לשמור
את החכמה כדבר הקשור על האצבעות ולא ישכח כמו הסימנים שעושים להם בני אדם לזכר או
כדבר הכתוב על החזה שהוא גלוי למי שיפגש בבעליו או כקרובים שאין יכול לחדש ביחוסם מיום
היותו או כאוהב השמור בלבו ואשרי האיש השומר את החכמה כאלו הארבעה דברים לפי שכזה
יסור מן החטא.

(5) בכ"י ב' וג' יבגיאנך כלומר החכמה והבינה יצילוך.

(6) אלו שלש מלות חסרות בכ"י א' ובמקומן נמצא עלי ען.

(7) בכ"י א' יכטר.

(8) בכ"י ב' סאלבה.

קדמאהא: 12 פמרה פי אלסוק ומרה פי אלרחאב וענד כל זאויה תכמן: 13 פאמסכתה וקבלתה ווקחת וגההא פקאלת לה: 14 ללה עלי דבאיה סלאמה ואליום אפי בנדורי: 15 עלי מא כרגת תלקאך וטלבת וגהך פוגדתך: 16 וקד נגדת סרירי נגודא ואראיכא מן חשו מצר: 17 ובכרת מצגעי במסך וענבר ועוד טיב: 18 תעאל נרוי מן אלודוד לילנא אלי אלצבה ונתמתע באלמחאב: 19 אן אלרגל לים פי ביתה וקד סאר פי טריק מן בעיד: 20 וקד אזל מעה כיסה פלים יגי אלי יום אלאצחי: 21 פמילתה מן כתררה בתהא ודחת בה בליאנה נטקהא: 22 ראיתה מנטלקא וראהא והו גאפל כתור ידכל אלי מקצב וכעאכס² אלי אדב אלגהאל: 23 אלי אן יפלע אלסהם כבדה כסרעה טיר אלי פך ולא יעלם אנה בנפסה:

קד כנא קדמנא פי צדר אלכתאב אן אלחכים וצע אמחאלא ילפט בהא עלי מרג חדרתה חדרת ואנמא דלך שי ראה באלחכמה פעלי היא קאל כי בחלון ביתי. טוי פי דרג היא אלמחל מעאניא כתררה מן קבח אלפגור ואלמעאצי ושניעהא וכלמא אמען פי אלקצה אחי בקול אחד מן אלגאר פמן היה אלקבאיה מא אנכרהא עלי אלנסא ומנהא מא אנכרה עלי אלרגאל ומנהא עלי אלגמיע. קולה כי בחלון ביתי וגו' היא אול הואנהם [ה]ו אשראף³ אלנאם עליהם מן אלמטאלע. וקולה וארא בפתאים אבינה וגו' טוי פיה מא יתפרסהם אלנאם ויקולון אתרי היא פלאן והל היה פלאנה. וקולה עבר בשוק וגו' דרג פיה אלכטר ואלתמשי ואלתערין. ופי בנשף בערב וגו' קבח היה אלשוון⁴ אף לא תלתאם אלא פי אלוחשאת ואלפלמאת. ופי דרג והנה אשה וגו' סמאנה אשכאל אלפאסקה אלדאעיה אליהא. ותחת המיה היא וגו' תכיר⁵ סמאנהא באנה לא ירויהא שי. ופי טאהר פעם בחוץ וגו' אלתנביה עליהא אנה לא יסתקר קרארהא. ואלואצח פי והחזיקה בו וגו' קבית מא תתכלם באלמנכר עלאניה בגיר אכני כמא תקול מרה פוטיפר שכבה עמי (בראשית ל"ט ז') מתל אלכהאים וינבה קולה ובחי שלמים וגו' עלי מא יחלף אלמגאן באסמא אללה גל גלאלה ותקדם ויתעאדהון בהא עלי מעאציהם ומע דלך לא ידכרונה פירגעון. ופי קולהא על כן וגו' תקול אנמא אנא כמלה⁶ לך בל תוהמה אן אלדניא כלהא לה מעהא ולמא כאנת מלאך אלנאם הי מא וקעת עליהא אלכמסה חואם אעני אלבצר אלסמע ואלמשם ואלדוק ואללמס גמעת למסתהא פי תרגיבהא היא פאמא אלמטעם סאומת אליה באלזבחים ואלנשר אשארית אליה ברויא ונההא אף קאלת יצאתי

(1) הוא יום שמקריבין בו קרבן וכן תרגם הגאון בתהלים פ"א ד' ואפשר שלפי דעתו כסה נגזר מלשון נכס בארמית.

(2) הגאון העתיק עכס במלה ערבית הדומה לו וענין עכס בערבית קשירת רגל הגמל בחבל ולפי הביאור נראה שענין עאכס מי שכופין לילך בעל כרחו.

(3) בכ"ו ואשראף.

(4) בכ"ו אלשוון.

(5) כ"ו תדביר.

(6) בכ"ו כמלה.

לקראתך והאספה אללמם מן לון אלטהאר ונעימתה מן קולהא מרבדים וגו' ושיב אלריאח מן קולהא נפתי משכבי וצותהא מע דאך הודא יקרע סמעה בלין ותרקיך כמא קדם וקאל החליקה פתקול לה אנתמע לך⁽¹⁾ הוה אללמסה תמם דלך בלדוה סארסה לכה נרוה וגו' תם תבסט לה אללמל או תקול לה עד הבקר ותומן זופה בקולהא כי אין האיש בביתו וגו' ותקול לעלך תטן אנה סרור מנקטע קד מצי אלצאחב אלי ספר טויל פהי לא מחאלה תמילה בולך פאלמגפל ענר סמאעה הוה אלכלאם או אכתר מנה ינסאק מעהא והו לא יעלם אן אנסיאקה כאלתור ליזבח ולעלה אן ידארא בשי מן קת או במסח וגוה ובין עיניה או כמן יסאק אלי תעלים אלנהאל ואדי בהם אלי חרב או מלעב פינתר באללעב וינתשב פיה אלסחם או כטאיר ינתר באלחנטה פיקע פי אלפך או כמא שאכל דלך ואנמא נציץ אלכבד לאנהא מקתל מן אלמקאתל ומנהא תנתשר [אלמדה]⁽²⁾ פי גמיע אלכרן. פגמע אלחכים הוה אלפואחש אלמנכרה פחדר מנהא ואנמא תקדם בהא אלינא לאן אלמר אדא לקי מן אלכלאם כמא קד עלמה כאן אסהל עליה מן אן ילקא כמא לס יעלמה. וסראיר הוה אלקצה פי נרוראת אלדניא אלממתלה באשה זונה ומעני נער חסר לב לאנה לא ינתר בהא אלא כל מן לא יסלם אלי אלמגרבין אלדין מצו מן קבלה חתי אחתאג אן יגרכהא הו כנפסה ויומי בקולה כנשף אלי הוה אלדאר אלתי אלנהאל פיהא פי חירה וטלאם וקולה ען אלדניא המיה היא וגו' פעם בחוץ וגו' יעני בה תקלבהא ואנהא לא תתבת עלי חאל מרה פרח ומרה חון מרה לראובן ומרה לשמעון ועלי מעני עת ללדת אלי אללמאניה ועשרין קולא (קהלת ג' ב') וכמא תגוי אלפאסקה ללרגל באללמסה חואס כולך תלהיה אלדניא (הם) בהא וכמא תויסה אלזאניה מן זונהא כולך יויסה אלזאטר אלסו מן עקאב אללה כמן קאלו אכל ושתו כי מחר נמות (ישעיה כ"ב י"ג) וכאלדין קאלו לא ייטיב ה' ולא ירע (צפניה א' י"ב) פלא יואל אלגרייר לאהיא באלדניא חתי יאתיה סהמה אעני יום אלמות פיקבין כאלטאיר פי אלפך או גירה מן סאיר אלחיואן כמא קאל כי לא ידע האדם את עתו (קהלת ט' י"ב) פאנמא אלחרר קבל אלוקוע פכאן כלאם אלנבי מצלחה לנא עלי טאהרה ועלי באטנה⁽³⁾:

(1) בכ"י לה.

(2) יש כאן מקום חלק ומלאנו החסרון כפי השערתנו.

(3) ביאור: כבר הקדמנו בפתיחה (דף 7) שלפעמים החכם נותן משלים כחכמתו כאילו הם מעשים שראה בעיניו וזה אמרו כי בחלון ביתי נשקפתי וזה משל לעינים רבים מן הזנות ומשאר הפשעים ומגנה בו פעם את האשה ופעם את האיש ופעם שניהם. ואמרו כי בחלון וכו' יורה על תחלת חרפת הנער והאשה והוא שמביטים אליהם מן החלונות. ואמרו וארא וגו' ירצה בו שהם נראים וניכרים ואמרו עובר וכו' ר"ל שהנער הולך הלוך וספוף. ואמרו כנשף וכו' ר"ל שהמעשים הרעים האלה אינם מצויים כי אם בחשך. ואמרו והנה אשה ירצה בו שמנהגי זאת האשה נתעבים. ואמרו הומיה וגו' ר"ל שלא תרוה לעולם את צמאה. ואמרו פעם בחוץ וגו' ר"ל שאין לה מנוחה. ואמרו ותחזיקה בו וגו' ר"ל שמדברת בפירוש בלא רמזיה כמו שאמרה אשת פוטיפר שכבה עמי ואמרו זבחי שלמים רוצה בו שהזרים נושאים בשם האל על עבירותיהם ובכל זאת אינם זוכרים אותו לשוב אליו ואמרו על כן יצאתי וכו' היא אומרת לו שהיא לו לבדו ושכל תענוגי העולם מצויים בביתה וזה שמקור התענוגים הוא חמשה החושים לכן תדיחהו באמרה זבחי וכו' והוא חוש הטעם על כן יצאתי זה חוש הראייה ומרבדים וכו' זה חוש המשוש ונפתי וכו' זה חוש הריח ואמריה החליקה זה חוש השמיע ואומרת לו עוד להשלים את התענוגים בעונג ששי וזה באמרה לכה נרוה דורים. ומארכת לו הזמן באמרה עד הבקר ומשקטת את יראתו באמרה כי אין האיש בבית ושלא ישוב במהרה באמרה ביום הכסה. ובדברים כאלה וביותר סהן

24 ואלאן פיא מעאשר אלבנין פאסמעו לי ואטיעו ואצנו¹ לאקואל פאי: 25 לא יחד קלבך אלי מרקאה ולא תצל פי סככהא: 26 לאנהא אוקעת צרעי כתירין וקתלאהא עטימון: 27 אנמא ביתהא מרק ללתרי מורדה אלי כדור אלמות:

אמא עלי אלמאהר פקד אהלכת מעאצי אלזנא ואלפסא כתירא גיל אלטופאן ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו (בראשית ו' ב') ואהל סדום לחאל משכב זכר אז קאל הוציאם אלינו ונדעה אותם (שם י"ט ה') ולוט² וזמרי ואבשלום ושמשון ואמנון ואלאלוף אלהאלכין אלמקתולין פי גבעת בנימן ואהל קריה שכם אנמעין היא ממא דין לנא ללאעתבאר ומא לם ידון פאכתר ואכתר. ועלי אלבאטן פאן אלדניא קד אהלכת אלקרון אלואלי סימא אלמתמסכין בהא ואלקאילין בדהרהא כמא קאל (יקול) האורח עולם תשמור אשר דרכו מתי און אשר קמטו ולא עת נהר יוצק יסודם (איוב כ"ב ט"ו ט"ז³) וכמא עלמת מן פרעה וסנחריב ונבוכדנצר וחירם חין שקו אלעצא⁴) ואדעו אלרכוביה כיה אורד אללה עליהם עזאבא אלימא וגעלהם עברה ללסאילין פקד קתל אלטמע פי אלהיה אלאתואב מן אלואלין ומא לם נדכרה ולם נערפה פאכתר ערדא⁵):

ח

1 אלא אן אלחכמה תנאדי ודאת אלפהם תעלם צותהא: 2 פי רווס אלארפאע⁶ עלי מרקאה ופי סככהא מנתצבה: 3 ומכאן אלאבואב וענד אלסקוף ופי מדאכל אלפתוח תרן: 4 תקול אנאדיכם יא מעאשר

תסהו בלי ספק והוא ישמע לדבריה ותולך אחריה ולא ידע כי הוא כשור המובל לטבח שמראים לו בליל חמיץ וממשמשין אותו בראשו או בין עיניו כדי שילך אל המטבח או כמבקש ללמד את האוילים ולהביאם אל המלחמה או לקמפון ונתעה והחץ יבוא בבשרו או כצפור הממהרת לאכול החטים אשר בפח ויפול בו ואמר כבדו מפני שהוא אחד מן המקומות שהחץ ממית שם והמרה מתפשטת מן הכבד אל כל הגוף. והאריך החכם בענינים המגונים האלה לפי שקל יותר לאדם להזהר מטה שידע כבר. ובדרך נסתר הוא רומז אל הבלי העולם ואמרו חסר לב הוא מי שאינו מתחכם בנסיון האחרים הקודמים לו. ובאמרו נשף רמו אל העולם הזה המלא מבוכה וחושך לכסילים. ואמרו הומיה היא וכו' פעם וכו' ירצה בו שהעולם הזה משתנה תמיד ואין בו קיום וכמו שמנה קהלת כ"ח עתים שונים. וכמו שמפתה הזונה את הנער בחמשה החושים כן מכשיל העולם הזה את האדם בהם וכמו שהיא משכחת את הנאף את בעלה כן משכית יצר הרע את האדם פורענות השם והמפותה ישכח בתענוגי העולם עד שיבוא יום מותו ויתפש כצפור בפח ויש תועלת בדברי הנביא על דרך גלגל ועל דרך נסתר.

⁽¹⁾ בכ"י ג' חסר.

⁽²⁾ לא ידענו למה הזכיר לוט שלא אבד על מה שעשה עם בנותיו.

⁽³⁾ עיין בתרגומו לאיוב ובפירושו לספר יצירה דף 15.

⁽⁴⁾ תרגומו שברו את המטה וטעמו חמרו את פי השם.

⁽⁵⁾ ביאור: על דרך הפשט שאבדו רבים בעון זנות כמו דור המבול ואנשי סדום וכיוצא בהם ממי שהוזכרו במקרא ויותר מהם אשר לא הוזכרו ועל דרך הנסתר שעניני העולם הזה האבידו הדורות הראשונים ובפרט המאמינים בקדמות העולם וכמו שידעת שפרעה וסנחריב ונבוכדנצר התדמו לשם ונענשו בעונש גדול וכבר ידענו שהעמים הראשונים נהרגו מפני תאותם להיות חפשים ואשר לא נודעו יותר מאד.

⁽⁶⁾ בכ"י ב' אליפאע.

אלרגאל וארפע צותי אלי סאיר בני אדם: 5 אפהמו יא גפל אלנהצ' ויא
 גהאל אפהמו קלובכם: 6 אסמעו פאני בתדביר אתכלם ואפתתאח נטקי
 אלמסתקים: 7 ולסאני ידרם אלחק ושפת' תכרה אלמלם: 8 וגמיע
 אקואל פאי בצדק לים פיהא מנפתל ולא עסר: 9 בלהא צואב ללפהם
 וסהלה לואגדי אלמערפה: 10 ב'דו אדבי לא אלורק ואלמערפה' כיר מן
 אלקראצ'ה: 11 ואלחכמה' כיר אלגואהר וכל אלמראדאת לא תסאוייהא:

קולה אולא בראש מרמים תם קאל ליר שערים יעני¹) ב'לך אן אלחכמה
 יראהא טאלבהא אולא בעידה' ענה כאנהא פי מנאטר רפיעה' פארא' הו עני בהא
 סהלת ענדה חתי תציר כאלשי אלמוצוע עלי אלארץ בין ידיה וקד קאל אללה תברך
 ותעאלי לא נפלאה היא ממך ולא רחוקה היא (דברים ל' י"א) וקאל שלמה אנהא
 בעידה' אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני (קהלת ו' כ"ג). וליס תתנאקץ אלקולאן
 לאנהא מן גיר ענאי' כאנהא בעידה' פארא' עני בהא תבינת אנהא קריב' כמא קאל
 כי קרוב אליך הדבר מאד וגו' (דברים ל' י"ד). אתבע אלחכים תלך אלקצ'ה וכלאמהא²)
 אלמד'מס אלדי לא יריר קאילה אן ינתקד עליה ולא ימתחן בכלאם אלחכמה' אלתי אנמא
 גרצהא וגאיתתהא אן ימתחן קולהא לעלמה אן אלממתחן כלמא בלאה יודאד פיה רנב' או
 יטהר גוהרה פל'לך תנאדי שמעו כי נגידים וגו' כי אמת יהנה וגו' בצדק וגו'. וקד
 צדקת אלחכמה' [אן] כל מעאניהא טאהרה' וכיר ורשר וצלחא ופלחא וגנאח וסכינ'ה
 וחש' ובר וחק ועדל ואנצאף ומא לא יחצא מן אבואב אלפצל ואלגלאל ועארת אלי שרת
 כי טוב סחרה אלמתקדם אן לים מענאהא פיה אן יתכסב אלמאל בהא ואנמא מראדהא
 אן תבדל ענאי' תכסב אלמאל באלענאי' בתעלמהא הי ואלוקוף עליהא ועלי מא
 תאמר בה. פעמדת אלי שייך אלגואהר והי אעז אלמאל תם אלמאר אלגאמע והו כל
 חפצים³):

12 אנא אלחכמה' אסכן אלנהצ'ה ואלמערפה' אנד אלמהמאת:
 13 ואד' תקוי אללה שנא'ה אלשר פאלהזו ואלאקתדאר וטרק אלסו
 וקול אלתקלב שנית דלך: 14 לי אלמשורה' ואלפקה אנא אלפהם לי
 אלגברוה': 15 בי תמלך אלמלוך ואלוזרא תרסם אלעדל: 16 ובי תרום
 אלרוסא ואלנבל וגמיע קצא'ה אלארץ⁴): 17 אנא מחב' אחאב וטאלב'

(¹) בכ"י אעני.

(²) בכ"י כלאמהא.

(³) ביאור: אחר שהזכיר במה שקדם דברי כזב היוצאים מפי הזונה והיא אינה רוצה
 שיחקרו ויבחנו אמריה דבר כאן במאסרי החכמה שהיא רוצה בבחינתם לפי שהמעין בהם וכיר
 את מהותה שכל עניניה טובים וישרים ומועילים להצלחת אדם וחזרה החכמה לבאר כי טוב
 סחרה האמור למעלה (ג' ט"ו) שאין טעמה שהנושא ונותן בחכמה ירבה הוננו אלא שהיגיעה
 לקנות חכמה טובה מהיגיעה לקנות ממון ותזכיר שני דברים הפנינים שהם יקרים מאד וכל
 חפציה על דרך כלל ואמרו בראש מרומים וכו' ביר שערים וכו' ר"ל שבתחלה החכמה נראית
 רחוקה מן האדם וכאשר יתיגע בה מתקרבת אצלה ובזה אין סתירה בין מה שאמר השם כי לא
 רחוקה היא ומה שאמר שלמה והיא רחוקה ממני.

(⁴) בא' וגו' אלעדל = אלצדק.

יגדוני: 18 אלגנא ואלכרם מעי ואלמאל אלגסים בנצפה: 19 ותמרי
 ביר מן אלקראצה ואלפאיז וגלתי מכתארה מן אלורק: 20 ופי סבל מן
 צלאח אסלך ופי וסט סכך אלחכם: 21 לאנחל מחבי אלוגוד וכזאינהם
 אמלאהא:

אמא קולה אני חכמה שכנתי ערמה פלים דלך נבט מן גהא אלמנכר לכנה
 סטנא ונהצה פי אלטאעה וכמא יקול אלחכים לעולם יהיה אדם ערום ביראה (ברכות
 י"ז א') וכמא פעל חושי הארכי פי אלמשורה חתי כלץ דוד (שמואל ב' ט"ז, ט"ז) וכמא
 פעל רבי אליעזר אלדי קאל לקאציה אלרומי אן אלחאכם עדל (עבודה זרה ט"ז ב')
 יעני רב אלעאלמין⁽¹⁾ וכמא פעל ר' מאיר חין כאן מטלובא ליקתל פוקע פי אידיהם
 סקדמו לה בשר חזיר פכאן יגמם אחדי אצאבעה פי מרקא וימץ ניראה (שם י"ח ב')
 וכמא פעל בעץ תלאמיד ר' מאיר אף תחרם בה רגל פאנפאה⁽²⁾ תם וקף וקאל
 לטאלבה מנא וקפת לס ארה⁽³⁾ ונשיר האולי כתיר פהזה אלממור ערמה מחמודה
 ואלערמה אלתי פי גיר דלך מן אלכטא קאל פיהא לכד חכמים בערמם (איוב ה' י"ג).
 ומן כאן⁽⁴⁾ פיה ואחרה מן היה אלארבע לאל פיגב אן יבנצה אלנאם כמא קאל
 שנאת רע כל בנצתה עבארה והי גאה ונאון ודרך רע ופי תהפכות. פתפסיר גאה אענאב
 אלמר בנפסה⁽⁵⁾ ונאון אקתדארה עלי קומה ודרך רע אתבאע אלריב ופי תהפכות
 כלאם גיר מחצל ולא תאבת. תם נעתת אלחכמה נפסהא בתמאניה אוצאף מתואליה
 אלאולי אלמשורה אלתי יצטר אליהא גמיע אלנאם אנמא תתפרע מן פרועהא כמא
 קאלת לי עצה וגו' ולא תנפע קוה אלגבאברה אלא מע גודה אלראי תם אלמלוך
 וחאשיתהם מן וזרא וכתאב לא בד להם מן אסתעמאלהא אף בהא יסוסון אמורהם
 וידברונהא. תם אלקצאה ואלחכאם מן אלפקהא ואלעדול פהי עצמתהם אף מנהא
 יסתמרון אלפתיא פי אלנאם ואלמאל ואלפרג ואלשראיע⁽⁶⁾. תם אן אלמתכסבין
 וטאלבי אלאמואל מצטרון אליהא לאנהם לא יעלמון כיף יתגרון בעדל ואנצאף אלא
 מן גהא אלחכמה. אללהם אלא אן יכסבו מן אין מא אתפק ולו בתגלב פלים יסמי דלך
 תגארה כל לצוציה. תם אן אלאשיא אלתי יפאו בהא אלפוז באלחכמה ביר מנהא
 ללונה אלתי וצפנאהא פי כי טוב סחרה. וקולהא בארה וגו' תעני אנהא תסוק אלי
 צלאח ותדעו אלי ביר לאן אלמסתעאן עלי אלציר אלציר ואלמסתעאן עלי אלשר
 אלשר אף כל שי יירד שכלה ויקויה. וכתמת עלי להנחיל אהבי יש וגו' ומעני יש אלוגוד
 לאנה צד אין גמעת פי היא אלקול כל מוגור ודלך אן אלאשיא תתפרק פימא בין
 גנס ושכין ונוע ויגמע גמיעהא אלוגוד. פמן כאן קאדרא עלי דאת אלוגוד פהו יפי במא
 תעד מן מלו אלכזאין בירא כמא קאל ואוצרותיהם אמלא ולהא וקת תפתח קאל פיה
 יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' (דברים כ"ח י"ב) וכדלך תתם במא תואעדת במלו

פירוש רמב"ם

(1) לפי דעת הגאון השיב ר' אליעזר בערמה נאמן עלי הדיין שהוא כוון באמרו דיין
 אל השם יתעלה והדיין הרומי חשב שהוא משבח.

(2) התלמיד רצה לומר משאני עומד לפניך והרודף חשב שאמר מיום היותי על האדמה.

(3) לא מצאנו מקום הספור הזה.

(4) גראה שחסרה כאן: וקולה יראת ה' יריד בה אן מן וכו'.

(5) בתרגומו פירש אלהו והוא הלעג.

(6) גראה שר"ל פסקים בדיני נפשות ובדיני ממונות ועריות ואיסור והיתר.

זואין שרא ללעצא^א כמא קאל אללה הלא הוא כמס עמדי ונני (שם ל"ב ל"ד) ולהא וקת תפתח קאל פיה פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו (ירמיה נ' כ"ה)¹. ובאלנת פי שרפהא אלי אנהא זלקת אול אלזלאיק ומענאהא פי זלך אד לם זלך שי אלא מחכמא ומן תדביר חכים פהי און אול אלמזלוקין:

22 אללה אכתרעני אול זלקה וקדים פעלה אול חין: 23 ומן אול אלהר אנתזבת וקדם אלארץ מן אלאן: 24 בדי בי ולים גמור ולא עיון מע גזר אלמא: 25 קבל אן תרסב אלגבאל וקבל אלגבאע אבתדית: 26 ואד לם יצנע אלארץ באסואקהא ולא אול תרבאת אלדניא: 27 ומע אצלחה אלסמאואת אנא הנאלך ואד רסס חגאבא עלי וגה אלגמר: 28 ומע תאיידה אלשוואהק מן עלו ואעזאזה עיון אלגמר: 29 ותציירה ללבחר רסמה ואלמיאה לא תתגאזו אמרה ורסמה אסאסאת אלארץ: 30 כנת² ענדה גמהורא³ וכנת קרה עין יום סארה בין ידיה פי כל וקת: 31 סרור לאהל אלדניא ארצה וקרת לבי אדם:

אד שהדת אלעקול ונצת אלכתב באן אלפאמר גל ועז זלך מא זלך בחכמה אעני מחכמא תאמא צח בזלך מא קאל אלנבי ען אלחכמה אנהא סבכת גמיע אלזלאיק באלגוב אד אלכל אנמא זלך מן אגלהא ואנהא כאנת מע אלזמאן באלחרות פי אול אן מנה אד אלזמאן נפסה בהא זלך אעני מחכמא פעין אלחכמה ועלי אנהא ליסת קאימה בואתהא פאנהא לא תללו מן וגורדה פי כל זלך ממא זלקה אללה. ווצף האהנא גמיע מעשה בראשית קאל עמא צנע פי אליום אלאול בהכינו שמים מקדמי ארץ וען יהי רקיע (בראשית א' ו') בחקו חוג על פני תהום וען יקוו המים (שם ט')

(1) ביאור: אמרו ערמה אינו רוצה בה הערמה לעשות הרע אלא הערמה הטובה שהאדם יבין וישכיל לעשות בה הטוב ועל זה אמרו לעולם יהא אדם ערום ביראה וכמו שעשה חושי הארכי להציל את דוד וכמו שהערים ר' אליעזר באמרו נאמן עלי הריון ור' מאיר כשהביאו לפניו מרק של בשר חזיר ותלמיד ר' מאיר כשנס אליו איש אחד מפני רודף ותחביאו ועמד לפני הרודף ואמר לו משעמדת לא ראיתיו. ואמרו יראת השם ר"ל שיש ארבעה דברים ששנאתם היא עבודת השם והם גאה וטעמו ההתפארות בנפשו וחגאון והוא החתגאות על האחרים ודרך רע והיא ההליכה בדרך שנחשדים בה ופי תהפוכות וזה דבור שאינו קיים ומוחלט. ואחר זה מתארת החכמה את עצמה בשמונה תארים רצופים והם: א) שהעצה אשר כל אדם צריך לה היא ענף מענפי החכמה. ב) שהגבורה אינה מועלת לגבור כי אם בכינה. ג) שהמלכים וכל שריהם אינם מושלים בצדק כי אם על ידה. ד) שבדרישתה השופטים דנין ופוסקין. ה) שהסוחרים צריכים לחכמה לישא וליתן באמונה שאם לא כן אינם סוחרים כי אם גזלנים. ו) שקנין החכמה היא טוב מכל הקנינים. ז) שהחכמה מנהגת את האדם בדרך הצדק והטוב לפי שהטוב עזר לטוב ורע לרע. ח) והחתימה שהחכמה תתן לאוהביה כל מה שבנמצא וזה ענין יש שהוא הפך אין לפי שהדברים נחלקים לסוגיהם ולמיניהם ולאישיהם והנמצא כולל כולם והשם שהוא יכול על כל יתן לאוהבי החכמה את כל אשר הבטיחה בו וימלא את אוצרותיהם ויביא על שונאיה את כל אשר הפחידה בו שהוא יוציא עליהם את כלי זעמו.

(2) ככ"י ב' וג' וכנת.

(3) אמון כמו המון בחילוף ה"א באלף.

בשומו לים חקו וען יהי מארות (שם י"ד) באמצו שחקים ממעל וגו' וען ישרצו המים (שם כ') וען תוצא (שם כ"ד) עד לא עשה. פגאת אלחכמה פי אלשרף בקולהא ואהיה אצלו אסון וגו' אף בהא יחדת גמיע מא יחדתה ועליהא יכתרעה ויכרנה ויוגרת. והי לא שך עלי שריק אלמתל תסר ביום יום לאן אי שי כלק פי אי יום פהי מעה תחרת ותפרח בכל וקת וקטעה מן אלומאן יתגדרון לאנהא⁽¹⁾ פי דאת כל ברהא וגו' מן אלומאן תם פסרת אלמתל וקאלת ואנמא אעני בסרורי לים אנא לנפסי אף לים אנא נסם כל אנמא ירנע דלך אלי אהלי ואצחאבי כמא קאלת משחקת וגו' וקולי אני קרה עין לים דאתי אף לא שגין הי לכן מנתחלי ומכתסבי פיהם אקול ושעשעי את בני אדם והיה אלאקואל מן אלתנאיי ואלמבאלנה פי שרף אלחכמא אף צנאעתהם צנאעה אלהיה אנשר במא דא עכס אלחכים תלך אלצפאת אלוחשה אלרדלה פי אשה זונה⁽²⁾.

32 פאלאן יא מעאשר אלבנין אסמעו לי וטובא אלדין יחפטון טרקי:

33 אסמעו אלארב ותחכמו ולא תגדבוה: 34 וטובא אנסאן יסמע לי או יראבט עלי מצאריעי יום יום ויחפט עצאדאת פתוחי: 35 לאן מן וגדני פקד וגד אלחיוה וופק אלרצא מן ענד אללה: 36 ומן אכטאני פקד טלם נפסה וכל שאניי פקד אחבו אלמות:

תקול אלאן קול דאל פמן הו בהיה אלאחואל ינבני אן יקבל קולה ולא יגדב תם אעלמת אן אלסרור בהא פי אלדניא ואלחיוה פי אלאכרה לא ינאל אלא במואטבה ולוום אף קאלת לשקד לשמר ואלדי דעאהא אלי היא לאן אלבאני ואלצאיג ואלנגאר וכל מן יעמל צנאעתה תתם פי עשרה איאם מתלא פהו פי כל יום ירחפע לה מנהא אלעשר במקדאר מתסאו ואלחכמה ליסת כדאך לאנא לו נולנא אלאמר עלי אנהא תכמל פי עשר סנין לס יבן אלעשר מתכאמלא פי אלסנה אלאולי כל יכון פי אלאול אלוקף עלי זו מנהא יסיר ואלתאנייה עלי אצעאפה ופי אלתאלתה עלי אצעאף אלמצאעף ופי אלראבעה עלי אצעאף [אצעאף] אלמצאעף חתי יפוק אלאמר אלוצף. פלדלך אחתאג טאלבהא אלי אן יצבר וישמאן לילא יקלק פיקל צברה וכדלך אלצלוה⁽³⁾ ואלחסאנת תחתאג [אלי] לוום וצבר כמא קאל חוקו ויאמין לבבכם כל המיחלים לה' (תהלים ל"א כ"ה) וכדלך סאיר אלטאעאת ורגא אלתואב כמא קאל חסד ומשפט שמר וקוה אל אלהיך תמיד (הושע י"ב ז'⁽⁴⁾). ובעד היה אלכטוב וצף אלחכים קולין פי אלמחקין

(1) בכ"י אלא אנהא.

(2) ביאור: לפי שהשם ברא את הכל בחכמה ובשבילה אמר החכם שבהכרת קדמה לכל והיא היתה בתחלת הזמן שהזמן עצמו נברא על ידה והחכמה אינה עומדת בעצמה אלא נמצאת עם בריאת כל דבר במעשה בראשית ואמרו בהכינו שמים רומז אל יום ראשון ואמרו בחוקו חוג גגד יהי רקיע ואמרו בשומנו וכו' נגד יקוו המים ואמרו באמצו וכו' נגד יהי מאורות ואמרו עד לא עשה נגד ישרצו המים ותוצא הארץ. ואמרו ואהיה אמן רוצה בו שהמון הדברים נבראו בחכמה. ואמרה ואהיה שעשועים וכו' על דרך משל שהחכמה שמחה בכל יום ובכל עת לפי שהיא מחודשת עם כל מה שנברא בכל יום ובכל זמן ואחר כן ביארה את משלה באמרה אינני שמחה לעצמי שאינני גוף כי אם אוהבי וקוני הם השמחים בי ואלו התארים המשובחים הם הפך התארים המגונים הנאמרים באשה זונה.

(3) כן הוא בתוך הספר ובגליון כתוב אלצלאה.

(4) ביאור: אמרו ועתה ירצה בו שאחר שאלו הם תארי החכמה ראוי לאדם שישמע

ואלמבטלין מן אצחאב אלמזאהב כף כל פריק מנהם ידעון אלנאם אלי אתבאעה
ואלקול במזנה פקאל פי אהל אלחק והם זיו אלחכמא

ט

1 אלחכמא קד בנת ביתהא ונחתת עמדהא כתירא¹: 2 ולבחת
דבחהא ומזנת כמרהא ונצדת מאידתהא איצא: 3 תם בעלת בגואריהא
תנאדי עלי טהור אעלי אלסקוף: 4 תקול מן כאן גאפלא יעדל אלי
האהנא ומן כאן נאקץ אלעקל אקול לה: 5 הלמו² אנתדו מן טעאמי
ואשרבו מן כמר מזנתה: 6 ואתרכו אלגפלאת ואחיו ואסתרשדו פי
טריק אלפהם: 7 פכם מן מודב דאה יתכד לנפסה אלהואן וואעט
טאלם דאך עיבה: 8 פלא תעטן אלדאהי במא ישנאך בה בל עט
אלחכים פאנה יחבך: 9 ואעט אלחכים מא יתחכם בה איצא וערף
אלצאלח מא יזדאד בה בתא³:

וקאל פי אלמבטלין והם אהל אלגהל

13 ואלגהל כאמראה האימה גאפלה לא תערף מאדא: 14 וקד
גלסת עלי באב ביתהא עלי כרס פי אעלי אלסקף: 15 תדעו במארה
אלטריק אלמסתקימה טרקהם: 16 תקול מן כאן גאפלא יעדל אלי ומן
כאן נאקץ אלעקל אקול לה: 17 אלמא אלמסרוק מא אחלאה ואלטעאם
אלמסתור מא אלדה: 18 ולא יעלם אן אלהלכי הנאך ופי אעמאק
אלגחים מדעיהא:

וינבני אן נשרח אלקצתין באשתראך עלי אלמקאבלה ואלמואזאה. אמא אהל
אלחק פאנהם לא ידעון אחרא אלי אלקול במזאהבהם אלא וקד ענו הם בהא אולא
פחררו מא כאן פיהא ממא תוגבה אלעקול וחפטו מא חמלתה אלאכבאר מנהא וזכו
ענהא פדפעו אלמטאען אלתי ינשבהא מזאלפיהם פיהא וסדו אלגדר אלתי יתסלק
עליהם מנהא פחיניד אסתוי אלאמר להם ולמן יסתעטפונה והם ישבהון מן לס ידע
נדמאה ואצדקה חתי אבתני אלכית ואצלח אלאלה פיה וזיבח וזכו ושכך חתי אלזואן

לדבריה. ולימוד החכמה צריך להתמדה ולעיון הרבה לפי שזאת המלאכה איננה כמלאכת אומן
שאם קבל עליו לעשות את מעשהו בזמן קצוב יגמור בכל יום חלק שזה ממנו אבל התלמיד לא
ילמד בשנה הראשונה אלא דבר מועט ובשנה השנית כפלים ובשלישית כפלי כפלים וכן לעולם
עד שישלים חפצו וכן בתפלה ובמעשים טובים ובקיום מצות ובתקות הגמול צריך האדם למתינות
ולתמדה.

(¹) כ"י א' וגי' סבעה.

(²) כ"י ב' הא לכם ובכ"י ג' תעאל.

(⁴) הגאון השמיט כאן שלשה פסוקים ו' י"א וי"ב והעתיקם בסוף הפרשה כרי לחבר
תארי אנשי דוברי כזב (י"ג עד י"ט) עם תארי אנשי אמת הנרשמים בתחלת הפרשה.

אצלחה והיאה תם דעי אלוונה כמא קאל האהנא בנתה חצבה טבחה מסכה ערכה תם שלחה נערתיה וגו' ודלך כמא פעל אלמוחרון או' אוצחו דלאיל חדת' אלאשיא בעד ביאנהם אן ללאשיא חקאיקא לאן אלנטר יבשפהא ויוצחהא תם רדו עלי אלדהריין תם עלי אצחאב אלאחנין תם עלי אצחאב אלתלאתה תם עלי סאיר צנוף אלמלחדין וכאן דלך בעד אלדר עלי אלמתגאהלה באואלה שבההם חנינ' דעו¹) אלנאם אלי קולהם. וכמא פעלו אלרבונין חררו אלכתאב כם סורה הו וכם אי' וכלמה וקסמוה אקסאמא וגוזה אנוא באלקסט ואחצו כלאמא כתירא כם יקע פיה מנהא תם חפטו אלאחאאר אלמחמולה מעהם מן אנביא אללה פי אלפקה ואלמוארי' ואלאחכאם ואלחלאל ואלחראם וסאיר אלשראיע חתי צאר אלאמר כאלכבו אלמכבו אלמוצוע בין ידי אלגאיע אלדי לם יבק אלא אכלה חנינ' דעו אלאמה אלי אלאסתמאע מנהם. ואמא אהל אלכאטל פאנהם לא ישבהון אלא למן לם יבן ביתא ולם יצלח אלתה ולם יהיי טעאמא ולא שראבא ואנמא הו מסתל עלי באב מנול והו מע דלך ידעו קומא אלי מא לא יעלם כיה יכון מן אמרה כמא לם יקל אלחכים פי אשת כסילות לא בנתה ולא טבחה ולא מסכה ואנמא קאל וישבה לפתח ביתה פקט כדלך אמר גמיע אלמלחדין מן עברה אלאצנאם גיריהם וכמא יקול בעין אלעלמא אעני ר' יהושע בן חנניה למלך אחרום אלהתכם הדיה אן כנתם עאבדיהא פאעבדוהא זארגא מן אלעאלם אלדי תלקה רבנא תעאלי פי עואלם תצטנעהא הי להא ולכם ואמא אן תסתלו פי מנול גירכם פלא יסתקים דלך²). וכדלך גמיע אלמתגאהלין ואלדהריין לא יענון בטלב אלחכמה בת' ואנמא קצדהם יורדון שבהה צעיפה עלי גריר גבי. וכדלך אלמחרתון מן אמתנא מן גמיע אלמכאלפין לם יען ואחד מנהם בחוטה אלכתאב ותחרירה וואידה ונואקצה ואעראבה ואשכאלה ולא בשי מן אלפקה ולא אלאחכאם ולא סאיר מא תצמנתה אלאחאאר מן אלטאעאט ואנמא קד ואפו הדיה אלאשיא אנמעין מחכמה מצלחה פחצלו בעצהא ען גיר תעב ואכדו פי אן יתעקבו אלתעבין פיהא אלהאמליהא פי פרוע יסירה בשבה צעיפה עלי מתאל מא גור אלחכים אלתמתיל להם תם הם מע דלך יתעטמון כמא קאל על כסא ולא ירצון במא רצי בה אלאולון על גפי ואנמא יקצדון אלאגרא ואלאנביא ליזילוהם ען טרקחם אלסהל' כמא קאל לקרא לעוברי דרך וגו' מי פתי וגו' כמא קצד אלחכמא מן כאן גאפלא ליסתחיבוה וירדוה. וכמא ירד אלמוחרון ואלרבונין תרך אלגהול כמא קאל עזבו פתאים וחיו וגו' כדלך ירדון אלמלחדין ואלמכאלפון אבאחתהא כמא קאל מים גנובים וגו' פמתל באלמא אלמסרוק אלמאל אחראם ושבה באלטעאם אלמסתור אלגשיאן אחראם פאלמלחדין יטלקון בליהמא ואלמכאלפון אבעאצא מנהמא כמא [הו] משרוח פי תפסיר אלתוריה. ואמא קולה יסר לין וגו' פהדיא קול זאין לא עאם או' כאן אלשאהר יוגדנא מודבא לגאהל לא ינאלה עאר ולא באם ולדלך ודת פי אלאכראג כם מן ואנמא הדיא זאצה פי מן לא יחסן אן יעט פתאול עטתה בה ובאלמואעט לה אלי אלמנאזעה ואלמשאנרה נעם חתי אלפריה ואלמקאדפה ודלך יכון אמא מן תחאמלה עליה או מן אצעאפה חגג אלעט' או מן ועט' לה פי מלא מן גמאעה פמנהא קאל לוקח לו קלון וגו' ואמא מן יחסן אן יעט פלויבך לין ורשע וגיריהמא מן אנאם אלמכטיין וקד עלמת אן אביה³) ובך אלקום פי אלגמאעה פאנקלב דלך עליה זטאא ואן חנני

(¹) בב"י תדעו.

(²) לא מצאנו מקום מאמר ר' יהושע.

(³) לא ידענו מי הוא זה אביה ואולי צ"ל נביא = נביא והוא איש האלהים הנזכר במ"א י"ג.

הראה ועל אסא פי נמאעץ פנצב עליה כמה קאל ויבעס אסא על הראה וגו' (דברי הימים ב' ט"ז י') וקד קאל אללה הוכח תוכיח את עמיתך וגו' מן חית ולא תשא עליו חטא (ויקרא י"ט י"ז) ואמא אלצאלח פכיה מא עולתה פנאיו בל יחבך עלי דלך כמתל יחזקיהו חין ובנה ישעיהו קאל לה טוב דבר ה' אשר דברת וגו' (מלכים ב' כ' י"ט). וקאל תן לחכם ויחכם עוד הו מא קדמנא דברה אן אלדכי יסמע אלשי אליסיר פיסתנבט מנה אשיא אבר באלתפריע ואלתנתיג והו אלדי נסמיה מבין דבר מתוך דבר⁽¹⁾. ופי מא בין אלקצתין אעני חכמות ואשת כסילות קאל תלאה פואסיק

10 אול מא תאמר בה אלחכמה תקוי אללה ופור⁽²⁾ מא יוגבה אלפהם מערפה אלקדום: 11 תקול אן בי תבחר איאמך ויזדאד לך סנו חיוה: 12 פאן תחכמת פלנפסך ואן תדאהית חמלת וזרך:

קדשים פי הדא אלמוצע הו פראד לא גמע והו קדום מתל אלהים אללה פראד וכדלך אדנים סיד פראד ופי לגתנא כתיר מתל הדא ליל שמורים (שמות כ"ב מ"ב) חפט יום כפורים (ויקרא כ"ג כ"ז) גפראן איל מלאים (שמות כ"ט כ"ב) כמאל ואשבאה דלך. וקולה לבדך תשא פיה כלמה מצמרה והי עון כאנה יקול לבדך תשא עוניך נשיר מא יקול פי עדף מואצע מן אלתוראף ונשא עונו (ויקרא י"ז ט"ז) ואלחנה פיה כנמיע אלמצמראת. ויכון גרין קולה אם חכמת וגו' ימנע אלמתעלם מן אלסטוה עלי מעלמה ואלאמתנאן עליה ולא עלי סאיר אלנאם אף כאן אלמתעלם אנמא יעמל פי נפע נפסה

(1) ביאור: אחר שהגיד החכם שבח החכמה כמה שקדם דבר בשני מאמרים על אנשי שקר ואנשי אמת. ואנשי אמת יגיעים בתחלה בדעותיהם וחוקרים כמה שיחייב השכל ושומרים את הקבלות ומסירים טענות המתנגדים ואחר כך מודיעים את דעותיהם לרבים ונמשלו לבעל הבית העורך היטב שלחנו קודם שיקרא לאחיו ולאזהביו וכן עשו המיחדים שהביאו ראיות על חידוש העולם אחר שהראו בבירור בבחינתם אמיתות מציאות הרברים ואחר זה השיבו על אנשי הקדמות ועל בעלי שנים ושלישה וכל מיני הכופרים אחר שהסירו הספקות שהטילו הסכלים באמונה הזאת והרבניים הם אשר מנו מספר הפרשיות והפסוקים והתיבות שבמקרא וחלקום לפי האמת ומנו כמה פעמים נמצאת כל מלה ומלה ושמו מה שנמסר בקבלה בהלכות ירושה וזקוקין ואיסור והיתר. אבל אנשי שקר דומין למי שלא בנה בית ולא ערך שלחנו ועם כל זה קורא לאחרים לאכול עמו והם הכופרים ועובדי עבודה זרה ודומיהם וזה שאמר ר' יהושע בן חנניה למלך רומי: אל תעבדו אלהיכם בעולם שברא אלהינו עבדו אותם בעולמות שיבראו להם ולכם. וכן האוילים ואנשי הקדמות אינם יגיעים בחכמה כי אם להטיל ספקות קלים לפני הפתי וכן המתנגדים מצאו ערוך לפנייהם כל מה שעשו בעלי המסורה והקבלה והבינו מקצתו בלי יגיעה ושענו על איזה חלק מועט מזה בספקות קלים ועם כל זה הם מתגאים ויושבים על כסא בתפך האחרים שיושבים על גפי מרומי קרת והם מבקשים את עובדי דרך להטותם אבל החכמים מבקשים את הפתי להשיבו אל דרך טובה. וכמו שהמיחדים והרבניים רוצים בעזיבת הכסילות כן הכופרים והמתנגדים רוצים בהתמדתה. ואמרו מים גנובים הוא הממון האסור ולחם סתרים בעילה אסורה והכופרים מתירים כל זה והמתנגדים קצתו. ואמרו יוסר לץ וגו' אינו על דרך כלל אבל ענינו שיש מוסרים שאינם יודעים להטיב תוכחתם על הלץ ויבואו עמו לידי ריב וגם לידי חירוף וזה שיתעברו עליו או שראויותיהם חלושות או שזיכיוו אותם בפני רבים כמו שעשה נביא אחד והוכיח את העם בפרהסיא ונהפך לו לעון וחנני הראה שהכעיס את אסא עליו אבל הצדיק מקבל את כל התוכחות בסבר פנים יפות כמו שעשה יחזקיה עם ישעיהו. ואמרו תן לחכם וכו' שהחכם ישמע דבר מועט ויוציא ממנו תולדות הרבה ומבין דבר מתוך דבר.

(2) כ"י א' ופיר וכ"י ב' ופור וכ"י ג' ואלאול וגראה שענין זאת המלה כמו ראשית

ובמא קאל אלחכמים ו"ל אם עשית תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לבך נוצרת
(אבות פ"ב מ"ט) ודלך ען רבן יוחנן בן זכאי¹).

תם אלגזו אלאול מן כתאב טלב אלחכמה

¹ אמרו קדושים ירצה בו הקדוש ולשון רבים הוא במקום היחיד כמו אלהים ואדונים
ושמורים וכפורים. ובאמרו אם חכמת וכו' הזהיר התלמיד שלא יתקומם על רבו ויהיה כפוי טובה
שמה שילמד אינו לומד אלא לעצמו. ואמרו תשא ר"ל תשא את עוונך כמו שנמצא בהרבה
מקומות מן התורה ויש כמו זה הרבה מלות נסתרות אשר ענין המאמר יורה עליהם.

נשלם החלק הראשון מספר דרישת החכמה.

אלגז אלתאני

אמתאל ואדאב מפרדף בלאמהא מנתור נתרא ודלך איף איף מפרדא
אלא אליסיר מנה יתצל.

י

1 ומן אמתאל סלימאן אלאבן אלחכים יפרח אבאה ואלאבן
אלגאהל חסרה אמה:

תונת מתל יגון. וקציף אלאב תגב ללאס וכדלך באלעכס עלי מא קדמנא. ופי
קולה בן חכס וגו' אמראן מגמועאן אחרהמא חת ללאבוין עלי תעלים ולדהמא ללעלם
במא אכברהמא אנה זינהמא ופכרהמא. ואלאכר חת ללאבן עלי טלב אלחכמא או כאן
יגב עליה בר אבויה תס אן עלמה ממא יפרחאן בה פקר לזמה אן יתעלס איצא
ליפרחהמא ולא יתגאהל לילא יגיטהמא¹).

2 לא תנפע כזאין אלטלם ואלנצפה תנני מן אלמות:

הוא עלי אלדניא כמא תשאהר דוי אלריב ואלמעאצי רעבין² זאיפין ואהל
אלצלחא ואלעפה מטמאנין האדיין. ועלי אלאכרה כמא ועד אללה מן הלאך האולי
ונגא האולי פקאל משוך חסוך וגו' אל תבואני וגו' שם נפלו פעלי און (תהלים לז'
י"א, י"ב, י"ג)³).

3 לא יגיע אללה נפס אלצאלח ואפה אלטאלמין ידפע ענה:

וקר יחסן אן נקול ושהוא אלטאלמין ידפעהא ענהם בחנף מסתעמל אלאבראל
או יקום הי מקאם אלף חתי יציר מא פי נצף אלפסוק אלתאני צד מא פי נצפה

החלק השני

משלים ומוסרים נפרדים ומפוזרים בפסוקים נבדלים ורק מעטים הם מחוברים.

¹ ביאור: תונת כמו יגון. והשמחה והיגון לאב ולאס כמו שהקדמנו (דף 15). ויש בזה
הפסוק שני צוויים האחד הערה להורים ללמד את בנם שהוא תפארתם ותשני הערה לבן
ללמוד שהוא חייב לכבד את אביו ואת אמו וחכמתו היא שמחה להם וכסילותו יגונם והוא
חייב לשמחם ולא להכעיסם.

² בכ"י דעבין.

³ ביאור: בעולם הזה אנו רואים הרשעים מפחדים והצדיקים שקטים ולעולם הבא
הבטיח השם שיציל את הצדיקים ויאביר את הרשעים.

אלאול. וְלֹךְ פִּי אֶל־דְּנִיָּא כְּמֹא וְעַד אֱלֹהִי אֶל־צִאֲלֹחִין גִּיר אֶל־מִתְחַנֵּין בְּאֵנָה לֹא יִלְלֵהֶם וְכִמְּא פִּי וְאִם בַּחֲקֵתִי תִלְכּוּ וְאִם בַּחֲקֵתִי תִמְאִסוּ (וְיִקְרָא כִּי גִ' יִיג) אֲגַמֵּעַ. וְתוֹאֲעַד אֶל־טֹאֲלֹחִין גִּיר אֶל־מִמְהֵלִין לֹאֲחֹד אֶל־סִבְעָה אֶסְבֹּאֵב אֱלֹתִי שְׂרַחֲנָאֵהָא פִּי תַפְסִיר ה' אֶרֶךְ אִפִּים וְרַב חֶסֶד וְגו' (בְּמִדְבַר יִ"ד י"ח). וְהוּא פִּי אֶל־אֲרָרָה אֵי־צֵא מִמִּתְלָא הֵנָּה עֲבָדִי יֵאֲכֹלוּ וְאַתֶּם תִּרְעַכּוּ וְגו' (יִשְׁעִיָּה ס"ה י"ג) וְסֹאִיר אֶל־קִצְצָה⁽¹⁾.

4 אֶל־פֶּקֶד מִן עֵמֶל אֶל־כַּף אֶל־מִלּוּלָה וְיִד אֶל־נִשְׁיטִין תַּסְתַּגֵּנִי⁽²⁾:

וְלֹךְ פִּי אֶל־דְּנִיָּא כְּמֹא יִרְזַק אֶל־מִתְכַּסְּבֹון וְפִי אֶל־אֲרָרָה כְּמֹא יִתָּאֵב אֶל־עֲמֻלּוֹן בְּאֶל־טֹאֲעָה וְקֵד יִכּוֹן פֶּקֶד לִים מִן אֶל־מִלְּאֵל וְלֹא⁽³⁾ מִן כֶּסֶל אֶל־נִגְּאֵל אֵלֹא אֵן הָדָה בְּנִיתָה אֶל־אֹלִי⁽⁴⁾.

5 אֶל־אֲבָן אֶל־עֲאֻקֵּל יוֹעִי פִּי אֶל־קִישׁ וְאֶל־אֲבָן אֶל־מִסִּי יִסְבֵּת וְקַת אֶל־חֲצֹאֵד:

יִנְצֹרֶף אֵי־צֵא אֱלִי אֶעֱמֹאֵל אֶל־דְּנִיָּא וְאֶל־אֲרָרָה וְאֵן לִם יִנֵּם אֵלֹא אֵנָּה תִּרְדַּךְ הַאֲלֵאֲמֶר (וְאַחֵד⁽⁵⁾).

6 תַּחֲלֵ אֶל־בְּרִכַּתָּא בְּרֹאם אֶל־צֹאֲלָה וּוְגוֹה⁽⁶⁾ אֶל־טֹאֲלִמִין יִגְטִיָּהָא טְלִמְהֵם:

רַגְבֵּ אֶל־נֶאֱמֹם פִּי אֶל־לִירִי אֵי־צֵא לְמֹא פִּיהָ מִן אֶל־תֵּנָא אֶל־חֶסֶן עֵנֵד אֱלֹהִי וְעֵנֵד אֶל־נֶאֱמֹם מִן אֶל־שֶׁר זֹאִירָא לְמֹא פִּיהָ מִן דְּכַר אֶל־סוּ עֵנֵד אֱלֹהִי וְעֵנֵד אֶל־נֶאֱמֹם⁽⁷⁾.

7 כִּדְאֵךְ דְּכַר אֶל־צֹאֲלָה בְּרִכָּהּ וְאִסֵּם אֶל־טֹאֲלֹחִין יִבְלֹא:

וּמַעֲנִי דְלֹךְ אֵן אֶל־אֲרִיאֵר מִחֲבֻבֹון חֲתִי אִסְמֵאֵהֶם וְדִלֹךְ אֵן אֶל־נֶאֱמֹם יִסְמוֹן אֶבְרָהֶם יִצְחָק וְיַעֲקֹב וּמִשָּׁה וְאַהֲרֹן וּמֹאִיר וְעִקִּיבָה וְאַמְתָּאֵל דְּלֹךְ וְלֹא יִסְמוֹן פֶּרְעָה וְלֹא סִנְחָרִיב וְלֹא הַמֶּן וְלֹא טִימּוֹם וְלֹא בִיתוֹם וְלֹא זִוְנִין⁽⁸⁾ וְלֹא מֹא אִשְׁבַּהֵהֶם⁽⁹⁾.

(1) ביאור: אפשר שהות כמו אות בחילוף אלף בה"א וטעמו שאינו נותן לרשעים מה שיחאו ולפי זה סוף הפסוק הפך תחלתו. וענין הפסוק בעולם הזה שלא יעזוב השם את הצדיק כי אם לנסותו ולא יאחר לרשע כי אם לאחת מן השבע סבות המבוארות בפירוש ה' ארך אפים ולעולם הבא הוא על דרך משל כמו שאמר הנביא הנה עבדי יאכלו וכו'.

(2) עיין למטה ביאורו לוי"ב כ"ד.

(3) בכ"י מן אלמאל אלא.

(4) ביאור: בעולם הזה חזיונות מביאה לידי עושר ובעולם הבא הוא גמול מעשים טובים ועניות לא תבוא מהרמיה ומהעצלות לבדן אבל הן סבתה הראשונה.

(5) ביאור: הפסוק מוסב גם כן על עסקי העולם הזה והעולם הבא ואין חילוק אם הבן הוא ישר או עצל.

(6) תרגם כאן פי כמו פני.

(7) ביאור: העיר את בני אדם לעשות הטוב מפני שיהללוהו אלהים ואדם וזהוירו מן הרע בעבור שם רע הבא עליו מאת אלהים ואדם.

(8) עיין בע"ז נ"ה א' ונראה שלדעת הגאון זונין היה גוי.

(9) ביאור: הצדיקים חביבין עד שבני אדם יקראו בניהם על שמותם כאברהם יצחק ויעקב וכיוצא בהם ולא על שם הרשעים כפרעה וסנחריב ודומיהם.

8 אלחכים אלקלב יקבל אלוציאוי וגאהל אלמנטק יתלבט:

אומי בהוא אלי אלשראיע אלסמעיה אלתי אנמא סבילהא אן תקבל ואלגאהל ימארי ענהא ולא יחצל מן מראה⁽¹⁾ עלי שי כמא קאל ועם לא יבין ילבט (הושע ד' י"ד)⁽²⁾.

9 אלסאלך פי צחה יסיר ואתקא ואלמעסר טרקה יערף בדלך:

וממא זהר פי אלשר אן אלשריר לא יקבל אלנאס צדקה ממא קד ערפוה באלכזב. וונה אר פי דלך אלדי יטלב אלצחה ואלחק לא יחתאג אלי חיל⁽³⁾ לאנה יעלם אנה יפלג באלמסתקים ומן טלב גיר אלחק פהו יעסר טרקה ויעונהא תם יערף ולא ינפעה דלך שיא והוא ענר אללה וענר אלנאס כמא עונת מרה ירבעם עלי אחיה השילוני ולם ינפעהא דלך שיא בל קאל להא למה זה את מתנכרה ואנכי שלוח אליך קשה (מלכים א' י"ד ו') וכמא עוג אלסלפתאן⁽⁴⁾ אלמכתצמתאן פי צבי חי וצבי מ[י]ת עלי שלמה ולם ינפעהן שיא. וונה תאלת אן מן לזם אלעפה ואלורע אמן שר אלסלטאן ועקאב אללה כמן עיר מואזינה וצננאתה פלים יכאף מחתסבא ומן כאן דא ריבא יערף בוגלה ותפועה⁽⁵⁾:

10 אלגאמו בעינה יצנע משקה ואלגאהל בנטקה יתלבט איצא:

מענאה אן אלחסארר צעב עלי אלעלמא וכדלך גמיע אנואע אלריב ואלגהאל פהם מתלותון בדלך. פקולה עצבת יעני עלי אלחכמא⁽⁶⁾.

11 קול אלצאלח ינבוע אלחיוה וקול אלטאלמין יגמיה שלמהם:

פיה מעאן אן אלצאלחין כלאמהם מתתאבע כאלמעין ואלטאלמון לים כדלך בל יקצרון ואן תערצוה מרה מא ואיצא אן אלאציאר יאמרון באלמערוף דאימא ואלאשראר יכאפון אן יאמרו בה ממא נמרהם רטאהם ואיצא אן אלנאס יקבלון קול אלצאלח לאנה יאמרהם במא יפעל ויכאלפון אלטאלח לאנה יאמר במא לא יפעל⁽⁷⁾.

(1) בכ"י מראה.

(2) ביאור: רומז בזה הפסוק אל המצות השמיעות המסורות בקבלה והכסיל יטול ספק עליו ואינו מבין כוונתו.

(3) בכ"י קיל.

(4) "שתי יבמות" ועיין ילקוט מלכים א' ג' ט"ז.

(5) ביאור: מה שיעורר האדם למאוס ברע הוא שאין מאמינים לרשעים אפילו אם יאמרו אמת. ופירוש אחר שתמים דרך אינו צריך לבקש תחבולות לפי שהוא יודע שהוא ינצח בישרו ודברי המכזב נפתלים אבל שקרו ניכר מהרה ולא יועילו לו כמו אשת ירבעם עם אחיה השילוני ושתי יבמות שבאו לפני שלמה. ופירוש שלישי שירא האלהים אינו מתירא מעונש המלך ומפורענות השם כמו שמו שיש לו הין צדק ואיפת צדק אינו ירא מפני אגרנמים והרמאי ניכר בפחדו ובחרדתו.

(6) ביאור: אמרו קורץ וכי ר"ל שהסתר הדברים וכל מיני הרמיזות נותנים עצבת לחכמים והכסילים מזוהמים בזה.

(7) ביאור: יש בזה הפסוק ענינים רבים דבור החכמים כמעין נובע תמיד ואין כן הרשעים שישתקו אף על פי שנתוכחו איזה זמן ועוד הצדיקים יצו בטוב והרשעים אינם עושין כן לפי שהם

12 אלשנאָה תתיר אלצבב ואלמחבה תגמי גמיע אלגרום:

דלך אולא פי אלנאס כמא עלמת מן אמר גור פרעון [עלי ישראל] וישראל עלי [ירמיה פי] עהר צדקיה¹ פי באב שנאה ומן אמר שמשון ודלילה פי באב אהבה ובעד דלך פי אלדין כמא עלמת מן קול משה לבני גר ולבני ראובן כה עשו אבותיכם וגו' (במדבר ל"ד ח') וקול שלמה לשמעיי אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך וגו' (מלכים א' ב' מ"ד) פי באב שנאה ואלאחתמאל אלכחיר לבני דוד כל לגמיע אלמאָה פי באב אהבה כמא יקול כי למען דוד נתן ה' אלהיו לו ניר וגו' (מלכים א' ט"ו ד') וישלח ה' אלהי אבותיהם אליהם (ד"ה ב' ל"ז ט')².

13 פי נטק אלפיהם תוגד אלחכמה ואלקציב לטהר אלנאקין אלעקל:

היא אלקול פי מן רוק קריחא דכיה או חרמהא³:

14 אלחכמא ידכרון אלמערפה וקול אלגאהל ינדק ען קריב:

15 כמא אן מאל אלגני קריה עזה ואנדקאק אלפקרא רתאתהם:

להתין אלאיתין מעניאן אלאול אן אלחכים ינבני לה אן יחפש עלמה ויצונה כמא יחפש אלגני מאלה לאנה אן לס יחפטה כאן כאלפקיר בלא מאל ואלתאני אן אלעלם מן שאנה אן יחצן צאחבה ויסתרה כמא יסתר אלמאל ואלחצן אצחאבהמא בל אפצל מן דלך⁴).

16 אגר אלצאלח חיוה וגלה אלפאסק גזא כטיה:

מתל תואב אלצאלחין באלגלה ואלאחמאר כמא קאל אמרו צדיק כי טוב (ישעיה ג' י') ועקאב אלטאלחין איצא בהמא כמא קאל הנה אנכי מביא רעה אל העם הזה פרי וגו' (ירמיה ו' י"ט)⁵.

17 סביל ללחיוה חפש אלדב ותארך אלעשה מצל:

יחתמל אן יכון מצל נפסה ומצל גירה⁶).

18 מגמי אלשנאָה דו נטק באטל ומכרג שנאעה הו גאהל:

משוקעים בכסילותם ועוד דברי צדיקים נשמעים שהוא מצוה האחרים במה שהוא עושה ולא כן דברי הרשע לפי שיצוה את האחרים במה שאינו עושה.

¹ יש כאן חסרונים ומלאנום לפי השערתנו.

² ביאור: אמרו שנאה ואהבה הן בבני אדם כמו שנאת פרעה לישראל ושנאת ישראל לירמיה בימי צדקיה וכמו אהבת שמשון ודלילה והן בדברי האמונה כתוכחת משה על בני גר ובני ראובן ותוכחת שלמה על שמעי וזה בשער השנאה וכחמלת השם על זרע דוד ועל כל ישראל וזה בשער האהבה.

³ ביאור: זה במי שניתן לו לב טהור ובמי שנמנע ממנו.

⁴ ביאור: יש לשני הפסוקים אלו שני ענינים האחד ראוי שישמור החכם חכמתו כמו שהעשיר שומר את עשרו ועוד שהחכמה תגן על בעליו כקרית עוז כמו שהעשיר מגין על העשיר ויותר מזה.

⁵ ביאור: גמול הצדיק ועונש הרשע נמשלים לפרי ולתבואה.

⁶ ביאור: אפשר שענינו שיחקה עצמו ואחרים.

דלך לאן אלמבנין אלמראיי הו אשר מן אלמכאשף אלמטאהר וקד עלמת אן
אלאסבאט ועלי אנהם קד דמו בבנצ'ה יוסף פקד כאנת חאלתהם או טאהרוה בדלך
כמא קאל ולא יכלו דברו לשלום (בראשית ל"ז ד') אצלח מן חאל אבשלום אלדי
כתם אמנון בנצתה לה כמא קאל ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב וגו'
(שמואל ב' י"ג כ"ב) וקאל איצא בפיו שלום את רעהו ידבר וגו' (ירמיה ט' י'). ואמא
תגהילה ללמשנע פהו עלי אלחאלין גמיעא חקא כאן אם באטלא פאמא אלבאטל כמא
פעל אלמרגלים ואמא אלחק פכמא פעל יוסף חתי אנה לו שהר עליה כשהארד' והו
ואחד לכאן מנטיא וללומה הו אלחד (פסחים ק"ג ע"ב) והדא אלקול פי מן ישהר עלי
אליה בגנאי' מן אלגנאיאת והו ואחד ואמא אן ישהר עליה במאל או מא כאן
מן אלמעאמלאת פלים ילומה חר בל יכון לשהארתה אתר אמא וגוב ימין או גירהא
ממא הו משרוח פי אלפקה (שבועות מ' ע"א)¹.

19 בכתרה אלכלאם לא יעדס גרם פאלצאד שפתיה ען דלך עאקל:

כמא עלמת מן יוסף חין זאר פי כלאמה כי אם זכרתי אתך וגו' (בראשית מ' י"ד)
אכ"ר² בעד דלך סנתין (בראשית רבה ריש מקץ) וכמא עלמת מן משה ואהרן חין
זאר שמעו נא המורים (במדבר כ' י') לם ידלאל אלבלד לא אן³ אלקום לם יכונו
מורים בל קד קאל אללה קבל [דלך] למשמרת לאות לכני מרי (שם י"ז כ"ה) לכן
לאיהאמהמא אלקום אנה[ם ירחמון והם מורים]⁴.

20 לסאן אלצאלח כאלפצה אלמכתארה וקלב אלמאלחין צגיר:

מעני דלך אן אלצאלח קלבה ואתק כלאמה אנה מחרר כאלפצה אלמסבוכ'ה
וכמא קאל אמרות ה' אמרות טהורות וגו' (תהלים י"ב ו') בל אלמסבוכ' עלי אלגנאי'ה
לקול צרופה אמרתך מאד וגו' (שם ק"ט ק"מ) ואמא אלטאלם פקלבה צגיר ממא הו
יעלם אן אמרה מטלם מדלם⁵.

21 נטק אלצאלח ידבר אלכתירין ואלגהאל בקלה עקולהם ימיתונהם:

נטיר מא עלמת מן תדביר משה ושמואל דוד ויוחנן כהן גדול ושמעון בן
שטח ונטראיהם ללאמה באלצלאלח ובעכס דלך יהלכונהא אלגהאל מתל ירבעם ובעשא
ואחו וצדוק וביתום וגירהם⁶.

¹ ביאור: המראה את שנאתו כאחי יוסף טוב ממי שהוא חנף כאבשלום עם אמנון.
ואמרו מוציא דבה הוא כסיל בין שמספר דבר שקר כמו המרגלים או דבר אמת כמו יוסף
לכן עד אחד המעיד בחבירו בדבר עבירה לוקה אבל בדיני ממונות אינו כן לפי שלפעמים
הדיינים מחייבין שבועה על פיו או זולת זה כמו שמבואר בתלמוד.

² בכ"י ובר.

³ בכ"י לאן.

⁴ ביאור: לפי שהרבה יוסף בדברים עם שר המשקים לא יצא מבית האסורים אלא
אחר שתי שנים ומשה ואהרן נענשו באמרם שמעו נא המורים לא שלא היה ישראל מורים כי
השם עצמו קראם כבר בני מרי אבל הטעו אותם לחשוב שהשם ירחם עליהם אפילו הם מורים.
⁵ ביאור: הצדיק בטוח שמאמרו צרופים ומזוקקים ככסף נבחר והרשע יודע בעצמו
שדבריו אינם נאמנים ואין לסמוך עליהם.

⁶ ביאור: הצדיק ינהל את הרבים בדרך ישר כמו משה ושמואל וכיוצא בהם והכסיל
יאבדם כמו ירבעם ובעשא ודומיהם.

22 ברכה אללה תגני וחדהא¹ ולא תזיד אלמשקה מעהא:
כמא בארך אללה לצרפית פי כד הקמה וצפחת השמן וללארמלה אלאזרי
פי אסוך שמן בניר תעב ולא ענא²).

23 פעל אלפאחשה ענד אלגאהל כאלצחק ואלחכמה לדי אלפהם:
היא מא ישאהר מן אלגהאל אלדין יאתון אלמעאצי ויקולון אנמא היא לעב
ומזאח כמא סמת מרה פוטיפר אלזנא לעבא או קאלת בא אלי העבד העברי [לצחק
בי] וגוי (בראשית ל"ו י"ד) חתי לו ספכו אלדמא כאן ענדהם הזוא כמא קאל אבנר
יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו (שמואל ב' ב' י"ד) וחתי לו עבדו אלאצנאם כאן
ענדהם לעבא כמא קאל פי קצה [אלענל] ויקמו לצחק (שמות ל"ב ו') לכן וחכמה לאיש
תבונה אלחכים ינטר פי אלעאקה ויגול אלמעאצי מנולתהא³).

24 חדר אלטאלם יחל בה ושהוה אלצאלחין יעטיהם אללה:
אנטר כיה וצה אלצאלחין בתמרה פעלהם או קד אתו חסנה פאנמא באלהם
מצרוף אלי אלתמני וכדלך יעטיהם כמא קאל לדוד יען אשר היה עם לבבך וגוי (מלכים א'
ח' י"ח) ווצה אלרשעים בתמרה פעלהם למא אתו אלכטיה קלובחם משגולא באלחר
והו יחל בהם כמא קאל ללעצא והיתה החרב אשר אתם יראים ממנה וגוי (ירמיה
מ"ב ט"ו) ולדלך לס יקל מגורת צדיק לא תבואנו ותאות רשעים לא יתן ועלי אן היא
איצא צחית⁴).

25 כמרור זובעה יעדם אלפאסק ואלצאלח אסאם אלעאלם:
היא אולא פי אלדניא כמא הלך גיל אלטופאן ובקי נח ושתת לגה אהל אלצרח
ובקי בנו עבר והלך קרח וגנא בנוה ואמתאל האולי ופי אלאזרה איצא יהלכון אלרשעים
ויבקון אלצאלחון כמא קאל ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות וגוי (מלאכי ג' כ"א)
ומעני אלהלאך אלעזאב⁵).

26 כאלכל ללאסנאן וכאלדכאן ללעינין כדלך אלכסלאן לראסליה:
ואנמא מתלה במא יודי הדין אלעציון זאצה לאנהמא אלמסתעמלאן פי אלרסאלא
אעני אן ינטר בעיניה ויחכי בפיה. ואלכסלאן יעם תארך אלענאיה באלדניא ותארך
אלענאיה באלטאעה וכמא עלמת מן אלמרגלים ומא אשבההם⁶).

¹ בכ"י ב' הי תגני.

² ביאור: כמו שבירך השם את הצרפית ואת האלמנה האחרת ונתן להם מזון בלי
עמל ויגיעה.

³ ביאור: אנחנו רואים שהרשעים בעיני הכסילים כשחוק וכן קראה אשת פוטיפר
לניאוף ואבנר לשפיכות דמים ובני ישראל למעשה העגל. והחכם יראה אחרית כל דבר וישם
את העבירות במדרגתם.

⁴ ביאור: החכם אומר שפרי צדקת הצדיקים שבעשותם הטוב מתאווים ומיחלים והשם
יתן משאלותם ופרי רשעת הרשעים שאחר שחטאו לבם טרוד בחרדה ומה שייראו יבא עליהם
ולכן לא אמר מגורת צדיק לא תבואנו ותאות רשעים לא יתן אף על פי שגם זה אמת.

⁵ ביאור: בעולם הזה כמו שנשאר נח ובניו בדור המבול ובני עבר בדור ההפלה
ובני קרח כמות אביהם ובעולם הבא ישארו הצדיקים והרשעים יאבדו ר"ל יענשו.

⁶ ביאור: המשיל השליח העצל למה שזיוק שני אברים אלו מפני שהוא שלוח לראות

27 תקוי אללה יזיד¹ פי אלעמר וסנו אלפאסקין תקצר:

לים היא אלקול חתם אן יכון כל צאלח מזארא פי חיותה וכל טאלח מקצרא מנהא לכנה עלי אלמשיה פקד ישא אללה אן יזיד צאלחא פי עמרה כמא זאד יחזקיהו וקד ישא אן יבתר עמר אלרשע כמא פעל פי מגפת זמרי וקרח ונירהמא אלא אנה אן לם יזיד צאלחא פי אלדניא ולם ינקץ טאלחא לקיא אנריהמא כמלא פי אלאכרה וקד עלמת אן בית ראשון לצלאח אלכהנים אנמא כרם פיה י"ח כהן ואלתאני לפסאדהם כרם פיה ש' כהן ופצל (יומא ט' א')².

28 צבר אלצאלחין אלי פרח ורגא אלטאלחין יביר:

היא פי אלאכרה באלחכם ופי אלדניא עלי סביל אלאיה³:

29 טריק אללה עז לדוי אלצחה ואנדקאק לפעלה אלגל:

דלך אן אלצאלח מן חית תקול לה אפעל ישע⁴ ומן חית תקול לה אנתה ימתנע ואלרשע אנמא ירצדך⁵ מא אמרתה עכסה וכמא קאל הושע כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע י"ד י')⁶.

30 ואלצאלח אלי אלדהר לא ימיל ואלטאלמון לא יסכנון אלדאר:

היא איצא פי דאר אלדניא עלי סביל אלאיה אלמענוה כמא אהלך מנהא טלמה בכרה ופי אלאכרה בחכם ואנב⁷.

31 פם אלצאלח ינמו אלחכמה ואללסאן אלמתקלב ינקטע:

ינוב יתצרף מן תנובה ותנובות שדי (דברים ל"ב י"ג) אלדי הו נמו פאלצאלח אף כלאמה באצל ועלי קאנון פהו ינמו ויתפרע וזו אלבאטל אף כלאמה לא אצל לה ינקטע ולא יתבת בחצרה אלחק⁸.

32 שפתא אלצאלח קד תעודת אלרצא ופם אלטאלחין תעוד

אלתקלב:

בעיניו ולדבר בפיו. וזה השליח הוא בין עצל בדברי העולם בין עוזב מצות השם כמו שירעת מזהמרגלים ודומיהם.

¹ בכ"י ב' תזיר.

² ביאור: אין זה דבר מוחלט לפי שהכל ברצון האל ולפעמים יוסיף על ימי צדיק כמו שעשה לחזקיהו ויקצר ימי הרשע כמו שאירע לזמרי וקרח רק שאם אינו עושה כן ישלים גמול הצדיק ועונש הרשע בעולם הבא וידוע שבבית הראשון לא שמשו אלא י"ח כהנים לפי שהיו צדיקים ובבית שני שמשו יותר משלש מאות כהנים לפי שהיו רשעים.

³ ביאור: בעולם הבא בגור דין ובעולם הזה על פי נס.

⁴ בכ"י וטיק.

⁵ "יסתכל כך כאלו הוא במארב".

⁶ ביאור: אם תאמר לצדיק עשה הוא עושה ואם תאמר אל תעשה ימנע ממנו והרשע עושה הפך מה שתצווה אותו.

⁷ ביאור: בעולם הזה על דרך אות ומופת כמו שאבדו רשעים רבים ובעולם הבא בגור דין.

⁸ ביאור: ינוב מלשון תנובה ודברי צדיק שיש להם שורש עושים פרי ודברי הרשע שאין שורש להם לא יקומו לפני האמת.

ידיעה עאדָהּ מַתֵּל קוֹל אֱלֹהִים כִּי לֹא יִדְעָתִי אֲכַנָּה (אִיּוֹב ל"ב כ"ב) הוּא יִחְסֵן
אֵן יִכְנִי וּלְכַנָּה מֵאָה אֶתְאֹד דִּלְךָ¹ פִּמְמָא תַּעֲוֹד אֲלֻגְמִיעַ דִּלְךָ קִד צֹאֵר לֵהֶם כְּאַלְטִיבִיעָה
אַלְתָּאנִיָּה יִצְעֵב עֲלֵיהֶם אֲלֵאֲנִתְקַאל עֲנָהָ² כְּמֵא קֹאֵל אֱלֹהִים הִיְהוּפֹךְ כּוּשִׁי עוּרִי וְנִמְר
חִבְרִבְרוּתִי וְגו' (יִרְמְיָה י"ג כ"ג)³.

יא

1 מוֹאֲזִין אֶלְמִכְר מִמָּא יִכְרָה אֱלֹהִים וְאַלְצַנְגָּאֵת אֶלְתָּאמָהּ רִצָּאָה:

הָיָא אִוְלָא עָלֵי שְׂאֵהֲרָה וּפִי בִּאֲמָנָה אֵן מִקְאֲבֵלָהּ אֲלֵאֲחִסָּאן בִּאֲחִסָּאן מִקָּאֵם
אֲלוּזִין אֲלַעֲאֲדֵל וּמִקְאֲבֵלָתָה בִּאֲלִסִּיָּה כְּאַלּוּזִין אֲלֵבֵאֲשָׁם סוּא פִי דִלְךָ אֲחִסָּאן אֱלֹהִים אוּ
אַלְנָאִם⁴.

2 אֲדָא אֶתְתִּי אֲלִקְחָהּ אֶתִּי אֱלֹהִים וּמַעַ אֲלִמְתוֹאֲצֵעִין אֲלִחֲכַמָּהּ:

הָיָא אִיֲצָא פִי אֲלִדְנִיָּא כְּמֵא תִגְדִּי אֲלֵנָאִם יִתְתְּקִלוֹן⁵ אֲלוֹקָאֵת וּיִסְתְּכִפֹּן בְּהֵם וּפִי
אַלְאֲרָה קֹאֵל וְהִיוּ כָל זֵדִים וְכָל עוֹשֵׁי רָשָׁעָה קִשׁ וְגו' (מִלְאֲכִי ג' י"ט) וְקֹאֵל הִנְנִי אֲלִיךָ
זֶדֶן וְגו' (יִרְמְיָה ג' ל"א) וְכִשְׁלִי זֶדֶן וְנִפְלִי וְאִין לֹא מִקָּם (שֵׁם ל"ב)⁶.

3 צַחָהּ אֲלִמְסִתְקִימִין תִּסְיָרָהֶם וְזִיף אֲלִגְדָּאֲרִין יִנְהִבָּהֶם:

נְטִיר קוֹלָהּ פִי אֲלִצְרִיקִים וְהִלְךְ לִפְנֵיךָ צִדְקָךָ כְּבוֹד ה' יִאֲסַפְךָ (יִשְׁעִיָּה נ"ח ח')
וְקֹאֵל פִי אֲלִרְשָׁעִים וְהִיָּה חֲסִין לְנַעֲוֵרֵת וְגו' (שֵׁם א' ל"א).

4 לֹא יִנְפַע אֲלִמְאֵל פִי יוֹם אֲלִקִּיאָמָהּ⁷ וְאַלְצִדְקָהּ⁸ תִּנְגִי מִן אֲלִמּוֹת:

סְמִי יוֹם אֲלִקִּיאָמָהּ כִּדְלִךְ כְּמֵא קֹאֵל קְרוֹב יוֹם ה' הִגְדוּל וְגו' יוֹם עֲבָרָה הַיּוֹם
הַהוּא וְגו' (צִפְנִיָּה א' י"ד ט"ו) וְקִד תִּזְלִיךְ אֲלִצְדְּקָהּ מִן אֲלִמּוֹת אֲלִדְנִיָּאִי כְּמֵא עֲאִשְׁתִּי
אַלְצִרְפִּית פִי סְנִי אֲלִנּוּעַ מַעַ אֱלֹהִים וּמִן עֲקָב אֲלֵאֲרָהּ אֲלִמְסִמִּי מוֹת כְּמֵא לְלַצֵּת יִתְרוֹ
פִי מֵא קֹאֵל קִרְאֵן לֹא וְיִאֲכַל לֶחֶם⁹ (שְׁמוֹת ב' כ') וּמִן הוּא נְטִירָה¹⁰.

¹ כֵּן תִּרְגַּם סְעִדִּיָּה בִּאִיּוֹב לֹא אֶתְדִּי = לֹא הוֹרְגִלְתִּי בֹהַ.

² בְּכִי לֹאֲנָהָ.

³ בִּיאוֹר: אִמְרוּ יִדְעוּן ר"ל הוֹרְגִלוּ בֹהַ כְּמוֹ שֶׁאִמְרֵי אֱלֹהִים לֹא יִדְעָתִי אֲכַנָּה וְהוּא יִדְעַ
הַיִּטֵּב לִכְנוֹת אֲבָל לֹא הוֹרְגִל בֹהַ וְהַהֲרִגֵל כְּטַבַּע שְׁנֵי שְׁקִישָׁה לְסוּר כְּמוֹנוֹ.

⁴ בִּיאוֹר: זֶה הַפְּסוֹק בְּתַחֲלָה כְּפִשּׁוּמוֹ וְעַל דֶּרֶךְ נִסְתָּר עֲנִינוּ שְׁגִמִּילַת טוֹבָה תַּחַת טוֹבָה
כְּאִבֵּן שְׁלֵמָה וְגִמִּילַת רַעָה תַּחַת טוֹבָה כְּאִבֵּן פְּתוּתָה בֵּין שְׁהַטּוּבָה מֵאֵת הַשֵּׁם אוּ מֵאֵת בְּנֵי אָדָם.

⁵ אֲפִשֵּׁר שְׁצִ"ל יִסְתְּקִלוֹן = מְבִזִּים אוֹתָם.

⁶ בִּיאוֹר: זֶה נִמְצָא בְּעוֹלָם הַזֶּה שֶׁהוֹדוּן קִשָּׁה לְבִנֵּי אָדָם וּבִזּוּי בְּעֵינֵיהֶם זֶה גַּם כֵּן
בְּעוֹלָם הַבָּא שֶׁהוֹדִים יִאֲבְרוּ בוֹ.

⁷ כֵּן הוּא בְּכִי ב' וְגו' וּבִּיאוֹר וְכֵן תִּרְגַּם הַגָּאוֹן מִלֵּת עֲבֻרוֹת אִיּוֹב כ"א ל"א וּבְכִי א' אֲלִנְקָמָהּ.

⁸ בְּכִי א' אֲלִצְדְּקָתָהּ.

⁹ עֵינִי סְנִיְהִירִין ק"ד ע"א.

¹⁰ בִּיאוֹר: יוֹם עֲבָרָה הוּא יוֹם תַּחֲיִית הַמֵּתִים וְהַצְדָּקָה תִּצִּיל מִמוֹת בֵּין בְּעוֹלָם הַזֶּה כְּמוֹ
שֶׁנִּצְלָה הַצְרָפִית כְּשֶׁנִּי הָרַעַב בֵּין מַעֲוֹשׁ הַעוֹלָם הַבָּא הַנִּקְרָא מוֹת כְּמוֹ שֶׁנִּצְלָה יִתְרוֹ לְפִי שְׁקִרָא
לְמֹשֶׁה לֹאֲכֹל עֵמּוֹ.

5 צלאח אלצחיה יסהל טריקה ואלטאלם יקע בטלמה: 6 וצלאח אלמסתקימין ינניהם ואלטאלמון⁽¹⁾ יעלקון באפאתהם:

יעני אלתי כאנו יסתעמלונהא פי אלמוואוא⁽²⁾ כמא קאל אדני בוק שבעים מלכים בהנות ידירם ורגליהם מקוצצים וגו' (שופטים א' ז')⁽²⁾.

7 אדא מאת אלאנסאן אלפאסק פקד אנקטע אלרגא כמא אן רגא אלמגלין⁽³⁾ יביד:

פי היא אלפסוק מעניאן פי אולה אן אלרשע ירגא לה אן יתוב מהמא הו חי פאדא מאת אויס מנה אד לא תובא פי אלאגרה⁽⁴⁾ ופי אכר אלפסוק אן אלרשע אנמא רגאה וגנתה ענד נפסה דניאה פמהמא הו חי פהו ענד נפסה פי אלנעים פאדא מאת פקד הלך ואנקטע רגאה ענד נפסה פכל מא תקדם אלצאלח יומא פי אלזמאן אלי מא ירגוה תאכר אלרשע ובעד עמא עינה אליה⁽⁵⁾.

8 יכלין אלצאלח מן אלשרה וידכל אלפאסק מבאנה:

9 אלדנס יהלך צאחבה בקולה ובאלמערפה אלצאלחון יתכלצון:

היא באב אלגרור פי אלדי לא דין לה יפתי במא לא יעלמה ויגיב במא לא יקף עליה פיגר אלנאם ואלצאלח במערפתה יקול אלחק⁽⁶⁾:

10 בכיר אלצאלחון יגב אן יפרח אהל אלבלד ובהלאך אלפאסקין

ינבגי אן ירגנו: 11 בברכה אלמסתקימין ירתפע אלסקף ובקול אלטאלמין ינהדם:

יעני אן אלרשע אדא ברך אנסאנא ודעי לה פהו שון⁽⁷⁾ עליה כמא עלמת מן אלכפאר אלדין דעו לרבקה וקאלו להא את היי לאלפי רבבה (בראשית כ"ב ס') פאקאמת עשרין סגה עאקרא חתי דעי להא יצחק ויעתר יצחק לה' וגו' (שם כ"ה א')⁽⁸⁾.

12 אלמזרי בצאחבה נאקין אלעקל ודו אלפהם ימסך ענה:

היא אלמסאך אדא כאן יסמעה פי נפסה הו כמא פעל דוד מע שמעי בן גרא

(1) "הרשעים" מדרך הגאון בשאר מקומות לתרגם בוגדים גדאריין ולא ידענו למה שינה כאן חרגומו ואפשר שעלה בזכרונו הפסוק י' ג'.

(2) ביאור: אמרו כהות וכי ר"ל שיעשה להם מה שהיו עושים לאחרים וזה כמו שאירע לאדוני בוק.

(3) הגאון תרגם אונים כמו פועלי און.

(4) עיין אמאנא דף קצ"ח.

(5) ביאור: בזה הפסוק שני ענינים אמרו כמות רשע וכי ר"ל שאחרי מותו אין תקוה שישוב מדרכו הרעה לפי שאין תשובה בעולם הבא ואמרו תוחלת אונים וכי מעמו שפועלי און אין תוחלתם אלא בתענוגי העולם הזה והם כלים במיתתם.

(6) ביאור: זה הפסוק במתעה את בני אדם בחשיבו לשואליו כמה שלא ידע ובמה שלא יבין והצדיק בידיעתו יאמר האמת.

(7) בכ"י א': שו.

(8) ביאור: ברכת רשע ותפלתו סימן רע לאדם כמו שהתפללו קרובי רבקה שתהיה לאלפי רבבה וגשארה עשרים שנה עקרה ולא ילדה אלא אחר תפילתו של יצחק.

אז קאל הניחו לו ויקלל וגו' אולי יראה ה' וגו' (שמואל ב' ט"ז י"א—י"ב) ואמא אדא אורא בה פי אמר אלדין פליגבה כמה קאל פי גלית ויבט הפלשתי ויראה את דוד ויבזהו וגו' (שמואל א' י"ז מ"ב) תם קאל לה דוד אתה בא אלי בחרב ובחנית וגו' (שם מ"ה)⁽¹⁾.

13 באשף אלסר כאלמנטלק מאחלא ובאתמה אמין אלרוח:

הוא אלקול פי אלאסראר אלתי הי מבאחא פי אלדיאנא⁽²⁾.

14 בגיר חיל יקע אלקום ואלמנותה בכתרה אלמשורה:

אלחיל צרבאן ואלמשורה נועאן בגמיעהמא תתם אלאמור והמא אלדיאניא ואלדניאייא כמה תתם אלחיוה ואלרוק ומא מאתלהמא בהמא⁽³⁾.

15 שר ישר למן⁽⁴⁾ צמן אנביא ושאני אלמצאפחין הו ואתק:

כמא וצפנא אולא⁽⁵⁾. וימכן אן נקול רץ ירץ מתל וכפרולא די מרעע (דניאל ב' ט') פאלשר מן אלצם ואלרץ מן אלחאכם⁽⁶⁾.

16 תגד דאעמה אליסאר⁽⁷⁾ דאת חט ודאעמי אלגנא רהבין.

לם יוגב אלחכים הדין ואנמא חכי ממא וגד אלנאם עליה מן אן אלאגניא ינאלון חטא ויררהבון⁽⁸⁾.

17 אלמחסן לאהלה דו אלפצל ופאצח אקרבאה הו קאם⁽⁹⁾.

ויתנה אן תקול פאטם נפסה דו אלפצל ופאצח אקרבאה הו קאם אלאול יתצרף מן קולה לאל גמל עלי (תהלים נ"ז ג') ואלתאני מן ויגדל הילד ויגמל (בראשית כ"א ח') יעני יפטמהא מן אלמעאצי⁽¹⁰⁾.

18 אלטאלם יפעל מא אגרתה אלבאטל וזארע אלנצפה אגרתה

אלחק⁽¹¹⁾:

מעני דלך אן אלרשע אנמא יסתעין שרה בשר כמה יסתעין באלסרק עלי אלזנא

(1) ביאור: אמרו יחריש ר"ל שלא ישוב למבזה את נפשו כמו שעשה דוד עם שמעי בן גרא אבל אם יבזהו בדבר אמונה צריך שישב לחורפו דבר כמו שעשה דוד עם גלית.

(2) ביאור: הפסוק הזה נאמר בסודות שאין נוגעים בדברי אמונה (ועי' למטה ט"ז כ"ב).

(3) ביאור: תחבולות ועצות על שני פנים בדברי האמונה ובדברי העולם ובשניהם אנחנו חיים ומספיקים את צרכינו.

(4) בכ"ו א' למא.

(5) למעלה ו' א'—ה' (ושם דיבר על ריב שיארע לערב עם בעל החוב).

(6) ביאור: כמו שאמרנו למעלה ואפשר לפרש רע ירוע מענין רצץ ר"ל שהדיין ירוצהו.

(7) בכ"ו ב' וג' וקאר.

(8) ביאור: אין החכם מצוה בזה כי אם מדבר על ההוה שהעשירים נכבדים ובני אדם יראים מהם.

(9) בכ"ו ב' וג' אלקאסי.

(10) ביאור: אמרו גומל וכו' ר"ל המשיב למשפחתו והוא מענין לאל גומל עלי ואפשר גם

כן שהיה מענין ויגמל ר"ל המעתיק עצמו מן החטאים.

(11) בכ"ו א' אלחיוה והגאון או הסופר החליף זה הפסוק עם הפסוק שלמעלה ו' ט"ז.

ובאלקתל עלי אלסרק ואלצאלח יסתעין באלזיר עלי אלזיר באלצום עלי תרך אלזטא
ובאלצלוה ואלקראה עלי קטע אלצום ולדלך קאלו אלחכמים שכר מצוה מצוה שכר
עבירה עבירה (אבות ד' ב')⁽¹⁾.

19 כדאך אלצלאח לחיוה וכאלב אלשר למותה:

20 יברה אללה עסרי אלקלב ורצאוה אצהא אלטריק:

21 כתקלב יד ליד לא יברו⁽²⁾ אלרדי ונסל אלצאלחין ינגו:

יעני לא תסל ען אלצאלח נפסה פי אנה ינגו אלא נסלה איצא כמא קאל נצר
חסד לאלפים וגו' (שמות ל"ד ו')⁽³⁾.

22 בשנף דהב פי אנף כנזיר כדאך אמראה חסנה זאילה אלראי:

אולא הוא עלי שאהרה ולמוצע אנה מתל יגרי עלי עבר לה מאל לא יחסן
ידברה ולא כף ינפקה ועלי עבר לה עלם לא יעמל בה ועלי עבר לה חסב ונסב יציעה
ויצעה ומא נחי הוא אלנחו פהוא לה מתל⁽⁴⁾.

23 שהוה אלצאלחין אלי כיר ורגא אלטאלמין עברה:

הוא פי אלדארין נמיעא⁽⁵⁾.

24 כם מן מבדר⁽⁶⁾ יזראד איצא ואלצאד מן אלסמאחה פהו אלי נקין:

הוא יגרי מגרי אלצדקאת אלתי קיל פיהא כי בגלל הדבר הזה יברכך (דברים
ט"ו י') קאל ואזא צדקת בשי וזונת אלדראהם פוגרתהא קד נקצת לא תתוהמן אנה
קד תלף מנך שי בל אנמא הו שי קד נקלתה מן דניאך אלי אצרתך מן חית לא יבקי
אלי חית יבקי מן חית תחתאג תחפטה אלי חית יחפטה⁽⁷⁾.

25 אלנפס אלמברכה תדסם ואלמרויה הי איצא תרוי:

יעני כמא תטעם ותסקי פי אלדניא ינעם אללה עליך פי אלאצרה כמא מתלה
באלדסם ואלרוה כמא קאל ירויון מרשן ביתך ונחל עדניך תשקם (תהלים ל"ו ט')⁽⁸⁾.

26 מאנע אלבר תדמה אלמלה ואלברכה תחל בראם אלממיר:

(1) ביאור: העושה עבירה מסתייע בעבירה אחרת כמו שהזנות מביאה לידי גזל וגזל
לידי שפיכת דמים והצדיק יסתיע למצוה במצוה אחרת כמו בצום לעזוב את החטא ובקריאת
התורה ותפלה לסיים את הצום ולכן אמרו שכר מצוה וכו'.

(2) עיין למטה ט"ז ה'.

(3) ביאור: אמרו זרע צדיקים ענינו שלא הצדיק בלבד נמלץ כי אם גם זרעו.

(4) ביאור: הפסוק יפורש תחלה כפי פשוטו והוא גם כן משל לעשיר שאינו יודע לשמור
את ממונו ולנחג הוצאותיו ולחכם שאינו עושה כחכמתו ולמי שיש לו שם ויהום ויקלקלם וכיוצא בהן.

(5) ביאור: בשני עולמות.

(6) בכ"י ב' וג' מבדר.

(7) עיין ירושלמי פאה א' ט"ז ע"ב. — ביאור: הפסוק הזה מוסב על הצדקה שאם תתן
כהונך לעניים אל תחשוב שאבד ממך אלא שהעתקת אותו מעולם הזה לעולם הבא ממקום
שאיננו קיים בו וצריך שמירה למקום שהוא קיים בו והוא שומך.

(8) ביאור: הנותן לחם לרעב ומים לצמא בעולם הזה ייטיב לו השם בעולם הבא במה
שהמשיל לדשן ורויה באמרו ירויון וגו'.

אלטאהר אלצהיח פי אלטעאם ובאטנה פי אלעלם. פאחדהמא יבֿל בעלמה
ואלאַזר יפֿיץ בה וקד עלמת אן רבי עקיבא כאן יביח עלמה עלי סעתה והוגרם בן לוי
בֿל בה עלי קלתה¹).

27 טאלב אלכיר ימלב אלרצא ומלתמס אלבלא יחל בה:

28 אלואתק בוסארה הו יקע ואלצאלחון יפֿרעון כאלורק:
מא ישבה אלמתיל באלורק חתי ינעל עבם בוטח בעשרו אלא לאן אלצאלחין
לא יתקון באנפסם ולא ירונהא אצלא בל פרעא בל כאלורק אלצעיה וכמא קאל אויב
העלה נרף תערין (אויב י"ג ב"ה) וקד עלמת מן קרח וסנחריב והמן ביף אקתדרו
באמואלהם פהלכו²).

29 אלמנתחל אלגהל פאצח אלה³ פויגב אן יכון אלגאהל עבדא

ללחכים:

אלגהל יסמי רוח כמא יקול החכם יענה דעת רוח (אויב ט"ו ב') ולרוח אמרי
נואש (שם ו' כ"ו)⁴).

30 תמרה אלצאלח שגרה אלחיוה ומקתני אלנפוס חכים:

יקע אקתנא אלנפוס עלי וגוה כלהא מחמודה מנהא אלענאיה באלולד לאקאמה
אלצורה כמא קאל ואתם פרו ורבו (בראשית ט' ו') ואקאמה אלטלאמיד כמא קאל ואם
תוציא יקר מזולל כפי תהיה (ירמיה ט"ו י"ט) ואצטנאע אלמערופ ואלאחסאן כמא קאל
אויב ברכת אויב עלי תבא (אויב כ"ט י"ג) ואלקצא כאלחק ואלאנצאף כמא קאל מתוך
ומחמם יגאל נפשם (תהלים ע"ב י"ד) ומא שאכל דלך⁵).

31 לית אלצאלח פי אלדאר יסלם פכיף אלפאסק ואלכאמי:

יעני אן אלצאלח לא בר ממא ינאלח פי דאר אלדניא גם אמא פי אלטבע או
פי אלקראבא או פי אהל אלבלד או מחנה מא כמא עלמת מן אלצאלחין בל כלהם
אברהם יצחק ויעקב משה ושמואל ודוד פכיף ילום אלפאסק תרביד אלחכים או אציב
בשי והו אהל לה⁶).

יב

1 אלמחב אלדב מחב אלמערפה ושאני אלעטה הו גאהל:

2 אלכיר יופק⁷ אלרצא מן ענד אללה ודו אלהם יפלג:

¹ עיין יומא ג' י"א. — ביאור: הפסוק ברור לפי פשוטו והוא גם כן משל למי שהוא
נדיב בחכמתו הגדולה כר' עקיבא ולמי שהוא כילי בידיעתו הקטנה כמו הוגרם בן לוי.

² ביאור: אין סוף הפסוק הפך תחלתו כי אם לפי שבטחון הצדיקים בנפשותם הוא קל עד
שהם עצמם בעיניהם כענף ובעלה ולא בשורש וידוע איך התגאו קרח וסנחריב וחמן בעשרם ואבדו.
³ בכ"ו ב' וג' אהלה.

⁴ ביאור: אמרו רוח טעמו כסילות (ועיין תרגום הגאון וביאורו באויב ט"ו ב').

⁵ ביאור: אמרו לוקח נפשות כולל כמה ענינים משובחים והם שיוליד האדם בנים או
שיעמיד תלמידים ויעשה צדקה וידין דין אמת.

⁶ ביאור: אמרו הן וכו' ר"ל שהצדיק יקרוהו בחכרת יסורין ונסיגות בעולם הזה מכל
שכן שהשם יביא רעה על הרשע שהוא ראוי לה.

⁷ בכ"ו ב' וג' יואפק.

יעני מן כאנת לה המה גידה וחו אלכאטר אלדי קדמנאה פי אלצרר⁽¹⁾ ובה
אמר אלחכים לשמר מזמות (משלי ה' ב') פהו יפלג פי הגתה ויגלב לצמה⁽²⁾.

3 לא יתבת אנסאן בפסק ואצל אלצלחא לא ימיל:
עלי מא קדמנא⁽³⁾:

4 מרה דאת חיל תאג בעלחא וכאלעפן פי עטאמה אלמסיה:
וכולך כל עשירין יתעאשראן מן אשראך וגיראן וגיר דלך ואנמא מתל באלווגה
אז הי אול עשיר אעני חוה⁽⁴⁾.

5 אפכאר אלצאלחין פי אלחכם וחיל אלטאלחין פי אלמכר:
מעני הוא אן אלצאלח יחרר שרטה פאדא ראה אנה יכרג עלי אלחכם אקנעה
ואלרשע לא ינפע מעה דלך שיא הו יתקלב ויחתאל במא עלמת מן יעקב⁽⁵⁾ אז אותק
אלשרוט מע לבן פקאל אעבדך שבע שנים ברחל בתך הקטנה (בראשית כ"ט י"ח) פקולה
ברחל נצחה וזיארדה הקטנה לילא יקלב אסמהא ולם ינפעה שי כמא קאל ולמה
רמיתני (שם כ"ה)⁽⁶⁾.

6 בלאם אלטאלמין אלכמון ללדם וקול אלמסתקימין ינניהם:
לאנך תעלם [אן] אחיתפל אשאר אבחרה נא שנים עשר אלף וגו' (שמואל
ב' י"ז א') פאתי חושי וחל אלמשורה⁽⁷⁾.

7 יקלב אלטאלחין פיעדמון וביות אלצאלחין תקף:
8 עלי קדר עקלה ימדה אלמר ואלמעוג אלקלב יציר מזרא:
9 להין ולה עבד כיר מן מתנבל עוז אלטעאם:
הוא פי אלטאהר מעלום ובאטנה צאלח לא יונב לה אלנאם חקא אצלח מן
רשע יכרמונה וקד עלמת⁽⁸⁾ מא אכרם צדקיה בן כנענה ואיל מיכה⁽⁹⁾.
10 יתעאהד אלצאלח חתי נפס בהימתה ורחמה אלפאסקין
אלקסאוה:

לם ירד אן אלצאלח יפתקד בהימתה וחרהא בל גמיע עיאלה חתי גמיע

(1) בכ"י אלצדקה.

(2) ביאור: אמרו איש מזמות ירצה בו איש מזמות טובות והוא העיין אשר הזכרנו
בפתיחה ובו ינצח האדם את בעל דינו.

(3) ביאור: כמו שהקדמנו (עיין לעיל "כ"ה).

(4) ביאור: כן הוא לכל החברים כמו השותפים והשכנים ונתן מושל באשה לפי שחיה
היתה החברת הראשונה.

(5) עיין בראשית רבה פ' ע' ס' י"ז.

(6) ביאור: הצדיק יברר תנאיו על פי הדין ודי לו והרשע יבקש תחבולות לרמות את
חברו כמו שעשה לבן עם יעקב שהגנה ברחל בתך הקטנה ולא הועיל לו.

(7) ביאור: כמו שיעץ אחיתופל אבחרה וגו' וחסר חושי את עצתו.

(8) עיין מלכים ב' כ"ב.

(9) ביאור: פשוטו של פסוק ידוע ועל דרך נסתר יורה יצדיק שאין נזהגין בו כפי מעלתו
טוב מרשע שחולקין לו כבוד כמו שכיבדו צדקיה בן כנענה וביוז מיכה.

אלבהאים והוא נשיר קול אברהם אם מחוט ועד שרוך נעל וגו' (בראשית י"ד כ"ג) ונשיר קולה ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב (שמות י"א ז')⁽¹⁾.

11 פאלח ארצה ישבע טעאמא ובאלב אלפראג נאקין אלעקל:

טאהרה צחיה ונאצתה אלמקבל עלי אלעבאדא ואלעלום אלמטהרה ואלכתב אלמקדסה הו ינאל אלתואב ואלמתשאגל באלכתב אלמחאל וכלאם אלמתקחין ואלמבטלין הו אלנאהל כמא קאל פיהם לעשות חנה ולדבר אל ה' תועה (ישעיה ל"ב ו')⁽²⁾.

12 יתמני אלפאסק מחגז אלאשראר ואלצאלחון יעמון עלי אצולהם:

מצוד האהנא מתל מצודתי (שמואל ב' כ"ב ב') ואלאצל פיה מצודת ציון (שם ה' ז') פהיא יטלב מגמע אצחאבה ואלצאלחון אשבאההם⁽³⁾.

13 דנב אלמנטק והק סו ואלצאלח יכרג מן שדיתה:

לאן אשד מא ירד עלי אלמר אן יקאל לה אנת קלת כדא פהו והק סו מן נהאת שתי וכרוג אלצאלח מנה אנור כרוג הו אלא יקולה⁽⁴⁾.

14 ומן תמרה קול אלמר ישבע כירא ואילא ידי אלאנסאן ינאזיה

אללה:

15 טריק אלנאהל מסתקים ענדה וקאבל אלמשורה חכים:

לים כל משורה לכן משורה מן ינצח והו דיין עאלם פאמא נצחה לך פתתבינה מן חסן אסתמאעה ומסאילתה עמא תרכתה⁽⁵⁾ לס תשרחה ואלעלם ואלדין מן אלמשהור⁽⁶⁾.

16 אלנאהל פי יום יערף נהלה⁽⁷⁾ וסאתר אלהואן הו נהין:

הוא קול אלממתלין אלאחמק עלי עתארתה דליל⁽⁸⁾.

17 אלמתפוח באלאמאנה יכבר באלצדק ואלשאהד אלזור

באלמכר:

היה דרגאת קאל אלאמאנה תודי אלי צדק ואלמכר יוול אלי שהארד זור⁽⁹⁾.

⁽¹⁾ ביאור: אמרו נפש בהמתו ר"ל אפילו נפש בהמתו ואין צריך לומר אנשי ביתו.

⁽²⁾ ביאור: הפסוק ברור לפי פשוטו ובענין פרטי הוא מוסב על העוסק בעבודת השם ובידיעות טהורות ובכתבי הקודש שהוא יטול שכרו והעוסק בספרי הבל ובדברי זדים ומכזבים הוא כסיל.

⁽³⁾ ביאור: מצוד כמו מצודה והרשע מתאוה לחברת הרשעים והצדיקים לחברת הדומים להם.

⁽⁴⁾ ביאור: הטענה היותר קשה היא שיאמר לאדם אתה אמרת כן וזה מוקש רע מכמה פנים והצדיק ניצול ממנו לפי שהוא זהיר בדבריו.

⁽⁵⁾ בכ"י עמן.

⁽⁶⁾ ביאור: אמרו עצה לא ירצה בו כל עצה אלא עצת איש נאמן וחסיד וחכם ותכיר את נאמנותו במה שיקשיב לדבריו וישאלך על מה שלא ביררת לו אבל החסידות והתחכמה דברים מפורסמים.

⁽⁷⁾ כן הוא בכל הנוסחאות אבל קשה להבין למה העתיק כאן כעס בלשון אולת ואפשר שהיה בזכרונו הפסוק כ"ג.

⁽⁸⁾ ביאור: כמו שיאמרו המושלים הכסיל מכירים את כשלונם.

⁽⁹⁾ ביאור: יש בזה מדרגות שהאמונה מביאה את האדם לדבר אמת והמרמה תביאהו להיות עד שקר.

18 כס מן לאפש כבעגאת אלסיף ולסאן אלחכמא שפא:

הוא פי אמר אלדין כאלמפתרי ואלכאפר ואלמשייר באלסו ואלמאחל ואלגאמו וכמא פי כל פן מן דלך פואסיק מגרד. ופי אמר אלדניא אלדי יזיר פי גיר מוצעה פי אלביע⁽¹⁾ ויקר במא לא ילוס פי אלחכס ויצמן וידגל בין אלצעים בגיר מערפה ומא אשבה דלך⁽²⁾.

19 מנטק אלחק יתבת אלי אלאבד ואלי טרפה אללסאן אלמבטל:

יתצרף ארגיעה מן רגע⁽³⁾.

20 אלמכר פי קלב מתערצי אלשר וללמשירין באלסלאס אלפרח:

21 לא יצל אלי אלצאלח שי מן אלגל ואלטאלחון יעמהם אלשר: פי אלדניא באלאיה ופי אלאכרה באלחכס⁽⁴⁾.

22 יכרה אללה נטק אלכאטל ועאמלו אלאמאנה רצאה:

23 אלאנסאן אלנהיץ הו אלמחטוט באלמערפה וקלב אלגאהל ידעו אלגהל⁽⁵⁾:

יתצרף כוסה מן קולה ולקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו במכסת נפשות (שמות י"ב ד')⁽⁶⁾.

24 יד אלנשיטין תתסלט ואלמלולה תציר דמה:

כל מא כאן פי משלי מן חרוץ וחרוצים פהו נשאט ובעכסה כל רמיה מלל והוא פי אלדארין גמיעא⁽⁷⁾.

25 אלהם פי קלב אלמר יכפצה ואלאמר אלגיד יפרחה:

כמא קאל ארתחשסתא לנחמיה מדוע פניך רעים ואתה אין חולה אין זה כי אם רע לב (נחמיה ב' ב') פאלפאידה תרך אלאהתמאס אלמסרפה⁽⁸⁾.

26 אלצאלח אפצל מן צאחבה וטרק אלטאלמין תצללהם:

יעני אנה יבקי עליה אן לאצמה כמא אבקי יעקב עלי לבן ויחסן אלטפר בה אדא אמכנה כמא אחסן דוד ויוסע עליה אדא עאמלה כמא אשאר ר' יוחנן עלי תלמידה⁽⁹⁾.

⁽¹⁾ העתקנו בביאורנו מלה במלה ואפשר שרצה לומר האומר שיתן מחיר יותר גדול מחברו ויכריחנו להרבות הוצאתו או המוכר המונה את הלוקח בדברי שקר.

⁽²⁾ ביאור: הפסוק מדבר בדברי תורה על המקלל את רעהו והכופר ויועץ רע והולך רכיל והמדבר ברמיונות ובדברי העולם על המוסיק שלא כראוי במכירה ומגיד מה שאין צריך לו לפני בית דין והערב ומכנים עצמו בין בעלי ריב מבלי שירע דבר הריב.

⁽³⁾ ביאור: ארגיעה נגזר מן רגע.

⁽⁴⁾ ביאור: בעולם הזה על פי נס ובעולם הבא על פי גזר דין.

⁽⁵⁾ בכ"י ב' וג' אלגאהל ובכ"י א' חסר סוף הפסוק.

⁽⁶⁾ ביאור: כוסה נגזר מן במכסת (שמות י"ב ד').

⁽⁷⁾ ביאור: כל לשון חרוץ כמשלי הוא זריזות וכל לשון רמיה היא קיצה וזה בשני עולמות.

⁽⁸⁾ ביאור: תועלת הפסוק שלא ידאג אדם יותר מדאי.

⁽⁹⁾ ביאור: הצדיק יחמול על רעהו בריבו כמה שעשה יעקב עם לבן ויעשה טוב לאויבו

27 לא יצאדף אלמלול זאדה ומאל אלמר אלעזיז הו אלנשאט :
פי אלדארין גמיעא¹).

28 פי טריק אלעדל אלחיוה ודי סכֶּה לא מות פיהא :
יריד אן אלשר ואן קארנתה אלחיוה פתלך בעדה[א] אלמות ותואב אלצאלחין
לא מות בעדה²).

יג

1 אלאבן אלחכים קאבל אדב אלאב ואלדאהי מן לא יקבל זגרתה :
2 מן תמר קול אלרגל ינבגי אן יאכל אלכיר ותגד פי נפס
אלגדארין אלטלם :

נצף הו אלפסוק אלול אמר ואלתאני נצף ולדלך וצלת בה תגד³).

3 אלהאפט פאה הו חארם נפסה וכס מן שאק שפתיה במא הו
אנדקאק לה :

הואן אלקולאן מנצצאן פי אלכלאם אלהראם אלמנהי ענה⁴).

4 אלכסלאן נפסה משתהיה וליס שי ונפוס אלנשיטין תדסם :
פי אלדארין גמיעא אף קאל שמעו שמוע אלי ואכלו טוב ותתענג ברשן
נפשכם (ישעיה נ"ה ב') וקאל חנה עבדי יאכלו (שם ס"ה י"ג)⁵).

5 אלקול אלבאטל ישנאה אלצאלח ואלטאלח יסי ויכגל :
כדי ישאהר מן יסי אלי צאחבה ויבהתה כמא קאל אחאב לאליהו האתה זה עוכר
ישראל (מלכים א' י"ח י"ז) והו עלי אלחקיקה אלדי כאן עוכר כמא רד עליה אליהו
פקאל לא ענרתי (שם שם י"ח)⁶).

6 אלזכוה תחפט צחית אלטריק ואלטלאח ואלכטיה יזיפאן :

7 כס מן מסתגן בגיר שי ומתפאקר במאל כתיר :
הוא עלי וגוה מנהא עלי טריק אלוגראן אנך תרי מן ידעי אנה פקיר ולה מאל
או אנה גני וליס לה שי ומנהא כס ממן לה אליסיר יצלחה פיבקי עליה ומן יפסד
אלכתיר פיתלפה ומנהא כס מן מסבין יסתגני וגני יפתקר פי אמר אלדניא וכדלך פי

אחר שניצחו כמו שעשה דוד עם שאול ויהיה נדיב כמשאו ומתנו כמו שיעץ ר' יוחנן לתלמידו
(עיין בבא מציעא פ"ג א' אכל שם לא נזכר ר' יוחנן).

¹ ביאור: זה בשני עולמות (ועיין אמאנת דף כ"ח).

² ביאור: רוצה לומר שהרשע אף על פי שהוא חי סופו למות ואין מות אחר גבול הצדיק.

³ ביאור: החלק הראשון מן הפסוק הוא צווי והשני הוא מה שבנמצא וכן תרגמתי.

⁴ ביאור: שני חלקי הפסוק מיוחדים במת שאסור לבטא בשפתיו.

⁵ ביאור: זה בשני עולמות.

⁶ ביאור: אמרו יבאיש ויחפיר רוצה לומר עושה רע לחבירו ומביישו בדברי שקר כמו

שקרא אחאב לאליהו עוכר ישראל והוא בעצמו היה העוכר.

אלטאעאט ובשוב צדיק מצדקתו וגו' (יחזקאל י"ח כ"ד) ובשוב רשע מרשעתו (שם שם י"ח¹).

8 פדא נפס אלמר מאלה ואלפקיר מן לם יסמע זגרה אללה:

היא פי אלנדור ואלצדקאט ואלקראבין ומעני זגרה אללה האהנא אן אלמצאב הי זגראת אללה פמן ובה להא פנדר וקרב וצדק תגליץ כמא קאל ובה לאלהים תודה ושלם לעליון נדריך וקראני ביום צרה וגו' (תהלים נ' י"ד—ט"ז²).

9 נור אלצאלחין יתויד וסראג אלטאלחין יכמד:

לקב אלתויד האהנא באלפרח³).

10 עדא אן באלקחה תצנע אלמנאצאה ומע אלמתשאורין

אלחכמה:

יירד בהיא בחת אלמשנבין פי אלנשר ומכאברתהם ומנע מן דלך⁴).

11 אלמאל מן קבל אלגרור יקל ואלגאמע אלי ידה יכתר מאלה:

פי מאל אלדניא וחסנאט אלאגרה⁵).

12 אלצבר אלמתמאדי ימרץ אלקלב ושגרה אלחיוה אלשהוה

אלחאצרה:

כמא תשאחר אלצאבר ואלמנתטר פי עדאב ולדלך צמן אללה עו וגל ללצאברין זירא כמא קאל אשרי כל חוכי לו (ישעיה ל' י"ח) וקאל לכן חכו לי (צפניה ג' ח') וקאל אשר לא יבשו קוי (ישעיה ל"ט כ"ג⁶).

13 אלמזרי באמר ירתהן לה ומתקי אלוציה הו יסלם:

היא כמא אורא פלשתים ביצחק ואנוה יוסף בה ואהל גלעד ביפתח ואנוה דוד בה אז קאל לה אליאב אנכי ידעתי את זרונך (שמואל א' י"ז כ"ח) ואלגני אלגמיע אלי אלגמיע וכמא אורא סנבלט וטוביה בנחמיה ואצחאבה לקולהם וילענו לנו ויבזו עלינו (נחמיה ב' י"ט) ואלתנו אליהם לעשות לו נשבה בחצרי בית האלהים (שם י"ז ג'⁷).

¹ ביאור: בפסוק הזה ענינים רבים האחד יש שמראה עצמו כעשיר ואין לו כלום ויש שמראה את נפשו כעני והוא עשיר. והשני יש עשיר המפסיד את ממונו ויש עני שמצליח ושומר הדבר המועט שיש לו. וענין שלישי יש מי שהיה עשיר ויעני ויש שהיה רש ויעשיר וזה גם כן בצדיק שנעשה רשע ורשע שנעשה צדיק.

² ביאור: הפסוק מוסב על הנדרים וקרבות וגמילות חסדים ובהן ינצל האדם מהצרות והן גערת השם.

³ ביאור: טעם ישמח הולך וגדל.

⁴ ביאור: הפסוק מדבר על בני אדם שמבקשים ריב בדברי עיון ומתגאים על חבריהם והזהיר כזה.

⁵ ביאור: הכתוב מדבר על הממון בעולם הזה ועל מעשים הטובים לעולם הבא.

⁶ ביאור: אתה רואה שהמיתלים והמתחכים הם כואבים ולפיכך הבטיח השם שכר למיתלים לו.

⁷ ביאור: כמו שבוז פלשתים את יצחק ואחר כך נצטרכו לו וכן אחי יוסף עם יוסף ואנשי גלעד עם יפתח ואחי דוד עם דוד וסנבלט וטוביה עם נחמיה וחבריו.

14 שריעה אלחכים ינבוע אלחיוה ללזואל מן אוהאק אלמות:

15 אלעקל אלגיד יעמי אלחטוה ושריק אלגדארין צעב:

יעני יגב אן יסתצעב פלא יסלך פיהא. הדה אלצעובא מתל אלצעובא אלמצאפה אלי אלדוריה חתי לא תפלה כמא קאל אל נחל איתן אשר לא יעבר בו ולא יורע (דברים כ"א ד' ¹).

16 כל נהיץ יעמל אמרה במערפה ואלגאהל יבסמ גהלה:

כמא עלמת מן דוד אנה נאדא מן לה אבנא וחצרהא אלי אלמלך ויבקשו נערה יפה (מלכים א' א' ג') ואחשוורוש אמר בטלבהן ושנע אלאמר כמא קאל ויפקד המלך פקידים וגו' (אסתר ב' ג' ²).

17 אלרסול אלטאלס יקע פי שר ואלספיר אללאמין שפא:

היא פי תאדיה רסאלא אללה ואלנאס איצא ³).

18 אלפקר ואלהואן למגדב אלדב וחאפט אלעטה יכרם:

דלך פי אלדארין ⁴).

19 תרי אלשהוה אלכאינה תלד ללנפס ולדלך יכרה אלגהאל

אלזואל ען אלשר:

קד כנא קדמנא אן אלגהאל אנמא אסתכפו אללהו ואלהו ואללעב לאן לדתה האצרה ואסתתקלו אלחכמה ומא תאמר בה לבעד לדתהא וגעימהא ען באלהם ⁵).

20 מסאיר אלחכמא יתחכם ומראעי אלגהאל ירדו:

ללנפס זלך יקאל לה אלאלף לא בד מן אן יתעלם ממן יגאורה ויעאשרה שיא קלילא כאן אם כתירא ⁶).

21 אלכטאון יכלבהם שרהם ואללה יכאפי אלצאלחין בכיר:

22 אלכיר ינחל בני בניה איצא וקד ידכר ללצאלח אתאת אלכאמי:

כמא דכר לבני אסראיל מאל שבעה גוים אף קאל ובתים מלאים כל טוב וגו' (דברים ו' י"א) וליס הדי שרש כל קד ישא אלחכים אן יפעל דלך ⁷).

23 וכס מן מעאם יכון סימא אלפקר וכס מן מנסאף בגיר חכס:

⁽¹⁾ ביאור: אמרו ודרך בוגדים איתן ירצה בו שראוי לאדם שיחשוב דרך בוגדים כדרך קשה ושלא ילך בה כמו שנחל איתן הוא נחל קשה עד שלא יעבר.

⁽²⁾ ביאור: כמו שצוה דוד לבקש נערה אחת והביאוה אליו ואחשוורוש צוה לבקש נערות רבות בדרך מגונה (עיין מגילה י"ב ע"ב).

⁽³⁾ ביאור: זה בשליחות השם ובשליחות בני אדם.

⁽⁴⁾ ביאור: זה בשני עולמות.

⁽⁵⁾ ביאור: כבר הקדמנו שהשחוק וההוללות קלים בעיני הכסילים מפני שתענוגם נמצא מיד והחכמה כבדה בעיניהם מפני שחענוגו רחוק מאד.

⁽⁶⁾ ביאור: יש מדה באדם הנקראת ההתחכרות שבהכרח ילמד מחבריו מעט או הרבה.

⁽⁷⁾ ביאור: כמו שהיה צפון לבני ישראל חיל שבעה גוים וזה יארע לפעמים ברצון השם.

מענאה רבמא יאכל אלמר אכלא פיון פיהא¹) פקרה כאלרגיב בחצרא אלמלוך
פי אלדניא או כאלפאעל מעציה פתהלכה פי אלארז. ואלדי יביר בגיר חכם לים
בחכם מן ענר אללה כל לא יערף חכם אללה נטיר קולה הוא ימות באין מוסר
(משלי ה' כ"ג) ואיצא וינועו בבלי דעת (איוב ל"ו י"ב). ויתגה אן נקול אנה ימות בגיר
חכם אלעאדא אעני כנרק או חרק או [מא] מאתלהמא²).

24 אלצאד קציבה שאני ולדה ואלמחבה יבאברה באלאדב:
לעלה יטן אן ולך שפקא ואנמא הו קסוה או יגריה עלי אלפסק ואלסרק
ואלהתק³).

25 אלצאלח יאכל שבע נפסה ובטון אלטאלמין תנקין⁴):
כמא עלמת מן נחמיה ואלולאה⁵) אלדין מן קבלה או קאל והפחות הראשונים
אשר לפני הכבירו על העם ויקחו מהם בלחם ויין (נחמיה ה' ט"ו) ואמא הו פקאל
הפחה לא אכלתי (שם י"ד)⁶).

יד

1 אלחכימה⁷) מן אלנסא תבני ביתהא ואלגאהלה בידהא תהדמה:
לאנך תעלם מן אביגיל אנהא נלצת זוגהא ונעממה מן אלתלף כמא קאל
ותפל על רגליו וגו' (שמואל א' כ"ח כ"ד) אל נא ישים אדני את לבו וגו' (שם כ"ה)
שא נא לפשע אחיך (שם כ"ח) ואן איזבל אשארית בקתל נבות פאהלכת אחאב ונפסהא
כמא קאל ותכתב ספרים בשם אחאב (מ"א כ"א ח') וסאיר אלקצה⁸).

2 אלסאלך באסתקאמתה תקי אללה ואלראיג פי טרקה מזרי בה:
8 פי קול אלגאהל עצא אלאקתדאר ונטק אלחכמא יחפטהם:
לאנך⁹) תראה יתכלם בפטאטא ובשאטא ואלעלמא ברפק ודעה¹⁰).

4 כמא אן מן עדם אלבקר ינדהין אלבר ובתרה אלגלאת בקותהא:
יקול פי הדא אלמתל אן אלגאהל יתוהם אן אלאמור אנמא באבהא וסבילהא
ואלתשרק אליהא מן אלענף ואלכר ואלצעובה מתל פלאחא אלארין אלתי לא תכון

(1) אפשר שצ"ל סימא.

(2) ביאור: כמה פעמים יאכל אדם ומראה באכלו את עניותו הן בעולם הזה כשאוכל
בפני מלך כרעבתן הן בעולם הבא כשעובר עבירה שתאבדהו. ואמרו בלא משפט אין רוצה בו מבלי
משפט השם כי אם מבלי שידע משפט השם או במיתה משונה כגון שיטבע בים או שישרף.
(8) ביאור: אמרו חושך וכו' ר"ל אולי יחשוב האב שהוא יחמול על בנו ואינו כן
שירגילו לעשות הרע.

(4) עיין אמאנאת 292. — (5) בכ"ו ואלולא.

(6) ביאור: כמו שהפחות שלפני נחמיה הכבירו על העם והוא נשמר מזה.

(7) עיין אמאנאת 224.

(8) ביאור: כמו אביגיל שהצילה נבל מיד דוד בחכמתה ואיזבל שאיכדה אחאב באולתה.

(9) בכ"ו לכנך.

(10) ביאור: הכסיל ידבר קשות והחכם ידבר בנחת.

אלא בתעב ואנתהאד ולא יעלם אן אלרפק אבלג. וקד ובך אללה במתל דלך וקאל אפרים עגלה מלמדה אהבתי לרוש זרעו לכס לצדקה וגו' חרשתם רשע וגו' (הושע י"א—י"ג) טאל מא תוהמתם דלך פאבדלוה באלבר ואלרפק¹).

4 אלשאהד אלאמין מן לא יכדב ואלמתפיה באלכדב שאהד זור : מענאה לעל אלמחרת באבאטיל²) ימן אנהא לא תכתב עליה שהאד³ זור והי עליה כדאך אד אלסאמעון יחקקונהא³).

6 יטלב אלדאהי אלחכמה ולא יגדהא ואלמערפה עלי אלפהם סהלה :

ידיד מן אנתמע לה אלזמס[ה] אלזמור⁴).

7 מר⁵ מן קבאלה⁶ אלרגל אלגהאל ואלא פלם⁷ תערף שיא מן אקואל אלמערפה :

דלך כמא קאל דוד אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי (תהלים ל"ט ב') ופי היא אלפסוק כלמה מצמרה⁸ הי ואלא⁸).

8 חכמה אלנהיץ תפיה אחואלה וגהל אלגהאל מברהם :

יעני אן מברהם הו גהלהם⁹).

9 יתרגם ען אלגהאל אתמהם ובין אלמסתקימין אלרצא :

דאת¹⁰ קולה תהדיד יקול אן אתמך ישחר עליך ויתרגם ענך¹¹)

10 אלקלב יעלם מרארה נפסה ופי פרחא לא יכאלטה אגנבי :

יעני הו ינפרד בגמה וסרורה לו שני או שני אצעאפא לס יקף אלמשכא אליה ולא אלמשכור ענדה עלי אלחקיקה¹² כהו פאדא כאן אלזמר כדאך פלא תשך פאנהם מע מא לס ינפעוך רבמא לס יצדקך¹²).

¹ ביאור : הכסיל יחשוב שצריך לעשות הכל בקושי כמו שעובדים את האדמה בעצבון ואינו יודע שיש לנחת יתרון על חקושי כמו שהוכיח הנביא ואמר אפרים וגו' זרעו לכס וגו' חרשתם וגו' ופירושו זמן רב חשבתם זה (שאתם צריכים להרוש ולשדר ולרוש) עשו במקום זה צדקה וחסד.

² בכ"י באלבאטל.

³ ביאור : אולי ידמה בגפשו המספר דברי כזב שאין זה נחשב לו לעדות שקר ובאמת הן כעדות לפי שהשומעים דבריו חושבים אותם לאמת.

⁴ ביאור : הנכון מי שיש לו חמשת הדברים (עיין בפתיחה 15).

⁵ ובכ"י ב' סר.

⁶ בכ"י ב' וג' מקאבלה.

⁷ בכ"י א' פלו.

⁸ ביאור : יש בזה הפסוק מלה נסתרת והיא אם לא ושעורו ואם לא כל ידעת.

⁹ ביאור : רצה לומר שמרמת אוילים היא כסילותם.

¹⁰ בכ"י דאד.

¹¹ ביאור : מפחיד את הכסיל ואומר שאשם הכסיל יעיד על אולתו.

¹² ביאור : האדם לבדו יודע שמחת לבו ויגונו ועל כן הוא טוב לו להעלימם מהזרים לפי שלא יועילו לו ואולי לא יאמינו לו.

11 בית אל־שאלמין ינפד וכבא אלמסתקימין יפרע:

פי אלדניא עלי סביל אלאיף ופי אלא־זרה באלחנם⁽¹⁾.

12 כם מן טריקה מסתקימה בין ידי אלמר עאקבתהא טרק אלמות:

דלך מא סר אלטבע וסא אלעקל⁽²⁾.

13 ואלצחך איצא יוגע אלקלב ועאקבה אלפרחה תרחח:

היא תאין פימא נהי ענה מן אלצחך ואלפרח⁽³⁾.

14 סיסתכתר מן טרקה אלגאש אלקלב ומן פוקה אלרגל אלגיד:

דלך כמא יצגר אלגאש מן גשה באלואגב וליס ינבגי ללצאלח אן יצגר מן חסנאתה⁽⁴⁾.

15 אלגאפל יצדק בכל אמר ואלנהיץ יפהם רשדה:

כמא צדק חנון קול אצחאבה פי דוד חין קאלו לה הלא בעבור לחקר ולהפך ולרגל וגו' (מ"א י"ט ג') פוֹתֵב אלי רסלה פחלק לחאהם וקשע אקביתחם ואלצאלח לא יקבל כמא קאל גרליהו ליוחנן בן קרח כי שקר אתה דובר אל ישמעאל (ירמיה מ' טז) כל יפעל כמא אמר אללה ודרשת וחקרת ושאלת היטב וגו' (דברים י"ג ט"ו)⁽⁵⁾.

16 אלחכים יתקי ויזול ען אלשר ואלגאהל יתגאזז ויתק:

פאול אלגאהל מן יתכל עלי אלחסהיל ואגהל מנה מן יתכל עלי בעיץ חסנאתה ואגהל מנהמא מן יתכל עלי אלרחמה ואגהל מנהם מן יתכל עלי אלחעמיל פי אלאול יקול אלכתאב דברו לנו חלקות וגו' (ישעיה ל' ג') ופי אלחאני הגנוב רצוח ונאוף וגו' ובאתם ועמדתם לפני וגו' (ירמיה ז' ט'—י') ופי אלחאלת ויזכרו כי אלהים צורם וגו' ויפתוהו בפיהם וגו' (תהלים ע"ח ל"ה—ל"ו) ופי אלדאבע ויאמרו לא יראה יה וגו' (שם צ"ד ז') ואלחכים יתקי דלך אנמע⁽⁶⁾.

17 קצר אלמהל מן עמל אלגהל וכם מן די המם מבגויץ:

יעני כם ממן מעה אנאף ותאיד יבנצה אלנאם ויקולון מא אשר תואניה ויאמר פלא ילתפת אלי קולה. פאצבר ותרפק אף צח לך אן אלעגלה מן אוצאף אלגהל⁽⁷⁾.

18 תרי אלגפל קד אנתחלו אלגהל ואלנהצון יתתוגון באלמערפה:

(1) ביאור: בעולם הזה על פי גס ובעולם הבא על פי הגזרה.

(2) ביאור: אמרו דרך וכו' ר"ל מה שישמח הטבע וירע לשכל.

(3) ביאור: הכתוב מדבר בפרט על מה שאינו ראוי לצחק בו ולשמח עליו.

(4) ביאור: צריך שיקוץ הרשע ברשעתו והצדיק אין ראוי שישבע מלעשות טוב.

(5) ביאור: כמו שהאמין חנון כמה שאמרו חבריו על דוד אבל הצדיק אינו שומע לכל

דבר כמו שגרליה לא האמין לדבריו ונהג בן קרח על ישמעאל אבל הוא דורש וחוקר.

(6) ביאור: הכסיל מאמין אם ידברו אליו המוכיחים חלקות או יבטח על איזה מעשים

טובים שעשה או על רחמי האל או יחשוב שהשם לא ישגיח על מעשי בני אדם ויש פסוקים

באלו ארבעה מיני הכסילות וההכס ישמר מכולן.

(7) ביאור: הרבה פעמים ישנאו בני אדם האיש העושה את מעשיו בנחת ומעצר רוח

ומלינים עליו אבל ראוי להיות מתון לפי שהחפזון הוא מתארי הכסילות.

19 ינבני אן ינכפץ אלאשראר בין ידי אלגיאד ואלטלחא עלי
אבואב אלצאלחין:

יעני ליתעלמו מן גורדם וצלחהם⁽¹⁾.

20 חתי לצאחבה יבגץ אלפקיר ומחבו אלגני כתירון:
היה איצא חכאיף אלונדאן והו ענדהם⁽²⁾ מדימום⁽³⁾.

21 פאלמזרי בצאחבה כדאך מכטי ואלראוף באלמסכין טובאה:
ודת פי אלצאראג כדאך לאני עטפת בה עלי אלפסוק אלול אלי קאל פיה
אן אצחאב אלמסכין ישנונה ויזרון בה פסמאהם אלנבי מטיין⁽⁴⁾.

22 אלא יצל מתערצו אלשר וינאל אלבר ואלחק מתערצו אלכיר:
האחנא כלמה מצמרה הי וימצאו⁽⁵⁾.

23 כתיר מן אלגהד יכון לפצל וכס מן בלאם הו לנקצאן:
כסא הו מעלום אן אלמר עלי מא לס יתבלם בה אקדר מנה עלי מא תכלם
בה ואנה אן תכלם בכלמה מלכתה וקבל אן יתבלם בהא הו מאלכהא⁽⁶⁾.

24 תאג אלחכמא דלך גנאהם וגהל אלגהאל גהלהם:

מרודה פי הדי אן אלעלמא סארון בעלמהם ומן אלגהאל מן יגהל אנה גאהל
בל יתוהם אנה עאקל ודלך אנהם עלי תלאתה צרוב גאהל (אן) יעלם באנה גאהל
איאה נאדת אלחכמא וקאלת ונסילים הבינו לב (משלי ח' ו') וגאהל יתוהם אנה עאלם
פיה קאלת ראית איש חכם בעיניו (שם כ"ו י"ב) וגאהל יקדר עלי סאיר אלנאם אלגהל
פיה קאלת וגם בדרך כשהסכל הולך (קהלת י' ג') והדיאן אלקריבאן יגהלאן גהלהמא⁽⁷⁾.

25 אלשאהד אלחק יכלץ אלנפוס ואלמתפוח באלכדב דו מכר:

26 אלסאלך בתקוי אללה לה מיתאק עז ולבניה יכון מכנא:
פי הדי הולך מצמר⁽⁸⁾.

27 תקוי אללה ינבוע אלחיוה ללזואל מן אוהאק אלמות:

28 בכתרה אלקום בהא אלמלך ובכלו אלחוב אנדקאק אלזויר:

(1) ביאור: רוצה לומר למען ילמדו מהם לעשות הטוב.

(2) אפשר שצ"ל ענדה ר"ל בעיני החכם.

(3) ביאור: החכם יספר מה שבמציאות וזה דבר מגונה.

(4) ביאור: הוספתי בהעתקתי מלת כדאך (= כן) לסמוך זה הפסוק לפסוק הקודם לומר
שהשונא את רעהו מפני עניוהו נקרא חוטא.

(5) ביאור: שיעורו וימצאו חסד ואמת.

(6) ביאור: ידוע שאדם קודם שידבר הוא מושל בדבריו ואחר שדיבר דברו מושל בו.

(7) ביאור: החכם שמח בחכמתו ויש כסיל שיחשוב עצמו לחכם לפי שהכסילים על שלשה
מינים מי שידע שהוא כסיל ומי שהוא חכם בעיניו ומי שחושב האחרים לכסילים ועל שני
מינים האחרונים הכתוב מדבר.

(8) ביאור: שיעורו ההולך ביראת יי'.

29 אלטויל אלמהל כתיר אלפהם ואלקציר אלרוח כתיר אלגהל:
לקב אלכתרֶה האהנא באלארטפאע אד קאל מרים⁽¹⁾.

30 אלקלב אלמעאפי חיוה אלבדן ואלגירה סום אלעטאם:

הוא משאחד פי אמור אלדניא אן אלחאסדין פי גהד ובלא ופי אמר אלגהרֶה
מן יחסד אהל אלנצב ואלמעאצי פהו פי בלא ועדאב ומנהא קאל אל תקנא באיש
חמס וגו' (משלי ג' ל"א) אל יקנא לבך בחטאים וגו' (שם כ"ג י"ז)⁽²⁾.

31 גאשם אלפקיר קד עיר צאנעה ואלמכרמה הו אלראוף
באלמסכין:

הוא אלנשם לים הו פי אלמאל ואנמא הו פי אללקא ואלסלאם ואלמנאטרֶה
לאנה צד ומכברו⁽³⁾ ואלאשארה באלואו אלדי פי ומכברו תומי אלי אללה גל גלאלה⁽⁴⁾.

32 פי שדֶתה⁽⁵⁾ ינרחי אלפאסק ואמא אלצאלח פהו יסתכן פי
נכבתה:

מענאה אן אלרשע הוא חלת בה אפה אוראר פי שניאנה כמא קאל פי אחו
ובעת הצר לו ויוסף למעל בה' (ד"ה ב' כ"ח כ"ב) ואמא דוד ותצר לדוד מאד וגו'
ויתחזק דוד בה' אלהיו (ש"א ל' ו') וכדלך יחזקיהו וגיריהם⁽⁶⁾.

33 פי קלב אלפהם תחל אלחכמה וענד אלגהאל תעלם⁽⁷⁾ גרבתהא⁽⁸⁾:
אלא תרי אן אלעאמי הוא סמע כלמה מן אלעלם פהו יטלב אלחבאהי בהא
פיקולהא פי גיר מוצעהא מן אלמנאלם וגיר וקתהא מן אלזמאן ולא יוריהא עלי מא
ינבי ואן עורץ פיהא באדני שי וקה⁽⁹⁾.

34 אלזכוה תרפע אמֶתהא ועאר אלאחזאב אלכטיה:

חסד האהנא מתל ואיש אשר יקח את אחותו (ויקרא כ' י"ט) ומשתק מן
קולה פן יחסדך שמע (משלי כ"ה י') וקד עלמת אן זכוה אלקיני ללצתהם ויעירון
אהל סדום וכנען ומצר וגיריהם במא אלמאו⁽¹⁰⁾.

(1) ביאור: מרים אולת טעמו כאן רב אולת.

(2) ביאור: הן בדברי העולם הזה שרעי עין הם בעצב וצרה תמיד הן בדברי העולם
הבא שהמקנא באנשי חמס הוא געגש.

(3) לשון הגאון אינו ברור שמלת עושק אינה הפך מכברו.

(4) ביאור: אמרו עושק אין טעמו כאן שיעשוק אותו בממונו אלא שלא ישאל בשלומו
ואינו מקבלו בסבר פנים יפות לפי שהוא הפך מכברו. והואו של מכברו מוסכת אל השם.

(5) כ"י ב' וג' שרה.

(6) ביאור: כשהרשע ברע הוא מחזיק ברשעתו כמו אחו והצדיק בעת צרה מתחזק
בשם אלהיו כדוד וחזקיהו.

(7) בכ"י ב' וג' תפהם.

(8) "תודע זרותה" ר"ל שהכל מכירין שאין אצלם מקום החכמה.

(9) ביאור: כשהכסיל למד דבר חכמה מבקש להתפאר בו ואומרו שלא במקומו ושלא
בזמנו ומביאו שלא כראוי ואם יטענו עליו אין יכול להשיב.

(10) ביאור: חסד טעמו כאן חרפה ונגזר מן יחסדך ובידוע שהקיני נצלו בצדקתם
(שמואל א' ט"ז ו') וחמאת אנשי סדום וכנען ומצרים גרמה להם קלון.

35 רצא אלמלך לעבד עאקל¹) ועברתה תכון עלי אלמסי:
הוא פי מלך אלמלך גל תנאה ופי מלך אלנאם איצא²).

טו

1 אלמרד אללין ירד אלחמיה ואלכלאם אלשאק יצעד אלגצב:

כמא עלמת מן רחבעם אנה חין קאל לקומה קטני עבה (מ"א י"ב י"א) קאלו לה
מה לנו חלק בדוד (שם ט"ו) ומן קאיד אחויה אלתאלת ומא רד עלי אליהו תיקר נא
נפשי וגו' (מ"ב א' י"ג) כיף נאלה בלאף אלקאידין אלאולין. ופי אמור אלדין אן
שמעיה ועט רחבעם וקומה פרדו עליה מרדא חסנא ויכנעו שרי ישראל והמלך ויאמרו
צדיק ה' (דה"ב י"ב ו') כיף נאלהם בלאף מא נאל יוחנן ושריה ובני עיפי³) אלדין
רדו עלי ירמיהו מרדא שאקא וקאלו הרבר אשר דברת בשם ה' איננו שומעים אליך
(ירמיה מ"ד ט"ז)⁴).

2 לסאן אלחכמא יגוד אלמערפה ופם אלגאהל ירוי אלגהל:

מענאה אן אלעאלם יגוד אלעבארה ויקרב אלמסחגלקה אלי אלאפהאם
ואלגאהל ירוי אלשי עלי אסמג עבארה ואקבח תאויל⁵).

3 פי כל מוצע עינא אללה תטלע אלאשראר ואלאכיאר:

מעני דלך עלמה⁶).

4 צדק אללסאן שגרה אלחיוה ואלזיות פיה כסר אלרוח:

לקב אלצדק האהנא באלשפא. דלך כאלמפתי אלדי יסלה אחד אלצצמין
פאן הו צדקה אלפתיא קלל תעבה ואן הו קצר אלתקרב אליה וקאל לה אלחק מעך
אתעבה ועדבה ואלחק בה אלאתם ואלאסם אלסו וליס ינפעח דלך מע אלהאבם שיא⁷).

5 אלגאהל ירפין באדב אביה וחאפט אלעטה ינהין:

6 פי בית אלצאלח אלותאק אלכתיר ופי גלה אלפאסק אלפציוחה⁸):

פי אלעאגל איה מעגזה ופי אלאגל חכם קאטע⁹).

¹) כ"ו א' אלעבד אלעאקל.

²) ביאור: הפסוק מוסב על מלך המלכים וגם על מלכי ארץ.

³) אלו השמות נזכרו בירמיהו מ' ח'.

⁴) ביאור: בידוע שרחבעם דבר קשות עם העם ונפרדו עשרת השבטים ממנו והשר
השלישי של אחאב דבר בנחת עם אליהו והציל את נפשו. ובעניני האמונה ידוע מה בין רחבעם
ועמו שחשיבו בנחת לשמעיה ובין יוחנן ושריה וחבריו שדברו קשות עם ירמיה.

⁵) ביאור: החכם ייטיב לפרש ולברר דברים הסתומים ופירושי הכסיל הם מגוונים ומכוערים

⁶) ביאור: ר"ל שהשם יודע.

⁷) ביאור: מרפא לשון טעמו כאן אמתת הלשון. וזה כשישאל אחד מבעלי דינים עצת
חכם על ריבו צריך ששייכוהו כפי אמת ואז ימעט את יגיעת השואל ואם לא יעשה כן כדי להיות
רצוי לו ירבה את עמל השואל ויתן עליו שם רע ולא יועיל לו אצל הדיין.

⁸) עיין אצול ע' 521 ש' 21.

⁹) ביאור: על דרך מופת בעולם הזה ועל פי גזר דין בעולם הבא:

7 שפתא אלעלמא תדרִי אלמערפֿה וקלֿב אלגהאל לים כדלֿד:
יעני אן אלעלמא יביחון כחִיר מא ענדהם ואלגהאל ישחון עלי אלגנתֿה אלתי
תקע להם⁽¹⁾.

8 דבֿח אלפֿאסקין ממֿא יכרה אללה וצלוֿה אלמסתקימין רצֿאה:
מעני דלֿך אן אלצלוֿה הי אכֿף מונֿה מן אלדבֿאית והי מן אלצאלח אפֿצל מן
אלדבֿח מן אלטאלח לאן אלצאלח יצלי לא עלי דנב ואלרשע אנמֿא יקרב עלי
כֿשיֿה וכמֿא קאל הנה שמוע מוזבֿח טוב (ש״א ט״ו כ״ב)⁽²⁾.

9 ויכרה אללה טריק אלפֿאסק ויחבֿ כאלב אלזכוֿה:
יעני באלכלב שדיד אלטלב⁽³⁾.

10 אדבֿ סו לתארך אלסכיל ושאני אלעטֿה יהלך:
פי אלדניא במענוֿה ופי אלאכֿרה בפצל אלחכֿם. ואלאדבֿ אלסו הו אלאפֿאת
אלעטימֿה⁽⁴⁾.

11 אלתיֿרי ואלאבֿאדֿה מבֿשופֿאן ענד אללה פכֿיף קלוב בני אדם:
אלתיֿרי הו אלתיֿראב ודאר אלאבֿאדֿה הו אלקבר ואנמֿא צרב אלמתלֿ בהדין
לאנהמֿא אעמק שי נעלמֿה יקול ללנאס לא תתוהמו אן מא תסרֿוה פי אנפֿסכֿם
יכֿפי עלי אללה פהל יכון אעמק מן הדין נטֿיר קולה ערום שאול נגדו ואין כסות
לאבֿרון (איוב כ״ו ו')⁽⁵⁾.

12 תגֿד אלדאדי לא ישא אן תעטֿה ולא ימצי אלי אלעלמֿא:
אלאול לא יריד אן תעטֿה כֿאצֿה ואלתֿאני ולא יחצר מגלם עאלם פישתֿרך
פי עטֿתה מע עואם אלנאס⁽⁶⁾.

13 אלקלב אלפֿרח יחסן אלוֿגה ובמשקֿה אלקלב תכתֿאב אלרוח:
כמֿא טֿהר יוסף עלי מא פי קלב סריסי פרעה למֿא ראי וגוההם כלחֿה והנֿם
זעפֿים (בראשית מ' ו') וכדלֿך שר הסריסים קאל לדניאל חנניה מישאל ועזריה אשר
למֿה יראה את פניכֿם זעפֿים וגו' (דניאל א' י')⁽⁷⁾.

(1) ביאור: ר"ל שהחכם מפזר את ידיעותיו הרבות והכסיל כילי בדבר הקטן שיודע.
(2) ביאור: ואף על פי שהתפלה יותר קלה מן הקרבן תפלת הצדיק רצויה מקרבן
הרשע לפי שהצדיק מתפלל מבלי שיחטא והרשע יקריב אחר שחטא.
(3) ביאור: אמרו מרדך ר"ל המבקש בכל כוחו.
(4) ביאור: ירצה במוסר רע המכות הגדולות הבאות על דרך מופת בעולם הזה ובעולם
הבא בגזר דין.
(5) ביאור: שאול הוא העפר ואבֿרון הקבר עצמו ואמר שאין דבר עמוק משניהם והם
גלויים לפני השם וכל שכן מה שבלב האדם.
(6) ביאור: לא ירצה הלך שתוכיחוהו בינך לבין עצמו ולא ילך לבית המדרש לשמוע
דברי מוסר עם הקהל.
(7) ביאור: כמו שידע יוסף מה שבלב שני סריסי פרעה בראותו את פניהם זעפֿים
וכמו שהיה ירא שר הסריסים שיהיו פני דניאל וחביריו זעפֿים.

14- קלב אלפהם יטלב אלחכמה וקצד אלגהאל יראעי אלגהל:

היה איצא חכמה מא ונר⁽¹⁾.

15 כל איאם אלצעיה אלראי רדיה וגודה אלקלב הו שרב דאים:

הוא אלעני לים הו פקיר בל צעיה אלעקל ואלגיד אלעקל סרורה דאים אפצל מן אלשרב כמא קאל כי טובים דדיך מיין (שה"ש א' ב')⁽²⁾.

16 לקליל בתקוי אללה כיר מן כנו כתיר פיה אלאהאמה:

אי אלמחק. הואן פי אלמאל אלחלאל אלקליל ואלחראם אלכתיר וקולה הוא פי אצראג אלעשור וחוקק אללה⁽³⁾.

17 ולבאקה מן בקל ומחבה הנאך כיר מן תור מעלוף מעה שנאה:

הוא עלי צרבין אמא פי מחבה אלנאם פכמא אצד דוד למסח רגפאן מן אחימלך אחב אליה מן אלאכל ענר שאול טעאם אלמלך ופי מחבה אללה כאן גוע ערו החזה אצלח מן אלאכל ענר ירבעם אצד אעריץ עליה פאנאבה אם תתן לי את חצי ביתך ונני (מ"א י"ג ח')⁽⁴⁾.

18 דו אלחמיה יחרץ אלצבב ואלטויל אלמהל יקרר אלכצומה:

19 טריק אלכסלאן כאלמסיגה⁽⁵⁾ באלחדק וטרק אלמסתקימין כאלצה:

אלחדק נוע מן אלשוך ואלמוגור מן אסמאיה פי אלמקרא אהנאן⁽⁶⁾. והוא אלקול יעם כסלאן אלטאעה ואלתכסב הו כאנה ימשי פי שוך לים ינבעת⁽⁷⁾.

20 אלאבן אלחכים יפרח אבאה ואלאנסאן אלגאהל יזרי באמה:

כא קיל פי אלאב מפרד[א] או פי אלאם מפרד⁽⁸⁾ פהו לגמיעהמא כמא צדרנא⁽⁸⁾.

21 אלגהל פרחה ללנאקין אלעקל ודו אלפהם יסהל מסירה:

22 פסך אלאפכאר מן עדם סתר⁽⁹⁾ אלסר ובכתרה אלמשירין

תלבת:

(1) ביאור: החכם יגיד מה שמצא.

(2) ביאור: באמרו עני ירצה חסר לב וחכם ישמח בשכלו יותר מבמשתה יין.

(3) ביאור: אמרו מהומה ר"ל קללת השם. ואמר שטוב מעט מדבר המותר מתון רב מדבר האסור וזה במעשרות ומה שחייב אדם ליתן לה.

(4) ביאור: הכתוב מדבר הן באהבה שבין אדם לחבירו כמו שהיה לחם אחימלך יותר חביב לדוד משולחן שאול המלך הן באהבת השם כמו שלא רצה ערו החזה לאכול אצל ירבעם.

(5) בכ"י ג' כאלמבסוטה.

(6) ר"ל כאן ומיכה ז' ד'.

(7) ביאור: מלת חדק ענינו מין קוץ והוא שם הנמצא שתי פעמים במקרא והעצל בדבר מצוה או במשא ומתן הוא כהולך על קוצים לאט לאט.

(8) ביאור: שני המאמרים כוללים האב והאם כמו שהקדמנו.

(9) בכ"י ב' וג' כתם.

כתמאן אלמור אלתי לא לטא פיהא לים במנכר אף הו אחר וגוה אלדבר סמא
אן כאנת הנאך תקיף אעני לוף כמא כאן אברהם יצחק ודוד וירמיה בכתמאן¹) אמורהם
אעני קצה אחתי היא (בראשית י"א י"ט) וקצה המלך המלך צוני דבר (ש"א כ"א ג')
וקצה מפיל אני תחנתי לפני המלך (ירמיה ל"ח כ"ו)²).

23 ללמר סרור בגואב פיה ואלכלאם פי וכתה מא אחסנה:
יריד בה חצור אלגואב וסרעתה לים³) מן גיר גהתה לאנה לו כאן בואך לכאן
אלנאם באנמעם נאטרין מחנאנין לכן מן גהתה⁴):

24 סביל אלחווה פי עלו ללעאקל לכי יזול מן אלגחים אלספלי:
פי אלדארין גמיעא⁵).

25 אללה יקלע בית אלמקתדרין וינצב תכום אלצעפא:
דבר מן גמלה אלצעפא אלמנה כמא דבר מן גמלה אלחריר חרב אף קאל כי
חרבך הנפת ותחללה (שמות ב' כ"ה) ומן גמיע אלצענאם מולך ושביה היא מן
אלמסתעמל⁶).

26 יברה אללה אפכאר אלסו⁷) ואקואל אלחכמה מאהרה:
לקב אלחכמה האהנא באלנעמה עלי מא קדם דרכיה דרכי נעם (משלי ג' י"ז)⁸):

27 אלטאמע טמע הו פאצה אהלה ושאני אלמואהב יחיא:
אראד בה אלמואהב אלחראם מתל מא אף אמרפל ואצחאבה מן ברע וברשע
ואצחאבהמא ועלי אנהא כאנת חלאלא לאברהם אבאהא וקאל אם מחוש ועד שרוך
נעל (בראשית י"ד כ"ג) וכמא עלמת אן אלישע רד עלי נעמן אלבדור אלהה
ואלפצה וגחוי אסף עליהא ומא כאן מן כסבה⁹).

28 קלב אלצאלח ידרם מא בה יגיב ופם אלטאלחין ירוי אלשרור:
מעני היא הו מא יתעב אלמוחרון ואלרבוניון פי מא ידרון בה עלי אלמלחין
ואלמלאפין והודא תרי לצומהם אנמא הם אבדא פי טלב ענתה¹⁰):

¹) אפשר שצ"ל יכתמון.

²) ביאור: מותר לאדם לכסות הדברים שאין בהם חטא ובפרט במקום סכנה כמו שעשו
אברהם ויצחק ודוד וירמיה.

³) נראה שצ"ל לים יריד בה חצור אלגואב וסרעתה מן גיר גהתה.

⁴) ביאור: לא רצה בזה שישימה אדם במהירות תשובתו אם איננה כראוי שאם היה כן
יהיו כל בני אדם בעלי שכל וחרופים אבל צריך שתהא התשובה נכוחה.

⁵) ביאור: בשני עולמות.

⁶) ביאור: הזכיר האלמנה במקום העניים כמו שהזכיר חרב במקום כל כלי ברזל ומולך
במקום כל האילים.

⁷) בכ"ו ב' וג' אלשר.

⁸) ביאור: אמרי נעם הם כאן אמרי חכמה כמו שאמר למעלה דרכי דרכי נעם.

⁹) ביאור: ירצה בו המתנות האסורות כמו השלל שלקחו אמרפל וחביריו מאויביהם
ואברהם מאם בו אף על פי שהיה מותר לו וכן אלישע לא קיבל מתנות נעמן ועבדו גיחוי נעצב
על זה ולקחן ונענש.

¹⁰) ביאור: כמו המיחדים והרבנים המתניעים בתשובותיהם על הכופרים והמתנגדים ואלו
האנשים אינם מבקשים כי אם הרע.

29 (לדלך¹) אללה בעיד מן אלטאלחין וצלוה אלצאלחין יסמע:
30 כמא אן נור אלעינין יפרח אלקלב כדאך אלכבר אלצאלח
ידסם אלעטם:

אלקיאם פי דלך קריב אף המא חאסתאן יידאן אלעצוין²).

31 אדן סאמעה עטה אלחיוה ענד אלעלמא תוגד:

יעני אלעטה לא יסתמעדהא אלא חכים³).

32 אן מגדב אלעדב לזאהר פי נפסה וקאבל אלעטה למקתן קלבא:
לקב אלחכמה באלקלב אף הי תחל פי אלקלב כמא חסמי אלערב אלמטר
סמאא לנוולה מן אלסמא⁴).

33 תקוי אללה אדב אלחכמה ועקובה אלכשווע אלכראמה:

קולה יראת ה' מוסר חכמה ערפנא בה אנה לא תקוי אלא בחכמה ומא תודב
הי בה ותסוס אלמר ואומי מן קולה ולפני כבוד ענוה אלי עכסה אלדי הו ואחר ענוה
כבוד ואלקולאן ואחר⁵).

מז

1 ללאנסאן מצאף קלבה ומן ענד אללה נטק לסאנה⁶:

אמא לאדם מערכי לב פהו יויד אלקול באלאמתיאר אף נסב פעל קלב
אלאנסאן לה ולכן ומה מענה לשון הו יוסס⁷) אלקול באלזבר וליס חקיקתה כדלך
לאנה אנמא אשאר אלי אלבניה אלצליה אן אללה אעטא אלאנסאן קוה אלנטק
נפיר קולה און שמעת ועין ראה ה' עשה גם שניהם (משלי כ' י"ב) פאהב⁸) עלי
אלאנסאן וקאל אף הו מנר פינבני לה אן יפכר פי אן אללה זלקה נאטקא⁹).

2 כל טריק אלאנסאן יראהא דכיה ענדה ולכן אללה מהיי אלארואח:
חכי פי הדיא מא וגר אלנאם עליה מן קלה אלעעטראף בנטיהם בל ירון
דלך צואבא ולכן אללה הו אלכציר באעמאלהם וצמאירהם¹⁰).

⁽¹⁾ "לכן רחוק וכו'".

⁽²⁾ ככ"ו אלי עצוין. — ביאור: ההיקש בין שני חלקי הפסוק קל להבין שחוש הראות וחוש השמיעה מחזקים את הלב והעצם.

⁽³⁾ ביאור: רוצה לומר שהתוכחה אינה נשמעת כי אם מחכם.

⁽⁴⁾ ביאור: הלב הוא כינוי לחכמה לפי שהחכמה יושבת בו כמו שבני ערב יכנו המטר בשמים לפי שיוורד מן השמים.

⁽⁵⁾ ביאור: אמרו יראת ה' ילמדנו שאין יראת ה' כי אם בחכמה. ואמרו ולפני כבוד ענוה יורה על הפכו והוא אחר ענוה כבוד והענין אחר.

⁽⁶⁾ עיין אמאנא 163. — ⁽⁷⁾ אפשר שצ"ל יוהם.

⁽⁸⁾ ענין אהב כענין אבה וזאת התמורה נמצאת גם כן למטה בפסוק י"ז.

⁽⁹⁾ ביאור: אמרו לאדם וכו' הוא ראיה שיש לאדם בחירה ואמרו ומה וכו' אין מעמו שאדם מוכרח במעשיו אלא רמוז אל היסוד שנברא עליו והוא שהשם נתן לו כח הדבור והעיר אותו ואמר שלפי שיש לו הבחירה ראוי לו שיוכור שהשם בראו חי מדבר.

⁽¹⁰⁾ ביאור: האדם אינו מודה על חטאיו והשם רואה מעשיו ומה שבלבו.

3 גַּל אֱלִי אֱלִלָה אַעֲמַלְךָ תִּתְּבַת אַפְכַּאֲרְךָ:

אלתנליה לה עלי צרבין אן כאן אלעמל אלדי קצרתה מן אלמבאח פאסתגרה פיה וסלה אלנגאה כמא כאנו אלאולון יפעלון אן חצרת אורים ותמים סאלו בהא כמא עלמת מן יהושע ושמואל ושאל ודוד ואן לא יסלון אלאנביא כמא קאל יהושפט דרש נא כיום את דבר ה' (דה"ב י"ח ד') ואלא צאמו ודעו כמא קאל עזרא קבל אן ינבא ונצומה ונבקשה מאלהינו (עזרא ח' כ"ג). ואן כאן ממא פיה אמר ונהי פאערצה עלי סמעה ואחאר רסולה פמא וגב אפעלה ומא לס יגב פאתרכה⁽¹⁾.

4 כָּל פֶּעַל אֱלִלָה לִסְבָּכָה וְאַלְטָאֵלִם אֵיצֵא לְיוֹם סוּ:

יעני אן מא מן שי אלא ולה מעני אונבתה חכמה אלבארי חתי אליום אלסו ואלעקובאת פהי ללטאלס ופי דלך צלאח לה לימחין ענה אלטמאיא וללעבאר ליעתברו בה והיא קול מעכוס ויום רעה לרשע⁽²⁾.

5 יִכְרֶה אֱלִלָה כָּל שֹׁאמֵךְ אֶלְקֶלֶב כִּתְּקֶלֶב יָד לִיד לֹא יִכְרוּ:

יעני אנה יכיד בסרעה⁽³⁾.

6 בַּאֲלֹכֶר וְאַלְאֲחִסָּאן וְגַפֵּר אֶלְגֶּרֶם וּבִתְקוּי אֱלִלָה אֶלְזוּאֵל עֵן אֶלְשֶׁר:

אראד אן אלצאלחין מא יבין⁽⁴⁾ אתנין תאיב קד גפר דנבה בנדמה וצומה וצלותה וצדקתה ותקף לס יזל ואילא ען אלשר⁽⁵⁾.

7 אֵדֵא רֵצִי אֱלִלָה אַחוּאֵל אֶלְמֶר סִלְם⁽⁶⁾ לֹה אַעֲדֵאָה:

כאבימלך לאברהם ויצחק ועברי הדרעור ותעו וגירחם לדוד וכמא קאל רבינו הקדוש לר' חייא⁽⁷⁾.

8 לְקָלִיל בִּנְצַפָּה זִיר מִן גִּלְאֵת כִּתִּירָה בְּגִיר חֲכָם:

היא פי אלוארת אלאגף שיה ושי קסימה ואלשריך אלמתעדי אלי מאל שריכה וסאיר אלצלמא ואלמעאמלין⁽⁸⁾ לדלך קרן בה משפט וצדקה⁽⁹⁾.

(1) ביאור: גילוי חכמים לפני השם הוא על שני אופנים אם בדברי רשות ראוי שידרוש אדם את השם וכן עשו אבותינו על ידי אורים ותומים כמו יהושע ושמואל ושאל ודוד או על ידי נביאים כמו יהושפט או על ידי צום ותפלה כמו שעשה עזרא קודם שנסע. ואם בדברי צווי ואזהרה ידרוש אדם מה ששמע מפי השם ומה שקבל מנבוא.

(2) ביאור: לכל דבר נכרא יש סבה שהצריכה אותה חכמת השם ואפילו יום רעה כדי שיושב הרשע מרשעתו ושיראו וילמדו הצדיקים והפסוק הפוך כאלו אמר ויום רעה לרשע.

(3) ביאור: אמרו יד ליד ר"ל יאבד מהרה. — (4) אפשר שצ"ל מא בין.

(5) ביאור: הצדיקים הם על שני פנים בעלי תשובה שכופר עונם או יראי השם שלא עשו רע מימיהם.

(6) בכ"י א' סאלם לה אעדאיה.

(7) עיין מועד קטן ט"ז ב. — ביאור: כמו אבימלך עם אברהם ויצחק והדרעור ותעו עם דוד וזולתם וכמו שאמר רבי לר' חייא.

(8) נראה שחסר כאן ולא די שיעשה במשפט כלומר כפי הדין אלא גם בצדקה כלומר לפנים משורת הדין ולפיכך הזכיר צדקה עם משפט.

(9) ביאור: הכתוב מדבר ביורשים ושותפים וכיוצא בהם שנוטלים חלקם וחלק חבריהם בלא משפט.

9 קלב אלמר יפבר פי אמורה ואללה יהוי בטאה:

הוא קול כאין פי אמור אלרוק ואלפאידה ואלשפא ואלולד ואלנעמה
אלדניאיה אלתי לא ינפע אלאנסאן אלחקלב פיהא או ישא רבה פיהא יקול ירמיהו
(ה') ידעתי ה' כי [לא] לאדם דרכו וגו' (ירמיה י' כ"ג)⁽¹⁾.

10 ינבני אן יכון אלחתם עלי נטק אלמלך ובאלחכם לא ינבת
בקולה:

הוא איצא כאין אדא אמרך אלמלך בשי מבאח מן ענד אללה פחטרה
אלמלך או אונבה פלא תנאלפנה פאחרי ואוכר מלך אלמלך ורב אלארבאב אלא
תנאלפה וכמא נעלה אלחכים אעתבארא אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת
אלהים (קהלת ה' ב')⁽²⁾.

11 לאן אלחסקים ומואזין אלעדל ללה ועמלה כמא יוזן באלצנגא:

הוא זיאדה פי אלאעתבאר אדא וגב אן חסיע מן יקע פי אעמאלה אלהם
ואלנזאף פכיה מן עמלה כאלמיואן ואלקסט⁽³⁾.

12 יגב אן יכרה אלמלך עמל אלשלים לאן אלכרסי אנמא יתבת
בעדל: 13 ויגב אן יכון רצאהם נטק אלצדק ואלכלאם אלמסתקים יחבון:

הואן אלפסוקאן עלי מא קדמנא אן אלטאבע טבע בנייה אלעאלם עלי אלחק
ואלנאחם נתמה בעדל לא יתבת בגירה⁽⁴⁾.

14 חמיה אלמלך כרסל אלמות ואלרגל אלחכים יזילהא:

ילך פי אלאנסאן כמא לטף יהודה ביוסף אף קאל ויגש אליו יהודה וגו'
(בראשית מ"ד י"ח) וקואר מלך ארם באחאב אף קאל ויחגרו שקים במתניהם וחבלים
בראשיהם (מ"א כ' ל"ב) ופי מלך אלמלך גל תנאה כמא פעל משה פי הר סיני
ומדבר פארן וכמא פעל פינחם בשטים ומן פעל מתלהם⁽⁵⁾.

15 בנור וגה אלמלך אלחיוה ורצאווה כאלגים אללקים:

ילך איצא פי מלך אלנאם מחסום כף ירפעון מן אחבוה⁽⁶⁾ ופי רב
אלעאלמין מעלום ונצף מנה תלאתה מן אלאעתבאר קאל פרעה ליוסף אני פרעה
(בראשית מ"א מ"ד) וקד ראית אלי מא דא צאר פכיה מן קאל אללה לה אני ה'
אלהיך מלמך להועיל (ישעיה מ"ח י"ח) וקאל דויד לבני ברזלי כי בן קרבו אלי וגו'

(1) ביאור: זה מאמר פרטי בכל צרכי האדם ותענוגיו בעולם הזה לא ימצאם כי אם
ברצון השם.

(2) ביאור: זה גם כן מאמר פרטי בדברי רשות שישמור האדם מצות המלך ולא ימרה
את פיו וכל שכן מצות מלך מלכי המלכים.

(3) ביאור: הוסיף לומר שאם הדבר כן במי שעושה לפעמים בחפזה ובקלות כל שכן
במי שכל מעשיו הם שקולים במאזנים.

(4) ביאור: ענין שני הפסוקים שהבורא חקק צורת העולם על האמת וחתמו בצדקה.

(5) ביאור: זה בחמת מלך בשר ודם כמו שעשה יהודה עם יוסף ושרי מלך ארם עם
אחאב וכן בחרון אף מלך המלכים כמו שעשה משה בהר סיני ומדבר פארן ופינחם בשיטים.

(6) בכ"י אחטה.

(מ"א ב' ו') וקד עלמת כיף רפעהם חתי צאר אלכהנים ינסבון אליהם כמא קאל אשר לקח מבנות ברזלי וגו' (עזרא ב' ס"ד) פכיה מן קאל אלעויו לה והקרבתיו ונגש אלי וגו' (ירמיה ל' כ"א) וקאל אחשורוש ען מרדכי אשר המלך חפץ ביקרו (אסתר ו' ו') וקד רי" (כיף בלג בה פכיה מן קאל אלכרים לה מאשר יקרת וגו' (ישעיה מ"ג ד')⁽²⁾).

16 אקתנא אלחכמא מא אנודה מן אלקראצא ואקתנא אלפהם כיר מן אלורק:
ללונה אלתי וצפנאהא בל לאכחז מנהא⁽³⁾).

17 מחגא אלמסתקימין אלזואל ען אשר פיגב אן יכון אלמר' הארס נפסה האפט מרקה:
אלתאהיב פי דלך לא יר אנה אנמא יחפט טריקא או חאלא לים אלמאר כדלך בל נפסה אלעויו⁽⁴⁾ יחפט⁽⁵⁾).

18 עקיב אלאקתדאר אלכשוע ועקיב אלכשוע אלכראמא⁽⁶⁾:
כמא עלמת מן אברהם יקול אנני עפר ואפר (בראשית י"ח כ"ז) ומשה ואהרן ונחנו מה (שמות ט"ז ז') ודוד ואנני תולעת (תהלים כ"ב ז') ונרעון הנה אלפי הרל במנשה (שופטים ו' ט"ז) ושאל הלא בן ימיני אנני (ש"א ט' כ"א) ומא אשבהם ואעקבהם אלעו ואלשרף. ופרעה יקול מי ה' (שמות ה' ב') ונלית אני חרפתי את מערכות ישראל (ש"א י"ז י"י) וסנחריב מי בכל אלהי הארצות (מ"ב י"ח ל"ה) ונבוכדנצר ומן הוא אלה די ישויבנכון מירי (דניאל ג' ט"ז) ומן מאתלהם ואתבע אקואלהם אלדל⁽⁷⁾ (ואלחטימא⁽⁸⁾).

19 לתואצע אלוה מע אלכאשעין כיר מן תקסם אלסלב מע אלמקתדרין:
לצלחא עאקבה אלול ופסאר עאקבה אלחאני⁽⁹⁾).

⁽¹⁾ אולי צ"ל רוי.

⁽²⁾ ביאור: זה נראה במלכי בשר ודם המנשאים את אהוביהם וידוע במלך העולמים כמו שמצאנו שפרעה הרים את יוסף ודוד הקריב אליו את בני ברזלי ואחשורוש נתן יקר למרדכי וכל שכן שהאל ירים את עמו ויקריבנו אליו ויתן לו יקר ובבוד.

⁽³⁾ ביאור: לענינים אשר הקדמנום וליותר מהם.

⁽⁴⁾ "ולפיכך צריך שיהא האדם וכו'" ובכ"י א' חסרה מלת פיגב.

⁽⁵⁾ ביאור: זה הערה לאדם שבשמרו את דרכו ישמור גם כן את נפשו היקרה.

⁽⁶⁾ בכ"י ב' וג' עאקבה אלאקתדאר אלכסר ועאקבה אלכבר אלחטימא וזאת היא העתקה המסכמת עם הפסוק ונראה שבחלק הראשון צ"ל אלכסר גם בכ"י א' אבל החלק השני בכ"י ב' וג' הוא הגהת איזה סופר לפי שמתוך ביאור הגאון ג"כ נראה שטעה והחליף זה הפסוק עם פסוק שלממה י"ח י"ב.

⁽⁷⁾ בכ"י אלדלי.

⁽⁸⁾ ביאור: כמו שידעת מאברהם ומשה ואהרן ודומיהם שהיו נכבדים מפני ענותם ופרעה גלית ודומיהם נכנעו מפני גאותם.

⁽⁹⁾ ביאור: לפי שאתרית הענוה היא לטובה וסוף הגאות לרעה.

20 מן עקל לאמרה אצאב כירא ואלואתק באללה טובאה:

21 אלחכים אלקלב ידעא דהנא⁽¹⁾ ואלחלו אלנטק יזדאד בתא:

יעני אן אלנאס יתמנן אלמזאר מן כלאמה⁽²⁾.

22 אלעקל לצאחבה מעדן אלחיוה ואדב אלנהאל גהלהם:

יריד בה מא ראי אלנהאל עליה אנחם אדא ראו אחרהם יטלב אלחכמה ראצוה וסאסוה אלי תרכהא ואלבקא בחאל גהלה⁽³⁾.

23 קלב אלחכים יחכם קולה ופי נטקה יזדאד בתא:

אחתנא אלי הוה אלקול לאן אלארא ואלמעתיקדא אלמבנונה פי קלוב אלנאס מלפיה בעצהם ען בעץ ואנמא אלמטהרהא ואלמעבר ענהא הו אלנטק ואלכלאם אללדאן געלא דלילין עלי מטאוי אלאצמאר טאעה או מעציה חכמה או גהל⁽⁴⁾.

24 כפאיק אלשהד אקואל אלחכמה חלו ללנפס שפא ללגסם⁽⁵⁾:

בל אפצל מנה לקולה ומתוקים מדבש ונפת צופים (תהלים י"ט י"א) ודלך אן אלאכתאר מן אלעסל יצר ואלאזריאד מן אלחכמה ינפע ואלעסל יצר שיא וינפע שיא ואלחכמה תנפע אלכל ואלעסל בתמן ולא ידום ואלחכמה בללאף דלך⁽⁶⁾.

25 כם מן שריק מסתקים ענד אלמר ועקבהא טרק אלמות:

הוה פי אמור אלדניא ואלאול פי אמור אלדין⁽⁸⁾.

26 נפם אלשקי תשקא אדא תנכם ענה מקדארה⁽⁹⁾:

אמא בל בעד עז או גוע בעד שבע או ספר בעד חצר פיגב אן תדאפע אלאפאת באלעמל אלצאלח⁽¹⁰⁾.

27 דו אלפגור יכרא אלשרור תראהא עלי נטקה כנאר משומה:

יעני אן דלך לא ילפי עלי אלחכים ומחנתה אן כאן טבע אלפאגר אלהרה פהו פי חאל תדבירה תודאד חדתה פאן באלג אנתקל אלי אלסכון ואן כאן טבעה אלסכון זאד פי סכונה פאן הו נאחי אנקלב אלי אלהרה פאדא ראיתה כדאך פאחזרה⁽¹¹⁾.

(1) עיין בפתיחה 10.

(2) ביאור: לפי שבני אדם מתאווים שיוסיף מתק שפתים לדבר.

(3) ביאור: ירצה בו החכם שראה הכסילים מיסרים את חבריהם אם יבקשו חכמה.

(4) ביאור: הוצרכנו לזה המאמר לפי שהדעות והאמונות שמונות בלבבות בני אדם ושפתותיהם הן מגלות אותן זה לזה בין לשוב בין לרע.

(5) בכ"י ב' ללעטאם.

(6) ביאור: ולא עוד אלא שהחכמה יש לה יתרון על הדבש שאכילת דבש יותר מראי מזקת את הנוף והדבש מועיל לדבר אחד ומזיק לדבר אחר וצריך לקנותו בכסף ואינו מתקיים והחכמה אינה כן.

(7) בכ"י ב' בין ידי = לפני.

(8) ביאור: הפסוק הזה בדברי העולם והראשון (י"ד י"ב) בדברי האמונה.

(9) הגאון תרגם אכף מלשון אפך = הפך ופיהו מלשון פי שנים.

(10) ביאור: אמרו אכף עליו פיהו ירצה בו אם באה עליו הרפה אחר הכבוד ורוון אחר השובע וחליכה בדרך אחר הישוב ולפיכך צריך שירחיק את הצרות כמעשים טובים.

(11) ביאור: כשהחכם רואה את הרשע יוכל להכיר שהוא חורש רעה וזה שאם הוא רגזן

28 דו אלתקלב ינשי אלצבאיב ואלמחרץ יפרק אלאלפא:

חבי מא וגדה והיא פי אמר אלדין ואלדניא⁽¹⁾.

29 דו אלטלם יכדע צאחבה ויסירה פי טריק לא זיר פיה:

והיא איצא פי אלאמרינ גמיעא כמא ישני אלמלחדון בעץ אלמוחרין ויגר אלמנאלפון בעץ אלנמאעא⁽²⁾.

30 וכם מן גאין טרפה יפכר פי אלתקלב וגאמו עלי שפתיה קד

אכמל אלשר:

היא מן אשנאל אהל אלסו יתגאמו[ון] כאלעיון ואלשפאת⁽³⁾.

31 תאג אלפכר אלשיבה תוגד פי טריק אלזכבה:

אראד בה אן אלשיבה תאג ודלך אדא קארנהא אלצלחה ואלא פלא זיר פיה וקד עלמת אן משאינא חצרו מגלס⁽⁴⁾ אבשלוס וחסנו לה אלזנא כמא קאל ויישר הרבר בעיני אבשלוס ובעיני וקני ישראל (ש"ב יז די)⁽⁵⁾:

32 אלטויל⁽⁶⁾ אלמהל זיר מן אלגבאר ואלמתסלט עלי ראיא אצלח

מן פאתח בלד:

לאן אלגבאר בלא טול מהל יתהור כמא עלמת מן שמשון יכאפי פלשתים ונורחם עלי סרעא ואמא פאתח בלד פהו תסלט עלי נירה פאן לס ימלך נפסה קבל נירה פמא דא יסאוי⁽⁷⁾.

33 סביל אלסהם אן ילקא פי אלחגר ומן ענד אללה גמיע חבמה:

אראד בה אן גמיע אלאשיא אלמופקא מא לס ירד פיהא אמר ולא נהי פהי

מן ענד אלמופק⁽⁸⁾.

יז

1 לכסרה גאפה מעה סלו זיר מן בית ממלו דבאיחא בכצומה:

כמא הרב יפתח מן בין אלותה לחאל אלצצומה וגלס פי אלקפר ואנמא סמית

בטבעו יגדל כעסו תחלה ובסוף הוא שקט ואם הוא שקט בטבעו תרבה שקטותו ובסוף תצא אש חמתו ואם הרשע כן צריך להזהר ממנו.

⁽¹⁾ ביאור: סיפר מה שמצא בין המוניות בין בתוריות.

⁽²⁾ ביאור: זה גם כן בהמוניות ותוריות כמו שעושים הכופרים עם המיחדים והמתנגדים עם הכנסיה.

⁽³⁾ ביאור: החכם מצייר אנשי רעה הרומזים בעיניהם ובשפתיהם.

⁽⁴⁾ בכ"י פגלס.

⁽⁵⁾ ביאור: אם השיבה בלא צדקה או לא תהיה עטרת לבעליה כמו שידעת שהזקנים הסכימו עם אבשלוס שיבוא על פלגשי אביו.

⁽⁶⁾ אפשר שצ"ל לטויל.

⁽⁷⁾ ביאור: לפי שהגבור שהוא קצר אפים יתעבר ויארע לו מה שאירע לשמשון והמושל באחרים ולא בנפשו מה הוא שוה.

⁽⁸⁾ ביאור: ירצה בו שכל הדברים שאין בהם צווי ואזהרה נתונים לנו מאת חשם.

ארץ טוב (שופטים י"א ג') באסם אלפריק אלדי יסבנהא לקולה ואיש טוב חמש מאות¹) אלף איש (שמואל ב' י' ו').²)

2 אלעבד אלעאקל יסתחק אן יתסלט עלי אלאבן אלמסי ובין אלאכזה יקתסם נחלה:

כמא תצמן אכבארנא אנה מן כאן ולדה מסי[א] וכתב מאלה לבעיד כאן דלך לה³).

3 אלמסבך ללפצה ואלכור ללדהב וממתחן אלקלוב אללה:

לאן אלקלוב לפיה לא יעלם מא פיהא סואה כקולה הנה צרפתיך וגוי (ישעיה מ"ח י') וקצה בן אדם היו לי בית ישראל לסינ וגוי (יחזקאל כ"ב י"ח)⁴).

4 אלמסי יצני אלי נטק אלגל וינצת אלי באטל מן לסאן די אלאפאת:

יעלם אנה כאדב ויסמע מנה וקר נהי אללה ען קבול אלמחאל אי קאל לא תשא שמע שוא (שמות כ"ג א')⁵).

5 אלהאזי באלפקיר קד עיר צאנעה ואלסאר בתעס לא יברו:

הדא אלפקיר האהנא הו אלדי יצאב במציבה פמן שמת בה פליס יגנו מן בליה⁶).

6 תאג אלמשאיך בנו אלבנין ופכר אלבנין אבאזהם:

קצד פי אול אלפסוק אלתרגיב פי אקאמה אלנסל ותוויג אלבנין ותאדיכהם ותעלימהם אי בנוהם תאג אנדאדהם ופי אלנצף אלתאני ענאיה אלבנין כאנפסהם חתי תפתר אלאבא בהם⁷).

7 לא יחסן באלספיה אלפצול⁸) פכיה באלנכיל אלנטק באלבאטל:

אסתפטע אלחכים אלפצול מן אלספיה פכיה לא יסתשנע למן יריד אלנבל⁹).

(¹) צ"ל שנים עשר אלף.

(²) ביאור: כמו שעשה יפתח שברח מפני אחיו וישב במדבר ארץ טוב וזאת הארץ נקראה כן על שם העם היושב שם.

(³) ביאור: כמו שמסרו לנו בתלמוד (כבא בתרא פ"ח מ' ה' ועיין גמרא קל"ג ע"ב) שמי שיש לו בן שאין נוהג כשורה וכתב נכסיו לאחר מה שעשה עשוי.

(⁴) ביאור: לפי שהשם לבדו יודע מה שהוא צפון בלב האדם.

(⁵) ביאור: רוצה בו שהוא יודע שמה שאומרים לו הוא שקר ואף על פי כן הוא שומע והשם הזהיר מלשמוע לדבר שוא (עיין תרגומו שהעתיק לא תשא כמו לא תשמע).

(⁶) ביאור: רש בזה המקום ענינו מי שבאה עליו צרה ומחרפו לא ינצל מן הרעה.

(⁷) הפירוש הזה אינו מסכים עם הפסוק והעתקתו שלפי הביאור היה צ"ל ותפארת האבות בניהם. — ביאור: אמרו עטרת וכו' זה הערה לאבות לגדל את בניהם בחכמה ומוסר כדי שיהיו בני אלה הבנים הגונים שיהיו עטרת לזקניהם ואמרו ותפארת וכו' צווי שישגיתו הבנים בעצמם כדי שיתפארו האבות בהם.

(⁸) בכ"י ב' וג' אלנטק באלפאצל.

(⁹) ביאור: החכם גינה אצל הכסיל הרבות הדברים וכל שכן במי שרוצה להיות נדיב.

- 8 אל־רִישָׁא עַנְדָּ צֶאֱחָבָה חֲנֹר דּוֹ חַטָּ חֵית⁽¹⁾ תּוֹנָה יִנָּחַח:
הַכִּי יִטֵּן צֶאֱחָבָה בָּהּ וְהוּ עַנְדָּ אֱלֹהָ בְּצֹד דְּלֹךְ יִקּוּל כִּי הַשְׁחָד יַעֲוֹר עֵינֵי
חַכְמִים וַיִּסְלַף דְּבָרֵי צְדִיקִים (דְּבָרִים ט"ז י"ט)⁽²⁾.
- 9 מִגִּמְטֵי אֱלֹדִנְבִּי מֵאֲלָב מַחְבֵּהּ וּמַעֲדִיד⁽³⁾ אֲלִכְלָאִם יִפְרֹק אֱלֹאֲלָפָא⁽⁴⁾:
הָיָא פִּי אִמּוֹר אֱלֹדִנְיָא כְּאֶצֶּה אֵן אֲלֻצְדִּיק אֲדָא לֹם יַעֲף עֵן אֱלֹהָ פִּלָּא רִנְבָּהּ פִּיהּ
וּכְדִּלֹךְ אֲדָא הוּ לֹם יִקְבֹּל אֲלַעֲדֹר בֵּל כִּלְמָא אַעֲתָדִית אֱלִיהּ אַעֲדָר אֲלִתּוּבִיךְ עֲלִיךְ⁽⁵⁾.
- 10 תִּנְנָעָה⁽⁶⁾ אֲלֻזְגָּרָהּ פִּי אֲלִפְהֶם אַכְתָּר מִן צֶרֶב אֲלֻנָּאֵהֶל כְּתִירָא:
קוּלָּה מֵאָה לִים הוּ עַדְרָ מַחְקָק לִכְנָה עֲלֵי מַעֲנֵי אֲלַעֲדָר אֲלִנְבְּרֵי וּכְקוּלָּה אִם
יֹלִיד אִישׁ מֵאָה (קִהֲלֵת ו' ג') יִכּוֹן אֶקֶל אוֹ אַכְתָּר⁽⁷⁾.
- 11 אֲנַמָּא יִרִיד אֲלִמְכָאֲלָף אֲלִשְׁר וּרְסוּל צָאֵר יִבְעֵת פִּיהּ:
פִּי אֱלֹדִנְיָא מִן כְּאֲלָף עֲלֵי אֲלִסְלֻטָּאן בַּעֲתָ עֲלִיהּ רְסֻלָּא כְּמֵא בַּעֲתָ נְבוּכַדְנֶצַּר
עֲלֵי יְהוּיָקִים וְצַדִּיקָה חֵין עֲצִיָּאָהּ וְאַחֲרֵי לְדִלֹךְ מִן כְּאֲלָף עֲלֵי אֱלֹהָ קָאֵל פִּיהּ מִשְׁלַחַת
מִלְּאֲנֵי רַעִים (תְּהִלִּים ע"ח ט"ט)⁽⁸⁾.
- 12 לִיפֹאֲנִי אֲלִמְרֵי אֲלִדְבֵי אֲלִמְתַּכְּבֵּל וְלֹא אֲלֻנָּאֵהֶל בְּגִהֲלָהּ:
לֹאֵן אֲלִדְבֵי יַחֲלֵ קִתְּלָהּ וְאֲלֻנָּאֵהֶל תִּרִיד⁽⁹⁾ קִתְּלָהּ לֹךְ וּקִתְּלֹךְ לָהּ וְלֹאֵן אֲלִדְבֵי לֹא
יֹוֹאֲתִיךְ⁽¹⁰⁾ אֲלִחְכֶם וְאֲלֻנָּאֵהֶל יַחֲאֲכַמְךָ לֹא פִי אֲלִחְקֵ וְאֲלִדְבֵי לֹא יִלְחַק בְּךָ שְׁנִיעֵא וְאֲלֻנָּאֵהֶל
יַפְעֵל דְּלֹךְ וּמִתֵּל הָיָא כְּתִיר וְאֲנַמָּא אַקְתַּצֵּר עֲלֵי אֲלִדְבֵי לִלְנָאָה⁽¹¹⁾.
- 13 מִן כְּאִפָּא שְׂרָא בְּדֵל כִּיר לֹא יִבְרַח אֲלִשְׁר מִן מְנֻלָּהּ:
אוּל דְּלֹךְ מִן יִקְאֲבֵל רִבָּה עֲלֵי אֲבִדְרֵי⁽¹²⁾ אִיָּאָהּ וְאַחֲרֵי וְאַרְזֻאָהּ וְתַצְחִיחָהּ
וּסְאִיר אַחְסָאָהּ בְּאֲלִמְעֻצֵּי פִי אֲלִפְרָאֵר קָאֵל מִשְׁמֵרִים הַבִּלִּי שׁוֹא חֲסֵדִם יַעֲזֹבוּ
(יֹוֹנָה ב' ט') וּפִי אֲלִנְמַע קָאֵל בְּכַל צִרְתָּם לֹא צִר וְנֹוֹי וְהִמָּה מִרוֹ וְנֹוֹי (יִשְׁעִיָּה ס"ג
ט'—י'). תָּם מְכַאֲפִי אֲלִנְאָם שְׂרָא בְּדֵל כִּיר כְּמֵא כְּאִפִּי אֲהֵל מִצֵּר אֲנֹוֹה יוֹסֵף אֲלִדִּין
אַחֲרֵיהֶם אֲלִלָּה עֲלֵי יִדְיָה בְּאֲלִאֲסַתְעִכְאֵר וְכֵמֵא גְאֹוִי אֲבִשְׁלוּם יוֹאֵב אֲלִדִּי אֲסַתְעֻטָּף
- (1) בְּכ"ו ב' ו' אֵין מֵא.
(2) בִּיאוֹר: כֵּן בְּעִינֵי הַנּוֹתָן שׁוֹחֵד וְאִינוּ כֵּן בְּעִינֵי הַשֵּׁם.
(3) בְּכ"ו א' מְגִיר = מִשְׁנָה דִּיבּוּר.
(4) בְּכ"ו א' אֲלֹאֲלָפָא.
(5) בִּיאוֹר: הַפְּסוֹק מְדַבֵּר בְּפֶרֶט בְּדְבָרֵי הָעוֹלָם שֶׁהָאוֹהֵב שְׂאִינוּ מוֹחֵל לַחֲבִירָיו הֵם יִתְרַחֲקוּ
מִמֶּנּוּ וְכֵן אִם אִינוּ מִקְבֵּל הַתְּנַצְלוֹתָם וַיֵּשׁוּב לְהוֹכִיחֵם.
(6) "תּוֹעִיָּל" וּבְכ"ו ב' ו' תּוֹנָע = תְּכַאֲיֵב.
(7) בִּיאוֹר: אִמְרוּ וּמֵאָה אִינוּ מִסְפֵּר מִצּוּמָצֵם כִּי אִם עֵינֵינוּ הִרְבָּה.
(8) בִּיאוֹר: בְּדְבָרֵי הָעוֹלָם כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה נְבוּכַדְנֶצַּר בִּיהוּיָקִים וְצַדִּיקָה כְּשִׁמְרָדוֹ בּוֹ וְכֹל שֶׁכֵּן
הַמְּמָרָה אֶת פִּי הַשֵּׁם.
(9) צ"ל חֲרָם.
(10) בְּכ"ו יֹגֵאֲתִיךְ.
(11) בִּיאוֹר: לִפִּי שֶׁהָרֹב מוֹחֵר לְהִרְגוֹ וְלֹא יִבִּיא אוֹתָךְ לְמִשְׁפָּט וְלֹא יִקְלָלְךָ וְאִינוּ כֵּן בְּכַסִּיל
וְהַזְכִּיר אֶת הָרֹב מִפְּנֵי שֶׁהוּא קָשָׁה לְהִרְחִיקוֹ.
(12) בְּכ"ו אֲבִרֵיָּה.

לה קלב דוד חתי רדה מן גשור באחראק גלתה באלנאר וכמא קאבל יואש יהוידע
הכהן אלדי גלצה מן אלקתל וחפץ לה אלמלך בקתל ולדה וקד סמעת עואקב
גמיעהם. פאן כאפי בדל אלשר שרא ילחקה שר איצא לקול אללה לא תקם
(ויקרא י"ט י"ח) ולכנה יקים מדה תם ימיש מביתו⁽¹⁾.

14 כבתק אלמא אול אלצכב פלדלך קבל אללגאג דר אלכצומה:

יריד בה אן אלשר ואלמנאועה לים פי טאקתך אן תחתריהמא⁽²⁾ עלי מקדאר
רבמא עומת אן תלאצם בעשרה כלמאת פאחסעת אלי מאיה כאלמא אלדי תפתח
מנה יסירא פיפתח הו לנפסה כתירא וכמא אתסעת מנאטרה בני אפרים מע יפתח
חתי קתל ארבעין ואחנין אלפא (שופטים י"ב ו') ולכן גרעון בעקלה קטע אלכצומה
ולטף בהם פקאל הלא טוב עוללות אפרים מבציר וגוי (שם ח' ב')⁽³⁾.

15 מזכי אלטאלם ומטלם אלזכי אן אללה יכרה כליהמא:

יעני אן האנהא פעל[א] ואחר[א] לה אתמאן היא ונטראה⁽⁴⁾:

16 למא דא יכון תמן מע אלגאהל יריד אן יקתני אלחכמה בגיר

עקל: 17 פהו פי כל וקת יחבב אצחאבא וכס מן אף ינשא לשדה:

היאן פסוקאן מנמועאן קאל פיהמא יפן אלגאהל אן אלחכמה אלככתאר מן
אלאצדקא פישתריהם בתמן ולא יעלם אנה כס מן צדיק יכון מצרה כצדאקה וכול
לגעל⁽⁵⁾ ויונדב לאמנון ודלילה לשמשון ונטריהם⁽⁶⁾.

18 אלאנסאן אלגאקין אלעקל יצאפה בכפה ויצמן צמאנא

לצאחבה:

ינמע היא אלדאכל פימא לא יעניה פהו מנקין ממוס⁽⁷⁾.

19 מן אחב אלמנאצאה פקד אחב אלדנב ומן שמך באבה פקד

טלב אלכסר:

ודלך אן אלמנאועה קד יכרג מנהא מא לא תריד כמא אראד משה צרב
אלרגל אלמצרי כמא צרב הו אליהודי פצרבה פמאת. וקולה מגביה פתחו כמא פעל

⁽¹⁾ ביאור: הכתוב מוסב תחלה על היחיד או על העדה המשלמים רע תחת כל טובות
האל וימרו את פיהו ועוד על כפויי טובה בין אדם לחבירו כמו שעשו המצרים לאחי יוסף
ואבשלום ליואב ויואש ליהוידע. ואם ישיב האדם רעה תחת רעה עובר בלא תקום ותבוא עליו רעה
אלא שאחר זמן תביש מביתו.

⁽²⁾ בכ"י תחתריהמא.

⁽³⁾ ביאור: רוצה לומר שלא תוכל להגביל את הריב שאם כוונת לומר עשר מלות ירבו
להיות מאה כמו שאם יפתח אדם מעט הסכירה המעכבת המים יפתחו הם הרבה כמו שגדל הריב
בין יפתח ובני אפרים עד שהרג סהם מ"ב אלף אבל גרעון דבר עמהם בנחת ושקטה חמתם.

⁽⁴⁾ ביאור: אמרו גם שניהם ר"ל שיש מעשה אחד שבו שני חמאים.

⁽⁵⁾ בכ"י יכול לגעל (ועיין שופטים ט').

⁽⁶⁾ ביאור: אלו שני הפסוקים מוסבים על הכסיל החושב שיקנה חכמה אם יקנה רעים
רבים ואינו יודע שכמה רעים הם לרעה כמו זבול לגעל ויונדב לאמנון ודלילה לשמשון ודומיהם.

⁽⁷⁾ ביאור: הפסוק כולל מי שמתעסק בדברים שאינם שלו ומגנהו.

אדניהו בן חגית מתנשא ונו' (מ"א א' ה') וכמא פעל עזיהו וכחזקתו גבה לבו עד להשחית וימעל ונו' (ד"ה כ"ו ט"ז)⁽¹⁾.

20 אלעסר אלקלבל לא יציב כירא ואלמתקלבל פי לסאנה יקע פי שר: אמא אלעסרה פכמא עסר סיחון ועונג אן יטרקו ללאמה ואלמתקלבל כפרעה וקומה⁽²⁾ עשר מנאולאת⁽³⁾.

21 ואלד אלגאהל לה אלחסרה ולא יפרח אבן אלספיה:
22 אלקלבל אלפרח יגוד אלסחנה⁽⁴⁾ ואלרוח אלכאיבה תגפף אלעטם:

אמא פי היא⁽⁵⁾ באצראף אלאהתמאם ואלתוכל עלי אללה⁽⁶⁾:
23 אלטאלם יאכד אלרשוה מן אלכב ליזיל סבל אלחכם:
לנא חק כם כקולה הבא נא ידך בחיקך (שמות ד' ו') [. . .] אלנאיר אנה קד סתר אמרה בכמה⁽⁷⁾.

24 בחצרה אלפיהם אלחכמה ועינא אלגאהל פי אקאצי אלארץ:
מעני דלך אן אלפיהם כמא תלוח לה באלקול ותומי אליה באלאמר קד וקף עליה ואלגאהל פהו כאנה לים באלחצרה כל כמן הו פי בעד מסאפה כמא עלמת אן משה אעתול ען ווגתה באלאימא אלדי קאל לה אללה לך אמר להם שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמד ונו' (דברים ה' כ"ז—כ"ח)⁽⁸⁾ וגירה השכם ושלוח (ירמיה ז' כ"ה) ולם יחך פיהם⁽⁹⁾.

25 אלאבן אלגאהל גיט לאביה וממר לו אלדיתה:
יתנה היא עלי מא יפעל בהמא באלכטש ואלאדא כמא פעל אבשלום בן מעכה וינצרף איצא אלי מא יסמעאנה מן אפעאלה סינתמאן כמא קאל ועלי זקן מאד ושמע את אשר יעשון ונו' (ש"א ב' כ"ב)⁽¹⁰⁾.

26 וגרם אלזכי איצא לא כיר פיה ולא צרב אלנבל עלי מסתקימהם⁽¹¹⁾:

⁽¹⁾ ביאור: אמרו אוהב מצה וכי' כמו שאירע למשה שלא רצה אלא להכות את המצרי והרגו. ואמרו מגביה וכי' כמו שהתנשאו אדוניה בן חגית ועזיה מלך יהודה.

⁽²⁾ אפשר שחסרו כאן איזה מלות.

⁽³⁾ ביאור: אמרו עקש לב כמו סיחון ועונג שלא נתנו לישראל לעבור בארצם. ואמרו נהפך וג' כמו פרעה ועמו שהפכו את לבם עשר פעמים.

⁽⁴⁾ עיין שרשים לאבן גנאח ע' 126 ואפשר שכיוון הגאון אל המלה הערבית גהה = וגה.

⁽⁵⁾ אלו השלוש מלות אינן ברורות ואפשר שצ"ל אשאר במקום אמא ר"ל יעץ בוח.

⁽⁶⁾ ביאור: לכן יסיר האדם מלבו הדאגות ויבטחו על השם.

⁽⁷⁾ ביאור: חיק הוא בית זרוע והרשע מסתיר שחדו שם.

⁽⁸⁾ עיין שבת פ"ז א'.

⁽⁹⁾ ביאור: כשתדבר לחכם ברמיזה יבין מיד והכסיל כאילו הוא רחוק מאד מהמדרבן עמו כמו שידעת ממשה שהיה די לו ברמיזה ופרש מאשתו ובני ישראל לא שמעו לדברי הנביאים אחר שהזהירו פעמים רבות.

⁽¹⁰⁾ ביאור: בין שיעשה הבן הרע לאביו ולאביו כמו אבשלום בן טעכה בין שישמעו את רוע מעשי הבן ויהעצב לבם כמו עלי ששמע מה שעשו בניו.

⁽¹¹⁾ בכ"י א' מסתקימה.

קולה גם הו מן חרוף אלמצאף דל עליו שי מעתקד קבלה מומא אליה והו
אלקתל קאל אמא קתל אלזכי פמסלם אנכארה כמא קאל אללה ונקי וצדיק אל תהרג
(שמות כ"ג ז') וכדלך גרמה איצא [מנכר] כמא קאל וענשו אתו מאה כסף (דברים
כ"ב י"ט) וכדלך צרבה וחרה¹) כמא קאל והיה אם בן הכות וגו' (שם כה ב')²).

27 אלצאד אקואלה הו עאלם באלמערפה ואלעזיו אלרוח דו פהם:

מראדה בהוא צד אלכלאם אלמכתדא בה חתי יסל ענה. וקולה יקר רוח
אשאר אלי אלרואנה אלתי תרי אלרגל לחאלהא אנך תחרכה פלא יתחרך ותהוה
פלא יתו³).

28 חתי אנ⁴) אלגאהל אלממסך קד יחסב חכימא ואלצאם⁵

שפתיה פהמא:

הוא אלקול יוגב חסן אלפן יוציך אדא ראית אלמר סאכתא פאעדדה בעלם
חתי ישהר לך גהלה וכדלך אלמסתור אעתקדה צאלחא חתי יבין לך פסקה ולדלך
יצי קדמאנא הוי דן את כל האדם לכף זכות (אבות א' ו')⁶).

יח

1 אלמנפרד אנמא ימלב שהותה עלי כל פקה ילאגך:

יעני בקולה נפרד אלמאלפין אלמנפרדין ען אלאמה פאכבר ענהם אנהם
אנמא יטלכון [שהותה]ם ולו אורדת עליהם כל חגה ודל[יל] מחכוך וכאברוך⁷).

2 ותגד אלגאהל לא יריד אלפהם בל הו סאיר פי לגאג קלבה:
אלפסוק אלאול פי טאהרהם והוא אלחאני פי באטנהם יקול לים יפעלון הוא
ענד אלמנאטרה פקט בל ענד גלותהם איצא לא ירדון אלעלום בל אללגאג⁸).

3 אדא אתי אלפאסק חצר אלזורא איצא ומע די אלהואן אלעאר:
יוגב אנ⁹) תרפע לה ראפעה כמא קאל אלישע ליהורם כי לולא סני יהושפט
מלך יהודה אני נושא אם אביט אליך ואם אראך (מ"ב ג' י"ד)¹⁰).

(¹) בכ"י ולדה.

(²) ביאור: מלת גם ממלות החבור ותורה על דבר שחבל מודים בו והוא שאסור להרוג
את הצדיק ואמר החכם שאסור גם כן לעונשו בממון ובמלקות.

(³) ביאור: אמרו חושך וכו' ר"ל מי שלא יתחיל לדבר עד שישאלו אתו. ואמרו יקר רוח
ר"ל מי שיש לו כבוד ראש עד שלא יניעוהו דבר.

(⁴) בכ"י ב' באן.

(⁵) כן הוא בכ"י ב' ג' ובכ"י א' אלצאד = חושך.

(⁶) ביאור: המאמר הזה יחייב לדון כל אדם לכף זכות ולחשבו לחכם עד שתודע סכלותו
ולצדיק עד שתודע רשעתו.

(⁷) ביאור: אמרו נפרד יורה בו על המתנגדים הפורשים מן הצבור ועומדים על דעותם
ואם תרכה עליהם ראיות וטענות ישנאוך ויתגאו עליך (ועיין אמאנאת 69, 806).

(⁸) ביאור: לא בוכוכם בלבד כמו שאמר בפסוק הקודם אלא גם בלבם ימאסו חכמה
ויעמדו בדעותם.

(⁹) נראה שצריך להוסיף מלת לא.

(¹⁰) ביאור: צריך שלא ליתן כבוד לרשע כמו שמנע אלישע ליתן כבוד ליהורם.

4 ינבני אן יכון כלאם אלמר כאלמא אלעמיק לאן ינבוע אלחכמה
כאלואדי אלנאבע:

פעלי דאך יגב אן יסתעמל פכרה וישחזה חתי יכון כלאמה דא'א צואבא¹).

5 ומחאבאה אלטאלם לא כיר פיהא ולא אלמיל עלי אלזכי
פי אלחכם:

לא כיר פיהא ללחאכם לגורה ולא ללזכי לכסארתה ולא ללטאלם למעונתה
עלי אלטאלם [ולא לאה] ל אלבלאר אלמפעול דלך בינהם [לאר] תפאע אלברכאת²).

6 נטק אלגאהל ידכל פי אלכצומה ופוח ידעו אלהבגאת:
חכי מא הו משאהר בין אלנאס³).

7 ופס אלגאהל אנדקאקה⁴ ושפתאה והק נפסה:

8 כלאם אלמחרץ כאלמזאח⁵ וקד וצל אלי כדור אלקלב:
עלי אלמשהאר אן אלמחרץ אנמא ילקי כלאמה פאן אחר שי[א] ואלא נעלה
מואהא⁶).

9 ואלמסתרזי איצא⁷ פי צנאעתה פהו אן למפסדהא⁸:
לאן אלפסאר כמא יקע בפעל אלפסאר כ'אך יקע בתוך אלאצלאח
ולדלך קאל גם⁹).

10 ואסם אללה כמגדל עז אליה יחאצר אלצאלח פינצר:
הוא אלקול עלי אלדניא באכתיאר אלצאלח ועלי אלאכרה בנזא אללה.
ותרכיבה עלי חאל אלדניא פאנה לם יקל הר נבוה שם ה' ולא ארץ נשאה שם ה'
בל קאל מגדל עז קצר מא סביל אלנאס יצלחונה הם יקול ללמומן אעלם אן אללה
עלי א[נה] מעתמר אלכל באלקדרה לים ינפעך א[קל] שי אלא¹⁰ אן תגעלה
מעתמרך באלאעתקאר כמא אן אלמרתפע מן אלארץ ואלשאמך מן אלגבאל לא
יחנבך מן עדוך ואנמא יחנבך חצן אצלחתה אנת לנפסך והוא נשיר קולה אשרי
הגבר אשר שם ה' מבטחו (תהלים מ' ה') ועלי מא קאל אצחאב אויב לה ושית על

¹ ביאור: לפיכך צריך אדם שישתדל בשכלו ושישנן אותו עד שיהיה כנחל נובע.

² ביאור: אמרו לא טוב ר"ל לשופט לפי שהוא חוסס ולא לצדיק מפני הפסדו ולא לרשע שהוא עוזר לעשות חסם ולא לאנשי העיר שהברכה תסתלק מהם.

³ ביאור: חגיד מה שבנמצא בין בני אדם.

⁴ בכ"י ב' וג' אנדקאק לה.

(בכ"י א' כאלמזאח.

⁵ ביאור: אנו רואים שהנרגן כאילו ישליך דבריו ואם יעשו רושם ישמח ואם לא יאמר

שהוא מצחק.

⁶ חסר בכ"י א' וג'.

⁷ בכ"י ב' וג' ללרגל אלמפסדהא.

⁸ ביאור: אמרו גם ירצה בו שמי שאינו מתקן מלאכתו הוא כמי שמשחיתת בידו.

¹⁰ בכ"י לא.

עפר בצר והיה שדי בצריך (איוב כ"ב כ"ה, כ"ה) יקולון דע אלחצון אלי אלתראב הוא⁽¹⁾ ואוראא ואגל אלכאפי חצנך אעתקאדא⁽²⁾. תם קאל ולא ינפע אלנפע אלתאם אלתכלאן עלי אללה אלא למן כאן צאלחא לאנה קאל בו ירוץ צדיק ונשגב ואמא מן כאן כאפרא או פאסקא פתקדירה קרבה מן רבה באלמעאצי אוכר לעקובתה כמא קאל אלנבי ראשיה בשחד ישפטו וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו ועל ה' נשענו (מיכה ג' י"א) תם קאל לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו' (שם י"ב). וקולה ונשגב ינצר ויצאן פי אלדניא. ומעני אבר פי תמתילה ללתכלאן באלחצן לאן אלחצן יחתאג אליה פי אשד⁽³⁾ וקת והו וקת אלחרב כמא קאל פי אבימלך ומגדל עו היה בתוך העם וינסו שמה וגו' (שופטים ט ג"א) כדלך אסם אללה פי אשר מא כאן עברה ינצר כמא קאל ועת צרה היא ליעקב [וממנה יו] שע (ירמיה ל' ז') ואלשינוב יכון מן אעדא כמא קאל ממתקוממי תשגבני (תהלים ג"ט ב') וקאל דויד יענך ה' ביום צרה ישגבך (שם כ' ב') וקד עלמת מן קול דויד לגלית אתה בא אלי בחרב ובחנית ובכידון ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות (ש"א י"ז מ"ו). ומעני אבר לתמתילה באלחצן לאן מן דלל חצנא סבילה אן יגלק עליה אלאבואב פלא יערף מכאנא סוי דלך אלחצן כדלך יגב אן יקטע אלמומן נמיע אלמוואתיק ואלמתכלאת אלא מן ענד אללה פקט ולדלך וצל בה דוד ולא פנה אל רהבים ושמי כוב (תהלים מ' ה') ועלי היא אלתאויל קאל ישעיהו איצא לך עמי בא בחדריך וסגר דלתך בערך (ישעיה כ"ז ב') לאן אלאעתמאר עלי אללה ימתל בכל מכאן מן מאוי ומוטן וחצן וכדר וכהף וגבל ומא אשבה דלך קאל פי אלמאוי זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו ב') אוי אליה וקאל פי אלמוטן מעון מעון אתה היית לנו (תהלים צ' א') וקאל פי אלחצן מגדל עו שם י"י וקאל פי אלכדר לך עמי בא בחדריך ופי אלכהף ואלגבל י"י סלעי ומצודתי (ש"ב כ"ב ב') ומא שאכל דלך ועלי אנה עלי היה אלפנון נקלת אלאמה אן אסמה מקום ולדלך יקולון אדא הם דעו המקום ברוך הוא אד היא אעם⁽⁴⁾ אלאקסאם. ותאליפה מע חאל אלאכרה לאן אללה עו וגל ה[ו] אלדי אליה יציר אלכל פתואבה ללצאלחין [חצן] מבני יסכנונה ואחקין כמא קאל בני עבדיך י[שכנונו] ו[זרעו]ם לפניך יכון (תהלים ק"ב כ"ט) ועקאבה עלי אלשאלמין [כ]קטעה מן חצן תקע עלי אנא נוף פתחנה כמא קאל כפרץ נופל נבעה בחומה נשגבה אשר פתאם לפתע יבא שברה כשבר גבל יוצרים (ישעיה ל' י"ג—י"ד) וכמא שרחנא היא פי מוצעה⁽⁵⁾:

(1) בכ"י הדא.

(2) הגאון הוסיף בפסוק הזה ובפסוק שלאחריו ביאור שני הפסוקים של איוב.

(3) בכ"י אשר.

(4) אפשר שצריך להוסיף מן.

(5) ביאור: הכתוב הזה מוסב הן על העולם הזה בבחירת אדם הן על העולם הבא בגמול ועונש. בעולם הזה יש לאמרו מגדל עו ענינים רבים האחד שאמר מגדל עו ולא אמר הר גבוה ולא ארץ נשאה מפני שאף על פי שהשם הוא מעמיד הכל לא יועיל זה לאדם אלא אם הוא בעצמו ישים בטחונו באל כמו שלא יציל מקום גבוה את האדם אלא אם בנה מצודה לנפשו. ואמרו בו ירוץ צדיק ענינו שהבטחון אינו מועיל אלא למי שהוא תמים דרך ולא לרשע שהחושב להתקרב אל השם בעבירות ענינו יוזר גדול. ואמרו ונשגב ר"ל שהשם יעורנו וישמרנו בעולם הזה. וענין שני שבני אדם אין צריכים למגדל אלא כעת היותר קשה והיא עת מלחמה וכן השם הוא מנוס לצדיק כשהוא במצוק ומלת שיגוב תורה על זה הענין. וענין שלישי שהנכנס במגדל סוגר הדלת בעדו ולא ישגיח במקום אחר כן צריך אדם לבטוח בשם לבדו. וכמו שנמשל

הָיָא עֲמָטָה עַלִּי אֶלְפִסְקוֹ אֶלְאוּל יִקּוּל אֵן שֵׁם ה' הָיָן עֲשִׁיר וְהוּ אִיִּצָּא יִקְאֵל
עַלִּי אֶלְדִּנְיָא בְּאַלְאִינָאב אֵן יִכּוֹן אֶלְעֵכָאד יַנְעִלוֹן מֵאַלְהֵם וּכְנוּהֵם מֵאַעָה רַבְהֵם וְעַלִּי
תַּמָּאם אֶלְפִסְקוֹיִן אֶלְלִדִין קֵאל אַצְחָאב אִיּוֹב לֵה וּבְצוֹר נַחֲלִים אֹפִיר (אִיּוֹב כ"ב כ"ד) [דְּהַב
אֹפִיר] עֲנִידְךָ כְּצוּאֵן אֶלְאוּדִיָּה [וּכְסָף תּוֹעֲפּוֹת לְךָ] (שֵׁם כ"ה) וְאַנְעֵל אֶלְכֵּאִפִּי הוּ מֵאַלְךָ
אַלְטָאָהָר לְךָ מִנְצַפָּא אֶלְפִסְקוֹיִן אֶלְאוּלָאֵן מִתְקַאבְלָאֵן וְנִצְפָּאָהֻמָּא אֶלְאַנִירָאֵן מִתּוּאַוּנָאֵן.
וְעַלִּי אֶלְאַנְרָה בְּאַלְגֹּזָא בְּאַלְסַעַרְדָּה אֶלְדֵּאִימָה כְּמָא קֵאל הִנֵּה שְׂכְרוֹ אֹתוֹ וּפְעֻלְתּוֹ לִסְנִי
(יִשְׁעִיָּה מ' י') וְקֵאל אִיִּצָּא מֵה רַב מְּוֹכֵךְ אֲשֶׁר צִפְנַת לִירֵאִיד (תְּהִלִּים ל"א כ').

הָיָא אֱלִיקוּל וְעָלִי אִנָּה קִד עֵבֶסנָאָה פִּי אֶלְתַּסְסִיר פְּהוּ אִינָא אִדָּא עֵבְרָה
אֶלְמַעְבֵּר עָלִי נִצָּה אֲתָנָה וְהוּ אֵן אֶל[נְבִי] קָאֵל לִמָּא צַח אֵן אֶלְצִלָּף מִן עֻקּוּבְתָהּ
אֶלְכֶסֶר²) וְאֶלְשׁוּעַ מִן גִּזָּאָה אֶלְכֶרֶם כִּאֲנַת [מ]ק[רמ]א⁴ אֶלְכֶסֶר אֶלְצִלָּף וּמִקְדֶּמָּה
אֶלְכֶרֶם אֶלְשׁוּעַ כִּמָּא עֵלְמַת מִן שְׁאוּל חִין כִּאֵן גִּאֲשֻׁעָא וְהָרֵב מִן אֶלְתְּרֹס כִּמָּא קָאֵל
הִנֵּה הוּא נִחְבָּא אֶל הַבֵּלִים (ש"א י' כ"ג) אֶתְתָּאֲרָה אֶלְלָהּ וְחִין תַּעֲשֵׂם וְקָאֵל אֵלִי לֵארוּב
(שם כ"ב י"ג) וּמָא אֲשַׁבֵּה דִלָךְ אִוִּיל³).

וְכֹזֵב לָהּ:

למא כאנת אנצאף אלכלמאת לא יסתפאד מנהא מעני מתל יין וחק יע
וקוב ואנמא הי ענר אלתחציל כאלסכות אלדי לא יפיר שיא כאנת איצא אנצאף
אלמעאני ואנזאוהא לא תפיר שיא ומקאמהא מקאם אלסכות ען דלך אלמעני
וכמא אנה לא גואב עלי אנזא אלכלמאת אד לא גואב עלי אלסכות כדלך לא גואב
עלי אבעאין אלמעאני פמן לס יסתתם מן סאילה נמלא אלמעני אלדי ענה יסלה בל
אנאבה ורו פי וסט כלאמה לחקה אחד אמרין אמא נל או תגהיל או המא גמיעא
לאנה יכון קד אנאבה עלי מא אסתחק אול אלכלאם פאדא סמע תמאמה אנתקין
אלגואב פאן הו תרך אן ינ[יב]ה [בגואב] תאן כאן גאהלא ופיה קאל אולת ואן הו
אנאבה לס יכן פי אלחאל אלתאניא גאהלא בל נלא ופיה יקול וכלמה פאן אמסך
חתי יטאלבה סאילה באלגואב לזמאה אלאסראן גמיעא אולת וכלמה וכמא אנא לו

⁽¹⁾ ביאור: הפסוק הזה מחובר עם הפסוק שלפניו ואומר שם ה' הן עשיר וזה נאמר גם כן בעולם הזה לפי שצריך אדם לחשוב קיום מצות השם כממונו ואוצרו וכן עשו חברי איוב שהמשילו בתחלה הבטחון בשם כבצר ואחר זה בכתם אופיר. ובעולם הבא האוצר הוא גמול ההצלחה התמידית.

⁽³⁾ ביאור: הדברים מהופכים בהעתקה שהשבר יבוא אחר הגאות והכבוד אחר הענות

וואס תפרשם כמו שהם הטעם אחד. וידענו שבחר השם בשאול בעת ענותותו והוריד ממלכותו בגאותו.

(4) בכ"ו ג' כלאם ובכ"י ב' חסר.

קלנא אשה הוא מסרדא כאן כטאא חתי נקול אם בעל אשה הוא (שמות כ"א ג')
 וכדלך אדא קלנא והוא אשה פקט כאן כטאא חתי נקול והוא אשה בבתוליה יקח
 (ויקרא כ"א י"ג) וכדלך אין אלהים חתי נקול ומבלעדי אין אלהים (ישעיה מ"ד ו')
 וכדלך לא אלה פי לנף אלערב חתי תצם אליה אלא אללה ומא אשבהה פמא
 אחסן אלנאא חתי יחאט באקטאר אלארין כלהא¹).

14 רוח אלמר תחתמל אלנאמה ואלרוח אלכאבה מן יחתמלהא:

להא מעניאן אחרהמא עלי אלונדאן יקול וזרת אלנאם אדא ערצת פי
 אלנסר אחתמלתהא אלוה ודברתהא ולשפת להא כגודף אלראי ואלפעל גמיעא חתי
 תעאלנה ולכן אדא וקע אלנאם פי אלוה פמא אלחילה פיה ומן ידברה או יצלחה
 ולים פוקה פי אלנאסאן גוהר אכר אעלי מנה כאלצעף אדא ערין²) פי קוה אלפכר
 ואלדכר ואלתמיו אללאתי פי אלדמאג ופי אלוה אלבאצר ואלסאמע ואלדאיך
 ואלמסתנשק אלתי פי אלארבעה אלנאעצא וכדלך פי אלקוה אלגאדבה ואלמאסכה
 ואלהאצמה ואלדאפעף פי כל עצו וכדלך אלמולדה ואלמריבה ואלגאדיה פי עמק
 אלנסר וכדלך פי אלוה אלבאצר אלמתחרך אלחסאס³) אלנאשיתין מן אלקלב
 פהיה אלסת עשר קוה מן אלנפס אדא צעפת לים פוקהא מא תסתמר מנה שיא מביעיא
 אלא אלדעא אלי אלבארי אלדי הו פוק אלכל. ואלאכר עלי גהה אלמאמר (וקול) יקול
 ללמר אלעאקל אן יחתמל אלנאם אדא חלת בה ולא יצגר לאנהא לא תכלו מן אן
 תכון אמא תמחיצא למא סלף מן סיאתה או מחנה עליה תעוין עלי מא בינא פי
 כתאב איוב תם קאל ועלי אני ראית אלנאם יקולון מן יחתמל אלנאם ורוח נכאה מי
 ישאנה יכון פי הדיה אלעבארה אלתאנייה קול אלנאם⁴).

15 קלב אלפהם יקתני אלמערפה ואלדאן אלחכמא תמלבהא:

הדאן אלפעלאן יקנה דעת ותבקש דעת ימכן אן יכון אלחכים וצף כל עאלם
 בהמא פי חאל תעלמה פקאל קבל אן יציר חכימא כדא פעל חתי צאר עאלמא

¹ ביאור: כמו שאי אפשר שישב אדם כראוי אם לא שמע מפי השואל כי אם חצי
 כלה כן הוא בחצי ענין ולכן ימתין המשיב עד שישלים השואל את דבריו ואם אינו עושה כן
 ומשיב אחר זה שנית והוא סותר את תשובתו הראשונה יכלם ואם ישתוק תחשב לו לאולת
 ואם יחריש עד שישב השואל לשאלו ואינו משיב יהיה לו כלמה ואולת יחד ומה יפה המתינות
 עד שיקוף האדם כל אפסי הארץ (כלומר שאדם צריך להיות מתון עד שיבין כל חלקי הדבר).
² בכ"י ערף.

³ אחר מלת אלגאדבה בכ"י חסרון עד אלנאשיתין ומילאו סופר אחר ולזה נפל שיבוש
 בסוף ונראה שצ"ל וכדלך פי אלקוה אלמתחרכה ואלקוה אלחסאסה.

⁴ ביאור: הפסוק סובל שני ענינים אחד על דרך מציאות שהאדם יוכל לרפא חליי
 גופו ברוחו והוא שיכלכלם בהנהגתו הטובה ובמעשיו ואי אפשר לאדם לרפא חליי נפשו בטבע
 כי אם כשיתפלל אל הבורא וזה כשתארע חלשות באחר מששה עשר כוחות הנפש והם כח
 השכל והזכרון והבחינה שהם במוח ורוח הראיה והשמע והריחה שהם בארבעה איברים
 וכח המושך והמחזיק והמעכל והדוחה שהם בכל אבר (מן הבטן) וכח ההולדה והגידול
 והמזון שהם בעומק הגוף וכוחות התנועה והחוש הטלדים בלב. והשני על דרך צווי שחייב
 האדם לסבול יסוריו ולא יתרעם נגד השם מפני שהם לכפרת עונותיו או לנסיונו ואף על פי
 שיש בני אדם שאומרים רוח נכאה מי ישאנה.

וימכן אן יכון וצפה בהמא בעד חכמתה יעני אנה כלמא אמען פי אלעלם טלב אלתויר ועלי מא הו משאחר מן לה מאל אמען עלי אלווארה פיה אכתר ממן לים לה⁽¹⁾.

16 עטא אלאנסאן ירחב בה⁽²⁾ ובין ידי אלאגלא יסירה:

אלעטא עטאאן אמא פי אלדניא פמעלום אנה מן בר אלמלוך וחאשיתהם ואהרא אליהם קרבוה ואגלוה כמא אכרם בן הדר לאסא ותגלת פלסר לאחו⁽³⁾ למא אהר[י]א אליהמא. ופי אלאגרה פמן אטאע רבה במאלה וזכי בלה[י]אתה רחב בה אלצאלחון ואכרמוה כמא קאל לכן אחלק לו ברבים וגו' (ישעיה נ"ג י"ב) מתל אברהם יצחק ויעקב וגיריהם מן אלצאלחין. ואלרחב ואלסעה פי לגא אלערב עלי מעני ואחר⁽⁴⁾.

17 יבאד אול אלכצמין אן יזכו פי דעואה חתי יגי צאחבה

פינאיהה⁽⁵⁾:

טאהר היא אלקול תחזיר ללחאכם מן קטע אלחכם עלי קול אחר אלכצמין דון אלאגר פאנה רבמא ראי אלחק כאנה מע אחרהמא בבינא פאדא סמע כללם אלתאני תבין אן אלאול כאן טאלמא ולדלך קאל ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו' (דברים י"ט י"ז). ולו דהבת אן אבסט מן שרח היא כתירא לטאל לכני אדכר בעצא ואקול מן דלך כאן אלבינא קאמת ליהודי בכתאב מתנה מן אמראא לים להא בעל פעלי היא אלטאהר אלציעה לה תם חצר נצמה פאקאם אלבינא באן אלציעה הי גמיע מלך אלאמראא תם תוונת בעד דלך [פיגב אן] תרד עליהא למ[א] אן[כשף אן היה אלאמ]ראא מווייה שיהא עמן קצרת אן תתווג בה. ומן דלך איצא כאן בינא קאמת לרגל אן היה אלציעה לאביה ומאת והו מאלכהא תם תגלב עליהא רגל אגר פעלי אלטאהר יגב אגראגהא מן ידה פלמא חצר נצמה אקאם אלבינא באן אלמתופי באן דגילא ואן ולרה היא לס ינסלה עלי אליהודיה פיגב אקרארהא פי יד אלרגל אלדי סבק אליהא אד אלאמא כללה וארתו דאך אלמתופי ומתל היא כתיר. ופי טי היא אלקול אן יכון אלמומן אדא סמע כללם אלמלחדין לא יסארע אלי קבולה חתי יערצה עלי אלמומנין וכדלך אדא סמע צאחב אלחק כללם אלמכאלפין פלא ינבני לה אן ידאל קלבה שיא מנה חתי יערצה עלי אלמואפקין ולא יגב אן יעכם דלך באן יקאל לא יקבל כללם אלמומנין ואלמואפקין חתי יסמע כללם מאלפיהם למוצע אלאיאת ואלבראהין אלתי קאמת להם⁽⁶⁾.

⁽¹⁾ ביאור: הכתוב מוסב בין על מי שרצה להתחכם ולפיכך למד בין על מי שהוא כבר חכם ורוצה להוסיף על חכמתו כמו שמי שיש לו ממון מבקש להרבות את עשרו יותר מכמי שאין לו כלום.

⁽²⁾ בכ"י ב' יוסע לה וחגאון רומז לזה בסוף ביאורו באמרו שענין רחב ווסע בערבי אחר.

⁽³⁾ בכ"י תגלת כאן.

⁽⁴⁾ ביאור: אם בדברי העולם הזה ידוע שנותן מתנות למלכים ולשריהם מכבדים אותו כמו שכיבד בן הדר את אסא ותגלת פלאסר את אחז ואם בדברי העולם הבא העושה מצות בממונו וגומל חסד לאביונים ירחיבו לו הצדיקים כמו אברהם ויצחק ויעקב ויושיבוהו ביניהם.

⁽⁵⁾ בכ"י ב' וג' פינאהא.

⁽⁶⁾ ביאור: הפסוק הזה לפי פשוטו הזהרה לדוינים שלא יגזרו המשפט אלא אחר ששמעו בעלי ריב שניהם מפני שלפעמים יביא אדם אחד הראייה שהצדק עמו וכשבא בעל ריבו יבטל את ראייתו ואתן לך מזה שני משלים האחד שאשה פנויה כתבה שטר מתנה על שדה אחת

18 אלסהם יבטל אלצבב ויפרק בין אלמתשאנרין: 19 אבוה
באנו¹ מן קריה עז וצבב עטים כננר אלקצר:

נעת אלסהם אלתי ילקיהא אלאבוה או אלשרבא פימא בינהם וקת אלקסמה
פחמדהא וגעלהא תופיקא מן ענר אללה לכל ואחד ועלי מא קאל אללה פי אלחוראה
[ו]ה[ה]תנחלת]ם את הארץ בגורל (במדבר ל"ג נ"ד) פלמא געל הוה חקא כמא קאל
מדינים ישבית הגורל אנגב עלי אלצמין אן ירצא בה ויעטלא אלצומה אלתי
כאנת ואלמשאנרה לאן לפטה עצומים משאנרה וחי תתצרף ממא קאל ישעיהו קרבו
ריבכם הגישו עצומתיכם (ישעיה מ"א כ"ב) צאר עצומים מקאם יריבים. תם נעת
אלמתשאנרין באן כל ואחד קד בער ען אניה באלוחשה מתל קריה עז יעני חצן
שחק ונעת אלצבב באנה שדיד כשדה מתרס קצר אלמלך. פכלמא זאד פי נעת
מדינים ואחים באלצעובוה זאד פי נעת אלגורל באלצלחא ואלאנצאף יקול לים מדינים
ואחים קד בלגו פי אלצומה אלי האל צעיפה יצלחהם פקט בל לו בלגו פי צצומתהם
אלי האל גליטה צעבה לאצלח בינהמא איצא ואנצפהמא²).

20 מן תמר קול אלמר תשבע בטנה ומן גלה נטקה יסתכתר:
21 ולדלך צאר אלמות ואלחיוה פי טאקה אללסאן פמן אהב איהמא
אכל תמרה:

הצל אלחכים פי הרה אלאיה אן אלאבטה אלמאסכה ללעאלם הי אלנטק
אלדי בה יהיי פיה³ וכמא הו משאחד אן אלצלוה ללה ואלביעה [ללמלך ואלשרא]
ואלביע ואלתוויג ואלטלאק ואלא... פיה⁴ ואלשהאדה ואלחכם כל דלך באלכלאם
ואלמסלה ואלגואב ואלמנאשרה איצא פבה תנצלח אלאשיא ותנפסד פלדלך קאל אן
פי טאקתה אלמות ואלחיוה פי אלדניא ואלאכרה. פבאזא מות קאל קבלה תבואת
שפתיו ישבע ולם יקל תשבע בטנו לאן אלמות אנמא הו אסתכתאר מן אלמקאם פי
אלבלא ובאזא חיים קאל קבלה מפרי פי איש תשבע בטנו לאנה נעמה וסעאדה וכמא
הו משאחד מן אן חיוה אלדניא קד תנאל בכלמה כמא פעל קואד מלך ארם באחאב
וקאלו עכרך בן הדר אמר תחי נא נפשי (מ"א כ' ל"ב) ומות אלדניא בכלמה כמא

הנהגה רמבה. חל אניה

לאיש אחד ולפי הנראה השדה לו ובא אחר וחביא ראיה שלא היה לאשה שום קנין חוץ מזאת השדה
ושאחר כך נשאת תשוב השדה אליה מפני שנגלה שהיא הסתירה זאת תשדה מאת האיש אשר
כוונה להנשא לו. והשני שבא איש אחד ואמר שאביו מת והניח לו שדה ובא איש אחר ואחז בה
ואחר כך בא זה האיש וחביא ראיה שהמת היה גר ובנו נולד קודם שנתנייר וזכה בו שהשרה הפקר.
וזה המאמר רמז גם כן למאמינים שלא ישמעו לקול הכופרים והמתנגדים עד שיביאו טענותיהם
לפני חכמינו אבל אינו צריך להביא דעותינו לפני הכופרים והמתנגדים מפני שיש לנו אותות
ומופתים עליהן.

¹ בשלשה כ"י באנו ובכ"י ב' וג' פי במקום מן וענין העתקה אינו ברור ואפשר
שרצה לומר שהאחים שנתרחקו זה מזה הם מעין קרית עוז.

² ביאור: האחים והשותפים הבאים לחלוק צריכים להרחיק הריב ולהשלים ביניהם
בגורל ואמרו עצומים כמו יריבים. ואמרו אח נפשע ר"ל אפילו אחים שנתרחקו זה מזה כמשמטתם
כאילו כל אחד מהם עיר בצורה שאי אפשר לכבשה וריבם חזק ככרית ארמון הגורל יכול להשבית
את הריב שביניהם.

³ אולי צ"ל כלה.

⁴ אולי צ"ל אלאמר ואלנחי = הצווי והאזהרה.

פעל עבד מלך הכושי (ירמיה ל"ח ו') במא תבלם עלי ירמיהו ומות אלאזרה קד יכתסב בכלמה כמא פעל אלמקלל (ויקרא כ"ד ו') ונירה¹).

22 מן רזק זוגה פקד רזק לירא וופק אלרצא מן ענר אללה:

אנר אלחכים פי הירא אלפסוק שרצא ואחרא מן נמלה גנס פחבם פיה בשי ליוגב דלך אלחכם לכל אלגנס בחנה עקליה ודלך אן אלעקל יוגב אן יכון עלי כל נעמה שבר למן אנעמהא ממן אנעמת עליה פלעלה אן אול נעמה אנעם אללה בהא עלי אדם ואול מלך מלכה וסמאה טוב הדא חוה כמא קאל לא טוב היות האדם לבדו (בראשית ב' י"ח) געלהא אלחכים האהנא מתאלא ופאתחה לגמיע אלנעם ואינאב אלשכר עליהא ועלי כל נעמה ובמא גאת אלאחרא באן אלמומן יקול עלי כל מא ינעם בה ברוך הטוב והמטיב (ברכות נ"ט ע"ב)².

23 תרי אלפקיר יתבלם בתחנן ואלמוסר בעזה:

הירא מנה חכאיה אלוגראן אלדי וגדה פי אלעאלם ואמא אלואגב פיה אן יכון צאחב אלחק יתבלם בקנה גניא כאן אם פקירא וכדלך צאחב אלשך יתבלם בצעה וצאחב אלבטל לא יתבלם בתה וכדלך אלקול פי אלסאיל ואלמגיב ואלעאלם ואלמתעלם³).

24 כם מן די אצחאב ירתן בהם וכם מן צדיק ילאזם אכתר

מן אף:

פי דרג הירא אלכלאם דם אלאסתכתאר מן מזאלשה אלנאם פאן פיהם מן הו כצדיק והו אפה אלא מן אמתחנתה פוגדתה לירא מן אף⁴).

יט

1 אלפקיר אלסאלך בצחתה ליר ממן הו עסר פי נטקה והו דו אלתכאל:

הירא אלאתכאל יתצרף מן [אש]ר יקוט כסלו (איוב ח' י"ד) אלדי תפסירה

¹ ביאור: יסוד העולם ותיקונו אינם כי אם בדיבור פה כמו התפלה לאל וההודאה למלך והמשא ומתן והנשואין והגירושין והעדות והמשפטים וכל זה בשאלה והשובה וויכוח והנהגה הדברים מצליחין ונפסדין ביד הלשון בין בעולם הזה בין בעולם הבא. ואמרו תשבע בטנו הוא נגד החיים לפי שהחיים הוא מושל לטובה ולעונג ואמרו ישבע נגד המות שענינו כאן שהנפש קצה מפני הצרות הבאות עליה. ואפילו בדבור אחד די להחיות אדם בעולם הזה כמו שעשו שרי מלך ארם עם אחאב או להמיתו כמו שאירע לעבד מלך הכושי כשדבר נגד ירמיה וכן בעולם הבא כמו שאירע למקלל.

² ביאור: החכם מדבר כאן בדבר פרטי מכלל הטובות שיחנן אותנו בתן השם והשכל מחייב שנודה לו כמו כן על כל טובה וטובה ונתן למושל האשה לפי שחווה היתה המתנה הראשונה לאדם מאת השם ונקראה טוב לפי מה שאמר השם לא טוב היות וגו' ואמרו חכמים שחייב האדם לברך על כל טובה ברוך הטוב והמטיב.

³ ביאור: דבר החכם בהווה אבל ראוי לאדם להגביה את קולו אם האמת עמו ולהשפילו אם הוא בספק ולשתוק אם הוא בעל שקר. וזה גם כן בשואל ובמשיב ברכ ובתלמוד.

⁴ ביאור: הזהירנו החכם שלא להתחבר עם בני אדם יותר מראי לפי שיש בהם דומה לרע והוא משחית אלא אם כן ניכר שהוא דבק מאח.

תכלאן וליס הו גהל מתל וכסיל לא יבין את זאת (תהלים צ"ב ז'). והוא הו אלואנב לים עלי מא אנתארה אלעאמה בל ינב אן יפצל אלפקור אלצאלח עלי אלמוסר אלטאלח ואקתצר מן גמיע פנון אלטאלח עלי עקש שפתיו עלי מא כאן קדם מן מות וחיים ביד לשון (משלי י"ח כ"א)⁽¹⁾.

2 ואלנפס איצא בלא מערפה לא כיר פיהא ואללאה פי אחואלה

יכטיהא:

ברגלים האהנא נטיר קול יעקב לרגל המלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראשית ל"ג י"ד) אלדי תפסירהמא לחאל. וואדנא בקולה הוא חתא עלי אלעלם פקאל מע גמיע אללאמור מן מאל וגאה וגיר דלך אדא לס תכן מערפה פלא כיר פי אלכל לאן קולה גם ידל עלי אן תחת כלאמה אשיא אכר מצמרה גם הון וכבוד בלא דעת נפש לא טוב. תם קאל וליס תכאד אן תגדהא פי מן הו מלחאה פי אמורה ומנעקה עלי מכאסב אלדניא בל תגדה יכטיהא ויחיד ענהא בכתררה שגל פמרה ובטשה⁽²⁾.

3 גהל אללאנסאן יזיף טרקה ועלי אללה יצגר קלבה:

קאל הוא ליכף אללאנסאן ען אחאלה מא יעאנתה מן אלגהר פי דניאה עלי רבה כמא פעל אלא[כוח] פקאלו מה זאת עשה אלהים לנו (בראשית מ"ב כ"ח) ובאן דאך כמא כסבת אידיהם בל נקול ענר כל הארתה כמא קאלו פי וקת נדמו⁽³⁾ עליה אבל אשמים אנחנו על אחינו (שם שם כ"א) לאנה לא יפעל בנא אלא אללאצלח ולדלך תגר עלי יקול וה' [הוא] הטוב בעיניו יעשה (ש"א ג' י"ח) ותרידוד יקול יעשה לו הטוב בעיניו (מ"א י"ט י"ג) ויקול יחזקיהו טוב דבר ה' אשר דבר (ישעיה ל"ט ח') ועלי אללאצל אלמקדם⁽⁴⁾ אן כל אלם יחדתה פי עבאדה פליס יכלו מן אן יכון אמא תמחיצא למא סלף או מחנה ליעוץ עליה אללאנסאן תואבא וגואא⁽⁵⁾.

4 אלמאל יזיד אצחאבא⁽⁶⁾ כתירין ואלצעיק ינפרד חתי מן

אצחאבה:

⁽¹⁾ ביאור: מלת כסיל שענינה כאן איש שבוטחים בו נגזרה מלשון יקוט כסלו והוא בטחון ולא מלשון וכסיל לא יבין. ודיבר במה שראוי לעשות ולא כמו שעושה המון העם וצריך לכבד את הצדיק אם הוא עני יותר מן העשיר שהוא רשע ופרט כאן עקשות פה מכל מיני הרשעות לפי שאמר שמות וחיים ביד לשון.

⁽²⁾ ביאור: אמרו ברגלים פירושו בענינים כמו שאמר יעקב לרגל המלאכה. ומלת גם תורה על דבר מובן שלא נכתב כאלו אמר גם הון וכבוד בלא דעת נפש לא טוב. ואל תחשוב שאולי תמצאם במי שהוא אין במעשיו ונחוץ בעסקי העולם הזה מפני שהוא יפסידם ברוב השתדלותו ופחזותו.

⁽³⁾ בכ"י חמרו.

⁽⁴⁾ עיין למעלה י"ח י"ב.

⁽⁵⁾ ביאור: אין ראוי לאדם שיתרעם על השם בעת צרתו כמו שעשו אחי יוסף באמרם מה זאת עשה אלהים לנו אבל יהודה על עונו כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו וכן עשו עלי ודוד וחזקיה מפני שכל צרה הבאה עלינו היא רק לכפרתנו או לנסותנו כדי שנקבל שכר על זה.

⁽⁶⁾ בכ"י ב' ג' אצדקא.

5 כמא אן¹ שאהד אלזור לא יברו כדאך אלמתפוח² באלכדב לא יפלת:

6 תרי כתירא יבתהלון וגה אלסכי ואכתר אלאצחאב לדי אלעמא:
היא איצא וצפה למא וגד פי אלדניא ואמא עלי אלחקיקה פאנמא יגב אן יכון
אלכתירון יבתהלון וגה אלצאלח כמא קאל צופר ען איוב ורבצת ואין מחירד וחלו פניך
רבים (איוב י"א ט'³).

7 ותרי כתירא מן אכואן אלפקיר קד שנוה פכיה אן נדמאה קד
בעדו ענה ויטלב מנהם אמורא לים הי מתואתיה:

היא איצא מא אכתארה אלנאם עלי גהל ווצפה הו ענהם ואמא אלואגב פהו
אן יכון גמיע אכואן אלעאצי ישנונה כמא קדם יראת ה' שנאת רע (משלי ח' י"ג)
ואן יכון גמיע נדמא אלכדאב יבעדון ענה כמא קאלת אלתוראה מדבר שקר תרחק
(שמות כ"ג ו') ואן יכון אלטאלס אדא טלב מן אלנאם אמורא לא יואתונה עליה כמא
נהי אללה פקאל אל תשת ירך עם רשע (שם א'⁴).

8 מן אקתני אלחכמה פקד אהב נפסה ומן חפט אלפהם וגד כירא:
יקע איצא אסם אלחכמה עלי אלשראיע אלעקליה ואסם תבונה עלי אלסמעיה
פמן באח בהא ולם יכדב פיהא פהו אלדי יסלם וינאל כירא⁵).

9 כמא אן שאהד אלזור לא יברו כדאך אלמתפוח באלכדב יכיד:
היא איצא עלי אלמקדמה אלתי פי אלתוראה כמא אנהא חכמת באן יחל
באלשאהד אלזור מתל מא קצר אחלאלה באלברי כדאך [מן כד] ב עלי אכיה אלמומן
פי גיר מגלם אלחכם פלא תחצל ללחאכם מגאזאתה ינתקם אללה מנה אלדי אטלע
עליה במתל מא כדב עלי אכיה⁶).

10 לא יחסן באלגאהל אלדלאל פכיה יחסן באלעבד אלתסלט
עלי אלריסא:

אלאצל פי האתין אלקציתין הו אן אלנעמה אלתי אלדלאל מן פרעהא תחסן
באלעאקל כמא קאל והתענג על ה' (תהלים כ"ז ד') והתענגו על רב שלום (שם י"א)
לאנה כלמא תנעם צפא דהנה ואעתרל מזאנה וקוי כאטרה וגאר פכרה ותמכנת
אלארבע קוי אלתי דכרנאהא פי צדר אלכתאב ואיצא אד הו חכים פלים יסרף פי לדא
גסמה פוק מא יגבני לתעלק קלבה באלחכמה פהי לעמרי תשבהה ותצלח לה כמא

¹ בכ"י ב' ג' חסר.

² בכ"י ב' ג' וגי ואלמתפוח.

³ ביאור: דבר החכם בהווה אבל הראוי שלא יחלו בני אדם כי אם פני צדיק.

⁴ ביאור: זה על דרך מציאות אבל הראוי לבני אדם שישנאו הרשעים ויתרחקו מדוברי
כזב וימאנו כוולתן לחומסים בקשתם.

⁵ ביאור: שם החכמה (והוא לפי דעתו פירוש לב) נופל על המצות השכליות ותבונה
על המצות השמיעיות והמפרסם אותם ואינו מכחש בהם ימצא טוב.

⁶ ביאור: התורה אמרה בעדים זוממין ועשיתם לו כאשר זמם וזה ענין תחלת הפסוק
וגם אם ענה שקר כאחיו באופן שא"א להביאו לפני בית דין השם יענשהו כפי מה שהלשון בחברו.

קאל אלחכים כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני (קהלת ב' כ"ד). ואמא אלגאהל פאן נעמחה מאד' לנהלה פינבסט פי אלאכל ואלשרב ואלגשיאן פי גיר וקתה פיכטי עלי טבעה ותתנאולה אלעלל ואלאמראין ומן גיר חלה פיסו אלי נפסה במא יוקעהא פי שדיד אלעקאב וכמא קאל עמוס ען אלמנעמין והם ינהלון פי פצל הוי השאננים בציון (עמוס ו' א') אלי אברה. וקולה אף כי לעבד משל בשרים אצלה אנה יחסן במן הו מן נסל אלמלך אלחסל[ט] אל[תרום] פהו ישפק עלי רעיתה וירי להם [לג]האת מנהא ליקים דכר אבאיה ויחיי דולתהם ואיצא ליבקי סננהם ויגאזי כל מן כאן וליא וזאדמא להם ואיצא לאנה ירגו מתל דלך לנסלה כמא עלמת מן שלמה אנה סן גמיע סנן אביה ותבתהא ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו (מ"א ג' ג') ואזא ולי אלקום עבד פאנמא קצדה[אן] יגיר סנן מולאה ויקתל אוליהא ואצחאבה ועמאלה אלי אן ינתהי אלי אדונהם כמא קאל פי בעשא ען ירבעם לא השאיר כל נשמה לירבעם עד השמידו (שם ט"ו כ"ט) וקאל פי מא פעל זמרי באלה לא השאיר לו משתין בקיר (שם ט"ו י"א) ולים ירגו איצא אן יתבת אלמלך לנסלה פהו יסוסהם בלא שפקה. ואנמא צאר הוא אלבאב אלתאני קצה אלעבד אענב מן אלאול אלדי הו קצה אלחמק חתי קאל פיה אף כי לעבד לאן אלאול בטאווה עלי נפסה פקט והוא אלתאני בטאווה עלי אמה או גמאעה. ואלגאהל איצא¹) יסמי עבדא כמא קאל ועבד אויל לחכם לב (משלי י"א כ"ט) ואמא אלמקתרין פלא יסמי עבדא אלא למן אקרצה פקט כמא קאל ועבד לזה לאיש מלוח (שם כ"ב ו')²).

11 מן עקל אלאנסאן טול מהלה ומן פכרה אלתגאזו ען אלדנב:

קד עלמת אן [משה רבינו] טול אלמהל לבני ראובן ובני גד ואוסעהם אלכלאם חתי תבין בראתהם ממא כאן יפן בהם פשכרהם וקאל אם תעשון את הדבר הזה ועבר לכם כל חלוץ וגו' ונכבשה הארץ וגו' (במדבר ל"ב ב'—כ"ב) וכדלך יהושע וכל ישראל אוסעהם איצא מהלא וחלמא לבני ראובן וגד³) איצא ממא כאנו אתהמוהם בה פשכרו אללה כמא קאל וייטב הדבר בעיני כל ישראל ויברכו אלהים בני ישראל ולא אמרו לעלות עליהם לצבא וגו' (יהושע כ"ב ל"ג) הוא מן מחמוד האריך אפו. ומן

¹) בסוף ביאורו הוסיף הגאון ואמר והכסיל יקרא גם כן עבד באמרו ועבד אויל לחכם לב אבל הלזה לא יקרא עבד אלא למי שהלוהו בלבד באמרו עבד לזה לאיש מלוח וגראה שזאת ההוספה היא פירוש שני שאמרו אף כי עבד וכו' אפשר שענינו שאינו ראוי לכסיל למשול על חכמי לב והם השרים אבל אי אפשר לפרש שהפסוק מוסב על הלזה שהוא גם כן נקרא עבד לפי שאינו נקרא כן אלא אצל המלוה.

²) ביאור: עיקר שני חלקי הפסוק הוא שטובת האדם אשר מעגפיה התענוג היא נאווה לנבון לפי שישמור בה ארבעה כוחותיו הנזכרים בפתיחה ועוד שלא ישחקע בתענוגי הגוף יותר מדאי לפי שהוא דבק בחכמה והכסיל אינו יודע לכלכל תאוותיו במדה ומשורה וירע לגופו ונופל בחליים וירע לנפשו שיחטא ויענש. ואמרו אף כי וכו' רוצה לומר שמי שהוא מורע המלכים המלוכה ראוייה לו לפי שהוא ירחם על עמו להעמיד זכרון אבותיו ולהקים מלכותם ולשמור חוקותיהם וייתוב לרעיהם ולמשרתיהם ועוד שהוא מקוה שיעשה זרעו כמותו וכן עשה שלמה ואינו כן בעבד מושל שהוא ישנה חוקי אדוניו וישמיד כל בית המלך עד שלא ישאיר לו שרידו כמו שעשה בעשא עם ירבעם וזמרי עם אלה. ואמר אף כי לפי שהכסיל לא ירע אלא לעצמו והעבד המושל ירע לכל העם או לכל הקהל.

³) הלשון אינו מתוקן ויש כאן חסרון איזה מלות אבל הענין ברור ור"ל שיהושע וישראל גם כן האריכו אפס עם בני גד ובני ראובן עד שהראו שהם נקיים מכל חשד והודו להם כל ישראל.

מחמוד עבר על פשע אן אבימלך אסי אלי אברהם ושרה גמיעא פלמא אעתדור וסאלה אלצפח צפח לה ודעא לה ויתפלל אברהם וגו' (בראשית כ' י"ז) וכדלך יצחק אסו אליה אבימלך ואצחאבה פצפח ענהם ואעטאהם אמאנא כמא קאל וישבימו בבקר וישבעו איש וגו' (שם כ"ז ל"א) ואננה יוסף אסו אליה באלחסד ואלביע ומא אנצם אליהמא פגפר להם וכלמהם באלכלאם אלחסן כמא קאל ועתה אל תיראו וגו' (שם נ' כ"א) ואנמא כתבת הדה אלקצין לנעתבר בהא⁽¹⁾.

12 תרי זבר אלמלך כנהים אלצרגאם ותגד רצאה כטל עלי עישב: עלי אלטאהר יסתקים אן יכון תמתילה לסכט אלמלך באלאסד ולרצאיה באלגדי לאן אלנאמי [אנמע] נועאן⁽²⁾ נבאת וחיואן פאכתר אלחיואן לא קואם לה אלא באלנבאת פשבה אלרצא באלטל אלדי הו מאדה אלנבאת אלדי הו קואם אלחיואן ושבה אלסכט באלאסד אלדי יפני אלחיואן אלדי הו יפני אלנבאת פאכר אלחאשיה פי כל פן. ועלי אלבאטן יקול אדא כאן הוה שאן מלך מן מלוך אלנאם פביף מלך אלמלוך וסידר אלסאדה אחרי אן יכון סכטה באלאסד וכמא מתל פקאל אריה שאג מי לא יירא וגו' (עמוס ג' ח') ואן יכון רצאה באלטל כמא שבה פקאל אהיה כטל לישראל (הושע י"ד ו')⁽³⁾.

13 וכמא אן אלולד אלגאהל אפה עלי אבויה בדאך צכאב אלזוגה באלוכף אלמתתאבע:

עול פי הוה אלקציה עלי מא כאן קדם ובן כסיל תונת אמו (משלי י' א') פקאל אן אלזוגה איצא להא וצלה באלבעל כוצלה אלאבן באלאב פאדא כאנת צכאב כאן בלאוהא עליה כבלא אלולד [אלגאהל] עלי ואלדיה ולכן אלואלד לא ימכנה אן יציר [לאולאדה] לא ואלד ואלבעל ימכנה אן יציר לזוגתה לא בעל באלטלאק⁽⁴⁾.

14 אלעקאר ואלמאל מן נחלה אלאבא ותופיק אלזוגה אלמנגחה מן ענד אללה:

כאנה⁽⁵⁾ יקול ימכנך⁽⁶⁾ אן תעטי ולדך מאלא ועקארא ולא תקדר אן תעטיה עשירא צאלחא ואל[פאי]ד[ה] פי הוה אן אמר אלעשיר אליה אן ראה מנחא צאלחא לה ואלא אסתבדלה. וקד ימכן אן יכון להוה⁽⁷⁾ באטן פיקול תקדר אן תורח אבנך

(1) ביאור: כמו שתאריך משה אפו לבני גד ובני ראובן והרכה עמהם דברים עד שנצמדקו ממה שחשדם והורה להם וכן עשה יהושע וישראל עמהם. ואמרו ותפארתו וכו' כמו שסלח אברהם לאבימלך וכן עשה יצחק שלום עם אבימלך ורעיו ויוסף עבר על פשע אחיו ולא נכתבו אלה המעשים כי אם כדי שנלמד מהם.

(2) בכ"י . . . מאלן.

(3) ביאור: לפי שהאריה טורף בעלי חיים שהן ניוונים על הרוב בצמחים שהם גרלים כטל הזכיר החכם שתי הקצוות והמשיל זעף המלך לשאגת אריה ורצונו לנזילת הטל. ועל דרך נסתר כוונת הפסוק היא אם כן הוא במלך בשר ודם במלך המלכים לא כל שכן.

(4) ביאור: אמרו אביו ר"ל אביו ואמו ונסמך זה הפסוק על מה שאמר למעלה בן כסיל תונת אמו. ואמר שיש חיבור בין הבעל ואשתו כחיבור האב עם בנו ואם היא אשת מדרים היא הווה לבעלה כבן כסיל לילדיו אבל האב אינו יכול להיות לא אב והבעל יוכל להיות לא בעל בגירושין.

(5) בכ"י כאנה.

(6) בכ"י אבנך. — (7) בכ"י לידהא.

מאלך ולא תקדרר אן תורתה עלמך לאן אלחכמא קד כאן מתלהא באשה כמא קדם חכמות בנתה ביתה (משלי ט' א') ואלפאידהּ פי [היא אנה] אדא כאן אלאמר כדאך פינבגי ללולר אן יגד פי מלב אלעלם וכמא סאסנא¹) אלאולון והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה (אבות ב' י"ב)²).

15 ומן פעל אלכסל אן יוקע אלסבאת ותגד אלנפס אלמלולה תגוע: חת בהדין אלקולין עלי אלנשאט אלי אלפעל אלדיאני ואלדניאיי ואנמא צאר אלכסל יוקע אלסבאת לאן אלבכאר אלדי סבילה אן יתחלל פי מסאם אלכדן בחרבה אלבטש אדא הי סכנת פלם תחללה תרקי אלי אלדמאג פאחדת נומא ינחל בה³).

16 מן חפּט אלוציה חפּט נפסה ומן אזרא בטריק אללה יהלך: אשאר בקולה בוזה דרכיו אלי אללה וכאן גרצה פי היא תרך אלאמתנאן מן אלטאיעין עלי רבהם יקול להם אנמא עמלתם ל[נפ]סכם וחפּטתמוהא ובעבסה יקול ללע[צאח] לס ת[גי]טוה ואנמא אנשתם אנפסכם כמא קאל ירמיה ען קול אללה האותי הם מכעיסים נאום ה' הלא אותם למען בשת פניהם (ירמיה ו' י"ט)⁴).

17 אלראוף עלי אלמסכין הו מקריץ אללה ואילאוה יסלמה לה: היא איצא חת עלי אלצדקה יקול ללמומן לא תשנן אן אלדרהם אלדי תצדק בה קד ציעתה ואנמא אודעתה ביד מסתודע ענד רב אלעאלמין עז וגל בל לא כאלודיעה אלתי סבילהא פי אחכאם אלנאם לים עלי אלמסתודע שי מן דרכהא אלא כאלדין אלדי דרכה וצמאנה עלי אלמקתרץ חתי יופיה איאה כדלך צמן אללה אלגוא ללמתצדקין⁵).

18 אדב ולדך פאן אלרגא מוגוד ולא תחמל נפסך עלי קתלה: להיא אלקול תלאחא מעאן אחרהא אנה אמר אן יורב אלאב ולדה ואלאסתאד תלמידה ברפק מן חית לא יתחאמלאן עלי תלף אלנפוס. תם עכס דלך אנה אעטי אלמורב אמאנא מן תלף נפס מן יורבה פקאל לא תכטר אלי באלך מותח. ואלתאלת והו אחסנהא אנה אמר בארב אלולד ואלתלמיד פקאל אחיהמא באלארב ולא תדעהמא עלי גהלהמא פתקתלהמא⁶).

(1) אולי צ"ל סנו לנא.

(2) ביאור: כאלו אמר אפשר שתנחיל את בנך ממונך ואי אפשר שתתן לו חבר משכיל וזה הערה לאדם שאם ראה שחברו אינו מועיל להצלחתו ולשובתו יחליפנו. ויש עוד לפסוק הזה ענין נסתר והוא שנמשלה כבר החכמה לאשה ואמר שהאב אינו יכול להנחיל את בנו חכמה ולכן ישתדל הכן בעצמו לקנותה.

(3) ביאור: המאמר הזה הערה לזריוות בין בדברי העולם בין בדברי תורה. ואמרו עצלה וגו' מפני שההבל הנוהג להתפזר דרך גקבי הגוף כשהאדם עמל עולה אל המוח אם הוא עצל ומפיל עלי תרדמה.

(4) ביאור: אמרו דרכיו רוצה לומר דרכי ה'. ואמר ששומר מצותיו לא ייטיב כי אם לנפשו והממרה את פי ה' אינו מכעים אותו כי אם מכעים את עצמו.

(5) ביאור: הפסוק הזה הוא הערה לצדקה ואמר שמה שנותן האדם לעניים אינו אבוד כי אם הוא שמור ביד השם ולא כפקדון בידי אדם שאין אחריותו על השומר אלא כמלות שאחריותו על הלוה שהשם הבטיח לשלם את גמול חונן דלים.

(6) ביאור: יש בפסוק הזה שלשה ענינים האחד שהאב יסר את בנו והרב את תלמידו

19 אלכתיר אלחמיה יחמל אווארא פאנך אן תלצת מן שי

אודרת פי גירה:

יסתקים אן יכון הוא אלקול [עלי הו] אל[עבא] רה יחזרנא בה מן אסתעמאל
אלהה וכתרה אלסמט ויערפנא סו עאקבה דלך אן אלאנסאן יתלץ מן מציבה וידל
פי ארי. ועלי עבארה ארי ינתם מע אלפסוק אלאול יקול לא תדע ולדך בלא ארב
פתהלכה פיגג גדל חמה נשא ענש כתיר אלחמיה עלי אלנאס חאמל אוואר(א) ענר
רבה כל גלצה מן גמיע דלך וזר פי ארבה והוא אנשם ואטבע¹). וכמא אמר אלאב
אן יורב אמר אלולר איצא בקבול אלארב הו קול

20 אסמע אלמשורה ואקבל אלארב לקבל אן תתחכם פי אכרתך:

ופי תנאיהה אלי אלעאקבה אקואל מנהא ירגי אלמודב ואלמודב גמיעא ויקול
אצברו עליה פאן נפעה לים יתבין אלסאעה אלא פי אלעאקבה. ומנהא יקול ללולר
סיגיד וקת תטלב תתארב פיה פלא ימנך לעסוך ען דלך פתארב מהמא ימנך אלקבול.
ומנהא אן יכון ישיר אלי דאר אלארה פיקול ארבך פי אלדניא ינפעך פי אלארה
פלא לך ממא יתגר בה מן עאלם אלי עאלם אר²).

21 ואעלם אן אפבארא כתירה פי קלב אלמר ותקדיר אללה הו

אלדי יתבת:

תחת היא מעאן אולהא ימנע אל[מר] מן אן [קצי] ויחתם עלי שי בעינה מן
אלחוארת אנה יכון. תם ילומה אלאעתקאר דאימא אנה מחאט מדבר פי כל אחואלה
מא ללא אלאמר ואלנהי³).

22 שהוה כל אנסאן אלאחסאן אליה⁴ ומטהר פקרה כיר מן די כדב:

גרצה אלא ישמע בעץ אלנאס בעצא פי אנה יחסן אליה תם לא יפעל ועלי
אן כל אנסאן ישתהי מנך אן תחסן אליה פאן אמנך מא סאלך ואלא פאטחר לה
תעדך מא סאלך ופקרך מנה אצלח מן אן תעדה ותלפח ולו לם יועד בלק בלעם⁵) במא
לם יפעל כאן אצלח ולו לם יועד אכימלך בעלי שכס במא לם יף להם בה כאן אסהל⁶).

בנחת כרו שלא ימיתום והשני שלא ייראו שימיתום כאשר ייסרום והשלישי והוא היותר טוב שיחיו
אותם במוסר ולא ימיתום בעינם אותם על אולתם.

(1 ביאור: לפי מה שהעיתקנו אמרו כי אם מציל וכו' יתכן שהזהיר האדם מלהיות כעסן
שסוף הדבר שאם ניצל מצרה יבוא לצרה אחרת. ועוד נראה שהפסוק הזה מחובר עם הפסוק
שלפניו ואמר שאם האב אינו מיסר את בנו מאכר אותו ויהיה ענין גדל חמה וכו' שהכוונת המיד
נגד בני אדם ישא עונש לפני השם ולפיכך חייב האב שיציל את בנו מכל זה ויוסיף ליסרו.

(2 ביאור: אחר שצוה האב ליסר את בנו צוה את הבן לקבל את המוסר. ובאמרו
באחריתך יש ענינים רבים וזה שהחכם אומר למיסר ולמיוסר שבאחריתם יכירו תועלת המוסר.
ועוד יזהיר את הבן שילמד עתה לפי שבזקנתו לא יוכל עוד ללמוד. ועוד אומר שאם קיבל
המוסר בעולם הזה יועיל לו בעולם הבא ומה טוב ומה נעים סחר כזה.

(3 ביאור: בזה הפסוק יש כמה ענינים האחד שלא יגזור אדם על דבר ויחליט שיהיה
והשני צריך שיאמין שהוא מוגבל בהנהגת השם חוץ מבדברי צווי והזהרה.

(4 בב"י ב' וג' חסר. — 5) אפשר שצ"ל בלעם בלק.

(6 ביאור: כל אדם יתאוה שייטיב לו רעהו אבל טוב לאדם שיודה שאין ביכולתו למלא
שאלת השואל משיבטיחהו ולא יעשה כנו שהבטיח בלעם את בלק ואכימלך את בעלי שכס ולא
כלום שוע.

23 תקוי אללה ללחיוה ולמסתבתר מן לזומהא לא יטאלב⁽¹⁾ בשר:

לנא לפט² לינה ושכיבה עלי סביל אללום כמא קאל איוב ובהמרותם תלן עיני (איוב י"ז ב') וקול דוד אם תשכבון בין שפתיים (תהלים ס"ח ד'). וגרין הוה אלליה יקול אלחכים אן אלעבאד לים יכאדון אן יכלו מן סיה וחסנה פתקוי אללה הי לדאר אלבקא אלחיוה אלדאימה וקד בקית אלולאת אלתי תלחק אלעבד תחתאג אלי אדאב תרהבהא ענה אללהם אלא אן יסתבתר מן מלאומה אלתיקוי פאנה אדא פעל [דלך] לם יטאלב בהוה אלולאת אליסירה אמא לאנה חין עוד נפסה אלפיר ארתפע ענה אלולל ואלאנפאל או יכון לכתרה חסנאתה מחית ענה אלצנאיר עלי מא קאל בחסד ואמת יכפר עון וביראת ה' סור מרע (משלי ט"ז ו')⁽²⁾.

24 תרי אלכסלאן קד גמס ידה פי אלגצארה⁽³⁾ פעגזו⁽⁴⁾ אן ירדהא

אלי פיה:

באלג אלחכים פי כסל הוה אלמדכור אנה יכסל אן יאכד לקמה מן גצארה פיסעמהא בעד גמס ידה פיהא כדאך תגדה פי אמר דניאה אלמטאעם בין ידיה פלא ילתפת אליהא ופי אמור דינה אלצלוה ואלבר בין ידיה פלא ינהיך אליהא ופימא ינמעהא והו אלחכמה גמיע אלעלום מוצועה בין ידיה פלא יתעלם מנהא שיא⁽⁵⁾.

25 כמא תצרב אלדאהי פינהיך מן גפלתה⁽⁶⁾ כדאך אדא ועשת

אלדהן יפהם אלמערפה:

יריד אן כלאמך יעמל פי אלעאקל מתל צרבך ללנאהל בל הו אעמל כמא יקול תחת גערה במבין (משלי י"ז י')⁽⁷⁾.

26 תרי אלאבן אלמסי אלמכגל ינהב אבאה ויהרב אממה:

עלי אלגזוי מן אלכלאם פאנה רבמא סרק מן מאל אביה שיא פאחונה אלי אן יטלק אמה אד לם תחפטה. ועלי אלכלאם אלגמלי פאנה קד ינקב ויחלצין פיאכד מאלא⁽⁸⁾ ויהרב פישאלב אלסלטאן אבויה באחצארה פתהרב אלאם פתסתתר אד הי אמראה ויוכד אלאב בביע ציעתה ליגרם מא סרק. פכשף הוה אלעאקבה ליחת עלי אלדב⁽⁹⁾.

(1) בכ"י ב' וג' ילאזם.

(2) ביאור: מלות לינה ושכיבה יורו לפעמים על ההחמדה. וכוונת הפסוק היא שבטבע האדם לעשות רע וטוב והנה יראת השם תביאהו לחיי עולם וישארו שגיאות הצריכות לבפרה והמתמיד ביראת השם לא יפקד באלו השגיאות הקלות אם שיתנהג במעשים טובים ולא יכשל כלל או שיסלחו לו השגיאות בעבור רוב צדקתו.

(3) בכ"י ב' וג' מתלא.

(4) "גלאה" ונראה שהגאון החליף הפסוק הזה עם הפסוק שלמטה כ"ז ט"ז ועיין ביאורו שם.

(5) ביאור: הפליג החכם בעצמות העצל שהמאכלים לפניו ולא יטעם מהם וכן הוא בדברי העולם ודברי אמונת ובדברי חכמה שהם לפניו ולא יביט אליהם.

(6) "כמו שתכה חלץ ויתעורר מפיתוהו כן וכו'".

(7) ביאור: פעולת הריבוי לאיש נכון היא כהכאה ללץ וגם יותר חזקה.

(8) בכ"י מאלה.

(9) ביאור: ענין הפסוק אם נפרש כל חלק ממנו לבדו שהבן גזול את אביו והאב יגרש את אמו לפי שלא שמרה אתו ועל דרך כללית הבן יהיה גנב או גזול והמלך יצווה את האב

27 אנתה יא בני אן תקבל אדבא יסהיך ען אקואל אלמערפּה:

היא אלמוסר אלדי הו לשנות מאמרי דעת אנמא הו ארב באלאסם לא באלמעני כמא אן אלאצנאם אלהים באלאסם לא באלמעני פאוצי וקאל מן אתאך בקול זעם אנה ארב וראית קולה דאך יסומך אן תוול ען הדיה אלמערפּה אלתי עלמתך פלא תקבלה פאני קד הצלת גמיע אלקול והיא אצח¹) ועלי מא קאל משה כי בקש להדיחך מעל ה' אלהיך (דברים י"ג י"א)²).

28 מן יתרגם פי אלחכם פהו כשאהד זור וקול אלטאלמין יסתר

אלטלם:

שרח היא אלפסוק הו מא יסתעמלה בעין אלנאם יחצרון מגלם אלחכם פחתגון לאחד אלצמין ויקולון ימכן אן יכ[ון] לה [מ]גלין הו כדי וכדי וימכן אן תכון עליה חנה הי כדי פהיא מנהם מקאם שהאדה זור לאן אלצם נפסה אערף בחאלה פלו כאן שי לאחתג בה וכדלך אלחאבם אן הו סמע מנהם. ופסרת יבלע און יסתר מתל קולה ולא יבאו לראות כבלע (במדבר ד' כ') אלדי תפסירה סתרה. וגרין היא אלקול אנה לא יסתר עלי אלטאלם אלא טאלם מתלה כמא קאל אללה ולא תחמל ולא תכסה עליו (דברים י"ג ט')³).

29 קד היית ללדהאיה אלחאבאם ומהאבג לטהור אלגהאל:

היא מן אלחכים קול תחזיר ינטוי עלי תלאתה אשיא אחרהא אחכאם אלדניא בפעל אלנאם פאן אללה אנמא אבאחהם קתל היא וחרק היא וגלד היא לכי יעתבר אלבאקון כמא יקול והנשארים ישמעו וייראו (שם י"ט כ'). ואלתאני אלעקובאת אלתי יחלהא אללה באלעצאה פי דאר אלדניא עלי סביל אלאיה קאל פיהם והאלהים עשה שיראו מלפניו (קהלת ג' י"ד). ואלתאלת אלעקאב אלשדיר ואלאלאם אלתי אעדאה ללכפאר ואלעצאה פי דאר אלאכרה קאל פיהא ויצאו וראו [וכ'] והיו דראון לכל בשר (ישעיה ס"ו כ"ד)⁴).

ב

1 אן אלכמר לדאה ואלמסכר למהים כל מן מהג פיהמא לא יתחכם:

וצף אלח[כים כל ואחר] מן הדין בפעלה אלכמר אלדי עלי אלעאגל יקוי

והאם להביא את הבן לפניו והאם תברה ומוכרים נכסי האב לשלם את הגולה. והודיע אחרית הדבר לעורר את האב והאם ליסר את בנם.

⁽¹⁾ אלו המלות אינן ברורות ואפשר שיש כאן חסרון.

⁽²⁾ ביאור: המוסר הזה נקרא בשם מוסר ואינו מוסר באמת כמו שהאלילים נקראים אלהים ואינם אלהים והחכם הזהיר מלשמוע לדברי המסית והמדיח שהם סותרים מה שלימד מן החכמה.

⁽³⁾ ביאור: המליץ כאן הוא מי שיבוא מעצמו לפני בית דין ובורה מלבו טענות וראיות לבעלי הדין או נגדם וזה כעדות שקר שאילו היו טענותיו אמת היה בעל דין עצמו טוען בהן וכן הוא בשופט אם ישמע אל טענות המליץ. ואמרו מבלע ענינו יסתיר וכוונת הפסוק שלא יכסה על הרשע כי אם מי שהוא רשע כמוהו

⁽⁴⁾ ביאור: בזה שלשה עניינים האחד שניתנה רשות לבני אדם לענוש את החוטאים למען ילמדו וייראו הנשארים. והשני שהשם מביא רעות על הרשעים בעולם הזה על פי גס. והשלישי שיפדע השם מהכופרים בעולם הבא.

אלכאטר קאל פיה לץ ואלנביד אלדי עלי סרעה ייזד פי אלאצ[טר]א[ב] קאל פיה
הומה אלא אנהמא גמיעא אצראד אלחכמה אלמרסלה מן מצאדתהמא אלתשאגל
בשרבה[מ]א ען אלאשראף עלי אלעלום ובעד דלך מא יפעלאנה פי אלדמאג לאן
אלשראב יגפף ואלנביד ירשב פיכרגאן אלעצו ען אלאעתדאל⁽¹⁾.

2 והיבה אלמלך איצא כנהים אלצרגאם פמן תגאווהא קד אכטא
עלי נפסה:

באלג פי היא אלפסוק אלתאני אכתר מן אלאול (י"ט י"ב) לאנה קאל פי
אלאול זעף מלך שבה סכטה בזיראן אלאסד. פכף היבה אללה עז וגל אלדי הו מלך
אלמלוך וסיר אלסאדה וקד עלמת מא קאל אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים וגו'
(עמוס ג' ח')⁽²⁾.

3 כראמה אלמר אלגלום ען אלכצומה ובל גאהל ילג פיהא:

היא אקעאר לכל מתנאזעין מן אן יתנאזעו ודלך אן אלמנאזע לך לא יגלו
מן אן יכון מתלך או פוקך או דונך פאן כאן פוקך פאעתרף לה בחקה ואן כאן דונך
פלא תקתדרן עליה ואן כאן נשירך פאפצל עליה ולו אסתעמל אלנאם הרה אל[חדו]ר
לם יכתצם אתנאן מנהם. והרה אלקציה פי אלמנאזעה אלתו ליסת פי אלמאל בל פי
אלתרם⁽³⁾.

4 אלכסלאן לא יחרת פי אלכריף פיטלב שיא פי וקת אלחצאר
פלא יגד:

טאהר היא מעלום ובאטנה פי מן לם יעד חסנאת מן דניאה לאכרתה פהו
כמן לם יפלה ארצה מן אלשתא ללציה וכמן לם יתווד והו פי אלכר ללכחר וכמן לם
יגבו ויטבך מן יום אלגמעה ללסבת וגמלה אלחכמה אלנשר פי אלעאקבה כמא קאל
אללה יבינו לאחריתם (דברים ל"ב כ"ט)⁽⁴⁾.

5 אלמשורה פי קלב אלמר כאלמא אלעמיק לא ידלוה אלא מן
כאן דא פהם:

למא כאן אסתקא אלמא באללשף יכון שבה אלראי אלמסתור פי אלקלוב בה
ואלאעתבאר פי היא מא נאטב יהודה ליוסף חתי אסתקי מא פי נפסה ומא נאטבת

(1) ביאור: קרא ליין לץ לפי שהוא מחזק בתחלה כח המדמה ולשכר הומה מפני שהוא
מוסיף מיד על בלבול הדעת והם יחד בטבעם הפכו החכמה והחנגדותם היא ששתיית היין והשכר
מונעת מלעסוק ביריעות ועוד שהיין ייבש את המוח והשכר ילחלחהו ושניהם יוציאוהו משווי מזוג.

(2) ביאור: הפליג בזה הפסוק יותר מבפסוק שלמעלה שלא זעף המלך בלבד אלא גם
כן אימתו היא כשאגת אריה ואם כן במלך בשר ודם כל שכן במלך המלכים.

(3) ביאור: הכתוב אינו מוסב על המריב במזון אלא על המריב בשררה ואומר לו אם
בעל ריבך למעלה ממך הודה לו ואם הוא למטה ממך אל תתגאה עליו ואם הוא כמורך עשה
חסד עמו ואילו יעשו כן בני אדם לא יהיה ריב לעולם.

(4) ביאור: הפסוק ברור לפי פשוטו ועל דרך נסתר ענינו כמי שלא חסין מעשים טובים
מעולם הזה לעולם הבא והוא כמי שלא עבד את אדמתו מחורף לקיץ וכמי שלא חסין
צירחו מיבשה לים ומערב שבת לשבת וכלל החכמה לראות את הנולד.

בה אלאמרא^א אלתקועית לדוד חתי אִלֹּת מרפועה¹) כמא הו משרוח פי קצתהא וכדי אלתִּיֹּל מן אלתִּיֹּל יִכְאֻט צאחבה בכלאם חתי יעלם מקדורה פמנה בלין ומנה בִּשְׁוֹנָה ומנה עלי סביל אלתִּיֹּף ומנה עלי גה^ה אלתִּיֹּף כל אמר חסב טבעה ובניתה²).

6 תגד אכתר אלנאם יצף כל ואחד פִּצְלָה ודו אלאמאנה עלי אלצִּחָה מן יגד:

היא מנה איצא אנכאר מא יסתעמלה אלנאם מן וצף כל אנסאן מנהם מחאסן נפסה וינסי מסאווה ולעל מא תרכה מן אלאמור אלמדומה^א אצִּעָאף מא קאלה מן אלמחמוד ולעל מא קאלה איצא מן אלמחמוד אמא אן יחצל מנה בעצה או לא שי כמא כאן אבשלום יקול מי ישימי שופט בארץ ועלי יביא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (שמואל ב' ט"ז ד') וכאנת טויתה בללאף דלך כמא שהר אללה עליה ויגנב אבשלום את לב אנשי ישראל (שם ו'). ולם ירד בקולה ואיש אמונים מי ימצא אנה לא יוגד בתה^א ואנמא אראר אנה עזיו³).

7 אלצאלח יסיר פי צחתה וטובי בניה מן בעדה:

כמא וער אללה אן אלבנין אלצאלחין יוראדון סעאדה^א בצלאח אבאיהם היא על סביל אלתפצל כמא קאל ועשה חסד לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי (שמות כ' ו') ואמא אן כאנו טאלחין לים ינפעחם אבאיהם שיא כמא קאל צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע עליו תהיה (יחזקאל י"ח כ')⁴).

8 ויגבני ללמלך אלגאלם עלי כרסי אלחבם אן ידרי מן חצרתה כל שר:

שרחה אן אלחאכם לא יחל לה אן יחצר בין יריה שהאדה^א בזור ולא מעין בטלם ול[א מח]תג לגירה בשי ולא מן יסר סרא פי מגלסה פאן הזה אללפעאל ואמתאלהא שר פי אלחכם מפסדה^א לה⁵).

9 מן דא יקול אני זכית קלבי וטהרת מן כטיתי: 10 ואלצנגנתאן אלמכתלפתאן ואלכילאן גיר מעתדלין יברההם אללה אנמעין: אומי בהיא אלקול אלי מן יביע או ישתרי פיקול מהמא לם יעיר צנגנתה

(1) אפשר שצ"ל מרפונה.

(2) ביאור: הנכון יוציא בנחת העצה הטמונה בלב אדם כמו שדולים מים מן הבאר וכן עשה יהודה עם יוסף והאשה התקועית עם דוד. והערום המבקש לידע מה שבלב חבר ידבר עמו קשות או רכות ויאיימהו או יבטיחהו והכל כפי טבע חברו ומוצג.

(3) ביאור: מדרך בני אדם לפרסם מדותיהם הטובות ולכסות את מדותיהם הרעות ואפשר שגם הטוב שמתהללין בו הוא שקר במקצתו או בכולו כמו שעשה אבשלום עם בני ישראל שהתפאר בצדקתו ולא כן היה בלב. ואמרו מי ימצא ר"ל שאנשי אמת אינו מצויין כי אם מעטים.

(4) ביאור: הבטיח השם בני הצדיקים שיוסיף בחסדו על הצלחתם אם ילכו בדרך אביהם אבל אם יעשו הרע לא תועיל להם צדקת אביהם כלום.

(5) ביאור: אזהרה לשופט שירחיק מפניו עדות שקר ועוזר בחמס ומוען לזולתו ועושה רמזים בפניו שכל אלה מטים את המשפט.

ואכיאלה חתי לא תויד עלי אלעיאר ולא תנקץ פלים הו זכֹּ ולא ברי מן אלכטא ולדלך קאל אללה פי אלתוראֶה אבן שלמה וצדק איפה שלמה וצדק (דברים כ"ה ט"ו) פקולה פי אלגמיע שלמה יריד אלופא וקולה וצדק יריד בה אלעיאר. ובאלג אלחכים האהנא אִי קאל גם שניהם יעניך אנך לו אגֶּזת באלכיל אלנאקץ ואעטית באלואיר בעד אן תכון פי מלכך פהמא ממא יכרההמא אללה⁽¹⁾).

11 ואלצבי איצא יערף מן שמאילה אן כאן פעלה זביא או מסתקימא:

קולה הִיא חת עלי אלארב יריד בה ארב ולדך חתי יבלג אלי אחרי מנולתין אמא אן יציר זביא ולדך אלצלחא אלתאם או יבקי מסתקימא עלי רסל אלנפס אלא אנה פי אלחאלין גמיעא [י]אלף אלשר ולא ינתריה לאן אלנפס רסמהא אלמרסל אלסאדגיהִ כמא קאל פי כתאבה אלאבר לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר (קהלת ז' כ"ט)⁽²⁾ פלא יחל ללאנסאן אן יפעל אלא ואחרהִ מן תנתין אמא ראצחא אלי פעל אלביר ואמא תרכהא עלי סאדגיהִ ולם ירצחא אלי אלשר ויעודה כמא קאל כי לחמו לחם רשע (משלי ד' י"ז)⁽³⁾.

12 כמא אן אלאדן אלסאמעֶה ואלעין אלבאצרהִ אללה כלקהמא:

יעני כדאך מרסל טבע אלנפס ביר וצלחא וא[נ]מא אלאנסאן הו אלדי ירוצחא וירויץ חואסֶה כלחא אלי אלשר בסו אלאצתיאר כמא קאל למדו לשונם דבר שקר (ירמיה ט' ד'). ואלמוצח לגמיע דלך אלא תרי אן טבע אלאנסאן אן יצדק חתי יחסן הו לנפסה אלכרב פיציר לה דאך כאלעארהִ אלתִי לא ימכנה אלאנתקאל ענהא כמא קאל גם אתם תוכלו להטיב למודי הרע (שם י"ג כ"ג)⁽⁴⁾.

13 לא תחב אלנום לילא תפתקר אפתח עיניך תנתעש:

עאד אלי אלחת עלי אלחכסב פי אלדניא ועמל אלצאלחאת פי אלאצרהִ ואנמא אחתגנא אלי אן יעיד דלך לנא לאנה קדֶם דכר אלחואס און שומעת ועין ראה פקאל אלצנאיע אלמהניהִ אנמא הי תעלים ליסת טבעא כאלחואס פינבגי אן תנהיץ אליהא ולא תקדר אנך בפכרך וחואסך תקף עליהא⁽⁵⁾.

⁽¹⁾ ביאור: החכם אומר למי שעוסק במקח וממכר שכל זמן שלא תיקן מדותיו כדי שלא יהיה בהם לא פחות ולא יותר אינו יכול לומר זכיתי לבי ושהרתי מחטאתי וכן אמרה התורה שתהא המדה שלמה ומתוקנת. והפליג החכם באמרו גם שניהם לומר שאינו רשאי אפילו לקבל במדה פחותה וליתן במדה יתרה מפני שאסור לשמור בביתו מדות שאינן מתוקנות. ⁽²⁾ עיין אמאנאת דף 194.

⁽³⁾ ביאור: זה המאמר הערה לאב ליתן מוסר לבנו אם כדי שיוכח את ארחו עד שיגיע לשלמות או כדי שישאר על ישרו הטבעי כי יצר לב הנער הוא טוב מבריאתו ובלבד שלא ירגיל את נפשו בדבר רע.

⁽⁴⁾ ביאור: ר"ל (כמו שכרא השם את חושי האדם לטוב) כן לבו ישר בטבעו והוא לבדו ישחיתנו ברוע בחירתו וכן אנו רואים שאדם דובר אמת עד שירגיל את לשונו לדבר שקר ואחר זה לא יסור מלעשות כן.

⁽⁵⁾ ביאור: החכם חוזר להעירנו לעמול למחיתנו בעולם הזה וכן להצלחתנו לעולם הבא מפני שהאומניות שהן לפרנסתנו אינן בטבע האדם כחושים שקדם זכרם אבל צריכות לימוד.

14 תגד אלמשתרי יקול רדי רדי ואדא צאר אליה מדחה:

חכי אלוגדאן ודֹם פיה אלמתקלבין אלדין אליוס ימדחון וגדא ידמון תעצבא
כמא ידֹם אלגנסאן תגארה גירה ויחמד תגארתה הו ואלואגב נפסה פהו אלקול עלי
אלרדי אנה רדי ועלי אלגיד אנה גיד כאן ללמר אם לגירה⁽¹⁾.

15 מוגוד אלדהב ובתרה אלגואהר ואלאנא אלעזיו מע אלנטק
באלמערפה:

פי דאר אלדניא קד יכסב אלעקל צאחבה מאלא וגואהרא ואתאחא ועקארא
ופי אלגארה אלגואב אלממתל בגנאן פיה גוהר ויאקות ומהא ודהב כמא וצפה
יחזקאל (כ"ח י"ג) בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך אדם פטרה ויהלום
וסאיר אלקצה⁽²⁾.

16 וגאזי אן תאכד תובה אד צמן אנגביא ורהנה ען אלגריב:

כאן עאלמא כמא חטר אללה פי אלגוראד עלי אלמקריץ אן יעתקל תוב
אלמקתריץ כמא קאל לא תבא אל ביתו לעבט עבטו (דברים כ"ד י') פשרה האהנא
אן אלצאמן ען אלמקתריץ יחל אן יוגד תובה ואדא אעתבר הדא אלקול אלעאקל
וגדה כדאך לאן אלצאמן מן סעה יצמן ואלמקתריץ מן ציק⁽³⁾.

17 ותרי אלמאל אלחראם ילד ללמר ובעד דלך ימתלי פמה חצמא:

הדא מנה תחזיר מן אלגאר ללעאגל עלי מא ילתד בה אלטבע יתרך אלעאקבה
אלתי תסי ותמר וקר עלמת מא צנע עכן אד לד לה אלמאל אלצואפי פאגד מנה
מאיתין דרהם וכמסין מתקאל דהב וכסא לו פכאן דאך הלאכה וכדלך אחאב כמא
אגד מן נבות וגירהמא⁽⁴⁾.

18 עלי אן גמיע אלמחאסב⁽⁵⁾ תלתת במשורה פאחרי אן יחתאג

אלחרב אלי חיל:

כאן קדם אן כל תדביר פהו יחתאג אלי ראי גיד מן גיר צאחב אלחארתה
ימיוה [לתחיר] ראי מן חדת עליה חארת וצפא דהן גירה אד לס יחדת עליה הו שי
פקאל האהנא אן אלחרב באלאוכר אן יחתאג אלי תדביר אד לים הו כטר נפס ואחרד
בל נפוס שתי בל בלדאן כתירה ואיצא לאן אלגשור כתיר אלעדד פכל ואחר מנהם

⁽¹⁾ ביאור: הכתוב סיפר מה שבנמצא ומגנה המשנים בדבורם כמו שכני אדם מגנים סחורת זולתם ומשבחים את סחורתם והראוי לאדם שיאמר לרע רע ולטוב טוב בין שהדבר לו או לאחרים.

⁽²⁾ ביאור: הן בעולם הזה שיקנה האדם עושר ונכסים בשכלו הן בעולם הבא שיקנה בו שכר טוב אשר המשילו יחזקאל לעדן גן אלהים שבו אכנים טובות.

⁽³⁾ ביאור: החכם היה יודע שאסור למלוה לחבול בגד הלוח אבל מותר לו לקחת בגד הערב וזה כפי השכל שהערב ערב מפני עשרו והלוח ממשכן מחמת דחקו (ועיין בבא מציעא קט"ז א').

⁽⁴⁾ ביאור: הכתוב אזהרה שישמר אדם מעונש של גיהנום ושלא ימהר לילך אחר שרירות לבו וישבת אחריתה כמו שעשו עכן בחרם ואחאב בשדה נבות וכיוצא בהן.

⁽⁵⁾ כן הוא בכ"י ב' וג' ובכ"י א' אלמכאסב וזה טעות וכלת מחאסב לא נמצאת בערבי והגאון העתיק בכל מקום מלת מחשבות אפכאר חוץ מכאן ולמטה כ"א ה' ועיין מחאסב כמו מחאסבאת ר"ל חשבוניות.

ימכן אן ידבר ואיצא לאן פנון אלפתוח ואלחזואים כחירא מנהא בחילא ומנהא בקוה
כמא פעל אמרפל ואצאחבה בברע וברשע ואצאחבהמא. ואמא פעל יהושע פי עי
אד כמן להא כמונא ופעל גרעון פי מדין בתלת מאיה בוק פליס אלחילא אכסבת
דלך בל אמר אללה¹).

19 באשף אלסר פהו מאר מאחלא פלא תכאלטן מגפלא פי נטקה:

נעל מן יכרג אלחרית עלי צרבין אמא תעמרא פהו גולה סוד ואקאמה מקאם
אלסאעי ואלמאחל כמא פעל דואג וזיפים ומן אשבההם ואמא עלי גפלה פיסתנטקה
אלמסאיל פיהדלה בגמיע מא כאן פהו פותה שפתיו מתל איש מצרי גלא[ם] איש
עמלקי אלדי וגדה דויד עלי מא הו משרוח פחדר מן מזאלטה אלגמיע אלמסתכרג
פכיה אלמתעמד²).

20 שאתם אביה ואמה יכמד סראנה פי גנה אלטלאם: 21 ותכון

נחלתה מדהשה פי אולהא ולא יבארך לה פי אברהא:

מנע מן אלסמוה עלי אלואלדין ואכבר אן מן עקובה אללאטי עליהמא כמוד
אלסראג וקת אלחאנה והיא מתל תחתה מעאן מנהא וקת יחתאג אלי ראייה ותרכירה
יעמי ען אלצואב נטיר קולה והיית מממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפלה
(דברים כ"ח כ"ח) ואיצא וקת ידעו רבה מן שדה וציק לא יגיבה עלי מא ימתל
אנאבה אללה באלנור האירה פניך על עבדך (תהלים ל"א י"ז) ואיצא פי תואב
אלצאלחין אלמסמי נורא לא יכון פי זמרתהם עלי מא ימתלה אור זרוע לצדיק
(שם צ"ו י"א). ואלנחלה עלי צרבין מאל אלדניא עלי אלטאהר ונעים אלאתרה עלי
מא קאל זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם מאתי נאום ה' (ישעיה נ"ד י"ז) וגמיעא
יפותאנה³).

22 ולא תקל אכאפי בשר ארג אללה יגתך:

כמא עלמת אן כתירה מן אלצאלחין ארתגעו ען אלמכאפאה בשר פאנאתהם
אללה ולם יקל לא תכאף פקט בל לא תקל קולא פכיה אלפעל⁴).

¹ ביאור: כבר קדם (למעלה י"א י"ד) שאם יארע לאדם שום דבר יצטרך לעצת
חברו מפני שהוא בעצמו דעתו טרופה במה שאירע לו ואמר כאן שכל שכן במלחמה שהיא
סכנה לנפשות רבות ולמדינות רבות והיועצים רבים ואופניה שונים והניצוח הוא פעם
בתחבולות ופעם בגבורה כמו מלחמת המלכים בימי אברהם. אבל מארב יהושע בעיר עי ומעשה
גרעון בשלוש מאות שופרות לא היו בתחבולה כי אם בצווי השם.

² ביאור: גולה סוד הוא המספר את המאורע בזרון כמו שעשו דואג והזיפים ופותה
שפתיו הוא מי שיוציא השואל מפיו את הסוד והוא מסיח לפי תומו כמו שעשה נער מצרי
עם דוד ותחכם הזהיר מלהתחבר עם שניהם.

³ ביאור: הזהיר תחכם את האדם מלמרוד באביו ואמו שאם יעשה כן ירעך נרו והוא
משל לעינינים רבים האחד שבעת שיצטרך המקלל להשתמש בשכלו ובהנהגתו לא יראה הדרך הישרה
והשני שכשיקרא אל השם לא יענהו והשלישי שלא יבוא בקהל הצדיקים לקבל שברו הנקרא
אור. ואמרו נחלה מוסב על העושר בעולם הזה ועל העונג בעולם הבא ששניהם יברחו ממנו.

⁴ ביאור: אמרו אל תאמר ירצה בו לא די שלא תשלם רע אלא שלא תאמר אשלמה
רע. וזאת היתה מדת צדיקים רבים.

23 וכמא יכרה אללה אלצנגנתין אלמכתלפתין כדאך מיזאן אלמכר

לא כיר פיה:

מאזני מרמה הו גיר אלמעיר יקול כמא לא יחל אן תויר [או תנקץ] פי אלצנגנת ואלאכאל תעמדא כדאך לא יגוז אן תדעהא בגיר עיאר פתויר או תנקץ ואנת לא תעלם לאן עלמך באנך אדא תרכתהא גיר מעירה זארת ונקצת יקום מקאם קצרך לתניירהא לאן חקוק אלנאס מן אלאמואל לא יעזר אלעכד עלי מא פי ניתח כמא¹) יעזר פי חקוק אללה²).

24 מן ענד אללה אצלחא כטא אלמר ואלאדמי מא דא יפהם

מן טריקה:

מי היא אלקול אן אלנאסאן רבמא עום עלי ספר בחר פעאקה עאיק פאנתם לתפרדה ויכון רבה קד אראד בה אלבלאץ מן אלגרק וכדלך פי ספר אלבר מן אלקתל וכדלך פי אלזרע מן אלגרב ופי אלהרב מן אלהלאך ומא אשבה דלך ינתם אלנאסאן אדא לס יתם לה אמלה ממא לים יעלם אימא אלדי הו כיר לה ולו עלם לשכר פטאבת נפסה³).

25 ומן והק אלנאסאן אסתראטה אלאקדאם ופחצה ען אלנדור:

תחת היא אלקול אפעאל מתעמדה ורו אן יאכד אלנאסאן שיא ממא אהל ללה פיבתלעה ואן יכון איצא יסל ען אלנדור אין הי ליאצדהא אמא עלי סביל אלאמאנה או אלתגלב. ותחתה איצא⁴) בתואפי כאנה יאכד שיא ללה פלא יסלמה מגרדא בל יוקע פי אמרה מסלה ופתיא פלעל אלמסול לא יחצל כלאמה נעמא או אלסאיל לא יפצה במעאני אלבר נעמא פיפתי באבאחה אלמחשור פיציר והקא ללגמיע⁵).

26 אלמלך אלחכים מן דרי אלטאלמין ואדאר עליהם אללולב:

אלתדריה הי תבדיד אלשמל לאנהם כלמא אנתמעו כאנו עצבה ולם יפעלו עלי אלבתדיד מתל דלך. ואדארה אללולב עלי אלצרבין עלי אלטאהר אן ישחנהם כמא קאל והרוך רשעים תחתם (איוב מ' י"ב) ועלי אלכאטן אן ידיר עליהם לולכהם הם חתי יחל בהם מא קצרו אחלאלה באלצאלחין⁶).

¹) בכ"י ומא.

²) ביאור: אינו די שאסור לך להוסיף ולגרוע במדות ובאבנים במזיד אלא שגם אסור שתשמור בביתך מדות שאינן מתוקנות מבלי שתדע אם אחת נותן יותר או פחות לפי שלא תוכל להתנצל לומר שכוונתך טובה בממון שאתה חייב לחברך כמו שתצטרך במה שאתה חייב לשם.
³) ביאור: אמרו ואדם וכו' כמי שהיה רוצה להפליג בספינה ועיכבו שום דבר והוא דואג על זה ואפשר שהשם הצילו מלשבוץ בים וכן הרוצה לילך לדרך ולא הלך אולי נמלט מההריגה וכיוצא בזה שאדם אינו יודע מה שהוא לשובתו.

⁴) דברי הגאון כאן אינם ברורים ונראה שיש חסרון והעתקנו כפי השערתנו.

⁵) ביאור: הכתוב מוסב על זדונות כגון שיאכל אדם בקדשים או שיחקור לידע איה הנדרים ליטלם ברצון הנודר או בחמס וגם על שילום הנדרים שהנודר לא ישלם את נדרו כי אם אחר שאלה לחכם ואפשר שהחכם לא יבין את השאלה או שהנודר לא יבאר אותה היטב והחכם יתיר את הנדר שלא כדין וזה מוקש לשניהם.

⁶) ביאור: אמרו מזרה ר"ל מפזר את הרשעים לפי שלא יוכלו להרע בפיוזרם כמו

27 עלם אללה סראג נפוס אלנאם יפתש גמיע כדור אלבואמן:

כמא תרי אלכית אלמטלם לא יעלם אלנאם מא פיה חתי ידללון אליה סראגא פִּיכְשֵׁף לָהֶם כָּל מֵא דִּאֲלָה כְּדִלְךָ תִּרִי אֲלֵאנְסָאן וְלֹא תַעֲלֵם מֵא פִּי קִלְכָּה וְעַלְם אֲלָלָה יִגְוִן מִתְּלֵא פִּי בּוֹאטְנָה וְיַעֲלֵם אֲלֵכָל וְלֹא יִגְוֹ אֵן יַעֲלֵם דִּלְךָ גִּיר אֲלָלָה כְּמֵא לֹא יִגְוֹ אֵן יִבְצֵר מֵא פִּי אֲלֵכְדֹּר אֲלֵא בִצֹּ אִמָּא סִרָאגְ אוֹ גִּירָה וְלִדְלְךָ קֹאֵל עֲקֹב הִלֵּב מִכָּל וְאִנּוּשׁ הוּא מִי יִדְעֵנוּ אֲנִי ה' חֲקֵר לֵב וּבַחֵן כְּלִיּוֹת וְגו' (יִרְמִיָּהוּ י"ז ט'). וְתִמְתִּילָה בִּאֲלִסְרָאגְ מִן בֵּין גְּמִיעַ אֲלִמְנִירָאֵת לְגִהָאֵת לֵאעֲתֵדֹאֵל נֹרָה וְאִסְתַּקֵּאֲמָתָהּ וְאִמְכָּאן אִיצְאָלָה אֵלֵי חֵית יִרִיד אֲלֵאנְסָאן וּוְגֹדָה פִּי כָּל וְקַת וְכָל מִכָּאן מֵא לִים כְּדִלְךָ לְכָל מִצֵּי סֻאָה⁽¹⁾).

28 יגב אן יחאפט אלמלך אלחק ואלאחסאן פאן בהמא יסנר

כרסיה:

אֲכַתְצֵר פִּי אֲלִילִיאֲמָאֵת⁽²⁾ כְּמֵא עֲאֲדָתָה אֵן יַפְעַל אִף קֹאֵל אוּלֵא לְהִיתִּיהָ לְמֵאנִי דִּהְבֵּא וְכִסְפֵּא (דְּנִיָּאֵל ה' ב') חֵם קֹאֵל בֹּאדִין הִיתִּיו מֵאנִי דִּהְבֵּא (שֵׁם) כְּדִלְךָ קִדְם אוּלֵא חֶסֶד וְאִמָּת חֵם אֲכַתְצֵר פִּי אֲלֵאעֲאֲדָה⁽³⁾).

29 מן פכר אלשבאב אלקוה ומן בהא אלשיוף אלשיבה:

יִרִיד אִנָּה כְּמֵא אֵן הָאֵהֵנָּא נַעֲוֵתָא וְאֹצְאָפָא תְּלִיק בְּמִן תְּקַאֵל עֲלִיהָ וּפִי אֲלוֹקָתָ אֲלֵדִי יַצְלַח כְּדֹאךְ הָאֵהֵנָּא אִפְעָאֵל דִּיאֲנִיָּה תִּגְבּ בִּאֲלֹאֲכֹר פִּי אוֹקָאֵת. פִּמְמָא יִקְבַּח בִּאֲלִטְבַּע אֲלִכְסֵל פִּי אֲלִשְׁאֲבֵּ וְאֲלִרְגִבָּהּ פִּי אֲלִשְׁיֹף וְאֲלִגְרָאָהּ פִּי אֲלֵאֲמִרָאָהּ. וּמִמָּא יִסְמֵג לְעֵלָהּ אֲלִדִּין אֲלִזִּיאֲנָהּ פִּי אֲלִמּוּסֵר וְאֲלִפְסֵק פִּי אֲלִשְׁיֹף וְאֲלִצְלָפָהּ פִּי אֲלִמְסִכִּין פִּי אֲלִצְרָאֵד אֲלֵאֲוִאִיל תַּחֲסֵן בִּאֲצַחֲאֲבָהּ וְאֲצִדָּאֵד אֲלִתְוֹאֲנִי תַסְמֵג אִיצָא אֲלֵא אֵן אֲלִמְרִסּוּם אֲצַעֲב⁽⁴⁾).

30 אלתטאהר באלשר גראחאת ושגג וצרבאת מדאכלה:

תִּמְרוֹק תִּטְאָהֵר כְּמֵא קֹאֵל וּבִתְמִרוֹקֵי הָאֲנָשִׁים (אִסְתֵּר ב' י"ב) גִּמֵּר אֲלֵנְסָא. וּמִתְּלֵ אֲלֵאֲטָהֵר פִּי הָדֵא אֲלִמּוּצֵעַ בִּאֲלִגְמִרָהּ אֲלִתִּי תִכּוֹן עֲלִי טָאָהֵר אֲלוֹגָהּ פִּיקוֹל מִן טָאָהֵר אֲלֵעֲבָאֵד בִּאֲלִשֵׁר עֲאֲדָאֵה אֲלָלָה וְאֲלֵנְסָא פִּעֲדָאוּהּ אֲלֵנְסָא הִי כֵאֲלִשְׁנָהּ וְאֲלִגְרָאֲחָהּ אֲלִתִּי מִרְצָהָ טָאָהֵר וְעֲדָאוּהּ אֲלָלָה הִי כֵאֲלִצְרִבָּאֵת אֲלִבִּאטְנָהּ אֲלִתִּי לֹא תִטְהַר. וְלִים אִנָּה אִסְתַּחֲסֵן חָאֵל מִן הוּ שְׂרִיר וְלִים יִטְהַר שְׂרָה כָּל רֵאִי הָדֵא אִסִּי חָאֵל אִף אֵהֵל

בחיבורם. ואמרו וישב וכו' הן שידושם המלך החכם בגלגל ממש הן שיושב בגלגל שלהם עליהם ר"ל רעתם אשר כווננו לעשות בצדיקים.

⁽¹⁾ ביאור: כמו שאין רואים מה שבבית אפל עד שיביאו נר לתוכו כן אין אנחנו יודעים מה שכלב האדם והשם לבדו ידענו. והמשול דעת השם לנר לפי שאור הנר אינו משתנה ויוכל אדם לשלשלו כפי רצונו ונמצא בכל עת ובכל מקום מה שאין כן בשאר המאורות.

⁽²⁾ בכ"י אללאמאת.

⁽³⁾ ביאור: קיצר הכתוב (ולא הזכיר מלת אמת) בחלק השני וכן המנהג בכל המקרא.

⁽⁴⁾ ביאור: ר"ל כמו שבדברי העולם כל דבר יפה בעתו ולפי מצב כל אחד ואחד כן בדברי אמונה. והדברים המגונים במבע הם העצלות בבחור והתאוה בזקן ואומץ הלב באשה ומה שהוא מכוער מצד האמונה הרמאות בעשיר והזנות בזקן ועזות פנים בעני והפכי אלו התארים בדברי העולם הם משובחים והפכי התארים בדברי אמונה הם גם כן מגונים (ר"ל שהרמאות גם כן מגונה בעני והזנות בבחור והעזות בעשיר) אלא שהמדות הנזכרות הם יותר קשות.

אלסמא ואלארין יעדונה אנמעין כמא קאל יגלו שמים עונו וארין מתקוממה לו
(איוב ב' ב"ז¹).

כא

1 קלב אלמלך פי טאעה אללה כאקסאם מא אלי גמיע מא יריר
ינבגי אן ימילה:

מענאה אן אלמלך יקדר אן ימיל קלבה אלי טאעה אללה כמא יקדר אלסמא
עלי תמייל אלמא חית יריר פינבגי אן יפעל אלמלך דלך. וליס אלמלך וחדה מזיר
ממכן בל כל אלנאס ואנמא וצף אלמלך לאנה אקדר עלי אבואב אלטאעה באליר
אלעאליה וכתרה אלמאל וכתרה אלעואן וגורא אלראי²).

2 גמיע טרק אלמר יראהא ענדה מסתקימה ואללה מהיי אלרואח³:

3 באן פעל אלחכם ואלאנצאף מכתאר ענדה מן אלדבאיה:

אלפסוקאן מזמועאן יקול וגדת אלנאס ירון אמורהם מסתקימה בל יטלמון
וקתא ויצדקון אכר ויעצון חנא ויצומון פי אכר ויכדבון תארה ויצלון אכרי פיקדרון
אן הדיא קר כרג בהדיא ולא יעלמון אן אלאלוף מן אלצלואת ואלצום ואלצדקה לא
יקום מקאם מעציה ואחרה עלי סביל אלברל וכמא קאל שמואל לשאול החפץ לה
בעולות וזבחים כשמע בקול ה' וגו' כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר (שמואל א'
ט"ו ב"ב—ב"ג) קאל וכמא אן פי אלטאעה טאעה אפצל מן אכרי כדאך פי אלמעאצי
שי אשר מן שי עבאדה אלנאס אלתי הי תרפים אשר מן קסם אלדי הו זר ופאל
אללהם אלא אן יכון מע אלצום ואלצלוה ואלצדקה תובה פהי תנפע חניד⁴).

4 מן סימא אלטאלמין פי כטאיהם רפע אלעינין וסעה אלקלב:

פאמא רפע אלעינין פהו אלצלף ואלאקתדאר כמא קאל פי סנחריב על פרי
גדל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו (ישעיהו י' י"ב) וסעה אלקלב הי
אלחברה ואלרנבה חתי לא ימלא קלב אלסמאן שי ולא ישבע כמא קאל פי

(¹) ביאור: אמרו תמרוק ברע רוצה בו הראות אדם את רעתו והוא מלשון תמרוקי
נשים שהם הסמים שמיפות בהן הנשים את פניהן. ואמר שהמראה את רעתו ישנאוהו אלהים
ואדם ושנאת אדם דומה לחבורה ופצע הנראים ושנאת השם למכה שהיא בקרב הגוף. והחנה
והמסתיר את רעתו מגונה גם כן אלא שהמראה את רוע לבו הוא יותר רע.

(²) עיין אמאנא 163. — ביאור: יש למלך יכולת לנהג את לבו בעבודת השם כמו
שיטה אדם את המים לאיוה מקום שירצה ולפיקך ראוי לו לעשות כן. ולא למלך לבד יש בחירה
ויכולת כי אם לכל אדם אלא שהמלך יש לאל ידו לעשות כן יותר משאר בני אדם מפני שהוא
מושל ועשיר ועוזריו רבים ויועציו טובים.

(³) בב"א יחיי קלבה.

(⁴) ביאור: שני הפסוקים האלה מחוברים זה עם זה ואמר שהאדם פעם יחמוס ופעם
יגמול חסד פעם יחטא ופעם יצום פעם יכזב ופעם יתפלל וחושב שזה חליפת זה והרבר אינו כן
שכל התפילות והצומות והצדקות אינן מכפרים אפילו עוון אחד אלא אם יש עמהן תשובה כמו
שאמר שמואל החפץ וכו' כי חטאת וכו' ופירוש זה הפסוק כמו שיש מעלות במצות כן יש מעלות
בעברות עוון עבודה זרה והיא ענין תרפים יותר חמור מעוון המנחש והמעיין וזה ענין קסם.

נבוכדנצר נבר יהיר ולא ינוה אשר הרחיב כשואל נפשו והוא כמות ולא ישבע (חבקוק ב' ה'). ואמא מן סימא אלצאלחין פאלכשוע ואלקנוע צדא הדין¹).

5 אמא מחאסב אלנשימ פהי לפצל ואמא אלצנך פהו לנכין:

אלצנך הו ציק אלצדר והיה אללפטא פי ספר יהושע ציקא אד יקול לבני יוסף כי אין לך הר אפרים (יהושע י"ז ט"ו) קאל תרי אלנשימ יקדר אן יסיר תלתין מיל[א] פיסיר ארבעין ויקדר [אלצנך] אן יעמל סתא אנוא פיצנע כמס².

6 אצלאת אלכזאין מן אקואל אלבאטל הבא מנדפע מן טאלבי אלמות:

יעני גמע אלמאל מן גיר חלה לא יתבת פי אלדניא לאנה הבא ומע דאך עקובתה פי אלאכרה מהלכה לאן אלמות הלאך כתירא מא יכון פאשר מא פי אלאמר אן אלטאלם יתרך אלשי אלדי טלמה ויפארקה באלמות ודלך אלשי לא יתרכה כל יחאסב עלי כל חבה פיה מן אין הי פלו תרכה ותרכה כאנת מציבה פכיה אנה יתרכה ולא יתרכה³).

7 טלם אלטאלמין יגרהם אד אבו אן יקבלו אלחכם:

אמא פי אחכאם אלנאם פאן אלטאלם אדא לם יקבל מא יחכם עליה אלחאכם וגב איצא אדא הו טלב אן יחכם לה אלחאכם אן ימתנע עליה ויקול לה אמא אן תקבל אלחכם לך ועליך או לא לך כמא לא עליך. ופי אחכאם אללה שר רשעים יגורם יטן אלטאלמון אנהם נהבו גירהם ואנמא גירהם אלדי נהבהם עלי מא קאל ישעיהו למן טלם כהתימך שורר תושד כנלותך לבגוד יבגדו כך (ישעיהו כ"ג א')⁴.

8 תרי אלמר יתקלב פי טריקה ויגאנבהא ואלוזכי אלמסתקים פעלה:

יעני בהדא אלקול אלמתקלבין אלדין יצאדקון אליום ויעאדוך גרא ויעודון פיצאדקוך בעדה בלא אסבאב תונב דאך וכדלך מן יטיע רבה אליום ויעציה גרא ויעוד פישיעה בגיר אקלאע ען כלביניה⁵) כמא כאן יפעל שואל ויחלף אליום [אן] לא יקתל דויד ויעוד פי טלבה גרא חם יעאדהה ויעטיה אלאמאן חם יעוד פי טלב נפסה כמא עלמת מן תקלבה ואלמחמוד פהו מן ירום עלי חאל צלאח מסתקימא לא ינחרף⁶).

¹ ביאור: רום עינים היא ההתגאות ורחב לב הוא גודל התאווה והם מסימני הרשעים והפכם בצדיקים שהם עניים ושמחים בחלקם.

² ביאור: אמרו אן ענינו קצר רוח וכן בספר יהושע מלת אן תורה על מקום צר וענין הכתוב שהחרוץ יעשה יותר ממה שהיה חושב והעצל פחות מזה.

³ ביאור: המאסף ממון שלא בצדק לא יתקיים עשרו בעולם הזה ויענש בעולם הבא לפי שמות בהרבה מקומות טעמו אבדן (של גיהנום). והיותר קשה לו הוא שלא די שהוא יניח במותו את עשקו אלא שהעושק לא יניחנו אחרי מותו שהוא יתן חשבון על כל דבר ודבר שעשק.

⁴ ביאור: בדיני אדם מי שאינו מקבל משפט השופט כשהרשיעו סופו שלא ירצה השופט לדין את דינו כשהצדק עמו. ובמשפט השם ענין הפסוק שרשעים חושבים שהם שודדים אחרים והאחרים הם השודדים אותם.

⁵ אפשר שצ"ל כלביציה.

⁶ ביאור: אמרו הפכפך וכו' ענינו שיש בני אדם שהיום יאהבוך ומחר ישנאוך ואחרי כן יחזרו לאהבתם מבלי סבה וכן היום הם צדיקים ומחר רשעים ואחרי כן יחזרו לצדקתם מבלי שיעזבו את התוליהם כמו שהיה שואל עושה עם דוד והמשובת הוא העומד תמיד בישור.

9 לגלום עלי זאוויה מן סטח אצלח מן גלום מע אמראה מצאכבה

דאת נקאר:

לפטה חבר פי היא אלמוצע מתל חבר חבר (דברים י"ח י"א) אלדי תפסירה
ראקי רקא פברל אלרקא האהנא אלנקאר. וכדלך כל קרין ינאצם או יודי ועלי אן
אלחאנה תדעו אליה פאלאנפראד ענה אצלח והו מא יסתעמל אלנאם אלוחדה וחשה
והי מר¹) מן קרין סו²).

10 ותרי אלטאלם אדא אשתהת נפסה אלטלם פלא יחשו ענדה

צאחבה:

לו לטף בה ואנתהד לם יחד פיה שיא אן כאן טלמה מאלא לם ירדה עליה
ואן כאן קצר מכרוהה לם ירגע ענה כמא צרע יוסף אלי אנותה לילא יביעה
פלם יקבלו³).

11 מן גרם אלדאהי יתחכם אלגאפל ומן תעלים אלחכים יקבל

אלמערפה:

קולה היא אעתבאר מנה פי אלדניא אנה אלצואב אן יעתבר אלנאסאן פי
אלמאכל ואלמשארב ואלאדוויה במא גרבה אלולון מן קבלה אמא גהאלהם באנפסהם
פהלכו ואמא עלמאווהם פי גירהם פתעלמו⁴) ולא יחתאג הו אלי תנרבה אלכטא עלי
נפסה פאלמפסד הו ליץ ואלמצלה הו אלחכים⁵).

12 אדא עקל אלצאלח פי בית אלטאלח זיף אלטאלמין אלי שר:

שרח דלך אן אלצדיק אדא כאן פי מנול אלרשע פהו כאלמומן פי תגר
ימכנה אן יחתאל עלי אלטאלמין חתי יהלכהם אללה עלי ידה כמא אחתאל דויד
חין כאן ענר אביש לם יול ילטף פי אלמר חתי ירד⁶) [אלי] אלחרב מע פלשתים
וכאן קצדה אלננתקאם מנהם כמא קאל כי לא אבוא ונלחמתי באויבי אדוני המלך
(שמואל כ"ט ח') וקר עלמו הם איצא בה פקאלו ובמה יתרצה זה אל אדניו הלא
בראשי האנשים ההם (שם ד'). וכמא פעל עובדיהו חין כאן פי מנול אחאב לטף
באליהו חתי חלף לה אן לא בר מן אן ילקי אחאב ואל אלמר אלי אן קתל ארבע

(1) אפשר שצ"ל ואלוחשה והי כיר.

(2) ביאור: אמרו בית חבר נגזר מלשון חובר חבר שענינו מכשף והכישוף כאן במקום המריבה. וכן כל חבר רע צריכים אנו לפרוש ממנו ולפיכך יש בני אדם היושבים יחידים וזה טוב להם מלהיות עם שכן רע.

(3) ביאור: אפילו ידבר עם הרשע בנחת ויתחנן לו לא יעשה רושם בלבו כטו שהתחנן יוסף אל אחיו שלא ימכרוהו ולא שמעו אליו.

(4) נראה שיש כאן חסרון ומלאוהו בביאורנו כפי השערתנו.

(5) ביאור: ראוי לאדם שיתבונן במאכל ומשתה וברפואות אל מה שנמו הראשונים שקדמו לו שהכסילים מהם אבדו וחכמיהם השכילו בנסיון האחרים. [וכן בדברי אמונה צריך שיתבונן האדם אל מעשי אבותיו שהרשעים חטאו ואבדו והצדיקים השכילו וניצלו] ואין הפתי צריך לנסות את עצמו בחטא לראות אם הוא לטובתו או לרעתו והלץ הוא החוטא והחכם הוא הצדיק.

(6) בכ"י ודר.

מאיה וזמסין כדאב מדעי אלנבוה. ואן לס יעקל כיה יצנע פכונה מעה אפה עליה כמא עאתב יהוא בן חנני יהושפט עלי כונה ענר אחאב הדרשע לעזר ולשנאי יי תאהב (דברי הימים ב' י"ט ב')⁽¹⁾.

13 אלצאם אדנה ען זעיק אלפקיר הו איצא ידעו פלא יגאב:

אנת תעלם אן כל אלנאם מחתאג בעצהם אלי בעין והם פי חאל אלפאקה יפוע אלדנא אלי מן הו אנל מנה ומן פוקה אלי פוקה ולא יואל אלאמר יתרכי אלי אן יבלג אנל אלנאם אלדי לים פוקה אחר ילנא אליה אלא אלחאגה אלי רב אלעאלמין וחדה אף כל אלללאיק מפתקרון אליה באלבניה ואלטבע פכל אנסאן עלי קדרה אדא הו לס יקין חאגה מן הו דונה פימא רגב אליה פיה מנעה אללה קצא חואיגה הו מן ענדה באלפעל וסבב ערצא חתי ימנעה מן הו פוקה מן אלנאם חאגתה לאנה קאל ולא יענה קולא גאמעא מן ענר אללה ומן ענר אלנאם⁽²⁾.

14 אלעמא פי אלסר יגכס אלגצב ואלרשא פי אלכס יכף חמיה עזיזה:

טאהר הדיא כמא יחתד אלסלשאן אלגאיר עלי אלמר פאדא הו רשאה כף ענה כמא עלמת מן (א)בן הדר בן טברמון בן חזיון [מע אסא ומן פול מע מנחם] בן גדי ומן סנחריב מע חוקיה ומן נכה מלך מצרים מע יהויקים. ובאשנה אן אלצרקא תרד סכט אללה וחמיתה ען עבאדה כמא צנע בעין אלנאם מע ר' עקיבא ועלי מא צנע תלמידא ר' חנניה⁽³⁾. וזיארדה בסתר ובחק לאנה אבליג ענר אלנאם אף לים יעלם בה אחר ואפעל ענר אללה⁽⁴⁾ אף לים יפעל אלפאעל ריאא⁽⁵⁾.

15 כמא יפרח אלצאלח בעמל אלחכם כדאך ינדך מנה פעלה אלגל:

יעני לא ישאון דלך פמן תולי אלחכם יהולה⁽⁶⁾ מא יכרהה אלטאלמון מנה⁽⁷⁾.

⁽¹⁾ ביאור: הצדיק בבית הרשע כמאמין בארץ האויבים שיכול להערים עליהם עד שיאבידם השם על ידו כמו שגנב דוד את לב אביש אבל הפלשתים הכירו את ערמתו וכמו שעשה עובדיה בבית אחאב ונשבע לו אליהו שיראה לפני אחאב ונתגלגל הדבר עד שהרג נביאי הבעל. ואם הצדיק אינו משכיל אז רע לו להיות עם הרשע כמו שהוכיח יהוא בן חנני את יהושפט על שהיה עם אחאב.

⁽²⁾ ביאור: בני אדם צריכין כל אחד מהם למי שהוא למעלה ממנו עד שיוגיעו אל היותר נכבד שהוא צריך רק לעזרת השם ואם לא ישמע אדם לזעקת מי שהוא תחתיו לא יענהו אלהים בעת צרתו וימנע גם כן הגדולים ממנו מלשמוע לתחנתו ולפיכך אמר לא יענה דרך כלל בין מאת השם בין מאת בני אדם.

⁽³⁾ לא ידענו מקור המעשים האלה ועיין שבת קנ"ו ב' ושם נמצא מבת ר' עקיבה שהצדקה הצילתה ממות ובכתובות ס"ד ב' סיפר התלמוד מצדקת מר עוקבא ולפעמים נתחלף מר עוקבא בר' עקיבא ועיין עוד בירושלמי סוף פאה מה שמסופר מר' חנינא בר פפא. ⁽⁴⁾ בב"י אלנאם.

⁽⁵⁾ ביאור: על דרך נגלה שלפעמים יקצוף המלך הרשע על אדם אחר ואם יתן לו שוחד יכפה אפו כמו שעשה בן הדר עם אסא ופול עם מנחם וכיוצא בהן. ועל דרך נסתר הצדקה תעביר חרון אף השם כמו שעשו קצת אנשים עם ר' עקיבא וכמו שעשו שני תלמידיו ר' חנניה. ואמרו בסתר ובחק ר"ל שמתן בסתר יותר טוב בעיני בני אדם שלא ידע איש דבר ממנו ובעיני אלהים לפי שאין הנותן רוצה להתפאר בו.

⁽⁶⁾ נראה שצ"ל יחלו לה.

⁽⁷⁾ ביאור: אמרו מחתה ענינו שאינן רוצים במשפט והשופט ימתק לו מה שהרשע ישנאהו.

16 אי אנסאן צל ען טריק אלעקל פדאך פי גוק אלהאלכין יחל:

פי אלדניא עלי מא תרי מן לים מעה עקל יהלך [אד] בלא פהם ולא תמיז יקע
פי אלבלא. ופי אללזרה לא יצל אלי אלסעאדה אד לא וצול אליהא אלא בטאעה
ולא סביל אלי טאעה אלא במערפה¹).

17 מחב אללפראח דו עוז ומחב אללזמר ואלדהן לא יסתגני:

קולה היא מן באב אלסיאסה ימנע מן אללזמהאך פי אללכל ואלשרב
ואלקצף ואללזאת ואן אמכן דלך לאן אלמר גיר ואתק באלדואם פינבני לה אן ינאל
מן דלך במקדאר יקרב דואמה ואלא פקד וטן נפסה עלי אלפקר ובעד אלפקר עלי
אלטלם ובעדהמא עלי אלסרק ובעד דלך עלי אלקתל ועלי מא שרחת פי חכם בן
סורר פי אללזרה²).

18 וקד יכון אלטאלח פדא אלצאלח ואלגאדר בדל אלמסתקים:

פי אלדניא עלי סביל אליהא כמא כאן המן פדא מרדכי ואלסעאח בדל חנניה
מישאל ועזריה לקולה קטל המון שביבא די נורא (דניאל ג' כ"ג) ואלקדאר פדא
דניאל כמא קאל ולא מוט לארעית גובא (שם ו' כ"ה). ופי וקת אלישועה אלממס
פדא ישראל כמא ועד כי אני ה' אלהיך קדוש ישראל מושיעך נתתי כפרך מצרים
וגו' מאשר יקרת בעיני וגו' (ישעיה מ"ד ג'—ד'). ופי אללזרה אלכפאר בדל אלמומנין
פי אלנאר כמא בין וקאל לכן בה אמר ה' אלהים הנה עברי יאכלו וגו' (שם ס"ה י"ג)
והנחתם שמכם לשכועה (שם ט"ו) פדאך מענו והיא אסתחקאק³).

19 לגלום פי ארץ בריה ביר מן גלום מע אמראה דאת צכב וכיאר:

אולא טוב לשבת על פנת גג (לעיל ט') ואלסטח פהו סטח אלעמארה פבאלג
האהנא פקאל לא בל אלגלום פי אלבריה אצלח מן קרין סו וימכן אן יכון אנמא
זאר אלבריה למא זאר וכעס והו אלביאר אלדי הו אשר מן אלנקאר כדאך אלבר
אשר מן אלעמראן⁴).

20 בזאין אלמנא ואלדסם פי מאוי אלחכים ואללזאהל מן אלנאם

יהלכה:

כיפיה אהללך אללזאהל למזונה בסו אללדביר לנפקאתה ובגיר אחכאם
לתגארתה ולא מדארה לסלמאנה ולא אלאזאק אלחקוק אלתי אונגבהא אללה עליה

¹ ביאור: בעולם הזה מי שאין לו שכל יפול ברע ויאבד ובעולם הבא ההצלחה
התמידית היא שמורה לעושי מצוות ואין קיום מצוות בלא דעת.

² ביאור: החכם מדבר בהנהגת האדם ומוזהירו מלהרבות התענוגים ואפילו אם הוא עשיר
מפני שאינו יודע אורך ימיו ואם הוא מפור את ממונו סופו לבוא לידי עניות וחמס וגזל
ורציחה כמו שביארתי בפרשת בן סורר.

³ ביאור: אמרו כופר וגו' ענינו בעולם הזה על דרך מופת כמו שהיה המן כופר
למרדכי והמלשינים לחנניה מישאל ועזריה ושרי דריוש לדניאל. ובעת הישועה אומות העולם כופר
לישראל על פי נס ובעולם הבא הרשעים כופר לצדיקים לירד לגיהנם בעבור מעשיהם.

⁴ ביאור: כבר אמר למעלה טוב לשבת וגו' והפליג כאן לומר גם בארץ מדבר ואפשר
שהוסיף כאן מדבר שהוא יותר רע מהישוב כמו שהוסיף כעס שענינו הרמאות שהוא
יותר רע מהמריבה.

פאײַ וואַחרדױ מן הוּהּ פעלת מחקת אלמאל פכיף כלהא ואלחכים אלמתפרו מנהא יבקי מאלה⁽¹⁾.

21 מן מלב אלעדל ואלפצל יגד אלחיוה ואלזכוה ואלכראמה:

אלעדל הוּ אן אלמר יכרג ממא ילומה באלחכם ואלפצל הוּ אן יעמי אחיאנא פוק מא יגב עליה פמן פעלהמא ימצא חיים צדקה וכבוד פי אלדניא טול אלעמר עלי גהה אלחיה ו[פי אלכרה] אלזכוה ואלכראמה ענר אללה⁽²⁾.

22 קד יצעד אלחכים אלי חצן אלגבאברה ויהד עז מיתאקהם:

ירידה הד עלי מא קאל והצר לך בכל שעריך עד רדת חמתיך וגו' (דברים כ"ח ג"ב). פקאל ימכן אלעאלם אן יחתאל עלי חצן מן אלחצון חתי יפתחה. ולקד אראר בעין אלמלוך אן ינטר כיף חילה אלעלמא פבני מילא טוילא ואצעד פוקה בעצהם פאחתאל בניוט ממלוה עסל חתי אסעדהא אליה אלנמל פצם בעצהא אלי בעין פתעלק בהא ונול⁽³⁾.

23 מן חפט פאה ולסאנה חפט נפסה מן אלשדאיד:

לאן מואד אלבלאיא ומוארד אלבלא תלאתה אלפם באקתצאה אלמאכול ואלפרג בטלכה אלתלקיה ואללסאן בכתרה חרכתה ותעביר[ה] עמא פי אלקלב פאכתצר האהנא דכר אלפרג אד כאן קד אטנב פיה אול אלספר ואקבל עלי אלפם אלדי בה יכון אלטעאם ואללסאן אלדי בה יכון אלבלאם פקאל מן חפטמה פקד כלץ נפסה מן אלשדאיד אמא פי אלדניא פמן גנאיאת אלסלאטין ועקובאת אלחכאם ופי אלכרה מן אלנאר פי גהנם⁽⁴⁾.

24 אלוקח אלצלף אסמה אלדאהי יצנע אלקחה בעברה:

מאדתא אלדהא אן יעגב אלמר בראה פיבון יהיר ולא יסתחז מן אטהאר מא לים פי טויתה פיבון זר פאן כמל פיה האתאן צנע מא הו מתקח בה בעברה וסלט באנה לא ירצי יסתעמל עדזה פי מא ידבר בה עליה אלחלאך אלא בסלט יסלט עליה ויריה באנה נאצח לה וכאן נצבה דאך אנמא הו שפקה. וימכן אן יכון עברת ורון מן ענר אללה עלי פעל דלך⁽⁵⁾.

(1) ביאור: אמרו כסיל וכו' ענינו מי שאינו נוהג כראוי בחוצאותיו ובמשאו ומתנו ואינו מתרצה אל המלך ואינו מוציא מעשרות ותרומות מאבד את אוצרותיו והחכם שאינו עושה כן ישמור את ממונו.

(2) ביאור: צדקה הוא מה שיוצא בו אדם מידי חובתו וחסד מה שעושה לפעמים לפנים משורת הדין. ואמרו ימצא וגו' ירצה בו שעושה שניהם יהיה לו בעולם הזה אורך ימים על פי נס ו[בעולם הבא] צדקה וכבוד אצל השם.

(3) ביאור: אמרו ויורד ענינו ויהרוס ורוצה לומר שהחכם בערמתו יוכל לכבוש מבצר. וכבר רצה מלך אחד לנסות בינת החכמים ואמר לבנות תל חול גבוה והעלה עליו חכם אחד והחכם צווה להניח חוטים מלאים דבש בתחתיתו והנמלים העלו את החוטים והחכם עשה מהם חבל ונתלה בו וירד.

(4) ביאור: אמרו שומר וגו' מפני שסכות הרעות המורידות אל אבדון הן שלוש הפה שהוא צריך למאכל והערוה לפי שתבקש הבעילה ותלשון לפי שהוא מגלה מה שבלב ולא הזכיר הערוה שכבר האריך לדבר עליה בתחילת הספר ואמר שהשומר פיו ולשונו יציל את נפשו בעולם הזה מעונש המלכים והשופטים ובעולם הבא מאש של גיהנום.

(5) ביאור: האדם נעשה לך כשהוא מתהלל בחכמתו ואז הוא יהיר וכשאינו בוש

25 תכאד שהוה אלכסלאן אן תקתלה¹ אד אבת ידאה אן תעמל
שיא: 26 טול² אלנהאר יתשהי שהואת ואלצאלה יעטיהא נפסה
ולא³ יצדהא:

חין געל פי אלפסוק אלאול עצל ופי אלתאני חין עכסה צדיק עלמנא אן קולה
יגמע נשאט אמר אלדין ואלדניא ואלכסל ען אלאמריין גמיעא. פפי אלשאהד הודא
תרי אלכסלאן אלדי לא יחתרף כף ירי אלטרף ואלשהואת ואלתיאב אלסריה פיתחסר
עליהא כף קד חרמחא ואלנשיט אמלחתרף ינאלהא ופי יום אלגזא כמא וצף אללה
אן אלרשעים יתחצרון⁴ ויתאספון פי דאר אללכרה אדא שאהרו נעטה אלצאלחין
בקול רשע יראה וכעס שניו יחרק ונמס וגו' (תהלים קי"ב י') וקאל יחווי ויבשו קנאת
עם וגו' (ישעיה כ"ו י"א) ועלי מא וצף פי קצה הגה עברי יאכלו (שם ס"ה י"ג) וסאיר
אלקצה⁵.

27 קרבאן אלשאלמין מכרוה פכיה אנהם אנמא יאתון בה בפאחשה:

אלונה (כרה) פי כרה קרבאנהם אלאול לאנה מן נצב וזיאנה ולא יחל אן יקרב
מן מאל חראם ומא כפאחם דאך חתי צאר לכרהה וגה תאן הו אנהם לא יקרבון
תברעא ולא תנפלא אלא עלי פאחשה יעמלונהא יטמעון אן ינסלו שי[א] בשי פליתתם
לא יבטיון ולא יקרבון אד הם מע דאך גיר מקלעין ועלי מעני קולה ללאבא למה זה
לי לבונה משבא תבא וגו' (ירמיה ו' כ') כי אם תעלו עולה מנחתיכם לא ארצה וגו'
(עמוס ה' כ"ב) כי יצומו אינני שומע אל רנתם וגו' (ירמיה י"ד י"ב) ומא שאכל דלך⁶.

28 כמא אן שאהד אלזור יביד אלרגל אלסאמע ללגאיה יתכלם:

יחתמל היא וגוהא כתירה מנהא אן יכון אלשאהד אלזור כמא מן חכמה אן
יביד כדאך מן חכי מא סמע בלא זיאהד ולא נקצאן יבקי אלי אלזור עלי מא כאן
קאל שפת אמת תכון לעד וגו' (משלי י"ב י"ט). ואיצא אדא באד אלשאהד אלזור
פמן סמע בכברה יב אן יחכיה אלי אלזור חתי יעתר אלנאם עלי מא קאל דויד
ויבשילוהו עלימו וגו' ויראו כל אדם וגו' (תהלים ס"ד ט'—י'). ואיצא ינבגי אן נעלם
אן מן ישחד בזור יביד ומן יסמע ללה ויטיע יתבת אלי אלדהר עלי מא קאל איצא
זרע יעבדנו וגו' יבאו ויגידו צדקתו וגו' (שם כ"ב ל"א—ל"ב)⁷.

מלהראות מה שאינו בלבו ואז הוא זר וזה הלץ כשהוא רוצה לאבד את אויבו יעשה עצמו
כמתעבר עליו כדי שיראה כאוהב נאמן וכאילו חרונו אינו בא אלא מחמלתו עליו. ואפשר שטעם
עושה וגו' שזר יהיה תבוא עליו עברת השם על מה שעשה בזרן.

¹ "כמעט תמיתנו".

² בכ"י ב' בל תראה טול.

³ בכ"י א' לילא.

⁴ אולי צ"ל יתחסרון.

⁵ ביאור: אחר שהזכיר בתחלה את העצל ובסוף את הצדיק נראה שכיוון אל החריצות
והעצלות בדברי העולם וכדברי האמונה ואמר שבעולם הזה העצל שאין לו אומנות מתעצב על
שהוא חסר כל מה שיתאוהב והחרוץ יתן לנפשו כל חפצה. ובעולם הבא הרשעים יהיו נאנחים
כשיראו עונג הצדיקים (ועיין אמאנא 314).

⁶ ביאור: זבת רשעים תועבה לפי שבא מן החמס ומן הגזל וזה אסור ולא די להם בזה
אלא שאין מביאין אותו לנרבה ולמתנה כי אם למחות בו חטאם ולשוב לחטאם ואין זה תשובה.
⁷ ביאור: בזה הפסוק יש ענינים הרבה האחד שעד שקר יאבד ומי שלא יוסיף על

29 אִדָּא וְקַח אֱלֹאֲנִסָּאן אֶלְטָאֵלִם וְגַהֵה פִּינְבְּנִי לְלִמְסַתְקִים אֵין יִפְהֵם
טְרִיקָה:

מעני יפהם טריקה חתי ינאנכהא וחתי ידאריה וחתי יסתתיבה וחתי יעתבר בה
במא יציבה¹).

30 לֹא חֲכָמָה וְלֹא תִפְהָם² וְלֹא מִשׁוּרָה עֲנֵד³ אֱלֹלָה:

פי היא וגוה אחרהא אן אללה גיר מחתאג אלי אן יתחכם או יתפהם או
ישאור אד' הו מערן אלחכמה. תם אן אללה לא ירי ללחכמא וללפהמא ואלמשירין
קדרא פי אלחכם. תם אנה לא תגזו עליה חילה אלחכמא ואלפהמא ואלמשירין. תם
אנא לו תחכמנא ותפהמנא ותשאורנא גהרנא לס נלחק חכמתה ולגמיע הד'ה ואבתר
מנהא אחתגנא⁴ בפואסיק מן כל עצו⁵).

31 תְּהִיָּא אֶלְכִּיל לְיוֹם אֶלְמִלְחָמָה וְלֵלָה אֶלְמִנּוּתָה:

יעני יא מהיי אלכיל לא תתכל עליהא דון רבך כל עליה דונהא ואנמא
תצלחהא לאנך ראיתה רבמא געלהא סבבא עלי מא קאל אין המלך נושע ברב חיל
וגו' שקר הסוס לתשועה וגו' (תהלים ל"ג ט"ז—י"ז). וכדלך אלתאגור ואלצאנע לים
ינבני לכל ואחר אן יתכל עלי מהנתה דון רבה כל עלי רבה דונהא ואנמא ילתמסהא
לאנה רבמא כאנת סבבא ללרוק ועלי מא קאל כולם אליך ישברון וגו' תתן להם
ילקטון וגו' (שם ק"ד כ"ז—כ"ח) וכדלך⁶ סאיר אלאעמאל אלמרנא⁷).

כב

1 אֱלֹאֲסִם יִכְתָּאֵר עָלֵי אֲלִגְנָא אֶלְכַּבִּיר וְאֶלְחַט אֶלְגִּיר עָלֵי אֶלְפַּצָּה

וְאֶלְדֶּהֶב:

יוצי אלנאטקין אן יכון אדא קיל ללמר א"מא אחב אליך מאל עטים או אסם
גיר פליכתר אלאסם אלגיר ללכלאל⁸ אלתו דכרהא⁹ פי תפצילה פי קצה טוב שם
משמן טוב (קהלת ז' א') ואגלהא אן אלמאל ידהב ואלאסם אלגיר יבקי¹⁰).

מה ששמע ואינו גורע ממנו יכון לנצח והשני חייב האדם לספר עונש עדים זוממין כדי שישמעו
הנשארם ויוראו והשלישי ראוי שנדע שעד שקר יאבד והשומע בקול השם יאריך ימים.

¹ ביאור: אמרו יבין דרכו רוצה לומר שיבין דרך הרשע להתרחק ממנה או לדבר על
לבו או להעירו לתשובה או ללמוד ממנה שיארע לרשע. — ² בכ"י ב' ג' פהם.

³ כן הוא בכ"י א' וזה לפירוש הראשון ובכ"י ב' וג' חדא וזה מסכים עם הפירושים האחרים.

⁴ אפשר שצ"ל אחתגנא וגם מלות מן כל עצו קשות להבין.

⁵ ביאור: יש בפסוק ענינים רבים שחשם הוא מקור החכמה ואינו צריך חכמה
ותבונה ועצה ועוד שהשם אינו חושב חכמת האדם ותבונתו ועצתו לכלום במשמשו ועוד שאין
לחכמים ונבונים ויועצים תכולה נגד האל ועוד שחכמתנו ככל יגיעתנו לא תשיג חכמת האל
ולכל אלו הענינים יש ראיות בפסוקים.

⁶ נראה שענין אלו המלות הוא וכן המעשים שייחל אדם בהם לעזרת האל.

⁷ ביאור: רוצה לומר אל תבטח בסוסך כי אם בשם ואין לך להכין הסוסים אלא
לפי שהם לפעמים סבת התשועה ביד השם. וכן הסותר והאומן לא יבטחו במהירותם אלא בעזרת
השם הנותן להם את מחיתם באמצעות מלאכתם. — ⁸ בכ"י ללכלאל.

⁹ אפשר שצ"ל דכרתהא = זכרתים ולפי זה הגאון מזכיר פירושו לקהלת.

¹⁰ ביאור: טעמי יתרון שם טוב על העושר נזכרים בפרשת טוב שם וכו' והגדול
שכבולם שהממון אובד ושם טוב קיים.

2 אדא תפאגא אלגני ואלפקיר יגב אן יעלמא אן אללה כלקהמא⁽¹⁾:

פיגור אלגני עלי אלפקיר אד ידבר אן אללה קאדר אן יגעלה פקירא פכאן יטלב אלפעל פיוח לה כנפסה ולא יחסד אלפקיר אלגני אד ידבר אן אלגאלק לו כאן געלה הו אלגני לס ירץ לנפסה אן יחסדה אחד פלא יסתחסן דאך פי גירה⁽²⁾.

3 אלנהיץ ירי אלשר פינסתר⁽³⁾ ענה ואלגפל ימרון פינכבון:

לנא עונש נראמה ועונש נכבה. תחת היא אלקול מעאן כחירה מנהא שר ילאקי אלחם מתל אלנאר ואלתלג ואלחגר ואלחריד וסאיר אלמודיאת אלתי יתקאהא אלעאקל ויגפל ענהא אלגאהל פתולמה. תם אלדויה אלתי קד תקתל אדא לס תחכם עלי מא ינבני פי אלכיפיה ואלכמיה ואלסן ואלזמאן ואלמואג מתל שרב אלזרבק ואלפרמין ואלבלאדר וניר דלך. תם אחואל אלדניא מן רכב אלכחאר ואלמסיר פי אלמפאזאת וכדמה אלסלאמין ומא שאכל דלך אלתי תהלך מן לא יתחרו מנהא. תם אלאמר ואלנהי אלדי גמלתה תריג שריעה מנהא עקליה ומנהא סמעה אלתי תהלך מן לא יקים בהא ותלץ מן יקים בהא כמא קאל כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע י"ב י'⁽⁴⁾).

4 גזא אלכשוע ומכאפה⁽⁵⁾ אללה אלגנא ואלכראמה ואלחיוה:

אלכשוע הו אלחעבד אן יפעל אלאנסאן מא אמר ואלתקוי הי אלכשיה אן ינתהי עמא נהי וגזא אלגמיע עושר וכבוד וחיים פי דאר אלדניא באלאיה ופי דאר אלזרה באלאסתחקאק⁽⁶⁾.

5 אמסאל⁽⁷⁾ ופכאך פי אלטריק⁽⁸⁾ אלעסר מן חפט נפסה תבאעד ענהא:

אלאמסאל תולם לוקתהא ואלפכאך תקתל אלנפס. פי אלטריק אלמשהור קד תכון אלנכך ואלכדי ואלחנארה וסאיר אלמעאתר והי מחתאגה אלי עקל יחיד אלאנסאן ענהא. ופי אלטריק אלמערופ עלמא קד תכון חיל אלנאם פי אלמעאמאלאת לאנד

(1) בכ"י ב' וג' כאלק אלגמיע רב אלעאלמין.

(2) ביאור: ראוי לעשיר לחון את הדל שיאהב לו כנפשו בזכרו שאם היה הוא העני היה צריך לבקש צדקה מאחרים וכן העני לא יראה בעין רעת את העשיר בזכרו שאם הוא היה עשיר לא היה רוצה שיקנא בו זולתו.

(3) בכ"י פינחגב.

(4) ביאור: מלת עונש תורה על עונש ממון ועל הרעות שהערום מתרחק מהן והפתי יפול בהן ובוז ענינים רבים מהן הרעות שהחוש מרגיש בהן כמו האש והשלג והאבן והברזל וכיוצא בהן. ומהן הרפואות המזיקות אם אינן מתוקנות כפי איכותם וכמותם ושני חיי החולה ומוגו. ומהן עניני העולם כמו הפלגה בים והליכה במדבר ועבודת המלכים. ומהן הצווי והאזהרה שהן תריג מצוות בין שכליות בין שמעיות שהעובר עליהן יאבד והמקיים אותן יצליח.

(5) בכ"י ב' וג' תקוא (וצ"ל ותקוא).

(6) ביאור: אמרו ענה ענינו שיכניע אדם את עצמו לעשות מצוות עשה וענין יראת ה' שיירא מלעבור על מצוות לא תעשה ובשכר זה ימצא עושר וכו' בעולם הזה על פי גס ובעולם הבא כפי זכותו.

(7) בכ"י ב' וג' מסאל.

(8) בכ"י ב' וג' טריק.

מאל ופי אלגנאיאת לאלואם חכם¹) ואלעאקל יחתאל פיתללין מנהא. ופי אלטריק אלמעלום זברא אתאם עקובתהא אלהר ומעאן עקובתהא אלקתל ופי חכם אללה אצלא נאר נהנם ומן עקל תללין מנהא ותוקאהא²).

6 סם אלצבי עלי קדר סנה פאנה אן שאך לם יזל ען תלך אלסיאסה:
געל אלעדב האהנא אגואא יעטי מנה אלחדת פי כל סן חסב אחתמאלה לקולה על פי דרכו ונא פי אלאתאר³) אנה מן זמם סנין אלי עשר יראן פי אלקראן ואלי זמם עשרה פי אלפקה ואלי תמאני עשרה פי אלחריר ואלי עשרין אלזויג ומן תם פמא בעד פי אמור אלחרב⁴) וסאיר אלעמאל⁵).

7 וכמא יתסלט אלמוסר עלי אלפקיר בדאך ינבני אן יכון אלמקתרין
באלעבד ללמקריין:

אלאול הו אלוגראן קאל ראית אלפקרא יגעלון אלמיאסיר מתסלטין עליהם אלתיארא פכדלך ינב באלחק אן יכון אלמקתרין למקריצה בעבד ילסף בה וידאריה אד לה מקאל⁶).

8 מן זרע גורא חצר גלא ופני קציב עברתה:

נחן נעלם אן אלגור לא יזרע ולא יחצר ולכן אלמתל קד געל אלפעל כאלזרע ואלגוא כאלחצאר תקריבא ללמבע ועלי מא קאל אלגבי זרעו לכס לצדקה קצרו לפי חסד (הושע י"ב) פאנכם טאל מא חרשתם רשע עולתה קצרתם אכלתם פרי כחש (שם י"ג). ומעני ושבת עברתו יכלה יעני סמותה עלי אלגאס וחדתה ללשם⁷) תפני אמא במותה אלטביעי או במותה אלאלתיארי או בקצור יד יחדת עליה או במא אשבה דלך עלי תאויל שבר ה' מטה רשעים שבת מושלים (ישעיה י"ד ה')⁸).

9 אלסכי הו אלדי יבארך לה אדא אעמי מן טעאמה ללמסכין:

יברכה אלגאס פי אלארין מן אחסן אליה שכרא לה ומן לם יחסן אליה סרורא בה ויברכה אללה מן אלסמא פי אלדניא עלי סביל אלאיה ופי אלאכרה דאת אלגוא⁹).

⁽¹⁾ בכ"י חכמא.

⁽²⁾ ביאור: הצנים מכאיבים לשעתם והפחים ממיתים. ואם נפרש מלת דרך עקש לפי פשוטו אז הצנים והפחים הם ההרים והגבעות והאכנים ושאר המכשולים ואם נפרשנה הדרך הידועה בשכל אז הצנים והפחים הם תחבולות האדם במשאו ומתנו ובריו וואם נבאר מלת דרך שהיא הדרך הידועה על פי הקבלה אז הם עבירות שענשן מלקות וחטאים שענשן מיתה ובמשפט האל שרפת אש של גיהנום והחכם ישמור את נפשו מכל אלו.

⁽³⁾ עיין אבות ה' כ"א. — ⁽⁴⁾ נראה שצ"ל אלחרף = האומניות.

⁽⁵⁾ ביאור: אמרו על פי דרכו ר"ל שהלימוד נחלק לחלקים שילמדם הנער לפי שני חייו וכן אמרו חכמינו שמחמש שנים עד עשר שנים ילמד הנער מקרא ועד חמש עשרה משנה ועד שמונה עשרה שנה תלמוד ועד עשרים ישא אשה ומכאן ואילך יעסוק במלחמה ושאר המלאכות. ⁽⁶⁾ כן בלשון התלמוד (ב"מ י"ד א') לאו בעל דברים ידידי את. — ביאור: תחלת הפסוק מרברת במה שהוא במציאות וסופו במה שראוי להיות שצריך שיהיה הלוה כעבד למלוה ויכנע תחתיו שהוא בעל דבריו.

⁽⁷⁾ בכ"י ללשאלם.

⁽⁸⁾ ביאור: זריעה וקצירה משל לפועל אדם ולגמולו. ואמרו ושבת וכו' ר"ל שעברת הרשע על בני אדם תכלה בין שימות לפי טבע בין שימות ברצונו בין שתקצר ידו.

⁽⁹⁾ ביאור: אמרו יבורך ר"ל שמי שהיטיב לו מכני אדם יברכהו להודות לו ומי שלא היטיב לו לפי שישמח בראותו טוב עין וגם השם יברכהו בעולם הזה על פי נס ובעולם הבא יתן לו עצם הגמול.

10 אשרד אלהי יכרג אלצכב ותעטל אלמחאכמה ואלהואן:

אזא כאן אלצאחב דאחיא פהו לדהאיה לא ידע אלחוארת חסיר מסירהא בל יחתאל הו עליהא פמהמא הו מקים פאלצכב מוגדר לאנה יקדר אנה אן לס יצאכב לס ישמע בשי ויוול אלצכב אלי אלמחאכמה ופי חאל מנאטרתה ימתהן⁽¹⁾ בלצמה תם יסתכף פאזא טרדתה יהרא אלגמיע סוא פי דלך כאן הוה אלעשיר ווגה אם גיר דלך מן אלמעאמלין והוה משאהר אן אול חילה אלמתעדי איקאע אלשנב חתי יקול אלנאם פאצטלחו פתרכל דגל אלבאטל מע אלחק⁽²⁾.

11 מן אחב נקא אלקלב פלנטקה חשא ואלמלוך אצחאבה:

אלאנסאן אזא ערף באלצדק אלדי תמרה נקא אלקלב כאן לנטקה ענר אלנאם חשא יעני אנהם יקבלון קולה אפצל ממא יקבלון כלאם אלמלך לאן קבולהם לכלאם אלמלך נופא ורהבה וקבולהם כלאם אלצאדק סכונא וארכאנא ולדלך לס יקל והוא רעה המלך פיגעל אלמלך פוקה בל קאל רעהו מלך געל אלמלך דונה⁽³⁾.

12 ענאיה אללה תחפט אהל אלמערפה ויזיף כלאם אלגדאריין:

פי אלדניא עלי סביל אלומר ובאלפעל עלי נחו אלאיה ופי אלאנרה עלי סביל אלרתוב ואלאמאזה גמיעא⁽⁴⁾.

13 תרי אלכסלאן יקול פי אלסוק אסד ופי וסט אלרחאב אכאף

אן אקתל:

עלי טאהרה תגר אלכסלאן יוקע כל גוף וכל בלא יחתג בה חתי לא יפעל שיא לא יפעל אלצנאיע אלנאריה לזופה אלחרק ולא אלמאוייה לזופה אלגרק ולא יסאפר לזופה קטע אלטריק ואלוחוש ולא יתגר לילא יסר. ומן אלכאטן לא יצום לילא ימריץ ולא יצדק לילא יפתקר ולא יתעלם לילא ינסי והוה כלהא מנה תעליל ותבריד לים קצדה אלא אלראחה מן אלתעב⁽⁵⁾.

14 אלהותה אלעמיקה אקואל אלמנתנבאת ידם אללה מן יקע הנאך:

(1) בתוך הספר ימתחן בחיית ובגליון הגיה הסופר וכתב באותיות ערביות ימתהן בה"א.

(2) ביאור: אם תתחבר עם לץ יבקש בכל המאורעות תחבולות עד שיהיה לו ריב וסרו עמך ולפני בית דין יחרף ויגדף אותך ואם תגרשנו יחדל כל זה בין שיהיה זה תחבר אשתך או זולתה. וידוע שהמריב בתחלה ירים את קולו עד שיאמרו בני אדם השלימו ביניכם מבלין שידוע למי האמת ולמי השקר.

(3) ביאור: מי שהוא ידוע באמונתו שמפריה טהרת לב שומעים בני אדם לדבריו יותר מלדברי המלך לפי שמקשיבים לקולו בנחת וברצון ולקול המלך ביראה ופחד ולפיכך לא אמר והוא רעה המלך אלא המלך רעהו שהמלך תחתיו.

(4) ביאור: בעולם הזה על דרך צווי (ר"ל שהשם מצווה את בני אדם לנצור אנשי דעת ולהרחיק את תבוגדים) או במעשה (שהשם בעצמו נוצרם) על דרך מופת ובעולם הבא ישום השם את אנשי דעת ואת הבוגדים כל אחד מהם כמדרגתו ויבחין ביניהם.

(5) ביאור: העצל יבקש תמיד תואנות כדי שלא יעשה כלום ולכן יעזוב מלאכות הצריכות לאש ביראתו שישרף וכן הצריכות למים בפחדו שיטבע וכיוצא בהן וזה פירוש הפסוק על דרך גגלה. ועל דרך נסתר לא יצום פן יחלה ולא יעשה צדקה פן יעני וכל זה התנצלות בדברים שמה בכך ואינו מבקש כי אם מנוחה.

זעימה דם מתל קול בלעם מה אזעם לא זעם ה' (במדבר כ"ג ח') ואקואל אלמנתנבאת הי אלקראיף ואלשתימא מן יפעל הדא באלנאם ידמה אללה עלי דלך כמא קאל כי נבל נבלה ידבר וגוי (ישעיה ל"ב ו').⁽¹⁾

15 אלגהל אלמנעקד פי קלב אלצבי יבעדה ענה קציב אלאדב:

לים הדא אלאנעקאר ללגהל פי אלקלב מן אכלאק ענצר אלנפס אלממיוה לאן מחץ בלקהא אלחק ואלצדק כמא קדמנא ולכן הדא אלגהל ינעקד ללאחדאא ממא ירונה ויסמעונה פי צגרהם קבל אן יקוי תמיוהם פיכאדון אן יתמסכו בה חתי יחול אלאדב בינהם ובינה צגרא. ואן קיל הדא איצא עלי קוטי אלנפס אלאזרתין אלנצב ואלשהוה⁽²⁾ אלתי אלעקל יסקמהא ויצלחהא חתי תדען תחתה ותקבל מנה אסתקאם דלך⁽³⁾.

16 ומן יגשם פקירא ליסתכתר לנפסה או ליעטיה למוסר פאנמא

אלגמיע לנקין:

יקול למן ישלם פי חכם יחכם בה או שהאדה או מעונה סוי עליך שלמת פאזרתה לנפסך או צאר אלי גירך פאלגמיע לנקין מנך יא שאלם לנפסה או שאלם לגירה⁽⁴⁾. ואתבע הדא אלאמתאל אלמנתורה בפצל גמע פיה נמסה. אצול אלחכמה וחי אלשאהר ואלעקל ואלמכתוב ואלמנקול ואלאסתנבאט וברא באלמנקול לאנה יגמע אשיא שתי.

17 מיל אדנך ואסמע בלאם אלחכמא ורד באלך אלי מערפתי:

18 אנה ללדיד אן תחפטהא פי צדרך ויתבת גמיעהא פי נטקך: 19 ויכון באללה מיתאקך ערפתך אליום אנת איצא: 20 אולים קד כתבת לך מלובא במשוראת ומערפה: 21 לתערף אקואל אלקסט ואלחק ותרד אקואל חק עלי ראסליך:

מחץ שלישים קואד לאנה מן עלמי אן אלעבראניין רבמא לקבו אלכל באלגוז. ומעני שלחך האהנא מסתפתיך עלי מעני אנהם בעתו בך פי רסאלה מסלה מאדא גואבהא. אבתדי מן אלכמס מעארף בעלם אלנקל אלדי ינקלה אלעלמא טבקא בעד טבקא גיר מכתוב ולא אלעקל ידל עליה ולא ימנעה פקאל פיה הט אונך וגוי וקולה לדעתי ולם יקל לדעתם עלי תאויל אנה אחרהם ואנהם מתלה פי נוע אלחכמה ואן כאנת אלכמיה מכתלפה. הם עלם אלחואם אלתי יודיהא אלסמע ואלבצר אלי אלקלב

(1) ביאור: זעימה לשון גערה ופי זרות הן דברי חרפה וקללות ואמר החכם שחמגדף את רעהו השם יזעום אותו.

(2) עיין בפירוש על ספר יצירה פרק א' הלכה ד'.

(3) ביאור: האולת הקשורה בלב אדם איננה מיסוד הנפש המבכנת מפני שיסודה האמת והאמונה כמו שהקדמנו (למעלה כ' י"א) אבל האולת תכנס בלבו בעת קטנותו כמה ששומע ורואה קודם שיחזק שכלו ובפעולת המוסר יקוץ הנער באולת. ואם נפרש שהאולת היא שני כוחות הנפש האחרונים הכעס והתאוה שינהגם ויתקנס השכל גם זה אמת.

(4) ביאור: ר"ל שהעושק את הדל בין במשפטו בין בעדותו בין בעזרתו אם לתועלת עצמו או לתועלת אחר כל זה לחסרונו.

פתנחפֿט פֿיה אלי וקת אלחאנֿה פֿינטק אללסאן כהא פקאל כי נעים כי תשמרם בעד קולה הט אונך ושמע. תם עלם אלתימיז אלדי ראסה ומקדמה ואשרפה אלמערפֿה באללה אז לים ימכן אן יחם בחאסה קאל פֿיה להיות בה' מבטחך. תם עלם אלמכתוב קאל פֿיה הלא כתבתי לך שלשים. תם עלם אלחריר אלדי הו מולך מן תלך אלארבע מעארף קאל פֿיה להודיעך קשט לאן אלחנֿה פֿיה תֿהר ופֿיה יקע אלסכתנבאט יתאר אלמחתז אצלח אלטרק ללכלאם לילא יאנֿד טריקא תֿרנֿה אלי אלטען לים אנה יבדע מדהבא כל אנמא יבדע מא יחוט בה אלמדהב אלחק. ועלי מא נקדרה קד כאן אלאולי אן ירתב הדה אללמסה פֿנון עלי מא צרנא אן יכון אלשאחר אולא תם אלמעקול תם אלמכתוב תם אלמנקול תם אלחנֿה לכן ליעטם ענדנא מא נקלה אלצאדקון רתבה אולא ואיצא לאן אלארבעה ינמעהא אלנקל אלצחית⁽¹⁾.

22 לא תגצב אלפקיר לאנה פקיר ולא תצטהר אלמסבין פי אלמחאל: 23 לאן אללה יבצם בצומהם⁽²⁾ ויפית באכסיהם גפוסהם:

לים אנה אבאח טלם אלגני ולכן געל טלם אלפקיר אשנע אז הו אחונ ולים אנה יטלמהם אזא הם סרקו מאלא פאפאתהם נפסא לאן דלך אלמאל הו קואם אנפסהם כמא קדם יצפנו לנפשתם (משלי א' י"ח)⁽³⁾.

24 לא תצאחבן דא גצב ומע די אלחמיה לא תדכל: 25 כילא תתעלם מן מדאהבה פתאכד לנפסך והקא:

עלי אלשאחר אן אלמר אזא ראפק דא אלחרה ואלנוק יכאד אן יאנֿד מן סנאיאה ויתגיר טבעה. ועלי אלכאטן אן מן כאן בעל אף מסכוט עליה מן ענר אללה פלא תראפקנה פאנה מוקש כמא קאל ען שבעה נויס לא ישבו בארצך וגו' כי יהיה לך למוקש (שמות כ"ג ל"ג) וכמא עלמונא עלמונא אל תהי חבר⁽⁴⁾ לרשע (אבות א' ז')⁽⁵⁾.

(1) ביאור: השלישים הם השרים וענינו כאן המלכים (והוא בלשון ערבית ספרים יותר יקרים) מפני שהעבריים קוראים כלל הדבר בשם חלקו ואמרו שולחך ענינו שולחך ששולחים אליך שאלה לידע תשובתה. והנה אחר המשלים הנפרדים הביא החכם פרשה אחת ובה חמשה מקורי הידיעה והם החושים והשכל והכתוב והקבלה והתולדה והתחיל כמה שידענו בקבלה והוא מה שמוסרים החכמים דור אחר דור על פה ואינו כתוב והשכל לא יורה עליו ולא ימנעוהו וזה אמרו הט אונך וגו' ואמר לרעתי ולא לרעתם לפי ששלמה גם הוא אחד מהחכמים. ואחר זה הזכיר מה שידענו בחושים והוא מה שהשמע והראייה מביאים אל הלב ואל הלשון וזה אמרו כי נעים וכו'. ואחר זה מה שידענו בבחינה בשכל שראשיתה דעת האל שאינו מושג בחוש וזה אמרו להיות בה' וגו'. ואחר זה מה שידענו בכתוב והוא אמרו הלא כתבתי וכו'. ואחר זה מה שידענו בהבנת דבר מתוך דבר והיא מחוברת מארבע אלו הידיעות ובה יבחר אדם הדרך היותר טובה שלא תביאנהו לטעון ולמצוא דעה חדשה כי אם לקיים בראיות חדשות הדעה האמיתית. והיה לחכם לסדר החמשה ידיעות כמו שרשמנו בתחלת זה הביאור אלא שהתחיל בקבלה כדי שתקיר בעינינו ועוד שהקבלה האמיתית כוללת ארבע הידיעות האחרות.

(2) ככ"ז ב' וגו' כצומאתהם.

(3) ביאור: לא התיר לגזול את העשיר אלא שיותר רע לגזול עני שהוא חסר כל והשם אינו עושה עול כשסמית העשירים תחת אשר גזלו לפי שהגזול כסון העני לוקח את נפשו.

(4) בנוסחתנו: אל תתחבר.

(5) ביאור: על דרך נגלה בעל אף הוא רגזן ואמר אל תתחבר עמו פן יפסיד את טבעך ועל דרך נסתר בעל אף הוא מי שחרה בו אף האל ואל תתחבר עמו מפני שהוא מוקש לך.

26 לא תכן מע מסאפקי אלקה וצמנא אלנסיאת: 27 פאנך אן לם
יכן לך מא תסלם לא יאכד פראשך מן תחתך:

נהי ען דכול אלמר פי מא לא יעניה וגעל אלצמאן אחרהא¹) ומתלא להא
והיא מן צפאת אלעאקל לא יתכלף מא עפי ענה ולא יציע מא תולאה ולא יחדת
מן לא יסתמעה ולא יזור מן יסתתקלה ולא יסתעין במן ינונה פי אלמעונה. וקולה
למה יקח משכבך מתחתך יעניה אן לם תצמן לם יאכד פראשך ולא ילומה השב
תשיב לו את העבוט (דברים כ"ד י"ג) לאן דאך אנמא הו רסם אלמסתקרין נפסה³).

28 לא תזג תכם אלהר אלדי צנעה אבאוך: 29 אדא ראית
רגלא מאהרא פי צנעתה יקף בין ידי אלמלוך ולא יקף בין ידי אלרעאע:
יקול אלחכים אן האהנא אצלחאת פי אלמעאיש ואלמכאסב לם תשרע פיהא
אלשריעה שיא אלא אנהא רדת דלך אלי מא יצטלח עליה אלנאם פאדא וגרת
אבאך קד אתפקו עלי אן אלבזאזין להם יום אלאחר וללעטארין אלאחנין וללולויין
אלתלתא וללצפארין אלארבעא פלא תלאפן דאך פאנה יקום מקאם אלחכם. וכדלך
אן אתפקו עלי אן פלאנא חריף אלמלך ופלאנא לוזירה ופלאנא מעאמל אלאמרא
ופלאנא ללקואר כאן גמיע דלך גאזי[א] לא יגזו אלתערי פיה ולדלך יצל בה חוית
אלי אן יתפקו אתפאקא אכר ויצטלחון עלי גירה³).

כג

1 ואדא גלסת אלי טעאם אלמלוך פאפהם מא בין ידיך: 2 וציור
סבינא פי חלקך אן כנת דא רגבה: 3 ולא תשתה אלואנה פאנה
טעאם מקצר:

פסרת לעך חלקך מן לגה אלתרנום ובעל נפש [דו] רגבה מפרד וכזבים מקצר
מתל אשר לא יזכו מימיו (ישעיה ל"ח י"א). וגרין היה אלקצה אלנהי ען תעור אלנפס מא
לא ידום מתלא כמנדעאה אלמלך אלי טעאמה לא יסתכתר מן אלטעאם לילא יאלפה פאדא
הו קצר ענה טלבה מן גיר גהתה וכדלך אן הם⁴) אסתעמלוה לא יסתכתר מן
אלטעאם (הם) להזה אלעלה וכדלך כל לדא מנקטעה לים ינבגי אן תתבע ואחרי

(1) מלות אחרהא ולהא מוסכות על מא = אשיא (דברים).

(2) ביאור: הזהרה לאדם שלא יכניס את עצמו בדבר שאינו שלו ונשא משלו מן הערב
והנכון לא ישרית את עצמו במה שהוא פטור ממנו ולא יפסיד מה שניתן תחת ידו ולא ידבר
עם מי שאינו שומע אליו ולא יבקר האנשים שאינם רוצים בו ולא יבקש עזר ממי שיונהו בעזרו.
ואמרו למס יקח וגוי לפי שהמלוה אינו חייב להשיב את המשכון אלא ללוה עצמו (ועיין
למעלה כ"ט).

(3) ביאור: בענין המלאכות ומשא מתן יש מנהגים שהסכימו עליהן בני אדם ושאינ
לסור מהם כגון אם נקבע יום ראשון למוכרי בגדים ויום שני למוכרי בשמים ויום שלישי למוכרי
פנינים ויום רביעי למוכרי נחושת אין ראוי לעבור על זה המנהג. וכן אם הסכימו שיהא זה
אומן המלך וזה עושה מלאכת הרוזנים או השרים או השלישים ראוי שיעמוד כל אחד על
משמרתו ולפי זה שני הפסוקים דבקים זה בזה.
(4) ר"ל המלכים.

לדלך אמור אלדניא ענר אלצרה. הוּא סוי מא ילחק מן אפאת אלמלוך מן חסדהם ותקלבהם ותעקבהם ומא אשבה דלך¹).

4 ולא תתעב תטלב אן תוסר אנתה מן פהמך הוּא: 5 פאנה מהמא עינאך תמקלה חתי לים הוּ בל יציר לה אגנחה כנסר יסיר פי אלסמא:

נהאנא ען אלחרין עלי אלדניא פאן גמיע יסארהא וננאהא לא ידום כמא מתלה באלנסר לאנה אעלי אלטאיר ואסרעהא טיראנא ולאנה אעטמהא פמוצע אלעטס אן אלצאון יאכד יסירא יסירא והו ידהב גמלה ומוצע אלסרעה אנה יאכד פי מדר וידהב מנה פי וקת ואחר ומכאן אלעלו עטס אלזור ואלבליה עליה. וקולה מבינתך חרל אנקין מן הוּא אלפיהם זר פי גירה יעני אבואב אלכר ואלצאלחאת אלתי תתבת פלא תזול בל תתגרר כריש אלנסר וקוי ה' יחליפו כח וגו' (ישעיה מ' ל"א)².

6 לא תטעם טעאם שחיה ולא תשתה אלואנה: 7 פאנה כמא קדר פי נפסה כדאך הו יקול לך כל ואשרב וקלבה לים מעך: 8 פאדא אכלת כסרתך אקאתהא פתכון קד אפסדת אמורך אלהניה:

נהי ען אכל טעאם אלשחיה ואכבר באן אלנפס להא מאכד לשיף אנהא לא תקבל טעאמא מן גיר ניה בל תקדפה בער דלך אלגזב ואדא בית אלטעאם מן צדק ניה הנא וכדלך אלקול אדא הו קיל מן ניה קבלה אלסאמע והיה מן צאל אלנפס אלשריפה³).

9 בחצרה אלסחמק לא תתכלם במא יזרי באלמעקול מן כלאמך: לם ימנע אלכלאם בחצרה אלגאהל בתה ולכנה קאל ינבני אן יכון לך צרוב מן אלכלאם תתבתה מע אלעקלא בחית יפהמון ותבסטה מע אלגאהל בחית יבלג פכרהם וכמא אנך אן אדית מע אלעלמא פי אלבסיט אורו בה כדאך אן אדית מע מן לים בעאלם פי אלעמיק לם יקף עליה⁴):

¹ ביאור: לע הו גרון בלשון ארמית ובעל נפש הו המתאוו לאכול ואין לו חבר. וטעם לחם כזבים מה שסופו לחסר. וענין הכתוב שלא ירגיל אדם את עצמו במה שלא יתמיד כגון אם קרא אותו המלך לאכול עמו או אם הוא בעבודת המלך אינו ראוי שיאכל יותר מדאי שאם הוא חסר אחרי כן יבקש המאכל שלא בדרך הגונה ועוד שתקרה לו רעה מהקפדת המלך ותהפוכותיו ועונשיו. וכן בכל התענוגים העוברים וכל שכן שלא ישחק בדברי העולם הזה בזכרו העולם הבא.

² ביאור: הזהרה לאדם שלא ייגע בדברי העולם שכל עשרו אינו קיים והמשילו בנשר שהוא עולה למעלה מכל העופות והוא הקל במרוצתו והיותר חזק וכן העושר יביא לידי חטאים גדולים וצרות קשות ויאסף בזמן רב ויאכר ברגע אחד ויתקבץ מעט מעט ויכלה כולו ביחד. ואמרו מבינתך חרל ר"ל המעט הבנתך בעושר והרבה אותה בצדקה שהיא קיימת ומתחדשת כנוצת הנשר.

³ ביאור: הזהרה שלא לאכול לחם הכילי לפי שבטבע האדם שיקיא האוכל הניתן לו בעין רעה ואם ניתן לו בעין טובה נהנה ממנו וכן מקבל האדם השומע מה שנאמר לו באמונה וזה מן מדות הנפש היקרות.

⁴ ביאור: לא הזהיר מלדבר עם כסיל כלל אבל אמר שאין ראוי לאדם לדבר עם הכסיל כמו שמדבר עם חכם שלא ירבה את דבריו עם החכם אבל יפרש את דבריו עם הכסיל באופן שיבינם לפי שהחכם יבזה דברים פשוטים והכסיל דברים עמוקים.

10 ולא תזג תכמא מן אלהרר⁽¹⁾ ופי ציעה יתאמי לא תדבל:

11 לאן וליהם שדיד והו יכצמך⁽²⁾ כצומתהם:

הוא אלתכס⁽³⁾ אלהרר ואלאצוא אלתי תנעל ללאקרח⁽⁴⁾ ואלמוזארע נבה עלי תנייר שי מנהא לידלל אמר מן ציעה גירה אלי ציעתה כמא קאל ישעיהו הוי מגיעי בית בבית שדה בשרה יקריבו (ישעיה ה' ח') תם קאל פכיף אן כאנו יתאמי פאלעקובה ענהם אצעב לאן אללה וליהם יכצם ענהם. וכאן קד קאל אנה יכצם ען כל פקיר פי פצל אל תגול דל (משלי כ"ב כ"ב) ולכן אליתים ועלי אנה גני אללה יכצם לה⁽⁴⁾:

12 מיל קלכך אלי אלאדב ואדנך אלי אקואל אלמערפה: 13 ולא

תמנע מן אלצבי אלאדב ואן תצרבה באלקציב לא ימות מנה: 14 פאנך תצרבה בקציב ותכלין נפסה מן אלהלאך:

מעני הביאה האהנא מעני תמייל למשארכה אונך. ולעלמה אן האהנא תלקא יקאל לה אלשפקה וסימא מן אלאב עלי ולדה אתבת האהנא מא יקאומה פקאל אן כנת תכאף אן תצרבה לתורבה פימות פלך אלאמאן מן חאפט אלנפוס אן אלאדב לא יקתלה ואן כנת תשפק אן תראה מולמא פאנך תסתדפע בהוא אלאלם אלדי יזול אלאמ[א] לא תזול מן עקובאת אלנאם לילא יקתל ויסרק ויפסק פיצרב באלסוט ויחבם ויקתל ויצלב ומן עקובאת אללה לילא יעציה פיבליה פי אלדניא באלאפאת אייה וילדה⁽⁵⁾ פי אלאכרה⁽⁶⁾.

15 יא בני אן תחכם קלכך פרח קלבי אנא איצא: 16 וסרת בואמני

אדא תכלמת שפתאך מסתקימא:

רגב ולדה ומן יקימה מקאמה פי אלעלם איצא באן קאל לה תעלם אן לי עליך חקוקא אחרהא אן תשיב בנפסי ותסרני ואלעלם הווא אקול לך אנה אפצל סאר⁽⁷⁾ פאצף אלי אלונה אלתי להא תענא באלעלם הוא אלונה איצא. ויקול לה מעני אבר אדא כנת אנא אלמברך⁽⁷⁾ כדא אסר פכיף אנת יגב אן תפרח אצעאף דלך⁽⁸⁾.

(1) בכ"י ב' וג' תכס אלהרר.

(2) בכ"י ב' וג' יכצם.

(3) בכ"י אלתחכס.

(4) ביאור: זה הגבול הם הציונים המבדילים בין שדה לשדה והזהיר מלהסיגם כדי שיבוא אדם משרה חברו אל שדהו וכל שכן בשרה יתומים. וכבר אמר למעלה שהשם יריב ריב עני ואמר כאן שיריב ריב היתום אפילו אם הוא עשיר.

(5) נראה שחסר כאן אלנאר או פי אלנאר.

(6) ביאור: הביאה כאן לשון הטיה לפי שהוא מחובר עם אונך. וחכמם היה יודע שמטבע האב לחמול על בנו לפיכך אמר לו אל תירא מליסרו פן ימות כי השם חבטיו שלא ימות ועוד שבצער עובר תצילנו מצער עומד שאם ישאר בלא מוסר יגנוב וירצח ובני אדם יענשו אותו וימרוד בשם ויפרע ממנו בעולם הזה על פי נס ובעולם הבא באש של גיהנום.

(7) בכ"י מכרך ועיין למטה סוף פירושו לפסוק כ"ה.

(8) ביאור: האב אומר לבנו או הרב לתלמידו אתה חייב לשמחני ולכן למד חכמה שאין לי שמחה גדולה מזאת. ועוד ענין אחר שאם אשמח אני האב לפי שמברכין אותי על חכמתך כל שכן שאתה תשמח עצמך כפלים.

17 לא יגר קלבך עלי אלכטאין אלא פי תקוי אללה טול אלזמאן:
18 פאנה מוגוד לך עאקבה ורגאוך לא ינקטע:

עלם אן אלצאלח אלמכאבר¹) אפכארה אלזאטם עלי גצבה אלמאנע נפסה שהויתהא אדא הו שאהד מן יבסט פי אהוא נפסה ולא ימנעהא שיא מן אלדואעי יגאר עליה ויכאדה אן ינפסד פצברה וקאל לא תנטר אלי סאעתך תלך אלתי תנקצי לדתהא ויבקי וזרהא אנטר אלי דאר אלבקא ואלעאקבה אלתי לא תנקטע כף ידהב אלתעב ויחצל אלזואב כל אדא ראית צאלחין יחסאבקון פי אלכר גר עליהם לקולה כי אם ביראת ה' כל היום²).

19 אסמע אנת יא בני ותחכם וארשד פי אלמדאהב קלבך:
20 ולא תכן מן אלמפרשין פי אלכמר ולא מן אלמסרפין פי אללחם:
21 לאן אלמפרט ואלמסרף יפתקראן וכתרד אלנום ילבם אלזלקאן:

עאר אלי אלחחיר מן אלאנהמאך עלי אלאכל אלכחיר ואלשרב אלכחיר ואכבר באן עאקבה דלך אלפקר ובעד אלפקר יוטן אלמר נפסה עלי אלנקב ואלסרק³) ואלצרב ואלחכם ואלקתל ואלצלב וקאל ואלדי יבסל ען אלעמל ויכתר מן אלנום כף תראה וקד לבם אלזלקאן ממא לם יבק לה שי. אלחכים אנמא יתכלם עלי בניא אלעאלם אנהא לא תחתמל מתל היא אלכרך לים עלי אלפראד מן אלנאם אלדי נעמתה ליסת מן כסבה ולא תעבה וחי תחתמל אסראף אלאכל ואלשרב כל יגב אן ירנע היא אלפראד אלי מא רסמתה אלחכמה לגמיע אלנאם⁴).

22 אקבל מן אביך אלדי אולדך ולא תזרי באמך אדא שאכת:
23 אשתר חקא ולא תבע אלחכמה ואלאדב ואלפהם: 24 סרורא יסר אבו אלצאלח וואלד אלחכים יפרח בה: 26 אדא קיל לה יפרח אבוך ואמך ויסר אנדאדך:

למא אסתגנת אלאם אן יעטף עליהא ותגל יולדתך עטפתה עלי מא פוקהא. ולנא פי אללגה זה אלדי קולה הר ציון זה שכנת בו (תהלים צ"ד ב') אל מקום זה יסדת להם (שם ק"ד ח'). קולה ואל תבוז כי זקנה אמך הו מא יקולה אלנאם אן אלשאב ועלי אנה אופר דמאג מן אלשיך פיגב אן יקבל מן אלשיך ולא יזרא בה לאן אלשיך יוציה ממא קד גרבה ואלדרבה תפעל אכתר ממא תפעל אלחדה. וקול אמת קנה ואל תמכר לם יען אנה יביעה בתמן ולכנה יקול לה לא תבע אלחכמה בלא

¹ בכ"י אלמכאבר.

² ביאור: החכם יודע שהצדיק הכובש את יצרו ואת תאוותיו כשהוא רואה שהרשע ימלא את כל חפץ נפשו כמעט יקנא בו וישחית את דרכו וצוה אותו ואמר לו אל תבט אל עונג השעה לפי שהוא עובר וישאר העון כי אם תבט אל גמול הצדיק בעולם הבא וקנא תמיד ביראי השם כשאתה רואה אותם עמלים.

³ נראה שיש כאן חסרון.

⁴ ביאור: החכם ישוב להזהיר האדם מלאכול ולשתות יותר מראי מפני שזה מביאו לידי עניות ואחר זה לידי גזל וסופו ללקות וליהרג. והחכם אינו מדבר אלא בנוהג שבעולם וגם העשיר אף על פי שלא יפול בעניות אם יאכל וישתה הרבה צריך שיתנהג בזה כפי מה שהחכמה מצווה את כל בני אדם.

שי אי תתרכהא פלא תתעלמהא. ואנמא יפרח אלרגל באבנה אלחכים לאנה מע אלחכמה קד אמן עליה שר אלדניא ושר אלכרה וכולך אלנאס איצא אנמא יבארבון לה עליה היא אלמעני⁽¹⁾.

26 רד יא בני באלך אלי ועינאך תחפט טרקי: 27 פאן אלזאניה הותה עמיקה ואלגריבה בביר ציקה: 28 והי איצא באלוסואס⁽²⁾ תכמן ותזיד פי אלנאס גדארין:

למא כאנת היה אלמעציה אולהא אלנשר ואלתאני נפקאן אלקלב קרם אלחכים פי וצאתה אן יעטיה מסתמעה קלבה ועיניה חתי לא תויגה⁽³⁾ עמא יאמרה ועלי מא קאל אללה פי אלתוראה ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם (במדבר ט"ו ל"ט). ומעני תמחילה ללזאניה בביר והותה לאן אלוקוע פי אלביר סריע כולך היא אלפעל יכון שביה[א] בלמח אלבצר ואיצא לאן אלצעוד בעיד כולך אלכלאין מנהא בעיד ורבמא לס יתלץ בתה כמא אן אלביר רבמא לס ימכן אלצעוד מנהא. תם קאל אף היא כחתף והי איצא תעאקב עלי מא יוסוס פי צדרהא מן אלכמן ללנאס לתזידהם כפרא ונדרא לאן אכתר⁽⁴⁾ בגידה פי היא אלכתאב כפר וקד כאן שרה כמן אלזאניה פי אול אלספר⁽⁵⁾.

29 למן אלזיל ולמן אלעיל ולמן אלצבב ולמן אלהדיאן ולמן אלשגג מגאנא ולמן סכנה אלעיון: 30 ללמגתבקין עלי אלכמר ואלמקבלין לאסתברא אלמזאג: 31 לא תר אלכמר אד יתחמר ויעטיך פי אלכאס לונה ויסלך מסתקימא: 32 פאן אכרתה⁽⁶⁾ ילסע באלתעבאן ויסם כאלרקש⁽⁷⁾ מנהא: 33 עינאך תרי אלמגתנבאת וקלבך ידרם אלאנהפאכאת: 34 ותכון כנאים פי קער בחר או כנאים עלי ראס דקל: 35 תקול צרבוני פמא מרצת הבגוני פמא עלמת מתי אסתיקט אעוד פאטלבה אבדא:

פסרת שיח הדיאן לאנה כדאך אדא קארן אלוגע. וליס פי אלמקרא לשון

(1) ביאור: טעם יולדתך כאן אבות האבות שכבר הזכיר את האם. ויש בלשוננו מלת זה בענין אשר וממנו דוגמאות במקרא. ואמרו כי זקנה ר"ל שאף על פי שמוח הנער גדול ממוח הזקן לא יבזז הנער את הזקן מפני שנסיון זה יועיל יותר מחריצות זה. ואמרו אל תמכור אין ענינו שלא ימכור את החכמה במחיר אלא בלא כלום ר"ל שלא יעזבנה. וחאב ישמח בחכמת הבן לפי שהיא מצלת את הבן מן הרעה בעולם הזה ובעולם הבא ועל זה מברכים בני אדם את האב.

(2) נראה שהגאון פירש חתף מן החף בלשון ערבי והוא קול גשמע מבלי שיראה המרבר.

(3) בכ"י יזונה.

(4) בכ"י אכרתה.

(5) ביאור: הזכיר החכם הלב והעינים מפני שהן סירסורי תחטא. והמשיל הזונה בשוהה ובבאר לפי שאדם נופל בהם במהרה וקשה לעלות מהם ולפעמים לא יעלה כלל. ואמרו אף היא רוצה לומר שהיא גם כן תענש על מה שיתעורר בלבה לארוב לבני אדם ולהטותם לעשות מהם כופרים. ובגידה על הרוב בספר הזה טעמו כפירה. וכבר דבר החכם (למעלה ז') על מארב הזונה בחלק הראשון מן הספר.

(6) בכ"י ב' ו' עאקבתה.

(7) בכ"י ב' ג' כאלארקש.

חכלילות אלא אתננין חכלילי עינים (בראשית מ"ט י"ב) אזוראר והאהנא סננא אלעין⁽¹⁾ מתל נטראיה. ואלגבוק הו וצל שרב אלליל באלנהאר כמה אן אלצבוה הו וצל שרב אלנהאר באלליל ויקאל להדא מאחרי כמה יקאל לדאך משכימי (ישעיה ה' י"א). ואמא אבוי עויל. יפריש יסם. חבל דקל פהי מפרדאת. אוי כמה נאל אלפלשתים מן קבל אלסכר. אבוי כמה נאל אמנון מן קבל[ה]. מדינים כמה נאל רחבעם מן הילדים אשר גדלו אתו (מ"א י"ב ח')⁽²⁾. שיח כמה נאל בן הדר והוא שתה הוא והמלכים בסכות (שם כ' ט"ז)⁽³⁾. פצעים כמה נאל בלשאצר מן אלשרב. חכלילות עינים כמה נאל אחשורוש אד קתל ושתי ועלי אנה ימכן אן יכון לכל לפטא מן הדה אלסתה נאציה. ווצף אלכמר באלתלת צפאת אלתי בהא יכרע בלונה וראיחתה ושעמה פאלראיחה קאל פיהא לחקר ממסך ימתחנה ואללון אל תרא יין ואלטעם יתהלך במישרים וקאל אן עאקבתה כסם אלחיה והאצל הדי אלמתל לאנה ירב פי אלכרן קלילא קלילא ופסר אן הדי אלסם אנמא הו קלב אלאנסאן ען נזורה ותניירה ען אללאקה חתי יציר כל מא כאן ינאנכה ענדה מסתחסנא הו קולה עיניך יראו ורות ותראה יתכלם בכלאם גיר מחצל מרה יקול כדי ומרה יקול כדי אלשי וצדה והו קולה ולבך ידבר תהפוכות. ומתל אצטראב אלסכראן בשיין אחרהמא אלמא ואלאכר אלריח אמא אלמא פקאל פיה והיית כשכב בלב ים תצרכה אלאמואג ואלריאח קאל פיהא וכשכב בראש חבל תחרכה אלריאח. ולקולה הכוני כל חליתי [ונוי] מעניאן אחרהמא נעת⁽⁴⁾ אלשרב נפסה יקול אלשרב ען אלדין אסכרוה לקד צרבוני צרבא מדאכלא ולם אשער בה ואלאכר וצף האלה בעד שרבה יקול צרבוני והבנוני פלם אעלם בהם מן שדה אלסכר ועלי אלחאלין יכון (מתי) מעני מתי אקיין כאנה יקול לא עדת⁽⁵⁾ אברא אטלכה. בסט מן מדוממאת אלסכר הדיה אלאמור אלצעבה ליקאום בהא מא קדם אולא מן גרוראתה אלתי ינתר אלנאם בהא יקול לא תנרך הדיה ראיחתה פאנהא תקלבך ען נזהרך חתי תעמל אלנכראת ואלפואחש פיהול טיב ראיחתך פי נפסך ולא יכרעך לונה פאנה ילונך צרובא שתי כאכתלאף אלאמואג ואלריאח ולא יכלבנך טעמה פאנה ידיך מן אנואע אלצרב ואלהבג טעומא מכרוהה געל עיניך יראו באזא לחקר ממסך והיית כשכב באזא אל תרא יין הכוני כל חליתי מקאבלה יתהלך במישרים ואעלם אן אלאוצאף כלהא באלמקאטע וכדלך אלעמל⁽⁶⁾ באלכואתם⁽⁷⁾).

⁽¹⁾ הפירוש הזה הובא בביאור שמואל בן חפני על בראשית מ"ט י"ב ונראה משם שענין מלת אזוראר יופי ומנחם ואבן פרחון הלכו אחר דעת אונקלוס שתרגם יסמקון.

⁽²⁾ לא מצאנו בשום מקום שרחבעם שתה יין עם הנערים.

⁽³⁾ הגאון לא הזכיר הכתוב כלשונו.

⁽⁴⁾ בכ"י בעת. — ⁽⁵⁾ נראה שצ"ל לו אסתיקמת לעדת

⁽⁶⁾ ר"ל שהתארים כולם תלויים בסופם וכן המעשים תלויים בחתימתם והמאמר השני הובא במשלים ערביים (Freytag I. p. 211, 441) ואפשר שצ"ל אלאעמאל במקום אלעמל.

⁽⁷⁾ ביאור: שיח הוא דבור בטירוף דעת אם הוא מחובר עם ענין כאב. ולשון חכלילות שנים במקרא האחד חכלילי עינים והוא יפי העינים וכאן טעמו חמימות העינים. והמאחרים על היין הם השותים כל היום עד הלילה והמשכימים הם השותים כל הלילה עד היום. מלות אבוי יפריש חבל אין לתן אח ורע. ואמרו אוי כמו שאירע לפלשתים מחמת שכרותם ואבוי כמו שקרה לאמנון ומדינים כמה שגרמו לרחבעם הנערים אשר גדלו אתו ושיח כמו שקרה לבן הדר ופצעים כמו שהוכה בלמשצר במשתה היין וחכלילות עינים כמו שאירע לאחשורוש כשהמית ושתי. ואפשר גם כן שרמו בכל אחת משש המלות אל אחת מפעולות היין. ותיאר היין בשלשה

כד

1 לא תגר עלי אהל אלשר ולא תשתה אן תבון מעהם: 2 לאן קלובהם תדרם אלנהב ושפתאהם תתבלם בדגל:

והדנא פי אלאנתמאע מע אלאשראר באן מא לא בד מנה אן יוצפו¹) בה אנהם תרכו אלחכמה ומא תאמר בה ותערו מנהא ולומו אצדאדהא פצארו אעדאהא פכפא בהם אן אלגהל קד גמרהם פכיף ועליהם מע דלך ריבה אלנאם ופוע אלסלטאן ואעטם מן אלכל עקאב אללה²).

3 בחכמה תבנא אלביות ובפהם תתבת: 4 ובמערפה תמלא אלכדור כל מאל עזיז הני:

בנא אלביות ואלכדור פי דאר אלדניא עלי טאהרה כמא תשאהר אלחכים ילטף כסבה ומעאשה חתי ינאל אלאמור אלגלילה ופי דאר אלאכרה בנא אלביות (אל)מתל ותאווילהא אלחיות אלדאימה ואלסעאדה אלתאמה³).

5 יא רגל חכים בעז ודו מערפה מאיד אלקוה: 6 אעלם אנך תצנע אלחרב במדאראה⁴) ואלמגותה בבתרה אלמשורה:

אזאל בהדא והם מן יתוהם אן אלחרב בקוה אלגסם ומנאעתה וקאל לא בל הו באללטף ואלחילה עלי מא בנא שרחנא⁵) פמן באן רגלא בחכמה פהו אלעזיז ומן באן דא מערפה פהו אלמאיד בקוה⁶).

תארים אשר יפתח בהן והם מראהו ריחו ומעמו וזה מה שאמר לחקור וכו' אל תרא וכו' יתהלך וכו'. והמשול אחרית היין בארס הנחש המתפשט מעט מעט בגוף האדם ומקלקל את טבעו עד שיאמר רע לטוב ולטוב רע והוא אמרו עיניך יראו זרות וידבר פעם כזה ופעם הפכו והוא אמרו ולבך וגו'. והמשול עוד המיית היין בהמיית גלי הים ובתנועת הרוחות והוא אמרו והיית וגו' וכשוכב וגו'. ואמרו הכוני וכו' ענינו שהיין עצמו מכה את השותה ויחלחלו או שהמשכרים אותו הכותו אחר השתייה ולא הרגיש ועל שני פנים ענין מתי אקיק אם איקץ אוסיף לשתות עוד. ובשלשה הכתובים האחרונים הרחיב החכם לדבר בגנות היין ואמר אל יפתוך ריחו פן תבאיש את ריחך בהשחיתו את טבעך ואל יסיתך מראה ופן ישתנה מראה פניך בהשתנות הגלים והרוחות ואל ישאך טעם היין פן תרגיש בטעם המכות.

(1) בכ"י יצפו.

(2) ביאור: הזהירנו מלהתחבר עם הרשעים לפי שבחכמה יאמרו עליהם שעזבו את החכמה וצווייה ונעשו שונאים ולא די שמובעו בסכלות אלא שהם חשודים אצל בני אדם ותמלך מפחידם והשם יענישם.

(3) ביאור: זה ברור על פשוטו בעולם הזה ובעולם הבא הוא משל לחיי העולם ולהצלחה השלמה.

(4) בכ"י א' וגו' באלמדארא בלא ה' ובכ"י ב' באלמדארה בלא א' ונראה שלפעמים הסופרים החסירו אחת מושתי אלו אותיות כי מצאנו דברים ל"ב מ"א בהעתקת מלת שלם אלמואפה במקום אלמואפאה. — (5) לעיל כ' י"ח.

(6) ביאור: הסיר החכם טעות החושב שהמלחמה נעשית בגבורת אדם ובכחו ואמר שהיא צריכה לתחבולות ורוב יועץ והגבר החכם הוא עזוז ואיש דעת הוא מאומץ בכח.

7 ירי אלגאהל אלחכמה מרתפעה ענה פהו פי אלמחאל לא

יפתח פאה:

פי אחואל כחירה יראה¹) מרתפעה אולא פי וקת אלתעלם יקדר אנה לא יצל אליהא פלא יענא בה תם פי וקת אלמסלה פכיה פי וקת אלזואב חתי וקת אלאסתמאע אלדי הו אסהל אלאשיא לא יצבר לדלך פהו בין אלנאטקין כאלאכרס²).

8 וכס מן מפכר פי אלשר ואלנאס יסמונה דא אלהמם:

היא באב פי אלדהאה וליס הו עאס כל זאץ יקול כחיר מן אלנאס יכון קצדהם ומויתיהם סוא ושרא ואלעאמה יקימונהם מקאס אצחאב אלפכר אלצחיה לאן מזמה ומזמות ענדה מחמורה יקול אלאן לא תגתר במא תסמע אלעאמה יקולונה פיה חתי תחצלה אנת³).

9 אלגהל פאחשה וכטיה ואלדהאה מכרוהה ללאנסאן:

ועלי אן אלגהל נפסה לים הו דאת אלפאחשה ולא דאת אלכטיה אלא אנה [סבכהמא] ומאדתהמא או כאן זלל אלעאלם אנמא יכון סהוא ואנפאלא. וכרה אלדהאה אלעאס אלואסע לאן צאחבהא יקול בפיה מא לים פי קלכה פנפסה תנכר דאך עליה ועקלה אשר אנכארא ואלנאס איצא ישכונה ורב אלעאלמין יבנצה⁴).

10 אן אסתרכית פי יום אלשרה צאק קואך: 11 בליץ אלמקדמין ללאמאתה ואלממילון ללקתל ינבגי⁵) אן תצדהם: 12 פאן קלת מא נערף הדיא אלא אן מהיי אלקלוב הו יפהם וחאפט נפסך הו יעלם פכאפי אלאנסאן עלי⁶) פעלה:

יום צרה אלדי יצפה לים הו יום צרה ללסאמע ואנמא הו יום צרה לגירה פאמרה אלחכים אדיא ראית אנאך אלמומן פי שרה פלצה ואומי אלי אעטם אלשראיד והו כטר אלנפס ושרחה הצל לקחים למות לקחים מקדמין מתל ואקחה פת לחם (בראשית י"ח ה') פאלממילון אלדין תכאד אן תצרב אענאקהם ואלמאנודין הם אלמחרקון או אלמרנמון פי חכס אלתוראה או אלממאתון בגיר הדיא אלאנואע פי גיר חכמהא. פאמר בללאין מן הו פי כטר אלמות אמא בשהארה תערפהא לה תשהד בהא פתלצה מן יד אלחאכס או באכר ידה מן ביר או חריק או סבע או טאלב קתלה פתאכר בידה או בפתיא ואיצאח תוקפה בה עלי מא אמרה אללה או נהאה

¹ ביאור: האויל חושב בשעת הלימוד שלא יוכל להגיע אל החכמה ולא יגיע בה וגם בעת עריכת השאלה וכל שכן בשעת התשובה ואפילו בשעת השמועה והוא כאלם בין בני אדם.

² ביאור: הכתוב מוסב על הלצון ואיננו כללי כי אם פרטי כלומר יש הרבה בני אדם שבקרבם הוות וההמוון יחשבים לחכמי דעות. ומלות מזמה ומזמות בספר הזה הט לשבח ואמר החכם אל תתפתה במה שיאמר ההמוון על הלץ עד שתבחנהו בעצמך.

³ ביאור: האולת אינה זמה וחטאת בעצמה כי אם סבתם לפי שבעולם אין בשלון כי אם בשגגה. והלצון הוא תועבה לכל מפני שהלץ אינו אומר מה שבלבו ונפשו ושכלו יקוצו בזה ובני אדם יתרעמו עליו והשם ישנאהו.

⁴ בכ"י ב' וג' לאבן כאלץ.

⁵ בכ"י ב' וג' יגב.

⁶ בכ"י ב' עלי קדר = כפי פעלו.

סתלצה מן אלעקובה או במא סוי דלך מן אנואע אלכלאין. וקולה אן אסתרנ'ית
צאק קואך קול תהדר יעני אנך אן תכאסלת ותרנ'ית ען זלאין אכ'ך טלבת קוֹתך
לנפסך לתלצהא פלם תנדהא. ולקולה כי תאמר הן לא ידעתי מעאן מנהא מא ישיר
אלי אלמחתאנ אן יכלין יקול אן כאן גריבא לא תקל לא אכלצה לאני לא אערפה
פאן אללה אלדי ערפה ינאזיך ז'ירא. ומנהא מא ישיר אלי אלחילה אלתי בהא יכלין
יקול לא תקל כ'ף אחתאל פי זלאצה וליס לה ענדי וגה פאן אללה עאלם באלתדביר
יהדיך וירשרך ומנהא מא ישיר אלי אלנזא יקול לא תקל כ'ף אצ'ע מאלי וסעיי פי
זלאין ה'א וליס אעלם מקדאר מא אשתריה בהא מן אלזואב פאן אללה לה מקדא[ר]
לא יעלמה אלא אללה מן כתרחה כמא קאל עין לא ראתה אלהים וולתך יעשה
למחכה לו (ישעיה ס"ד ג')¹. וצאר בעד ה'א [אלי] אלתרניב פי אכתסאב
אלמערפא פקאל

13 כמא אנך יא בני תאכל אלעסל לאנה טיב ואלשהד לאנה
חלו פי חנכך: 14 כדאך אערף אלחכמ'ה פאנהא לנפסך ואן וגדתהא
וגדת אלעאקבה ורגאוך לא ינקטע:

למא כאנת אלחאס'ה תחס בחלאו'ה אלעסל צ'רור'ה וכאנת שהו'ה אלנזא מע
דאך תנשט אליה אפצל מן סאיר אלטעום לעל'ה אן אלכבד אלתי שהו'ה אלטעאם
מרבב'ה פיהא מזאנהא חאר רטב וכאנת אלחלאו'ה משאכל'ה פי אלמזאנ למזאנ אלכבד
ולדלך צאר אלשתיאק אלי אלטעאם אלחלו פי אלנאם אכתר מן גירה שבה אלחכים
אלחכמ'ה באלעסל סימא באלשהד מנה לקולה דבש ונופת תקריבא אלי אלמתעלמין
יקול כמא יחס גסמך ל'ה לחלאו'ה אלעסל [כדלך] אלחכמ'ה [ל'ה ללנפס]
למשאכלתהא להא אד אלנפס סראג אלכדון ואלחכמ'ה סראג אלנפס וכמא תנז אלגמיע
פי אלכתאב קד סמי אור. בל אפצל מן אלעסל ללנפס כמא קאל ומתוקים מדבש
ונפת צופים (תהלים י"ט י"א) לאן אלנפס אלתי הי נור אלנפס למא כאן אלעקל
יגירה צאר אלמתל באן חלאו'ה אלעלם תחלו חלאו'ה אלעסל ומן שרף אחרי
אלחלאותין עלי אלנז'רי אן אלעסל ללנפס יסתחיל פיציר מעאר'ה ללשחם ואלעט'ם
ואלנלד ואללחם וגירהם ואלחכמ'ה מאר'ה ללעדל² ואלאנצאף ואלשהר ואלתדביר
ואלתקדים ואלאצלאח ואלסיאסאח ולדלך קאל לנפשך ואיצא אן אלעסל וסאיר
אלאגז'יה לא תנפע פי אלדאר אלחכמ'ה ואלחכמ'ה תנפע פי אלדארין גמיעא ולדלך

¹ ביאור: אמרו ביום צרה ר"ל אם אחיך מן המאמינים הוא בצרה וזאת הצרה היא
היותר גדולה ר"ל סכנת נפש ואמרו מטים ר"ל היוצאים להרג וחנק ולקוחים הם היוצאים לשריפה
וסקילה על פי דין תורה או למיתות אחרות על פי דין אחר. וצוה החכם להצילם בין מיד שופט
בעדות שיעידו להם לפני בית דין או להחזיק בדם ולהוציאם מבור או למלטם מן השריפה
או מיד רוצח או להורותם מה שצוה השם ומה שהזהיר ממנו כדי שימלטו מן העונש
וכיוצא בהן מדרבני ההצלה. ואמרו צר כחך ר"ל אם חדלת מלעזור לא אחיך לא תמצא כחך
להציל את עצמך כשתהיה אתה בצרה. ואמרו לא ידעתי ר"ל אל האמר איני יודע את האדם הצריך
לעזרתי או באיזה תחבולה אעזור לו או מה יהיה שכרי אם אצילהו אבל השם ידע את האדם הזה
והוא יישירך למצא התחבולה והוא יודע שיעור הגמול אשר ישיב לך. ואחר זה עורר החכם את
האדם לבקש דעת.

² בכ"ו ללעסל.

קאל ויש אחרית ואיצא אן אלעסל וגמיע אלאגדיה סריעה אלזואל ואלחכמה תאבתה אלבקא ולדלך קאל לא תכרת⁽¹⁾.

15 לא תבמן עלי מאוי אלזבי פאנך טאלם לה ולא תנהב מחלה:

16 פאן אלצאלח לו וקע כתירא לקאם ואלטאלמון יעתרון פי אלשר:

היא אלכמון אלדי נהי ענה הו חילה אלצם אלדי יטלב אן יטלמה כמא קאל רבצו⁽²⁾ בל ינכני לה אן יקול דעואה וחנהה עלי צאחבה ולא יחרף כלאמה יטלב אלגלבה. וקולה כי שבע אראד בה אלכתירה כמא תקדם מן שבעה ועשרה ומאה ואלף לאנהא חסאב מזבור ומשהור. וגמיענא קד שאהד אן אמתנא וקעת מרארא כתירה תם ארתפעת כמא קאל פעמים רבות יצילם וגו' (תהלים ק"ו מ"ג) וסאיר אלאמם מתל מצרים ופלשתים ושבעה גוים מנז וקעו לם ירתפעו וכדלך צח ענדנא אן אברהם יצחק ויעקב ויוסף ואליהו ואלישע ודניאל ומרדכי דלו ועזו מרארא כתירה וכמא קאל פי אלפראד איצא רבות רעות צדיק וגו' (שם ל"ד ב') וגירחם מן אפראד אלכפאר וקע פלם ירתפע⁽³⁾. תם נהי ען אלשמאתה בקולה

17 ואדא וקע עדוך לא תפרח בה ואדא נכב לא יסר קלבך:

18 כילא ירי דלך אללה פיסו ענדה פירד ענה גצבה אליך:

קולה אל תשמח באלכלאם וקולה אל יגל לבך פי אלנפס. וודת פי אלתפסיר אליך פקלת והשיב מעליו אפו עליך ליכון תחירה חין חזר אלשאמת אנמא חירה מן חלול אלעוקבה או לם יגב אן יחירה מן אעפא ערוה מן מציבתה ואקאלתה עתרתה פיכון אנמא אמרה חנינך אן יתאר דואם אלעקובה לערוה פלא ישמת בה חתי לא תוול⁽⁴⁾.

19 ולא תגתבט⁽⁵⁾ באלאשראר ולא תחסד אלטאלמין: 20 פאן

אלשריר לא תבקי לה עאקבה וסראג אלטאלמין סיטפא⁽⁶⁾:

אל תתחר לא תכן מתלהם באלפעל ואל תקנא באלאעתקאר ומרעים ורשעים

(1) ביאור: החוש מרגיש במתיקות הדבש ותאות האוכל שהיא בכבוד תרוץ אליו יותר מבשאר המאכלים לפי שמוג הכבוד חס ולח כמוג הדבש לכן המושל החכמה לדבש ובפרט לנופת שהיא עונג לגוף וכן החכמה יונג לנפש לפי שהנפש נר לגוף והחכמה נר לנפש. ויש יתרון לחכמה על הדבש שהדבש משתנה ונעשה חלב ועצם ועור ובשר והחכמה היא חומר לצדק ומשפט ולטהרה לשררה ולהנהגה וזה אמרו לנפשך ועוד שהדבש והמאכלים אינם מועילים בעולם הבא והחכמה תועיל בשני עולמות וזה אמרו ויש אחרית ועוד שהדבש והמאכלים יאבדו מהרה והחכמה תקום לעולם וזה אמרו לא תכרת.

(2) אפשר שצ"ל רשע.

(3) ביאור: אמרו אל תארוכ רוצה בו תחבולת בעל ריב להרשיע את הצדיק והראוי לבעל ריב לבאר את טענתו נגד רעהו ושלא יסלף אמרו בבקשו הניצוח. ואמרו שבע ענינו הרבה ואנחנו ראינו כי אומתנו נפלה כמה פעמים וקמה ולא כן אומות העולם ונתאמת לנו שאברהם ויצחק ודומיהם נבזו ואחר כן נתכבדו ולא כן הכופרים שלא קבו אחר נפילתם.

(4) ביאור: אל תשמח בדיבור ואל יגל לבך בנפש. והוספתי בסוף הפסוק עליך שאי אפשר שהזהירונו החכם שלא נלעג לאויבנו כדי שלא יסור העונש מעליו כי אם כדי שלא ישיב השם אפו עלינו.

(5) כן חרגם בתהלים ל"ז א'. — (6) בכ"ו ב' יכמד.

גמיעא יקאלאן עלי מן יחיד ען ואנב רבה וואנב אלנאם ואיאהמא גמיעא עני בקולה
אן לים להמא עאקבה פי אלאנרה באלחכם וסראנהם ישפא פי דאר אלדניא עלי
סביל אלאיה עלי מתל מא קלת פי שמע בני מוסר אביך (משלי א' ח') אן אלסמין
מוצועאן ואלחכמין מחמולאן עלי כל ואחר מנהמא⁽¹⁾.

21 אתק אללה יא בני וכליפתה ולא תכאלט אלמשרכין: 22 לאן
אלתעם מנהם יקום גפלה ואלוכם מן כליהמא מן דא יערף וקתה:

אלמשרכון עלי צרכין אמא באללה פיעבדון אתנין כאלתנויה או יעתקדון
טינה קדימה באצחאב אלהיולי או ינונה תלתה אנוא כאלנצארי או יגעלון אלמדברין
סבעה או אתנין עשר⁽²⁾ ואכתר מן דלך כאלדהריין ואמא בליפה אללה כמן יעתקד
טאעה ללשראף אלנוארג ומא סוי (דלך) אלסלטאן אלטאהר אלדולה. פנף אלגמיע
בסרעה חלול אלעקובה מן אללה ומן גליפתה פיהם אי קאל כי פתאם יקום אידם
ולס יען בקולה אידם ופיד שניהם אן תכון אלמציבה ואלתעם חאלה באלמזכורין
לאסתחאלה דלך פי אלקדוס⁽³⁾ ואנמא יעני⁽⁴⁾ אנהא תחל מנהמא פי מכלאפיהמא
ואלמשרכין בהמא פאנמא נסב איד ופיד אלי יי ומלך לאנהמא אלפאעלאן להמא.
וקד יגו אן נפסר עם שונים אלמגירין מן ישנא הכתם הטוב (איכה ד' א). וקד יגו
אן יצרף איצא מן ולא שנה לו (שמואל ב' ב' י') ולא אשנה לו (שמואל א' כ"ה ח')
אללדין המא מעאודה פיקול לא תכאלט אלמעאודין לא תכן אדא אדבך רבך
וסלטאנך תעאוד דנבך. ויגו איצא מע אלמחכין מן ושננתם (במדבר ו' ז') יעניה לא
תכן ממין יקולון מא לא יפעלון⁽⁵⁾.

23 אהדה⁽⁶⁾ איצא מן שאן אלחכמא אתבאת⁽⁷⁾ אלוגה פי
אלהכס לא כיר פיה: 24 לאן אלקאיל ללטאלם אנת זכי תהגוה אלשעוב
ותדמה אלחזאב:

קולה גם אלה קול תענב עלי סביל הגם אלה ועלי אנה לים פיה הא מואר
פהו מתל קול בעץ אלקום שאול ימלך עלינו (שמואל י"א ב) תענבא בלא הי. ודם

⁽¹⁾ ביאור: אמרו אל תתחר אל תהי כמוהם במעשיך ואמרו אל תקנא באמונתך ואין
הפרש בין מרעים ורשעים שאלו ואלו אינן יוצאים ידי חובותיהם נגד אלהים ואדם ואין להם
אחרית בעולם הבא על פי דין ונרם יכבה בעולם הזה על פי נס ושני הנושאים מוסבים על שני
הנושאים כמו שאמרנו למעלה בפסוק שמע בני.

⁽²⁾ ר"ל השבע כוכבים והשנים עשר מזלות.

⁽³⁾ בכ"י אלקדים.

⁽⁴⁾ בכ"י אעני.

⁽⁵⁾ ביאור: השונים בדבר האל הם המשתפים לו אל אחר כמו השניים או המאמינים
בחומר הקדמון או המחלקים אותו לשלשה חלקים כמו הנוצרים או המודים בשבעה מנהיגים
או בשנים עשר או יותר מזה כאנשי קדמות העולם ובדבר המלכות הם המשתפים לה רשות אחרת
כמו השומעיים למורדים או למי שאינו מזרע המלוכה ואפשר שמלת שונים מענין שנוי וחילוף והם
הממירים טוב ברע או אפשר שהשונים הם החוזרים לטעותם מגזרת ולא שנה לו או המספרים
מה שאינם עושים מגזרת ושננתם. ואמרו אידם ופיד שניהם רוצה בו האיד והפיד הכאים מאת
השם והמלך לפי שאי אפשר שיחולו איד ופיד על הקדוש ברוך הוא.

⁽⁶⁾ בכ"י ב' וג' והדא.

⁽⁷⁾ בכ"י א' ואתבאת.

אלמחאבא^א בתלאת^ה (אנואע) אבואב אן אללה ידמהא והו קולה כל טוב עלי נסב^ה הטוב בעיני יי' (דברים ו' י"ח) תם אלנאם אלמנאר עליהם ידמונהא כמא קאל יקבוהו עמים ואצעב מן (היא) דלך אן אלקום אלדין חאבאהם אלחאכם אנפסהם ידמונה פי דלך כמא קאל יועמיהו לאמים. אעתבר מן איזבל באנהא אסתאגרת שאהדין לישחרו¹) עלי נבות בגנאי^ה יסתחק בהא אלקתל והו נפסהא תסמיהם פגרה^ה כמא קאלת והושיבו [שנים] אנשים בני בליעל נגרו (מלכים א' ב' י') פכפא בדלך לאהל אלגור דלא והואנא פאסתפטע אלחבים היה אלחאל ללעלמא פקאל גם אלה לחכמים ידמהם רבהם ואלצמאן גמיעא²). תם קאל

25 וללואעטין ינעם ותחל בהם ברכה אלכיר: 26 לאן מן ירד בלאמא צואבא כמן יקבל אלשפתי:

באזא היה אלחלאת^ה אלחחואל אלמדמומ^ה מן אלמחאבי תלאת^ה משכור^ה ללצארק אלנאצה קולה ינעם אלנעמ^ה ללה בקולה ויהי נעם יי' אלהינו עלינו (תהלים צ' י"ז) וקולה תבוא ברכת טוב מן אלמחכום לה בחק לאנה ירעו למנצפה ויברכה כמא קאל איוב ברכת אובר עלי תבא (איוב כ"ט י"ג) וקולה שפתים ישק מן אלמחכום עליה קאל יגב אן יכון בלאם קאל אלחק ענד סאמעה ועלי אנה ימצה כמן יקבל פאה מחב^ה ולים כמא יתוהם בעין אלעאמ^ה אן תפסיר שפתים ישק אנה מן קאל אלצואב ינבני אן יקבל עלי פמה לאנה לס יקל יושק ואנמא קאל ישק הו אלדי יקבל פא³) אלצמ אלמחכום [עליה] באצטנאעה אליה אלמערופ בללאצה מן אלשלים. וקד מתל דויר עט^ה אלואעט ענד אלצאלח באלדהן עלי אלראם כמא קאל ויוכיחי שמן ראש (תהלים קמ"א ה') חתי צרבה ללמועוט^ה הו מנה פצל ואחסאן כמא קאל אולא יהלמני צדיק חסד ויוכיחי (שם)⁴).

27 אצלח⁵) פי אלסוק צנאעתך ואעד^ההא פי אלציעה לך בעד דלך אבן ביתך:

טאהר היא אלקול אלמשור^ה עלי מן יקצר תווינ^ה] באמרא^ה אלא יבתדי בדלך חתי יעד לה מכסבא ויעלם אן פימא ידכל עליה מן מכסבה מא יקום בהא וכולד או באתנין לעלהמא אן יכונא לה. פאדא תוונ עלי היה אלשריט^ה ולם יבק

(1) בכ"י לישחרו.

(2) ביאור: גם אלה בלשון תמיהה וענינו הגם אלה יאותו לחכמים וגנה הכרת פנים במשפט בשלשה דברים ואמר שהיא תועבת השם ועוד שהזכאי שהרשיעו השופט יקוב אותו וגם הרשע בעצמו שהצדיקו יזעום אותו כמו שאתה רואה מאיזבל ששכרה שני אנשים להעיד נגד נבות וקראה להם בני בליעל.

(3) בכ"י פי.

(4) ביאור: נגד שלשה הענינים המגונים שהזכיר בהכרת פנים הזכיר כאן שלשה ענינים משובחים באיש ישר ונאמן והם נעם השם עליו והוא אמרו נעם וברכת הזכאי והוא אמרו ברכת טוב וכו' וגם החייב ירצה בדברי דובר אמת אף על פי שהם נושכים אותו כאילו נשקו על שפתי לפי שהצילו מלעשות חמס ולא כמו שמפרש ההמון שבני אדם ישקו שפתי המשיב דברים נכוחים שאז היה צריך להיות יושק ולא ישק. וכבר המשיל דור תוכחת אמת בשמן ראש ואפילו מכות המוכיח לגמולות חסד.

(5) בכ"י ב' אתבת.

אלא דואם מכסבה ותק באללה אן ידימה לה פיון בית פי ה'ה אלעבאר'ה זוג'ה. ומן באטנה אן יבתי אלמר בנואיב אלדניא אלצורור'ה קבל אלצור'ה א' כאן לא יצל אמור אלצור'ה אלא בחאג'ה אלטבע מן אלקות ואלסתר ואלכן אעני אלטעאם ואלכסו'ה ואלמנול¹) ואיצא אצל'ה אלמזאג ואלחרב'ה בתדביר ואלסכון בתקדיר אעני אלנום פאן הו תרך אלענאי'ה בה'ה אל'ה אל'ה ואלקבל עלי אלצום ואלצל'ה לס ילתם ו'לך ולם יתם פיון בית פי ה'ה אלעבאר'ה דאר אלצור'ה. וכ'לך אלעלם לא יתם אלא בכפאי'ה. ומן סראירה אן ללחכמ'ה אבתדאאת הו כאלדה ליו ללמנאול לא תצל אלי ו'לך אלגו אלחכמי חתי תקדמהא קבל'ה א' הו יפתחהא ואליונאני'ה תסמי אלמד'ל אלי כל עלם מן מנטק ונגום והנדס'ה ומב איסאנוגי. פאן סבק אלמתעלם באלכתאב בעינה קבל אלמד'ל אליה לס יפהמה. וכ'לך לל'האלתאב מ'בארי הו מ'פאית'ה להא לא ינתפע אלעבד בכע'הא דון בע'ן ושרח ו'לך אן אלשראיע אלסמעי'ה מתל אלסבת ואלעיר ואלצום ואלחג ואלפ'יר לא ינפע אלעבד אל'מסך בהא דון אן יקדם קבל'הא אלשראיע אלעקלי'ה אלחק ואלעדל ואלאנצאף ותרך אלקתל ואלונא ואלסרק'ה ומא אשבה ו'לך מן אלכבאיר פיון אלמעני אצל'ה מעאמלתך מע אלנאם ובעד ו'לך בינך ובין רכך לא תסרק ותצדק מנה ולא תון ותצום באזאי'ה²).

28 ולא תבן ישא'הד מ'אן לא'כ'ך תכדע'ה³ בנטקך: 29 ולא תקל כמא צנע בי אצנע בה ארד אליה כפעל'ה:

נחי בהאיתין אל'היתין ען נוע מן אלנפאק והו אן יש'הד אלמר עלי צאחבה בפצ'אל ליסת פיה יכדע'ה כ'לך. תם אטבק עלי ה'ה אלקול אלמקארצ'ה ואלופא והו אן יבון אחד אל'היתין ינעת אל'ה' ויצפה כגור'ה⁴) גזאא למא תקדם לה מנה מתל ו'לך אן אבתדי ליכאפ'ה הו א'צא במתל ו'לך. ופי טי ה'ה אלמכאפא'ה אלממנוע'ה אל'הי הו באלצ'יר מנע מכאפא'ה אל'ה' באלשר כל ו'לך אוכד⁵). תם כסי מעני יעלמה אלחכים אנה כ'דאך כל'מא געלה כאנה כ'בר כאן פקאל

¹) עיין למעלה דף 3 ושם הזכיר גם כן אלו השלש מלות ופירשם אחר כן ועיין עוד אמאנאח דף 288, 313.

²) ביאור: על דרך נגלה לא ישא אדם אשה ויליד בנים אלא אחר שהשיגה ידו לפרנסם ולפי זה בית ענינו אשה ועל דרך נסתר פירושו שיתעסק אדם תחלה בצרכי העולם הזה והם המזון והלבוש והמושכ ובבריות גופו וכיוצא בהן ואחר כך בתפלה ובצום וכל עניני העולם הבא ובזה הפירוש בית הוא עולם הבא. וכן אי אפשר לאדם שישלם לימודו אם אין לו די מחיתו. ומנסתרות הפסוק שיש לחכמה התחלות שהם כנו הפרוודור לטרקלין והיונים קוראים איסגוני לפתיחות החכמות כמו חכמת ההגיון ומלאכת הכוכבים וההנדסה והרפואה ובלי אלו ההתחלות אי אפשר ללמוד החכמה. וכן יש למצות מכוא ומפתח שאין תועלת לאדם בקיום המצות השמעי'ות כגון שבת ומועדים וכיוצא בהן כי אם אחר שקיים מצות השכליות כגון צדק ומשפט ונזהר מן הגניבה והרציחה ודומיתם ולפי זה מעם הפסוק שובין האדם מעשיו בינו ובין אדם ואחר כך בינו ובין השם שלא יגנוב ויעשה בו צדקה ולא ינאף ויצום כנגד זה.

³) כ"י א' תבאיעה.

⁴) כ"י בגירה.

⁵) ביאור: בשני אלו הפסוקים דבר החכם באחד ממיני החניפה והזהיר שלא ישבח אדם את חברו במדות טובות שאינן בו לפתותו וכן לא יהלל את רעהו כדי לשלם לו גמול השבח ששבח אותו בו קודם לכן וכל שכן שלא ישלם רעה תחת רעה.

30 למא גזת עלי ציעה רגל כסלאן וברם אנסאן נאקין אלעקל:
 31 ואדא קד נבת אכתרה קריצא וגטא וגהה אלהרשף וחגארה גדארה
 קד אנהדמת: 32 פאד ראית אנא דלך רדת אליה באלי ואד נטרתה
 אתכדתה אדבא: 33 ען קליל מן אלסנאת ואלנומאת ולזום אלאיאדי
 ללאצמנאע: 34 חתי יקבל פקרך באלסאיר¹ ועוזך כרגל די תרם²:

קד קדמת מעני היא אלמל וקלת אן אלחכים לים ילום צרורה אן יכון קד
 מר בציעה כסלאן פאדאחא קד אנבתת חרשפא וקריצא ולכנה עלם דלך בעקלה
 פוצעה מתלא כאלכבר אד באן אלאעכתבאר במא כאן הו אצעב. פחור אלמתכאסל
 באנה אן אדמן אלכסל צאר פי אחואלה אלי תלאת מנאול כמא אן אלציעה תנקסם
 תלאתה אקסאם אדונהא ואוסטהא ואקואהא. פאול מא יבתדי אלכסלאן באלתואני
 באלגו אלארון מן ציעתה פינאלה והנה עלה כלו קמשונים. תם יציר אמרה אלי
 אלתואני פי אלגו אלאוסט פינאלה כסו פניו חרלים לאן וגה אלציעה אגור. תם יאלף
 אלכסל פיסתעמלה פי אקוי מא פי אלציעה והי אלחגארה אלמבניה פילחקהא ונדר אבניו
 נהרסה. פעלי היא אלצנאיע ואלתגאראת ואלעלוס ואלדיאנאת תנקסם תלאתה אקסאם
 וכל מתואן יבתדי פי אדונהא תם אוסטהא תם אגלהא אול מא יאג³) אלכסלאן פי
 אלאול תם פי אלתאני תם פי אלתאלת. אקסאם⁴) אלצנאיע הבאתהא ואגרתהא
 ועמלהא. ואקסאם אלתגאראת אלארבאח ואלחילולה ורוס אלאמואל. ואקסאם אלעלוס
 אלאסתנבאט ואלתחפוט ואלתעלם ויקאל אלפצול ואלאבואב ונפס אלכתאב. ואקסאם
 אלדיאנאת אלנואפל ואלסמעיה ואלעקליה אול מא יתואנא אלמתואני פי אלנואפל
 אלמחמודה מן צום וצדקה וצלוה תם יתואנא פי אלשראיע אלסמעיה תם יציר אמרה
 אלי אלכבאיר פידע אלעקליה איצא. וקולה ואחזה אנכי ערפנא אן אלתחזיר עלי
 תלאתה צרוכ אצעפהא אן יקול אלנאהי ללמנהי לא תפעל היא ויסכת ואקוי מנה
 אן יקול לה לא תפעל היא לילא תהלך ואקוי מנהמא אן יקול לה לא תפעל היא
 לילא תהלך כמא הלך פלאן פמאל אלחכים אלי היא אלקסם אלאעטם מן אלתחזיר
 פקאל על שדה איש עצל עברתי וגו' ואחזה וגו'. ואלקול פי מעט שנות וגו' ובא
 מתהלך רישך וגו' חסב מא קדמת פי תפסירהמא אלאול (משלי ו' י'—י"א)⁵).

תם אלגו אלתאני מן תפסיר כתאב מלב אלחכמה ואבתדי

(1) כ"י א' כרגל סיאיר.

(2) כ"י א' כדי מוגן. — (3) נראה שצ"ל יואכד. — (4) כ"י אקסם.

(5) ביאור: כבר ביארתי בפתיחה ענין זה המשל ואמרתי שהחכם מספר לפעמים מה
 שראה בשכלו כאילו ראהו בעיניו כדי שישכר המוסר אזני השומע. והזהיר את העצל ואמר שאם
 יעמוד בעצלותו תביאהו לשלש מדרגות כמו שהשרה מתחלק לשלשה חלקים החלק הנקלה והוא
 נפסד מיד והבינוני הנקרא פני השרה לפי שהוא טוב מהראשון ויפסד אחר כך והיותר חזק והם
 אבני הגדר שיהרסו גם הם בסוף. וכן האומנות והתגרות והידיעות והתורות מתחלקות לשלשה
 חלקים חלקי האומנות הם המתנות והשכר והמלאכה עצמה. וחלקי התגרות הרוות ותשומת יד והקרן.
 וחלקי ידיעות התולדה והשמירה והלמידה ובספרים הפרקים והשערים וגוף הספר. וחלקי התורות
 דברי רשות וחובות שמעיות וחובות שכליות ובכל אלו תהפסד הולך וגדל לפי החלק שיתעצל בו
 האדם. ואמרו ואחזה וגו' יורה שהזהרה היא על שלש דרכים שיאמר המצוה למצווה רק לא תעשה
 או לא תעשה פן תאבד או לא תעשה פן תאבד כמו שאבד פלוני ובחר החכם בדרך השלישית.
 נשלם החלק השני מספר דרישת החכמה והתחיל

אלגז אלתאלת מנה

קאל פי אולה

כה

1 והדא איצא מן אמתאל סלימן אלתי נקלהא קום חזקיה מלך

יהודה:

קול אלכתאב הדיא ידלנא עלי אן אכבארא כתירא אקאם אבאנא יתנאקלונהא מרה מן אלומאן גיר מכתובה תם אנהא כתבת בעד דלך אי פצח באן הדיא אלאמתאל שלמה קאלהא ואקאמת זמאנא גיר מדונה חתי דונהא קום חזקיה וכמא שרח ירמיהו אן אללה אמר אבאנא פי וקת כרוגהם מן מצר ולא תוציאו משא מכתבים ביום השבת (ירמיה י"ז כ"ב) כדאך אסתקאם ללאבא אן ינקלו אן מצות כתירא סמעהא מן משה ולם יתבתוהא אלי וקת כתבה אלמשנה ווקת כתבה אלתלמור. אבתרו בהדיא אלאתני עשר פסוקא פי תדביר אלמלך וגלסא אלמלך ומן יחצר ללחכם ואלמחאכמה בין ידיה פקאלו אולא¹).

2 כרם אללה מן כפי אללאמור וכרם אלמלוך מן נהאיה אללאמור:

להדיא אלקול מעאן מנהא אן אללה עז ותברך כמא אן נהאיה כרמה לא תדרך אי הי מן אללאמור אלכפיה ענא כדאך אלמלוך יגב עלינא אלא ננאהי כראמתהם בל ננעל נאיתהא לא תלחק פאלאול הו מעוזם באלבניה ואלרסם ואלתאני באלאכתיאר אן ננעל²) אלמלוך פוק גמיע אלמנאזל. ומנהא אן כרם אללה יערף פי אללאמור אלמסתורה כיף יכלק שיא לא מן שי וכיף יחיי וימית וירוק ויפקר ויסעד וישקי בל יפעלה כפיא ואלמלוך פאנמא תפעל גמיע מא תפעלה טאהרא מן רפע וחט וננא ופקר פכלמא אטהרת כאן נעתהא ליטחר עוהא כמא אן אלבארי כלמא

החלק השלישי

(1) ביאור: זה הפסוק יורנו שהרבה דברים היו מקובלים בידי אבותינו ולא נכתבו על ספר ער אחר זמן וכן אמר ירמיה בפירוש שאיסור הוצאה בשבת ניתן לישראל בעת יציאת מצרים וכן מצוות הרבה ששמעו אבותינו מפי משה נשארו בקבלה עד שנכתבו במשנה ובתלמוד. והתחילו אנשי חזקיהו בשנים עשר הפסוקים האלו על הנהגת המלך והיושבים לפניו והבאים למשפט לפניו.

(2) בכ"ז נגל.

אֲפִי כֹאן דִּלְךָ נִעְתָה וּנְצַפָּה. וּמִנְהָא אֵן אֱלֹהָ עֵז וְגַל יַעֲלֵם אֱלֹאמֹר אֲלִכְפִּיָּהּ פֹּאדָא
סֹאֲלָתָה וְהִבָּא אוֹ צַפְחָא פֹּאצְמֵר פֹּאן דִּלְךָ יִרְנֶעָה וְאִמָּא אֲלִמְלוּךְ פֹּאנְהֵם לֹא יַעֲלֻמוּן
אֲלֹא אֱלֹאמֹר אֲלִשְׁאֲהֶרֶה דְּוֹאֲתָא אֲלִנְהֵאִיָּתָּה פֹּאדָא סֹאֲלָתָהֶם שִׂיא פֹּאשְׂרָה וּבִין¹).

³ וּכְמָא אֵן אֲלִסְמָא פִּי גֵאִיָּה אֲלִרְפַּע וְאֲלִאֲרִיץ פִּי גֵאִיָּה אֲלַעֲמַק
כְּדֹאךְ רֹאֵי אֲלִמְלוּךְ לֹא נִהֵאִיָּה לָהּ:

קוּלָּה הָיָא יוֹגֵב אֵן יִכּוֹן רֹאֵי אֲלִמְלוּךְ לֹא רֹאֵי פּוֹקָה כְּמָא אֵן אֲלִסְמָא לֹא עֵלֹ
פּוֹקָהא אִי לֹא עֲנִצֵּר אַעֲלִי מִן אֲלִנְאֵר וְאֲלִאֲרִיץ לֹא סְפֵל תַּחְתָּהּא אִי לֹא טְבִיעֵהָ תַּחַת
אֲלִתְרַאב כְּדִלְךָ יִנְבְּנִי בֵּל יוֹגֵב אֵן יִכּוֹן תְּרִבִּיר אֲלִמְמִלְכָּהּ לֹא אֲגוּר מִנָּה פֹּאן כֹּאן
אֲלִמְלָךְ אֲלִמְנִצּוּב יִפִּי בְּדִלְךָ רֹאִיָּה וְאִלָּא פִּינֵב אֵן תְּכּוֹן אֲלִחֲאֲשִׁיָּהּ תִּפִּי בְּדִלְךָ חֲתִי
יִכְרַג אֲלִתְרִבִּיר פִּי אֲגוּר אֲלִגּוּרָהּ אֲלִמְמִנְנָה אִמָּא בֹּאֲלִמְלָךְ אֲלִמְפִּרָד אוֹ בֵּה וּבְקוּסָה²).

⁴ וּכְמָא אֲנִיךְ אֲדָא נַחִית³ אֲלִזִּיף מִן אֲלִפְצָה כְּרַג לִלְסְבֹּאךְ אֲנָא
⁵ גִּיד: כְּדֹאךְ אֲדָא נַחִית אֲלִטְאֵלִם מִן בֵּין יְדֵי אֲלִמְלָךְ תִּבְתַּת כְּרִסִּיהָ בַּעֲדָלָהּ:

לֹאֲאִם קוּלָּה הָיָא אֲלִקוּל אֲלֹאֹל אֵן אֲלִמְלָךְ אִי⁴ כֹּאן רַכְנָא] מִן אֲרַכְאֵן
אֲלַעֲאֵלִם וּכְאֵן אֲלִסְמָא לֹא תַחִיט וְאֲלִאֲרִיץ לֹא תַסְתַּחִיט אִלָּא בֹּאֲעֲתִדָּאֵל מִן אֲלִטְבַּע
וְאֲלִחֲרַכָּה כֹּאן אֲלִמְלָךְ אִיִּצָּא לֹא יִתְבַּת מִלְכָּה אִלָּא בַּעֲדָל וְאֲעֲתִדָּאֵל פִּי סִיאֲסָתָהּ
וּחֲכִמָּה פִּינֵב עֲלִי הָיָא אֵן יוֹאֵל כֹּל טְאֵלִם מִן חֲצִרְתָּהּ לִילָא יִפְסֵד עֲלִי אֲלִמְלָךְ אֲלִתְרִבִּיר.
וְאֲלֹאֲעֲתִבָּאֵר פִּי דִּלְךָ אֵן אֲלִמְלוּךְ תִּשְׁדֵּר פִּי חֲפֵט דוֹר צִרְב אֲלִדְרָאֵהֶם וְאֲלִדְנֵאֲנִיר
לִילָא תִפְסֵד נְקוּד אֲלִנְאֵם בְּדִנְוֹל אֲלִזִּיף פִּיָּהּ פִּכְדָּאךְ יִנְבְּנִי אֵן תִּשְׁדֵּר פִּי חֲפֵט מִתּוֹלִי
אֲלִגֵּשׁ וְאֲלִרְסוּם⁵ לִילָא תִפְסֵד אֲלִסִּיאֲסָהּ בְּדִנְוֹל אֲלִטְאֵלִמִין פִּיָּהּ בֵּל בֹּאוּכֵד מִן דִּלְךָ
לֹאֵן אֲלֹאֹל פִּי טְשֵׁר אֲלֹאֲמוֹאֵל וְאֲלִתְאֲנִי פִּי טְשֵׁר אֲלֹאֲרוֹאֲח⁶).

⁶ וְלֹא תִתְבַּאֲהָ בֵּין יְדֵי אֲלִמְלָךְ וּפִי מוֹצֵעַ אֲלֹאֲגֵלָא לֹא תִקָּה:
⁷ פֹּאנָה אֲצִלָּה אֵן יִקָּאֵל לָךְ אֲרִתְפַּע הָאֲהֵנָא מִן אֲכִסְאֲסַךְ בַּחֲצִרָהּ נְבִיל
כְּמָא קֵד רֹאֲתָ עֵינָאךְ:

אֲלִתְבַּאֲהִי בֵּין יְדֵי אֲלִמְלָךְ פִּי אֲלִטְאֲהֵר יוֹרֵת חֲסִדָּא וְחֲטוּטָא וּפִי אֲלִבִּאֲטֵן יִדְמָה

¹ ביאור: יש בפסוק הזה ענינים רבים האחד מהם כמו שאי אפשר בתכונתנו להשיג את כבוד האל יתברך כן ראוי שלא נבקש לשום גבול וקץ לכבוד המלכים כאילו לא נוכל לחקרו. והשני שכבוד השם נודע לנו רק במעשיו הנסתרים שהוא בורא יש מאין ומחיה וממית ומעשיר ומוריש וזהו תואר לו ומעשי המלכים גלויים לכל כשנגביהם ומשפילים וזה תארם שיראו גבורתם. והשלישי שמכבוד השם שלא יאריך האדם בשאלותיו שהשם יודע תעלומות לבו אבל לפני המלכים צריך אדם לבאר ולפרש בקשותיו.

² ביאור: הפסוק יחייב שיהא לב המלך למעלה מלכות כל בני אדם כמו שהשמים בתכלית הגובה שטבעם אש והארץ בתכלית העומק שטבעה עפר ולכן ראוי וגם צריך שיגהיג המלך מלכותו היטב ובדרך ישרה בין לבדו בין הוא ויועציו.

³ כן תרגם הגאון ישעיה כ"ז ח'.

⁴ בכ"י אדא.

⁵ נראה שרצה לומר הממונים להרחיק העול ולשמור החוקים או אפשר שצ"ל אנשא אלרסום.

⁶ ביאור: המלך הוא אחד מעמודי העולם וכמו שהשמים והארץ הם שקולים זה כנגד זה בשבעים ובתנועתם כן לא יכון כסא המלך כי אם בצדק וביושר ועל כן צריך להרחיק הרשעים

אללה איז לם ירע חק מסיחה ובאלחרי אלתבאהי בין ידי אללה בפעל אלצאלחאת
אדא כאנת איז לא מנה למבתרא עלי מבתדיה פכיף אן כאנת אלאעמאל סיאת פהו
אשר ואמר. ואלוקוף פי מוצע אלאגלא הגומא יורת פי אמור אלדניא אלגלגל ואלמרד
פאלצלה ללמסתחק אן ירפע מגלסה אן יצבר חתי ירפעה מאלך אלמחל. ואדם מנה
פי אלעאקבה אלהגום פי אמר אלדין¹) אמא בפתיא פלעל אלבציר בהא ירדהא או
בצמאן אנאבה דעא לקום ען אללה ולעל אלמגיב לא ישא דלך. ובאלחרי אן כאן
אלסאיל לא יסתחק אלאנאבה כמא כאן באלחרי אן כאן אלמרתפע לא יסתאהל תלך
אלמרתבה. ומן אבעד אלבעד אן יכון אלמצמון ענה אלאנאבה לא יקדר עליהא כמא
פעלו נביאי הבעל וכמא אנה מן אבעד אלבעד אן תכון אלמרתבה נפסהא קד נצבת
לגיר מסתחק אעני צאחב אלמגלם נפסה²). הוה אלפואסיק פי גלסא אלמלוך תם
קאל פי אלצום אלדין יקפון ללחכם

8 לא תכרגן אלי בצומה סריעא כילא מא תצנע פי אלעאקבה
אדא אזואך צאחבך: 9 טאלב צאחבך מטאלבתך ולא תכשפן סרא
אכרא: 10 כילא ימקתך סאמעך ושנאעתך לא תרגע:

טאהר הוה אלקול פי אלמתנאועין פי מאל או עקאר בחצרה חאכם ינהי כל
ואחד מנהמא ען אלצרוג ען חר אלמנאטרה אלתי הי אלדעוי ואלגואב אלי חר
אלספה ואלשתם. וירועה בתלאתה אשיא אלואל לילא יפלג עליה כצמה באשתנאל
פכרה הו פי אלסב ואלקוף ואעמאל דאך פכרה פי נפס אלמנאטרה פקאל בהכלים
אתך רעך. ואלתאני לילא ינהרה אלחאכם ויסתלף בה קאל פן יחסרך שומע וינצרך
הוה אלסם אלי אלחאכם כמא קאל שמוע בין אחיכם (דברים א' ט"ז). ואלתאלת
לילא יקאבלה כצמה באקבה ממא קרפה בה פלא ימכנה אסתרגאע מא קד קיל פיה
לדלך קאל ודבתך לא תשוב. ובאטנה פי אלמתנאועין פי נטר פי [אל]דין או גירה מן
אלעלום נהי כל ואחד ען אלצרוג מן חר אלמנאטרה אלתי הי טריק לזום אלנטר
ומקאבלה שי³) במתלה ואגרא חכם אלעלה פי אלמעלול אלי אחר תלאת מנאול
אמא אן יכרג מן אעתלאל אלי אעתלאל גירה באנה יונב שי[א] לשי מרה בסבב
ומרה בסבב אכר או⁴) יעמי אלשי לצמה באלאקראר פאדא תבין עאקבה מא

מפניו. והמשל בזה שכמו שישגיח המלך על בתי המטבעות שלא יזייפו המעות שזה סכנת ממון
כן צריך שישגיח על הממונים על שמירת דתותיו שלא תשחת הנהגתו הטובה על ידי הרשעים
שזה סכנת נפש.

(¹) בכ"י אלדניא.

(²) ביאור: לפי הפשט המתחדר לפני המלך סקנאים בו ומשפילים אותו ועל דרך נסתר
השם יקבנו לפי שאינו עושה מה שהוא חייב למשיחו וכל שכן שלא יתפאר אדם לפני השם בפעולותיו
הטובות שאין לנכרא לתכוע שכרו מבוראו ועל אחת כמה וכמה אם פעולותיו רעות. והנהגה
בהמוניות להתיצב לפני גדולים יבואהו בוז וקלון וטיב לאדם שימתין עד שיגביהנו ראש
המעמד אל המעלה הראויה לו. ומגונה מזה בתורות הממהר לדון בדבר הלכה ואפשר שיספור
חכם את דבריו או המבטיח בני אדם שתפלתו בעדם נשמעת ואפשר שהשם לא ירצה בה. וכל
שכן אם השואל אינו ראוי שיענהו השם וזה כמו המעלה את עצמו למדרגת שאינו ראוי לה.
ועל אחת כמה וכמה אם מי שנשאל ממנו אינו יכול לקיים הבטחת השואל כמו שעשו נביאי
הבעל וכן הוא בראש המעמד שאינו ראוי למעלתו.

(³) בכ"י אלי. — (⁴) בכ"י אן.

ילומה מנה עאר עליה בנפי וגחד או יכאבר פי בעץ אלמחסוסאת אלטאהרה והיה
אלתלאהה הי צרוב אלאנקטאע. פרועה ען אלתקלב פי אעטא אלעלה בקול בהכלים
אתך רעך לילא יבכתה נצמה ויקול לים ברא קלת וכופה מן גחד מא כאן קר אקר
בה בקול פן יחסרך שומע לילא יעיבה אלדין חפטו עליה קולה וזגרה ען גחד אלעיאן
ואלשאהר בקול ודבתך לא תשוב לילא ישנע עליה אנה מתנאהל⁽¹⁾. פאנא היה
אלתלאהה פנון מן אלאנקטאע אלא אלסכות פאנה אצלח(הא) אן יכון אלמר
אזא לומה אלכלאם סכת ואצלח מנה אלרגוע אלי אלחק באלקול ואלעמל נמיעא⁽²⁾.

11 כתפאפיה מן דהב פי מזכרפאת מן פצה אלכלאם אלמקול

עלי גהתה⁽³⁾:

למא לם יך ממא יצאג שי⁽⁴⁾ הו אגל מן אלדהב ואלפצה מתל בהמא אלכלאם
אלמנטום עלי גהתה ונעל אלדהב לגלאלתה הו אלמחמול ואלפצה אלחאמלה לקולה
תפוחי זהב [וגו]. ונטאם אלקול עלי גהתה עשרה צרוב מנהא תלאהה פי אלכתאב
ותלאהה פי אלקול וארבעה⁽⁵⁾ פי אלתימיו וזגור אלאשיא פי אנפסהא אלדי הו אלצרב
אלראבע לא ידכל פי היה אלאקסאם אז לים דאך באכתיאר פיקע עליה חמד או
דם בל אנמא יקעאן עלי אלכש ואלקול ואלפכר אלדי יכתאר אלמר אלענאיה בהא
או אלתרך⁽⁶⁾. ושרה אלתלאהה אלתי פי אלכתאב אן יכתב אלתרוף עלי צחה ולא
ילוק מא לים סבילה דאך ואגאר אלעבראניון פי דלך אז לים שי מן חרופהם ילוק
בתה תם אן אלכלמאת מתפרק בעצהא מן בעץ באכתר מן תפרק אלתרוף מן אלתרוף
ופי היא איצא אגאר אלעבראניון תם אן תכון לאואיל אלמעאני פצול מפצלה חתי
יקה אלקארי עלי רווס אלמעאני כמא וקה עלי אואיל אלכלמאת ואבתרא אלתרוף
פהיה אלתלאהה פי גהת אלכתאב פאן כלטת אלפצול פכיה⁽⁷⁾ אן כלטת אלכלמאת
[פכיה אן כלטת אלתרוף אפסר אלמעני. ואלתלאהה גהת אלתי פי אלקול הי אן
יפרק בין אלכלמאת]⁽⁸⁾ אלתי אן הי אלתלת אפסרת אלמעני כמן יריד אן יגיב
צאחבה בקול לא פיקול לא אעזה אללה⁽⁹⁾ פיפסר אלמעני. ואן תצם כל נמאעה מן

⁽¹⁾ עיין אמאנאת דף 69.

⁽²⁾ ביאור: על דרך נגלה הזהיר מי שיש לו ריב לפני הדיין שלא יצא מגדר הטענה והתשובה
ויבא לתרוף ולקלל את בעל דינו. והפחידו בשלשה דברים האחד שמא יגבר עליו בעל ריבו
בשומו את לבו על גוף הדין בזמן שהוא עסוק בקללותיו והוא אמרו בהכלים וגו' ועוד שמא הדיין
יגער בו וזה אמרו פן יחסרך שומע רצה לומר הדיין ועוד שמא יחרפהו בעל דינו בדברים יותר
מגונים שלא יוכל הוא לבטלם וזה אמרו ודבתך לא תשוב. ועל דרך נסתר הזהיר את החכמים
המתוכחים בדבר תורה או באחת מן החכמות שימנעו עצמן משלשה דברים שלא יצאו מהוכחה
להוכחה אחרת וישענו פעם בראיה אחת ופעם בראיה אחרת ושלא יכחשו במה שכבר הורו בו
אחר שיכירו מה שיוולד מהדואתם ושלא יכפרו במה שהוא מוחש וגלוי לכל. ולא הזכיר השתיקה
שהיא טובה מכל זה וטוב יותר שישבו האדם אל האמת בדבריו ובמעשיו.

⁽³⁾ בכ"י ב' וג' אלמנטום עלי גהתיה = מסודר על שני צדדיו ואין אנו יודעים מה
ענין לשון שנים כאן.

⁽⁴⁾ בכ"י שיא וכן למטה. — ⁽⁵⁾ בכ"י וג'.

⁽⁶⁾ עיין ספר יצירה ד' 22 (42).

⁽⁷⁾ בכ"י או כיה.

⁽⁸⁾ מלאנו החסרון כפי השערתנו.

⁽⁹⁾ אם תחובר מלת לא עם מה שאחריו תהפך הברכה לקללה.

אלכלאם אלי צמח עלי מא תוגבה אלמעאני פאן צמת עלי זלאף דלך אפסדתהא נפיר קול אלכתאב מי תכן את רוח ה' (ישעיה מ' י"ג) פאזא צם אלקאיל אלארבע כלמאת עלי חדא ואלזאמסה עלי חדא צאר מי תכן את רוח מסלה ויה' גואב¹) ואן הו צם כלמתין עלי חדא ואלתלאה עלי חדא צארת אלמסלה מי תכן את רוח ה' מן זלק רוח אללה וכאן דלך כפרא וכדלך קולה שרפים עומדים ממעל לו (שם ו' ב') אזא צם תלאה כלמאת עלי חדא ואלראבעה עלי חדא כאן אלקול אן לה מלאיכה פי אלסמא ואן הו צם אתנין עלי חדא ואתנין עלי חדא פקאל שרפים עומדים תם קאל ממעל לו צאר דלך כפרא אז ינעל אלמלאיכה פוק זאלקהא ומתל הוא כתיב מן כלאם אללה ומן כלאם אלנאם לא אטול. ואן ינתקי מן אלכלאם מא ירפע אלאשתבאה ען אלסאמע באגהר מא ימכנה לילא יקול כאנת לפלאן עין חסנה פבעין אלסאמעין יפנהא חרקהא ואזר יתוהמהא עין מא ואזר יחסבהא סזאא והוא אלזי תרי פי אלתוריה בעין אלמצות בלפז מתשאבה מתל ונתנו בני אהרן הכהן (ויקרא א' ו') מוצע ובערו²) ממחרת השבת (שם כ"ג ט"ו) מוצע המועד אנמא צאר דלך חכמה לאנה לס ירפע אלא למן לא תדכל עליה שבהה אז קר וקעת לה אלמשאהרה ללרסול כיה צנע פדלך פי גאיה אלאחכאם. ושרח אלארבע אלתי פי אלפכר פהי גאילה פי כל כתב אלעלום ואלקבהא באלמכתצרה ואלמנתשרה ואלצאעדה ואלהאבטה. פאמא אלמכתצרה פהי אלתי תכתצר עלי דאת ואחדה פתשרח כלמא פיהא ועלי אן אגזאהא מכתלפה כמן יקצר מן אלעלום אלדיאניה אלי שריעה מועד פסח פשרח פיהא זבח פסח וביעור חמץ ואכילת מצה ומרורים וחג ועומר וכלמא אנצם אלי דלך אלאואן. ומן גיר אלדיאניה כמן יקצר אן יצפתשריחאלעין פהו יצף [אל]אעצאב ו[אל]ערוק ו[אל]חגב ו[אל]רשובא ו[אל]אנפאן ומא שאכל דלך ועלי אן צורהא מכתלפה אלא אן גאמעהא אנמא אכתצר עלי צפה אלעין פקט ולדלך סמית היה אלנהה אלמכתצרה. ואמא אלמנחשרה פהי אלתי תמתד פי אצול כתיבה לתצם מן כל אצל שעבא ישאבה בעצהא בעצא ומתאל דלך מן אמור אלדיאניה כמן אראד אן יחצי בריות אנהא ליו פהו יחשר מן אלקדשים ומן אלעריות ומן אלשמאות ועלי אן אלאצול מכתלפה אלא אן אלשעבה אלתי אראהא מן חסאוי אלכרת פהי שאיעה פי אלכל. ומן גיר אלדיאניה כמן אראד אן יעד אלחרבאת אנהא סתה פהו יגמע ממא הו פי אלגוהר אתנתין והמא חרכתא אלכון ואלפסאד וממא הו פי אלכם אתנתין והמא חרכתא אלרבא ואלאצמחלאל וממא הו פי אלכיה אתנתין והמא חרכתא אלנקלה ואלסכון ולא יבאלי אן תכון אלאצול מכתלפה אז יגד אלחרבה מנתשרה פי כלהא ולדלך לקבתהא באלמנתשרה או אלשאיעה. ואמא אלצאעדה ואלהאבטה פהמא אצדאד ושרח אלצאעדה אן יבתדי באלאקסאם אזא כאנת מן אלאצעף פאלאצעף חתי ירתפע אלי אלאקוי ואלהאבטה אן יבתדי מן אלאקסאם מן אלאגל פאלאגל חתי ינתהי אלי אלארון ומתאל אלצאעדה פי אמור אלטב כמן יבתדי פי וצף אלעלאג מן אלאצעף פאלאצעף פאן אסתגני בה וזאלת אלעלה ואלא פבאקוי מנה חתי ירתקי אלי אקוי אלעלאג ואלהאבטה פי תעדיד אלאמראין מן אלמרין אלאצעב תם מא הו אקל מנה חתי ינתהי אזר אלגו או אלכתאב אלי איסר זטר פי דלך אלמרין. ומתאל אלצאעדה מן אמור אלגדל הו אן

¹ כן תרגם הגאון מי תכן את הרוח הוא ה' וכן ולו שרפים עומדים ממעל. ואם תחבר רוח עם מלת ה' או ממעל עם מלת לו יהיה חירוף וגידוף.

² עיין הערתנו שם.

יבדתי אלמר פי אלאחתנאג לנפסה באסהל אלחגנ ענדה בעד אנ תכון צחיחא פאדא
 הו בין וגובהא אתבעהא בחגה אקוי מנהא תם אתבעהמא בחגה אקוי מנהמא אלי אנ
 יבלג אלי אקוי חגה לה ולא יאתי באלחגה אליסירה בעד אלקויה פתרי צעיפה וכאנהא
 בארדה בל ירבי אלחגה תרביה. ואלהאבטה הי אנ יבדתי אלמר פי נקץ חגה נצמה
 באקוי שבהה לה פיזילהא תם יתבעהא באלתי הי רונהא פיחלהא חתי יבלג אלי
 אצעה שבהה לצמה פכלמא אוראדת שבהה נצמה צעפא אוראד טענה עליהא
 ורחצה להא קוה ולא יבדתי באלצעיפה פינקצהא באלקול אלקוי תם יאנר פי נקץ
 אלקויה בקול הו אצעה מנה פיצטרב אלכלאם. ועלי הוה תגרי אמור אלפקה אלדיאני
 אנ תבדתי פי מוצע אלאתבאת מן אלאצעה תם תקול וכל שכן ופי מוצע אלסלב מן
 אלאקוי תם תקול ואין צריך לומר. פאדא אחכמת הוה אלעשרה פנון כל ואחר עלי
 גהתה כאן דבר דבור על אפניו. ולואצעי אלכתב ולמולפיהא גהאת אנר אדק מן הוה
 מערפה ואגל נטרא יסתעמלונהא פי סוק אלכלאם פי כתבהם כיה יסוקונהא ישול
 שרחהא ולא תחוש בהא אקסאם כלאמה אז הי אנמא הי מבניה עלי גרץ מולף
 אלכתאב פעלי קדר מקצודה יפתח כלאמה ויקוד אלכלאם קודא אלי מא אראד
 אלא אנ ממא יעם אלכתאב אנ יכון צדרה מוצחא ען גרצה ואן אמכן אנ תקדם גמל
 מנה או כלהא פי צדרה פהו אתקן ואנשם¹):

¹ ביאור: המשיל הדבר המתקן כראוי לזהב וכסף מפני שאין דבר יקר משניהם
 והזהב שהוא יותר יקר הוא הנשוא והכסף הוא הנושא. ותיקון הדברים על עשרה אופנים שלשה
 בכתיבה ושלשה בדיבור וארבעה בשכל ואין לנו עסק במציאות הדברים בעצמם לפי שאינה
 תלויה בבחירתנו ואין השבח והגנאי גופלים עליה. ושלשה אופני הכתיבה הם האחד שיכתוב
 הסופר כל אות ואות היטב ושלא יחבר האותיות שאין מדרכן להיות דבוקות והשני שיעשה בין
 מלה ומלה רוח גדול מהרוח שבין אות ואות ובשניהם מעלה יתירה למכתב העברים והשלישי
 שיפריד בין פרק לפרק כדי שיכיר הקורא תחלת כל ענין ואם עירבב הפרקים וכל שכן המלות
 וכל שכן האותיות יפסד הענין. ואופני הדיבור הם האחד שלא יחבר המדבר שתי מלות נפרדות.
 והשני שיבדיל חלקי המאמר כפי הראוי שאם ישנה חיבור המלות בפסוק אחד יוכל להיות
 כבופר. והשלישי שיהיה מלהשתמש במלות משותפות כדי שיבין השומע כוונת מאמרו וסה
 שנאמר בתורה ונתנו בני אחרון במקום וביערו וממחרת השבת במקום המועד הוא לפי שהשומעים
 הבינו ענין המצוות ממה שעשה הנביא לעיניהם. והארבעה אופנים שבשכל נוהגים בכל ספרי
 החכמות ואני קורא אותם המתקצר והמתפורר והעולה והיורד. והמתקצר הוא שיעסוק אדם בעיקר
 אחד ויבאר כל הענינים הנכללים בזה העיקר כגון שיעסוק במועד פסח ויכלול בו זבח פסח
 ומצות ומרורים וכו' וכן מי שהוא עוסק בניתוח העין ומבאר כל חלקיה כמו הגידים והעקרים
 והעפעפים וכו'. והמתפורר הוא שיאסוף אדם מכמה עיקרים ענף אחד הנמצא בכלם כגון
 שימנה השלשים ושישה כריתות ויאסוף אותם מקדשים ועריות וטמאות וכן הרוצה למנות השש
 תנועות ימצא ששים בעצם והם ההויה וההפסד ושחים בכמות והם הגידול והפירור ושחים
 באיכות והן ההתקפה והמנוחה. והעולה הוא שיעלה מן היותר רפה אל היותר חזק והיורד הוא
 הפך זה ושני האופנים נמצאים במלאכת הרפואה שיתחיל הרופא בסמים היותר קלים ויעלה אל
 הסמים היותר קשים או שידבר בתחילה על החליים היותר קשים וירד אל היותר קלים. וכן יש
 שני דרכים בויכוח העולה הוא שיתחיל להביא ראיה קלה ואחר כך יביא ראיה חזקה והיורד
 שיתחיל לסתור טענת המתוכח הקשה ואחר כך יסתור טענתו הקלה וכן בדברי הלכה מתחילים
 בחיוב דבר קל ואומרים וכל שכן ומתחילים בשלילת דבר חמור ואומרים ואין צריך לומר.
 ומחברי הספרים יש להם עוד אופנים אחרים יותר דקים ויקרים הנוגעים בסידור הספר וחילוקו
 ואין להאריך בביאורם לפי שהם תלויים ברצון המחבר ובכוונתו אלא שבכל ספר ראוי שיגיד
 המחבר בפתיחה כוונת הספר ואם יכול יקדים בה מקצת עניני ספרו או כולם.

12 ובשנה מן דהב וחלי מן פצוץ ואעט חכים עלי סמע קאבל:

געל אלעט¹ קסמין אחרהמא מתלה בנום זהב והו מא יעט אלואעט בפן ואחר אמא בתרגיב דניא או ברהב² מנהא או בתרגיב אכר³ או ברהב⁴ מנהא או במסל⁵ או בגבר או בחיא או במא שאכל דלך כל ואחר מפרדא כמא אן שנק אלד⁶ הו מן דהב פקט לים ישובה גירה והיא אלבאב מן אלעט⁷ יקנע אדא כאנת אלחאדת⁸ אלמועוט להא יסיר⁹ ואלרגל לין אלעריכ¹⁰ וקד ובך יצחק לאבימלך ויפתח לשיוך גלעד באלאגאל פקט ועזרא לקומה באלתרגיב וריסא בני אפרים¹¹ באלתנוף פקט. ואלאכר שבהה בחלי כתם חלי פיה פצוץ כתיר¹² מן אנואע כתיר¹³ והו מא יעט בה אלואעט באקואל מנתמעה מן סעאדה אלדארין למן יקבל מנה ושקא פיהמא למן יכאלפה ויקול בחיותי ויקול לא בד גומא ויקול אפלא תסתחי ומא נחי היא אלנחו יחתאג אלי גמיע היא אדא כאנת אלחאדת¹⁴ אלתי תריד אן תזול עטימה וכאן אלמועוט צעב אלקיאד כמא עלמת מן אלאנביא יעטנא בפנון כתיר¹⁵ מתלפה¹⁶ (2):

18 בברודה מן אלחלג פי יום אלחצאד אלספיר אלאמין לראסלה

וכאנה ירד נפס מולאה:

כמא אן אלאנסאן יחמא פי יום חר פאדא חס בברודה אלחלג רגעת נפסה אליה כדלך ראסל אלרסול יחמא ויקלק ללגואב פאדא הו אנאבה במא יצלח כאנה ירד קלבה ונפסה. בל הו ירדהא עלי אלחיקק¹⁷ לאן מאן[א]הא אלקלב פכאן קלק אלראסל לתוקע אלגואב קד אטאשהא ען מרכזהא פלמא סכנהא חסן אלגואב עאדת אלי מכאנהא. ולים עלי אלרסול אן יתם מא ארסל פיה ואנמא עליה אלצדק ען באעטה ואללשף במן בעת אליה ובהמא ינעת¹⁸).

14 כסחאב וריאח ולים גית רגל ימתרח בעטא באטל:

האהנא צרוב כתיר¹⁹ מן אלכלא ואלפראג כאן לה אן ימתל בהא ולכן אלאטמאע פי אמר אלמטר אנלטהא פלדלך שבה בה מן לא יפי במא יקולה. וקד יכון קלה ופאה ללה אצעב חסב גלאלה ועזה וקד יכון קלה ופאה ללנאס אצעב חסב פקדהם וחאנתהם²⁰).

(1) אפשר שחסרה מלת ליפתח.

(2) ביאור: המשול בנום זהב שהוא ממין אחד את התוכחה שהיא באופן אחד וזאת התוכחה ראויה למוכיח על דבר קל איש רך חטבע וזה שיפחיד המוכיח את השומע לדבריו בין מעונש העולם הזה בין מעונש העולם הבא או שיבטיח לו שכרו באחד משני עולמות או שיוכיחו בלשון שאלה או בלשון הכרח או שיביישהו כמו שבייש יצחק את אבימלך ויפתח את זקני גלעד ועזרא (מ' י"ב) הבטיח את עמו וראשי אפרים הפחידו את יפתח. והמשול בחלי כתם שהוא מורכב מכמה מיני אבנים את התוכחה המורכבת ממינים הרבה והיא ראויה למוכיח על דבר חמור איש קשה עורף כמו שהוכיחו הנביאים את ישראל.

(3) ביאור: ביום החום יחם לאדם ובצנת השלג תשוב אליו גפשו כן השולח שליח יתחמם ויחדר עד שיביא לו תשובה על שאלתו ואז ינוח כאלו גפשו תשוב אליו. ולא עוד אלא שנפשו תשוב אליו באמת לפי שהנפש שוכנת בלב וכשהאדם חרד תצא ממרכזה וכשהוא שקט תשוב אל מקומה. ולא על השליח להצליח את שליחותו כי אם לדבר אמת בשם שולחו ובנחת למי שהוא שלוח אליו וזה תואר ציר נאמן.

(4) ביאור: יש הרבה דברים שהיה החכם יכול לישא משלו מהם אבל הקשה שבהן העבים שאין בהם מטר ולפיכך המשול להם מי שאינו שומר הבטחתו. ומתת שקר היא לפעמים יותר רעה נגד השם בעבור כבודו וגדולתו ולפעמים נגד בני אדם מפני עניותם וצרכיהם.

16 בטול אלמהל יכרע אלמדבר ואללסאן אללין יבסר אלעטם

מתלא:

אראד כסר אלהדה וגעל אלעטם מתאלא לצלאבתה. וקר עלמת מן יהודה כיה
אטאל רוחה מע יוסף מקדרא אנה בעין אלמלוך אלגרבא מנה ועלמת מן עברי מלך
ארם חין לטפו באחאב כיה אסתבקא מולאהם⁽¹⁾.

16 כמא אנך אדא וגדת אלעסל אכלת מנה כפוך לילא תסתכתרה

פתתקיאה: 17 כדאך אעז רגלך מן בית צאחבך כילא ימלך פישנאך:

לם ימתל אלסרף פי דגול מנאול אלנאם באלטעאם אלמודי ולא באלמתוסט⁽²⁾
בל אלטיב ליעלמנא אנה לם ינה ען דלך פי אלצדיק אלדני⁽³⁾ ולא אלמתוסט בל
אלגליל לא תטאועה אלי תוסט מנולה כתירא לאן פי אכלאק אלנפס גלקא יקאל
לה אלמלל רבמא גלב עלי אלצדאקה ואלרעאיה⁽⁴⁾ וכדלך בל אצעב פי מסלתהם
אלחואיג⁽⁵⁾.

18 וכטברזין וסיף וסהם מסנון כדאך מן ישוד עלי צאחבה

שהאדה באטלה:

היה אללפטא פי תלאתה מואצע מפין וחרב מפין אתה לי כלי מלחמה
(ידמיה נ"א ב') ואיש כלי מפצו בידו (יחזקאל ט' ב'). וקולה היא תרהיב ללשאהר
אלזור יקול לה לא תתוהם אנך אנמא תקולת עלי אנך בלאמא פקט בל אעלם אנך
אנמא אכזת סהמא או סיפא או טברזין פצרבתה בה פאן כאנת אלשהאדה פי
גלד פהי באלטברזין⁽⁶⁾ ואן כאנת פי קתל פהי באלסיף ואן כאנת פי גרם פהי באלסהם
וכדלך הי מנעכסה עלי אלשאהר כמא קאלת אלתוראה ועשיתם לו כאשר זמם
לעשות לאחיו (דברים י"ט י"ט)⁽⁷⁾.

19 וכסן מצטרבה וקדם זאילה כדאך מיתאק אלכאפר פי יום שדה:

למא כאנת אלשדה עלי צרבין פי אלדניא ואלאגרה מתלהא בשיין אחרהמא
אצעב מן אללאר פאמא שדאיד אלדניא פשבההא באלסן אלמתקלקלה אלתי לא
בר להא מן אלקלע ולכנהא רבמא אכלפת פי חאל אלצבא כדלך אלכאפר אדא

⁽¹⁾ ביאור: מלת גרם היא משל לחמה מפני שהעצם קשה. וכבר ידעת שיהודה האריך
אפו עם יוסף בחשבו שהוא מלך נכרי ועברי מלך ארם דברו בנחת אל אחאב וחמל על אדוניהם.

⁽²⁾ בכ"ו אלחוסט.

⁽³⁾ בכ"ו אלדני.

⁽⁴⁾ בכ"ו אלדעאיה.

⁽⁵⁾ ביאור: החכם ציוה שלא ילך אדם יותר מראי אל בית רעהו אם הוא אחד מן
הגדולים פן יקוץ בו רעהו לפי שהקיצה גוברת על האהבה והרעות לפיכך המשיל זה באכילת
דבש יותר מדאי אף על פי שהדבש אינו דבר מזיק כי אם מתוק וטוב.

⁽⁶⁾ בכ"ו באלטברזין, באלסיף, באלסהם.

⁽⁷⁾ ביאור: לשון מפין נמצא שלש פעמים במקרא. והחכם רצה להפחיד את עד שקר
באמרו לו אל תחשוב שעדותך אינה כי אם ביטוי שפתים בלבד אלא שהיא גורמת מלקות
והיא כמפין או מיתה והיא כחרב או הפסד ממון והיא כחץ. וכן ישובו אלו העונשים על ראש
עד זומם.

קאל אללה לא בר מן אן אחלִי בה שְׁדֵהִי¹ פי אלדניא לס יך בר מנהא ולכנה רבמא תאב בעד דלך פנפעתה תובתה ללא־נְרָה ואמא עקאב אלא־נְרָה פשכחה בזואל אלקדם אלדי יוקע אלאנסאן פי אלהלאך או יוול גמיע גסמה כדאך עקאב אלא־נְרָה לא בר מן כונה פי אהלה ולא בלאין ולא תובה בעדה. ואמא אלצאלחון פאן אללה מיתאק להם פי דאר אלדניא כמא קאל ותשועת צדיקים מהי (תהלים ל"ז ל"ט) ופי דאר אלא־נְרָה איצא קאל הי עוי ומעוי ומנוסי ביום צרה (ירמיה ט"ז י"ט)².

20 כנאזע תובה פי יום קר וכל עלי נטרון³ כדאך מן יגני בגנא

עלי קלב מגתם:

לפֿטֿה מעדה נאזע מתל מהעדא מלכין (דניאל ב' כ"א) מן אלטרנוס. וצאחב היא לב רע לים הו וו אלגם אליסיר לאן אללחון תצרף דלך אליסיר ולכנה צאחב אלגם אלכתור אלדי קד בלג אלנהאיץ פאן אללחון קד תוידה גמא וקלקא או באשרתה פכנתתה פיגד לצותהא כרבא כתורא פהי לא תנפעה כמא אן נאזע תובה פי יום קר לא ידפא בל תצרה כשארב כל מע נטרון פהו ילקא חמוצץ ומלוחץ מכתלשין. ויכון לב רע איצא פי אלנהל וליס יקצד בה אלנאהל אלכסיט אלנהל לאן דאך כלאם אלחכמה אלמשבה באללחון יעמל פיה ולכנה יריר אלנאהל אלמבאלג פכלאמך⁴) יא עאלם לא יבלג מנה כמא לא ידפא נאזע תובה בל יוידה גהלא ככל ונטרון יקול אנמא היא הו מקדאר כלאם אלאדבא. ויכון לב רע איצא פי אלכפר ולם ירד איצא אלמקצר ולא אלעאצי בל קצד אלכאפר אלגרק פי כפרה לא ינפע פיה כלאם אלמומנין כנאזע אלחוב בל קד יוידה כפרא ככל ונטרון וכמא עלמת מן יהויקים אנה חין קרית עליה אלמגלה אחרקהא ולא תסל ען גירה מן מלוך אלמם אלכפאר. ואנמא אלונה פי אלמגתם ואלנאהל ואלכאפר אן יקצד מסתצלחהם אן ינקלהם ען האלהם קלילא קלילא פי כל גו מן אלזמאן גו מן אלתחריד להם חתי ינתקלון וינצלחון⁵).

21 אן גאע שאניך אטעמה טעאמא ואן עטש אסקה שראבא⁶:

22 פאנך תחתו גמרא עלי ראסה בדלך ואללה יכאפיד:

לם יאמר אלמשנו בהיא אלפעל ליזיד בה שאניה בליה בל אמרה באלאחסאן

¹ בכ"י הדת.

² ביאור: הצרות על שני פנים והן הצרות בעולם הזה הנמשלות לשן רצועה לפי שבהכרח תעקר אלא שלפעמים תחליף בימי גערות כן החוטא כשגזר עליו השם צרת בעולם הזה יענש בהכרח אלא שתשובתו מועלת לו לעולם הבא. והצרות בעולם הבא נמשלו לרגל מועדת שהיא סבה לכליון הגוף כולו ואין הצלה מהן ואין תשובה בעולם הבא. אבל מבטח הצדיקים הוא השם בשני עולמות.

³ בכ"י א' נטר. — ⁴ בכ"י פי כלאמך.

⁵ ביאור: אמרו מעדה ענינו מפשיט מלשון תרגום. ואמרו לב רע ירצה בו לב נדכא מאוד מפני שאז השירים לא ישקישו את אגחתו כמו שהמסיר בגדו ביום קרה לא יחס לו אבל יוסיפו עליו מכאוב כמו שהשותה חומץ עם נתר ירגיש בתמיצות ומליחות יחד. וירצה גם כן בלב רע איש שאולתו גדולה מאוד עד שלא יקבל מוסר מן החכמים וזה כמעדה וכו' כי אם יוסיף על כסילותו כחומץ עם הנתר. ויהיה גם כן לב רע כופר גמור שדברי המאמינים לא יועילו לו וזה כמעדה וכו' כי אם יוסיפו על כפירתו כחומץ עם הנתר. וכן ידעת שיהויקים כשקראו לפניו המגלה שרף אותה ואין צריך להזכיר כפירת מלכי אומות העולם. ולכן ראוי לנחם את הנדכאים וללמד את הכסיל ולהוכיח את הכופר בנחת ובמתון.

⁶ העתיק הגאון מים במלת שראב וענינו כל משקה ובפרט יין.

ואלצפח קבלה ואנמא יציר אחסאנה בלאא עלי ערוה בסו אכתיאר ערוה או יכון הו יחסן אליה ודאך יעתקד לה אלשר. וקד עלמת כיף פעלת אסתר בהמן עלי אנה לים רעב⁽¹⁾ ואלישע בגנר מלך ארם עלי אנהם לים רעבים פכיף אלמחתאני⁽²⁾.

23 כמא אן ריח אלשמאל תרדע אלמטר כדאך אלכלאם אלרפיק ללונה אלכטים: 24 ולדלך אלגלום עלי זאויה מן סמח אצלח מן אמראה צאבה דאת נקאר:

רדע^ה אלמטר תסכינה. ונעלת מוצע לשון סתר אלכלאם אלרפיק לאנה יעמל באלסר ומכאן נועמים אלכטם והו אלעבס^ה פי אלונה. ובאב תאליף הדין אלפסוקין מן אלעבס יקול אולא אן ריח אלשמאל כמא תראה תברד אלנים ותפרקה ותסכן אלמטר כדאך אלסר ואלכלאם אללטיף יסכן אלנצב ויבסט אלונה אלמעבס וכמא אן ריח אלננוב תרקי אלנים ותנול אלמטר כדאך אלכלאם אלנצב ואלנקאר יעבס אלונה ויכלחה פלדלך לא תכונן מע זוג^ה מנאקרה ולא רפיק מנאקר פאן אלגלום פי זאויה מן סמח מע ציק אלמוצע וכטר אלסקוט ואחתמאל אחר ואלברד אהון מן תלך אלמעאשר^ה⁽³⁾:

25 כאלמא אלבארד עלי נפס לגבה כדאך כבר צאלח מן בלד בעיד:

תמתילה הדיא מתל תמתילה כצנת שלג כיום קציר לאן מן לה כבר פי בלד בעיד פקלבה מתעלק בה ונפסה לקלקה תברו קותהא אלי טאהר אלגסם לתטאלע מא יכון פתחמי טאהרה פאדא סמעת מן אלכבר מא יסרהא סכנת ותראנעת אלי מוצעה וואל דאך אלחמא אלמפרט כמא אן אללגב תעלו אלהארה טאהר נסמה למא ערם מן רטובה אלמא פאדא שרבה גאיץ מן אלהארה אלגו אלמסרף ועאדת אלי אעתדאל⁽⁴⁾.

26 כמעין מנכבם ומגרא מנפסד כדאך צאלח ימיל בין ידי אלטאלח:

אד לים ינוז הדיא פי אלאכרה פהו פי אלדניא עלי צרכין⁽⁵⁾ אמא באכתיאר אלצאלח אן יתלל ללטאלח פהו כמן (אן) יכבט אלמא ויכדרה ויעכרה וקד אסי

(1) עיין מגילה ט"ז ב'.

(2) ביאור: אמרו כי אתה חותה וגו' אין ענינו שצוה החכם את האיש השנוא ליתן לחם ומים לשונאו כדי להוסיף על צרתו אלא להיטיבו ולסלוח לו קודם זה והטובה לא תהפך על האויב לצרה כי אם ברוע בחירת האויב או שהשונא יחשוב את הטובה שקיבל לרעה וכמו שעשתה אסתר להמן ואלישע לחיל ארם אף על פי שלא היו רעבים וכל שכן ברעבים.

(3) ביאור: תחולל ענינו בערבי תרדע ר"ל תמנע ותפסיק. ואמרו לשון סתר ענינו מענה רך שהוא בקול נמוך וענין נועמים זועפים. ושני הפסוקים דבוקים בענין הזעף ואמר החכם כמו שרוח צפון תפזר העבים כן מענה רך ישקט חרון האף ויזהיל הפנים וכמו שרוח דרום תוריד הגשם כן דבור קשה מחשיך את הפנים ולכן טוב לשבת על פנת גג אף על פי שהיא מקום צר ויש בו סכנה ליפול וסובלים שם הקור והחום מלהתחבר עם אשת מדנים.

(4) ביאור: המשל הזה דומה למשל של מעלה (פסוק י"ג) לפי שהמיחל לשמועה מאריך רחוקה ידאג לבו ויצא כח נפשו אל שטח הגוף לדעת מה יהיה והוא מתחמם וכששמעה שמועה טובה תשקט הנפש ותשוב למקומה ותסיר החמימות הגדולה כמו שהענין תעלה החמימות אל שטח גופו מחסרון המים וכשישיתה יסור מותר החמימות ותשוב אל שיוויה.

(5) ר"ל שהכנעת הצדיק היא כמעין גרפשו או כמקור משחת.

אלי נפסה. היא אדא פעל אלצאלח לרנא כמא צנע יהושפט באחאב ואחזיה ואמא
אן צנע דאך ללוסה מנה פלא גנאח עליה כמא צנע יעקב בעשו. ואמא בבסט יד מן
אללה ללשאלח פולך לה אסתדראנ¹) וללצאלח מחנה וחי ענר מן יעקל מציבה לא
אן יגור אלקצא לכן ליתונע ויחמר עלי דלך²).

27 כמא אן אבל אלעסל כתירא לא כיר פיה כדאך לנהאיה
אבראמהם אבראם:

לם ימחל האולי אלאצדקא באלעסל אלא לאנהם כואץ פקאל לא תקבל מן
כואץ אצדקאך כלמא ינילונך מן אלבר פאנה אדא אנתהת גמלה מן ברהם טלבו
מנך אלמנאזאה עליהא וחקר כבודם כבוד מן ענדך פאן לם תנאזהם דמוך ורבמא
אנקלבו פעאדוך³).

28 ובקריה מתגורה בגיר סור כדאך אמר לים מחצול לראיה:

כמא אן אלקריה בלא סיאנ מן אראד אן ידכל דכל ומן אראד אן ירג כרג כדאך
אלאמר אלמחקלב ישיר עליה ראובן בשי פיקבלה ושמעון בשי אכר פיקבלה ולא
נעמה מחצל ולא לאה מחצל וקד עלמת אן שאול כאן מתקלבה פי בלאמה לדויד
וצדקיה פי אמרה מע ירמיהו ונחן מרה⁴) פי אמורנא מע רבנא ואלכל מדימום⁵).

כו

1 כאלתלג פי אלציף ובאלמטר פי אלחצאר כדאך מעטי אלגאהל
אלכראמה⁶):

שבה אלחכים אלמנכר פי אלפעל באלמנכר פי אלזמאן ודאך אן אלמטר
ואלתלג לים פי אלציף וקתהמא ולו חדתא פיה לם ינפעאנא אד לים אלארין ואלנאם
מתעלמין לדאך כדאך אלבר ואלכראמה לים אלגאהל אהל[א] להמא ואן אנילהמא
לם ישבהאה ואסתוחש להמא וגעל אלמקדאר מן אלאנכאר מקדארין אחרהמא אעטם

¹) ענין מלה הזאת הוא הצלחת הרשע שאחריתה צרה גדולה.

²) ביאור: אין הפסוק מוסב אלא על העולם הזה והוא על שני פנים האחד שהצדיק יבנע ברצונו לפני הרשע והוא כמי שמכה את המים ועוברהם וזה כשיש לו תוחלת מן הרשע כמו שעשה יהושפט עם אחאב ואחזיהו אבל אם יעשה זה מפני שירא ממנו כמו שעשה יעקב עם עשו אין עליו עון. והשני שהשם ישליט הרשע על הצדיק וזה מכשול לרשע ונסיון לצדיק ובעיני המשכיל היא צרה לא שיתרעם נגד גזרת השם כי אם יתעצב בלבו וישובח על זה.

³) ביאור: צתן משלו בדבש לפי שהוא מדבר על האוהבים היותר טובים ואמר אל תקח אפילו מהם מתנות יותר מדאי מפני שחקר כבודם כבוד ממך ר"ל שאחר שכלו לכבדך סופם לתבוע גמולם ואם לא תתן להם יגנוך ולפעמים ישנאוך (ועיין לעיל הפסוקים ט"ז וי"ז).

⁴) אפשר שצ"ל מרה ען מרה = פעם אחר פעם.

⁵) ביאור: המשיל לעיר שאין לו חומה ובני אדם באים ויוצאים בה לרצונם האיש שאינו עומד בדיבורו כמו שאול עם דוד וצדקיה עם ירמיה ואומתנו עם השם והכל מגונה.

⁶) בכ"י ג' לא יחסן באלגאהל אלכראמה וזה מסכים עם הפסוק שלפנינו ובכ"י א' וב' החליפו פסוק זה עם פסוק ח' וכבר מצאנו כעין זה עיין למעלה ט"ז ו"ח.

מן אלאר כמא אן אלחלז אעטם מן אלמטר כולך אלכר אלכחיר קביח באלנאהל
בל אלקליל איצא סמג בה⁽¹⁾.

2 ובעצפור ינוד וכדרי⁽²⁾ יטיר כדאך אללען אלמגאן לא יציב:

ושבה איצא אללענה אלתי ילען בעץ אלנאס בעצהם בהא בשיין אחרהמא
אכתר חרבה מן אלאר לאן אלטיראן אסרע מן אלנוד כולך מן ילען צאחבה בניר
אסתחקאק אמא אן תוול ען אלמשתום ולא תרנע עלי אלשאתם כטיראן אלדורי
אלדי יבעד מן רגועה [או] אן יכון מע וואלהא ען אלמסכוב תעוד אלי אלסאב כנוד
אלעצפור אלי מוצעה כמא עלמת מן גלית ולענה דויד בניר אסתיהאל פאנעכס
אלאמר עליה בל בלעם קצר כדאך פי ישראל פאנקלב אליה⁽³⁾.

3 וכאלסוט ללפרם ואלמקרעה ללחמאר כדאך אלעצא לטהור

אלנהאל:

שבה אלנהאל באלכהאים וקאל כמא אן ארב אלדואב עלי גהתין מנהא
באלסוט ומנהא באלמקרעה ואחרהמא אצעב מן אלאר כדאך אלנהאל ינבני אן
תגלהם⁽⁴⁾ עלי צרבין אלואחד ברפק ואלאר בצעובה עלי קדר נרקהם פי אלנהל.
והיא אלתאדיב קר יכון מן אלאסתאד למן יגהל⁽⁵⁾ אלצנעה ומן אלחכים למן יגהל
אלעלם ומן רב אלעאלמין למן יגהל אמרה ונהיה⁽⁶⁾.

4 לא תגב אלגאהל חסב חמאקתה פימא תכאף⁽⁷⁾ אן תסאוויה אנת

איצא: 5 בל אגבה ען חמאקתה פימא תכאף אן יכון חכימא ענד נפסה:

אלמסאיל ואלגואבאת קסמאן אחרהמא פי אמור אלעאמה ואלאר פי אמור
אלכאצה פאדא עארצך אלגאהל פי אמור דניאך באסמאע או קדיפה פלא תגבה עלי
דאך כמא תסאוויה פתדלל פי מתל מא אנברתה. ואדא עארצך פי אמר דינך ושען פי
אמאנתך או כאלפך פי אלשראיע אלסמעייה פרד עליה לילא יתוהם אנה קר אתי בחנה
ואן קולה חק פמן נץ אלפסוקין יתבין אנהמא ליסא מתנאקצין⁽⁸⁾.

(1) ביאור: המשיל מה שלא יאות מן המעשה למה שלא יאות מן הזמן שהשלג והמטר
אין עתם בקיץ ואין מועילים בו לפי שהארץ ובני אדם אינם מוכנים לזה כן הכסיל אינו ראוי
לכבוד. ונתן שני משלים השלג והמטר והראשון יותר קשה מן השני לומר שהוא מגונה ליתן לכסיל
כבוד בין הרבה בין מעט.

(2) בביאור נמצא דורי ובהעתקת תהלים פ"ד ד' בכ"י אחד דוריה ובכ"י אחר דוריה
ועיין דווי בהוספה שלו.

(3) ביאור: המשיל גם כן קללת חנם לשני מיני תנועות שהאחת קלה מן האחרת ולפיכך
אמר תנוד ותעוף שהצפור ישוב למקומו וכן קללת חנם תשוב לפעמים על המקלל כמו שאירע
לגלית שקלל את דוד וגם לבלעם שהיה רק ברצונו לקלל את ישראל והדרור הוא רחוק מלשוב
וכן קללת חנם כשלא תשוב על המקלל.

(4) אפשר שצ"ל תעלגהם. — (5) כ"י יגעל.

(6) ביאור: יש שני דרכים ליסר הבהמות האחת יותר קשה מן האחרת והם חשוב
והמתג וכן צריך ליסר הכסילים הנמשלים לבהמות פעם בנחת ופעם בקושי כפי גודל אולתם
והכסיל הוא מי שאינו יודע אומנותו או חכמתו או מצות השם.

(7) בכ"י ב' וג' ינכר.

(8) ביאור: השאלות והתשובות הן משני מינים האחד בדברים המונינים והשני בדברים

6 בקאין אלגהאל ושארב אלטלם מן יבעת ברסאלה ביד אלגהאל:

גריץ הוה אלגהאל תכליף מא לים פי אלטאקה יקול מן כלף אלגהאל רסאלה יודיהא פקד גאר עליה ועלי נפסה ושבה גורה עלי אלרסול במן יקין רגלי אנסאן ויקול לה אנהיץ וסר ושבה גורה עלי נפסה הו במן ישרב אלטלם פיטלם נפסה בדלך. וגעל תכליף אלרסאלה מן לא יטיק תאדיתהא נמודגא לסאיר אלכלף אלתי לא יטיקהא אלמכלפון וחכם באן מכלפהא⁽¹⁾ יגור עלי נפסה ומאמורה גמיעא⁽²⁾.

7 וכמא ארתפע אלמשי מן אלמקעד כדאך ארתפעת אלחכמה מן פואה⁽³⁾ אלגהאל:

היא אלקול איצא פי אלמגרקין פי אלגהאל יקול כמא אן אלמקעד בעד גפאף אעצאבה או אסתראיהא גיר מטמוע לה במשי כדאך לא ישמע להם בעלם. ויתצרף דליו ארתפאע מן ארוממך ה' כי דליתני (תהלים ל' ב') אלדי הו שיל. ויכון שקים משי כמא כאן שפתים נטק ולב חכמה עלי מא קדמת אן אלעבראניין יסמון אלפעל באסם אלעצו אלדי מן שאנה אן יפעלה⁽⁴⁾.

8 וכחגר גוהר פי מרגמה כדאך מעטי אלגהאל אלכראמה:

יסמי אלחגר אלצניר כאלשאם צראא ואלמרגמה הי מוצע יכון פיה חגארה מנתמעה מתל תל או רגם. קאל אלחכים כמא אן מן טרח חגר גוהר פי מא בין חגארה וגנאדל פקד ציעה כדאך מן אנאל אלכראמה גיר אלעלמא קד ציעהא. והיא נטיר מא קאל אולא אן אלמכלף מא לא יטאק יכטי עלי אלמאמור ועלי נפסה הו כדאך מן אכרם גאהלא יכטי עלי אלגהאל ועלי אלכראמה נפסהא פטאווה עלי אלבר אנה ציעה ועלי אלגהאל אנה אוהמה אנה יכרם לתבאתה עלי אלגהאל פילומה⁽⁵⁾.

9 ובשוך תעלק פי יד סכראן כדאך שי מן אלחכמה פי פואה אלגהאל: 10 תראהם ירדעון בה אלכל ויסדונה עמן יגהלה וען אלמארה: ערפנא בהיא אלקול אן אלגהאל אדא וקעת לה כלמה מן אלחכמה תראהא

סגוליים ולכן אם יחרף הכסיל את החכם בדברי העולם לא ישיבהו גם הוא בחירופים אבל אם יטעון הכסיל בדברי אמונה או יחלוק עמו במצוות השמעיות חובה על החכם להשיבו דבר כדי שלא יחשוב הכסיל שהאמת עמו ומן הפסוקים עצמם ברור שאין סותרים זה את זה.
(¹) בכ"י מכלפהמא.

(²) ביאור: הפסוק הזה הוא הזהרה שלא להטריח אדם כמה שאין בכוחו לעשות וגתן משל מהשולח דברים ביד כסיל שהוא חומס שלוחו כאילו הוא מקצץ רגלי אדם ואומר לו קום ולך וחומס נפשו כאילו הוא שותה חמס ועושה רע לעצמו.

(³) בכ"י ב' פאה ובכ"י ג' אפואה.

(⁴) ביאור: הפסוק הזה מוסב גם כן על הנשקעים באולתן ואמר שאין תקוה שיוחמו כמו שאין תקוה שילך הפסח. ואמרו דליו מלשון דליתני ר"ל נשאתני. ושוקים ענינם הליכה כמו שענין שפתים דבור וענין לב חכמה מפני שהעכריים נוהגים לקרות המעשה בשם האבר שיעשה בו.

(⁵) ביאור: אבן קטנה נקראת בארץ ישראל צראר ומרגמה הוא מקום שבו נקצו אבנים הרבה. ואמר כמו שהמשליך אבן טובה בשאר אבנים אכד אותה כן הנותן כבוד לכסילים חוטא נגד הכבוד שהוא משחיתו ונגד הכסיל שיחשוב שהוא מכובד מפני כסילותו וידבק בה וזה דומה למה שנאמר בשולח דברים ביד כסיל שגורם חטא לעצמו ולשלוחו.

מנכרָהּ מעָה יתְכַבֵּט בְּהָא וְלֹא יַעֲקֹלֶהָ¹) כַּסְכְּרָאן תַּעֲלֵק בִּידָה שׁוֹךְ פְּהוּ יִנְלָסָה וַיִּתְּשַׁבֵּת בָּהּ. קָאֵל וּמַע דְּאֵךְ פִּתְגָרָה יִשָּׁה בַתְּלַךְ אֲלִכְלָמָה אֲלִיסִירָה אֲלִתִּי קִד סַמְעָהָ וַיִּמְנַעְהָ מִן יִגְהֵלָהָ חֲתִי מֵאַרְהֵ אֲלִמְרִיק וַיִּצוֹל בְּהָא וַיִּתְּצֵלָהּ. וְהוּא מִשְׁאֵהָר פִּי כָל קָלִיל אֲלַעֲלָם פְּכִיף אֲלִגְאָהֵל. וַאֲשַׁתְּקָאק וּשׁוֹכֵר כַּסִּיל מִן וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיִנוֹת תְּהוּם (בְּרֵאשִׁית ח' ב')²).

11 כבלב ראנע אלי קיה כדאך גאהל יעאוד חמאקתה:

אמא אן כאן יסי אלי אלנאס פחלף אנה לא יעאוד פעאוד כמא קאל שאול לדור כי לא ארע לך עוד (שמואל א' כ"ו כ"א) או כאן ידנב לרבה פעאהרה תם נקין אלעהר כמא כנא נצנע פי איאם אלשופטים עדאד מראת. ואמא נפס אלמחיל בכלב עאד פשרב קיה אן אלעקובה תמתל בשרב אלזמר אלמסרף חתי יסכר ויקיי כמא קאל ירמיהו שתו ושכרו וקיו ונפלו ולא תקומו (ירמיהו כ"ה כ"ז) פאדא עאוד דנבה עאודתה תלך אלכאס פאסכרתה אלגאניא³).

12 אדא ראית רגלא חכימא ענד נפסה פאעלם אן ללגאהל רגאא אכתר מנה:

הוא שרח מא כנא קדמנא אן אלגהל גהלן גהל בסיט וגהל מרכב פאלבסיט הו אן יכון אלמר יגהל שיא ויעלם אנה יגהלה פהו ירגא לה ואלמרכב הו אן יכון אלמר יגהל שיא ויגהל אנה יגהלה פלים ירגא לה אן יעלמה ולדלך קאל תקוה לכסיל ממנו⁴).

13 תרי אלכסלאן יקול פי אלמריק שבל ובין אלרחאב אסד:

14 וכמא ידור אלמצראע עלי צירה כדאך אלכסלאן ידור עלי סרירה:

15 ולו גמס אצבעה מתלא פי גצארה לעגו אן ירדהא אלי פיה: 16 ומע דאך פהו ענד נפסה אעקל מן וזרא כתירין:

קד כנת שרחת אן אלעבראניין יחבון אלכתיר בשבעה ועשרה ואלף פלדלך פסרת משבעה משיבי טעם וזרא כתירין ולעל אלאולין קד כאן מן רסמהם אן יסתור אלמלך מנהם סבעה וזרא כמא קאל ען ארתחששתא כל קבל די מן קדם מלכא ושבעת יעשוהי (דניאל ז' י"ד). פלמא כאן קדם אן אלעאקל ענד נפסה לא ירגא

¹) בכ"י יעלקהא.

²) ביאור: אם עלה חוח ביד שכור לא יסירו כי אם יתחבבו בידו כן הכסיל אם למד דבר מועט מן החכמה הוא זר אצלו כי לא יבינהו ועם כל זה ירים את קולו ויתגאה בו ותרע עינו בו ולא ילמדנו לאחרים ואפילו לעובדי דרכים. ומלת שוכר נגזרה מן ויסכרו (ועיין הגהות מכלל יופי שהביאו פירוש רב סעדיה).

³) ביאור: החכם מדבר בעושה הרע לחבירו ונשבע שלא להרע לו עוד ואחר זה ישוב וירע כמו שעשה שאול עם דוד או בחוטא לשם ואומר שלא יחטא עוד ואינו מקיים את דברו כמו שעשינו בימי השופטים כמה פעמים. והמשול את החוטא לכלב שב על קיאו מפני שהעונש נמשל לשתית יין הרבה עד שישכר בו האדם ויקיא ואם ישוב ויחטא ישתה כוס שנית וישכר עוד.

⁴) ביאור: כבר אמרנו (למעלה כ"ה כ"י) שיש שני מיני כסילות הכסילות הפשוטה שנעלם מאדם איזה דבר והוא יודע שנעלם ממנו ולו יש תקוה והכסילות המורכבת שיחשוב אדם שהוא יודע מה שאינו יודע והוא לא יחכם לעולם.

צלאחה קאל עלי דלך ואלכסלאן תגדה יסתגהל כל מן יתעב וישקא פילגיה ענבה בראהיה אלי אן יתצור אלכאטל מן דואם אלאפאת אלמהלכ¹ כמא קאל שחל בדרך ואלי מלאומא אלנום אלדי הו כסארה מן אלחיוה פיתקלב עלי סרירה ולא יזול מנה כמא ידור מצראע אלבאב עלי עקבה ולא יפארקה חתי אנה לא יתנאול לקמא מן נצארה ולא בעד גמסה ידה פיהא ואלשרח עלי מא כנת קדמת פי מחל הדי אלפסוק בל באוכד לקולה נלאה להשיבה אל פיו כאן אולא מכתארא תם צאר עאגוא למא אלף אלכסל פי אמור אלדין ואלדניא גמיעא¹).

17 וכמאסך באדן כלב מאר כדאך אלמחתד פי צצומה ליסת לה:

שבה מן ידל פימא לא יעניה במן יתעלק בשי מאר לים לה מעה צנע פאן כאן דכולה כדאך פי צצומה פהו מתעלק בכלב מאר לא ינתפע בה בל ילחקה מן²) נסתה אלסאם חמיתה ומן וסכה תלות ידה ומן כלביתה אלעין [ו]אלנהש ומן נבאחה אלקרע ואלצדאע³).

18 וכמאזח ירמי במודיאת וסהאם ממיתה: 19 כדאך אנסאן ימאכר

צאחבה ויקול אנמא אנא לאעב:

יפעל הדי אלמנאפקון ידברון עלי מן יקצדונה אלסו פאן הו פטן בהם קאלו מאזחנאך ואלא בלנו פיה אלמראר וכמא צנע אכג⁴) אלאעראבי פי הדם אלבית אלחאני מע טיטום⁵).

20 כמא אנה מן כלו אלחטב תטפא אלנאר כדאך מן כלו אלמחרין

יסכת אלצנב: 21 וכמא אן אלפחם מארה ללגמר ואלחטב ללנאר כדאך דו אלצכאיב לאשעאל נאר אלצצומה: 22 ובלאמה כאלמזאח⁶) וקד וצל אלי כדור אלקלב:

למא לם יך אעלי תצאער מן אלנאר שבה אלצצומה בהא ושבה איצא מוארהא במוארהא ונעל למארה אלנאר שיין כמא אן אלתחרין עלי צרבין פמנה

(1) ביאור: אמרו שבעה במקום הרבה כמו שכבר ביארנו או אפשר שמדרך המלכים הקדמונים להועץ בשבעה יועצים כמו שמצאנו בירתחששתא. ואחר שאמר שאין תקוה למי שהוא חכם בעיניו דבר כאן בעצל שבעיניו הטורח והעמל הם כסילות וזה יביאהו לצייר בנפשו תמיד סכנות שאינן נמצאות ולישן תמיד והוא כממעט את חייו וליסוב על משתו כדלת על צירה וגם אם טמן ידו בצלחת ליטול פרוסה אין כח בידה להשיבה אל פיו כמו שפירשנו למעלה (ו"ט כ"ד) וכאן הדבר יותר קשה ששם לא היה רוצה להשיב את ידו וכאן אין לו עוד כוח לזה מפני שהורגל בעצלות.

(2) בכ"י מנה.

(3) ביאור: המכנים את עצמו כמה שאינו שלו כאילו אוזח בדבר העובר לפניו שאין לו עסק בו ואם נכנס בריב שאינו שלו דומה למחזיק באזני כלב עובר שלא ימצא בו תועלת כי אם יבוזה בו את כבודו והכלב מלכלכו ונושכו וגורם לו לחוש בראשו בעבור ניבוחו.

(4) עיין מדרש איכה רבתי א' ה' וצריך להגיה שם אכגר במקום פנגר.

(5) ביאור: החנפים מבקשים לעשות הרע לאדם ואם הוא מכיר בהם אומרים משחקים אנחנו ואם לא יכיר עושים מה שכווננו לעשות וכמו שעשה אכגר הערבי כשהלך עם טיטום להחריב את בית שני.

(6) בכ"י א' כאלמאזח וכן למעלה י"ח ח'.

מא יכון פי אלסר כאלנאר פי אלפחם לא צות ולא עלו להא ומנה פי אלפאחר
כאלנאר פי אלחטב להא צות ועלו. וקר יסתקים אן נקול אן אלתחריץ ללמנאטרה פי
אלחכם כאלנאר פי אלפחם לים תתעאדאה וללמחארכה כאלנאר פי אלחטב תסעי
מנה אלי גירה. ותצאעף אלמתל באלמוגור ואלמעדום לחאנתנא אליהמא לאן אלנאר
[פי] וגורדה תחרק ותפני כדאך אלצומה והי מוגורא פאדא אנטפאת לס יבק להא
אתר כדאך אהל אלשר ואלצצאים. ואעאד דברי נרנן לינבה אלעאקל עלי אן כלאם
אלמחריץ לא יפא עליה אנה מנה תחריץ כל תצל מערפתה אלי קלבה אמא בתאמל
פי אלכלאם כמא סעי שפטיה בן מתן וגרליה בן פשחור בירמיהו או בנסק גנאיאת
מרתצפה כמא חריץ המן אחשורוש עלי ישראל או ברפיעה דעוי עואקב סו כמא
רפע רחום בעל טעם ושמשי ספרא פי זרבבל ודויה או כמא אשבה דלך⁽¹⁾. ואיד
אלחכים מא וצפה מן מחנה אלמגרי בקולה בער הדא

23 (וכפצה זוף או²) מטליה עלי זוף כדאך שפתאן תשתעל בכלאם
ואלקלב רדי: 24 בשפתיה יתנכר אלשאני ופי קלבה קד געל אלמכר:
25 פאדא יחנן צותה לא תאמנה פאן כתירא מן אלמכארה פי קלבה:
26 תנסתר ענך שנאתה פי אלכלוה ויתכשף לך שרה פי אלגמאעה:

אלתנכר הו אלתפאהר בכלאף מא פי אלחקיקה לירא כאן אם שר[א] כמא קאל
אחיה לאמראה ירבעם למה זה את מתנכרה (מלכים א' י"ד ו'). וימכן אן יתצרף דלקים
איצא מתראדפין יעני אנה יתכלם כלאמא מתואתרא מתל כי דלקת אחרי (בראשית
ל"א ל"ג). ועלי אן האהנא אשיא כתירה טאהרה[א] בכלאף באטנהא אלא אן אלאחק
ואלאולי אן ישבה אלעדו אלמטהר צדאקה באלפצה אליוף אן כאנת אלצורה בצורה
דרהם או באלמגשא עלי אלזוף אן כאנת אלצורה צורה אניה ודלך אן אלמרכב היה
אלנשוש אן כאנת טלאא או מפרנא או כאנת אכסירא קצד כהא אעלאן³) פי
אלפאהר צד מא פי אלבאטן לנפע יגתלבה מן ערץ אלדניא וכדלך אלגאש פי
כלאמה עלי צרבין מנהם מן יעזו כלאמה ויקול באלמכתצר פהו כאלדרהם אליוף קליל
אלוזן ומנהם מן ימיל אלי אלסעה פי אלקול ואלאנבעאת פהו כאנא זוף מטלי פצה
אלתקיל אלוזן. ושפתים דלקים עלי אלאשתקאק אלאול ילאאם כסף ועלי אלתצירף
אלתאני ילאאם חרש לכרתה אלא אן עלי אלחאלין גמיעא ולב רע. פלמא וצע
הדא אלמתל קאל בשפתיו ינכר כדאך אלעדו יריך נפסה פי תיאב צדיק ליטלב

(1) ביאור: המשיל המריבה לאש שאין דבר עולה למעלה ממנה. וכמו שיש שני מיני
אש האחד בפחם שאינו נשמע ואינו עולה והאש בעצים שנותנת קול ולהכיתה עולה כן יש שני
אופנים לחרחר ריב בסתר ובגלוי. וגם אפשר לומר שהמגרה ריב לפני השופטים דומה לאש הפחם
שעומדת במקומה והמגרה מלחמה דומה לאש העצים המתפשטת. וכפסל המשל במציאות
האש והעדרה מפני שהאש שורפת כל זמן שהיא נמצאת וכשתכבה אין לה עוד שום רושם וכן
עושי הריב. וחזר לומר דברי נרגן לעורר הגבון שאין נעלם מן הנרגן שדבריו דברי נרגן כי אם
לבו יודע פעולתם אם שהוא חוקר ומדקדק בדברי איש צדיק כמו שעשו שפטיה בן מתן וגרליה
בן פשחור בירמיה (ירמיהו ל"ח א') או ישים עליו פשעים רצופים כמו שעשה המן לפני אחשורוש
נגד ישראל או מפיל חשד על תכלית מעשהו כמו שעשו רחום בעל טעם ושמשי ספרא בזרובבל
וחבריו.

(2) כ"י ב' וג' חסר או.

(3) אפשר שצ"ל אעלאנא או אעלאנה.

שיא מן ערץ אלדניא קאל פלא תגתר במא תראה מן טאהרה פאן לים כמקדארה מן אלשר פי קלבה בל באצעאפה לקולה כי שבע ודאך כמא אטחר יואב לאכנר ועמשא חתי קתלהמא וכמא נאפק ישמעאל בן נתניה גדליה בן אחיקם חתי קתלה. וקר צרבת אלעלמא להרא אמתאלא אכר כתירה מנהא באלנאר אלכאמנה פי אלחגר אלצלד אלדי טארה בארד ודאכלה חאר ומנהא באלעסל אלמשוב בסם קאתל טאהרה חלאוה ובאטנה מהלכה ומא אשבה דלך. ומעני קולה תכסה שנאה יקול ומן אלמתדללין מן יצע לך בינך ובינה פארא חצר אלמלא כאשפק באלעדאוה פאחזרה. פאן קאל קאיל וכיף אערף מן הו בהיה אלצורה ואלחכים אלדי הו מעלמי לס יחד⁽¹⁾ פיה חרא קלנא אנה מסתנן ען אן יחד לה חרא לאנה קר אמר והו יאמר דאימא באכתסאב אלחכמה ואנמא כל מלאטבתה מע מכתסבהא פמן אכתסבהא⁽²⁾ פלים יכסא עליה הרא אלאמר לאנה שי יערף בראתה מתל אלשבע ואלגוע ואלועד ואלתואער ואלרצא ואלסכט אלדין לא חרוד להם ואנמא יערפון באנפסהם בל במתלה אלאול אלדי צרבה כסף סינים כמא יערף אלנאקר אלגיר מן אלרדי בגודה אלכצר ואלתאמל כדאך יערף אלמנאפק. וארא כאנת הרה אלמדומא פאן מן ינאפק אלנאס פבאלחרי מן ינאפק רבה ודאך באן ידעוה אלדעא אלכתיר בעד מא יוחרה ויסבחה אלחסיבא אלגליל וישכרה אלשכר אלואסע ולים [פי] קלבה מן אלגמיע שי או יכון אלבעין פי ניתח ואלבעין לא כמא דם קומא קאל פיהם ויזכרו כי אלהים צורם וגו' ויפתוהו בפיהם וגו' ולבם לא נכון עמו (תהלים ע"ח ל"ה—ל"ז) פקולה ויזכרו לים הו פי אלנפס בל פי אלקול דכרו בין ידיה כאנהם מסבחון אנה צורם וגואלם תם דעוה ואבתהלו והם עלי אחדי חאלין אמא ולבם לא נכון עמו פהו אלחקציר או לא נאמנו בבריתו פהו אלכפר⁽³⁾).

27 מן כרא הותה סיקע פיה ומן דחרג חגרא סירגע עליה:
אליו האהנא מקאם עליו. כמא אן אלמתל מנקסם אלוגדאן לאן מן חפר הותה

(1) בכ"י יחד. — (2) בכ"י אכתסבהא.

(3) ביאור: המתנכר הוא המראה ברו שלא כתוכו בין לטוב בין לרע כמו שקרא אחיה לאשת ירבעם מתנכרה. ואמרו דולקים (שתרגם הגאון מלשון חדלקה ר"ל בשלהבת האהבה) ויכל גם כן להיות מלשון דלקת אחרי שידבר החנף הרבה (כאילו דבריו רודפים זה אחר זה). והמשיל החנף בפרט לכסף המזויף או לכלי חרס המצופה בכסף מפני שהמזויף על איזה אופן שיהיה כוונתו תמיד להראות הפך מה שבמצאות כדי שירוית בזה וכן המסלף את דבריו פעם יקצר את דבורו ואז הוא דומה למעות כסף מזויפות שמשקלן מועט כפירוש הראשון של מלת דולקים ופעם יאריך בדיבורו ואז הוא דומה לכלי חרש מצופה בכסף שמשקלו כבד כפירוש שני של דולקים. ואמרו שבע תועבות בלבו ר"ל שמדת הרע שבקרבן יותר גדולה ממדת הטוב שבשפתו וכן היה יואב עם אכנר ועמשא וכן ישמעאל בן נתניה עם גדליה בן אחיקם. וכבר המשיכו החכמים את החניפה לאש טמונה בחלמוש שחוצו קר ותוכו חם ולדבש המעורב בסם מות שבתחלה הוא מתוק וכסוף הוא מומית. ואמרו תכסה שנאה ענינו שיש מן המחליקים שיפתוך כשחם עמך לדרך ויגלו את שנאתם כשיהיו בקהל. ואם יאמר אומר איך נוכל להבחין בין האוהב הנאמן והחנף והחכם לא נתן גדר בזה נשיב שהחכם יעורר תמיד לקנות את החכמה והיא מספקת להבדיל ביניהם כשם שהשובע ניכר מן הרעב וההבטחה מן היעור והרצון מן חרון האף. ואם החניפות מגונה בין אדם לחברו על אחת כמה וכמה בין אדם לשם וזה כמתפלל הרבה ואומר שמע ומזמורים והמורה לאלהיו בלי שום כוונה או מקצתו בכוונה ומקצתו בלא כוונה כמו שגינה הכתוב בני אדם המזכירים את השם בפיהם ולא בלבם לפי שאין להם כוונה כאמרו ולבם לא נכון להם או לפי שהם כופרים וזה אמרו לא נאמנו בבריתו.

רבמא וקע פיהא ורבמא לס יקע אד כאנת פי אלכולאם¹) מן אלארין אעני אלצלבה וקד יחכם באנה ואקע פיהא לא מחאלה אדא כאנת פי אלרמל לבעד²) צעורה מנהא ומן דחרג חגרא רבמא רגעת³) עליה ורבמא לס תרגע אדא כאנת פי בעין קותה וקד יחכם באנה לא בר מן אן ירגע עליה אדא כאן פוק קותה כדאך אלבאני ואלסאעי רבמא רד אללה כיודהמא פי נחורהמא ורבמא לס ירד פי דאר אלדניא כמא עלמת אן סרכיא ואחשדרפניא אצחאב דניאל קצדו טרחה ללאסד ואנקלב עליהם ואלכסדראניון קצדו אחראק חנניה מישאל ועוריה ולס ינין אלעקאב עליהם⁴). ואמא פי דאר אללאר⁵) פבאלחכם ישדר אללה אלעקאב עלי כל סאע ובאני סו כמא קאל מה יתן לך ומה יוסיף לך לשון רמיה חצי גבור שנונים עם נחלי רתמים (תהלים ק"ב ד'—ה'). ויתגה אן יכון געל אלמתל מתלין שחת ואבן באזא קסמי אלנאס אלגליל ואלוציע ואלעאמי ואללאצי⁵).

28 דו אלקול אלבאטל ישנא חתי צעפאה ואלקול אללין יצנע

אלמדחא:

ערפנא אן אלנמאמין ואלכדאבין מעהם קסוף לא יסתקים אמרהם אלא בהא פהם לא ירחמון אחרא קויא כל לא צעיפא גריבא כל לא צעיפהם הם אלדי יערפונה כמא קאל ישנא דכיו וינצבון אלמדחא ללנאס כלהם בניר שפקא⁶).

כו

1 ולא תמתדח בגד פאנך לא תעלם מא יחדת פיה:

יתנאזע הדיה אלאיה אמור שתי אחרהא פי אלחדתאן והו אקרב אלי אלנין מן באב פעלך יקול ולא תקל אפעל גרא כדי ואצנע כדי פאנך לא תעלם הל יחדת מות או כצומה תמנעך דלך וכמא קאל סנחריב בן אעשה לירושלים ולעצביה (ישעיה י"א) פחדת אללאפה פואל דלך. ואיצא פי אלחדתאן מן באב פעל אללה אמא בדעוי נכוח כמא קאל גביאי השקר לא תראו חרב ורעב לא יהיה (ירמיה י"ד י"ג) וכמא קאל חנניה בן עוזר בעוד שנתים ימים (שם כ"ח ג') וחדתת אללאפאת ואזאלת דלך או דעוי בצר בהיה אלפלך ומא יקצי עלי כל חאל מן חרכתה כמא אדעו אהל באבל חין וצפהם אים איפה חכמך (ישעיה י"ט י"ב) ואבטלת אלמצאיב כל דלך.

¹) בלשון פרסית כלאם ענינו אדמה עבה וקשה.

²) אפשר שצ"ל ויבעד ר"ל ואחר שנפל בשחת יקשה עליו לעלות ממנה.

³) נראה שהשחמש כאן הגאון בלשון נקבה מפני שאכן לשון נקבה.

⁴) לפי זה המלשינים לא גשרפו כי אם האנשים אשר אסרו חנניה מישאל ועזריה. והוא פירוש קטל המון (דניאל ג' כ"ג) וזה סותר למה שאמר הגאון למעלה כ"א י"ח.

⁵) ביאור: אליו במקום עליו. והתופר שחת בארץ קשה אפשר שיפול בה ואפשר שלא יפול ואם יתפור בחול יפול בלי ספק וכן הגולל אבן שאינה כברה מאוד אפשר שתשוב עליו או לא ואם לא יספיק כוחו תשוב עליו על כורחו. כמו כן עושה בערמה אפשר שיענש בעולם הזה כמו שאירע לשונאי דניאל או לא יענש כמו שלא נכתב במקרא עונש הכשראים אשר הלשינו בחנניה מישאל ועזריה אבל בעולם הבא יענש בלי ספק. ויתכן שרמזו בשני משלים שחת ואבן אל נכבדים גדולים ואל המון השפלים.

⁶) ביאור: המלשינים והמכזבים הם אנשים קשים ולא יחוסו גם על הנדכאים ואפילו על חבריהם הנדכאים ונותנים מכשולות לפני כל בני אדם בלי חמלה.

ואיצא פי אמור אלטאעאת מן תעלם עלם¹) או צום או צלוף לא תסוף בה אלי גר ובער גר לאנך לא תאמן מא יחדת פישגלך ומנה קאל אלעלמא אל תאמר לבשאפנה אשנה שמא לא תפנה (אבות ב' ד'). ואיצא פי אלאמתדאח באלצלאת ולו בלגת סבעין סנה או תמאנין פי צלאח לא תתחקק באן אלאכרה לך פאנך לא תעלם איף מעציף או זלף תחדת מנך פתנתקל מרתבתך והו קולחם איצא אל תאמן בעצמך עד יום מותך (שם)²).

2 ימדהך אלאגנבי לא פוך אלגריב לא שפתאך:

יחתמל מעניין אחרהמא אן יכון מנע אן ימדה אלמר נפסה לאסתקבאחה דאך ומע דלך לס ילומה אן ימנע אלנאס מן אן ימדהוה בל געלהא חאלא מתוסטף לילא יפן בעצנא אן מנע אלמדיח כלה אצלח אף דלך באב מן אלגשוע או קולה מן צאחבה ומן גירה צואב לירנב אלנאס פי אלבר. ואלאכר אמר באסתעמאל אלנפס פי מא יכון אלאנסאן בה מחמודא ענר נפסה וענר אלנאס גמיעא כאנה קאל יהללך זר איצא ולא פוך פקט נכרי ואל שפתיך פקט. והוא איצא קולחם אי זה היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם (אבות ב' א') ומעני קולנא יכון פכרא ענר נפסה נעני בינה ובין רבה³).

8 אן אלחגר לתקיל ואלרמל לרזין וגיש אלגאהל אתקל מן כליהמא: 4 אף אלחמיה חנק ואלגנב גרק ומן יקף בין ידי אלגירה:

אכף פי האתין אלאיתין אן יצף אחרי אלקוי מן אלתלאה אלתהי הי ללנפס. פקסמה תלאתה אקסאם חמה ואף וקנאה תלקא אלתלאתה צרוב מן קוף אלגנב אעני אנהא תכון אמא אלי אלוואדה או אלי אלנקצאן או אלאעתדאל פסמי אלגאקין מן אגואיהא חמה והו יורת אלחנק אלא יכאלי אלמר במא יחדת פי אלומאן עלי מן הו חנק עליה לכן לים יבאשר הו באדיאה וסמי אלמעטרל אף והו יורת אלגרק אן יבטש אלמר במן הו גצבאן עליה פיגרקה וסמי אלוואיד קנאה ולם יגעל למא יורתה מקדארא בל קאל ומי יעמד אף לא תערף כמיה דלך. קאל פאדא כאנת הדה אלתלאה מנאזל מן אלניש פי אלמתוסטין מן אלנאס פכיף אלגהאל אחרי אן תכון הדה אלדרנאת פי אכלאקהם אתקל מן אלרמל ואלחצא. ויזו אן יכון תשביחה בהדין אלשיין לאן אלגהאל פי אכלאקהם עלי צרבין מנהם מן יתבת עלי ללך ואחר פהו

והוא יתבטח עלי ללך ואחר פהו

¹ נראה שהוא מדבר כאן בחכמת התורה.

² ביאור: יש בזה הרבה ענינים אחד מהם והוא היותר קרוב שלא יאמר אדם מחר אעשה כן והוא אינו יודע מה תהיה מחרתו כמו שאירע לסנהריב באמרו כן אעשה לירושלים. ומהם שלא יאמר מחר יעשה השם כן בין שיאמר זה מדרך הנבואה כמו שעשו נביאי השקר וחנני בן עוזר בימי ירמיה בין שיחשוב שהוא מבין באותות השמים כמו שעשו חכמי בבל. ומהם שלא יאחר לעשות מצווה הבאה לידו כמו תלמוד תורה וצום ותפלה מפני שנעלם ממנו אם יוכל לקיימה מחר. ומהם שלא יתהלל בצדקתו אפילו בעת זקנותו שמא יחטא למחר וירד ממעלתו.

³ ביאור: פתרון זה הפסוק על שני פנים האחד הזהרה שלא ישבח אדם את עצמו מפני שזהו דבר מגונה אבל אינו חייב להיות עניו עד שימנע בני אדם מלהלל אותו או טוב הוא שישבחו אותו אחרים כדי שיתאוו בני אדם לעשות הטוב כמוהו. והשני שיתנהג אדם במעשיו באופן שיהיה משובת אצל עצמו ואצל אחרים יחדו כאלו אמר יהללך זר גם הוא ולא פוך לבדו נכרי גם הוא ואל שפתיך לבדן ואמרנו משובת אצל עצמו נרצה בו בינו ובין השם.

כאלחנר ומנהם מן יתפנן פי צרוב מן אליניט פהו כאלרמל. ויתנה אן יכון תצדירה בהיה אלאמור אנמא קצד בה אלנהי ען מכללטה אלגאהל פי מגאורה או מעאמלה או מצאורה או מנאדמה או מנאטרה⁽¹⁾.

5 ולעטה מכשופה כיר מן מחבה מסתורה:

לה וגהאן אחרהמא אן תצדק צדיקך אצלח מן אן תסאתרה ועלי מא קאלת אלחוראף הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא י"ט י"ז) פאן סאתרתה אכטאת עליה ועלי נפסך איצא. ואלאכר אן אלעטה ועלי אנהא מולמה פאף הי לטאעה אללה וימכן אטהארהא ינבגי אן תכון אסר ללמועט⁽²⁾ מן מחבה לים לטאעה אללה ולא ימכן טהורהא בל תבקא מכחומה⁽³⁾.

6 וישג אלמחב מאמונה וקבל אלשאני מסתרפה⁽⁴⁾:

וגעתרות יתצרף מן קול יחוקאל והעתרתם עלי דבריכם (יחזקאל ל"ה י"ג) ואסרפתם. ממא הו צחיה אן אלמחב לא יולם אלא לאצלחה ואלשאני לא ילדף אלא לאפסאר עלי גמיע אלפנון פי אפעאל אלשאני ואלמחב גמיעא. וקד עלמת אן כלאם משה רבינו ממרים הייתם (דברים ט' ז') הו אסר אלינא מן קול בלעם⁽⁵⁾ מה טבו אהליך יעקב וגו' (במדבר כ"ד ה') ועלי אן דלך מן ענד אללה עלי פיה. וכדלך אדא אעתקדנא אן אלבארי גל גלאלה מחב צלאחנא יכון כל מא יחלה בנא מאמונא ענדנא גיר מסתנש⁽⁶⁾.

7 תרי אלנפם אלשבעי תבשם אלשהד ואלנפם אלגאיעה כל מר ענדהא כחלו:

פי טי היא אלקול אנה מן קנע במא רוקה רבה מן חלה עאפת נפסה כל מאל גזיל מן אחראם ומן כאן רגיבא פי דלך פכל חראם ענדה כחלאל. וכאלקול

(1) ביאור: החכם מדבר באחד משלשה כוחות הנפש (והוא כח הכעס) והזכיר שלשה חלקים אף וחימה וקנאה כנגד שלשה מיני הכעס והם המין הפחות והוא החימה המביאה לידי אכזריות שלא יתן אדם את לבו על הצרות הבאות על מי שהתעבר עליו והבינוני והוא האף והוא שיקום על שונאו וישטפנו והיותר חזק הוא הקנאה ואמר שאין ביכולת אדם לשער כמותה. ואם הוא כן בכל בני אדם כל שכן באווילים שכעסם כבד מחול ומאבן. ואפשר שהשתמש בשני דמונים לפי שלפעמים כעס האויל הוא ממין אחד ואז הוא דומה לאבן או ממינים שונים והוא דומה לחול. ואולי התחיל באמרו כובר וכי' להזהיר שלא להתחבר עם הכסיל להיות שכנו או שותפו או להתחתן בו או לאכול משולחנו או להתוכח עמו.

(2) בכ"י ללמועט.

(3) ביאור: יש לפסוק הזה שני פירושים האחד שטוב לאדם שיוכיח את חברו ויאמר לו האמת משיעלים את עיניו מחטאיו. והשני שהתוכחה אף על פי שהיא מכאבת אם היא לשם שמים ואפשר לגלותה ראויה להיות חביבה על המוכח יותר מאהבה שאינה לשם שמים ושצריך להסתירה.

(4) בכ"י ב' וג' מסתפטה.

(5) עיין תענית כ' ע"א.

(6) ביאור: געירות נגזר מן והעתרתם שענינו הרביתם יותר מדאי. ופירוש הפסוק שהאוהב יכאיבך להצלחתך והשונא ישמח אותך לרעתך וכן היתה תוכחת משה רבנו חביבה לנו מברכת בלעם אף על פי ששמה השם בפיו וכן לפי שהשם יחפון במוכתנו יהיו יסוריו בעינינו נאמנים ובלי עול.

פי אלמאל כִּלְךָ פי אלמאיכל ואלמשארב ואלמנאכח אלהראם. ופי אלעלום אלמחרם אסתעמאלהא כאלזגור ואלפאל ואלתבנִית⁽¹⁾ ומא גרי נחו דִּלְךָ⁽²⁾.

8 וכטאיר נאיד מן וכרה כדאך אמר נאיד מן מוֹצֵעה:

בסיט היא אלמחל אשאר באן לא נפני אלמעמאר פי אלספר פאן פיה וחשא וזטר ונקץ פי אלחאנאת וגיר דִּלְךָ ממא גמלחה תנאל אלטאיר אלמסארק וכרה. ויגוז איצא אן יכון אמר באלשפקא עלי אלגריב אִי הו בהדה אלחאל ולו באן מלכא כמא עלמת מן דויד מלך ישראל חין זרג הארבא מן בין ידי אבשלום⁽³⁾.

9 כמא אן אלדהן ואלבכור אוכד לפרח אלקלב מן אחרהמא כדאך משורה אלצאחב אחלא מן משורה אלנפס וחדהא⁽⁴⁾:

אמר האהנא במשאורה בציר (צאדק) צדיק נאצח וקד כנא בינא אן אלבציר הו מן קאם לה אלדליל באנה בציר כִּלְךָ אלאמר אלדי תריד תשאורה פיה דיאניא כאן אם צנאעיא אם תנאריא ואלצדיק הו מן קד אנכשפת לך חאלה באלמסאנאִה בגיר חר להא⁽⁵⁾ ואלנאצח הו אלדי תראה לא ישיר חתי יחיש באקטאר מא פיה תשאורה פמא חדתחה מנה אנאר אסתמאעה ומא תרכתה טאלבך בשרח דִּלְךָ⁽⁶⁾.

10 צאחבך או צאחב אביך לא תתרך ובית אביך לא תדכל פי יום נכבתך וגאריך אלקריב אנפע מן אביך אלבעיד:

היא אלפסוק תלתִה אבואב אלבאב אלאל רעך ורעה אביך אל תעוב יקול לים מן אלחש לך אן תתרך צאחבך לאן תרכך לה לא יכלו מן אן יכון עלי אחד תלתִה אבואב אמא לאחסאן חדת מנה פקטעה [פתרכך לה] חניד גור או לסיִה חדתת פינכגי אן תצפחהא אִי הו צדיקך או לא לשי חדת פמן פעל לא לעלה כאנת ולא תכון באעת⁽⁷⁾. וקד יקום צדיק אביך מקאם צדיקך אִי נאב צדיקך. ואלתאני ובית אחיך אל תבא ביום אידך אחרו⁽⁸⁾ אלא תשהר אכאך נאצִה עלי נכבתך ולדִלְךָ תפסיראן אחרהמא יצִין אכאך נאצִה כאנה לס ירד אן תגם אכאך בוקופה עלי

⁽¹⁾ המלה הזאת נגזרת ממלת בכַת שענינה מזל טוב.

⁽²⁾ ביאור: מתוך זה הפסוק נלמד שהשמח בחלקו מן הממון המותר יבזה כל הון יקר מן האסור ואוהב כסף כל איסור מותר בעיניו וכן במאכל ובמשחה ובעריות ובחכמות האסורות כמעשי המכשף והידעוני.

⁽³⁾ ביאור: לפי פשוטו הפסוק הזה הוראה שלא נאכר חיינו בהליכת דרך לפי שבה יש בדידה וסכנה וחסרון צרכינו כמו שיארע לצפור הגודדת מקנה. ויתכן גם כן שהוא צווי לחמול על האורת לפי שהוא בזה המצב ואפילו אם הוא מלך כמו שהיה דוד בברחו מפני אבשלום. ⁽⁴⁾ "כמו שהשמן והקמרת ראויים לשמח לב יותר מאחד מהם כן עצת הרע מתוקה יותר מעצת הנפש לברדה".

⁽⁵⁾ המלות האלו קשות להבין והעתקנום כפי ההשערותנו בביאורנו. ועיין למעלה כ"ו כ"ז. ⁽⁶⁾ ביאור: תחכם צונו לשאול בעצת איש נבון ואוהב ונאמן וכבר ביארנו שהנבון הוא חמבין בדבר אשר תשאלהו עליו והאוהב הוא מי שנגלה לך לבו מיד כשתפגשנו ואין ליתן גדר בענין הזה והנאמן הוא היועץ אחר דרישה וחקירה ושומע למה שאתה אומר ושואל על מה שלא ביררת.

⁽⁷⁾ אין אנו מבינים ענין המלה הזאת והעתקנוה כפי השערותנו.

⁽⁸⁾ בכ"י אחרין.

נבבתך ואלאכר יבאלג פי אלאמר יקול חתי אכוד ואן כאן אבן אמך ואביך פלא תשהרה עלי נבבתך בל כתמאנך לאמורך אצלח לך. ואלתאלת שוב שכן קרוב מאח רחוק ולה מעאן מנהא אן גארך אלחאצר אנפע לך מן אכיד אלנאיב פלא תפאסדן⁽¹⁾ הוּא להוּא ומנהא אן גארך אלמאיל אליך אנפע לך מן אכיד אלמנחרף ענך סיכון רחוק וקרוב האהנא באלאעתקאר כמא כאן פי אלאול באלשזין ומנהא אן גארך אלקריב אלי אללה בכרה אצלח מן אכיד אלבעיד מן רבה במעציתה סיכון קרוב ורחוק פי הוּא אלתזריג אלתאלת פי אלדין⁽²⁾.

11 תעלם⁽³⁾ יא בני ופרח קלבי וחתי ארד עלי מעירי קולא:

קד כאן רגב תלמידה אולא פי אלתעלם ליסרה אף סרורה אחד אלחוקק אלואגבה עלי אלתלמיד וזארה האהנא תרניבא אכר פקאל וחתי מן עירני בללאל מן זלאלך רדת עליה גואבא [ו] כסרת מא בה ישען עליך⁽⁴⁾.

12 ותרי אלנהיץ אדא ראי אלשר אחתגב ענה ואלגפל ימרון בה פינכבון: 13 חתי אן חכמא יקאל פיה⁽⁵⁾ כד תובה למא צמן אנגביא וען אלגריב רהנה: 14 פכם מן דאע לצאחבה בצות עאל פי דלגה מן אלגדאה וחי מחסובה ענדה פריה:

קולה הוּא כאלנהאיה פי תוקי אלחכם אי אנה מן שרה חדרה לא ידלל פימא לא יעניה חתי אלצמאן אלדי אנמא עאקבתה אן [יונד תובה פכיף פימא עאקבתה אן] תולד רוחה פכיף פימא עאקבתה אן ילד פי אלנאר. ולמא דבר אלצמאן קאל ועלי מתל הוּה אלחאל כם מן מברך רעהו וגוי יעני אלמצמון ענה ידעו ללצאמן קאציא לדמאמה ולו כאן אפתרי עליה ולם יצמנה כאן ענדה אסהל או מתלא במתל פכיף אן הו קדם נפסה ללזטר דונה⁽⁶⁾.

(1) בכ"י תפאסדן.

(2) ביאור: בפסוק הזה שלשה חלקים האחד אמרו רעד וכו' וענינו אל תעזוב את רעד שאם היטיב לך וחדל אחר כך אז הוא חכם ממך לעזוב אותו ואם הרע לך עליך לסלוח לו לפי שהוא אוהבך ואם אין לך סבה לעזוב אותו אז אתה כשוטה. ורעה אביך לפעמים יעמוד במקום רעד אם רעד אינו עמך. והשני אמרו ובית אחיך וכו' הערה שלא תגלה את צרתך לאחיק שלא תעציבנו או לא תגלה אפילו לאחיק אף על פי שהוא בן אמך ואביך טוב לך להסתיר ממנו את ענינך. והשלישי אמרו טוב וכו' יש בו כמה ענינים מהם שהשכן היושב עמך טוב מאח שהוא רחוק ממך ואל תחבאש עם הראשון מפני השני ועוד ששכן שלבו דבק כך טוב מאח שלבו סר ממך ועוד ששכן הקרוב אל השם בצדקתו טוב מאח הרחוק מהשם בפשעיו.

(3) בכ"י ב' תחכם.

(4) ביאור: אחר שאמר שחובה על התלמיד לשמח את רבו (למעלה כ"ג ט"ז) העיר כאן עוד את התלמיד ואמר לו חכם כדי שאוכל להשיב דבר למי שיחרפני במדה ממדותיך.

(5) "עד שיגזר עליו הדין לומר".

(6) ביאור: אמרו ערום וכו' ר"ל שהערום נשמר מלבוא במשפט ולכן לא יתעסק במה שאינו שלו עד שלא ירצה להיות ערב כדי שלא יקחו את בגדו וכל שכן במה שיביא את חייו בסכנה ועל אחת כמה וכמה במה שיענש עליו באש של גיהנום. ואמרו מברך רעהו וכו' ענינו שלפעמים יברך הלווה מי שערב בעדו לשלם את הטובה שגמלו ואילו קיללו ולא עשהו לערב היה יותר נוח לו או הברכה בעיניו שוה לקללה ואין צריך לומר במביא את עצמו בסכנה תחת אחר.

15 אלוֹכָהּ אֶלְמֶת־תַּאבֵּעַ פִּי יוֹם זְמַהֲרִיר וְאֶלְאֻמְרָאָהּ אֶלְצַבָּאָהּ
תַּסְאוּיָא: 16 מִן דְּכֻרָּהּ פֶּקֶד דְּכָר אֶלְרִיחַ וְגַהֲדָהּ⁽¹⁾ יִמִּינָה יִלְקָא:

שְׂבָהּהָא בְּאֻלּוֹכָהּ לֹאנָה יֹאחֲזִי מִן אֶלְמָא מִן וּכְפָהּ⁽²⁾ אֶלְמֶת־תַּאבֵּעַ מִנָּה לְכַתְרָהּ
כְּלֹאֻמָּהּא תָּם שְׂבָהּהָא בְּאֶלְרִיחַ אֶלְתִּי לֹא יִשִּׁיק אֶחָד אֵן יִצְבָּטָהּ קֹאֵל פֶּמֶן טֵן אָנָה
יִשִּׁיק אֵן יַעֲזֹן אוּ יִקְצֹר צַבָּב אֶלְאֻמְרָאָהּ אֶלְשִׁרִירָהּ פֶּקֶד טֵן אֶלְבַּעִיד בֵּל אֶלְמָחָאֵל.
וַיִּמִּינָה אֶלְתִּי יִתּוּהֶם אָנָה יִקּוּדָהּ בָּהּ וַיַּעֲנָהּ כִּמָּא יַעֲן אֶלְדַּאבָּהּ אֶנְמָא תִּלְקָא גַּהֲדָהּ
וְתַעֲבָא⁽³⁾).

17 כִּמָּא אֵן אֶלְחֻדִּיד בְּאֶלְחֻדִּיד יִנְחֹד כְּדֹאךְ אֶלְמֶר יִנְחֹד בַּחֲצֵרָהּ
צֹאחֲבָה:

טָאָחֶר דְּלֶךְ אֶלְמִבְּאֻרָּאָהּ אֶלְמוֹגֹדָהּ בֵּין אֶלְנָאִם פִּי אֶלְאֶבְנִיָּהּ⁽⁴⁾ וְאֶלְנָרוֹם
וְאֶלְאֻלָּאֵת וּמָא אֶשְׂבָּה דְּלֶךְ. הָיָא עֲלֵי סְבִיל אֶלְוֹגְדָּאֵן וְכֹאֲצִיָּה אֶלְמֶתֵּל פִּי אֶלְוֹגְדָּל אֵן⁽⁵⁾
אֶלְתִּקָּא עֲאֶלְמִין פִּי אֶלְמִצַּאָהּ מִן מִנְאֻלִּם אֶלְנִשְׁרִי אֶלְמַחֲזִי יִשְׁחָדָהּ⁽⁶⁾ כֹּל וְאֶחָד מִנְהֻמָּא פֶּכֶר
אֶלְאָכֶר שְׁחָדָהּ בִּינָא וַיַּחֲצֹר לָהּ מִן כֹּאֲטֶרָה אֶבּוּאֶבָּא לֹם תֶּךְ עֲנָדָה קֶבֶל דְּלֶךְ וַיִּסְתַּפִּיק
אֶלִּי אֶלְרֹד עֲלֵי מִטְאָעֵן כֹּאֵן לֹא יַעֲלֻמָּהּא אָנָהּ עֲלִיָּהּ וּמָא שְׂאֶבֶל דְּלֶךְ. וְאֶנְמָא קֶלֶת
אֶלְנִשְׁרִי אֶלְמַחֲזִי לֹאֵן כְּתִירָא מִן אַהֵל זִמְאֶנְנָא הָיָא לִים יִתְכַּלְמֹן לִיעֲלֻמוֹ וְאֶנְמָא
יִתְכַּלְמֹן לִיגְלָבוֹ פִּלִּים אֶלְמִגְלֹם מַחֲזִי לִלְנִשְׁרִי⁽⁷⁾).

18 כִּמָּא אֵן מִן חֶפְטִי אֶלְתִּינָהּ אֶכֶּל מִן תְּמַרְהָא כְּדֹאךְ מִן חֶפְטִי
מוֹלָאָהּ יִכְרִם:

אִמָּא אֶלְשִׁנְרָהּ אֶלְמֶת־מֶרְהָ עֲלֵי אָנָהּ כְּתִירָהּ וְכֹל מִן חֶפְטִי וְאֶחָדָהּ מִנְהָא אֶנְתַּפֵּעַ
בְּתַמְרָהּא פֹּאנָה קֶצֶר אֶלְתִּינָהּ לְכֹאֲצִיָּהּ פִּיָּהּ אָנָהּ לֹא תִלְקֹט דַּפְעָהּ וְאֶחָדָהּ בֵּל פִּי כֹל
יוֹם קֶלִיל וְפִי וְקֶת מִן אֶלְיוֹם כֹּאֲצִיָּהּ פֶּמֶן⁽⁸⁾ אֶנְזָא דְּלֶךְ בּוֹקֻעַ אֶלְשִׁמֶם עֲלִיָּהּ אוּ בְּגִירָה
פֶּסֶדֶת כְּדֹאךְ מִן יַחֲפֹט צֹאחֲבָה וַיִּרְעָא חֻקָּה יִגֹּב אֵן יִלְזַמָּהּ פִּי כֹל וְקֶת הָיָא אֶלְקוֹל⁽⁹⁾

(1) טַעֲמֻ עֵמֶל וַיִּגִּיעָהּ וְלֹא יִדְעֻנוּ אִיךְ הָעֵתִיק הִגְאוֹן מִלֵּת שֶׁמֶן כֵּן וְאִפְשֵׁר שֶׁהַשֶּׁמֶן הוּא
מִשֵּׁל לְבִרְיָאוֹת הַגּוֹף וּלְכַחוּ.

(2) יֵשׁ כֹּאֵן חֶסְרוֹן וּמִלֵּאנֻהוּ בְּבִיאוֹר כִּפִּי הַשְּׁעֵרֶתְנוּ.

(3) בִּיאוֹר: הַמִּשְׁיֵל אֶשֶׁת מַדְנִים לְדֹלֶף לִפִּי שֶׁהוּא בֹא מִן הַמַּיִם (שֶׁלֹּא יוּכְלוּ לַחְיוֹת צְרוּרִים
בְּשִׁמְלָה) וְהוֹסִיף לִזְמֹר דֹּלֶף טוֹרֵד לִפִּי שֶׁהִיא מְדַבֵּרֶת תְּמִיד וְהַמִּשְׁיֵלָה עוֹד לְרוּחַ שְׂאִי אִפְשֵׁר לְאָדָם
לְאִסְפוֹ בַּחֲפָזוֹ וְכִמוֹ כֵּן הוּא דֹבֵר רַחוּק אוּ גִמְנֵעַ לְהַשְׁקִיט אֶת אֶשֶׁת מַדְנִים וְאִם יַחֲשׁוּב הַבֶּעַל
שִׁינְהֵג אוֹתָהּ בִּימִינָה כִּמוֹ שִׁינְהֵג אֶת הַבַּהֲמָה לֹא תִמְצָא יָדוֹ כִּי אִם עֵמֶל וַיִּגִּיעָהּ.

(4) בְּכִי כֹאֶלְאֶבְנִיָּהּ.

(5) אִפְשֵׁר שֶׁצִּלֵּל אִי.

(6) בְּכִי יִשְׁחָד וְכֵן שֶׁהָדָא.

(7) בִּיאוֹר: לִפִּי פֶשֶׁטוֹ הַכְּתוּב מְדַבֵּר בְּקִנְיָת הָאוֹמְנִים זֶה בֹּזֵה לְהוֹשִׁיב לְבָנוֹת וְלִישֵׁעַ
וְלַעֲשׂוֹת כְּלִים. וְסִגְלוֹת הַמִּשְׁלֵל לִשְׁנֵי חֲכָמִים הַנּוֹשְׂאִים וְנוֹתְנִים בֵּית הַמִּדְרָשׁ לְהוֹצִיא אִמָּת עַל בּוֹרִיו
שִׁיחֲדֵד כֹּל אֶחָד מֵהֶם שֶׁכֵּל חִבְּרוּ וַיּוֹצִיא לוֹ מִבִּינְתּוֹ חִידוּשִׁים וַיַּעֲזִיר אוֹתוֹ לְהוֹשִׁיב עַל טַעֲנוֹת
שֶׁלֹּא הִרְגִישׁ בָּהֶן עֵדִין. וְאִמְרָנוּ לְהוֹצִיא אִמָּת עַל בּוֹרִיו לִפִּי שִׁישׁ אֲנָשִׁים רַבִּים בְּזִמְנֵנו זֶה שְׂאוֹנִם
מִתּוֹכָהֶם אֵלֹא לְהַתְּנֵבֶר אִישׁ עַל רַעְיוֹ וְלֹא לְלַמּוֹד זֶה מִזֶּה.

(8) נִרְאָה שֶׁצִּלֵּל פֹּאֵן.

(9) נִרְאָה שֶׁצִּרִיךְ לְהוֹסִיף פִּי אֶלְנָאִם פִּכִּיף רִ"ל וְזֶה הַמֵּאֵמֶר בְּכִנִּי אָדָם וְכֹל שֶׁכֵּן אִם
הָאֲדוֹן הוּא הַשֶּׁם.

אן כאן אלעאחב הו רב אלעאלמין במא חספו בני צדוק וקאל פיהם והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל (יחזקאל ד' ט"ו)¹.

19 כאלמא אלמונה לוגוה כדאך קלב אלנאם ללנאם:

למא כאן אלמא מן בין אלארבעה ענאצר הו אלדי יחתמל אן תמילה כיף שית אד כאן אלחראב תקילא ואלריח ואלנאר² לא תמלכהא שבה אלחכים תמייל אלקלוב בה. פאן קלת כדאך קלוב אלנאם בעצהם לבעין אן שאו מילוהא ואן שאו אחאדוהא כאן אלקול כאצא ואן קלת כדאך קלוב אלנאם כל ואחד לנפסה כיף שא מילה פי טאעה אללה או צנאעה או תנארה או עשרה קום כאן דלך עאמא והו אלחאק אן יכון אלא אנה עלי אלונהין גמיעא ינפי מא יתוהמה אלנאם אנהם מנבורן³.

20 וכמא אן אלחרי ואלאבארה לא תשבע מתלא כדאך עינא

אלנאם לא תשבע נילא:

נהי בולך אלקול ען אתבאע אלחמני פאנה לא תדרך גאיתה אד כאן אלנאסאן מא וצל מנה אלי חאל אלא ותמנא פיהא חאל[א] אכרי וקד עלמת אן קין כאן מוהלא לנצף אלארין פלם יקנעה פקתל הבל ליחווי אלכל או למא אשבה דלך⁴.

21 וכמא אן אלמסבך ללפצה ואלכור ללדהב כדאך ינבגי אן יכון

אלמר עלי קדר מדיחה:

ואד פי אלחת עלי טלב אלעלם בבאב אכר קאל ומן דאע לה אסם סימא בין קומה באנה קד בלג פי אלעלם אלי חאל ואנמא הו עלי אלחיקקה עלי בעצהא פינבגי אן יענא בנפסה חתי יציר בחית יצפונה וחתי אדא אמתחן כרג עלי עיאר מא והל לה כאלדהב פי אלכור ואלפצה פי אלמסבך. ומתל דלך בשיין אחרהמא אעו מן אלאכר חסב תפאצל אלעלום פי אננאסהא ואנואעהא. וכאלקול פי אלעלם כדאך פי אלצלחא ואלבר וכדאך פי אלמהארה ואלחרין פי אלצנאיע וכל פן מן הדה איצא לה מנאול⁵.

(1) ביאור: יש אילנות רבים נושאים פרי אלא שהתאנה צריכה שמירה יתרה לפי שאין מלקטים את פריה בבת אחת כי אם מעט מעט בכל יום בעת מיוחדת מן היום ואם עברה העת יפסדו התאנים וכן צריך העבד לשמור את אדוניו בכל עת וזה בבני אדם וכל שכן אם האדון הוא השם.

(2) ככ"ו אלמא.

(3) ביאור: המשיל לב האדם למים מפני שהאדם יכול להגיר את המים לכל צד כפי רצונו מה שאינו כן בשלושה יסודות האחרים לפי שהעפר כבד והרוח והאש אינם נתפסים. ואמרו כן וכיו"א תפרשהו שאדם יכול להטות את לב אדם ורעהו אל דבר אחד או להשיבו ממנו אז המאמר פרטי ואם תפרשהו שכל אדם יכול לנהג את לבו כפי רצונו הן למצוות הן לדברי העולם הזה המאמר הוא כללי. ועל כל פנים הכתוב מעיד נגד החושבים שהאדם מוכרח.

(4) ביאור: הזהרה לאדם שלא ילך אחר תאותיו לפי שאין להן סוף ואם מלא תאוה אחת יבקש אחרת כמו שקין זכה לחצי הארץ והרג הבל לאחוז את הארץ כולה או לסבה אחרת דומה לזה (ועיין בראשית רבה על בראשית ד' ח').

(5) ביאור: החכם הוסיף להעיר לדרישת החכמה מטעם אחר והוא שיש בני אדם שיצא להם שם יותר גדול ממה שראויים לו וחובה עליהם להשתדל בחכמה כדי שתהא חכמתם שוה

22 ולו דקקת אלגאהל מתלא פי מדק או פי וסט אלבאסנה¹
באלהראוה לם יזל ענה גהלה:

קולה היא פי אלגאהל אלמתנאהי והו אלדי לא יצדק כאן [פי] אלדניא
עלמא כאלסופסטאיה קאל לו צרבחה למצרה לה או לצלאח לם ינפע דלך שיא
פאלמצרה לה אלצרב אלדי שבה במכתש ואלצלחה הו צרב אלארב ישבהה בתוך
הריפות אלדי לצלאח כמא יצרב אלסמסם ולדלך נהי אלזואץ אן ינאשרו אלמתנאהלין
ואנמא יצרבון ליתארב גירחם בהם²).

23 ינבני אן תעלם חאל מקדמי גנמך ותרד באלך פי סאיר
קטועהא: 24 אנה לים ותאקהא אלי אלדהר ולא תאנהא אלי גיל בעד
גיל: 25 ואנמא אדא תגלא אלחשיש וטהר אלכלא ואנתמעת אעשאב
אלנבאל: 26 צאר מן אלנעאג לבאסך ומן תמן אלציעה פי מואעזך:
27 ומן כפאיה לבנהא פי טעאמך וטעאם מנזלך ועיש צביאנד:

אלמחיש בגמלה הדיה אלמקאלה הו אנה כמא כאן קאל לרב אלדהב ואלסצה
לא תתק בדלך הו קולה אל תיגע להעשיר (משלי כ"ג ד') כדאך קאל האהנא לרב
אלמאשיה לא תתק במאשיתך לאנה אנמא קואמהא באלכלא ואלנבאת מן אלארץ
ואלכלא נפסה פלו כאן דאימא להא לכאנת אלתפאסיד³) אליהא כמא הי אלי סאיר
אלחיואן פכיף והו רבמא לם ינכת פבאלחרי אן לא תתכל עלי מעלול במעלול.
וגעלהא קסמין מנתארוהא קאל פיהם פני צאנך והי וגוהא כמא קאל ען יעקב ויתן
פני הצאן אל עקוד (בראשית ל' מ') ואלבאקי קאל פיה לעדרים ועטף עלי⁴)
אלמדכורין אכירא בקול חסן ועלי אלמוצופין אולא בקול נור אד הם כאלתאג לסאיר
אלנגם. ווצף מאכלהא בתלתה אשיא חציר ודשא ועשב אסמא אלחב ואלורק
ואלחשיש ויגדרא מנהא תלתתה אשיא מא יכתסי בה לקולה ללבושך ומא יתארם
בה קאל פיה ללחמך ומא יכאע ויתעיש מנה אי בתמנה קאל פיה וחיים לנערתיך.
וקצר בקולה היא אן אלתכלאן אלתאם אנמא הו עלי אלזאלק עו וגל [אלדי]
הדיה כלהא מעלולא בה אלחיואן באלנבאת ואלנבאת באלמטר ואלמטר במשיה
אלבארי וקאל אקצר אלצל אלקאים בהדיה כלהא כמא קאל משה פי אלתוראה פי
קצה כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים (דברים י"א י') אלקצה
אלי אכרהא⁵).

לשבחם וכשיבחנו אותם נמצא ערכם אמת. ונתן משל בשני דברים שהאחד מהם יקר מהשני לפי
שיש מעלות רבות בחכמות וכן יש מדרגות במעשי החסד והצדקה וכן באומניות וכיוצא בהן.

(1) ענינו שק גדול ועבה ונותנים בו השומשומין ומכין עליו במקל כדי להוציא שמנס.
(2) ביאור: החכם מדבר בכסיל גמור שאין מודה שיש בעולם ידיעה והוא הנקרא
סופיסט ואומר אם תכתשהו במדוכה לחזיקו או אם תכהו במקל ליסרו לא יועיל לו ולכן הזהיר
שלא להתוכח עם כסיל כזה ולא יכו אותו כי אם כדי שיראו אחרים וילמדו.

(3) בכ"י אלתפאסיר.

(4) בכ"י אלי.

(5) ביאור: כמו שאמר למעלה שאין לבטוח בכסף ובזהב אמר כאן שלא ישען האדם
על רוב מקנהו מפני שאין קיומו אלא בדשא הארץ ואפילו יצמח תמיד הדשא אפשר שיארע
לצאן שום הזק כמו לשאר הבהמות כל שכן שלפעמים לא יצמח הדשא ולכן אין ראוי לבטוח במה

כח

1 יהרב אלטאלמון ולא כאלב להם ואלצאלחון כאלצראגמא

מטמאנון:

קולה רשע יריר רשעים עלי מא יגוז מן תפריד אלגמע. הוּא הלהרב פי אלדניא עלי סביל אלאיא כמחנה פלשתים מרתין בימי שאול ומחנה ארם בימי אחאב ובימי יהורם. ופי אלצראגמא פהו הרב אלי מכאן אלעקאב אלאלים אלדאים¹).

2 בדנב אלבלאד יכתרון רוסאהא ובראים ואחד פהם עאלם כדאך

תטול מלתהא²:

הוא מן אלמעקול אן אלתדביר אלתאם אנמא הו לואחד ואלגמאעא לאתלאפהם לא יתם להם תדביר וכמא עלמת אן סרכיא והם אתנאן ואחשדרפניא מאיא ועשרון אלדין כאנו מע דריוש לס יכן יתבת להם אמר ובדניאל וחרה כאן יתבת כמא קאל אדין דניאל הוה מתנצח (דניאל ו' ד'). וקולה בפשע ארץ רבים [שריה] לים הו עקובה מן אללה להם בל אנמא וצף אחדי מעאציהם כמא אן [מן] אלמעאצי כתרא אלמעבודא וכתרא אלהיאכל כדלך כתרא אלרוסא. ולא תשבה הוה אלקצא קצא שרי אלפים ושרי מאות לאנקיאר גמיעהם אלי משה וכדלך עלי טול אלומאן ואך קר כתרא אלרוסא פלא בר מן אן ינקאדו אלי ואחד³).

3 רגל פקיר יגשם אלצעפי יכבה אלמטר פלא יבקא לה טעאם:

קטע עזר מן יעתזר באן אלדי חמלה עלי אלטלם פקרה וקלא גנתה בל תואעדה באן אלקליל אלדי לה מן טעאם תמחזה אפה מגרקא כאלמטר או יתעזר באן מן הו אעלי יד מנה כמא טלמה כדאך יטלם הו איצא מן הו דונה בל תואעדה באן אפה סמאויא כאלמטר אלדי הו אעלי מן אלכל תפני שיה אליסיר ותשבה אלאפאת כאלמטר נטיר קול יחוקאל ען אלה פי דאר אלסלם היה גשם שטף ואתנה אכני אלנביש תפלנה (יחוקאל י"ג י"א)⁴).

שהוא עלול בדבר עלול שהצאן הוא עלול ברשא והדשא כמטר והמטר ברצון הבורא אכל הכטחון השלם הוא בשם שהוא עילת כל העילות. ואמר פני הצאן רצה לומר המיובחרים שבתם וקרא שאר הכבשים עדרים וכונה אותן בשם חוסן ופני הצאן בשם נזר מפני שהם ככתר לשאר הצאן. ורצה באמרו חציר ודשא ועשב שמאכל הצאן משלשה מינים והם הגרגרים והעלים והחשש. ואמר שהצאן יועיל לשלשה דברים ללבוש ולמזון ולפרנסת בני הבית במחיר מה שימכר מן הצאן.

¹ ביאור: רשע במקום רשעים מפני שמשתמשים בלשון יחיד במקום רבים. וזאת המנוסה היתה בעולם הזה על פי נס כמחנה פלשתים שתי פעמים בימי שאול ומחנה ארם בימי אחאב ובימי יהורם. ובעולם הבא הרשעים נסים אל מקום העונש הקשה והתמיד.

² "יאריכו ימי הארץ" ר"ל בשלום.

³ ביאור: מן המושכל שההנהגה השלמה אינה אלא במנהיג אחד וכמו שידעת שהסרכיא שנים והאחשדרפנים מאה ועשרים ולא כמה מלכות דריוש אלא בעצת דניאל. ואמרו בפשע הארץ וכו' אינו רוצה בו שרוב מספר השרים עונש מאת השם כי אם הוא אחד מפשעי הארץ שיהיו לה שרים רבים כמו שהוא חטא שיהיו לה אלהים רבים ומקדשים רבים. ואין זה דומה לפרשת שרי אלפים ושרי מאות לפי שהיו כולם שומעים לקול משה וכן בכל הדורות כשהיו ראשים רבים בהכרח היו תחת הנהגת איש אחד.

⁴ ביאור: העושק את הדל ומתנצל ואומר שעניותו הכריחה אותו לזה יפחידהו החכם

4 (ואן מדה¹) אלטאלם תארכו אלשראיע פינגבי לחאפטיהא אן
יתחרשו בהם:

יעני לא יהולחם מדיח נירהם לה ולא יקולון נירנא יתקרב אליה ונחן נעאדיה²).

5 אהל אלשר לא יפהמון אלחכם ומלאב אללה יפהמון אלכל:

אמא לאנהם לס יתעלמוה קצדא חתי לא יקפון עלי מא יגב או תעלמוה אלא
אנהם לא יגורון אלאסתמאע מן אלצום לילא יפהמו אלחק עלי מן³) הו או יסתמעון
ויערפון אלחק ויתגאפלון כאנהם לס יפהמוה ואלצאלחון בעכס דלך כלה יתעלמון
ויסתמעון ויגורון אלחפכר ויפהמון⁴).

6 ולפקיר יסלך בצחיתה כיר מן עסר אלטריק והו מוסר:

ימכן אן יכון מענאה פי דרכים טריק ואחר אלא אנה נסבה באלמחני או
כאנת אלרגלאן תסלכה וימכן בעד דלך אן יכון אראד מן אמור אלדניא אלשרא
ואלביע ואלאנאד ואלעטא ומן אמור אלאנרה⁵ אלאמר ואלנהי⁵).

7 ואלאבן אלפהם יחפט אלחוראה ומן צאחב אלמסרפין יכזי אבאה:

געל אלנטיירין לא יתשאבהאן ליוגב עכסין אכרין לקציתה פיכון נוצר תורה
יהדר אביו או הו עכס יכלים אביו ורעה זוללים בן כסיל לאנה עכס בן מבין ועלי
הדא תעבר כל נטיירין לא יתשאבהאן⁶).

8 מן כתר מאלה מן אלעינה או אלרבא פיגב אן יגמעה לראפה
אלצעפי:

הדא מן באב אלפקה קאל מן גמע מאלא מן ניר חלה מתל אלעינה אלתי הי
דרהם בדרהם ודנק או מן אלרבא אלדי הו אלמקאבלה פי אלאחמאר פיגב עליה
אדא הו תאב ולם יערף לה צאחב ירדהא עליה אן יכרנה פי מצאלח אלצעפי

ויגיד לו שיאבד ממנו גם המועט אשר לו בצרה שוטפת כמטר וכן המתנצל ואומר שהוא
עושק מי שתחתיו כמו שעשקו מי שלמעלה ממנו יפחידהו שתבוא עליו צרה מן השמים
כמטר שהוא למעלה מן הכל. והצרות נמשלות למטר כמו בנבואת יחזקאל על ירושלם.

(1) בכ"י ב' וג' מאדחי.

(2) ביאור: לא ייראו שומרי תורה כמה שזולתם מהללים את הרשע ולא יאמרו איך
נחקומם נגדו וזולתנו מתקרבים אליו.

(3) אפשר שצ"ל כא.

(4) ביאור: אנשי רע אינם רוצים ללמוד משפט או למדים ואינם שומעים טענות בעלי
דינים או יודעים את האמת ומראים עצמם כאילו לא ידעו אותה והצדיקים הפך זה שהם למדים
ושומעים ומשכילים ומבינים.

(5) ביאור: אפשר שאמרו דרכים ירצה בו דרך אחד והשתמש בלשון שנים מפני שתי
הרגלים ההולכות בדרך וגם יתכן שכיון אל הלקיחה והמכירה והנטילה והנתינה בדברי עולם
הזה והצווי והזהרה בדברי עולם הבא.

(6) ביאור: שני חציי הפסוק שונים זה מזה כדי שיהא לכל אחד מהן הפך אחר נוצר
תורה יהדר אביו והוא הפך מכלים אביו ורעה זוללים בן כסיל והוא הפך בן מבין וכן תפרש
כל פסוק שחציו הראשון אינו דומה לשני.

וחמלת אלא תאר אן יצרפה פי מסאקי מא ואצל אח אלטרק כמא קאלו ושאין מזירין יעשה בהם צורכי צבור⁽¹⁾ (כבא קמא צ"ד ע"ב)⁽²⁾.

9 מזיל סמעה ען אסתמאע אלתורא^ה צלותה איצא מברוה^ה:

יקול לא תסל ען דעאיה אלדי יתנפל בה פאנה גיר מסתנאב לה חתי צלותה איצא אלתי הו אלפריצ^ה תכון גיר מקבול^ה והוא מן אקל מא יונבה אלמעקול עבר לא יסמע מן מולאה כיף יסמע מנה מולאה⁽³⁾.

10 מצל אלמסתקימין פי טריק אלסו פי הותתה⁽⁴⁾ הו יקע ואלאצהא

ינאלון לירא:

טאהר הוא אלאצלאל פי אמר אלדניא כמן ישיר עלי אניה אלמומן במא יעוד עליה בפסאד סוי פי דלך עאדת תלך אלמשורה עלי אלמשיר בצלאח אם לא. ובאטנה מן יפתי פי אלדין בגיר מא ינב סוי פי דלך כאן לה סבב מן דואעי אלדניא חמלה עלי דאך אם לא. פאן כליהמא יקעאן פי תלך אלהות^ה אלתי בהא אצלו אמא פי שי מן גנסהא אנה מהלך פי דאר אלדניא או פי עקובתהא פי אלאכרה^ה. ומן יצחח משורתה אלדניא^ה ואלדיאני^ה ינאל לירא ענר אללה וענר אלנאם צאר מעני ותמימים פי אלמשורה וצאר ינחלו טוב אמא מן גנס מא אשארו כה פי אלדניא או מן תואבה פי אלאכרה⁽⁵⁾.

11 תרי אלמוסר חבים ענר נפסה ואלפקיר אלפהם יסתכריה:

הוא מוגדר פי אלנאם מן בלג פיהם מנול^ה מא יתוהם אנה ימכנה אן יבלג גמיע אלמנאול פאן מנחה אללה מאלא קצר אן יקבל אלנאם פתיאה. וכדלך אן כאן בצירא בעלם מן אלעלום תעאטא גירה או כלמא כאן סואה והוא טשא בל קד יגד⁽⁶⁾ מן הו אפצל אקל מנה פימא פצל הו כה פיסתכריה פי דלך אלפן אלדי תעאטאה והו כה קליל אלכצר לכתרה^ה מערפה אלמסתכרי כה פלא יפי פינגלה בל אלואנב אן ינתחל מא קד פצל כה וידע אנתחאל גיר מא הו פיה⁽⁷⁾.

(1) בכ"י בור.

(2) ביאור: הפסוק הזה הוא דבר הלכה שמי שהעשיר בגשך ובתרבות (עיי' ב"מ פ"ה מ"א) חייב לעשות בהן צבור והם חפירות בורות ותקון דרכים אם אין יכול להחזיר הממון לבעליו.

(3) ביאור: אמרו גם תפלתו ר"ל לא די שתפלת רשות שלו אינה נשמעת אלא גם תפילת חובה אינה מקובלת שעבד שאינו שומע לקול רבו כל שכן שרבו אינו שומע אליו.

(4) בכ"י א' הותה.

(5) ביאור: אמרו משנה בדרך נגלה ר"ל נותן עצה רעה בדברי העולם בין שתהיה לשובת היועץ או לא. ובדרך נסתר המשנה הוא חכם המורה הוראה שלא כדון בין שתהא לתועלתו או לא. ושניהם יפלו בשחת אשר כרו בין שתארע להם רעה בעולם הזה כרעת שחשבו להביא על אחרים או שיענשו בעולם הבא. ואמרו תמימים ירצה בו נותני עצה חנונה בהמוניות או כתוריות והשוב אשר ינחלו יהיה דומה למה שיעצו בעולם הזה או יקבלו שכר על זה בעולם הבא.

(6) בכ"י יגור.

(7) ביאור: זה דבר מצוי בין בני אדם שמי שעלה למדרגה אחת חושב שהוא יכול להשיג כל המדרגות ואם הוא עשיר רוצה שיקבלו הכל את הוראתו. וכן אם הוא בקי באחת מן החכמות רואה עצמו כאילו הוא בקי בכולה או בכולן ולפעמים ימצא איש שאינו בקי כמוהו בדבר הידוע לו אבל יש לאיש הזה יתרון עליו בדברים הנעלמים ממנו ויחקרנו עליהם ויביישוהו ולפיכך צריך שיורה כל אדם רק מה שהוא בקי בו.

12 ובסרור אלצאלחין יכתר אלאפתכאר ובקואם אלטאלמין יטלב אלנאם פלא יצאבון⁽¹⁾:

היא אלקול עלי אלונדאן אן אלצאלחין אדא כאנת להם דולא תנר אלנאם יפתרון באמואלהם ויתבאהון כהא לאמנהם⁽²⁾ מנהם עלי אנפסהם ואמואלהם ואדא צארת אלדולא ללטאלמין אנטמר אלנאם ואטהרו אלפקר נופא עלי אנפסהם ומאלהם. ועלי אלאמר איצא יקול כמה יגב אן יתבאהא אלנאם פי דולא אלצאלחין כדאך ינבני אן ינסתרו עלי עהר אלטאלמין לילא יעטה[ם] רונהם⁽³⁾.

13 מגטי דנובה לא ינגח ואלמקך כהא אלתארך להא ירחם:

והיא ענר אלנאם וענר אללה. פי אלנמיע פהו באלקול יעני כה אלנחור [ואלאקראר]. פאמא ענר אלנאם מן אלאקראר פכמא אקר אבימלך ואחוזת מרעהו ופיכל ליצחק ואזוה יוסף לה וזקני גלעד ליפתח וצפחו להם וענר אללה פכמא אקר דוד ורחבעם ומנשה ללה וגפר להם⁽⁴⁾. ואמא עכן ושואל אללדין אקרא פלם יצפה ענהמא פי אלדניא⁽⁵⁾ כל קר גפר להמא פי אלאכרה ואנמא אלומא עקובה פי דאר אלדניא פקט למוצע חתם תקדם מן אללה. ואמא אלנאחר פמטאלב פי אלדניא ואלאכרה כמה קאל הנני נשפט אותך על אמרך וגו' (ירמיה ב' ל"ה)⁽⁶⁾.

14 טובא אנסאן יפזע דאימא ומצעב קלבה יקע פי שר:

פי אמור אלדניא כמה תוקא יעקב פבעת ודארא עשו ותללין וכמא צעב קול אמציה מלך יהודה פחארבה יואש ווקע. ופי אמור אלאכרה כמה פועו אנשי נינוה ונאפו פתלצו וכמא לס יפזע יהויקים ממא ועט בה פהלך חתי אלצנאיר מן אמור אלדניא יגב אן תחרר מתל קמצא ובן קמצא אללדין בסכבהמא נרב אלכית אלתאני⁽⁷⁾.

15 וכאסר ינהם ודב מתלט סלטאן טאלם עלי שעב צעיה:

אלאקרב אן יכון למא שבה אלמלך באלאסר שבה איצא וזירה באלדב. ותכון

(1) „ולא ימצאו" ובכ"י ב' וג' יוגדון.

(2) בכ"י לאמהם.

(3) בכ"י דונהם. — ביאור: החכם דבר במה שנמצא שבני אדם מתפארים בעשרם אם הממשלה בידי צדיקים ויסתירו את ממונם אם המושל הוא רשע. ודבר גם כן על דרך צווי שהאדם חייב להתפאר אם המושל הוא צדיק ולהסתיר תחת ממשלת רשע כדי שלא ירע להם בחמסו.
(4) בכ"י אנה יגפלהם.

(5) בכ"י אלאכרה.

(6) ביאור: הכיחוש והוידוי על הפשעים בין אדם לחבירו ובין אדם למקום הם בדיבור. והוידוי בין אדם לאדם כמו שהודו אבימלך ואחוזת מרעהו ופיכול ליצחק ואחי יוסף ליוסף וזקני גלעד ליפתח. והוידוי בין אדם למקום כמו שהתודו דוד ורחבעם ומנשה את פשעיהם ונסלח להם. ועכן ושואל אף על פי שהתודו נענשו בעולם הזה ונסלח להם בעולם הבא אבל המכחש והוא המכסה פשעיו ואומר לא חטאתי יענש בשני עולמות.

(7) ביאור: זה בדברי העולם הזה כמו שירא יעקב מן עשו ושלח לפייסו וניצל ואמציה דבר קשות עם יואש ונפל ברע. ובדברי העולם הבא כמו שיראו אנשי נינוה וניצלו ויהויקים לא פחד מן התוכחה ואבד. וראוי שיפחד אדם גם מפני דבר קטון שבעבור קמצא ובר קמצא נחרב בית שני (עיין גיטין נ"ה ב').

אלפאידה מן היא אלמחל אן יסתרפע¹) איקאע אלערין מן ענד אללה חתי לא ימלך אלגאירין בסכבה באמתחאל טאעה אללה ובעד אלחמליך באלאנתקאל ען גוארה פאן לס ימכן פבמדאראתה כמא אנתקל דויד ען שאול אלי אביש ודארא אביש²).

16 ומדבר כתיר אלמגאשם פהו נאקין אלפהם ושאני אלטמע

תטול איאמה:

אלקציתאן גמיעא ינבאן בחכם אללה אן יסמי אלגאשם נאקין אלפהם ואן ישיל איאם אלעדל פי נעים אלגנה. וינבני פי חכם אלגאם אן³) יורי אלמלך וינקין במן כאן מן כלפאיה טאלמא ואן יקר אידי אלמנצפין מנהם. וקד יתפקאן פי דאר אלדניא מן ענד אללה עלי גהה אלגיה⁴) יויל עקול אלגאשמין באפאת וישיל אעמאר⁵) דוי אלעדל וקד צח לך אנה אזאל פהם שאול לתעדיה הו וואד פי עמר יחוקיהו אז יקול הנני יסיף על ימך וגו' (ישעיה ל"ה ה')⁶).

17 תרי אנסאן מגשום בדם יהרב אלי אלחבם ולא ידעמה אחד:

הוא מן אלחכים אנכאר מא וגד אלגאירין עליה מן אנהם אזא קצרו אן יגשמו אנסאנא במטאלבא דם אמא אן ירדו קתלה הו פיקדפה⁷) בכעין אלגאיתא אלנכאר או ידעון עליה אלקתל פיהאסכונה⁸) ויעדבונה וליס לה מן דאעם ולא סנר. והזה אלגיה תנחפ⁹) מע אלתי קבלהא מן ורב מעשקות ומע אלתי בעדהא¹⁰).

18 ויגב למן סלך בצחתה אן יגאת ועלי מן עסרת עליה טריקאן

אן יקע פי אחדהמא:

אמא מנותה אלעפיף אלתי אמר בהא אן כאן לסלאמה פאחיתה¹¹) רבמא תהיאת עליה אלאמור אלחאדה פהו אן יולד בידה אמא בנצרה טאהרה ללחם¹²) או בתלקינה חנה יתכלין בהא או במדאראה ענה במאל או בוסילה או במא אשבה דלך.

(¹) אפשר יצריך להוסיף אלגאסאן.

(²) ביאור: אחר שהמשיל המלך לאריה גראה שהמשיל משנהו לדוב. ותועלת המשל היא שיבקשו בני אדם בעשיית מצוות השם להרחיק הפגע הבא מאחז עד שלא ימליך עליהם מתוך זה מלך רשע ואם המליכו השם ירחיקו עצמם משכנותו ואם אי אפשר להם יחליקו עליו כמו שברח דוד מפני שאול והחליק על אביש.

(³) בכ"י אד. — (⁴) בכ"י אלגאיה.

(⁵) בכ"י אעתמאר.

(⁶) ביאור: בגזרת האל רב מעשקות יקרא חסר לב ויאריו ימי הצדיק בגן עדן. וכן לפי משפט בני אדם ראוי שימאס המלך במנהיגים העושקים וירחיקם ויחזק ידי המנהיגים הטובים. ויארעו שני הדברים האלה בעולם הזה על פי נס שהשם יסכל דעת העושקים כמו שעשה לשאול ויאריו ימי חיי אנשי צדק כמו שעשה ליחזקיה.

(⁷) בכ"י פיקדפה.

(⁸) אפשר שצ"ל יחאבסונה.

(⁹) אפשר שצ"ל תנחפ.

(¹⁰) ביאור: החכם מדבר נגד אנשי חכם המבקשים נפש אדם אם שיהנו צומרים שהוא

חטא חטא משפט מות או שיענו שהוא רוצה ונותנים אותו בבית האסורים ואין סומך לו. וזה הפסוק דבק בפסוק שלפניו ושלאחריו.

(¹¹) אפשר שצ"ל לסלובה בצחתה.

(¹²) בכ"י ללחק.

וסדירא ונעקש דרכים הוּמא יקולה דוּמא אלדב מן וקע פי מא בין שיין פליכתר אנפֿהמא ודלך אנה לים מן דאתה תחדת¹) פיוגר להא וגה מן אלדביר תכון גמיע חואשיה צאלחה לא ישובהא גס בתה בל ולא בד מן גס מא יכון פי גהה מנה אלא אנה יכון באלאכתר ובאלאקל. ודלך ראו²) אלעלמא ואלבצרא אן יכתארו מא לים פיה צר כתר לילא יודע אלדמר מרסלא פילתאר גיר אלבציר מא פיה אלצרר אלעשם. פלדלך קאל שלמה יפול באחת ועלי אנה לס ישרח איתהמא הי פלא שך פי אנה ותק אן אלעלמא בל אלדלאמיד לא יסון בה אלטן פיתוהמון אנה אמר באכתאר אשדהמא. ולסעה הדא אלבאב אמתל מן כל פן ואחדא מן אלמכאסב כמא קד תסתעמל אלכסארה פי אלדנארה ליסתרפע אכתר מנהא ופי אלמנאשרה יצבר עלי כלמה אסתמעט לילא יסמע אנלש מנהא ובאלדביר כמא אכתאר דויד אלהרב מן בין ידי אבשלום לילא תכרב מדינה אלסלם ופי אמר אלדין כמא אכתאר אברהם יצחק ויעקב ויהונתן וירמיהו תגייר אלקול עלי תסביב קתל אלנפוס³).

19 מן פלח ארצה שבע טעאמא ומן כלב אלפראג אסתכתר מן אלפקר:

הדא איצא מן אלנפירין גיר אלמתסאויין טוא פי דרגהמא אלעכסין אן עבר ארין מלחה לא ישבע לחם אף הו עכס עבר אדמתו ישבע לחם ואן יכון מרדף שועים ישבע הון לאנה עכס ומרדף רקים ישבע ריש ואלארבע קצאיא גמעא פי אמור אלדניא פי מן יתרך חרפתה ומעישתה ויקבל עלי מא לא יעניה ולא יגדי עליה נפעא ופי אמור אלאכרה מן יתרך עבאדה אללה ויקבל עלי אלאותאן או אלתוחדר פימיל אלי אלאותנין או אכתר מן דלך או אסתמאע אלגיב מן אלאנביא ויציר אלי אלמנגמין ואלזנארין ואלטיאריין ואלמתפאלין או מא נקלה אלאבא ויתבע אצחאב אלראי ואלמלאפין⁴).

¹ מלות מן דאתה תחדת אינן ברורות.

² בכ"י ראד.

³ ביאור: אמרו הולך וכו' ר"ל שלפעמים יש מאורעות קשות הבאות על הצדיק וראוי לבני אדם לעזור לו אם בעזרה הנראית לעינים או בטענות שילמדוהו ויציל את נפשו בהן או במתנות שיפייסו בהן את רודפיו. ואמרו ונעקש דרכים הוא כמו שאמרו חכמי המוסר אם יש לפני אדם שני דרכים יבחר ביותר קל מהם וזה אם אי אפשר לחדש עצם הדברים עד שימצא מה שיעלה לו מכל צדדיו וצריך שיבחין בין היותר קשה והיותר קל. ולפיכך ראו אנשי שכל ובינה לבחור במה שאין בו רעה גדולה והכסילים בוחרים בדבר היותר רע. וזה מה שאמר שלמה יפול באחת ולא ביאר באיזה משתי הדרכים לפי שהיה בוטח שהחכמים וגם התלמידים לא יחשבו שיעץ לבחור ביותר קשה. וזה מצוי אצל התגרים שסובלים הפסד מועט כדי שלא יפסידו הרבה וכן המתוכחים סובלים נאצה קלה כדי שלא ישמעו קשה ממנה וכמו שברך דוד מפני אבשלום כדי שלא תחרב ירושלם וכמו ששינו האבות ויהונתן וירמיה את דבריהם מפני פיקוח נפש.

⁴ ביאור: שני חלקי הפסוק הזה גם כן אינם מקבילים זה אל זה ולכן יש לחבין מתוכם שעובד ארץ מלחה לא ישבע לחם והוא הפך עובד אדמתו וכו' ומרדף שועים ישבע הון והוא הפך מרדף ריקים וכו'. והפסוק מוסב בדברי העולם הזה על העוזב אומנותו ועושה מה שאין לו עסק בו ואין מועיל לו ובדברי העולם הבא על עוזב עבודת השם לעבוד אלהים אחרים או האחדות להיות מבעלי שנים או יותר ואל מי שאינו שומע לדברי סתר מן הנביאים ופונה אל האובות והידעונים ואל המואס בדברי הקבלה לידבק בהולכים אחר דעותם ובמתנגדים.

20 דו אלמאנה כתיר אלברכאת ואללאח פי אליסאר לא יברו:

יקול לא יטן אלמין אן אמנתה תחרמה מאלא כתירא או תסרה¹) כל הי אלתי תכתיר מאלה או אללה אלמבארך ולא יטן אכד אלחראם אנה יגיה כל יפקרה או אללה הו אלמאחק והוא מן אלחכים חכאיה מא פי קרה אללה אן יפעל כמא קאל פי אלמחק והנה למעט (חגי א' ט') ופי אלברכה כמא פעל לצרפית פי אלדקיך ואלדהן ולזונה אלנבי פי אלדסת²).

21 לא כיר פי מחאבאה אלונה ולא אן יכפר אלמר עלי כסרה

מן אלכבו:

קולה אלאול לא טוב ינוכ ען אלקסם אלתאני ועל פת לחם געל אלעשם אלמחאבאה פאנכרה בקול לא טוב חם צם אליה אלמיל אלדי ימיל אלנאם בעצהם בעצה פי חאל אלמואכלה ואלמשארבה פקאל לא טוב איצא אן יכון על פת לחם יפשע גבר חכאה באחקר אלנזוא³).

22 יבאדר אלי אלמאל אלרגל אלשחיה) ולא יעלם אן נקצא

יאתיה⁴):

שראיע היא אלקול כתירה מן אמור אלדניא ואלאכרה אלסרקא ואלניאנה ואלכסר עלי אלסלטאן ואללש [ואכד] אלחראם ואכד אלמסתנני אלזכאה ואלצדקאת ואכד אלמחתאנ להא מן אלכפאר ואלנבן ואלרבא ואלרשא וקלה אלנצאף ללמסאבין פי אלעשר ואלזכואת ומא יסבל פי אלציאע ואלאקרה ונקין כל ואחר מן היה עלי קרה וחסב אמכאנה⁵).

23 מן יעט אנסאנא לטאעתי יגד חטא ענדה אכתר מן אלמלין

לה לסאנה:

עברת לפטא אחרי פי היא אלמוצע טאעה מתל קולה פי יהושע וכלב כי מלאו אחרי [ה']⁷) (במדבר ל"ב) יקול אללה תבארך לעל אן יטן אלנאם אן אלמסהל⁸)

¹) בכ"י תכסבה.

²) בכ"י אלדסתע. — ביאור: אל יחשוב האיש הנאמן שאמונתו המנעהו מלהעשיר ותפסיד את ממונו שהשם הוא הנותן ברכה ואל יחשוב הנוטל דבר אסור שיעשיר בזאת שהשם הוא הנותן קללה והחכם סיפר מה שביכולת השם לעשות וידוע מה שנעשה לצרפית בקמח ובשמן ולאשת הנביא בסך השמן.

³) ביאור: אמרו לא טוב מוסב גם כן על החלק השני ועל פת לחם שהחכם דבר תחלה בהכרת פנים שהיא היותר קשה ואמר עליה לא טוב והוסיף עליו שהאדם נוטה אל דעת חבירו כשהוא אוכל ושותה עמו ואמר לא טוב גם כן שיפשע גבר על פת לחם שהוא השכר היותר נבזה.

⁴) כן הוא בכ"י ב' וג' וענינו הכילי. וכן תרגם הגאון ורעה עינך באחיק (דברים ט"ז ט')

ותשח עלי אכ"ך ובכ"י א' כל אמר סי אלנטר.

⁵) בכ"י ב' וג' מן אין יאתיה אלנקין.

⁶) ביאור: זה המאמר כולל דינים רבים בדברי העולם ובדברי האמונה שהזהיר את האדם מלגנוב ולרמות ולמנוע מס המלך ולכחש בחובו ולמעול ולקבל צדקה אם אין צריך לה או לקבלה מן הכופרים ולהונות וליתן בנשך וליתן שוחד ולמעט מתנות העניים מן המעשר ולקט ושכחה. והחסר הבא על עושי אלה יהיה מדה במדה.

⁷) עיין תרגום הגאון שם. — ⁸) בכ"י אלמסתל.

לצאחבה פי דינה ואלמחסן לה אלקביח יכון ענדה מחטוא כללף מן יעטה ויסתבריה וליס אלאמר כדאך בל אלצאדק אלוועטף הו אלמחטוט ענד אלעאקל מן אלנאם באלואגב כקול חוקיה לישעיהו טוב דבר ה' אשר דברת (מלכים ב' כ' י"ט) וכמא קאל בעיץ אלצאלחין למלך [סאלה] כיף עלמה פיה פקאל תגמע אלאמואל מן גיר חלהא ותצרפהא פי גיר וגוהא פקד [טן] מן חצר אנה יבטש בה פותב פעאנקה וקבלה וקאל פדית מן לס תאנדה פי אללה לומה לאיס. ומן גהל דלך פקד יחרת אללה אייה לואעטה חתי יגעל לה בהא הואדה כמא קאל גם האיש משה גדול מאד וגו' (שמות י"א ג')⁽¹⁾.

24 מן יגצב אבאה ואמה ויקול לא דנב לי פהו צאחב אלאמר אלמפסד:

נהי בקולה היא ען זיאנה אלקרבה מתל אלואלדין וגירהמא ועלי אנהם יתנאפלו לזאינהם דלך מן⁽²⁾ יכון צאחבה עאומא אן ירדה עליה בעד וקת פהו מן דיואן אלטאלמין לים יזרג⁽³⁾.

25 אלוואסע אלבטן יחרש אלצכב ואלמתוכל עלי אללה ידסם:

היא אלצכב לים הו מע אלנאם בל מע אללה קאל אלחכים מן כאן ואסע אלנפס רגיבא פהו אברא יצאכב רבה פלמא אנאלה שיא מלב מא פוקה עלי מא כאן קדם ועיני האדם לא תשבענה (משלי כ"ו) כמא קאל המן וכל זה איננו שווה לי וגו' (אסתר ה' י"ג). ולכן ובוטח על ה' ידשן מתל יעקב אלדי קאל ונתן לי לחם לאכל ובגר ללבש (בראשית כ"ח כ')⁽⁴⁾

26 אלואתק בראיה הו גאהל ואלסאלך בחכמה הו יפלת:

היא איצא מן אלנטידין אלגיר מתסאויין ויוגבאן עכסיהמא. ואלתקה באלארא אלמדומה פי אמור אלדין ואלדניא וכדלך אלמסיר פי אלחכמה אלדניאיה [ואלדיאניה] גמיעא⁽⁵⁾.

27 מן יעטי אלצעיה לא ינקצה דאך ומן יגבי עינה כתיר אלמחק:

עלי סביל אלאיה יכונאן גמיעא כמא קאל מלאני במארה אתם נארים ואתי

(1) ביאור: אמרו אחרי רוצה בו אחר מצוותי והפסוק הוא מאמר בפי השם והוא אומר לא יחשוב האדם שהמחליק לשונו לחברו ומשבח את המגונה ימצא חן בעיניו בהפך מי שיוכיחו כי אם צריך שימצא המוכיח הנאמן חן בעיני המבינים. ומעשה כמלך אחד ששאל צדיק אחד מה אתה יודע כי והשיב לו אתה מקבץ הון באיסור ומפזר אותו שלא כראוי ותשומעים חשבו שהמלך יקפוץ עליו אבל המלך נשקו על ראשו ואמר אהיה פדיון מי שלא אחזו שום גנאי בדברי השם. ולפעמים מוצא המוכיח חן אף בעיני הכסילים על פי גס כמו שאירע למשה עם המצריים. (2) נראה שצ"ל כמן.

(3) ביאור: הזהיר בזה המאמר מלהונות אביו ואמו וקרוביו אף על פי שאין מקפידים עליו אם הונה אותם והוא כמונה את חבריו ובדעתו להחזיר לו את האונאה שאינו יוצא מכלל המשחיתים.

(4) ביאור: אמרו מדון אין ענינו עם בני אדם אלא עם השם שמי שתאוותיו רבות יריב תמיד עם השם ואם קיבל איזה דבר יבקש יותר ממנו כמו המן. ואמרו ובוטח וכו' כמו יעקב.

(5) ביאור: שני חלקי הפסוק אינם מקבילים זה לזה ומחייבים גם הפך כל אחד מהם (ר"ל בוטח בלבו יאכז והולך בחכמה הוא נכון) ושניהם בהמוניות ותוריות.

אתם קובעים וגו' (מלאכי ג' ט') וקאל הביאו את כל המעשר אל בית האוצר (שם י')
[וכדלך] פי אלצדקאת⁽¹⁾.

28 בקואם אלטאלמין ינחגב אלנאם ובאבאדתהם יכתר אלצאלחון:

יסתקים אן יכון היא תרגיבא ללמלך פי אן יקלד אעמאלה מן מעונה ואסתכראג
וקצא ללצאלחין מן אלנאם אף בהם יצלח אלבלד לא ללטאלמין אף בהם יסתחר
אלנאם נוסא⁽²⁾.

כט.

1 אלמצעב רקבתה מן אלתוביך⁽³⁾ ינכסר בגתה פלא ישפא לה:

אן כאנת צעובה אלקבה פי שי מן אמר אלדניא פלם יקבל מן מורבה או מן
טביבה או אסתארה או סלטאנה כאן אלכסר מן דלך אלנוע ואן כאנת פי שי מן אמר
אלאברה פלם יקבל מן רבה או נביה או אלנאקלין אליה כאן אלכסר (מן דלך אלנוע)
באפה מן ענד אללה פי אלדאר אלעאגלה⁽⁴⁾.

2 ובשרף אלצאלחין יגב אן יפרח אלקום ובתסלט אלטאלמין ינבגי

אן יתנהדו:

לכי תתשאבה אלקציתאן צרפת ברבות מן לגה אלחרנום פפסרתה שרפא קאל
ואן לס תכן להם חילה [עלי] אלסלטאן אלטאלם פלינתמו ויתנהדו פאן להם אגר[א]
עלי תוגעהם כמא קאל אללה ללמלאך בחצרה יחוקאל והתוית תו על מצחות האנשים
[הנאנחים] וגו' (יחוקאל ט' ד')⁽⁵⁾.

3 ואמר מתב אלחכמה יפרח אבאה ומצאחב אלזואני יציע מאלה:

ליס היא פקט הו ממא ידם בה אלאבן אלפאסק כמא ליס דאך פקט הו מא
מדח בה אלאבן אלחכים ולכן היא בעץ והיא בעץ⁽⁶⁾.

4 אלמלך באלקצא יתבת אלבלאד ודו אלרפאיע יהדמהא:

יריד באלרפאיע אלאנזאל ואלוטאין וטרהא עלי אלבלד חתי יכרבה ודאך
בען יקל⁽⁷⁾ אהלה באלאנתקאל ענה או יקל מאלהם בנקלה [אלי] מאמנה ואדא סאסהם
בקסט וקצא תבתו פיה בתבאת אלמאל⁽⁸⁾.

⁽¹⁾ ביאור: זה יארע על פי נס כמו שאמר מלאכי שמי שאינו מוציא כל המעשר יואר
וכן בצדקה.

⁽²⁾ ביאור: יתכן שזה הפסוק הערה למלכים שיפקירו הפרנסה והוצאת המסים והמשפט
בידי הצדיקים ולא בידי הרשעים.

⁽³⁾ בכ"י ב' וג' דו אלתוביך.

⁽⁴⁾ ביאור: אם יקשה אדם ערפו בתמוניות שאינו שומע לקול מוכיחו או רופאו או רבו
או מלכו יהיה שברו ממין הדבר שהקשה בו את ערפו ואם בתוריות שהוא ממרה את פי השם
או הנביאים או הקבלה ישבר במכה הכאה בידי שמים בעולם הזה.

⁽⁵⁾ ביאור: פירשתי ברבות בענין שררה מלשון תרגום כדי שידמו שני חלקי הפסוק
זה לזה ואמר החכם שאם אין לעם תחבולה נגד מושל רשע יאנחו ויקבלו שכר על זה.

⁽⁶⁾ ביאור: אין שמחת האב אלא מקצת מה שישוכח בו הכן החכם ואין אכזר הון אלא
מקצת מה שיוגנה בו הכן הרועה זונות.

⁽⁷⁾ בכ"י יקול.

⁽⁸⁾ ביאור: אמרו תרומות ירצה בו המתנות והמסים שאם יקח אותם המלך תמיד

5 אמר מלין אלכישן¹ לצאחבה פהו באסט אלשרך עלי קדמיה:
 (אלתליין²) ואלשרך פי אלגמיע מבסוט ללכאדע ואלמכדוע גמיעא לאחתמאל
 עטפה פעמיו עליהמא פתליין אלעסר מן אמר אלדניא הו מן ישיר באלהגום אלי
 אלאהואל ואלאקדאם עלי אלכטר פהו טלאח³) ללמשאר עליה [ו]בעקבה ללמשיר
 ותליין אלעסר מן אמר אלאכרה⁴ אן מן יפתי בתחליל אלאחראם ותבדיל אלקדם ותטהיר
 אלגנס פהו שבכה ללמפתא בדכולה פי מא נהאה רבה וללמפתי אף יעאקבה אללה
 עלי דלך אמא לאזאלתה אלחק במערפתה או לתערצה מא לא עלם לה בה⁴).

6 בדנב אלמר ינאלה שר והק⁵ ואלצאלח ירנן ויפרח:

פי אלדארין גמיעא איה פי אלדניא והאצל פי אלאכרה⁶):

7 יעלם אלצאלח חכם אלצעפא ואלטאלם לא יפהם אלמערפה:

עלי מא פסרת פי אלגמאעה אלמתקדמין אנשי רע לא יבינו משפט (משלי
 כ"ח ה') כדאך אעאר האהנא פי אלפראד יודע צדיק רשע לא יבין פאמא אן לא
 יתבין אלחכם בתה או יתבינה ויחיד ענה ואלצאלח בללאף דלך יקצר אלתפהם ויעמל
 במא יפהם⁷).

8 דוו אלדהאה יכיון אהל אלבלד ואלחכמא ירדון אלגצב ענה:

היא נשיר מא כאן קאל פי מא תקדם מגורת רשע היא תבואנו (משלי י' כ"ד)
 פי אלקסם אלאול מן אלפסוק ותאות צדיקים יתן פי אלתאני כדאך קאל האהנא אנשי
 לצון יפחו קריה ולם יקל לא ישיבו אף לאנהם גיר מטמוע להם אן ויילו אפה ואנמא
 הם יכיון אלקום מן ניר ירגונה⁸) וקאל פי נצף אלפסוק אלתאני וחכמים ישיבו אף
 ולם יקל וחכמים לא יפחו קריה לאנהם גיר מתכונף מנהם אן יציעו מצלחה ואנמא הם
 ירפעון ען קומהם אלמצאר כמא פעל פינחם ורד אלגצב ען אלקום אף יקול השיב
 את חמתי מעל בני ישראל (במדבר כ"ה י"א) ופעל אלמרגלים וקטעו רגאיהם⁹).

יתמעטו יושבי הארץ לפי שיעזבו אותה או יתמעט ממונם לפי שיביאיהו אל מקום נאמן ואם
 הוא מושל בצדק יושב העם בארץ ויניחו שם את ממונם.

¹ הוסיף הגאון מלה זאת ר"ל הדבר הקשה וכן ענין מלת עסר שבביאורו.

² נראה שחסרו כאן איזה מלות ואולי הן: אלתליין הו תליין אלעסר פי אמור. אלדניא
 ואלאכרה = ההחלקת כאן היא החלקת דברים קשים מדברי העולם הזה ומדברי העולם הבא.

³ בכ"י צלאח.

⁴ ביאור: אמרו פעמיו ירצה בו שהרשת פרושה תחת רגלי המפתה והמפותה לפי
 שהמביא את חברו לידי סכנה בהמוניות מפיל אותו ברע ונענש הוא על זה ובתורות המתיר
 האסור והמחלל קודש והמטהר שמו מחטיא את חברו והוא נענש בין שהוא ידע את האמת
 והעלים אותה או שהוא דן במה שאינו יודע.

⁵ בכ"י א' ווהק.

⁶ ביאור: בעולם הזה על פי גס ובעולם הבא הוא על פי גזר דין.

⁷ ביאור: החכם דבר למעלה (כ"ח א') על הרבים וכאן על היחיד ואמר שהרשע לא
 יבין את הדין בין שלא יתבונן בו או שיבין אותו ויסור ממנו והצדיק בחפך זה יבקש להבין
 ויעשה על פי מה שחבין.

⁸ בכ"י לא ירגונה.

⁹ ביאור: כמו שהשתמש למעלה (י' כ"ד) בלשון חיוב בשני חלקי הפסוק ולא בלשון
 שלילה כן אמר כאן בחלק הראשון מפיח קריה ולא אמר לא ישיבו אף מפני שאין תקוה

9 תרי אלרגל אלחכים אדא הו חאכם אלגאהל אן חרד או צחק
לם יגד ענדה ראחה:

הוא פי אלטאהר אדא הו נאטרה או¹) לטף בה או נאשנה לא ינתפע בה
כמא עלמת אן בני אפרים לטף בהם גרעון ואן יפתח נאשנהם ולם ינפע פיהם שיא
ופי אלבאטן אן אלעבד אלעאצי סואא עליה אסערה רבה או אשקאה לא יומן אלא
תרי אן אחו אטפר אללה בה אעראה אהל דמשק פעבר אצנאמהם כמא קאל ויובח
לאהי דרמשק המכים בו (ד"ה ב' כ"ח כ"ג) ואמציה אטפרה אללה באעראה בני אדום
פסגד לאותאנהם כמא קאל ויהי אחרי בוא אמציהו (שם כ"ה י"ד)²).

10 תגד דוו אלמעאצי ישנון אלצחיה ואלמסתקימון יטאלבונה:
בקשת נפש פי הוא אלמוצע ליסת ללקתל נקול אליהו ויבקשו את נפשי
לקחתה (מלכים א' י"ט י') לכנהא ללצון ליכנונו מעה ויראפקוה אף כל שי יחץ אלי
שכלה וקד קאל דוד חבר אני לכל אשר יראוך (תהלים קי"ט ס"ג) וקאל אליהוא וארח
לחברה עם פעלי און (איוב ל"ד ח')³).

11 ותגד אלגאהל יכרג כל גיטה ואלחכים באלעאקבה יהדי' דלך:
עלי אני קד רסמת פי אלנץ תפסיר אחור אלעאקבה פהו⁴) יקע איצא עלי מא
תקדם מן אלומאן כמא יקע עלי מא יאתי מנה כמא קאל הגידו האותיות לאחור וגו'
(ישעיה מ"א כ"ג) ומא מצי פקד צאר נלף אלנאמקיין פאלגאהל לא ינשר אדא הו
עאקב פי מא מצי פיעלם כם אלגנאיה וכם תסתחק מן אלתקיים ולא אלי מא יסתאנף
ממא יתולד מן עקובה תלך אלא יפעל גזאפא בגמיע חרדה. ואלעאקל ינשר פי
אלאמרין גמיעא ועלי מא תצמנת אלאתאר⁵) אן אלחכאם לם יכנונו יחרון אחרא או
יקדרו כם יחתמל⁷).

12 ואדא כאן אלסלטאן יצגי אלי אלקול אלבאטל כאן גמיע
בדאמה טאלמין:

אונב עלי כל רים אן יתהרא ויתוקא אלולל אכתר מן אלעאמא לאנה בפסאדה

שיסירו אנשי לצון רעה ובחלק השני ישיבו אף ולא אמר לא יפיתו קריה שאין לירא שיאבדו
הצדיקים טובת בני אדם וידוע שפינחס הסיר את המגפה ושהמרגלים כרתו תקות בני ישראל.
¹) נראה שצ"ל סוא.

²) ביאור: על דרך נגלה החכם הנשפט עם האויל בין שידבר עמו קשות כמו יפתח
עם בני אפרים או בנחת כמו שעשה גדעון עמהם כל זה לא יועיל. ועל דרך נסתר הסמיה עם
השם בין שייטיב עמו או שירע לו לא יאמין כמו אחו שאחר שניצחוהו אנשי דמשק עבד את
אלהיהם ואמציה אחר אשר הכה את בני אדום השתחוה לגלוליהם.

³) ביאור: אמרו יבקש נפשו אין ענינו כאן להמיתו כי אם לשמרו ולהיות בחברתו
ולחנו שכל דבר יאהב את הדומה לו.

⁴) עיין תרגומו תהלים ס"ה ח' ופ"ט י' ושרשי אבן גנאח בערך שבת.

⁵) בכ"י פיה.

⁶) מכות ג' ו"א.

⁷) ביאור: אף על פי שתרגמתי מלת אחור מה שעתיד להיות יתכן גם כן שתפול על
מה שקדם מן הזמן שמה שעבר הוא מאחורי בני אדם והנה הכסיל כשהוא שופט בני אדם אינו

תפסד האשיתה ובפסאד האשיתה יפסדון תבאעיהם חתי יעם דלך גמיע אלרעיה וכמא כאן מן חאל אלמלוך אלעצא^א בלהם מתל פרעה וסנחריב וגיריהם לא אמיל אלשרח פי דלך. וכדלך בעלאחה תצלח אלחאשיה ובצלחאהא ינצלח תבאעיהם חתי ינצלח גמיע אלרעיה כמא כאן מן חאל מלוך בני אסראיל אלצאלחין וכאלקול פי אלמלוך כדאך פי כל ריס לאהל בלדה או ביתה או אולאדה או תלאמיה יגב אן יסתעטם אלולה אליסירה¹).

13 אלפקיר ואלמתוסט מן אלרגאל אדא תפאגיא יגב אן יעלמא
אן אללה אלמצי עיונהמא:

צרפת תכנים מן תוך אלדי הו וסט כאן קד קדם אולא עשיר ורש נפגשו (משלי כ"ב ב') פתקצי פי דלך אלמעני האהנא וקאל לים עלי אלמוסר פקט תגב הדיה אלקציה בל עלי אלמתוסט אלחאל אלא יבגל עלי אלצעיה ולים ללמוסר פקט יגב עלי אלצעיה אלא יחסרה בל ללמתוסט איצא²).

14 מלך יחכם ללצעפא באלחק כרסיה יתבת אלי אלדהר:

עלי מא כאן קדם איצא פי אול אלכתאב אן אלארין כמא אן מסתקרהא בעדל ואעתדאל מן אלחרבא וכלך סאיר אלענאצר כדאך גמיע אלסבאב אנמא תתבת בעדל ואעתדאל פאלממלכה אנלחא. וואד האהנא קולה כסאו לעד יכון וישיר בדלך אלי גלסה אלמסמין כסא אי יקול לדויד גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך (תהלים קל"ב י"ב)³ [ו]קולה מפרי בטןך אשית לכסא לך (שם י"א) כאן חסנאט אבאיהם תאדד⁴).

15 אלקציב ואלעטה יעטיאן אלחבמה ואלגלאם אלמכלא יסי אלי
ואלדיה⁵:

געל אלארב האהנא צרבין מנה באלצרב אדא כאן אלולר פי חאל אלטפוליה ומנה באלכלאם אדא הו צאר אלי חאל אלשבאב. ולעמרי אן האהנא אדבא באלקתל לכנה לים הו אדב ללמקתול ואנמא הו אדב אעתבאר ללחאצין כמא קאל וכל העם

מתבונן במה שעשו לענוש אותם כפי חטאם ולא במה שיוולד מהענוש אשר יענושם בו והחכמים בהפך זה כמו שאמרו רבותינו שמי שהוא חייב מלקות שמין אותו כמה יוכל לסבול.

¹ ביאור: צריך המושל לילך בדרך ישרה להזהר מן החטא יותר מכל בני אדם שאם הוא חוטא מחטיא את שריו ושריו מחטיאים את הנלוים עליהם עד שיפסד כל העם כמו שראינו בפרעה וסנחריב ודומיהם. ובהפך זה אם המושל צדיק יהיו שריו ועבדיהם והעם כולם צדיקים כמו שראינו במלכי ארץ ישראל הצדיקים וכן צריך כל אדון אצל אנשי עירו או ביתו או בניו או תלמידיו שיהיו בעיניו עבירות קלות כחכורות.

² ביאור: גזרתי תכנים מן תוך. ולמעלה (כ"ב ב') דבר ברש ועשיר והפליג כאן ואמר שחובת גם על האיש הבינוני (ר"ל שאינו עשיר ולא רש) שיחמול על העני ועל העני שלא יקנא בו.

³ גם בתרגום הגאון שם העתיק מלת כסא כלפא.

⁴ ביאור: זה כמו שאמר בראש הספר (ב' כ"א) שכמו שהארץ ושאר היסודות יכוננו בשווי התנועות כן כל הדברים יכוננו בצדק ובשווי והמלכות היא הדבר היותר יקר שבהם. ואמרו כסאו רוצה בו בניו ובני בניו הנקראים כסא ואמר שהם יכוננו לעד בזכות אבותם.

⁵ "אביו ואמו".

ישמעו וייראו (דברים י"ז י"ג) ואמא אלצרב ואלכלאם פהמא ארב ללמצרוב ואלמכלם פאן תע"י¹) אלגלאם מנהמא אסי אלי ואלדיה פי אלדין ואלדניא²).

16 בריאס"ה אלטאלמין תכת"ר אלדנוב³) ואלצאלחון ירון וקועהם:

עבאר"ה ברבות איצ"ה האהנא מן לנ"ה אלתרנום. אפארנא פי ה"ה אלפסוק אן אלצאלחין א"ה לם ימכנהם אן ינירו עלי אלטאלמין מא יפעלונה פי איאם דולתהם פיקול⁴) מא ינב עליהם אן ידעו אלי רבהם באזאל"ה ידהם ותנייר דולתהם כאנה אצמר פי קולה במפלתם יראו ישועו לראות במפלתם⁵). תם עאר אלי אלתרניב פי ארב אלולד פקאל

17 ארב אבנך יריחך ויעטי נפסך אלמלאד:

אלראח"ה פי אלדניא מן אלננאיאח ואלכסאראת ואלמטאלבאת מתל מטאלב"ה אלסלאטין ופי אלנר"ה מן מטאלב"ה אללה לואלדיה עלי מא לם יורבאה. ובעד אסתרפאע אלמצר"ה יסתברל מכאנהא נעמ"ה ולד"ה פי אלדניא כבר ולדה לה⁶) באלטעאם ואלכסו"ה ואלכרמ"ה ופי אלנר"ה בתואב אללה אלעשים אלואסע עלי חסן ענאיתה בולדה⁷).

18 מן גיר וחי ינהתך אלקום פחאפט אלשריע"ה טובאה:

ערפנא אלחכים אן לים כל אלמצאלח מגרוס"ה פי עקול אלנאם פלדלך יחתאנ"ה אלי מעלמין ומבצרין יפהמונהם ען רבהם אלשראיע אלסמעי"ה ולים כמא יקול בעי"ן אלתארנין אנה לא חאנ"ה ללכלק⁸) אלי רסול והם אלבראהמ"ה ומן יקול בקוליהם. תם קאל פא"ה כאן ה"ה אמר[א] לא בר מנה פטובא מן יחפט אלשראיע אלתי אוחי בהא אלי אלננביא מתל אלסבת ואלעיד ואלצום ואלטחארה ואלסוארית⁹).

(¹) בכ"י תעדי.

(²) ביאור: המוסר הוא על שני פנים האחד בשבט לילד הקטן והשני בתוכחה לנער הגדול. ובאמת יש מוסר אחר בעונש מיתה (לבן סורר ומורה) אבל אינו מועיל למזומת אלא לרואים ושומעים אבל המוסר בשבט ותוכחה מועיל לנער ואם אין מיסרים אותו בהם ירע לאביו ולאמו בתורות והמוניות.

(³) בכ"י א' אלרייב.

(⁴) בכ"י פאקול.

(⁵) ביאור: טעם ברבות מלשון תרגום כמו למעלה (פסוק ב'). והחכם הורנו בזה הפסוק מה יעשו הצדיקים בימי מלכות הרשעים אם אינם יכולים לעורר קנאה נגדם ואמר שצריך שיתפללו אל השם כדי שיוסר ממשלתם וכאילו אמר ישועו לראות במפלתם. (⁶) בכ"י לא.

(⁷) ביאור: אמרו ויניחך ירצה בו הן בדברי העולם שיהיה האב נקי מן העונשים ואבוד ממון ושלא יבא למשפט לפני המלך על אדות בנו ובעולם הבא שלא יתן חשבון לפני השם על שהתרשל מליסרו. ואז לא בלבד ינצל מן הצרה אלא שבהפך זה יתן לו בנו מערנים בעולם הזה שיספיק לו כל צרכיו והשם יתן לו שכר בעולם הבא על אשר נתן לבנו מוסר טוב.

(⁸) בכ"י באלכלק.

(⁹) ביאור: זה הפסוק יורה שלא כל מה שאדם צריך להצלתו נטוע בשכלו ולפיכך הוא ילמד מן חכמים ונבונים המצוות השמיעיות וזה נגד הברהמים ודומיהם האומרים שאין צורך לבני אדם בנביא. ואחר זה אמר לפי שנצטרך לנביאים אשרי מי שישמע למה שצווה השם על ידם כמו הלכות שבת ויום טוב ותענית וטהרה ודיגי ירושה.

19 ובאלכלאם פקט לא יתאדב אלעבד אויפהם¹ מן גיר מנטק:

היא עכס אלכלאם אלאול קאל וכמא אן אלעבר לא בר להם [מן אלסמעיות כדאך לא בר להם] מע אלסמעיות איצא מן שראיע יכון אסתחסאנהא ואסתקבאחהא מגרוסא פי עקולהם לאנהם לא יתאדבון באלכלאם פקט וכיף יפהמון מן גיר מנטק ותמייו ועקל. פקד וגב אן תתקדם אלשראיע אלזבריה אלשראיע אלמנטקיה אלערל ואלחק ואלאנצאף ואחבב לגירך כנפסך כאלמתאל אלדי יקאל איצא מאי דסני בך² בחברך לא תעבד (שבת ל"א א') פהו מא אסתקבחתה לנפסך פלא תפעלה פי גירך³). והו אן נרגע אלי אלכלאם אלאול לינתסק אלקול פאדא אנתמע אלקסמאן כמלת אלטאעה⁴:

20 ואדא ראית רגלא ילח פי אמורה אעלם אן ללגאהל רגא

אכתר מנה:

אלקולאן גמיעא מנצוצאן קולה אין בדבריו לים פי אמור מסתחסנה בל פי אמור מנכרה וקולה תקוה לכסיל ממנו לים הו כל גאהל בל אלגאהל אלכסיט אלדי יעלם באנה ינהל דלך אלשי פהו ירגא מנה אן יכון אדא כשף לה מא פיה רגע ענה. ואמא מן קד כשף לה או קד תבין לה נטא מא הו עליה והודא ילח פיה פבעיד אן ירגא לה אלאקלאע ענה וליס ינקטע אלרגא מנה ולכן אלאול ארגא⁵).

21 מן ידלל עבדה פי צבאיה יציר פי אלעאקבה מתסיטרא עליה:

עלי אלטאהר חדר מן אן תגעל לולדך פכיף חאשיתך פכיף עבדך דאלח עליך פאנה יתדרג מן שי אלי שי חתי יציר אלי מא לא תחתמלה. וכאטנה לא תמלך אלשהואת נפסך סאנך תציר עבדא להא לא תסתמיע זלאפהא אלי אן תכונך מן חרוד אלדין ואלמרוה גמיעא ולכן אקצד פי אלאמור קבל אלתוחל פיהא⁶).

22 דו אלגצב מחרש אלכצומה ודו אלחמיה כתיר אלדנוב:

מקרון באלחרה אבדא נטא עלי אלנאם באלאסמאע ואלקדף ואלכצומה ואלחרב

¹ בב"י או יפהם שתי מלות אבל לפי דעת הגאון מלת כי משמשת בלשון תמיהה לפיכך תרגם בדברים בלבד וכו' הכי יבין וכו'.

² בנוסחא שלנו דעלך סני.

³ הגאון פירש כאן ואהבת לרעך כמוך על פי מאמר הילל מאי דסני וגו' ועיין גם

תרגומו על ויקרא י"ט י"ח ואפשר שצ"ל והו כאלמתל במקום כאלמתאל.

⁴ ביאור: הפסוק הזה הפך הפסוק שלפניו וזה שכמו שעבד השם אי אפשר לו בלא מצוות שמעיות כן הוא צריך עם השמעיות לשכליות ר"ל שיצווה על דברים שהכרת שוכתם או גנותם נטועה בשכלו לפי שלא ייוסר אדם בדברים בלבד ואיך יבינם אם אין לו מענה ובחינה ושכל. וצריך שיקדמו לשמעיות השכליות והן הצדק והאמת והיושר וצווי ואתבת לרעך כמוך והוא כמשל שאמרו מאי דסני בך לחברך לא תעביר וענינו מה שהוא מגונה בעיניך לעצמך לא תעשה אותו לחברך. ולפי זה נשוב אחרי כן אל הפסוק הראשון כדי שיהיו הדברים על סדרן ואם נתחברו שכליות עם שמעיות יהיה האדם חסיד גמור.

⁵ ביאור: אמרו בדבריו אינו רוצה בו כל הדברים כי אם הדברים המגונים וכן אמרו כסיל לא ירצה בו כי אם הכסיל הפשוט שהוא יודע שהדבר הזה נעלם ממנו ויש תקוה שימלא חסרון ידיעתו כשתגלה לו מהות הדבר אבל האין בדבריו והוא העומד בדעתו אחר שנגלה לו או נתברר לו שגיונו יותר רחוק לקוות שישבו מדרכו אף על פי שאין להתיאש ממנו.

⁶ ביאור: כנגלה הפסוק הזה הוא הזהרה לבעל הבית שלא יתן רשות לבנו ולבני ביתו

כמא קאל ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי (בראשית ל' ב') ואיצא ויחר אף שאול וגו' (שמואל א' כ' ל') ואיצא ויחר אפס מאד ביהודה וגו' (ד"ה ב' כ"ה י') ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל [וגו'] (בראשית ל"ד ז') ואיצא ויחר אף אליהוא בן ברכאל הבווי וגו' (איוב ל"ב ב'). ומן אלחאכם פיה אלחד לחאל כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט וגו' (דברים כ"ה א') ואלגרם לחאל וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו וגו' (שמות כ"א י"ח) ואלקתל לחאל וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה (שם כ"ב) ומן ענד אללה אמא אן יחלף פחנת או ידע שיא מן דינה אעתיאר קלף אלחרר ייל הזה אלפאת נמיעא¹).

23 אקתדאר אלדמי ממא² יצע בה ולמתואצע ממן ידעם

אלכראמה:

כמא אן האהנא אשיא כתיבה תצע מן אלאנסאן אלצלף אחרהא כראך האהנא אשיא כתיבה תוגב לה אלכראמה אלצשוע אחרהא וקר עלמת אן קרח דתן ואברים מלבו אלכהנה פהבט בהם ואלדר ומידר לס יטלבו אלוהי פשרפו בה ואכרמו³).

24 מקאמס אלסארק באגין נפסה וכדלך מן יסמע אלחרג ולא יכבר:

שרכ⁴ אלסארק⁴) תכון עלי צרוב אמא אן ישיר בה עליה או יחסנה לה קבל אלפעל או יראה פלא ישחר עליה או יחצר בין ידיה פלא יחכם עליה באלחק ועלי אן האולי כלם לס יאצרו שיא ממא אצד אלסארק פאנהם שרכאה למא עאווה או נאפקוה. וכדלך אלשאהר עלי קרצף או ודיעה ויחרג עליה ולא יודיהא פהו שריך אלגאחר או אלכאין עלי מא קאלת אלחוראף אם לא יגיד ונשא עונו (ויקרא ה' א')⁵).

25 רבמא כאן קלק אלאנסאן לה והקא ואלואתק באללה יחגב:

יקול לא תנהין אלי כל מא ראית נפסך תקלק אליה פאנה רבמא לס תך פיה אלכירה בל אערצה עלי מא אמרך רבך או נהאך פאן וגדת לה מפתאחא פי דלך פאמתתלה ואלא אכלין ניתך אלי רבך ואפעלה פתכון עלי אלחאלין נמיעא קד ותקת בה⁶).

וכל שכן לעבדו לצחק עמו מפני שסופם לעשות מה שלא יוכל לסבול. ובנסתר הוא הזהרה לאדם מלהמשיל תאוותיו בעצמו עד שיוציאוהו מן האמונה והצדק אבל הוא צריך להזהר בדברים קודם שישתקע בהן.

¹ ביאור: חרון האף בין אדם לחבירו הוא סבת החטא לפי שהוא מוליד נאצה וגידוף וריב ומלחמה. והדיין יענוש בעלי חימה בין במלקות בין בממון בין במיתה. והשם יפרע ממנו אם ישבע לשקר או יעזוב דבר מאמונתו. והמרגיל עצמו שלא להתעבר ימלט מכל אלו הצרות.

² "ממה" ר"ל מן הדברים אשר וכן "ממן" ר"ל מן האנשים אשר ועיין ביאורו.

³ ביאור: כמו שיש דברים הרבה המשפילים את האדם והגאווה אחד מהם כן יש דברים רבים המגביהים אותו ואחד מהם הענוה ראה מה שאירע לקרח ולעדתו שבקשו את הכהונה וירדו שאולה ומה שקרה לאלדר ומידר שלא בקשו את הנבואה ונתכבדו בה.

⁴ אפשר שצריך להוסיף כאן פי אלסרק שאם לא כן לשונו אינו מדויק.

⁵ ביאור: המסית את הגנב לגנוב או האומר לו ששוב לגנוב או הרואה אותו ואינו מעיד עליו והדיין שאינו שופט את הגנב כפי האמת כל אלו הם חברי גנבים אף על פי שלא לקחו כלום מן הגניבה. וכן מי שהוא עד במלוה או בפקדון ושמע קול אלה ולא הגיד הוא שותף המכחש או הרמאי.

⁶ ביאור: אל תמהר ללכת אחרי כל מה שראית לכך חרד אליו כי אם הנחג עצמך כפי

26 כתירון יטלבון וגה אלסלטאן ומן ענר אללה חכם כל רגל מנהם:

יקול לים כל מן יצל אלי אלסלטאן אגאזה כמא אנה לים כל מן אַתָּנר רבח ולא כל מן אולר רבא ולא כל מן עמר עמר¹) פיה בל מנהם אלסעיד ומנהם אלשקי וכל בעדל וחכם. ומה' משפט איש עלי מא קאל אסף כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים (תהלים ע"ה ח') פלא תסארען איצא אלי אחד ה'ה אלמראני אלא בעד אלתכלאן עליה ואלתסלים לה ותושן נפסך עלי אלרצא במא יקציה לך²).

27 כמא יברה אלצאלחון דוי אלגור כדלך יברה אלטאלמון

אלמסתקימין אלטריק:

קולה ה'ה תקרמ'ה זבר אלי מן ידעוה אן יכון צאלחא יקול לה לא תפֿנֿן אנך א'ה אצלחת אחבך אלנאם אגמעין כל כמא יחבך אלבעץ ישנאך אלבעץ אלנאך פעלי ה'ה תקדם וכמא קאל בעץ אלנאך לולדה יא בני אכתר ממא תתענב מן גהל אלנאהל תענב אלנאהל מן עקלך ואנמא קדם אליה ה'ה אלקול לילא ירי קומא יקלונה פיזהר פי עלמה פקאל לה כמא אנה מן נעתך אן יחבך אלצאלחון ואלעקלא כ'הך מן וצפך אן ישנאך אלנאהל ואלטאלח³).

(ל⁴)

1 כלאם אנור בן יקה פי צרב אלמאתאל⁵) קאל אלרגל ען איתאל

איתאל עלמני דלך⁶):

בסיט אלניץ אלדי תסמיה עלמאנא פשוטו של מקרא אן יכון רגל יקאל לה אנור ולה אסתאד יקאל לה איתאל פנקל ה'ה אלתלמיד ען אסתאדה ה'ה אלאקואל אלמסתאנפ'ה כמא נקל קום חוקיה ען שלמה אלאקואל אלתי מצת וכמא ירוי למואל ען ואלדתה אדבא אדבתה בה והו כאן משהורא בין אלמא'ה. וימכן איצא אן יכון מא יקאל אן אנור ואיתאל ולמואל אלקאב לשלמה צחיחא עלי מעני אנה אועא אלחכמ'ה פלקב אנור מצרפא מן אגרה בקציר מאכלה (משלי ו' ח') וכאן

מה שציוך השם או הזהירך ממנו ואם אין בדבר צווי והזהרה כוון את לבך לעשות הטוב בעיני השם ועל שני האופנים תגלה במחונך בו.

(¹) בכ"י עמר עמר.

(²) ביאור: המושל אינו מיטיב לכל מבקשי פניו כמו שלא כל סוחר ירוויח ולא כל מוליד בנים יגדלם ולא כל עובד אדמה יתקיים בה אבל יש מי שמצליח ויש מי שהוא בצרה והטובה והרעה באות מאת ה' על בני אדם בצדק ובמשפט לפיכך אל תמהר אל אחד מאלו הדברים שיש בהן תקוה כי אם אחר שבטחת בשם וקבלת עליך באהבה מה שיתן לך.

(³) ביאור: זהו הקדמה מאת החכם למי שיעוררהו להיות צדיק ויאמר לו: אל תחשוב שאם תעשה טוב יאחבך כל בני אדם אבל יש מי שיאהבך ויש מי שישנאך ועל פי זה לך ושמור את דרכך. וכן אמר אחד מחכמי המוסר לבנו יותר ממה שתתמה על סכלות הכסילים יתמהו הם על שכלך ופתח לו זה כדי שלא יקוץ בהכמתו כשיראה אנשים מבזים אותו ואמר לו כמו שיאות לך שיאהבך הצדיקים והנבונים כן יאות לך שישנאך הכסיל והרשע.

(⁴) נראה שהשמיט הסופר כאן: נשלם החלק השלישי וזה תחלת החלק הרביעי.

(⁵) בכ"י ב' וג' אלמחל. — לפי דעת הגאון משא מלשון וישא את משלו.

(⁶) „איתאל למדני זה” נראה שאלו השלש מלות העתקת לאיתאל ואכל ר"ל שבעות רבו היה לו יכולת ללמוד חכמה ולפי הפירוש האחר אוכל הוא שם עצם פרטי.

ראור אבוה אלגאמע אלאמא פלקבה [יקה] משתקא מן ויקהל (שמות ל"ה א') בסקוט אללמד מתל קולה בחל יורעאל (מלכים א' כ"א כ"ג) הו בחלק יורעאל באסקאט אלקוף. והו איצא מעה אלשאקה ללחכמה ואלאסתטאעה פלקב באנה איתאל עלי אשתקאק מן אילותי (תהלים כ"ב כ') ואוכל מן יכלת (במדבר י"ד ט"ו). והו איצא אלמואזי כל קול בקול יחתמלה פלקב לדאך למואל עלי אנהא לפטא תתצרף מן מול אלדי הו אזא ונחו ועלי אנה מפכסם באלף כתפכס והזניחו וכונה והאזניחו ומא מאתלה אלא אן הרה אלחכאריג ואן אסתקאמת ואמכנת פאני ארי תרך אלסמא עבראניא בחאלאה ולא אגרי¹) עלי אנהא בלהא לסלימן ואכר בבסיט אלנין פיוון אגור ירוי ען איתאל מעלמה אנה עלמה מא יצפה²).

2 פיקול³) ערפניה⁴) בעד מא בנת גאהלא מן אלרגל ולא פהם

אלנאם לי:

יקול אני אולא בנת אנהל מא עלמניה איתאל ולא אקף עליה וקוף אלכאצא הו קולה מאיש ולא וקוף אלעאמה אלדי הו אדון הו קולה אדם ודלך אן אלעאמה כמא קד תערף אלחסאב לא דקיקה ואלמסאחא לא דקיקהא כדאך תקף עלי טרף מן אלנטר ואלתמיז לא עלי דקיקה וכפיה פיקול אגור אני אולא בנת אנהל אלנטר אלכאציואלעאמי גמיעא חתי אבתדי אסתאדי ערפני אלעאמי תם אלכאציו פעלמתהמא⁵).

3 ואד עלמניה איצא⁶) פלים אעלם כל אלחכמה ולא מערפה

אללה אערפהא:

קאל ועלי אני קד וצפת לכם אן איתאל עלמני אלעלום אלעאמיה תם אלכאציו פקד תבקת חכמה לם יעלמניהא לא אנה כאן יערפהא ובכל עלי בהא כל הו איצא לם יכן יערפהא ולים איתאל וחדה אלדי נפית ענה הרה אלחכמה כל גמיע אלנאטקין לא ימכן אן יעלמוהא בוגה בתה פלדלך קאל ולא למדתי חכמה תם ודעת קדשים פיציר מענאה ולא דעת קדשים. פיוון קדשים אסם אללה עלי מעני קדוש וכמא קדמת אולא אן אסם אלהים עלי מעני אלוה וכמא קדמת אן יום כפרים

(¹) בכ"י אגד.

(²) ביאור: לפי פשוטו של מקרא אגור הוא שם איש שהיה מפורסם אצל אומנתו ושם רבו איתאל ושוה התלמיד העתיק בשם רבו אלו הדברים הבאים בשם שאנשי חזקיהו העתיקו משלים בשם שלמה ולמואל בשם אמו. ואפשר גם כן שכל אלו השמות כינויים לשלמה ונקרא אגור לפי שאגר את החכמה ונקרא דוד יקה מפני שהקהיל את העם והלמד חסרה במלת יקה כמו הקוף במלת חל שהיא במקום חלק ונקרא שלמה איתאל שעמו הכח ללמוד חכמה ונקרא אוכל בלשון יכולת וכן נקרא למואל מלשון מול בהוספת האלף כמו שנמצא והאזניחו במקום והזניחו לפי שהיה משיב דבר כנגד דבר בראוי ואני רואה שלא להוציא מקרא מירי פשוטו ולפי זה אגור מספר בשם איתאל רבו מה שיאמר.

(³) בכ"י ב' וגי' יקול.

(⁴) ר"ל ויאמר אגור הודיעני זה איתאל.

(⁵) ביאור: אמרו כי בער אנכי ר"ל קודם שלימדני איתאל רבי לא היתה לי לא ידיעת נבונים וזה ענין מאיש וגם לא ידיעת המון העם וזה אמרו בינת אדם לפי שבכל הידיעות כמו החשבון והמדירה המון העם אינו יורד אל תכליתן ואחר שלימדני איתאל ידעתי ידיעת ההמון ואחר זה ידיעת הנבונים.

(⁶) "וגם כאשר למדני זה".

(ויקרא כ"ג כ"ח) גפראן מפרד וליל שמרים (שמות י"ב מ"ב) חפץ מפרד ואיל המלאים (שם כ"ט כ"ב) כמאל פראד כדאך אלהים אללה פראד ואדנים סיר פראד וקרשים קדום פראד. פכשף ען הדיה אלחכמה אלכפיה אלתי לא יצל אליהא אחד אנהא חכמה אללה עז וגל אלתי תפרד בהא וחכמתה אבדאע שי לא מן שי וטבע כל שי עלי מא נראה. וקד כאן איוב איצא דכר אן הדיה אלחכמה לא ילחקהא אחד מן אלנאטקין ולא מן גיריהם כמא קאל פי פצל והחכמה מאין תבא וגו' (איוב כ"ח כ') והחכמה מאין תמצא וגו' (שם י"ב) עלי מא כנת פסרת הנאך¹ וכמא שרחת אנה פי אכר אלקצה וצף אלענאצר אלארבעה אלמא ואלהוא ואלנאר ואלתראב ובין אן אלחכמה אלתי לא תדרך הי אלתראע הדיה אלענאצר לא מן שי ורסם כל ענצר מנהא בטבע יצצה דאך קולה כי הוא לקצות הארץ יביט וגו' (שם כ"ד) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה (שם כ"ה) דכר ארץ ושמים ורוח ומים ווצף ארץ באלתספל בקולה יביט ואלסמא באלעלו בקולה תחת ואלריח באלהבוב בקולה משקל ואלמא באלמיע לקולה במדה. כדאך קול אגור האהנא אן אלחכמה אלתי לא תדרך הי חכמה אלארבעה ענאצר ואנשאהא וטבעהא. וכמא רד איוב אלעלם בדלך אגמע אלי אלבארי תקדסת אסמאה בקולה אלהים הבין דרכה (שם כ"ג) בדלך קדם אגור אן אלעלם בדלך אגמע ללה עז וגל כמא קאל ודעת קדשים אדע. ולכן לים אלסבב אלדי דעי איוב אלי [אלקול] אן האהנא עלמא לא יעלמה אלא אללה הו אלסבב אלדי דעי אגור אלי קול דלך בל סבבאהמא מכתלפאן לאן איוב אנמא לגאה אלי אלאסתשהאד בהוא אלקול אלמנאזעה אלתי כאנת בינה ובין אצחאבה פי אסעאד אלנאטקין מן ענד אללה פי דאר אלדניא ואילאמהם וכאנו הם יקולון לא יסעד אלא אלמטיעין ולא יולם אלא אלעאציין והו יקול לא בל קד ינעם עלי אלכאפר וקד יבלי אלצאלח לללאל יעלמהא הו לא נקף נחן עליהא וכאן יקול להם [פאן קלתם לי] והל האהנא עלומא (א) לא ילחקהא אלצחיה אלעקל מן אלנאם אקול לכם נעם אלים תקרון אן חכמה אלתראע אלאצול ואלאסתקסאת לים פי מכנה אלמחרתין אן ילחקהא כדאך אקול אנא פי חכמה אלסעאדה ואלשקא פאנמא הרב איוב אלי וצף הדיה אלארכאן אלארבעה לינעלהא מתאלא ויטבק עליהא מא כאן ידעיה וקד כנת שרחת אלרד עליה הנאך שרחת שאפיא. ואמא אגור פלם יכן לה מנאזע[ה] פי שי קאלה פיסחשהד באבדאע אלענאצר ואנמא כאן קצדה תעריף טאלב אלחכמה כיף יטלבהא וסא אלאמור אלתי יתפכר פיהא פיקף עליהא ומא אלאמור אלתי לא וקוף לה עליהא ליקל תעבה ויקצד מקצודה. ודלך אן אלנאשי אדא אבתדי ליטלב אלחכמה יכרנ אליהא והו צאר חאד פכלמא לאח לה שי אכר אכר אן יסל ענה מקדרא אנה מא מן שי יסל ענה אלא ולה גואב [פקאל לה אגור לא תסל ען הדיה אלאמור אלתי לא וקוף] עליהא ואד לא גואב ענהא פליסת מסאיל בתה אלא באלאסם לא באלמעני פלא תכין פיהא פאנך לא תלחקהא. ואצרב להוא מתלא ואקול כמן קצד אן יוקף תלמידה עלי טלב אללהאל כיף יטלבה פלעלמה אנה אן תרך אלתלמיד יטלבה עלי רסלה לעלה אן יחיר בצרה פי גיר מוצע אללהאל וינווי ען מוצעה פלא יראה יתקדם אליה ויקול אמא אלחלת אלזהאת אלמשרק ואלגנוב ואלשמאל לא תטלבה

והוא יתן רמזותיו תלמידיו

¹ בסירוש איוב שבידנו לא נמצא כי אם מעט מזער מזה הביאור אבל הוא בפירושו לספר יצירה ועיין שם פרק א' הלכה א'.

[פיהא] וכדלך איצא פי שביה באלנצף מן אלמגרב ממא ילי אלשמאל לא תטלבה איצא חם. ולכן אטלבה פי שביה באלנצף מן אלמגרב ממא ילי אלגנוב וליכן טלבך לה פי כל שהר עלי תנקל פי אמאכן מן הדיא אלנצף פמן אטול יום פי אלסנה אלי אקצרה תראה מתנקלא מן נצף אלמגרב אלי טרף מהב אלגנוב ומן אקצר יום אלי אטולה תוקעה מנתקלא שהרא שהרא מן ימנה אלגנוב אלי אלנצף מן אפק אלמגרב. פאזא פתח לה הדיא אלטרק תרך מא לא ישמע בה וקצר מקצורה ושפר במטלובה. כדאך צנע אנור קאל ללמתעלם לא תטלב אלחכמה מן בדעה אלארבאן כיף אבדעת ולא מן טבע כיף טבע אצף הדין ען באלך פאנה ללה לא ללנאם לילא תתקסם קוי פכרך בשנלך פיה ואקצר בגמלה קוה פכרך אלי מא ימנך אן תקף עליה ממא הו ללנאטקין¹). חם שרח אלחכמה אלאלהיה מא הי פקאל

4 מן ארתקא אלי אלסמא פנזל או גמע אלריח פי חפניה או צר אלמא פי מנדיל או אקאם גמיע אקטאר אלארין פמא אסמה ומא אסם נשוה²) הל תעלם.

דבר עיון אלארבעה ענאצר אף קאל שמים ורוח ומים וארץ. ולעל אלחכים למא³) וקף ענר גו מא לם יגו אן יכון עאלמא במא וראה אף לא סביל אלי אלבעיד

¹ ביאור: אמרו ולא למדתי חכמה ודעת קדושים אדע ענינו ולא דעת קדושים אדע. ר"ל אחר שלימדני איתאל חכמת המון העם ואחר כן חכמת הנבונים נשארה חכמה אחת שלא מסרה לו לפי שהוא בעצמו לא ידע אותה והיא נעלמת מכל בני אדם והיא דעת קדושים ר"ל דעת האל הקדוש וכבר נמצא בהרבה מלות לשון רבים במקום יחיד כמו אדונים אלהים כפורים שמונים מלואים. וזאת החכמה היא לאל לבדו והיא חכמת בריאת יש מאין וחכמת טבע כל דבר כפי מה שאנחנו רואים אותו. ובכר הזכיר איוב גם כן שאלו שתי החכמות ר"ל חכמת הבריאה וחכמת הטבע אי אפשר למדברים ולזולתם להשיגן וזה בפרשת החכמה מאין תמצא וכמו שפירשתי את כל זה שם וביארתי שבסוף הפרשה הזכיר איוב הארבעה היסודות ואמר שאין אדם יכול להבין איך נבראו מאין ואיך נהיה להם טבע מיוחד באמרו כי הוא לקצות וכו'. ואיוב ואגור שניהם מיחסים אלו החכמות אל השם לבדו אבל כוונת איוב במאמרו אינה ככוונת אגור במאמרו הזה והוא שאיוב היה מתוכח עם חבריו בענין הטוב והרע הבאים על בני אדם והם היו אומרים שהטובה לצדיקים והרעה לרשעים והוא אומר שכבר נמצא צדיק רוע לו ורשע וטוב לו והשם יודע סבת זה ולא אנחנו והביא ראיה לדבריו מבריאות היסודות וטבעם להורות שיש ידיעה הנעלמת מכל אדם והשם לבדו יודעה. אבל אגור לא היה לו ויכוח כלל ולא כיוון אלא להורות את דורש החכמה איך יבקשנה ומה הם הדברים שיוכל להשיגם ומה הם הדברים שלא יוכל להשיגם. וזה שהנער המתחיל לדרוש החכמה הוא שוקק בלימודו וכאשר יראה דבר חדש ישאל עליו וסובר שיש תשובה על שאלתו ולפיכך אמר לו אגור במופלא מבני אדם אל תחקור ואל תשאל על מה שאין עליו תשובה מפני ששאלות כאלו אין להן ענין. ואתן לך מושל על זה ואומר שהרב הרוצה ללמד את תלמידו איך יבקש לראות את הלבנה בחידושה יודע שאם יבקשנה התלמיד מבלי שיווה לו הדרך לא ימצא אותה ולפיכך יאמר לו לא תמצא הלבנה לעולם לא במזרח ולא בדרום ולא בצפון ולא בכמו חצי המערב מצד צפון אבל בקש אותה בכמו חצי המערב מצד דרום מפני שהלבנה מתהלכת בכל חודש וחודש במקומות מזה החצי ומן היום הארוך עד היום הקצר מתהלכת מחצי המערב עד קצה רוח דרומית ומיום הקצר עד יום הארוך תשוב מימין הדרום עד חצי המערב ואחר שפתח הרב זאת הדרך ימצא התלמיד את מבוקשו וכן עשה אגור והזהיר את תלמידו מלדרוש בחידוש היסודות וטבעם ומלפזר כוחות שכלו עליהן לפי שזאת החכמה היא לשם לבדו ולא לאדם.

² בכ"י ב' וג' נסלה.

³ נראה שחסר כאן מלות עלם אן מן.

אלא באלקריב תרך אן ינהא אלמתעלם ען אלמסלה כ״ף אכתרע אללה אלענאצר
אלארבעה לא מן שי ותרך איצא אן ימנעה ען אלמסלה כ״ף געל טבע אלנאר תעלו
ואלריח לא תצבט ואלמא מאיע ואלתראב ראסב ועלי אן ה״ה אלמסלה דרגה תאני״
בעד אלאולי. ואכ״ד פי אן ימנעה מן דרגה תאלתה ויקול לא תסל ען אלנאר לס לא
כאנת ראסבה ספלא כטבע אלתראב חתי תציר מכאנא ללחיואן ליצער עליהא
וינול בקולה מי עלה שמים וירד ולא ען אלריח לס לא כאנת כתיפ״ה כאלתראב
איצא חתי ינמעהא אלאנסאן פי כפיה בקולה מי אסף רוח בחפניו ולא ען אלמא
לס לא צאר מסכתפא חתי לא יסיר מן אלשרוף אלמתלכללה מתלא אדא צב פיהא
כאלתיאב ואשבאההא בקולה מי צרר מים בשמלה ולא ען אלתראב לס לא כאן
נאהצא מתחרכא [חתי לא יכון] לה קואם ואסתלקא בקולה מי הקים כל אפסי ארץ
פאן ה״ה אלאקואל מנך ליסת במסאיל ולא עליהא גואב אד לים הו פי טאקה
אלנאטקין אן יעלמוהא. פכיף מא ורא דלך באן תסל לס צארת אלנאר מרתקיה
צעדא ואלריח הבאבה לטיפ״ה ואלמא מאיעא לא יקום כנפסה אלא פי ועא ואלתראב
סאכנא ירסב תחת אלכל פכיף מא ורא דלך כ״ף כלקת אלנאר לא מן נאר ואבדע
הוא לא מן הוא ואנשי מא לא מן מא ואכתרע תראב לא מן תראב פבאלחרי אנך
לא תקף עלי שי מן דלך אד האתאן אלמסלתאן ורא אלמסלה אלתי ערפתך אן
אלנאס לא יעלמונהא פמא וראהא אבעד ואסחק. ולו סיל אבליג אלנאס ען ה״ה אלעלה
לה״ה אלענאצר וטבעהא לס יכן לה גואב אכתר מן אן יקול כדי רסמת וטבעת.
ואראד בקולה מה שמו ומה שם בנו כי תדע אנה אן טון טאן אן קד כאן פי בעץ
אלומאן אלמאצי לכתר״ה אלעלמא פיה ובלאגנתהם ועלוהם פי אלעלום חכים כאן יקה
עלי ה״ה אלמעאני או בעצהא כאן דלך טנא טשאא לאנא נחן מעאשר אלעלמא
בקול אנור בן יקה קד חכמת לנא עקולנא אן ה״ה אלפנון לא תדרך וליס ינוו אן
יכון אלעאקל ידרך מא קד חכם הו בה אנה ניר צחיה⁽¹⁾ מדרך ואיצא לו כאן אלאמר
כמא תוהם אלמתוהם לכאן קד בקי אתר מן אתאר דלך אלחכים ומן כתבה ואקואלה
ומתעלמון מנה ומא אשבה דלך כמא קאל מה שמו ומה שם בנו ולס יקל מה שמו
ומה שם אביו לאנה קצד אלאת[א]ר אלבאקיה בעד אלסאלף. וכמא לא גואב ען
ה״ה אלארקאן ואלענאצר הו אכתר מן אן יקאל כדי כלקת וכדי טבעת כדאך אלגואב
איצא ען אלאותאר מן אלאשיא [אלסמויה] מתל אגראם אלכואכב ומקדאר דאת כל
ואחד מנהא ומסאחה אפלאכהא ואבעארהא ואבעאר אפלאכהא ומא כאן מנהא
מרכזה מרכז אלארץ ומא כאן נארג אלמרכז וחרכתהא אלמסאוי״ה ואלמנאלפ״ה באכתר
מן [אן] תקול אלעלמא כדי כלקת וכדי וגדנאהא וכדלך אלאותאר אלארציה מן
אלגבאל ואלבחראר ואלאנהאר וכדלך אלגוויאת מן צנוף אלחנארה עזיזהא והינהא
ואנואע אלנבאת ואלחיואן ואשנאצהא כלהא ועלי אן אלעלמא לא יחישון באחצא
אשנאצה כל לא באנואעהא אלמחצה אלתי תלי אלאשנאץ אד לים אלגואב ען כל
דלך אלא אן יקול אלבאלג פי אלחכמה כדי הו וכדי עלמנאה. וכמא קאל פי ה״ה
אלאצול כדאך אלקול פי אלגוויאת מן אלחיואן ופי אנואע אלאעצא וכיפיה אלתרניב
וכמיה אלנואהץ ומא גרי פי ה״ה אלמגרי פאנה לא תונר חילה מן באב אלחנה תויל
סום אלזיאר״ה פיה או אלנקצאן אן תקול בה אכתר מן אן יקאל כדי כלק ועלי ה״ה

(1) נראה שצריך למחוק כאן צחיה או להוסיף אחריה ולא.

בני כל פי אלעדד ממא לה גדר ומא לים לה גדר אלאחתנאג פי דלך אנמע ואחר והו
 אן יקול אלחכים כדי סביל היא אלשי ועלי היא בניתה. ואנמא אלפחין ואלבחת
 ווקוע אלמסאיל אלחקיקיה אלתי להא אלאנובה אלצחיהה בעד תסלים היה אלאצול
 כלהא באן תנעל קולא תאבתא לא תטלב עליה עלה לס צאר כדי פחיניד ינסאג
 אלסואל עמא בעד היה ואיאה טלב אלטאלבון ופיה אנשית אלכתב ועליה תכלם
 אלמתכלמון והו אלמדרך. ואמא אגור פאנה [למא] ראי היה אלגוזיאת לאחקה
 ללענאצר אלארבעה פי מעני אנה לא יגוז אן תטלב עליהא עלה לס תרך אן יחכיהא
 כלהא ותרך אן יקול איצא אן אלמסאיל תסתקים עמא בעד דלך מן אלמוגודאת
 אתכאלא עלי אן אלחלמיד אלפיהם יקה עלי דלך באן יכון כל מא ראה כאלאצל
 ואלרכן משאבהא ללענאצר אלארבעה תרך אלמסלה ענה ואלכונן פיה ומא ראה אנה
 בעד דלך ואספל מנה [סאל ענה ונאין] פיה. ואקבל אגור בעד דלך אלי אלשראיע
 [אלעקליה ו] אלסמעיה [אעני אלתי] יסתדל עליהא בעקלה מן גיר סמאע ואלתי לא
 עלמהא או סמעהא פקאל לה והיה איצא חכמה תלחק פאטלבהא פאנך תגדהא מן
 אגל אנה כלמא גרם אללה פי עקול אלנאם חסנהא או קבחהא פהו מעלום יקה
 עליהא כל צחיה אלעקל וכל מא שרעה עליהם מן גהה אלכבר פקר וקפו עליה ועלי
 עלה אלגמיע אנה אנמא שרע עליהם אלקסמין גמיעא ליערצהם אלי אלחואב ועלי
 אנהם לא יקפון עלי עלל ואחדה ואחדה מן בעץ אלסמעיות פי נפסהא נאצה אלא
 אנהם קד עלמו אן אלגמלה אנמא כאנת ליערצהם אללה אלי אלחואב⁽¹⁾. פקאל

⁽¹⁾ ביאור: הזכיר שמים (שהם מאש) רוח מים וארץ שהם הארבעה יסודות. והחכם ידע
 שמי שנתעבב אצל חלק אחד (מן הידיעה) אינו יכול לידע מה שאחריו (ר"ל מה שלמעלה ממנו)
 שאין דרך להגיע אל הרחוק אלא מן הקרוב ויתכן שלפיכך לא הזהיר את התלמיד שלא ישאל על
 בריאת יש מאין שהיא המדרגה הראשונה ולא הזהירו גם כן שלא ישאל למה אש עולה ורוח
 אינה נתפסת בידים והמים ניגרים והעפר שוקע שהיא המדרגה השנית והתחיל למנוע אותו
 מלשאל לאיזה סיבה האש לא תשקע כמו העפר עד שיעלו עליה בעלי חיים ויורדו ולמה הרוח
 אינה עבה כמו העפר עד שיאספנה אדם בידיו ולאיזה סיבה המים אינם מתעבים עד שלא יזובו
 מן הכלים המחולחלים כשמלה ולמה העפר אינו מתנועע באופן שלא יהיה לו קיום והתדבקות
 לפי שאלו השאלות אף על פי שהן למטה מן המדרגה השניה והראשונה אין להם תשובה
 ואפילו החכם היותר גבון אינו יכול לומר כי אם כן תכונתם וכן בריאתם. ואמרו מה שמו ומה
 שם בנו ירצה בו שאם יחשוב אדם שאחד מהחכמים הראשונים שהיו רבים ונבונים היה יודע
 אלו הדברים או קצתם הוא טועה לפי שבמאמר אגור בן יקה נתאמת לנו שאין אדם יכול
 להשיגם ואילו חית חכם כזה מקודם היה נשאר לנו איזה דבר מספריו ומאמריו או גמצאו
 אנשים שלמדו מבנו לפיכך לא אמר מה שמו ומה שם אביו שכיוון אל מה שנשאר לנו מקבלת
 החכם הקדמון הזה. וכמו שאין לאדם תשובה בענין היסודות כן אי אפשר לו להשיב על השאלות
 בענין טבע הכוכבים לידע למה נבראו גופיהם ומרחקיהם ותנועותיהם וכיוצא בזה כמו שהם וכן
 נעלמה ממנו סבת טבע ההרים והימים והאבנים וכיוצא בזה וכן סבת טבע החיות ואבריהם
 ותאווותיהם וכן אין לנו לשאול למה נבראו כולם במספר הזה ולא פחות ולא יותר והמספר
 בעצמו לא ידענו למה יש שורש למספר הזה ואין שורש למספר אחר מפני שהחכם היותר
 מופלא לא יוכל להשיב כי אם זה תכונתם וזה טבעם. ואין חקירה ודרישה אמיתית כי אם אחר
 שהוסכם שאין לשאול על כל אלה העיקרים הנזכרים אבל על הדברים הבאים אחריהם יש לשאול
 ולהשיב ועליהם נתחברו ספרים ויתוכחו המדברים. ואגור לא דבר בפרטי הדברים האלה שהם
 גמשיכים אחר היסודות ולא אמר גם כן שכל הנמצאים למטה מהארבעה יסודות אפשר
 לשאול עליהם לפי שהיה בוטח שהתלמיד ימצא כל זה ויבחין בכח שכלו בין הדברים הדומים
 ליסודות הארבעה ובין הדברים שהם אחריהם ולמטה מהם. ואחר זה אמר אגור לתלמידו

6 גמיע אקואל אללה מסבוכה ודו מגן ללמסתכנין אליה: 6 פלא תזר עלי כלאמה שיא לילא יובכך פתנקטע:

פסרת ונכזבת אנקטאע מתל קולה וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ירמיה ט"ו י"ח) ואיצא כמו אכזב מים (ישעיה נ"ח י"א) ואשבאהם. וגמע פי קולה כל אמרת אלשראיע אלעקליה ואלסמעייה גמיעא וקאל עליהא אנהא כאלמסבוכ ומעני אלסבך אלתחריר לאן אלעאקל אדא אנאר אלתפכר ונר עקלה יקצי בפעל אלחק ואלצדק ואלעדל ומא שאכל דלך ותרך אלגור ואלפלסם ואלבאטל ומא אשבה דלך והדאן אלצלאן ינצם אליהמא אכתר אלשראיע. ואמא מא בקי מן אלשראיע ממא לא יחיש בה הדאן אלקסמאן אלא אן קד צח אן אלבארי קד אמר בה או נהי ענה כאלאמר באלחג ואלנהי ען אלעמל פי אלסבת פאן אלעקל יוגב קבול דלך אד כאן אלחכים לס יאמר בה עבתא וקד געל עליה אלתואב אלגזיל פקר אנתמעט אלשראיע כלהא פי אן אלעקל יוגב פעלהא. ולמא כאן פעלהא לא ידרך אלא במסאיל ותעלם ותזכר וחפט קאל אנור יגב אן תסתעמל גמיע דלך. ופי טי קולה אל תסף על דבריו וגוב אלעלם ואלעמל במא קאל כאצח לאנה לא ינהא ען ויארד עלי שי אלא בעד אינאב אלעלם בה ואלעמל. תם אכבר אן ללמתעלם ואלפאעל דלך תואבא עטימא הו קולה מגן הוא לכל החסים בו וגעל אלתשביה במגן למא עלמנא מן אלתרם אנה יכן ויוקי. ופי טי קולה אן אללה יוקי אלצאלחין אלשר וגוב אנה ינעם עליהם לאסתחאלה חצול מנעהם אלכיר ואלשר גמיעא פלא יכזבו חגיג מוגורין. תם אכבר אן לתארך דלך עקאבא אלימא הו קולה פן יוכיח בך ונכזבת קאל אן זדת עלי שראיעה ובכך במא¹) בה ינטוי תחת אלקול אנך אדא לס תעלם או תעמל מא שרע עליך פכאלחרי אן יובכך במא יולמד עלי סביל קל וחומר אלתי כנת שרחתהא פי ספר ויקרא. ואלאנקטאע אלדי יודב בה פהו עלי וגוה אמא במרין פינקטע ען חרבתהא ושחואתה כמא קאל והוכח במכאוב על משכבו והמתו חיתו לחם ונפשו מאכל תאוה (איוב י"ט כ') או באלאם תקטעה ען אלגמאעה כמא קאל פי עזיה כי נגור מבית ה' (ד"ה ב' כ"ו כ"א) או בפרקה [פ]פרק בינה ובין אצדקאיה כמא קאל ודל מרעהו יפרד (משלי י"ט ד') או באלמות אלאקצי²) סיפרק בין רוחה ובין גסרה או בעקאב אלאכרה פיקטעה ען זמרה אלצאלחין כמא קאל פי אלתוראה פי מואצע שתי והכרתי ונכרתה עלי קדר עצם אלדגב. ובעד מא קאל אנור הו אלקול אלגליל פי ארכאן אלדניא וארכאן אלדין אתי בסתה³) מעאן כל ואחד מנהא פיה ארבעה אשיא יסתפיד אלמתעלם מן כל מעני פאידה או פואיד⁴). אלמעני אלאול פי אהם מא ינבני אן יסל אלעבד רבה קאל

שירדוש במצוות השכליות מפני שהבורא נתן לאדם דעת כדי שיבחין בשכלו הזך בין הטוב ובין הרע והמצוות השמעיות שכל אדם יוכל להבין מה שנצטווה מאת השם בקבלה ואע"פ שלא יוכל אדם להכיר טעמי כל המצוות כולן בכל זאת הוא יודע שהאל ציונו בהן כדי שנקבל שכר עליהן. (1) נראה שחסר כאן תנקטע.

(2) אפשר שצ"ל אלארצי.

(3) בכ"י בסבוע והוחלף ו' בז'.

(4) ביאור: פירוש ונכזבת ונכרת מלשון יכזבו מימיו. ואמרו כל אמרת כולל המצוות השכליות והשמעיות. וענין צרופה מזוקקת מפני שבעל שכל כשיתבונן היטב ימצא ששכלו מחייבו לעשות צדק ואמת ולעזוב חמס ושקר ורוב המצוות תלויות באלו שני השרשים. והצווים וההזהרות הנשואים כמו הראיון וביטול המלאכה בשבת ברור לנו שהשם צונו עליהן ולפיכך השכל מחייב

7 אסלך כלתין לא תמנעהמא⁽¹⁾ מני אלי אן אמות: 8 קול אלזור ואלכדב אבעדהמא עני באן⁽²⁾ פקרא כתירא⁽³⁾ או גנאא לא תעטיני בל ארוקני מן אלטעאם קותי: 9 כילא אסתגני פאכפר ואקול מן אללה וכילא אפתקר פאסרק ואמתהן אסם רבי:

ה'ה אלמסלה ועלי אן אלמלפוט בה ארבעה אשיא שוא ודבר כוב וראש ועשר ואלעבד יסל אצראף ארבעתהא ענה פאן אלמחצול מנהא אלתנאן ואלאתנאן אלאכראן המא תמרהמא ואלמתולדאן ענהמא בעאדה אלאכתירא. ואלאתנאן אלאצלאן המא ראש ועשר יקול אלחכים מן אלאצלה ללעבד אלא יכון פי גנאיה חאל תורתה אלבטר חתי יכפר ויגחד כמא קאל פן אשבע [וג'] וכמא צח לך אן סנחריב ופרעה ונבוכדנצר ומלך צר קאל כל ואחד מנהם מתל דלך עלי מענאה ואן אלתלפת אלאלפאט וכאן סבב בטרם אלנעמה והיא הו שוא אלדי יגב אן יסל אלעבד אבעאדה ענה. וכדלך כתרה פקרה תחלה עלי אלסרקא או אלזיאנה חתי יכון ויחלה עלי דלך כמא קאל ופן אורש [וג'] יעני אחלה באסמה כאדבא והיא הו דבר כוב אלדי יבני אן יסל פי אצראפה ענה ועלי מא צח לך אן אנשים רקים ופחזים (שופטים ט' ד') אנמא תבעו אבימלך לגועהם ופקרהם. ואלאצלה ללעבד אן יכון מתוסטא פי נעמתה כמא סאל המריפני לחם חקי⁽⁴⁾. ואלמעני אלתאני פי אתבאע אלנאשי מדהב אבאיה פימא נקלו אליה וצורתה בצורה אלחק קאל

10 לא תסע באלעבד אלי מולאה כילא ישתמך פתאתם: 11 יא גיל שאתם אבאה ולא יבארך עלי אמה: 12 גיל מאהר ענד נפסה ולם

אותנו לקבלם גם כן לפי שהבורא לא צוה בלי סבה והשם יתן שכר עליוהן. ולפי שאין מעשה בלא תלמוד ותחלמוד צריך זכירה ושמירה חייב האדם לדרוש ולחקור בהן. ובאמרו אל תוסף וכו' נכלל חייב ללמוד המצוות ולעשותם מפני שלא יתכן להזהיר מלהוסיף על דבר אם אין חייב האדם ללמוד הדבר בעצמו ולעשותו. ויש שכר טוב לאדם הלומד ועושה אותם כאמרו מגן הוא וגו' ר"ל שהשם הוא כמגן לשומרו מכל רע ובאמרו שהשם יגן על הצדיקים מן הרע נכלל גם כן שהוא ייטיב להם מפני שאי אפשר שימנע מהם הטוב וגם הרע יחד כי אז לא ימצאו (הצדיקים) כלל. ואמר אגור אחר זה שמי שאינו למד ועושה יכרת וזה יוצא מקל וחומר שאם יענש המוסיף על המצוות כל שכן העווב אותן כמו שפירשנו בספר ויקרא. וזאת הכריתה על פנים רבים כפי גודל החטאים אם בחולי המונע את האדם מן התנועה והתאוה או במכאובים שיעצרוהו מלכת בתוך הקהל או בפירוד מן אוהביו או במות שהוא מפריד בין הנשמה והגוף או בעונש בעולם הבא שיכרת מקהל הצדיקים. ואחר שדיבר אגור על יסודות העולם ועל יסודות האמונה הביא ששה ענינים שכל אחד מהם כולל ארבעה דברים ויש תועלת בכל אחד מהם לתלמידים.

(1) בכ"י א' תמנעניאה ובכ"י ג' תמנעהא מני.

(2) בכ"י ב' וג' מוסף יכון.

(3) "ראש גדול".

(4) ביאור: הענין הראשון מה שראוי לאדם לשאול מהשם קודם כל דבר. ואף על פי שהזכיר ארבעה דברים שהם שוא ודבר כוב וראש ועשר לא שאל באמת אלא שנים והשנים האחרים הם פרים הרגיל להולד מהם בבחירת האדם. והעקרים השנים הם ראש ועושר ואמר החכם שהיותר טוב לבני אדם הוא שלא יהיו עשירים יותר מדאי עד שיבאו לידי כפירה כמו סנחריב ופרעה ונבוכדנצר ומלך צור שכל אחד מהם כחש בשם וזהו אמרו שוא. וכן שלא יהיו עניים יותר מדאי עד שיבואו לידי גזל ורמאות ולסוף ישבעו לשקר וזה אמרו דבר כוב וכבר ידעת שאנשים רקים ופחזים נאספו עם אבימלך לפי שהיו רעבים ודלים והיותר נאות להצלחת האדם שיהא בינוני לא דל ולא עשיר וזה אמרו המריפני וכו'.

יגתסל מן גאיטה: 13 גיל מא ארפע עיניה ואסנא מקלותה: 14 גיל אסנאנה באלסיוף ואניאבה כאלסכאכין ליאכל אלצעפי מן אלבלאד ואלמסאכין מן בין אלנאס: 15 פאן ללעדס קסמין⁽¹⁾ יקולאן מתלא האת האת ולהמא תאלת פלים ישבע⁽²⁾ וראבע פלים יקול⁽³⁾ בס: 16 הם אלתרי וחבס אלרחס וארץ לא תרוא מאא ונאר לא תקול בס: 17 כדאך עין⁽⁴⁾ תהזי באביהא ואמהא ותזרי באגמאעהם ינקרהא מתלא גראביב⁽⁵⁾ אלואד ויאכלהא בנו אלנסור:

פסרת אל תלשן לא תסע מן באב אלמחל ואלסעאיף מתל קול דוד מלשני בסתר (תהלים ק"א ה'). לעלוקה אלעדס. הון בס אלפאט מפרדא. ועלי אן אלחכים קר נסק הוה אלחמאניף פואסיק עלי מא הי מנצוצה פאן אלאקרב ענר אלעבארף אן נקדס פיהא בעצא עלי בעץ ונקול ערפנא אגור אן ללעדס וגהין אחרהמא אלא יכון אלשי ואלאזר אן יפנא בעד כונה ולמא כאן קצרה פי הוה אלנאס געל אלחמיל מן אלחיואן ואלנבאט אף לא קואם ללחיואן אלא באלנבאט פקאל אן לעדס אלחיואן וגהין אחרהמא אלעקס והו אלא יולד אלחיואן בתה ואלתאני אלמות אן יכון בעד אן יולד ימות דאך קולה שאול ועצר רחס. ולעדס אלנבאט איצא וגהין אחרהמא אלגרב ודאך באן לא תרוא אלארץ מאא פלא תתמר הו קולה ארץ לא שבעה מים. ואלאזר אלפנא ופנא אלנבאט אלמשהור באחראק אלגאר דאך קולה ואש לא אמרה הון סוא פי דלך אחראק אלגאר אלתי פי אלחיואן לה באלאכל ואחראק אלגאר אלטארהף עלי אלארץ צאר אלגמיע ארבעה וגוה יגעל אלחכים אחצאהא תלאתה צרוב אתנין בקוי שתי בנות ואלתאלת בקולה שלש הנה ואלראבע בקולה וארבע. ודלך אנה קצר אלי עדס אלחיואן אף כאן אנמא וצפה ליגעלה עקאבא לקום כמא יסתחקון פיגדה אתנין אלקבר ואלעקס שאול ועצר רחס תם ראי אן האהנא סבבא תאלתא בה יערמון והו אלא תנבת אלארץ פגעלהא תלתה תם ראי אנה רבמא אנבתת איצא וכאן נבאתהא סבבא לעדס אלחיואן דלך באן יחרקה בעץ אלניראן פגעלהא ארבעה. פפצל הוה אלבאב אלראבע אעני אש מן אללתה לאנה לים בבסאטתה אוגב עדס אלחיואן בל בתרכיבה אעני נבאט ואחראק ופצלמהא גמיעא מן אלבאבין אלאולין לאנהמא ליסא פי דאת אלחיואן בל פי גירה וקאל ען אלארבע⁽⁶⁾ הב הב יעני באנהם יקולון⁽⁷⁾ האת האת וכאנהם לא ישבעון לקולה לא תשבענה וכאנהם לא יקולון⁽⁸⁾ בס לקולה לא אמרו הון. ותרתוב דלך מנעכם מן אלאזר אלי אלאול יקול כאנהא לא תקול בס בל מע דלך לא תשבע פי נפסהא בל מע דאך תקול האת האת מרה בעד אזרי. וכדי תשאהר הוה אלארבע יחמל

(1) בכ"י ב' וג' מוסף כאנהמא.

(2) בכ"י א' ישבעון.

(3) בכ"י ב' ויקולון ובכ"י ג' יקולאן.

(4) בכ"י א' עיונא.

(5) כן הוא בכ"י א' וג' ולא מצאנו זה בספרי האוצר ובכ"י ב' גראב.

(6) בכ"י אלארבע.

(7) בכ"י כאנהמא יקולאן.

(8) בכ"י וכאנהמא לא יקולאן.

אלי אלמקאבר אלכחיר מן אלנאם ותקרע אלעאקר באלכחיר מן אלזרע ויבאר
 פי אלזרין אלעטשי אלכחיר מן אלזר ותטעם אלנאר אלכחיר מן אלחטב
 וכלהא לא תשבע בל כאנהא תקול זרני איצא למן יעטיהא. וקבל אן ישרח
 אלחכים הוה אלזרבעה אשיא קדם דכר חאל מן יסתחק אן יציר אליהא פקאל יציר
 לעלוקה מן גחר אלזכבאר אלצאדקה ודלך אן אלעקל יקצי באן אלזכבאר אלזי יזלין
 מן תעמד אלזכב ומן תוהמה גמיעא פרו חק לא מחאלה והאהנא אזכבאר יאתון בהא יקע
 פי אלזנפס אלזאצדה אלחק אנהם לס יתעמדו פיהא אלזכב ולס יתוהמוה פמן
 רדהא באן מעאנדה ואסתחק עקובה מן ענר אללה או תציר לה בזלך ארבעה אחואל
 מומה¹ אולהא²) אלתואטו עלי נקל אלזכב פיצרח בלענהם כמא קאל דור אביו
 יקלל ואמא נסאורה³] אלתו הן ענדה תאבעאת מנוראת ולס יקצדן אלזכב פלא
 ילענהן ולא יבארך עליהן כמא קאל ואת אמו לא יברך. תם ירא אעתואל מזהבהם
 [אל]טאורה או יעתקדהא נגסה⁴ כמא קאל דור טהור בעיניו וגו'. תם ילתני אלי
 ראי נפסה ויציר לזאטרה ענדה חאל גלילה לא ירי פוק ראייה ראיא כמא קאל דור
 מה רמו עיניו וגו'. תם יסתקל⁵) מן אלנאם כל מן ליס הו עלי מזהבה ומאלה
 פיתגאוו אלמעקולאת איצא כמא קאל דור חרבות שניו וגו' והוא אלתנקל פי אלשר
 מן חאל אלי אזרי מונור עלי טול אלזמאן פי כל מן לא יצדק באלזכבאר. פלמא
 וצף הוה אלזאפעאל אלסו אזכב באלעקאב פקאל לעלוקה וגו'. וקבל אן יצף אלחכים
 הוה אלזרבעה אחואל ויקול אנהא ינאל מן פעלהא אלערס קדם קבל דלך אלנהי
 ען תכדיב אלצאדקין או פי תרתיב אלחכמה יזב אן יסבק אלזמאר לזועד ואלזועד
 כמא קאל אל תלשן וגו'. ואלעבד פי הוה אלפסוק ליס הו עבד דני בל עבד ולי
 כקולה משה עבדי מת (יהושע א' ב') ויאמר לי עבדי אתה (ישעיה מ"ט ג') יקול
 אנור לא תסע באלולי אלי מולאה יעני אן אלנאקלין ען אלזנביא אוליא אללה
 וסמאחם עבדי הנביאים (מלכים ב' י"ז י"ג) בזלך משאחרוהם אוליא להם כמא קאלו
 לשמואל התפלל בעד עבדיך אל ה' (שמואל א' י"ב י"ט) וקאלו לאלישע הנה נא
 יש את עבדיך חמשים אנשים (מלכים ב' ב' ט"ז) ואלסעאייה בהם אלי מולאהם
 פהי אדעא אן קולהם מנאקין לקול אלזנביא בעד אחתמאלה אלמלאממה לה
 ואלופאק בינהמא כמא תרי מן זאלף אלזמאעה יני אלי ניין יחתמל אן יפסר
 עלי מא נקולה בזוה מן אלתחריג פיגורה וידפעה ויקול לא ילזמני קבולה.
 פארדעה אלחכים בארבעה אשיא אלזל דם אלנאם לה הו קולה פן יקללך
 ואלתאני דם אללה לה הו קולה ואשמת פיציר לעינא ענר אלנאם אלתמא ענר
 אללה ואלתאלת דם אלחכים לה וחכמה עליה באנה לא יסתגף מן אבשע אלוסך [הי]
 אלעורה בקולה ומצאתו לא רוחין פצלא עלי אלזנסאת אלסמעיה אלתו לא תחם
 בהא חאסה ואלזרבע עקאב אללה וגעלה צרבין אמא מהלך ואמא מולס. פאלמהלך
 קאל פיה לעלוקה וגמיע שרוח אלערס אן אללה יצרבה אמא באלפקר מתל ארין
 לא שבעה מים או באלעקס מתל עצר רחם או באלמות מתל שאול או בנאר גהנם
 מתל ואש לא אמרה הון או הו סאלם⁶) פי דניאה מן תלך אלתלתה. ואלמולס קאל

¹ נראה שחסר כאן ימן באבאיה.

² בכ"י יסתחל.

³ בכ"י טאלם.

פיה עין תלעג לאב וגו' פאלמשבה בנקר אלגראביב. הו מולם לא ינתפע בה
ואלממתל באכל אלנסור הו ממן יולמה וינתפע מנה פכל ואחר מן היה אלארבעה
מהאלך אלמלמין חסב מבאלגה דלך אלמעאנר ינאלה¹). ואלפצל אלחאלת חדר
פיה מן אלזנא ואלפסק ומא [אנצם] אליהמא קאל

18 הי תלאתה כפית עני ואלרעבע מעהא לא אערפהא: 19 טריק
אלנסר פי אלהוא וטריק אלהיה עלי אלצואן וטריק אלספינה פי לג
אלבחר וסביל אלרגל פי אלמראה: 20 עלי דאך סביל אלמראה
אלזאניה תאכל ותמסח פאהא ותקול לם אפעל גלא:

¹ ביאור: הענין השני הוא שראוי לאדם ללכת בדרכי אבותיו כפי מה שמסרו לו בקבלה.
ואמרו אל תלשן ענינו אל תדבר רע. ועלוקה הוא ההעדר. והון טעמו די והן מלות יחידות.
ולחקל ביאור אלו השמונה פסוקים נקדים קצתם לקצתם שלא כסדרם ונאמר הודיענו אגור
שהעדר הדברים על שני פנים האחד שלא היו מעולם והשני שאבדו אחר שהיו. ולפי שכיוון אל
בני אדם לקח משלו מן החי והצומח שהחי גיוון בו. והחי יעדר לשתי סיבות אם שלא יולד
וזה עוצר רחם או שימות אחרי הולדו וזהו שאול והצומח יעדר אם שהארץ לא תתן פריה וזה
אמרו ארץ וכו' אם שישרף וזאת השרפה תהיה בין בגוף הבהמה האוכלת בין באש ממש על
פני הארץ וזה אמרו ואש וגו'. וחילק החכם הארבעה אופני ההעדר שבני אדם נענשים בהם
לשלשה מינים והתחיל בשאול ועוצר רחם הנוגעים אל החי בעצמו והזכיר אחר כך העדר הצומח
וסיים בשרפת הצומח. והפריד האש משאר מיני ההעדר מפני שאינה מאבדת החי כי אם
באמצעות הצומח. והארבעה כולם כאילו יאמרו הב וכו' לא יושבעו וכו' לא יאמרו הון
וסדר אלו התארים מהופך שירד הכתוב מן היותר חזק אל היותר קל שלא בלבד לא יאמרו די
אלא שאינן שבעים וגם יאמרו תן עוד. ואנחנו רואים שהרבה בני אדם ינשאו אל הקבר והאשה
העקרה מאבדת שכבת זרע הרבה ושהארץ הצמאה נזרעת חנם והאש אוכלת עצים הרבה וכולם
אין די להם במה שנותנים להם. וקודם שסיפר החכם אלו ארבעה אופני העונשים דבר על בני
אדם הראויים להענש והם המורדים בדברי הקבלה האמתית שהשכל יחייב שכל קבלה שלא נכנס
בה שקר בין בודון בין בשגגה היא אמת בלי ספק וקבלה כזאת נמצאת אצלנו והסמרה בה הוא
כופר ויענש מאת השם מפני שבתחלה הוא אומר שאבותיו מסרו לו שקר ויקללם וזה אמרו דור
יקלל אביו אבל הנשים לא יקלל ולא יברך אותן מפני שהחכם חושב שהנשים הולכות אחר בעליהן
וזה אמרו ואת אמו וגו'. ואחר זה ירחיקו עצמם מדעותיהם המהורות וחושבים אותן לטמאות וזה אמרו
דור טהור וגו'. ואחר זה יבחרו בדעות שבדאו מלבם ויתגאו בהן וזה אמרו דור מה רמו וגו'.
ואחר זה יבזו כל מי שאינו מסכים עם דעותיו ויעברו גם על השכליות וזה אמרו דור חרבות
וגו' וכן ירד ממדרגה אל מדרגה כל עת מי שאינו מאמין בקבלה. ואחר זה הזכיר החכם עונש
המתנגדים באמרו לעלוקה. וקודם שדבר החכם באלו ארבע מדרגות הכפירה ובענשן הזהיר
מלומר על אנשי אמת שהם אנשי כזב מפני שהצווי ראוי שיקדם להחבטתה וההפחדה לכן
אמר בתחלה אל תלשן וגו'. ומלת עבד תורה על הנביאים שהם עבדי השם ועל הנמשכים
אחריהם שהם עבדי הנביאים והמלשין הוא האומר שדברי המקבלים מן הנביאים אינם מסכימים
עם דברי הנביאים עצמם כמו שאתה רואה האנשים שיצאו מעדתנו כופרים בפירושי הפסוקים
שאפשר לבארם על פי הקבלה ואומרים אין אנו חייבים ללכת אחרי אלו הפירושים והוכיח
אגור אלו הכופרים בארבעה דברים אחד שהם מגזינים אצל בני אדם וזה אמרו פן יקללך והשני
שהם מגזינים אצל השם וזה אמרו ואשמת והשלישי שהם מגזעלים בטמאות מוחשות וזה אמרו
מצואתו וכו' וכל שכן בטמאות המפורשות בתורה שאינן מוחשות והרביעי שנענשים מאת השם
והעונשים הם ארבעה המאבדים את האדם והם העוני ועוצר רחם והקבר ואש של גיהנם המושגת
אותו אם ניצל משאר העונשים וכולם נזכרים במאמר לעלוקה וכו' ושנים המכאיבים את האדם
וזה אמרו עין וכו' והעונש הנמשל לנקירת העינים בעורבים אינו מועיל גם למי שיכאיב את האדם
והנמשל לאכילת הנשרים הוא המועיל למי שיצעררו וכל אלו העונשים כפי גודל כפירת הכופרים.

פסרת וארבעה לא ידעתים ואלרבע ולם אקל וארבעה לילא תנתמע תלאתה וארבעה פתציר סבעה ווגדת מן מזאטבה אלממה אן יקולו בחמשה לחודש (יחזקאל א' א') יענון פי אלמאס בשבעה לחדש (מלכים ב' כ"ה ח') פי אלסאבע. ופסרת בשמים פי אלהא מתל קול אלתוראה ערים גדלת ובצורת בשמים (דברים א' כ"ח). וקד ינבני אן אבין ען הדה אלארבעה אשיא אלתי וצפהא דרך הנשר בשמים ודרך נחש ודרך אניה ודרך גבר אד כאנת ארבעה תאמה לם פצל אחרהא מנהא פחסבהא תלתה תם צמה אליהא פצארת ארבעה בעד מא אבין אימא הו אלמפצול ואקול אנה דרך גבר בעלמה ואנמא פצלה לאנה כאן מקצודה אן יחזר מנה. ואמא תלך אלתלתה פהי מעלומה פאתי אנור בהדא אלארבע וקאל ללסאמעין אן הדה אלארבע אלדי ינהלה בעצבם הו מתל אלתלתה אלתי תערפונהא ולא תנכרונהא. ושרח דלך יקול ללזאני ואלפאסק לא תתוהם אנך אדא שאהרת נפסך תרתכב הדה אלמעאצי וליס תותר פיך אתרא ולא תוסמך בוסם מא אנהא ליסת להא האצל עשים ואלתקריב אלי פהמך לאנך תשאחד אשיא פי וקת חרבתהא וליס תרסם פימא פיה תחרכת רסמא ולהא מחצול מן אלפעל עשים. מן דלך אלטאיר אדא טאר פי אלהא וקצד אלנסר לאנה אעטמהא לם ירסם פי אלהא נטא במסירה ומע דאך פקד חצל לה פעל לאנה בעד מא כאן מוגודא פי מוצע עדם מנה וצאר פי מוצע כאן פיה מערומא. ואלחיה אדא אנסאבת עלי אלצואן פהי ליסת תכט פיה נטא למסירהא עלי אנה בעד תקציה לם יתבין פאן האצל מא פעלתה יתבין אד כאן אהל אלמוצע אלאול [אלדין כאנו] יחזרונהא פיה אמנוהא וצאר [אהל] מכאן אכר יכאפונהא בדלהם. ואלספינהא תסיר פי לג אלבחר ואמא באלקרב מן אלשט פרבמא אתרת אתרא לוקתה יסירא וראהא ואמא פי אללג פלא בעדהא ולא מעהא תכט פיה נטא ולכן האצל פעלהא יתבין אנהא נקלת קומא מן בלד ואסכנתהם פי אכר וחמלת מירה מן ענר קום אסתננו ענהא אלי קום אחתאנו אליהא וגהות תנאירא פהאלת אסעאר בדלך מן עו אלי הואן ומן גלא אלי רבין ומא אשבה דלך. פעלי הדה איצא לא יגתר אלרגל אדא ראי אנה בדנה מן חראם לא יותר פיה אתרא פי נפסה פאן לפעלה דאך מחצולא ישאלב בה עליה¹) לאנה קד פעל מא נהאה אללה ענה פלדלך קאל ודרך גבר בעלמה ולא ינר אלמראה אדא ראת אנהא חין אסתטאעת ל[א]תיהא חראמא לם תכן פיה עלאמה בל צארת כמן אבל טעאמא ומסח פאה ולם יתבך פי פיה אתר פאן לפעלהא דאך מחצולא תעאקב עליה למבאשרתה מא נהית ענה ולדלך קאל כן דרך אשה מנאפת בעד קולה ודרך גבר בעלמה²). ואלפצל אלארבע מנע פיה מן מחאולה אלעאמי מן אלנאם מרתבה מן הו אנל מנה בגיר אסתחקאק ולו חצלת לה לם יעדס אנכאר אלנאם עליה קאל

(¹) בכ"י ועליה

(²) ביאור: והענין השלישי שיוהר אדם מן הניאוף והזנות והדומה להם. תרגמתי וארבעה והרביעי כדי שלא יוסיפו הארבעה על השלשה ויהיה שבעה וזה דרך לשוננו לומר בחמשה לחודש במקום בחמישי. ותרגמתי השמים האויר. וראוי שאבאר למה הפריד דבר רביעי מן השלשה האחרים ואיזה הוא הנפרד ואומר שזהו דרך גבר בעלמה והפרידו מפני שכוונתו רק להזהיר מזה הדבר. ואמר החכם כבר ידעתם שלשה דברים הראשונים הנה הרביעי הנעלם מכס הוא כמוהם וביאור זה שאגור אומר לנואף אל תחשוב שעבירת הזנות והניאוף לא תעשה מאומה לפי שאין לה רושם ניכר התבונן שיש הרבה דברים שאין מעשיהם נכרים ובכל זה פעולתם גדולה. וכן הנשר המעופף באויר ואינו עושה שרטוט יעתק ממקום אל מקום אחר וכן הנחש

21 תגד אלארץ תרגז תחת תלתה ואלראבע מעהא לא תטיק
 חמלהא: 22 תחת עבד אדא מלך וכסים אדא שבע טעאמא:
 23 ומבגוצה¹) אדא אמלכת ואמה אדא ורתת סידתהא:

קולה רגזה ארץ לם ירד בה דאת אלארץ ואנמא אראד אהלהא כקול אללה
 ארץ כי תחשא לי (יחזקאל מ"ד ב') פקאל תגדהם ירגפון ויקלקון לעבד מלך מתל
 הרודוס וכסים איסר מתל נבל ומבגוצה רוסת מתל עתליה ותגד אלריאסה לא תליק
 בהם ותגדהם איצא יגאורונהא במא לא יצלת. פינכני אן תעלם אנך אן הגמת עלי
 ריאסה מא [אנת] להא אהל אנהם ירגפון כך ויועגון לדלך ולא תליק כך ולא תחסן
 אן תגאורהא מתל אמה ורתת סידתהא פאלנאס יתחירון לדלך פלא תפעל מא ינכרונה
 בל אצבר אלי אן תסתחק ומע דלך אדא בלגת פאטלבהא בעקל ורפק וארץ בחכס
 אללה פי דלך ופי כל²). ואלפצל אלצאמס פי גואץ ארבעה מן אלחיואן נבה
 אלנאטקין בהם עלי מא יחתאגון אליה מן מתל מא יפעלה כל נוע מנהם קאל

24 הם ארבעה מן³) צגאר מא פי אלארץ עאלמין מעלמין:
 25 אלנמל גמע גיר עזיז וקד אצלחו פי אלציק טעאמהם: 26 ואלובר
 גמע גיר עטים וקד צירו פי אלצכר ביותהם: 27 ואלגראד לא מלך לה
 וקד כרג מלתה בלה: 28 ואלסנוניה תעלק בידיהא מא תציר בה⁴) פי
 היאכל אלמלוך:

למא קאל חכמים ולם תכן אלחכמה ממא יוצף בה גיר אלנאטקין אוגב אן
 יצף אלי קולה היא מחכמים פיכון קולה מחכמים תפסירא לקולה חכמים לאנהם
 אנמא לקבו עאלמין עלי סביל מעלמין תעלים אלטבע. ולעל סאילא יסל פיקול כיה
 יגעל מא יפעלה אלמטבוע אעתבארא ותאדיבא ללמכתאר אנכנא וקלנא באלחרי אן
 יגעלה תאדיבא לאן אלעקל אעלי מן אלטבע ואגל כמא קדמנא פי אול אלכתאב
 פאדא כאן אלמטבוע וליס פיה עקל יפעל מצלחה פאלדי פיה עקל באלאוכד אן
 יפעל מצאלחה. ומתל היא אלגואב פי קולה ידע שור קנהו (ישעיה א' ג') ומא

הרומש על הצור גם הוא אינו עושה רושם אבל בני אדם שהיו יראים כמנו במקום שהיה שם בתחלה
 ישקטו עתה אחר שהלך לו ואחרים שהיו שלום עד עתה יפחדו וכן הספינה אף על פי שבחוף
 הים רואין קצת רושם חילוכה כשהיא בלב ים אין רושם להילוכה כלל אבל היא מוליכה בני
 אדם ממדינה למדינה ומביאה תבואה ממקום שיש בו שבר חרכה אל מקום שיצטרכו אליה וכמו
 זה בבעילות אסורות אף על פי שאין להן אות ניכר כאמרו כן דרך וכו' יש עוון כבד על האיש
 ועל האשה לפי שהם עושים זמה וענשם גדול מאד.

(¹) בכ"י ב' וג' משנייה.

(²) ביאור: הענין הרביעי שלא יתאווה אדם למדרגת מי שהוא למעלה ממנו אם אינו
 ראוי לה ואם בכל זה הגיע אליה אין דעת הבריות נוחה הימנו. אמרו ארץ ר"ל יושבי הארץ.
 ואמר אגור הארץ תרעש מפני עבד המולך כהורודוס ומפני איש בזוי שהעשיר כנבל ומפני אשה
 שנואה המושלת כמו עתליה ותמצא שכל אלו אינם ראויים לממשלה ושטלכותן אינה טובה וכולן
 נמשלים לשפחה שירשה את גברתה. ולפיכך ימתין האדם עד שיהיה ראוי לשררה ואז יבקש
 אותה בתכונה ובנחת ויקבל בטוב לב את גזרת השם בזה ובכל דבר.

(³) בכ"י ב' וג' חסר.

(⁴) בכ"י א' מבה ובכ"י ב' וג' חסר.

אשבהה כמא רסמנא פי תפסיר ישעיהו. פאמא נאציא אלנמל פגעלהא אעתבארא למן לא יעד לה זארא מן אלדניא אלי אלאנרה והו ירי אלנמלה תעד פי אלציף אלי אלשתא ועלי אן היא אלמלה קד יצרב ללמסאפר פי אלכחר ואלמסבת פי אלסבת ונשראהמא. ונאציא אלובר¹) אנהא תנקב פי אלצנר בלא אלה מן חריר ולא גירה תצלח ביותא באשבאל ועלי אן היא אלמלה קד יצרב במא תבניה אלנחל ואשבאההא. ונאציא אלנראד חת בה עלי גמע שמל אלמומנין בעין אלי בעין ולא יצירון פרקא פרקא²) והם ישאהרון אלנראד וכתירא מן אלטאיר אדא גול גול בלה ואדא רחל רחל בלה. ונאציא אלסנוניא חת בהא אלנאם עלי אלתרקי אלי אלמראתב אלעאליה מראתב אלמלאיכה אלחיואניין אלרוחאניין אד ירון טאיר חקיר יחמל פי ידיה מן טין וגירה מא יבני ויצלח לה וברא פי סקף קצור אלמלוך. פהרה אלארבעה מעאן אלתי יקט עליהא והי אלזאר ואלמנול ואלאגתמאע ואלעלו קד לקבת [בהא] סעארה דאר אלאנרה כמא קאל פי אלזאר שמעו שמעו אלי ואכלו טוב ותתענג בדשן נפשכם (ישעיה נ"ה ב') וקאל פי אלמנול תסתירם בסתר פניך מרכסי איש (תהלים ל"א כ"א) וקאל פי אלאגתמאע אספו לי חסדי (שם נ' ח') וקאל פי אלעלו ונתתי לך מהלכים בין העמדים האלה (זכריה ג' ו') וקד תנבה הרה אלארבעה נואץ איצא עלי אמור מן אלדניא³). ואלאמר אלסאדס אמר פיה יחת עלי טאעה אלמלך וכל ראים וגעל צדר אלעעתבאר פיה באן קאל

29 הי תלתה גידה אלכטא ואלראבע מעהא גיד אלמסיר:

30 אללית גבאר מן אלבהאים לא ירגע מן בין ידי שי: 31 ואלזרוז⁴) אלחקיון ואלתים וכדאך אלמלך לא קואם מעה⁵): 32 אמא אן תדללת לה אדא⁶) תשרף או לזמת אליד ללפם: 33 פאנה כמא אן מכין אללבן יכרג זבדא ומכין אללאנה יכרג דמא בדאך מכין אלגצב יכרג כצומה:

קולה מטיבי צעד לס יען בה חסן אלמשי ואנמא אראד אסתקאמה אמורהם וננחה. וקסמהא תלאתה וגעל אלראבע⁷) עלי חרה לאן אלראבע הו גרצה אראד

¹) נראה שחסר כאן מה שנמצא בשלשה האחרים וזה שראוי לאדם לבנות לו בית כשפנים

²) בכ"י פירק פרק.

³) ביאור: הענין החמישי ידבר בו החכם בארבעה מיני בעלי חיים שצריכין בני אדם לעשות כמותם. אמרו חכמים מהוכמים מפני שבעלי חיים אינם חכמים באמת אלא מלומדים בשבע. ואחר שהטבע לבדו מספיק לבעלי חיים להצלתם כל שכן האדם שיש לו שכל צריך שיעמול להגיע אל הצלתו כמותם וזה מכואר בפירושו לספר ישעיה. והנמלה היא משל שיוהיר בו מי שלא יכין צידתו בעולם הזה לחיי העולם הבא אף על פי שהיא משל גם כן להכנת יורדי היס ושובתי שבת. והשפן נוקב לו חור בסלע בלא כלי ברזל ובונה בתים על צורות קבועות וגם כוורת הדבורים משל לזה הענין. וחיל הארבה וגם הרבה עופות באים והולכים יחד וכוה הערה לקהל המאמינים שלא יעשו כיתות כיתות. והשממית והיא הסנונית נושאת ברגליה את המיט וזולתו לעשות קינה בהיכלי המלכים וזה להעיר את האדם שיבקש לעלות אל מדרגת המלאכים וחיות הקודש ואלו ארבעה הדברים רצוני לומר הצידה והמחסה והאחזה וההתנשאות נמצאים במקרא לבנות בהם עונג העולם הבא והם ג"כ נאותים ומובנים לדברי העולם הזה.

⁴) מלה זאת מלשון חרגום ואינה נמצאת בלשון ערבי.

⁵) בכ"י א' סעחם.

⁶) בכ"י א' אן. — ⁷) בכ"י לין במקום אלד.

אן יִשְׁבֶּהָ בָּהֶם עָלֵי מֶּה שֶׁרַחַת פִּי אֶלמִקְסוּמַת אֱלֹאִל. וְאֵלֵּי דַעֲהָ אֵלֵי הָיָה אָנָּה רָאִי בַעֲיֵן אֱלֹנָם יִזְרִיז בְּאֶלְמֶלֶךְ וְאֶלרָאִים פִּיקוּלֹן אִדּוּ הוּ אַנְסָאן מִתְלַנָּא פְּבִיף נְטִיעָה פִּקְאֵל לָהֶם יִנְכְּנִי אֵן תַּעֲתֵבְרוּ בַּהֲדָה אֱלֹאֲשֶׁנָּאן מִן אֶלְחִיוָאן אֶלְתִּי לִכְל וְאֶחָד מִנְהָ רִיאַסָּה עָלֵי סָאִיר נֹעָה לֹא יִטְרַחֲנָהּ בִּל יִדְעֻנֹן לָהּ. פֶּאֱלֹאִל אֱלֹאסֵד פִּי אֱלֹוּחֶשׁ קֶאֱל פִּיה לִישׁ גִּבּוֹר בִּכְהֻמָּה וְאֶלְתָּאֲנִי אֱלֹנְסֵר פִּי אֱלִטָּאִיר קֶאֱל פִּיה זְרוֹיִר מִתְנִים וְעָלֵי אָנָּה אֲנִמָּה אֲתִי בִלְקֶבֶה לֹא בִאֲסֻמָּה פֶּאֵן אֱלֹאֲלִיק אֵן יִכּוֹן אֲרֹאֲדָה לַעֲטֻמָּה פִּי גִנְסָה. וְאֶלְתָּאֲלֵת אֶלְתִּים פִּי אֱלֹנְגִם קֶאֱל פִּיה אִו תִּישׁ עָלֵי מִגָּזוּ אֵן יִנְסֵק בִּלְפִשְׁתָּהּ אִו כְּמֹא פִסְרֵת קוֹל אֶלְתֹּרֶא¹) אִו לֹאִיל תַּעֲשֶׂה מִנְחָה (בְּמִדְבָּר ט"ו ו'). תָּם אֲשַׁבֵּק בְּאֶלְרֹאֲבַע אֱלֵדִי הוּ אֶלְמֶלֶךְ עָלֵי הָיָה אֶלְתָּלְתָּה אֶלְמִמְתָּל בְּהָא פִּקְאֵל וְכִדִּי אַנְתָּם יֹא מַעֲאֲשֵׁר אֱלֹנָם יִגְבּ אֵן תַּעֲתֵרְפוּ לְרֹאִיסָם בְּרִיאַסְתָּה וְתִדְעֻנוּ לָהּ וְלֹא תִבְכְּסוּהָ חֻקָּה. וְוִצָּה אֱלֹאֲסֵתְעֻמָּאֵל מִעַ אֶלְמֶלֶךְ בְּתִלְתָּהּ אִפְעָאֵל [וְנָהָה עֵן אֱלִפְעֵל אֱלֹאִל] אֶלְמִקְאֻמָּה וְקֹאֵל אֱלֹקִים עִמּוֹ וְאִמְרֵי בְּאֶלְפִעֲלִין אֱלֹאֲזִרִין וְגַעַל אֲחֻדְהָמָה מִקְדָּמָה עָלֵי אֱלֹאֲזֵר וְהוּ אֶלְתָּדִלֵל לָהּ פִּקְאֵל אִם נִבְלָת. וְגַעַל אֶלְתָּאֲנִי מוֹכְרָא וְהוּ אֶקֶל מֶה יִכּוֹן אֱלֹאֲמִסָּאךְ עֵנָה פִּקְאֵל וְאִם זְמוּת יִד וְאִנְמָה גַּעַלְהָמָה בִּאֲבִין לֹאֲנָה רִבְמָה צִלְחָה לָךְ אֶלְתִּקְרַב אֵלֵי אֶלְסִלְטָאן וְאֶלְתָּדִלֵל לָהּ לִצִּלְחָהּ וְחִסֵּן דִּינָה וְרִבְמָה לִם יִצְלַח דִּלְךָ לְמַעֲצִיתָהּ פֶּאֲתֵרְכָהּ. וְכִדִּלְךָ רִבְמָה אִמְכֻנְךָ אֶלְקִרַב מִנָּה לְחִסֵּן אֶלְלֹאֲקָה וְבִסְשָׁהּ וְרִבְמָה לִם יִמְכֻנְךָ דִּלְךָ לְזַעֲרֵתָהּ וְיִשְׂרֹאֲסֵתָהּ פֶּאֲתֵרְכָהּ אֱלֹא אָנָּה עָלֵי גִמִּיעַ אֶלְחֹאֲלֹאֲת לֹא חֻקָּאֻמָּה. וְאִתְבַּע הָיָה אֱלֹאֲקוֹאֵל בְּאֶלְוִצִּיָּהּ בְּתֵרֶךְ אֶלְחֻדָּהּ וְאֶלְחֻדָּהּ וְשִׁבָּהּ מֶה יִתּוּלֵד מִן דִּלְךָ בְּמֹא יִתּוּלֵד מִן סִבְבִּין אֲחֻדְהָמָה אֶקִּי מִן אֱלֹאֲזֵר וְאִיִּצָּא אֲחֻדְהָמָה מִבְּאֲשֵׁר וְאֱלֹאֲזֵר מִפֶּאֲרֵק פֶּאֲלֹאֲקִי הוּ אֱלֹדֶם וְאֱלֹאֲצִעָהּ הוּ אֶלְלֵבֵן אִדּוּ כֹאֵן אֲנִמָּה הוּ מִשְׁבּוּךְ טִבְכָּא תֹאֲנִיָּא²) פִּקְאֵל כְּמֹא אֵנֶךְ אִדּוּ מִכְּצֵת אֱלֹאֲנָה אֲנִכְעֵת אֱלֹדֶם בְּרֹאךְ אִדּוּ מִכְּצֵת אֱלֹנְצֵב שְׁדִירָא לְרִגְתָּ אֱלֹנְצוּמָה וְקֵדָם קִבְלָהּ אֵנֶךְ לֹו לִם תִּמְכָּזֶה שְׁדִירָא אֱלֹא צִעִיפָא נִשְׂאָת אֱלֹנְצוּמָה³). וְכִדִּלְךָ יִנְכְּנִי אֵן תַּחֲזִיר מִן שְׁדֵתָהּ⁴) בְּעַד לְמוֹד נֹאֲרָהּ כְּמֹא תַחֲזִירָהּ וְהוּ מִשְׁתַּעֲלָה כְּמֹא אֵן אֶלְלֵבֵן אֶלְמִפֶּאֲרֵק מִכִּיִּן מִתָּל אֱלֹאֲנָה אֶלְמִתְצֵל. פִּדְלֶךְ סֵת[ה] אֶקוֹאֵל פִּי כֹל וְאֶחָד מִנְהָ אֲרִבְעָה אֲרִבְעָה סוּי מִי עֵלָה שְׁמִים פֶּתְצִיר בָּהּ סִבְעָה⁵). וְהָיָה

¹ עֵינִין תְּרַגְמוּ שֵׁם וְגַם פִּירוּשׁ הָרֵאשִׁי עַל וִיקְרָא ד' כ"ג שֶׁהֵבִיא דַּעַת הַגָּאוֹן.
² "מְבוּשֵׁל בְּבִישׁוּל שְׁנִי" נִרְאָה שְׁלֹפִי דַּעַת הַגָּאוֹן הַחֲלָב נִחְבֵּשֵׁל פֶּעַם רִאשׁוֹנָה בְּגוֹף הַבְּהֵמָה וְאַחֵר זֶה בְּקִדְרָה לְחֻצָּאת הַחֲמָאָה.

³ נִרְאָה שְׁצִירֵךְ לְהוֹסִיף כְּמֹא אֵנֶךְ אִדּוּ מִכְּצֵת אֶלְלֵבֵן כִּרְגֵי אֱלֹזֵבֶר.

⁴ אִפְשֵׁר שְׁצִ"ל אֶלְחֻדָּה בְּמִקּוֹם שְׁדֵתָהּ.

⁵ בִּיאוּר: הַעֲנִין הַשְּׁשִׁי הוּא צוּוִי לְשִׁמּוּעַ בְּקוֹל הַמֶּלֶךְ וְהַיִּשְׂרִים. וְאִמְרוּ מִטִּיבִי צַעַד אִינוּ רּוֹצֵה בּוֹ שֶׁהִילּוּכָם הוּא גָּאָה כִּי אִם שֶׁהֵם מְצִלִּיחִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם. וְאִמְרוּ זְרוֹיִר מִתְנִים כִּיוּן בּוֹזֵה אֵל הַנֶּשֶׁר שֶׁהוּא הַגְּדוֹל שֶׁבְּעוֹפּוֹת אֵף עַל פִּי שֶׁלֹא הֵבִיא שֵׁם עֵצִם שֶׁלֹא כִינּוּי. וְאִמְרוּ אִו תִּישׁ כְּמוֹ וְתִישׁ שֶׁכֵּן מְצִינוּ אִו בְּמִקּוֹם וְאִ"ו תַּחֲבִיבֹר. וְכִנָּה שְׁלֹשָׁה לְבָדִם וְהַרְבִּיעִי לְבָדוֹ לְדִבּוּתוֹ אֵלֵיהֶם וְזֶה שֶׁרֹאֵה אֲגוּר בְּנֵי אָדָם מְבִזִּים אֶת מַלְכָם וְאֹמְרִים הוּא אִישׁ כְּמוֹנוֹ וְאִמְרֵי לָהֶם הִסְתַּכְּלוּ בְּאֵלֵי הַחַיּוֹת הַמּוֹשְׁלֹת עַל מִינֵיהֶם הָאֲרִיָּה עַל הַחַיּוֹת וְהַנֶּשֶׁר עַל הָעוֹפּוֹת וְהַתִּישׁ עַל הַצֹּאן וְכוּלָם נִכְנָעִים תַּחַת יָד מַלְכָם כֵּן אֲתֵם בְּנֵי אָדָם חַיִּיבִים לְהִיכָנַע תַּחַת יָד מַלְכָם וְלִכְבֹּדוֹ כְּרֹאִי. וְהַזְהִיר אֲגוּר אֶת הָעָם שֶׁלֹא יִתְקוּמְמוּ נִגְדֵי הַמֶּלֶךְ וְזֶה אִמְרוּ אֱלֹקִים עִמּוֹ וְצוּהָ אֲתֵן שִׁישְׁפִּילוּ עֵצְמָם לְפָנָיו אִם הוּא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אוֹ מִקְבֵּל אֶת בְּנֵי עַמּוֹ בְּסִבֵּר פָּנִים יִפּוֹת וְזֶה אִמְרוּ אִם נִבְלָת וְכוּ' אוֹ שִׁיתִּרְחֻקוּ מִמֶּנּוּ אִם הוּא מֶלֶךְ רִשְׁעִי אוֹ רִגְזָן וְזֶה אִמְרוּ וְאִם זְמוּת וְכוּ'. וְכִסּוֹף אֵלֵי הָעֲנִינִים הַזֵּהִיר הַחֲכָם אֶת הָאָדָם מִן הַכַּעַס וְהַמִּשָּׁל תּוֹלֵדֵת הַכַּעַס לְמִה שִׁיּוּלֵד מִשְׁנֵי דְבָרִים וְהֵם הַחֲמָאָה הַיּוֹצֵאת בְּמִיָּץ חֲלָב וְהֵם הַיּוֹצֵא בְּמִיָּץ הַחֹטֵם וְהַהֲבִדֵל בֵּין שְׁנֵיהֶם שֶׁהַיּוֹצֵאת הֵדֵם יוֹתֵר קֶשֶׁה מִהַיּוֹצֵאת הַחֲמָאָה שֶׁאִינָנָה

אלאקואל אלאכרָה קול למואל ועלי אנה קד נסב דאך אלי אַמָּה פִּינְבִּי אן נעלם
אנהא ליסת מרואַ ען אמראַ פִּקֵּט בל תבון גמאעָ מן אלאמָּה צארקָה רותהא
ואנמא נסבהא למואל אלי אקרב מן סמעהא מנה וכאנת אלאמָּה סבילהא אן יורב
אלואלדאן ולדהמא אלמרוס¹) במתל היא אלקול. אפתח אולהא²)

לא.

1 כלאם למואל אלמלך פי³) צרב אלמתל מא אדבתה בה אמה:
2 מא דא יא אבני יא אבן בטני יא אבן נדורי: 3 לא תעט ללנסא
קואך וסעיך לצרוב⁴) אלשהואת: 4 לא ללמלך יא למואל לא להם
שרב אלכמר ולא ללזרא אלמסבר: 5 בילא ישרב אחדהם פינסא
אלמרוסם ויגֵר חכם כל די צעף: 6 דעו אלמסבר ללהאלך גמָּא
ואלכמר למרי אלנפוס: 7 ישרב אחדהם פינסא פקרה ולא ידכר איצא
שקאה: 8 ואפתח פאך ללאכרם ולחבם כל דוי אלמצי: 9 ואפתח
פאך אקץ באלעדל וחבם אלצעיק ואלמסבין:

מה ברי בלגָּה אלתרנום הו מא בני ובדלך למחות הו צרב מן לגָּה אלתרנום איצא
ובדלך מלכין איצא תרנום עצות וקאל נחמיה [וימלך] לבי (נחמיה ה' ו'). אמא תצדיר
אלואלדין באן יקולו לולדהמא מה ברי פאנהם דהבו פי תצדיר דלך אלי אלתרקיק ונסבוה
אלי אלאם לאן אלחנין מנהא ואליהא אכֵר תקול אלאם לולדהא והי תעאתבה מא דא
יא בני אלדי רביתה תם יא אבן בטני אלדי קבל אלתרביה חמלתה תם יא אבן נדורי
אלדי קבל אן אחמלה נדרת ודעות חתי רוקתה ינבני לך אן תתפכר פי הֵהא אלתלאת
מנאול אלדי תעבת פיך ושקית [ו]מלבת אן תבון ולדא צאלחא ולא תציע גמיע מא
פעלת. ופי היא אעתבאר אכֵר אֵדא כאן מן אלמנכר אן יציע אלנאשי ענאיה ואלדיה
בה פמן אלנכיר אלמנכר אן יציע ענאיה רבה בה בנמיע אלמצלחאת מן חיוה ועקל
ושאקה ואמר ונהי וועד וועיד. ונהיהמא אל תתן שפקָה עליה פי אלדניא ופי אלאכרָה
פאמא פי דאר אלדניא פאן נהיהמא לה ען כֵּרָה אלגמאע פלצררה באלגסם ועלי

אלא ביטול שני ועוד שהחלב הוא נפרד מן הגוף כשמוציאין ממנו החמאה והאף הוא מחובר
בגוף כשמוציאין ממנו הדם כן הכֵּס מוליד את הריב בין שהוא חזק בין שהוא רפה בין בזמן
שהוא כאש בוערת בין כשהוא כאש שכבתה שלהבתה. והנה אלו הם ששה מאמרים שבכל אחד
מהם ארבעה דברים ואם נחשוב מאמר מי עליה שמים עמהם יהיו שבעה.

(¹) נראה שענינו המגיע לשררה.

(²) נראה שגם כאן השמיט הסופר נשלל הספר הרביעי ודברי למואל הם הספר החמישי
ועיין לעיל תחלת פרק ל'.

(³) בכ"ו א' וב' חסר.

(⁴) עיקר מילת מחא בלשון תרגום הוא הכאה ובערבי נמשכה מלת צרב מענין הכאה
לענין ציון המטבעות מפני שמציינין אותן כדי שלא יתחלפו אלו באלו והשתמשו בואת המלה גם כן
בטעם מין לכל דבר ולכן תרגם הגאון מלת למחות צרוב ר"ל אופנים וגם אבן גנאח בספרו אצול
תרגם כן וזה לשונו בשורש מוחת: ומן היא אלמעני איצא ענדי למחות מלכין אי לצרוב אלאפכאר
ואלארא פי אללהו ובשורש מלך ומנה ל' מ' אי לצרוב אלאהוא ואלאפכאר ואלארא אללהויה.

אן אלאכתאר מן גמיע אלאסתפראנאת מתל אלאסהאל ואלקי ואלתעטס ואלפצד ואלנפת מומס האתך ללאנסאם מצעף לקוֹתהא אלא אן אלאסתפראנ באלגמאע אשדהא למא יקרה פי אלתלת אלקוי אלשריפה אלת פי אלדמאנ אלמעטיה ללעצו אלקוה ואלתי פי אלקלב אלמעשיתה אלחרבה ואלתי פי אלכבר אלמעשיתה אלרשובה. ואמא צררה ללאנסאן פי דאר אלאברה פאנה אולא ישנלה ען אלחכמה באלאקבאל עליה לאנה יעמל פי אלפבר אכתר מן סאיר אלדואעי ולאן כל מא אמען אלמר פיה אחסע פי פנונה ולאנה קד יקטע ען אלצלוה⁽¹⁾ פי כתיר מן אלאוקאת. הנה אלאקואל אדא כאן מן חלה פלא תסל ענה אדא כאן מן חראמה אנה אלהאלך⁽²⁾ פי אלאברה. וכדלך סאיר צנוף אלשהואת צארה פי אלדארין גמיעא אדא אסרף פיהא אד תמלך אלאנסאן חתי יציר עבדא להא ממלוכא לא יסתטיע בלאפאה כמא קאל למחות מלכין אלא אן אלגמאע הו אשדהא ואצרהא ולדלך פרדה וקדמה. ותכרארהם אל למלכים ירדון אנה ילזמנא אן נעטך מרה בעד אכרי וכמא בינא פי תפסיר כי הנה איביך וגו' (תהלים צ"ב י') אלמכרר אנה אנמא אראד ומאנא בעד זמאן ופי נשאו נהרות י"י (שם צ"ג ג') אלמכרר אנה קצד חאלא בעד אכרי כדלך האהנא. וגעל אלמקדם ללמקדמין אל למלכים שתו ואלמוכר ללמוכרין בעדהם [ולרונים אי שכר]. וכשפו לה מן עקאבה מא יפעלה אלזמר ואלנביד אנה יגני גנאיאת לא אצלח להא ועלי אנה רבמא חסן קבאיחא כתירה אלא אן תלך למא כאנת אלתובה תזילהא תרך אלתרוע בהא ואדא אן ירוע במא לא תצלח אלתובה וזי אלאחכאם יקול ללחאכס ראית יא הוה אן שרבת פסכרת ונסית אלפקה אלדי הו מחקק פחכמת עלי אנסאן בגיר אלחק ואנצרף אלצמאן מן חצרתך (ו)תובתך לא תקבל חתי תרד מא בה חכמת כטאא פמתי תלתקי מעה חתי תרד עליה שיה וסימא אן כאן צעיפא כמא קאל בני עני פמתי ימכנה אלרגוע אליך או אלתשלם. ואעטס מן דלך אן כאן מא חכמת בה קתל פאדא קתל דלך אלבאים כיה ימכנך אן תצלח מא אפסדת אברא פלהזה אלאסכאב צאר פסאד אלחכס באלסכר אשד מן כל פסאד. וקולהמא תנו שכר לאבר אראדו בה דפע מעארצה אלמעארין פאן קאל קאיל פלס צנע אלזמר ואלנביד קלנא ליתעזא בה אלמחמומן אמא בנעמה עדמוהא פיסמי אלואחר מנהם אובר ויחתאנ אלי שרב אלזמר לינסא פקרה כמא קאל רישו או במציבה אתוהא פיסמון מרי נפש ויחתאנון אלי שרבה לידהב ענהם שקאהם כמא קאל ועמלו לא יוכר עוד פאלשרב לאולאיד מצלח ולך יא חאכס יא פקיה מפסד. ואדא תאמלת הנה אלקציה וגדתהא מן מחין אלחק לאן כתירא מן אלאשיא תצר בעין אלנאס ותנסע בעצהם כמא הו מעלום אן אלעסל יצר אלמחרורין וינסע אלמבלגמין ואן אללבן ינסע אלכבר אלחאמיה ויצר באלמעדה אלמרשובה ומא אשבה דלך בל אלמטאעם אלטיבה תנסע אלגאיע ותצר אלשבעאן וכדלך אלסמאים כלהא. ועלי הוה אלסביל אלזמר. פקאלו דעוה יא איהא אלמלוך למן יחתאנה פאמא אן ישרב מנה קלילא במקדאר מא ישכח רישו או ישרב מנה כתירא במקדאר מא ועמלו לא יוכר עוד. ואמא אנת יא חאכס פתח פיך לאלם וגו' אראד בפתח אלפס ללאכרס תלקין אלגבי חגתה כמא סמא אללה עור ללעמי ען רשדה אד יקול ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא י"ט י"ד)

(1) לא ידענו למה פרט חפלה משאר המצות.

(2) בכ"י אלהאלך.

וסמי חרש למן כאן נאיבא מן אלמחצר אי קאל לא תקלל חרש (שם) כדלך ההנא אלם אלגבי אלדי לא יערף חנתה ומסמוע היא אלקול עלי אנה עאם פאן חאצלה זאין לאן אלחאכם אנמא עליה [אן] יחתג למן זפית עליה אלחנה פי אחכאם אלדמא לא פי אחכאם אלדמואל וכמא קאל אלולון בדיני ממונות אם לא טען אין טוענין לו בדיני נפשות אף על פי שלא טען טוענין לו (סנהדרין כ"ט א') ומא אלפרק בין חכם אלדס ואלמאל בינהמא פרקאן אחרהמא אקוי מן אלזר לאן אלמאל ימכן רדה ואלדס לא ימכן רדה ואלזר לאן אלמטאלב באלדס רוע¹) אלקתל ימית זאמרה וידהב בחנתה פיחתאג אלי מן ילקנה אלחנה ואמא אלמטאלב באלמאל עקלה חאבת ולא רוע עליה פהו יחתג בכל מא יעלם אנה הו לה מן אלחנה. ולתסמיתהא למן יחכם לה בני חלוק מעאן מנהא אנה יגב עלי אלחאכם אן ירי אלזצמין מתל מארה אלטריק כאנה לא יערף אחר מנהמא. ואיצא יגבני אן ירי אלחכם כאנה פאית פלא יפעלה אלא עלי אצח מא יכון ענדה לא יעלך קלבה בתלאפיה. ואיצא אן אלחאדרתה אדא חרתת וערצת עלי אלחאכם ותנאזעהא אבואב שתי מן אלפקה פיחתאג אלחאכם אלי אן יתאמל כל זאמר ימר עלי באלה חתי יעלם באיהא הו אשבה. ואמרהמא בעד דלך פתח פיך [שפט צדק] חכם אלעדל לא יחיש אלכתאב בגמיע פנונה ולכן מחין אלמראר בה אלא (אן) יכון אלחכם פתיה באסתתנא אן יקול אלחאכם אן כאן כדי כאן אלחכם כדי ואן כאן גיר דלך כאן אלחכם בעכס דלך בל יגב אן יצבר חתי יסתקר אלזבר ען אלחאדרתה מקרה תם יחכם עלי שי צחיה לים פיה אסתתנא פיכון משפט צדק. ואלתרגיב לה פי חכם עני ואביון לאן אלעקאב בסבבהמא אצעב כמא קאל אם ענה תענה אתו וגו' (שמות כ"ב כ"ב) כאן אלחאכם לחכמהמא אכתר ואפצל²). ונעל זאממה אלכתאב מתלא צרב פי מארה צאלחה משבה בהא כל חכים וכל צאלח ולעלה אנמא ראי אן ינעל אואיל אלאיאת עלי חרוף א' ב' ג' ד' ליסהל עלי אלמתעלמין חפטה אי הם מחתאנן אלי אסתעמאלה בכתר. אולה

(¹) בכ"י מע.

(²) ביאור: אמרו ברי בלשון תרגום וכן ולמחות לשון חכמה בתרגום וכן מלכין תרגום עצות. הדברים האחרונים של הספר הם דברי למואל ויחסם לאמו ששמעם ממנה והם היו מסורין בפרטן לאנשי אמת שבאומתנו אבל היה מנהג ההורים להוכיח בניהם המגיעים למלכות בדברים כאלה. והתחילו תוכחתם כאמרם מה ברי להראות את חנינתם ויחסו זה לאם לפי שהיא תחמול יותר על בנה ובנת עליה והיא אוסרת לו מה זה בני אשר רביתך וקודם זה נשאתך בבטני וקודם הריוני נדרתי אל השם והתפללתי אליו כדי שיתן לי בן כשר וראוי לך שתזכור את כל זה ולא תאבד מה שעשיתי בעבורך. ואם ראוי לאדם שלא יאבד מה שעמלו בו אבותיו כל שכן שלא יאבד מה שניתן לו בהשגחת הבורא כמו חיים וכוח ושכל וצווי והזהרה וגמול ועונש. ואמרם לבנם אל תתן וגו' זה מחמלתם עליו בעולם הזה ובעולם תבא בעולם הזה לפי שהמשגל יפסיד הגוף ואף על פי שכל הוצאת לחות יותר מדאי כגון השלשול והקיא והעיטוש וההקזה והרוק מאבדת את הגוף אלא שהמשגל הרבה הוא יותר מזיק מפני שהוא מאבד השליש כוחות הנכבדים הכוח שבמוח המקשה את האבר הכוח שבלב המניע אותו והכוח שבכבד הנותן לו לחלוחית. ובעולם הבא מפני שהמשגל מונע את האדם מלעסוק בחכמה יותר משאר התאוות ולפי שכאשר הוא שטוף בזמה כן יטבע יותר ויותר במיניה וגם כמה פעמים יעצור אותו המשגל מלקיים תפלתו וזה בבעילות מותרות ועל אחת כמה וכמה בבעילות אסורות. ואמרו למחות מלכין ר"ל שההפלה בכל מיני התאוות מאבדת את האדם בשני עולמות לפי שהאדם נעשה עבד להן אבל הפריד והקדים את המשגל לפי שהוא מזיק יותר מכולן. ונכפלה מלת למלכים לחזק הענין ולומר חייבים אנחנו להוכיחך פעם אחר פעם כמו שביארנו

10 אלאמרה אלצאלחה מן דא¹ יגדהא ואבעד מן אלגואהר
 אמתלאכהא: 11 וקד ותק בהא קלב בעלהא ומא תעוזה גנימ²:
 12 במא תוליה אלכיר לא אלשר טול איאם חיותהא: 13 ותטלב מנה
 אלצוף ואלכתאן פתעמל בהמא כמא פי טבע ידיהא³: 14 וצארת
 כספן אלתאנר תאתי מן בעד בטעאמהא: 15 ותקום ועאד אלליל
 ותעמי מכאסבא לאל ביתהא וצראיבא לגואריהא: 16 ואן המת בציעה
 אשתרתהא ומן תמר בפיהא קד גרסת כרומא: 17 ושדדת חקויהא
 בעז ואידת דראעיהא: 18 ולמא דאקת אן מתגרהא גיד פהי לא יטפא
 באלליל סראגהא: 19 ומדת ידיהא בנגאח⁴ וכפאהא דעמתא⁵ אלמגול:
 20 ובסמט כפהא ללצעיף ומדת ידהא ללמסכין: 21 לא תבאף עלי אהל
 ביתהא מן אלתלג אד כלהם לאבסון קרמזא: 22 וקד צנעת להא
 נגודא מן בויץ וארגואן לבאסהא: 23 ובעלהא מערוף פי אלמחאל

בחרגומנו לפסוקים כי הנה אויבך ונשאו נהרות. וחזכירו במלכים היין שהוא יותר מעולה
 וברזנים השכר שהוא פחות ממנו. ואמרו פן ישתה וכי ענינו שהיין והשכר מכיאים את האדם
 לידי עברות שאי אפשר לתקנם ולא הפחידו את הבן בהרבה דברים מגונים שהיין מראה אותם
 כטובים לפי שהתשובה תוכל למחותן אבל הפחידוהו בדברי המשפט וזהו אמרו מחוקק השופט
 אין לו כפרה על משפט מעוקל עד שישיב לבעל דין מה שדן בו שלא כראוי ומתי יפגש
 השופט את בעל הדין להחזירו לו ובפרט אם הוא עני שאז שלא יוכל לשוב אל הדין או
 לצעוק חמס עליו וכל שכן בדיני נפשות שאם העניש האומלל הזה במיתה לא יוכל השופט לתקן
 את הדבר. ואמרו תנו שכר לאובד ענינו שאם יטעון טוען למה נבראו היין והשכר נשיב לו
 שהם מנחמים את הנאנחים לפי שבשתייתם ישכחו את יגונם ועינין אובד מי שאכד ממנו אשרו
 ומרי נפש מי שנפל ברעה ולכן היין והשכר הם טובים לנאנחים ורעים לשופטים. וכן יש
 הרבה דברים המזיקים את זה ומועילים לזה כמו הדבש שהוא רע למי שטבעו חם וטוב למי
 שטבעו לח והחלב מועיל לכבד החם ומוזיק לאסטומכא הלחה וכן בכל החמים. וכמו זה היין
 שהאובד ישתה מעט ממנו וישכח רישו ומר נפש הרבה ועמלו לא יזכור עוד. ואמרו פתח פיה וגו'
 ירצה בו שהדין חייב ללמד את הסכל את טענותיו וקרא הסכל אלם כמו שקוראים עוד למי
 שאינו יכול להנהיג עצמו בדרך ישרה וחרש למי שלא בפניך. וזה אינו אלא בדיני נפשות אבל
 בדיני ממונות אם לא טען אין טוענין לו וההפרש בין שניהם שהממון אפשר להחזירו ונפש
 המת אי אפשר להחזירה ועוד שהנידון במשפט מות חרדתו תמית את שכלו ומשכחת אותו
 את טענותיו אבל הנתבע על דבר ממון שכלו קיים והוא יודע לטעון לעצמו. ואמרו בני הלוח
 יש בו ענינים רבים האחד שיראה הדין בעלי דין כעובדי דרך שאינו מכירם. והשני שיראה
 את פסק דינו כדבר חולף וידין היטיב כפי יכולתו ולא יחשוב שיתקן את דינו אחר כך. והשלישי
 שהדין צריך להעביר בשכלו כל החלכות הנוגעות אל הדבר הבא לפניו ויחזור עליהן עד שידע
 לאיזה מהן הוא דומה יותר. וענין צווי שפט צדק לא רצו בזה כל משפט צדק שאז לא יוכלו
 למנות כל אופניו אבל רצו לומר שהדין לא יוציא את דינו על דרך תנאי ויאמר אם הדבר כן
 הדין כן ואם אינו כן הדין בהפך אבל ימתין עד שידע גוף הדבר בבירור ואחר כך יגזור את
 הדין. והוסיפו לומר דין עני ואכיון שכמו שהעונש על משפט מעוקל של עניים יותר קשה כן
 השכר על משפט צדק שלהם יותר גדול.

(1) בכ"י ב' וג' טובא מן ועיין בביאור.

(2) בכ"י א' פתעמלהמא במא טבע ידיהא ובכ"י ב' וג' ותעמל בהא פי טבע ידיהא.

(3) נראה שגזר הגאון כישור מלשון כשרון.

(4) בכ"י א' דעמן בכ"י ב' דעמא ובכ"י ג' דעמו.

אדא גלם מע שיוך אלבלד: 24 וקד תצנע אזרא סתביעהא ומיאזרא
פתעמיהא ללמגהזין: 25 ואד אלעז ואלבהא לבאסהא פהי תסר
באלאיאם אלמסתקבלה: 26 ותפתח פאהא בחכמה ושראיע אלבר
פי לסאנהא: 27 מטלעה מדאהב ביתהא וכבו אלכסל לא תאכלה:
28 פיקומון בנוהא יצפונהא⁽¹⁾ ובעלהא ימדחהא⁽²⁾: 29 יקולון כתיר מן
אלנסא אכתסבן אלצלחא ואנת עלית עלי גמיעהן: 30 פאלחשא באטל
ואלגמאל גרור ואמראה תתקי אללה הי אלתי תמתדה: 31 אעטוהא
אלאן מן תמר ידיהא וימדחהא פי אלמחאל אעמאלהא:

היה אלאנתאן ועשרין אייה טאחרת[א] פי אלאמראה אלצלחה משאחר
לאנהא לא תסתחק היא אלסם חתי תכון קד אצלחת אמור דניאהא ואזרתהא
גמיעא. ואלממל בהא אלאנסאן אלעאקל ואלעבר אלצלח אללואן אנמא יסתחקאן
היא אלמעני איה אצלחא אמור דניאהמא ודינהמא גמיעא ולילך כל פסוק קאלה
אלחכים פי היה אלאמראה פמל מענאה פי אלעאקל ואלצלחא ואלאצל פי היא
אלאמר הו אן אלאנסאן למא כאן [לה] גסם וגפס פוקה פי אלמרתבה ועקל פוקהמא
צארת אקסאם אלמצאלח. מצאלח אלנסם ומצאלח אלנסם ומצאלח אלעקל ולמא כאן
איצא אלנסם הו אלמשאחר מן בין אלללאהא ראי אלחכים חין קצד אן יצע נעותא להיה
אלללאהא [אן יצף מצאלח] אלנסם ותכון אלמצלחתאן אלאזרתאן מסתרגתין
מנה מקאסתין עליה. וגעל אלנסבה אלחאמלה למצאלח אלנסם מנסובה אלי אמראה
לגלאלה אלרגאל כאן תנסב אליהם מצאלח אלנסם ואלעקול. פאול מא אפתח פי
אלמל ענר וגור אלאמראה בקולה אשת חיל מי ימצא ולם יקצד בקולה היא אנהא
לא תוגד בתה ולו כאן כדלך לכאן בלאמה עלי אלמחאל ולכנה קצד תשריף מן יגדהא
כאנה יקול אשת חיל אשרי מי ימצא וכדלך יעזו אלחכים מן אלנסם כמא קדם שקאל
אשרי מצא חכמה (משלי ג' י"ג) וכדלך אלצדיק מן אלנסם כמא קדם מן קולה ואיש
אמונים מי ימצא (שם ב' ו') עלי מעני אשרי מי ימצא. תם קאל אן וגור היה
אלאמראה אעז מן וגור אלגואהר עלי מא תרי אלגואהר עזיזה אלגור ואעז מנהא מן
ידבר אמר דניאה תאמא. וכדלך אלעאלם אלבאלג כמא קאל יקרה היא מפנינים
(שם ג' ט"ז) וכדלך אלצלחא אלבאלג כמא קאל טובה חכמה מפנינים (שם ח' י"א)
ויתבין אן היה אלחכמה אלללאהא יראד בהא אלצלחא מן קולה ענהא כי אמת יהנה
חכי וגו' (שם ו'). ומא אשבה דלך⁽²⁾ פלמא קדם האזין אלקולין פי מדרחהא אכתדי
פי אפעאלהא פקאל אמא אלואל בטח בה אן אלמדבר אלמגור יותק בה ויסכן אלי
ראיה. וכדלך אלמאהר פי אלחכמה כמא קאל מי שת בטוחות חכמה וגו' (איוב ל"ח ל"ו)
וכדלך אלבאלג פי אלצלחא כמא קאל בטח בה ועשה טוב וגו' (תהלים ל"ז ג'). ואלללאהא
ושלל לא יחסר קאל אלמדבר מעאשה לים תפותה גנימה פי כל וקת פהו כף מא תקלב
פירבח. וכדלך אלחכים אנמא קצדה אנתנאם כלמה או חרף יתעלמה ויפרח בה כגנימה
כמא קאל אלולי שש אנבי על אמרתך וגו' (שם קי"ט קס"ב) וכדלך אלצלחא יסר איהא

⁽¹⁾ בכ"ו ב' וג' פיצפונהא, פי מדרחהא.

⁽²⁾ הגאון אמר כי ברור הוא שהחכמה בזה הפסוק היא הצדקה מפני שהיא אומרת כי אמת יהגה חכמי.

בלג אלי יסיר מן אלטאעא¹ כסרורה באלמאל אלכתיר [אלדי] ינתנמה כמא קאל איצא בדרך עדותיך ששתי [וגו'] (שם י"ד). ואלתאלת גמלתהו טוב ולא רע אלמתעיש יגב אן יקצר מא ירבח פיה לא מא יכסר ולא יוטן נפסה (אלא) עלי אן יקצר אן ירבח וקתא ויכסר אכר וכדלך אלעאלס לא יסהל לנפסה אן יתעלם שיא וינסא גירה ולא יתעלם מא ינפעה ומא יצרה גמיעא כמא קאל דרשו טוב ולא רע וגו' (עמוס ה' י"ד) וכדלך אלמומן לא יקסם עמלה חסנאת וסיאת פוקת[א] יצלח ווקת[א] יפסד כמא קאל שנאו רע ואהבו טוב (שם ט"ו). ואלראבע כל ימי חייה אלמכתסב [יגב] אן יתבת עלי צלחא תדבירה טול חיותה¹ כמא קאל למען תלמד וגו' (דברים י"ד כ"ג) וכדלך אלצדיק יתבת עלי צלחאה מא עאש כמא קאל אלה החקים והמשפטים אשר תשמרון וגו' (שם י"ב א'). ואלכאמס דרשה למא קאל חפין כפיה ואלכנפאן למא מראד להמא כאן מענאה אקתצאהמא מא פי טבעהמא ודלך אן כל עצו יקתצי מא לה פי אלטבע אן יפעלה כמא תקתצי אלעין אלנפאר ואלאדן אלסמע כדלך אליד אלעמל פאלמכתסב קד אנאל ידיה מן אלבטש מא יקתציאנה מנה. וכדלך אלעאלס קד אנאל עקלה מא יגדה יקתצייה איאה מן אלתיאדה באלחכמה ורואה מנהא כמא קאל לב נבון יקנה דעת (משלי י"ח ט"ו). וכדלך אלצדיק אדא אנאל נפסה מא תתמנאה מן אלראחא² [ו]אלוצול אלי נור אלבארי כמא קאל ומצאו מרגוע לנפשכם (ירמיה ו' ט"ו). ואלסאדס היתה כאניות אלמתעיש פיה³ יחתאל מן חלה חתי יגלב לה מכסבא מן בעד ואלעאלס פי מתל היה אלנעות יחתאל באלחנה⁴ [ליחקק] אלחק מן בעד וליבטל אלבאטל באלמעארצה מן בעיד ואלצדיק סי מתל הוא אלנעת יגי מן אלמוצע אלבעיד לילא יפותה מצלחה חתי יחצר צלוה או חג[א] או בעין אלפראיין או אלסנן. ואלסאבע ותקם אלמכתסב פיה יסתעמל אולאדה וגלמאנה בצראיב יטרחא עליהם פי כל וקת יעירה אלחרכה³ ונעת אלעאלס מן מתל הוא באן ירסם לה פי כל יום גו מן אלעלם יחרה וכדלך פי אלסבוע ופי אלשהר ופי אלסנה ופי כל קטעה מן אלומאן. ונעת אלצאלח מן מתל הוא אנה לה פי כל זמאן טאעאת לא בר לה מן עמלהא באלצריבה מתל אלצלוה פי אוקאתהא ותמסכה אלסבת ואלאעיאר פי אוקאתהא ומא אשבה דלך. ואלתאמן זממה אלצפה פי אלמתעיש אנה יהם בשרא ציעה פלא יז[א]ל יגמע דרהמא אלי דרהם ודינארא אלי דינאר מן חלה חתי יתם תמנהא ואלנעת פי אלעאלס אנה יעום עלי אלכתאב אלפלאני מן אלפקה או אלנפאר או אלהנדרסה או אלטב פלא יזאל⁴ גו אלי גו ומעני אלי מעני יולפה חתי יתעלמה או יעלמה ומתל דלך פי אלצאלח יגמע חסנה אלי חסנה ופריצה אלי אכרי חתי יבלג אלמבאלג אלכאמלה. ואלתאסע חגרה הוא אלנעת פי אל[מ]תכסב כמא יתקוי ויתאיר עלי אלעמאל אלשאקה ופי אלעאלס אקדאמה עלי אלכתב אלמסתגלקה ואלמעאני אלמעתאצה כמא קאל גבר חכם בעזו (משלי כ"ד ה') וכמא קאל דניאל ומשרא קטרין השתכחת וגו' (דניאל ה' י"ב) ופי אלצאלח מלאטרתה בנפסה פי טאעה אללה וצברה ותאירה עלי אלסם⁵ כמא קאל חזקו ויאמץ לבבכם כל וגו' (תהלים ל"א כ"ה). ואלעאשר טעמה הוא אלנעת ללמתכסב כמא ילף לה

¹ חסר כאן מה שנוגע אל החכם שהוא צריך שילמד כל ימי חייו.

² ר"ל לפי מה שנוצא בפסוק לפי שעיקר הפרשה מוסב אל העמל למחיתו.

³ אלו שתי מלות קשות לחבין ואפשר שצ"ל יעוררם אלחרפה = להרגילם באומנות.

⁴ בכ"י יזיל. — ⁵ גראה שצריך להיות אלסם = מכאובים.

מן נמע אלמאל חתי ידמן עליה ופי אלעאלם הו מא תלד לה אלחכמא ותציר לה כאלגדא פילומהא כמא קאל ודעת לנפשך ינעם (משלי ב' י') ופי אלצאלח ילד לה אלצום ואלצלוה ואלדעא חתי לא יפארקהא כמא קאל טעמו וראו כי וגו' (תהלים ל"ד ט'). ואלחאדי עשר ידיה שלחה נעת ללמתכסב באנה עלי הוה אלשרוט יננח פי אמורה וללעאלם בננאחתה בחכמתה כמא קאל ויתרון הכשיר חכמה (קהלת י' י') ואלצאלח יבשר בננח אלתה כמא קאל כי אז תצליח את דרכיך (יהושע א' ח'). ואלתאני עשר כפה פרשה דלך נעת ללמתכסב במואסאתה אלצעפי מן מאלה ואלעאלם יואסי אלגאהל מן עלמה כמא קאל מי פתי יסור הנה וגו' לכו לחמו וגו' (משלי ט' ד'—ה') ואלצאלח ירר אלנאם אלי אלטאעו כמא קאל ורבים השיב מעון (מלאכי ב' ו'). ואלתאלת עשר לא תירא נעת אלמתעיש אנה לא יאף אלגלא ואלגרב במא יועי מן טעאמה ואלחר ואלברד במא יסתעד מן כסותה ואלעאלם לא יאף טען אלמלחדין ולא מעארצה אלמלאפין במא יעד¹) להם מן אלגואב כמא קאל וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי וגו' (ישעיה נ"ד י"ז) ואלצאלח לא יאף סתון אלדניא ורגאיכהא לאנה קד אעתר אלכיר כמא קאל אל תירא כי יעשיר איש וגו' (תהלים מ"ט י"ז). ואלרבע עשר מרבדים אדא נאם אלמתכסב פי מנולה נאם עלי פראשה וטיה ומהאד נאעם ואלעאלם ישמאן אלי אקואל מנתכב ובראהין ואצחה קד וטאהא לנפסה כמא קאל פיה בדרך חכמה הוריתך וגו' ובלכתך וגו' (משלי ד' י"א—י"ב) ואלצדיק אדא אסתקר פי חיותה או²) מותה וגד חסנאתה כאלפראש אלממהוד כמא קאל וחפרת לבטח תשכב וגו' (איוב י"א י"ח). ואלנעת אלכאמס עשר נודע תרי אלצאנע טאלב אלמעאש משהור בין אלנאם באלסתר ואלעפה ואלעאלם מערוף פי מא בינהם בעלמה ואלכראמה לה כמא קאל והדרת פני זקן (ויקרא י"ט ל"ז) ואלצאלח טאהר בין קומה מברור מכרם כמא קאל בצאתי שער עלי קרתי וגו' ראוני נערים ונחבאו וגו' שרים עצרו במלים (איוב כ"ט ז'—ט'). ואלסארם עשר סדין עשתה רבמא עני אלצאנע בשי וצנעה לא לחאנתה אלי דאתה כל ליכתסב בה כמא וצף פי סדין וחגור וכדלך אלעאלם רבמא עני בצרב מן כלאם אלעאמה או בחרף מן אללגה או בבאב מן אלצנאיע אלמהניה לא לחאנתה אליה לכן ליברהן בה עלי באב מן עלום אלנמר וכמא קאל ודניאל הבין (דניאל א' י"ז) ואלצאלח תגדה יעמל עמלא לים הו בעינה אלמפרוץ לכנה [חא]נה ומצלחה ללמשרוע כמא קאל פי עבדיהו ויקרא אחאב אל עבדיהו וגו' (מלכים א' י"ח ג'). ואלסאבע עשר עז והרר לבושה וגו' כמא תגד אלמכתסב מן חלה יסעא פי עאקבתה אנמא מן שר אלסלט[אן]³) . . . ואלתאמן עשר פיה פתחה אדא סיל אלמכתסב כף וצלת אלי הוה אלחאל אנאב בחכמה וכדלך אלעאלם יערב ען עלמה כמא קאל שפתי חכמים יזרו דעת ואלצדיק יעלם אלנאם במא יטיעון כמא קאל שפתי צדיק ירעו רבים. ואלתאסע עשר צופיה לא יתכל עלי אנה יצל אלי שי בכסל ואלעאלם אנמא תוכלה עלי טלבה אם תבקשנה כנסף ואלצאלח עלי אלענאיה [אל]שדירה כמא קאל בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מארך (דברים ה'). ואלעשרון קמו רבות בנות חתי אקרבהא יחמדונה וכדלך אלעאלם קאל ותמכיה מאשר ואלצאלח סי⁴). . .

(1) בכ"י יעיד. (2) גראה שצ"ל: פסי.

(3) אפשר שצ"ל אמנא מן שר אלסלטאן. ומה שנוגע אל החכם ואל הצדיק חסר בכ"י.

(4) ביאור: החכם חתם את ספרו במשל שנשא מאשת חיל וגמשלו אליה החכמים

והצדיקים ויסד המשל על סדר א"ב כדי שיקל זכרונו על התלמידים לפי שהם צריכים להשתמש בו הרבה והנה אלו כ"ב פסוקים נאמרו בברור על דרך נגלה באשת חיל שאינה ראויה ליקרא בן אלא אם הכינה כל מה שהצריכה להצלחתה בעולם הזה ובעולם הבא וכן הוא בחכם וצדיק הנמשלים אליה ועיקר זה שהאדם מורכב מגוף ונפש ושכל ויש דברים שיוצלים בהם אחד מהן וסיפור תארי הצלחת הגוף הנראים לעין כדי שנלמד מהן ונקיש להם מה שצריך להצלחת הנפש והשכל. ויחס הצלחת הגוף אל האשה לפי שמדרגת האנשים יותר מעולה ומיחסים לו הצלחת הנפש והשכל. והתחיל באמרו מי ימצא ואינו רוצה בו שלא תמצא אשת חיל כלל אלא שהיא יקרה במציאות כאילו אמר אשרי מי ימצא וכן נאמר בחכם וצדיק שהם יקרים במציאות. והאשה הצדקנית וכמוה העוסק היטב בצרכי ביתו והחכם השלם והצדיק הגמור שלשתן יקרים מפנינים. ואחר ששיבח בן יקרת האשה דבר כמעשה והתחיל באמרו בשח וגו' שכל בני אדם נשענים על עצת המנהיג הטוב ועל החכם והצדיק. והשני ושלל וגו' שהמשגית על מחיתו ירויח תמיד והחכם ישמח בכל דבר שלמד כמו בשלל רב וכן הצדיק ישיש גם על מצוה קלה שיקיים. והשלישי גמלתו טוב ולא רע ירצה בו שהמכלכל את ביתו צריך לבקש רוח ולא הפסד ולא ירגיל את עצמו שפעם ירויח ופעם יפסיד והחכם לא ילמד דבר וישכח דבר ולא ילמד יחד מה שמועיל לו ומה שיוזקנו והמאמין לא יהיו מעשיו פעם טובים ופעם רעים. והרביעי כל ימי חייה שיתמידו שלשתן לעשות כן כל ימי חייהם. והחמישי דרשה וגו' אמרו בחפץ כפיה לא רצה בו שיהא לידים חפץ אלא שהן מבקשות מה שבטבעם לעשות לפי שכל אברי האדם דורשים המעשים המיוחדים להם בטבע והעוסק בפרנסתו יתן לידיו כח התנועה אשר יבקשו ממנו לעשות חפצם והחכם נותן לשכלו מה שהוא טובע כדי לשמור בחכמה והצדיק יתן לנפשו המרגוע שהיא חפצה בו להגיע אל אור הבורא. והששי היתה כאניות וגו' שהעמל למחיתו יביא לחמו מרחוק מן המותר לו וכן החכם מביא מרחוק מענות לקיים האמת ולבטל השקר והצדיק יבוא ממקום רחוק לקיים המצוות. והשביעי וחכם וגו' שבעל הבית נותן לבניו ולמשרתיו המלאכות הראויות להם בכל עת והחכם ילמד בכל חלק מן הזמן חלק מן החכמה והצדיק קובע לו זמן לכל מצוה ומצוה כמו תפלה ושבת ומועדים. והשמיני זממה וגו' שהעמל למחיתו אם חשב לקנות שדה לא יחדל מלאסוף מעות עד שישלם סחירו והחכם אם כוון להנות באחד מן הספרים הנוגע בחכמה אחת יחבר חלק עם חלק וענין עם ענין עד שילמדו או ילמדו והצדיק מוסיף לעשות הטוב ולקיים המצוות עד שיגיע אל תכלית השלמות. והתשיעי חגרה וגו' שהאדם הרוצה למצוא פרנסתו ימרחק עצמו במלאכות קשות והחכם לא יירא מלשקר על ספרים סתומים וענינים עמוקים והצדיק מסכן את נפשו ויסבול מכאובים לקיים המצוות. והעשירי טעמה וגו' ר"ל שיגעם לזה לקבץ ממון ולזה ללמוד חכמה ולזה לעבוד את השם. ואחד עשר ידיה וגו' שבאלו התנאים יצליחו שלשתם להגיע אל מטרם. והשנים עשר כפה פרשה וגו' שהמרויח בממונו יתן ממנו לעניים והחכם ילמד את הכסיל והצדיק ישיב את החוטא מעון. והשלשה עשר לא תירא רוצה בו שהאדם העמל למחיתו לא יירא מן היוקר והרעב ומן החום והקור לפי שהכין באוצרו מאכלו ובגדיו והחכם לא יפחד מפני מענות הכופרים לפי שהכין תשובות עליהם והצדיק לא יירא שיסיתוהו תאוות העולם. והארבעה עשר מרכדים וגו' שהמרויח בעמלו ישכב על מטה נאה והחכם בושח בראיות ברורות שהכין לנפשו והצדיק אם עמד בצדקתו בחייו או במוותו ימצא מעשיו הטובים כערס רבוד. והחמשה עשר נודע וכו' רוצה בו שהמבקש מחיתו במלאכה נודע בין בני אדם בתקון דרכיו וצניעותו והחכם נודע בידעתו וחולקין לו כבוד והצדיק נוח לבריות ומכובד. והששה עשר סדין וגו' טעמו שלפעמים האומן עושה מלאכה שאינה צריכה לו בעצמה אלא כוונתו להרויח בה כמו שתאר הסדין והחגור (ר"ל למכור הסדין וליתן החגור) וכן החכם יתעסק באיזה מאמר מן המון העם או במלה מן הלשון או באיזה אומנות לא מפני שהם נצרכים לו כי אם לבאר בהם איזה שער מחכמת העיון והצדיק יעשה דבר שאינו מצוה עליו אלא מפני שהוא צורך מצוה והשבעה עשר עז והדר וגו' המשתדל להרויח מן המותר לו יעמל לימים הבאים והוא לא יירא מן רעת המלך. . . והשמונה עשר פיה וגו' רוצה בו שהמרויח בעסקיו כששואלים אותו איך הגיע אל מעלתו הוא ישיב בחכמה והחכם מבאר היטב את ידיעתו והצדיק מורה לבני אדם עבודת השם. ותשעה עשר צופיה טעמו שהמרויח לא יחשוב שיגיע אל דבר בעצלותו והחכם אינו בושח אלא על חקירתו והצדיק על יגיעתו (ר"ל לעשות הטוב רק ביגיעה רבה). והעשרים קמו וגו' ששלשתן גם קרוביהם מהללים אותם. . .

la loue. — 29. Ils disent : « Beaucoup de femmes ont acquis les vertus, mais toi, tu les surpasses toutes. — 30. La grâce est vaine, et la beauté est trompeuse. Une femme qui craint Dieu, c'est elle qui doit être louée. — 31. Accordez-lui maintenant le fruit (du travail) de ses mains, et ses œuvres feront son éloge dans les réunions »¹.

1) Litt. : Dans les places (où se tiennent les marchés et les tribunaux).

10. Une femme vertueuse¹, qui donc saura la trouver? on l'acquiert plus difficilement que des perles. — 11. Le cœur de son mari a mis sa confiance en elle, et pour lui le profit ne manque pas, — 12. car elle lui fait du bien et non du mal, durant le cours de sa vie. — 13. Elle lui demande la laine et le lin, et elle les travaille comme ses mains savent le faire. — 14. Elle est semblable au vaisseau du marchand, de loin elle fait venir sa subsistance.

15. Elle se lève quand il fait encore nuit, elle fournit des ressources aux gens de sa maison, et des tâches aux servantes. — 16. Songe-t-elle à un champ, elle l'achète, et du produit de ses mains elle a planté des vignes. — 17. Elle ceint ses reins de force, et donne de la vigueur à ses bras. — 18. Lorsqu'elle s'aperçoit que son commerce est bon, sa lumière ne s'éteint pas pendant la nuit. — 19. Elle dirige ses mains avec adresse, et ses doigts maintiennent le fuseau. — 20. Elle tend la main au malheureux, et dirige son bras vers le pauvre. — 21. Elle ne craint pas la neige pour les gens de sa maison, car tous sont revêtus d'écarlate. — 22. Elle se fait des tapis de byssus, et son vêtement est de pourpre. — 23. Son mari est considéré dans les conseils lorsqu'il siège avec les anciens du pays. — 24. Elle fait des *izâr*² qu'elle vendra, et des ceintures qu'elle donne aux négociants. — 25. Puisque la force et la splendeur sont son vêtement, elle se réjouit des jours à venir. — 26. Elle ouvre la bouche avec sagesse, et sa langue (donne) des préceptes de charité. — 27. Elle surveille les allures de sa maison et ne mange pas le pain de la paresse. — 28. Ses enfants se lèvent et font son éloge, et son mari

deurs comme des gens de *passage* qu'il ne connaît pas, ou bien qu'il doit savoir qu'on ne peut plus revenir sur l'arrêt, une fois *passé*, ou bien qu'il doit *passer* en revue les lois du code pour savoir dans quelle catégorie il peut faire rentrer le cas présent.

1) La femme vertueuse est, pour Saadia, l'image de celui qui est préoccupé de gagner sa vie, du savant qui veut étendre ses connaissances, et de l'homme pieux qui cherche à multiplier ses bonnes œuvres.

2) Ce mot désigne différents vêtements, couvrant une partie ou la totalité du corps. Voyez Dozy, *Vêtements*, s. v.

de roi, et pourtant elles sortent toutes en rangs serrés. — 28. L'hirondelle attache à ses pattes de quoi s'établir dans les palais des rois.

29. Trois vont d'un bon pas, et il y a un quatrième avec eux qui a une bonne démarche : — 30. Le lion, le héros des animaux, qui ne recule devant rien; — 31. (l'aigle) aux flancs serrés, le bouc, et de même le roi, il ne faut pas lui résister, — 32. soit que tu te soumettes à lui, quand il mérite d'être honoré, soit que tu mettes la main sur la bouche¹; — 34. car de même que, en pressant le lait, on produit de la crème, et, en pressant le nez, on fait sortir le sang, de même en pressant la colère, on fait naître la querelle.

XXXI

1. Paroles de Lemouel, le roi, sous forme de proverbe, morale que lui a donnée sa mère : — 2. Hé quoi! ô mon fils, ô fils de mes entrailles, ô fils de mes vœux, — 3. ne donne pas tes facultés aux femmes, et tes efforts aux diverses passions. — 4. Ce n'est pas aux rois, ô Lemouel, ce n'est pas à eux de boire le vin, ni aux ministres de s'adonner aux liqueurs enivrantes; — 5. de peur qu'un d'entre eux ne boive, n'oublie ce qui est prescrit et ne méconnaisse le droit de tout homme malheureux. — 6. Laissez la liqueur enivrante à celui qui se consume de tristesse, et le vin à ceux dont l'âme est pleine d'amertume. — 7. Quand l'un d'eux boira, il oubliera sa pauvreté et ne se rappellera plus sa peine. — 8. Ouvre ta bouche en faveur du muet², et pour le droit de tous ceux qui passent³. — 9. Ouvre ta bouche, décide selon l'équité, et le droit du faible et du pauvre.

1) C'est-à-dire que tu te taises et t'éloignes de lui, quand sa conduite ou ses manières te déplaisent.

2) C'est-à-dire celui qui ne sait pas plaider sa cause.

3) D'après le commentaire, ce mot signifie que le juge doit considérer les plai-

génération, qui maudit son père, et ne bénit pas sa mère, — 12. génération pure à ses propres yeux, et qui ne s'est pas lavée de son ordure, — 13. génération qui porte si haut les yeux, et qui élève si fièrement les prunelles, — 14. génération dont les dents ressemblent à des épées et les canines à des couteaux, pour dévorer les pauvres dans le pays, et les malheureux au milieu des hommes; — 15. car dans le néant¹ il y a deux espèces qui disent en quelque sorte : Donne ! donne ! Il y a encore une troisième qui est insatiable, et une quatrième qui ne dit jamais : Assez ! — 16. Ce sont la tombe et le sein stérile, le sol qui n'est jamais assez arrosé, et le feu qui ne dit jamais : Cela suffit. — 17. De même l'œil qui dédaigne père et mère et se rit de leur accord², les corbeaux de la vallée le crèveront et les aiglons le mangeront.

18. Il y a trois choses qui sont un mystère pour moi, et, avec une quatrième, elles me sont inconnues : — 19. Le chemin de l'aigle dans l'air, le chemin du serpent sur le rocher, le chemin du vaisseau en pleine mer, et le procédé de l'homme à l'égard de la femme. — 20. Tel est le procédé de la femme adultère ; elle mange, s'essuie la bouche, et dit : Je n'ai pas fait de mal.

21. On voit la terre frémir sous trois choses, outre une quatrième qu'elle ne peut supporter : — 22. Sous un esclave, quand il devient roi ; sous un homme vil, quand il est repu de nourriture ; — 23. sous une femme haïssable qui devient souveraine, et sous une servante qui est l'héritière de sa maîtresse.

24. Il y a quatre êtres parmi les plus petits qui sont sur la terre, et qui sont savants, instruits (par leur instinct) : — 25. Les fourmis sont une communauté sans puissance, et cependant elles disposent pendant l'été leur nourriture. — 26. Les gerboises forment une communauté sans force et néanmoins elles placent dans les rochers leurs maisons. — 27. Les sauterelles n'ont pas

1) Saadia choisit cette signification comme cadrant le mieux avec le contexte.

2) C'est-à-dire celui qui rejette les traditions sur lesquelles les ancêtres sont unanimes.

Cet homme a dit au sujet d'Itiel¹ : Itiel m'a appris ce qui suit. — 2. Il me l'a enseigné, dit-il, après que j'avais été ignorant en comparaison d'hommes (distingués), et que je n'avais même pas eu l'intelligence des gens (ordinaires); — 3. et même une fois qu'il m'eut instruit, je ne possédais pas toute la sagesse, et je ne connaissais pas la science de Dieu : — 4. Qui est monté au ciel et en est descendu? ou a recueilli le vent dans ses poings? ou a serré l'eau dans un vêtement? ou a fixé toutes les bornes de la terre²? Quel est son nom et le nom de sa postérité³, le sais-tu?

5. Toutes les paroles de Dieu sont pures, et il est un bouclier pour tous ceux qui s'abritent auprès de lui. — 6. Donc, n'ajoute rien à ses paroles, de peur qu'il ne te reprenne et que tu ne sois retranché.

7. Je te demande deux choses, ne me les refuse pas, jusqu'à ce que je meure. — 8. Éloigne de moi la parole fausse et le mensonge⁴, en ne me donnant ni grande pauvreté ni richesse, mais accorde-moi ma part de nourriture, — 9. de peur que, étant enrichi, je ne devienne infidèle, et que je ne dise : Qui est Dieu? ou que, devenant pauvre, je ne vole et ne déshonore le nom de mon Dieu.

10. Ne calomnie pas le serviteur auprès de son maître⁵, de peur qu'il ne te maudisse, et que tu ne sois coupable, — 11. ô

L'homme doit, pour son bonheur dans ce monde et dans l'autre, imiter à l'aide de sa raison ce que font certains animaux par instinct (24-28). — VII. Les hommes doivent obéir à leur prince comme les bêtes sauvages se soumettent au lion, les oiseaux à l'aigle, et le menu bétail au bouc (29-33).

1) D'après S., Agour, fils de Yaqé, est un disciple autrefois connu d'un certain Itiel. Il cite aussi l'opinion des docteurs d'après laquelle Agour, Itiel, Lemouel (xxxii, 1), seraient des surnoms de Salomon, et Yaqé celui de David.

2) C'est-à-dire : Comment se fait-il que chaque élément n'ait pas la nature qui est propre aux autres éléments, et que, par exemple, l'on ne puisse monter et descendre sur le feu comme sur la terre?

3) Commentaire : Si, dans les temps anciens, il y avait eu quelqu'un qui possédât cette science, il l'aurait transmise à ses descendants ou à ses disciples, et il en resterait une trace.

4) La parole fausse, c'est l'infidélité à Dieu, et le mensonge, c'est le parjure.

5) C'est-à-dire : Ne prétends pas que ceux qui ont transmis les traditions des prophètes les ont faussées.

21. Si quelqu'un gâte son serviteur quand il est jeune, celui-ci finira par le dominer.

22. L'homme colère excite la querelle et celui qui s'emporte commet bien des péchés.

23. L'orgueil de l'homme est une chose qui l'humilie, l'humble est de ceux qui soutiennent leur honneur.

24. Celui qui partage avec le voleur se déteste lui-même; de même celui qui entend l'adjuration¹ et ne raconte rien.

25. Souvent la précipitation de l'homme est pour lui un piège, et celui qui se fie en Dieu est protégé.

26. Bien des gens recherchent la face du prince, mais c'est Dieu qui décide à l'égard de chacun d'eux.

27. De même que les justes détestent les gens iniques, de même les méchants détestent ceux qui suivent le chemin droit.

XXX¹

1. Paroles d'Agour, fils de Yaqé, sous forme de proverbes.

1) Faite à un témoin; cf. *Lévit.*, v, 1.

2) Saadia divise ce chapitre en sept paragraphes : I. L'homme est impuissant à pénétrer le mystère de la création *ex nihilo* et de la nature des quatre éléments (le ciel représentant le feu); il ne doit donc pas s'en occuper (1-4); mais il peut étudier les préceptes rationnels ou révélés. Il lui est interdit d'y rien ajouter, et à plus forte raison de les abandonner (5-6). — II. L'homme ne doit désirer ni richesse, qui le fasse renier Dieu, ni pauvreté, qui le pousse à tromper et à parjurer (7-9). — III. Les hommes ne doivent pas rejeter les traditions authentiques de leurs ancêtres, car ils arrivent d'abord à les maudire en les accusant d'avoir menti et à prétendre ensuite que leurs doctrines sont impures; puis à s'enorgueillir d'avoir de nouvelles doctrines; enfin à mépriser ceux qui ne pensent pas comme eux, et à rejeter même les lois rationnelles (10-14). Ils seront punis par quatre genres d'anéantissement: la stérilité de la femme, la mort, l'aridité de la terre et le feu de la géhenne, et en outre par deux supplices, l'un d'avoir les yeux crevés, l'autre d'être dévorés par les aigles (15-17). — IV. L'homme doit se garder de la débauche et de l'adultère, et ne pas croire que ce sont des choses sans importance, parce qu'elles n'ont pas de trace visible. En effet, l'aigle, le serpent et le vaisseau ne laissent pas de trace de leur marche, et ce mouvement a pourtant des conséquences considérables (18-20). — V. L'homme ne doit pas aspirer à une situation dont il n'est pas digne, et où on ne le supporterait pas (21-23). — VI.

8. Les moqueurs trompent l'attente des gens du pays, et les sages en détournent la colère (divine).

9. On voit que l'homme sage, se disputant avec un sot, ne trouve jamais de repos, qu'il s'irrite ou qu'il rie.

10. On trouve que les scélérats haïssent l'homme intègre, et que les justes le recherchent.

11. On trouve que le sot sort toute sa colère, et que le sage apaise la sienne, à cause des conséquences¹.

12. Quand le souverain prête l'oreille au mensonge, tous ses serviteurs deviennent injustes.

13. Lorsque le pauvre et l'homme d'une fortune moyenne se rencontrent, ils doivent savoir que Dieu leur éclaire les yeux à tous deux².

14. Si le roi juge les malheureux selon la vérité, son trône s'élèvera toujours.

15. La verge et l'avertissement donnent la sagesse; le garçon abandonné à lui-même se conduit mal envers ses parents.

16. Lorsque les méchants sont au pouvoir, les troubles se multiplient; mais les justes verront leur chute.

17. Corrige ton fils, il te donnera le repos³, et il procurera à ton âme des jouissances.

18. Faute de révélation, le peuple reste sans frein. Heureux celui qui observe la Loi.

19. La parole (de la révélation) ne peut pas faire seule l'éducation de l'homme⁴; pourrait-il la comprendre sans le raisonnement⁵?

20. Quand on voit un homme s'opiniâtrer dans ses affaires⁶, on s'aperçoit qu'on peut plus espérer d'un sot que de lui.

1) Saadia fait observer que le mot *beahôr*, qu'il traduit par « avenir », peut s'appliquer aussi au fait passé, qui a motivé la colère.

2) Comparez ci-dessus, xxii, 2.

3) C'est-à-dire sa dynastie.

4) Tu n'auras pas à redouter les suites de sa mauvaise conduite.

5) Litt : Du serviteur (de Dieu).

6) La révélation complète l'œuvre de la raison, mais ne saurait être comprise que par elle.

7) Sous-entendre : Alors que ces affaires sont blâmables.

plus de faveur auprès de lui que celui qui tient un langage flatteur.

24. Qui vole son père et sa mère, et dit : Je ne pêche pas, est le compagnon de l'homme pervers.

25. L'homme insatiable¹ engage la dispute (avec Dieu) et celui qui a confiance en Dieu sera comblé².

26. Celui qui se fie à son propre avis est un sot ; celui qui marche avec sagesse sera sauvé.

27. Qui donne au pauvre n'y perd rien, et celui qui détourne (de lui) les yeux est couvert de malédictions.

28. Quand les méchants ont le dessus, le monde se cache, et quand ils périssent, les justes se multiplient.

XXIX

1. Celui qui s'opiniâtre contre la réprimande sera brisé soudain sans remède.

2. Quand les justes ont la prééminence, le peuple doit se réjouir, et quand les méchants dominent, il convient qu'il s'attriste.

3. Un homme qui aime la sagesse réjouit son père ; celui qui fréquente les courtisanes gaspille sa fortune.

4. Par la justice le roi maintient son pays ; en prélevant les impôts, il le ruine.

5. Celui qui présente à son prochain comme doux ce qui est dur étend un filet sous ses pieds³.

6. Le péché de l'homme devient pour lui un malheur et un piège, et le juste est allègre et se réjouit.

7. Le juste sait juger les malheureux ; le méchant ne connaît pas la science (juridique).

1) Litt. : Celui qui a le ventre large, c'est-à-dire qui n'est jamais satisfait.

2) Litt. : Sera engraisé.

3) D'après Saadia, sous les pieds de celui qu'il trompe, et sous ses propres pieds, parce qu'il sera puni de sa tromperie.

12. Lorsque les justes sont dans la joie, bien des gens osent se vanter (de leur fortune); lorsque les méchants ont le pouvoir, on cherche les hommes et on ne les trouve pas¹.

13. Celui qui cache ses péchés ne prospère pas, celui qui les avoue et les abandonne obtient miséricorde.

14. Heureux l'homme qui craint toujours; celui qui endure son cœur tombe dans le malheur.

15. Comme un lion rugissant et un ours brûlant de soif, tel est un prince méchant (qui règne) sur un peuple malheureux.

16. Un gouverneur qui commet beaucoup d'exactions manque de raison; celui qui hait le lucre verra ses jours se prolonger.

17. On voit quelqu'un, accusé faussement d'un crime capital, s'enfuir vers la prison² sans que personne le soutienne;

18. il faut secourir l'homme qui marche dans son intégrité. Celui qui a devant lui deux chemins difficiles tombe nécessairement dans l'un d'eux³.

19. Celui qui cultive sa terre se rassasiera de nourriture; et celui qui recherche les gens de rien sera excédé de pauvreté.

20. L'homme qui a la foi est comblé de bénédictions, et celui qui s'acharne à s'enrichir ne reste pas impuni.

21. Il n'est pas bon que l'on soit partial envers les grands, ni que l'on renie (sa foi) pour un morceau de pain.

22. L'homme avare court après la fortune et ne sait pas qu'il subira une perte.

23. Celui qui avertit l'homme pour qu'il m'obéisse⁴ trouvera

veut avoir toutes les supériorités. Le verset s'applique aussi à un homme instruit dans une branche de la science, et qui croit tout savoir. Il pourra être confondu par quelqu'un, qui, bien qu'étant inférieur en cette branche, lui sera supérieur dans les autres branches.

1) Dans le premier cas, on ne craint pas d'être dépouillé; dans le second, on cache sa fortune.

2) Sans doute pour ne pas être mis à mort par ceux qui l'accusent faussement.

3) D'après Saadia, les versets 16, 17 et le premier hémistiche de 18 se tiennent. Le dernier hémistiche ne paraît pas avoir, pour lui, de rapport avec ce qui précède et signifie, en général, que de deux maux il faut choisir le moindre.

4) Le verset est placé dans la bouche de Dieu.

XXVIII

1. Les méchants fuient sans qu'on les poursuive; les justes sont tranquilles comme les lions.

2. C'est une faute pour le pays que de se donner beaucoup de chefs; de même, par un seul chef intelligent et instruit son existence se prolonge.

3. Un homme pauvre, qui opprime les malheureux, sera jeté à terre par la pluie, et il ne lui restera pas de nourriture¹.

4. Si ceux qui abandonnent la loi louent le méchant, il convient à ceux qui l'observent de les harceler.

5. Les partisans du mal ne comprennent pas (l'exercice de) la justice, ceux qui recherchent Dieu comprennent tout.

6. Mieux vaut un pauvre qui marche dans l'intégrité qu'un homme à la conduite dure et qui est riche.

7. Le fils raisonnable observe la loi, et celui qui fréquente les débauchés couvre de honte son père.

8. Celui qui a augmenté sa fortune en prêtant à intérêt et à usure², doit l'appliquer entièrement au soulagement des malheureux³.

9. Celui qui détourne l'oreille pour ne pas écouter la loi, sa prière même est abominable⁴.

10. Celui qui égare les justes dans une mauvaise voie tombera dans la fosse (qu'il a creusée), et les hommes sincères obtiendront du bien.

11. On voit le riche se croire sage, et un pauvre intelligent le met à l'épreuve⁵.

1) C'est-à-dire il sera atteint par un malheur qui lui enlèvera le peu qu'il possède.

2) Nous avons traduit ainsi deux mots arabes, répondant à deux mots hébreux que Saadia explique sommairement, en se référant sans doute à Baba Mesia, V, 1.

3) Il doit distribuer en bonnes œuvres le bien mal acquis, s'il ne peut pas le rendre à ses possesseurs.

4) Non seulement ses supplications personnelles, mais même la prière rituelle.

5) Commentaire : Celui qui a une supériorité, par exemple, celle de l'argent,

18. De même que celui qui soigne le figuier en mange le fruit, le même celui qui soigne son maître sera traité généreusement.

19. Comme l'eau peut être dirigée en divers sens, ainsi le cœur des hommes pour les hommes¹.

20. De même que la tombe et l'anéantissement ne sont pour ainsi dire jamais rassasiés, de même les yeux des hommes n'obtiennent jamais assez.

21. Comme le creuset sert pour l'argent, et le fourneau pour l'or, de même il convient que l'homme soit à la hauteur de l'éloge qu'on fait de lui².

22. Quand même tu pilerais, pour ainsi dire, le sot dans un mortier, ou dans un sac avec un bâton, sa sottise ne le quitterait pas.

23. Il convient que tu connaisses l'état des (brebis) qui sont en tête du troupeau³ et que tu fasses attention au reste du bétail, — 24. car ceux qui en font la force ne sont pas éternels, et ceux qui en sont la couronne ne durent pas de génération en génération. — 25. C'est seulement quand l'herbe apparaît, quand le fourrage se montre et quand on a recueilli les plantes des montagnes, — 26. que les moutons te fournissent ton vêtement, les chèvres contribuent à l'achat d'un champ, — 27. et que leur lait est suffisant pour ta nourriture, celle de ta maison, et pour l'entretien de tes domestiques⁴.

1) C'est-à-dire que l'homme peut diriger comme il veut son cœur, soit dans ses rapports avec le prochain, soit dans ses propres affaires morales ou matérielles.

2) De même que la valeur de l'or et de l'argent contenus dans un minerai se vérifie après qu'ils ont passé dans le creuset, de même l'homme doit tâcher de justifier la réputation qu'il possède, en sorte qu'il puisse sortir à son honneur d'une épreuve à laquelle on le soumettrait.

3) C'est-à-dire les meilleures.

4) Commentaire : Il faut faire attention à ceci, que les troupeaux sont sujets à toutes sortes d'accidents et que les avantages qu'on en retire dépendent de la végétation qui elle-même dépend de la pluie, et celle-ci de la volonté divine; c'est donc en Dieu qu'il faut avoir confiance.

6. Les coups que portent les amis proviennent de sa sincérité; les baisers de l'ennemi sont excessifs¹.

7. On voit la personne rassasiée être dégoûtée du miel; et pour une personne affamée toute chose amère paraît douce.

8. Comme l'oiseau qui abandonne son nid, tel est l'homme qui abandonne sa demeure.

9. De même que l'huile et les parfums sont plus aptes à réjouir ensemble le cœur que chacun à part, de même le conseil du prochain est plus doux que celui que l'on se donne tout seul.

10. N'abandonne pas ton ami ni l'ami de ton père; n'entre pas dans la maison de ton frère au jour de ton malheur²; ton voisin proche est plus utile que ton frère éloigné³.

11. Instruis-toi, ô mon fils, et réjouis mon cœur, en sorte que je puisse répondre à celui qui m'insulte⁴.

12. On remarque que l'homme avisé, quand il voit le mal, s'en garantit; les étourdis passent outre et tombent dans le malheur,

— 13. au point qu'on porte un jugement ainsi conçu : Prends son vêtement, parce qu'il s'est porté garant pour un étranger, et qu'il l'a mis en gage pour autrui. — 14. Combien de personnes saluent leur prochain à haute voix à son lever de bon matin, et (ce salut) compte pour lui comme une insulte⁵.

15. La gouttière, qui coule sans cesse en un jour de froid intense, et la femme querelleuse se valent. — 16. Celui qui voudrait la retenir retiendrait le vent, et sa droite éprouverait de la fatigue⁶.

17. Le fer s'aiguise par le fer, de même (l'esprit de) l'homme s'aiguise en présence de son semblable.

1) D'après d'autres manuscrits : « font horreur ».

2) Commentaire : Il ne faut pas attrister son frère par le spectacle de sa misère, ou bien il ne faut pas attrister *même* son frère.

3) Commentaire : Les mots *proche* et *éloigné* signifient présent et absent, ou bienveillant et malveillant, qu'il soit proche de Dieu et éloigné de lui.

4) Commentaire : En me faisant des reproches à ton sujet.

5) Parce que ce salut, au lieu d'être agréable, lui rappelle les obligations qu'il a contractées.

6) Litt. : La fatigue atteindra sa droite.

paroles (de celui qui excite) ressemblent à un badinage, tandis qu'elles ont déjà pénétré au fond de son cœur.

23. Comme de l'argent de mauvais aloi ou plaqué sur de l'argile, telles des lèvres aux paroles ardentes, alors que le cœur est mauvais. — 24. A l'aide de ses lèvres l'ennemi se déguise, alors que dans son cœur il a mis la ruse. — 25. Quand il adoucit sa voix, n'aie pas confiance en lui, car il y a beaucoup d'abominations dans son cœur. — 26. Sa haine te sera cachée dans l'intimité¹, et sa méchanceté se dévoilera à toi en public.

27. Qui creuse une fosse y tombera, et la pierre reviendra sur celui qui la roule.

28. Celui qui parle avec fausseté hait même les malheureux d'entre les siens, et la parole douceuse prépare la chute (des gens)².

XXVII

1. Ne te vante pas du lendemain, car tu ne sais pas ce qui peut y arriver.

2. Qu'un autre te loue, et non ta propre bouche³, l'étranger, et non tes lèvres.

3. Certes la pierre est lourde, et le sable est pesant, mais l'irritation du sot est plus lourde que tous deux, — 4. puisque le ressentiment (amène) la dureté, que la colère est un débordement⁴; et qui peut tenir devant la jalousie?

5. Une franche réprimande vaut mieux qu'une amitié cachée⁵.

1) C'est-à-dire : Quand il sera seul avec toi.

2) Litt. : Produit le moyen de pousser.

3) D'après une seconde explication : et non ta bouche seule.

4) Litt. : Est une noyade. Dans le commentaire : La colère fait qu'on se jette sur quelqu'un et qu'on le noie.

5) Commentaire : L'amitié cachée, c'est celle qui n'ose parler avec franchise, ou qui ne s'exerce pas dans l'intérêt de la religion et n'ose s'avouer.

7. Comme la (faculté de) marcher est enlevée au perclus, de même la sagesse est impossible sur les lèvres du sot.

8. Comme (celui qui jette) une pierre fine dans un tas de pierres, tel est celui qui décerne des honneurs à un sot.

9. Comme une épine qui s'est attachée à la main d'un ivrogne, tel est un peu de sagesse dans les bouches des sots. — 10. On les voit repousser avec cela tout le monde, et refuser de le communiquer à celui qui l'ignore et aux passants¹.

11. Comme le chien qui revient à son vomissement, de même un sot qui répète son ineptie.

12. Lorsque tu vois un homme sage à ses propres yeux, sache qu'on peut plus espérer d'un sot que de lui².

13. On voit le paresseux dire : « Il y a un lionceau sur la route, et un lion dans les rues. » — 14. Comme la porte tourne sur ses gonds, de même le paresseux se retourne sur son lit. — 15. Si même le paresseux plongeait pour ainsi dire sa main dans le plat, il serait impuissant à la ramener à sa bouche; — 16. et avec cela il se croit plus intelligent que beaucoup³ de ministres.

17. C'est prendre aux oreilles un chien qui passe, que de s'emporter pour la querelle d'autrui.

18. Comme celui qui s'amuse à lancer des matières dangereuses et des flèches mortelles, — 19. tel l'homme qui trompe son prochain, et dit : Je ne fais que jouer.

20. De même que, faute de bois, le feu s'éteint, de même quand personne n'excite, la querelle tombe. — 21. Et comme le charbon est la matière de la braise, et le bois (celle) du feu, ainsi est le querelleur pour allumer le feu de la dispute. — 22. Les

1) Comme l'ivrogne enfonce l'épine au lieu de l'ôter, de même le sot ne profite pas du peu de science qu'il a acquis et n'en devient que plus insupportable; en outre, il est tellement fier de sa science qu'il la considère comme un trésor et refuse d'en faire part à personne.

2) Le sot se corrigera de son ignorance plus facilement que lui.

3) Commentaire : Le nombre *sept* du texte hébreu désigne une quantité indéterminée, ou bien il fait allusion aux sept conseillers des rois perses.

doux pour le visage abattu; — 24. c'est pourquoi il vaut mieux être assis sur l'angle d'un toit que (d'avoir) une femme acariâtre et querelleuse.

25. Comme l'eau fraîche pour une personne altérée, telle est une bonne nouvelle (venue) d'un pays lointain.

26. Comme une source bourbeuse et un cours d'eau corrompu, tel un juste qui fléchit devant le méchant.

27. De même qu'il n'est pas bon de manger trop de miel, de même quand on a épuisé la générosité de (ses amis), il faut à son tour être généreux envers eux¹.

28. Une ville démantelée, sans murailles, tel est l'homme qui a l'esprit indécis.

XXVI

1. Comme la neige en été et la pluie pendant la moisson, tel est celui qui décerne des honneurs à un sot².

2. Comme le moineau qui voltige, et l'hirondelle³ qui s'envole, ainsi la malédiction gratuite ne s'accomplit pas.

3. Comme le fouet pour le cheval et l'aiguillon pour l'âne, tel est le bâton pour le dos des sots.

4. Ne réponds pas au sot selon son ineptie, là où tu craindrais de lui ressembler, — 5. mais réponds-lui sur son ineptie, là où tu craindrais qu'il ne se considère comme sage⁴.

6. Comme celui qui coupe les pieds (d'autrui) et celui qui se fait tort à lui-même⁵, ainsi celui qui confie une mission à un sot.

1) Saadia paraît rattacher ce verset aux versets 16 et 17, sans qu'on puisse, grammaticalement, expliquer le suffixe de *kebôdam*. Le sens est : Si l'on accepte toutes les marques de bienveillance des amis, ils finissent par réclamer la pareille, et, si on ne le fait pas, ils deviennent des ennemis.

2) D'après un ms. : De même, les honneurs ne conviennent pas au sot. Les deux autres mss. reproduisent l'hémistiche du verset 8.

3) Il n'est pas sûr que le mot arabe par lequel S. traduit *derôr* דרור signifie l'hirondelle.

4) Cf. Sabbat 30 b.

5) Litt. : Qui boit la violence.

11. Des pommes d'or dans des objets ornés en argent, telle est une parole dite selon sa règle¹.

12. Comme un anneau d'or et un bijou de pierres fines, tel un sage donnant des avertissements à une oreille docile.

13. Comme la fraîcheur que produit la neige au jour de la moisson, tel est le messenger fidèle pour celui qui l'envoie; il remet l'âme de son maître.

14. Comme des nuages et du vent, sans qu'il y ait de pluie, tel un homme qui se vante d'un don qu'il ne fait pas.

15. Par la patience on séduit le gouvernant, et un langage doux brise pour ainsi dire les os².

16. De même que si tu trouves du miel, tu n'en manges que ce qu'il te faut, pour ne pas en prendre de trop et le vomir, —

17. de même, mets rarement ton pied dans la maison de ton prochain, de peur qu'il ne se dégoûte de toi et ne finisse par te haïr.

18. Comme une hache, un glaive, une flèche aiguë, tel est l'homme qui porte contre son prochain un faux témoignage.

19. Comme une dent qui branle et une jambe qui glisse, tel est l'appui de l'infidèle au jour du malheur.

20. Comme celui qui enlève son vêtement un jour de froid ou qui met du vinaigre sur du nitre, tel est celui qui se met à chanter devant un cœur affligé.

21. Si ton ennemi a faim donne-lui à manger, et s'il a soif donne-lui à boire, — 22. car (si même) tu répands ainsi des charbons sur sa tête³, Dieu te récompensera.

23. Comme le vent du nord chasse la pluie, tel est le langage

et la précipitation consiste à sortir de l'affaire pour insulter l'adversaire et révéler ses secrets. Celui qui agirait ainsi risquerait : 1° d'assurer le triomphe de l'adversaire, qui ne parlerait que de l'affaire en question ; 2° d'être blâmé par le juge ; 3° de subir à son tour les outrages de l'adversaire.

1) Le commentaire s'étend sur les règles que l'on doit suivre dans l'écriture, dans la parole et dans la pensée.

2) C'est-à-dire : Apaise la colère.

3) C'est-à-dire : Bien qu'il puisse mal user de tes bienfaits ou les prendre en mauvaise part.

TROISIÈME PARTIE

XXV

1. Ceci fait également partie des proverbes de Salomon, qu'ont transmis les gens de Hizqiya, roi de Juda.

2. La majesté de Dieu est une chose impénétrable, et la majesté du roi est à l'extrême limite des choses¹.

3. Comme le ciel est ce qu'il y a de plus haut, et la terre ce qu'il y a de plus profond, de même la pensée des rois ne (doit) pas avoir de limite².

4. De même que si l'on ôte les scories de l'argent, il en sort pour le fondeur un beau vase, — 5. de même, si l'on écarte le néchant de devant le roi, son trône est affermi par la justice.

6. Ne fais pas le glorieux devant le roi, et ne te mets pas à la place des grands, — 7. car il vaut mieux pour toi qu'on te dise : Monte ici, que d'être humilié en présence des nobles, comme tes yeux l'ont déjà vu.

8. Ne t'avance pas précipitamment dans une dispute, de peur que (tu ne saches plus) à la fin quoi faire, lorsque ton prochain te confondra. — 9. Poursuis contre ton prochain ta réclamation et ne révèle pas d'autre secret, — 10. de peur que (le juge) qui t'écoute ne te haïsse, et que tu ne sois perdu de réputation sans retour³.

1) Le sens est, d'après le commentaire : Comme la majesté divine est infinie, parce que nous ne pouvons comprendre Dieu, de même, nous ne devons pas imiter la gloire royale. S. donne encore deux autres sens : 1° la majesté de Dieu consiste à cacher ses œuvres, tandis que le roi montre les siennes ; 2° devant la majesté divine, l'homme n'est pas obligé de s'étendre sur ce qu'il désire, devant le roi il faut être explicite.

2) Commentaire : L'administration du roi doit être aussi bonne que possible, et si l'intelligence du roi est insuffisante, il faut que son entourage y supplée.

3) D'après Saadia, le verset 9 expliquerait le premier hémistiche du verset 8,

23. Est-ce que de telles choses¹ conviennent aux sages? Il n'y a rien de bon à avoir égard aux personnes dans le jugement; — 24. car celui qui dit au coupable : Tu es innocent, les peuples le railleront et les nations le réprouveront.

25. Pour ceux qui réprimandent il y a du bonheur, et la bénédiction de l'homme de bien descendra sur eux, — 26. car celui qui donne une réponse juste est comme celui qui baise les lèvres².

27. Arrange ton travail dans la rue et prépare-le pour toi dans le champ, après cela construis ta maison³.

28. Ne rends pas un vain témoignage à ton prochain, en le trompant par ta parole. — 29. Ne dis pas (non plus) : « Comme il m'a fait, je lui ferai; je lui rendrai selon sa façon d'agir⁴. »

30. Lorsque je passai près du champ d'un paresseux, et près de la vigne d'un homme sans intelligence, — 31. voici que la plus grande partie avait produit des orties, et les ronces en couvraient la surface, et les pierres de la clôture étaient renversées. — 32. Quand moi je le vis, je le pris à cœur, et quand je le regardai, j'en tirai une leçon. — 33. Un peu de sommeil et d'assoupissement, te croiser les bras encore un peu pour rester couché, — 34. et ta pauvreté viendra comme un voyageur, et ton dénûment comme un homme armé d'un bouclier.

(Fin de la deuxième partie du livre de la *Recherche de la sagesse*.)

1) Celles qui suivent.

2) Commentaire : Le juge qui donne tort à celui qui a tort : 1° sera favorisé par Dieu; 2° il sera béni par celui à qui il a donné raison; 3° celui à qui il a donné tort doit considérer sa décision comme un baiser, puisque le juge lui épargne une injustice.

3) C'est-à-dire : Ne te marie qu'avant d'avoir assuré les besoins de la famille que tu pourras avoir.

4) Il s'agit de celui qui fait de son prochain un éloge immérité, soit pour le flatter, soit pour le récompenser des éloges qu'il a lui-même reçus de celui-ci auparavant.

10. Si tu te relâches au jour du malheur¹, tes forces déclineront². — 11. Délivre ceux qui sont conduits à la mort; et ceux qui sont sur le point d'être tués il convient que tu les sauves. — 12. Et si tu dis : Nous ne savons rien³; certes, celui qui dispose les cœurs comprend, et celui qui garde ton âme le sait; il rétribue l'homme selon ses actions.

13. O mon fils, de même que tu manges le miel parce qu'il est bon, et le rayon parce qu'il est doux dans ton palais, — 14. de même connais la sagesse, car elle est utile à ta personne; si tu la trouves, tu trouveras un avenir⁴, et ton espoir ne sera pas tranché.

15. Ne dresse pas d'embûches contre la demeure de celui qui est dans son droit, car tu commets une injustice à son égard, et ne dépouille pas son gîte, — 16. car le juste, même s'il tombe souvent, se relève, tandis que les injustes trébuchent dans le mal.

17. Lorsque ton ennemi tombe, ne t'en réjouis pas; lorsqu'il est frappé par le malheur, n'aie pas le cœur joyeux, — 18. de peur que Dieu ne le voie, que cela ne lui déplaise et qu'il ne retire de lui sa colère (pour la tourner) contre toi.

19. Ne rivalise pas avec les méchants, et n'envie pas les injustes. — 20. Car au méchant il ne restera pas d'avenir, et le flambeau des injustes s'éteindra.

21. Crains Dieu, mon fils, et son vicaire⁵, et ne te mêle pas à ceux qui leur donnent des associés⁶; — 22. car le malheur (qui vient) d'eux, arrivera soudain; et la ruine que tous deux amènent, qui en connaît le moment?

1) Qui arrive à autrui.

2) Quand tu en auras besoin pour toi-même.

3) « Nous ne connaissons pas la personne qui est en danger », ou « nous ne connaissons pas le moyen de la sauver », ou « nous ne savons ce que nous gagnons à la sauver. »

4) Tu seras assuré du monde futur.

5) C'est-à-dire le roi qui est le représentant de Dieu sur la terre.

6) Commentaire : C'est-à-dire ceux qui rejettent l'unité chez Dieu ou dans le gouvernement. Le mot hébreu *schonim* peut avoir aussi d'autres sens : 1° ceux qui sont changeants; 2° ceux qui retombent dans leurs fautes; 3° ceux qui racontent ce qu'ils ne font pas.

s'attardent jusqu'au matin auprès du vin et qui s'avancent pour déguster la boisson mélangée. — 31. Ne regarde pas le vin, quand il devient rouge, qu'il te donne sa couleur dans la coupe, et se glisse tout droit. — 32. Car, à la fin, il mord comme le serpent et lance son venin comme le serpent jaspé. — 33. Tes yeux verront des choses étranges, et ton cœur concevra des pensées incohérentes. — 34. Et tu seras comme si tu dormais dans les profondeurs de la mer, ou comme si tu sommeillais au haut d'un mât. — 35. Tu diras : On m'a frappé et je n'en ai pas souffert ; on m'a battu sans que je m'en sois aperçu. Quand je me réveillerai, je recommencerai et rechercherai toujours (le vin) ¹.

XXIV

1. Ne sois pas jaloux des méchants et ne désire pas être avec eux, — 2. car leurs cœurs méditent la spoliation et leurs lèvres profèrent des paroles vicieuses.

3. Par la sagesse les maisons se bâtissent, par l'intelligence elles s'affermissent, — 4. et par la science les chambres se remplissent de tous les biens précieux et agréables.

5. O toi, dont la sagesse fait la force, et pour qui la science est une aide puissante, — 6. sache que tu feras la guerre à l'aide de la finesse, et que le secours vient de l'abondance des conseils.

7. Le sot trouve la sagesse trop élevée pour lui ; dans les assemblées il n'ouvre pas la bouche.

8. Combien y a-t-il qui méditent le mal et que les gens appellent hommes de réflexion !

9. La sottise est une abomination et un péché², et la moquerie est détestée de l'homme.

1) L'homme ne doit pas se laisser séduire par l'odeur du vin (fin du v. 30), ni par sa couleur, ni par son goût (v. 31), car la raison de l'ivrogne se trouble et son caractère change ; il devient insensible aux coups et ne redemande qu'à boire.

2) Commentaire : Parce qu'elle produit l'abomination et le péché.

correction; si tu le frappes de la verge, il n'en mourra pas, — 14. car tu le frapperas de la verge, et tu sauveras son âme de la perdition.

15. Mon fils, si ton cœur devient sage, mon cœur à moi aussi se réjouit, — 16. et mes entrailles tressaillent de joie, lorsque tes lèvres parlent avec droiture.

17. Que ton cœur ne porte pas envie aux pécheurs, mais toujours (à ceux qui persévèrent) dans la crainte de Dieu, — 18. car il y a pour toi un avenir, et ce que tu as espéré ne te sera pas enlevé.

19. Écoute, ô toi, mon fils, et deviens sage; parmi les voies à suivre, dirige bien ton cœur. — 20. Ne sois pas de ceux qui boivent le vin avec excès, ou qui dépassent la mesure pour la chair. — 21. Parce que celui qui fait des excès et celui qui dépasse la mesure s'appauvrissent; et trop de sommeil fait revêtir les haillons.

22. Écoute ton père qui t'a engendré, et ne méprise pas ta mère, quand elle a vieilli. — 23. Achète la vérité et ne vends pas la sagesse, ni la morale, ni la raison. — 24. Le père du juste éprouve de la joie, et celui qui a engendré le sage se réjouit de lui, — 25. lorsqu'on dit à (cet enfant) : Ton père et ta mère peuvent se réjouir, et tes grands-parents peuvent être heureux!

26. Tourne, ô mon fils, ton cœur vers moi, et que tes yeux observent mes voies. — 27. Car la femme adultère est une fosse profonde, et l'étrangère est comme un puits étroit. — 28. Elle, de son côté, se met en embuscade comme (poussée par) une suggestion, et elle augmente, parmi les hommes, le nombre des infidèles ¹.

29. Pour qui les hélas ! pour qui les lamentations, pour qui les disputes, pour qui les divagations, pour qui les blessures gratuites, et pour qui les yeux enflammés? — 30. Pour ceux qui

1) Commentaire : L'homme se précipite comme dans un puits, profond et étroit, d'où il est bien difficile de se tirer, et la femme sera punie pour des pièges qu'elle tend.

garantissent les créances, — 27. car alors, si tu n'as pas de quoi payer, (le créancier) ne prendra pas ton lit de dessous toi.

28. Ne déplace pas la borne perpétuelle qu'ont posée tes pères. — 29. Lorsque tu vois un homme habile dans son métier, il se mettra au service des rois et non au service du vulgaire ¹.

XXIII

1. Lorsque tu t'assois à la table du roi, considère ce qui est devant toi. — 2. Mets un couteau dans ton gosier, si tu es un homme de grand appétit. — 3. Ne convoite pas ses mets, car c'est une nourriture qui peut (venir à te) manquer.

4. Ne te fatigue pas en cherchant à t'enrichir ; abstiens-toi d'y appliquer ta raison. — 5. Car, tandis que tes yeux fixent (la richesse), elle n'est déjà plus, mais elle se fait des ailes comme l'aigle qui vole dans le ciel.

6. Ne goûte pas la nourriture de l'avare et ne convoite pas ses mets. — 7. En effet, comme il l'avait décidé en lui-même, il te dit : Mange et bois ; mais son cœur n'est pas avec toi. — 8. Et lorsque tu auras mangé ton morceau, tu le vomiras, et tu auras gâté par là tes bonnes choses ².

9. En présence du sot, ne parle pas de manière à ce qu'il méprise ce qu'il y a de rationnel dans ton discours ³.

10. Ne déplace pas les bornes anciennes et n'entre pas ⁴ dans le champ des orphelins, — 11. car leur protecteur est puissant, et il prendra en main leur cause contre toi.

12. Incline ton cœur à (accepter) la leçon, et ton oreille à (écouter) les paroles de la science. — 13. N'épargne pas à l'enfant la

1) C'est-à-dire : On ne doit pas changer les usages établis, non plus qu'enlever à quelqu'un les fonctions dont il a été chargé par les prédécesseurs.

2) Peut-être : et tu auras gaspillé tes amabilités.

3) C'est-à-dire : Ce qu'on ne peut comprendre qu'au moyen de la raison. Il faut parler aux sots simplement et se mettre à leur portée.

4) Commentaire : A plus forte raison n'entre pas, etc.

11. Si quelqu'un aime la pureté du cœur, ses paroles ont de l'agrément et les rois sont ses amis¹.

12. La sollicitude divine protège les hommes de la science et pervertit les paroles des perfides.

13. On voit le paresseux dire : Il y a un lion sur la place, et au milieu des rues je crains d'être tué.

14. La fosse profonde, ce sont les écarts de langage² ; Dieu réproouve celui qui y tombe.

15. La sottise attachée au cœur du jeune homme en sera écartée par la verge de l'éducation.

16. Lorsqu'on opprime un pauvre pour augmenter son propre avoir ou pour donner à un riche, tout cela aboutit à une perte.

17. Incline l'oreille et écoute les paroles des sages, et sois attentif à ma science. — 18. Certes, il est agréable que tu les gardes dans ton cœur, qu'elles se fixent toutes dans ton langage, — 19. et que ta confiance soit en Dieu ; je te l'enseigne aujourd'hui à toi aussi. — 20. Ne t'ai-je pas écrit des chefs-d'œuvre³ en fait de conseils et de science, — 21. pour que tu connaisses les paroles de justice et de vérité et que tu répondes par des paroles de vérité à ceux qui te consultent⁴ ?

22. Ne dépouille pas le pauvre parce qu'il est pauvre, et ne traite pas injustement l'indigent sur les places publiques, — 23. car Dieu défendra leur cause et ôtera la vie à ceux qui leur font du tort.

24. Ne te lie pas avec un homme irascible⁵, et ne fréquente pas celui qui s'emporte, — 25. pour que tu n'apprennes pas ses manières de se conduire, ce qui serait un piège pour toi-même.

26. Ne sois pas parmi ceux qui prennent des engagements et

1) Les rois mêmes recherchent son amitié.

2) Litt. : Les paroles des choses à éviter, c'est-à-dire les injures et les insultes.

3) Litt. : des rois, terme qui désigne en arabe des livres supérieurs.

4) Saadia voit, dans ces versets, l'exposé des cinq sources de la connaissance : 1° les sens, comme l'ouïe et la vue (v. 18) ; 2° l'intelligence (v. 19) ; 3° l'Écriture (v. 20) ; 4° la tradition (v. 17) ; 5° le raisonnement (v. 21).

5) Le sens caché est : Avec un homme qui s'est attiré la colère de Dieu.

30. Il n'y a ni sagesse, ni intelligence, ni conseil auprès de Dieu ¹.

31. Le cheval est préparé pour le jour du combat, mais le (vrai) secours (vient) de Dieu.

XXII

1. La réputation est préférable à la grande richesse, et une bonne considération à l'or et à l'argent.

2. Lorsque le riche et le pauvre se rencontrent, il faut que tous deux sachent que Dieu les a créés ².

3. L'homme avisé voit le mal et s'en garantit, les insoucients passent outre et sont frappés.

4. La récompense de l'humilité et de la crainte de Dieu, ce sont la richesse, l'honneur et la vie.

5. Il y a des épines ³ et des pièges dans le chemin raboteux ⁴; celui qui a souci de lui-même s'en éloigne.

6. Dirige l'enfant d'après son âge, car, lorsqu'il sera vieux, il ne déviara pas de cette direction.

7. Comme le riche domine le pauvre, il convient que l'emprunteur soit comme le serviteur du prêteur.

8. Qui sème l'injustice récolte l'iniquité, et la verge de son emportement disparaît.

9. C'est l'homme généreux qui est béni ⁵, quand il donne de sa nourriture au pauvre.

10. Chasse le moqueur, la querelle s'en ira, et le procès et l'ignominie chômeront.

1) C'est-à-dire : Dieu n'a pas besoin d'acquérir tout cela, car il en est la source. D'après une autre leçon : Il n'y a ni sagesse, ni intelligence, etc., en face de Dieu, c'est-à-dire qui tiennent contre lui.

2) Commentaire : Le riche doit faire du bien au pauvre et le pauvre ne doit pas être jaloux du riche.

3) Litt. : De grosses aiguilles.

4) Au sens propre et au sens moral.

5) Par les hommes et par Dieu.

18. Parfois le méchant devient la rançon du juste, et l'impos-
teur remplace l'homme droit.

19. Mieux vaut habiter un pays désert que de demeurer avec
une femme querelleuse et rusée.

20. Les provisions choisies et la graisse se trouvent dans la
demeure du sage, l'homme sot les gaspille.

21. Celui qui recherche la justice et la générosité trouvera la
vie, la pureté et l'honneur ¹.

22. Parfois le sage monte à la citadelle des guerriers et renverse
la forteresse qui faisait leur sécurité.

23. Qui garde sa bouche et sa langue préserve sa personne
des malheurs.

24. L'effronté vaniteux s'appelle moqueur; il pratique son
effronterie avec emportement ².

25. Le désir du paresseux va presque jusqu'à le tuer, parce que
ses mains se refusent à travailler. — 26. Toute la journée il a des
désirs, le juste satisfait les siens sans ménagement.

27. Le sacrifice offert par les méchants est une abomination,
d'autant plus qu'ils ne l'apportent qu'en échange d'une mauvaise
action ³.

28. De même que le faux témoin périt, l'homme qui écoute
parlera toujours ⁴.

29. Lorsque le méchant prend un air effronté, il convient que
l'homme droit comprenne quelle voie suit (ce méchant) ⁵.

1) Commentaire : Dieu lui accordera la longévité dans ce monde, et, dans
l'autre, il sera pur et glorieux.

2) Il simule l'emportement pour paraître sincère.

3) Ils comptent d'avance sur le sacrifice pour effacer la mauvaise action qu'ils
vont commettre.

4) Le commentaire donne trois sens différents : 1° Le faux témoin périra,
mais celui qui rapporte fidèlement ce qu'il a entendu subsistera; 2° Le châ-
timent du faux témoin doit toujours être cité, pour servir d'avertissement; 3° Le faux
témoin périt, mais l'homme qui écoute Dieu, subsiste.

5) Pour ne pas imiter ce méchant, pour le ramener au bien, ou pour prendre
une leçon du châ-
timent qui l'atteint.

5. Les calculs de l'homme actif sont toujours dépassés; quant à l'homme craintif, il reste toujours en arrière ¹.

6. Des trésors acquis par des paroles mensongères sont des atomes de poussière qui se dissipent pour des gens qui cherchent la mort ².

7. L'injustice des méchants les entraîne, s'ils refusent d'accepter le jugement ³.

8. On voit l'homme être versatile dans sa route et s'en écarter, et l'homme pur est celui qui est stable dans sa conduite.

9. Mieux vaut être assis à l'angle d'un toit que d'habiter avec une femme querelleuse et acariâtre.

10. Lorsque l'âme du méchant désire le mal, on voit son ami ne pas trouver grâce à ses yeux.

11. Par le châtement du moqueur, l'homme insouciant devient raisonnable, et par l'instruction du sage, il acquiert la science.

12. Lorsque le juste se montre intelligent dans la maison de l'impie, il égare les méchants (pour les conduire) au malheur.

13. Celui qui ferme son oreille aux cris du pauvre appellera lui aussi et ne sera pas écouté.

14. Le présent (fait) en secret fléchit la colère, et le cadeau (caché) dans la manche arrête une violente fureur ⁴.

15. Comme le juste se réjouit d'exercer la justice, de même les auteurs d'iniquité en sont bouleversés.

16. Tout homme qui s'écarte du chemin de l'intelligence reposera dans la société de ceux qui ont péri.

17. Celui qui aime les plaisirs tombe dans le besoin, et celui qui aime le vin et l'huile ne s'enrichit pas.

1) Il a peur d'accomplir ce qu'il avait projeté.

2) Commentaire : L'argent mal acquis ne dure pas et entraîne pour ses possesseurs la perte de la vie future.

3) Commentaire : C'est-à-dire que, s'ils refusent de se soumettre aux jugements portés contre eux, on refusera également de leur faire justice, le jugement leur fût-il favorable.

4) Il s'agit de la colère d'un tyran, ou bien de la colère de Dieu, que la charité apaise.

23. De même que Dieu abhorre deux poids différents, de même il n'est pas bon d'avoir une fausse balance ¹.

24. De Dieu vient la direction des pas de l'homme; mais le mortel, que sait-il de son chemin?

25. C'est un piège pour l'homme que d'avaler les choses sacrées et de faire des recherches après les vœux ².

26. Le roi sage est celui qui disperse les méchants et qui fait tourner sur eux la roue ³.

27. La science de Dieu est un flambeau éclairant les âmes des hommes; elle scrute toutes les retraites des secrets.

28. La vérité et la bonté doivent protéger le roi, car c'est par elles qu'il soutient son trône.

29. La force est un honneur pour les jeunes gens, et les cheveux blancs un ornement pour les vieillards.

30. Faire montre de sa méchanceté, (c'est chercher) les blessures, les meurtrissures et les coups pénétrants ⁴.

XXI

1. Le cœur du roi, pour l'obéissance à Dieu, est comme les cours d'eau ⁵; il convient qu'il le dirige partout où (Dieu) veut.

2. Toutes les voies de l'homme lui paraissent justes; mais Dieu dirige les esprits, — 3. en (leur apprenant) que la justice et l'équité sont préférées par lui aux sacrifices.

4. La marque des méchants, dans leur péché, est le regard autain et le cœur insatiable ⁶.

1) C'est-à-dire : Non vérifiée.

2) Commentaire : Soit pour prendre les objets consacrés par d'autres, soit pour trouver un moyen de ne pas accomplir ses propres vœux.

3) Soit, au propre, que le roi broie les méchants sous la roue; soit, au figuré, qu'il retourne contre eux le mal qu'ils voulaient faire aux justes.

4) Parce qu'on s'attire la haine des hommes, comparable aux blessures visibles, la haine de Dieu, qui frappe intérieurement.

5) Que l'homme peut diriger en tous sens.

6) Litt. : la largesse du cœur.

tout péché, — 10. alors que (d'avoir) deux poids différents et deux mesures qui ne sont pas justes, Dieu abhorre tout cela¹.

11. On reconnaît déjà le jeune homme à sa manière d'être, que sa façon d'agir soit pure ou (simplement) droite²,

12. de même que l'oreille qui entend et l'œil qui voit, Dieu les a créés tous deux.

13. N'aime pas le sommeil, afin de ne pas devenir pauvre; ouvre les yeux, et tu trouveras ta subsistance.

14. On entend l'acheteur dire : Mauvais ! mauvais ! Mais lorsque c'est à son tour de (vendre la marchandise), il la loue.

15. On trouve l'or, la quantité de perles et les vases précieux avec les paroles du savoir³.

16. Il est permis de saisir le vêtement de celui qui s'est porté garant pour un étranger et l'a mis en gage pour autrui⁴.

17. On voit le bien défendu être doux à l'homme, et ensuite, sa bouche se remplit de gravier.

18. Puisque tous les calculs se réalisent au moyen de la délibération, à plus forte raison la guerre a-t-elle besoin d'artifices.

19. Celui qui révèle les secrets colporte les médisances; ne fréquente pas celui qui parle étourdiment.

20. Celui qui insulte son père et sa mère, son flambeau s'éteindra⁵ dans les ténèbres profondes, — 21. son héritage sera troublé dès le début, et ne sera pas béni à la fin.

22. Ne dis pas : Je veux rendre le mal (pour le mal). Espère en Dieu, il viendra à ton aide.

1) Il est interdit d'avoir, chez soi, des poids et mesures non vérifiés, sinon on n'est pas pur de tout péché.

2) L'homme est bon à son origine, il peut être perfectionné par l'éducation ou rester droit par nature. Il n'est perverti que par une mauvaise éducation.

3) C'est-à-dire : Chez celui qui parle avec science.

4) Commentaire : L'Écriture défend de retenir, comme gage, le vêtement du débiteur, mais le permet pour le garant; car l'un est dans le besoin, l'autre est riche.

5) Commentaire : Il ne saura plus se diriger au moment de la détresse, ou bien Dieu ne l'exaucera pas, ou bien il n'aura pas part au monde futur.

26. On voit un fils d'une conduite indigne et honteuse dépouiller son père et faire fuir sa mère.

27. Abstiens-toi, mon fils, d'écouter des leçons qui te feraient négliger les paroles de la science¹.

28. Celui qui intervient dans la justice² est comme un faux témoin, et la parole des méchants cache la violence.

29. Les condamnations sont préparées pour les moqueurs, et les coups pour les dos des sots.

XX

1. Le vin est moqueur, la liqueur troublante; quiconque s'y délecte ne deviendra pas sage³.

2. La crainte même⁴ qu'inspire le roi est comme le rugissement du lion : qui passe outre pêche contre lui-même.

3. L'honneur de l'homme consiste à s'éloigner loin de la querelle, et tout sot s'y obstine.

4. Le paresseux ne laboure pas en automne; il cherche quelque chose au moment de la moisson et ne trouve rien.

5. Le conseil dans le cœur de l'homme est comme l'eau profonde; l'homme intelligent seul sait l'y puiser.

6. On trouve la plupart des hommes vantant chacun leurs qualités; mais un homme vraiment sincère, qui le trouvera?

7. Le juste marche dans son intégrité; heureux ses enfants après lui!

8. Il convient que le roi assis sur le siège de la justice écarte⁵ de sa présence tout méchant.

9. Qui donc dira : J'ai purifié mon cœur; je suis exempt de

1) C'est-à-dire : De mauvaises leçons.

2) C'est-à-dire : Celui qui, sans être appelé, plaide pour ou contre l'une des deux parties.

3) Le vin excite l'esprit et rend moqueur; la liqueur trouble l'esprit.

4) Non seulement la colère du roi (v. ci-dessus, XIX, 12), mais même sa majesté.

5) Litt. : Disperse.

16. Qui observe le commandement (de Dieu) se conserve lui-même, et qui dédaigne la voie de Dieu périra.

17. Celui qui est charitable pour le pauvre prête à Dieu, et (Dieu) lui paiera son bienfait.

18. Corrige ton fils, car il y a lieu d'espérer; ne te laisse pas aller à le tuer¹.

19. Celui qui se met souvent en colère se charge de péchés; car, si tu es délivré d'un malheur, tu tomberas encore dans un autre plus grand².

20. Écoute les conseils, et accepte la leçon, pour que tu sois plus tard considéré comme un sage³.

21. Sache que les pensées sont nombreuses dans le cœur de l'homme, et c'est la décision de Dieu qui s'accomplit.

22. C'est le désir de tout homme qu'on lui fasse du bien; mais il vaut mieux montrer sa pauvreté que de mentir⁴.

23. La crainte de Dieu mène à la vie; et celui qui s'y attache le plus possible ne sera pas éprouvé par le mal.

24. On voit le paresseux plonger sa main dans le plat; il est impuissant à la ramener à sa bouche.

25. De même que si tu frappes le moqueur, il se réveille de son insouciance; ainsi quand tu avertis l'homme intelligent, il comprend la science.

1) D'après le commentaire, il pourrait y avoir trois sens : 1° Le père doit corriger son fils avec mesure; 2° Il ne doit pas craindre que la correction le tue; 3° Le père conserve la vie à son fils en le corrigeant (car le manque d'éducation causerait sa mort). V. plus loin, xxiii, 13-14.

2) Litt. : Si tu te délivres d'une chose, tu augmentes dans une autre. C'est-à-dire : La colère amène des péchés qui font tomber l'homme d'un malheur dans un autre. Mais si l'on met ce verset en rapport avec le précédent et le suivant, il signifierait : Car (en ne corrigeant pas ton fils) il deviendrait irascible et chargé de péchés. Tu dois donc le sauver et augmenter tes corrections.

3) Commentaire : Parce que, dans ce monde, les résultats de l'éducation ne se connaissent pas tout de suite, ou bien parce qu'il est impossible de se réformer dans la vieillesse; ou bien, l'éducation profite dans l'autre monde, pour obtenir la vie future.

4) C'est-à-dire : Il vaut mieux montrer son impuissance à satisfaire les désirs de celui qui demande, que de lui faire de vaines promesses.

2. Une âme sans la science n'est pas bonne non plus¹; et celui qui est acharné après ses affaires ne l'atteint pas².

3. La sottise de l'homme lui fait prendre une fausse voie, et c'est contre Dieu que son cœur se révolte.

4. La fortune augmente le nombre des amis, et l'indigent est séparé même de ses amis.

5. Comme le faux témoin ne reste pas impuni, de même celui qui prononce le mensonge n'échappera pas.

6. On voit beaucoup de gens solliciter l'homme généreux, et la plupart des amis sont pour celui qui donne.

7. On voit beaucoup parmi les frères du pauvre qui le haïssent, et à plus forte raison ses compagnons s'éloignent-ils de lui, et il leur demande des choses qui ne lui sont pas accordées.

8. Celui qui acquiert la sagesse se montre ami de lui-même, et celui qui conserve la raison trouve du bien.

9. De même qu'un faux témoin ne reste pas impuni, de même celui qui prononce un mensonge périra.

10. Le plaisir ne convient pas au sot, à plus forte raison ne convient-il pas à l'esclave de commander aux princes.

11. L'homme (fait preuve) d'intelligence en étant longanime, et c'est une gloire pour lui de pardonner la faute.

12. Une parole dure du roi est comme le rugissement du lion, et sa bienveillance est comme la rosée sur l'herbe.

13. De même qu'un fils sot est un malheur pour ses parents, le même la querelle de la femme est comme une gouttière continue.

14. Les terres et l'argent (proviennent) de l'héritage des ancêtres, mais c'est Dieu qui accorde une femme heureuse (dans ce qu'elle entreprend).

15. La paresse a pour effet de faire tomber dans un profond sommeil; et celui qui se lasse facilement, on le voit souffrir de la paresse.

1) C'est-à-dire quand même on aurait la fortune et les honneurs.

2) Les occupations matérielles le détournent de la science.

15. Le cœur de l'homme intelligent acquiert la science, et les oreilles des sages la recherchent.

16. Un cadeau fait obtenir à l'homme bon accueil, et le conduit devant les grands.

17. La première des deux parties est sur le point de gagner sa cause, lorsque l'autre arrive et y met un terme.

18. Le sort fait cesser la dispute et sépare ceux qui luttent ensemble, — 19. des frères isolés (l'un de l'autre) comme une forteresse¹, et dont la querelle est aussi puissante que le verrou d'un château-fort.

20. (Tantôt) du fruit de sa parole, l'homme rassasie son corps, et (tantôt) du produit de son langage il a de trop; — 21. c'est pourquoi, la mort et la vie sont au pouvoir de la langue; (l'homme) en mange le fruit, selon qu'il aime l'une ou l'autre².

22. Celui qui a été gratifié d'une épouse a été gratifié d'un bien et a obtenu une faveur de Dieu³.

23. On voit le pauvre parler d'une voix suppliante, et le riche avec force.

24. Combien de gens ont des compagnons par lesquels ils sont écrasés, et combien d'amis sont plus attachés qu'un frère!

XIX

1. Le pauvre qui marche dans son intégrité est meilleur qu'un homme au langage dur et en qui on a confiance (à cause de sa fortune).

frances du corps, mais qui peut calmer les souffrances de l'âme? 2° L'homme doit supporter ses souffrances, bien qu'on entende dire : Qui saurait endurer l'abaissement de l'âme !

1) Ou peut-être : Plus qu'une forteresse dont l'accès est impossible.

2) C'est-à-dire : L'homme tire de la parole la vie ou la mort selon l'usage qu'il en fait.

3) Commentaire : Le verset fait allusion à Ève, qui est appelée un bien (*Gen.*; n. 18).

XVIII

1. Celui qui s'isole¹ ne cherche qu'à (satisfaire) sa passion, à propos de toute doctrine il s'acharne après toi ;

2. et on trouve le sot repoussant la raison, il marche dans l'obstination de son cœur.

3. Lorsque le méchant vient, se présente aussi le mépris, et la honte accompagne celui qui est vil.

4. Il convient que la parole de l'homme soit comme l'eau profonde, parce que la source de la sagesse est comme la rivière courante.

5. Il n'est pas bon d'avoir des égards pour l'injuste, ni de faire fléchir la justice contre l'innocent.

6. La parole du sot s'engage dans la querelle, et sa bouche appelle les coups.

7. La bouche du sot cause sa ruine, et ses lèvres sont un piège pour lui-même.

8. Les paroles de celui qui excite ressemblent à un badinage, alors qu'elles ont déjà pénétré au fond du cœur.

9. Celui-là aussi qui se relâche dans son travail est le frère de celui qui gâte (le sien).

10. Le nom de Dieu est comme une citadelle solide, vers laquelle le juste accourt et où il trouve assistance ;

11. de même que la fortune du riche est sa ville forte et ressemble à une citadelle imprenable avec son ornementation.

12. Lorsque le cœur de l'homme s'enorgueillit, la ruine vient après et à l'humilité succède l'honneur.

13. Si quelqu'un répond à une parole avant d'en avoir entendu la fin, c'est une sottise de sa part et une honte pour lui.

14. L'esprit de l'homme lui fait supporter ses souffrances, mais l'esprit abattu, qui le supportera² ?

1) Celui qui se détache de la tradition.

2) Le commentaire donne deux explications: 1° L'âme peut apaiser les souff-

14. Le commencement d'une querelle est comme la fissure (d'un réservoir) d'eau ; c'est pourquoi, abandonne la dispute avant qu'elle ne devienne acharnée.

15. Celui qui innocent l'injuste et celui qui condamne l'innocent, Dieu les déteste tous deux ¹.

16. A quoi sert au sot d'avoir un salaire en main, pour acheter la sagesse, lui qui n'a pas d'intelligence? — 17. Il aime en tout temps (d'avoir) beaucoup d'amis ; or, que de fois un frère naît pour le malheur !

18. Un homme sans intelligence engage sa parole, et se porte garant pour son prochain.

19. Celui qui aime la dispute aime le péché, et celui qui veut s'élever au-dessus de sa situation ² cherche sa ruine.

20. L'homme au cœur dur ne rencontrera pas le bonheur, et celui qui est changeant dans ses paroles tombera dans le mal.

21. Qui engendre un sot en a du chagrin, et le père de l'insensé n'a pas de joie.

22. Le cœur joyeux fait épanouir le visage, et l'esprit abattu dessèche les os.

23. Le méchant tire le don corrupteur de sa manche pour faire fléchir les voies de la justice.

24. La sagesse est en face de l'homme intelligent ; les yeux du sot sont aux extrémités de la terre ³.

25. Le fils sot excite l'irritation de son père et est une amertume pour celle qui l'a enfanté.

26. Imposer même une amende à un juste n'est pas bien, non plus que frapper les honnêtes gens malgré leur droiture.

27. Celui-là ménage ses paroles qui connaît la science, et l'homme au maintien digne est doué de raison,

28. au point que le sot qui est réservé est parfois considéré comme sage, et celui qui ferme les lèvres comme intelligent.

1) Il y a là deux péchés résultant d'un seul acte.

2) Litt. : Celui qui exhause sa porte.

3) C'est-à-dire : Il ne voit pas ce qui est devant lui.

XVII

1. Mieux vaut un morceau de pain sec, avec la tranquillité, qu'une maison remplie de viandes, avec des querelles.

2. Un serviteur intelligent mérite de dominer un fils qui se conduit mal, et de prendre sa part d'héritage entre les frères¹.

3. Le creuset est pour l'argent, le fourneau pour l'or, et c'est Dieu qui éprouve les cœurs.

4. Celui qui se conduit mal écoute un langage inique et prête l'oreille au mensonge (proféré) par une langue pernicieuse.

5. Qui se moque du pauvre insulte celui qui l'a créé, et celui qui se réjouit du malheur (d'autrui) ne restera pas impuni.

6. La couronne des vieillards sont leurs petits enfants, et l'honneur des fils, ce sont leurs parents².

7. Il ne convient pas à l'insensé de parler trop, à plus forte raison, à l'homme noble, de dire des mensonges.

8. Le cadeau corrupteur est, aux yeux de celui qui le donne³, une pierre (précieuse) qui séduit ; partout où on le dirige, il réussit.

9. Qui cherche l'amitié voile la faute, et celui qui répète ses paroles divise ses amis intimes⁴.

10. Une réprimande adressée à un homme intelligent lui profite plus que beaucoup de coups donnés à un sot.

11. L'homme rebelle ne veut que le mal, et un messenger cruel sera envoyé contre lui.

12. Que l'homme rencontre une ourse qui a perdu ses petits, mais non le sot avec sa sottise.

13. Celui qui rend le mal pour le bien, le malheur ne quittera pas sa demeure.

1) Commentaire : C'est conforme au droit talmudique.

2) Le commentaire explique cette seconde partie du verset comme s'il y avait : L'honneur des parents, ce sont leurs enfants.

3) Commentaire : Mais il n'en est pas de même aux yeux de Dieu.

4) C'est-à-dire : Celui qui réitère ses remontrances malgré les excuses.

20. Celui qui est intelligent pour ses affaires trouve le bien, et heureux celui qui a confiance en Dieu.

21. L'homme au cœur sage est appelé intelligent, et celui qui a la parole douce répand de plus en plus l'enseignement.

22. L'intelligence est, pour celui qui la possède, la source de la vie ; et l'instruction que donnent les sots, c'est la sottise ¹.

23. Le cœur du sage rend sa parole sensée, et dans ses discours il répand de plus en plus l'enseignement ².

24. Les paroles de la sagesse sont comme le miel le plus pur ; elles sont une douceur pour l'âme et une guérison pour le corps.

25. Combien de voies semblent droites à l'homme, qui aboutissent aux chemins de la mort.

26. L'âme du malheureux souffre, quand sa situation est renversée.

27. L'homme pervers creuse les méchancetés ³, et on les aperçoit, dans son langage, comme un feu brûlant.

28. L'homme versatile fait naître les querelles, et celui qui excite divise les amis intimes.

29. L'homme injuste séduit son prochain et le conduit dans un chemin où il n'y a rien de bon.

30. Combien de gens, en baissant les yeux, méditent un changement de conduite, et en faisant un signe des lèvres ont déjà accompli le mal.

31. C'est une couronne d'honneur que les cheveux blancs, (quand) ils se rencontrent avec la vertu ⁴.

32. Un homme longanime vaut mieux qu'un héros, et celui qui est maître de sa pensée est supérieur au conquérant.

33. On jette d'habitude le sort dans le giron, et ce qu'il décide vient de Dieu.

תלמוד, תלמוד, תלמוד

1) C'est-à-dire qu'ils empêchent même celui d'entre eux qui recherche la sagesse de devenir sage.

2) La parole révèle les pensées du cœur.

3) L'image est prise d'une fosse que l'on creuse pour y faire tomber son prochain.

4) Litt. : quand ils se trouvent sur le chemin de la vertu.

6. Par la charité et les bonnes œuvres le péché est pardonné, et par la crainte de Dieu on se détourne du mal.

7. Lorsque Dieu agrée la conduite de l'homme, il lui donne la paix avec ses ennemis.

8. Peu avec l'équité vaut mieux que de fortes récoltes sans justice.

9. Le cœur de l'homme réfléchit sur ses affaires, et c'est Dieu qui dirige ses pas.

10. Il convient que le langage du roi soit décisif, et en justice on ne doit pas se révolter contre sa parole ¹.

11. Car la règle et les balances justes appartiennent à Dieu ; son action est comme pesée avec des poids.

12. Il faut que les rois abhorrent l'action injuste parce que le trône ne s'affermirait que par l'équité ; — 13. et il faut qu'ils aient la parole de vérité et qu'ils aiment le discours sincère.

14. La colère du roi ressemble aux messagers de la mort, et l'homme sage la détourne.

15. L'éclat de la face du roi donne la vie, et sa faveur est comme le nuage d'automne.

16. Acquérir la sagesse, combien est-ce préférable à l'or ! Acquérir la raison vaut mieux que l'argent.

17. La route des hommes droits, c'est d'éviter le mal ; l'homme qui veut préserver son âme doit donc prendre garde à son chemin.

18. La suite de l'orgueil est l'humiliation, et la suite de l'humilité est l'honneur ².

19. Mieux vaut s'abaisser avec les humbles que partager le butin avec les orgueilleux.

1) D'après Saadia, il faut sous-entendre : Et, à plus forte raison contre l'ordre de Dieu, qui est le roi des rois. De cette façon, S. relie le verset suivant avec le nôtre.

2) Saadia s'est trompé, ici, en confondant ce verset avec XVIII, 12, et la confusion existe également dans le commentaire. Mais, dans deux manuscrits, on trouve la traduction suivante, conforme au texte hébreu : La suite de l'orgueil est la ruine, et la suite de la fierté est l'abaissement.

26. Dieu abhorre les mauvais desseins ; les paroles de la sagesse sont pures.

27. L'homme cupide déshonore sa famille, et qui hait les cadeaux vivra.

28. Le cœur du juste médite ce qu'il doit répondre ; la bouche des méchants exprime les méchancetés.

29. C'est pourquoi Dieu s'éloigne des méchants et écoute la prière des justes.

30. Comme la lumière des yeux réjouit le cœur, ainsi la bonne nouvelle fortifie les os.

31. Une oreille écoutant l'avertissement salutaire ¹ se rencontre chez les hommes instruits ;

32. certes celui qui repousse la leçon se méprise lui-même ; celui qui accueille l'avertissement acquiert du cœur ².

33. La crainte de Dieu est un enseignement de la sagesse, et la suite de l'humilité est l'honneur.

XVI

1. A l'homme appartiennent les dispositions de son cœur, et de Dieu viennent les paroles de sa langue.

2. Toute voie de l'homme paraît pure à ses yeux, mais Dieu prépare les âmes ³.

3. Expose à Dieu tes actions, et tes desseins seront affermis.

4. Toute œuvre de Dieu a sa raison d'être, et le méchant aussi est (fait) pour le jour du malheur ⁴.

5. Dieu abhorre tout cœur hautain ; en un tour de main ⁵, le méchant cesse d'être impuni.

1) Litt. : de vie.

2) Commentaire : C'est-à-dire de l'intelligence, dont le siège est le cœur.

3) Étant le créateur des âmes, il connaît leurs pensées.

4) Le sens est que même le jour du malheur est fait pour corriger le méchant.

5) V. ci-dessus, p. 19, n. 5.

11. La tombe et l'anéantissement¹ sont à découvert devant Dieu, à plus forte raison les cœurs des enfants d'Adam.

12. On voit le moqueur ne pas vouloir être averti; il ne va pas chez les hommes instruits.

13. Le cœur joyeux rassérène le visage, et lorsque le cœur est affligé, l'âme souffre.

14. Le cœur de l'homme raisonnable cherche la sagesse, et les sots ont pour but d'avoir soin de la sottise.

15. Tous les jours de l'homme à l'intelligence faible sont mauvais; l'excellence de l'esprit est un festin perpétuel.

16. Peu avec la crainte de Dieu vaut mieux qu'un grand trésor avec le trouble².

17. Mieux vaut une botte de légumes là (où règne) l'amitié, qu'un bœuf engraisé accompagné de haine.

18. Un homme emporté excite la querelle, et le longanime calme la dispute.

19. La route du paresseux est comme entourée d'une haie d'épines, et les voies des justes sont libres.

20. Le fils sage réjouit son père, et l'homme sot dédaigne sa mère.

21. La sottise fait la joie de l'homme qui manque d'intelligence, et l'homme raisonnable se facilite la marche.

22. Les desseins échouent, lorsqu'on ne garde pas le secret; ils se réalisent par le grand nombre de conseillers.

23. C'est une joie pour l'homme que de savoir répondre, et combien est belle une parole qui arrive à temps!

24. Le chemin de la vie va en montant pour l'homme intelligent, afin d'éviter la géhenne en bas.

25. Dieu démolit la maison des orgueilleux, et il fixe les bornes des faibles³.

1) D'après le commentaire, le premier mot désigne la terre (qui recouvre les morts) et le second le tombeau.

2) Ce trouble est causé par le mécontentement de Dieu.

3) Saadia prend le mot « veuve » du texte hébreu comme exemple des faibles.

32. Dans le malheur, le méchant est poussé (plus avant vers le mal), mais le juste, dans l'adversité, cherche un refuge (auprès de Dieu).

33. Dans le cœur de l'homme raisonnable demeure la sagesse ; chez le sot, on reconnaît qu'elle lui est étrangère¹.

34. L'innocence relève la nation (qui la possède), et l'opprobre des peuples, c'est le péché.

35. La faveur du roi est pour un serviteur intelligent, et sa colère atteint celui qui fait mal.

XV

1. Une réplique douce apaise la colère, et une parole dure augmente l'irritation.

2. La langue des sages expose bien la science, et la bouche des sots exprime la sottise.

3. Partout les yeux de Dieu observent les bons et les méchants.

4. La sincérité de la langue est un arbre de vie ; sa fausseté brise l'âme.

5. Le sot rejette la morale de son père ; celui qui tient compte de l'avertissement devient avisé.

6. Dans la maison du juste, la sécurité est grande, et le dés-honneur est dans la récolte du méchant.

7. Les lèvres des savants répandent la science ; le cœur des sots n'agit pas ainsi.

8. Le sacrifice des impies est abhorré de Dieu ; il agrée la prière des justes.

9. Dieu abhorre la conduite de l'impie, et il aime celui qui s'attache à l'innocence.

10. Une rude leçon (attend) celui qui quitte la (bonne) voie, et celui qui hait l'avertissement périt.

1) Parce qu'il applique mal même le peu de sagesse qu'il peut avoir acquis.

17. L'impatience est produite par la sottise, mais que de fois l'homme de réflexion est haï¹.

18. On voit que les insoucians se sont approprié la sottise, et les gens avisés prennent pour couronne la science.

19. Il convient que les mauvais s'inclinent devant les bons, et que les méchants soient aux portes des justes.

20. Le pauvre est odieux même à son compagnon ; les amis du riche sont nombreux.

21. Or, celui qui méprise ainsi son compagnon est un pécheur ; heureux celui qui est compatissant pour le pauvre.

22. Certes, ceux-là s'égarent qui méditent le mal ; ceux qui méditent le bien trouvent l'affection et l'équité.

23. Beaucoup d'efforts donnent un profit², et combien de paroles causent une perte.

24. La couronne des sages, c'est là leur richesse. L'ignorance des ignorants est de s'ignorer³.

25. Le témoin véridique sauve bien des gens, et celui qui énonce le mensonge est un trompeur.

26. Celui qui marche dans la crainte de Dieu jouit pour lui d'une sécurité solide, et il sera un abri pour ses enfants.

27. La crainte de Dieu est une source de vie pour éviter les pièges de la mort.

28. Le nombre des sujets fait l'éclat du roi, et lorsque le peuple manque, le ministre est ruiné.

29. Le longanime montre beaucoup de raison, et celui qui s'irrite vite, beaucoup de sottise.

30. Le cœur sain est la vie du corps ; la jalousie est la carie des os.

31. Celui qui traite mal le pauvre blasphème son Créateur, et celui-là l'honore qui est compatissant pour l'indigent.

1) Parce qu'on lui reproche sa lenteur.

2) Le sens serait : Il faut plutôt agir que parler. Peut-être aussi faut-il comprendre : Faire trop d'efforts est superflu et trop parler aboutit à une perte.

3) Les sages, se connaissant, jouissent de leur sagesse ; les sots ne connaissent pas leur sottise.

manquent les bœufs, et comme la récolte qui devient abondante grâce à leur vigueur ¹.

5. Le témoin digne de foi, c'est l'homme qui ne ment pas, et celui qui prononce le mensonge est un faux témoin ².

6. Le moqueur cherche la sagesse sans la trouver, et pour l'homme intelligent, la science est facile.

7. Quitte la présence du sot ; autrement tu ne sais rien des paroles de la science.

8. La sagesse de l'homme habile consiste à comprendre sa situation, et la sottise des sots, c'est leur ruse ³.

9. La faute des sots est pour eux un interprète ⁴ ; et au milieu des justes (règne) la bienveillance.

10. Le cœur (seul) connaît son propre chagrin, et un étranger ne se mêle pas à sa joie.

11. La maison des méchants sera détruite, et la tente des justes s'étendra.

12. Combien de fois une route (semble) droite devant l'homme, et elle aboutit au chemin de la mort.

13. Le rire, lui aussi, fait souffrir le cœur, et la joie est suivie de la tristesse ⁵.

14. Celui qui a le cœur faux finit par être excédé de sa conduite, et l'homme de bien lui est supérieur ⁶.

15. L'insouciant ajoute foi à toute chose, et l'homme habile discerne la bonne direction.

16. Le sage craint et s'écarte du mal, et le sot se laisse aller avec confiance.

1) Saadia rattache les deux versets ainsi qu'il suit : le sot parle avec dureté, croyant que tout se fait par la force, comme la culture de la terre.

2) Le mensonge devient un faux témoignage, parce que ceux qui l'entendent le prennent pour la vérité. Celui qui ne ment jamais doit être seul regardé comme témoin loyal.

3) Par sottise, ils emploient la ruse.

4) Leurs actions révèlent leurs pensées.

5) Il s'agit des plaisirs défendus.

6) Il ne doit jamais se lasser de faire le bien.

morale, et celui qui tient compte de l'avertissement est honoré.

19. On voit le désir réalisé être agréable pour l'âme ; c'est pourquoi il répugne aux sots de s'écarter du mal¹.

20. Celui qui fréquente les sages devient sage, celui qui fraie avec les sots devient mauvais.

21. Le mal que font les pécheurs les poursuit, et Dieu donne une bonne récompense aux hommes vertueux.

22. L'homme vertueux transmet son héritage jusqu'à ses petits-enfants, et parfois les biens du pécheur sont réservés au juste.

23. Combien de fois le manger est une marque de pauvreté², et combien de gens sont enlevés sans jugement³.

24. Qui retient sa verge hait son enfant, et celui qui l'aime l'habitue de bonne heure à être corrigé.

25. Le juste mange pour se rassasier, mais le ventre des méchants n'a jamais assez.

XIV

1. La femme sage bâtit sa maison, et la femme sotte la démolit le sa main.

2. Celui qui marche dans la droiture craint Dieu, et celui qui suit des chemins détournés le dédaigne.

3. Dans la parole du sot se trouve le bâton de l'orgueil, et le langage des sages les préserve.

4. (Car pour le sot, c'est) comme le blé qui disparaît lorsque

1) Les sots aiment les plaisirs de ce monde, parce qu'ils donnent une jouissance immédiate, tandis que les jouissances que procure la sagesse sont éloignées de leur esprit.

2) Soit qu'on mange gloutonnement devant les rois, soit qu'on commette un éché.

3) C'est-à-dire sans qu'ils connaissent le jugement de Dieu. S. donne encore une seconde explication, en se fondant sur ce que le mot hébreu *mispāt* peut signifier « règle ». Combien de gens ne meurent pas de leur mort naturelle.

6. La pureté protège celui qui marche dans l'intégrité, et la méchanceté et le péché pervertissent.

7. Combien font le riche, qui n'ont rien, ou font le pauvre, avec une grande fortune ¹.

8. La richesse de l'homme est la rançon de sa personne ; celui-là est pauvre qui n'écoute pas la réprimande de Dieu ².

9. La lumière des hommes vertueux augmente, et le flambeau des méchants s'éteint.

10. Ce n'est que par l'insolence que se produit la querelle, et la sagesse est avec ceux qui délibèrent.

11. La fortune diminue par suite de l'égarement ; et celui qui recueille dans sa main ³ augmente sa fortune.

12. L'attente prolongée rend le cœur malade, le désir qui se réalise est un arbre de vie.

13. Celui qui dédaigne quelque chose en devient dépendant ⁴, et celui qui respecte le commandement est préservé.

14. Le précepte du sage est une source de vie, pour échapper aux pièges de la mort.

15. Une saine intelligence fait obtenir la faveur, et le chemin des perfides est pénible ⁵.

16. Tout homme habile agit à bon escient, et le sot étale sa sottise.

17. Un messager déloyal tombera dans le malheur, et un envoyé fidèle est une guérison.

18. La pauvreté et la honte sont pour celui qui repousse la

1) Autres sens : Combien sont pauvres avec beaucoup d'argent et combien savent être riches avec peu ; ou : Combien s'enrichissent qui n'avaient rien, et combien s'appauvrissent qui avaient une grande fortune.

2) On évite le malheur en consacrant ses richesses à l'accomplissement des bonnes œuvres ; le vrai pauvre est celui qui ne tient pas compte des avertissements divins.

3) C'est-à-dire : qui amasse peu à peu.

4) D'après les exemples donnés dans le commentaire, le sens serait : On arrive à être l'obligé de ceux qu'on avait tout d'abord dédaignés. — Peut-être même faut-il traduire dans l'arabe : Celui qui méprise un homme.

5) Commentaire : On doit le regarder comme tel et ne pas y aller.

20. La ruse est dans le cœur de ceux qui ourdissent le mal, et la joie est pour ceux qui conseillent la paix.

21. Aucune iniquité n'atteint le juste, et le mal enveloppe les méchants.

22. Dieu abhorre le langage de la fausseté, et ceux qui pratiquent la loyauté lui plaisent.

23. L'homme avisé est celui qui a reçu sa part de la science, et le cœur du sot appelle la sottise.

24. La main des gens actifs domine, et (la main) qui se rebute devient dépendante.

25. Le souci dans le cœur de l'homme l'abat, et une chose bonne le réjouit.

26. L'homme de bien est plus généreux que son prochain ; les voies des méchants les égarent.

27. Celui qui se rebute ne rencontre jamais ses provisions, et le bien précieux de l'homme est l'activité.

28. Sur le chemin de la justice (se trouve) la vie, et c'est un sentier où il n'y a point de mort.

XIII

1. Le fils sage est celui qui accueille la morale de son père, et le moqueur est celui qui n'accueille pas sa réprimande.

2. Du fruit de la parole de l'homme il convient de manger ce qui est bon ; mais on trouve dans l'âme des perfides l'injustice.

3. Celui qui retient sa bouche garde sa personne, et combien de gens écartent les lèvres pour (des paroles) qui seront leur ruine.

4. L'âme du paresseux convoite, et il n'a rien, et les personnes actives sont comblées ¹.

5. L'homme de bien hait le mensonge, et le méchant fait du mal et en rejette la honte (sur autrui).

¹) Litt. : engraisser.

5. Les pensées des justes sont (tournées) vers le droit, et les finesses des méchants (visent) à la fraude.

6. Les méchants parlent (de dresser aux hommes) une embûche meurtrière et la parole des justes les sauve.

7. Les méchants, à peine renversés, disparaissent, et les maisons des justes restent debout.

8. C'est en raison de son intelligence qu'un homme est loué; celui qui a l'esprit tortueux est exposé au mépris.

9. Être humble et avoir un serviteur vaut mieux que faire le noble et manquer de pain.

10. L'homme de bien soigne jusqu'à sa bête, et la pitié du méchant est de la dureté.

11. Qui cultive sa terre se rassasie de nourriture, et celui qui poursuit les choses vaines manque d'intelligence.

12. Le scélérat recherche le repaire des méchants, et les justes se conforment à leurs origines ¹.

13. Le péché du langage est un piège funeste, et l'homme de bien se préserve de ce malheur ².

14. Grâce au fruit de sa parole, l'homme se rassasie de bien, et Dieu le récompense selon l'œuvre de ses mains.

15. Le chemin du sot est droit à ses yeux; celui qui écoute le conseil est sage.

16. Le sot fait en un jour connaître sa sottise, et celui qui cache sa confusion est habile.

17. Celui qui parle avec loyauté racontera la vérité, et le faux témoin (est celui qui parle) avec ruse ³.

18. Combien il y en a dont les paroles sont comme des coups d'épée! et la langue des sages est une guérison.

19. Le langage vrai subsiste toujours et une langue menteuse (dure) un clin d'œil.

1) Pour rechercher ceux qui leur ressemblent.

2) En ne disant rien qui puisse le compromettre.

3) Commentaire: Celui qui parle avec ruse arrive à être faux témoin.

26. Celui qui accapare le blé, le peuple le réprouve, mais la bénédiction vient sur la tête de celui qui le fournit.

27. Celui qui cherche le bien cherche la faveur, et celui qui poursuit le mal en est atteint.

28. Celui qui se fie à sa richesse tombe, et les justes poussent comme la feuille ¹.

29. Celui qui prend parti pour la sottise outrage sa famille. Il faut que le sot soit l'esclave du sage.

30. Le fruit du juste est un arbre de la vie ², et celui qui acquiert des personnes est un sage ³.

31. Plût à Dieu que l'homme vertueux restât sauf ici-bas; et à plus forte raison le scélérat et le pécheur (doivent-ils imiter la conduite du sage) ⁴.

XII

1. Celui qui aime être corrigé aime la science, et celui qui hait l'avertissement est un sot.

2. L'homme de bien obtient de Dieu la faveur et l'homme de réflexion l'emporte (sur son adversaire).

3. Personne ne s'affermît par la méchanceté; et les racines qu'ont jetées les justes ne branlent pas.

4. La femme forte est la couronne de son mari, et celle qui est mauvaise est comme la carie dans ses os.

1) D'après le commentaire : Les justes n'ont qu'une confiance très faible en eux-mêmes, et ne se considèrent eux-mêmes que comme un rameau ou une simple feuille.

2) Le premier hémistiche signifie sans doute que le juste répand la vie autour de lui.

3) Le sage acquiert des personnes en se créant une famille, en formant des élèves, en exerçant la charité et la justice.

4) Le sens de la traduction de Saadia paraît être : Le juste même subit forcément des malheurs dans ce monde et s'y résigne; à plus forte raison le méchant, qui les mérite, doit-il prendre exemple sur lui.

13. Celui qui dévoile le secret est comme celui qui s'en va médire, et celui qui le cache a un caractère sûr.

14. Faute d'habileté, le peuple tombe, et le salut provient de longues délibérations¹.

15. Il arrive du mal à celui qui garantit pour un étranger², et celui qui déteste ceux qui s'engagent est en sûreté.

16. On trouve de la grâce à la (femme) qui est le pilier la fortune, et ceux qui sont le pilier de la richesse sont redoutés.

17. Celui qui fait du bien à sa famille³ est doué de générosité, et celui qui outrage ses proches est impitoyable.

18. Le méchant a pour salaire de son action ce qui est faux, et celui qui sème la justice a pour salaire la vérité⁴.

19. Ainsi la vertu conduit à la vie, et celui qui poursuit le mal (va) à sa mort.

20. Dieu abhorre ceux qui ont le cœur dur, et il agrée ceux qui marchent dans l'intégrité.

21. En un tour de main⁵, l'(homme) mauvais cesse d'être impuni, et la postérité des gens vertueux est sauvée.

22. Comme un anneau d'or au museau d'un porc, ainsi une femme belle qui manque de bon sens.

23. La passion du juste est pour le bien, et l'espérance des méchants (aboutit à) la colère⁶.

24. Combien dépensent et gagnent encore, et celui qui s'abstient de la générosité finit par le dénûment.

25. La personne qui répand les bénédictions est comblée⁷, et celle qui abreuve est abreuvée à son tour.

1) Litt. : du grand nombre de conseils.

2) De la part de l'adversaire; ou bien : Celui qui garantit est écrasé (par le juge).

3) Commentaire : Ou : « celui qui se sèvre (de péchés). »

4) Commentaire : Une mauvaise action en amène une autre, et une bonne action engendre le bien.

5) Le sens littéral paraît être : Comme un tour de main pour une main. Saadia (ch. xvi, 5) explique que cette expression désigne la rapidité.

6) Soit des hommes, soit de Dieu.

7) Litt. : engraisse.

XI

1. Les balances de la fraude sont abhorrées par Dieu, et les poids justes lui plaisent.

2. Quand vient l'insolence, vient la honte, et la sagesse accompagne les humbles.

3. L'intégrité des hommes droits les guide, et la fausseté des perfides les dépouille.

4. La fortune ne profite pas au jour de la résurrection, et la charité sauve de la mort¹.

5. La vertu de l'homme intègre aplanit sa route, et le méchant tombe par sa méchanceté. — 6. La vertu des hommes droits les sauve, et les méchants sont pris dans les malheurs qu'ils causent.

7. Une fois que le scélérat meurt, il n'y a plus rien à espérer (de lui), de même que l'espoir des gens d'iniquité périt².

8. L'homme vertueux échappe à la détresse et le scélérat y prend sa place.

9. L'homme vulgaire³ fait périr son prochain par sa parole, et par la science les justes sont sauvés.

10. Lorsque les gens de bien sont heureux, les habitants du pays doivent se réjouir, et lorsque les méchants périssent, il convient qu'ils manifestent leur allégresse.

11. Par la bénédiction des hommes droits le toit s'élève, et par la parole des injustes il est démoli.

12. Celui qui insulte son prochain manque d'intelligence, et l'homme raisonnable ne lui répond pas.

1) Commentaire : De la mort dans ce monde et de la punition dans le monde futur.

2) D'une part, la mort empêche le méchant de revenir au bien et de l'autre, elle détruit les espérances qu'il mettait dans les jouissances de ce monde.

3) Litt. : profane, impur. Le sens est : Les gens sans religion se pervertissent mutuellement, tandis que les justes enseignent la vérité les uns aux autres.

19. Avec l'abondance de paroles la faute ne manque pas, et celui qui en retient ses lèvres est intelligent.

20. La langue du juste est comme de l'argent pur, et le cœur des méchants est faible ¹.

21. Le langage du juste dirige bien des gens, et les sots, par leur manque d'intelligence, les tuent.

22. Seule la bénédiction de Dieu enrichit, et la peine qu'on se donne n'ajoute rien.

23. Commettre une abomination est pour le sot comme un jeu; la sagesse appartient à l'homme raisonnable.

24. Ce que redoute le méchant lui arrive, et ce que les justes désirent, Dieu le leur accorde.

25. Comme passe un ouragan le méchant disparaît, et le juste est le fondement du monde.

26. Comme est le vinaigre pour les dents, et la fumée pour les yeux, tel est le paresseux pour ceux qui lui donnent une mission.

27. La crainte de Dieu prolonge les jours, et les années des méchants sont abrégées.

28. L'attente des justes (aboutit) à la joie, et l'espérance des méchants est anéantie.

29. La voie de Dieu est une force pour les hommes intègres, et un écrasement pour les artisans d'iniquité ².

30. Le juste ne trébuchera jamais, et les méchants ne demeureront pas dans le monde ³.

31. La bouche du juste produit la sagesse, et la langue versatile sera retranchée.

32. Les lèvres des justes sont habituées à la bienveillance et la bouche des méchants est habituée à la versatilité.

1) Litt. : petit. Le sens est que le méchant n'a pas de confiance en lui-même.

2) Parce que les premiers obéissent aux ordres de Dieu, tandis que les seconds font juste le contraire.

3) Ni dans ce monde-ci, ni dans le monde futur.

5. Le fils intelligent amasse pendant l'été, et le fils qui agit mal lort profondément au moment de la moisson.

6. Les bénédictions descendent sur la tête du juste, et l'injustice couvre la face des méchants ¹.

7. De même, le souvenir du juste est une bénédiction et le nom des méchants s'efface.

8. L'homme à l'esprit sensé accueille les préceptes, et celui qui raisonne sottement s'embarrasse.

9. Celui qui marche dans l'intégrité marche avec assurance, et celui qui prend les chemins ardu est reconnu pour tel ².

10. Celui qui cligne de l'œil cause de la peine, et celui qui parle sottement s'embarrasse également ³.

11. La parole du juste est une source de vie, et la parole des méchants est étouffée par leur injustice ⁴.

12. La haine excite les querelles, et l'amour couvre toutes les fautes.

13. Dans le langage de l'homme raisonnable on trouve la sagesse, et la verge est pour le dos de l'homme inintelligent.

14. Les sages thésaurisent la science, et la parole du sot est bientôt ruinée, — 15. de même que la fortune du riche est sa lace forte, et les haillons des pauvres sont leur ruine.

16. Le salaire du juste est la vie, et ce que récolte le scélérat est une rétribution des péchés.

17. C'est le chemin de la vie que de garder la morale, et celui qui néglige l'avertissement égare ⁵.

18. Celui qui cache sa haine a un langage faux, et celui qui répand des médisances est un sot.

1) C'est-à-dire que tout le monde les maudit.

2) Commentaire : L'homme déloyal n'est pas cru ; ou bien : Ses ruses finissent par être démasquées ; ou bien : Son attitude craintive le trahit.

3) Le sens paraît être : Celui qui fait des signes secrets cause de la peine aux hommes intelligents et met les sots dans l'embarras.

4) Ils ont peur de parler, ou bien on ne les écoute pas.

5) Soi-même et les autres.

qui ne sait quoi que ce soit. — 14. Elle est assise près de la porte de sa maison, sur un siège, au plus haut du toit; — 15. elle appelle les passants, dont les voies étaient droites. — 16. Elle dit : Que celui qui est insouciant se détourne vers moi, et à celui qui manque d'intelligence je dirai : — 17. « Que l'eau dérobée est douce ! et que les mets pris en cachette sont agréables ! » — 18. Et lui ne sait pas que là-bas sont les morts, et que ses invités sont dans les profondeurs de la géhenne.

10. Ce que la sagesse ordonne en premier, c'est la crainte de Dieu, et le résultat immédiat qu'amène la raison, c'est la connaissance du Saint. — 11. Elle dit : Par moi se multiplieront tes jours, et s'augmenteront les années de la vie. — 12. Si tu deviens sage, c'est pour toi-même, et si tu deviens moqueur, tu en porteras la peine.

(Fin de la première partie du livre de la *Recherche de la sagesse*.)

DEUXIÈME PARTIE

(PROVERBES ET SENTENCES DÉTACHÉS)

X

1. Proverbes de Salomon : Le fils sage réjouit son père, et le fils sot fait le chagrin de sa mère.

2. Les trésors (acquis) par la violence ne profitent pas ; mais la justice sauve de la mort.

3. Dieu ne laisse pas le juste souffrir de la faim, et il écarte de lui le malheur qui atteint les méchants.

4. La pauvreté est la suite de la main qui se lasse, et la main des hommes actifs enrichit.

31. Cette joie était pour les habitants d'ici-bas, sur sa terre, et mes délices pour les fils d'Adam ¹.

32. Maintenant donc, vous, enfants réunis, écoutez-moi; heureux ceux qui gardent mes voies. — 33. Écoutez la morale pour devenir sages, et ne la repoussez pas. — 34. Heureux l'homme qui m'écoute, qui s'attache à mes battants de porte tous les jours, et qui garde les poteaux de mes entrées. — 35. Car celui qui me trouve trouve la vie et obtient la bienveillance de Dieu, — 36. et celui qui pèche envers moi se fait du tort à lui-même, et ceux qui me haïssent aiment la mort.

IX

1. La sagesse a bâti sa maison, et elle a taillé ses colonnes en grand nombre. — 2. Elle a préparé ses viandes et mélangé son vin; elle a aussi dressé sa table. — 3. Puis elle envoie ses servantes, elle appelle sur le sommet des toits les plus élevés. — 4. Elle dit: Que celui qui est négligent se détourne (pour venir) ici; et à celui qui manque d'intelligence je dirai: — 5. « Venez, mangez de ma nourriture et buvez du vin que j'ai mélangé. — 6. Abandonnez l'insouciance et vivez, et laissez-vous guider dans le chemin de la raison. » — 7. Combien font la morale à un moqueur, qui s'attirent à eux-mêmes la honte, et combien réprimandent un méchant, qui en reçoivent une tache ². — 8. Ne reprends pas le moqueur de façon qu'il te haïsse, mais reprends le sage, car il t'aimera. — 9. Donne au sage ce qui le rendra encore plus sage, et enseigne à l'homme de bien ce qui le rendra encore plus instruit ³.

13. La sottise est comme une femme turbulente et insouciante,

1) La sagesse ajoute que la joie n'est pas pour elle-même, mais pour ceux qui la possèdent.

2) Par les insultes et les affronts qu'ils reçoivent du méchant.

3) S., appliquant les versets 1-9 aux partisans de la vérité et les versets 13-18 aux partisans de l'erreur, a rejeté à la fin du chapitre les versets 10-12, qui interrompaient le parallélisme des deux paragraphes.

12. Moi, la sagesse, en demeurant avec la finesse et la science, je trouve les réflexions¹. — 13. Puisque la crainte de Dieu consiste à haïr le mal, moquerie, orgueil, mauvaise conduite et parole versatile, tout cela je le hais. — 14. A moi appartiennent le conseil et la doctrine; je suis la raison, j'ai la puissance. — 15. Par moi règnent les rois, et les ministres décrètent la justice. — 16. Par moi gouvernent les princes, les nobles et tous les juges de la terre. — 17. Moi, j'aime ceux qui m'aiment, et ceux qui me cherchent, me trouvent. — 18. La richesse et l'honneur sont avec moi, ainsi qu'une fortune solide (acquise) honnêtement. — 19. Mon fruit est meilleur que l'or et le métal précieux, et mon produit est préférable à l'argent. — 20. Je fais marcher dans des chemins de vertu, et au milieu des sentiers du droit, — 21. pour mettre ceux qui m'aiment en possession de tout ce qui existe², et remplir leurs trésors.

22. Dieu m'a produite comme début de sa création et comme sa première œuvre au commencement du temps. — 23. Dès l'origine du monde, j'ai été élue, à l'époque la plus reculée de la terre. — 24. Il a commencé par moi, alors qu'il n'y avait ni océans, ni sources pas plus qu'abondance d'eau, — 25. avant que les montagnes ne fussent fixées, et avant les collines j'ai été créée, — 26. alors qu'il n'avait pas encore fait la terre avec ses grandes places ni la première motte du monde. — 27. A l'époque où il disposait les cieux, j'étais là. Et lorsqu'il dessina un voile sur la surface de l'océan, — 28. lorsqu'il consolida le firmament, en haut, et qu'il fortifia les sources de l'océan, — 29. lorsqu'il traça à la mer sa limite, pour que les eaux ne pussent transgresser son ordre, lorsqu'il marqua les fondations de la terre, — 30. j'étais tout à ses yeux, j'étais les délices de chaque jour; je me réjouissais devant lui à tout moment. —

1) S. paraît avoir négligé les accents et avoir joint *da'at* et *mezimmâh*. Il n'est pas impossible, cependant, qu'il faille traduire : Moi, la sagesse, je demeure avec la finesse, et (moi), la science, je trouve les réflexions.

2) Littéralement : l'être, opposé au néant.

l'entraîne par sa causerie prolongée, elle le séduit par la douceur de sa parole. — 22. Je le vis partir derrière elle étourdiment, comme un bœuf qui se laisse conduire à l'abattoir, et comme un débauché (qui est entraîné) vers l'enseignement des sots¹, — 23. jusqu'à ce qu'une flèche lui perce le foie, semblable à l'oiseau qui se précipite vers le filet; il ne sait pas qu'il y va de sa vie.

24. Et maintenant, vous, enfants réunis, écoutez-moi et obéissez; soyez attentifs aux paroles de ma bouche. — 25. Que votre cœur ne se détourne pas vers les chemins (de cette femme), et ne vous égarez pas dans ses sentiers, — 26. car c'est elle qui a fait tomber beaucoup de ceux qui sont terrassés, et ses victimes sont considérables. — 27. (Aller dans) sa maison, c'est (prendre) les chemins du tombeau qui font descendre aux chambres de la mort.

VIII

1. La sagesse n'appelle-t-elle pas et la raison même n'élève-t-elle pas la voix? — 2. Elle est debout sur les cimes des hauteurs, sur les routes et dans les sentiers qui y conduisent; — 3. à l'emplacement des portes, sur les toits, et aux entrées des maisons, elle s'exclame. — 4. Elle dit : Je vous appelle, vous, hommes réunis, et j'élève ma voix vers tous les fils d'Adam. — 5. O insoucians, comprenez l'ardeur; et vous, sots, faites entrer la raison dans vos cœurs. — 6. Écoutez, car je parle avec discernement, et mon discours débute par la droiture. — 7. Ma langue professe la vérité, et mes lèvres répugnent à l'injustice. — 8. Toutes les paroles de ma bouche sont sincères; il ne s'y trouve rien de tortueux ni de pénible. — 9. Elles sont toutes justes pour l'homme intelligent, et faciles pour ceux qui ont trouvé la science. — 10. Acceptez ma morale, et non l'argent; la science est meilleure que l'or, — 11. la sagesse est préférable aux pierres précieuses, et toutes les choses désirables ne la valent pas.

1) C'est-à-dire le maniement des armes et le tir des flèches dans l'arène.

— 35. Il n'acceptera comme réparation aucune rançon; il ne voudra d'aucun cadeau, si grand qu'il soit.

VII

1. Mon fils, garde mes paroles, et conserve précieusement chez toi mes préceptes. — 2. Retiens-les et tu vivras par eux, et (garde) ma loi comme la pupille de tes yeux. — 3. Attache-les à tes doigts, et inscris-les sur les tablettes de ton cœur. — 4. Dis à la sagesse : Tu es ma sœur, et appelle la raison ma connaissance.

5. Elles te mettront en garde contre la femme étrangère, contre la femme d'autrui aux paroles doucereuses. — 6. Car, pendant que je regardais par une fenêtre de ma demeure et que j'observais à travers la lucarne, — 7. je vis parmi les étourdis, et je distinguai parmi les jeunes gens un adolescent manquant d'intelligence. — 8. Il passait sur la place près du coin (où se tenait une femme), et s'avavançait dans la direction de sa maison, — 9. dans le crépuscule, au déclin du jour, alors que la nuit et les ténèbres s'épaississaient. — 10. Voici que la femme (vient) à sa rencontre, mise comme une courtisane qui veut ravir les cœurs. — 11. Elle est bruyante et turbulente; ses pieds ne reposent point dans sa demeure. — 12. Tantôt sur la place, tantôt dans les rues, elle s'embusque à chaque coin. — 13. Elle le saisit et l'embrasse, avec un visage effronté elle lui dit : — 14. « Je dois à Dieu des sacrifices rémunérateurs, aujourd'hui je vais accomplir mes vœux, — 15. parce que, étant sortie à ta rencontre et ayant cherché ta face, je t'ai trouvé. — 16. J'ai garni mon lit de tapis et de coussins rembourrés à l'égyptienne. — 17. J'ai embaumé ma couche de musc, d'ambre et de bois odoriférant. — 18. Allons, enivrons-nous de caresses toute la nuit jusqu'au matin, et jouissons de l'amour, — 19. car mon mari n'est pas dans la maison, il est allé en voyage au loin; — 20. il a pris sa bourse avec lui, et il ne reviendra pas jusqu'au jour des sacrifices. » — 21. Elle

19. débiter des mensonges, ce qui est porter un faux témoignage et faire naître les querelles entre les amis.

20. Garde, mon fils, les préceptes de ton père et de ta mère, ainsi que leurs enseignements, et ne les abandonne pas. —

21. Attache-les toujours sur ton cœur, et qu'ils soient l'ornement de ton cou; — 22. car ils te guideront quand tu t'en iras, ils te protégeront dans ton sommeil, et à ton réveil ils s'entretiendront avec toi, — 23. parce que le précepte est un flambeau et la Loi une lumière; et le chemin qui mène à la vie, ce sont les avertissements de la morale.

24. Ils te garderont d'une femme mauvaise¹ et de la langue douceuse de l'étrangère. — 25. Ne convoite pas sa beauté dans ton cœur, et ne te laisse pas prendre à (l'éclat de) ses prunelles, — 26. car l'homme débauché s'imagine qu'il obtient la femme adultère en lui fournissant une miche de pain, tandis qu'elle fait la chasse à l'âme précieuse.

27. L'homme peut-il prendre du feu dans son giron, sans que ses vêtements se consomment? — 28. Ou marchera-t-il sur des charbons sans qu'il se brûle les pieds? — 29. De même celui qui a commerce avec la femme de son prochain; quiconque s'approche d'elle ne reste pas impuni².

30. Qu'on ne méprise pas le voleur quand il vole, car peut-être ne le fait-il que pour assouvir sa faim, — 31. et s'il est pris, il paiera une forte amende, ou bien il donnera tout son avoir pour s'acquitter, — 32. (qu'on ne le méprise pas) au même point qu'on méprise celui qui commet un (adultère), étant dépourvu d'intelligence. Qui veut se perdre, agit ainsi; — 33. il trouvera le malheur et l'ignominie, et son opprobre ne s'effacera pas.

34. Le châtement (qui lui est infligé par Dieu) sera comme la colère du mari; (Dieu) n'aura pas pitié au jour de la punition.

1) Qui néglige les devoirs que la religion lui impose.

2) Le second ne fait que convoiter la femme; le premier se brûle le corps, le second seulement ses vêtements.

— 23. Il meurt sans être corrigé et tombe dans l'erreur par excès de sottise.

VI

1. Mon fils, que tu aies donné ta garantie pour ton prochain, ou que tu te sois engagé envers l'étranger en mettant ta main dans la sienne ¹, — 2. tu es pris au piège par les paroles de ta bouche, et tu es enlacé par elles. — 3. Use donc d'un moyen, mon fils, pour échapper, puisque tu es tombé entre les mains de ton prochain. Va, humilie-toi et supplie-le. — 4. Ne donne pas de sommeil à tes yeux ni d'assoupissement à tes prunelles, — 5. sauve-toi, comme le cerf (échappe) à la main et le passereau au piège.

6. Va auprès de la fourmi, ô paresseux, regarde ses allures, et deviens sage, — 7. elle qui n'a ni chef, ni préposé, ni gouverneur, — 8. et elle prépare en été sa nourriture, et a déjà amassé, lors de la moisson, ses aliments. — 9. Jusqu'à quand, ô paresseux, resteras-tu couché? Quand te réveilleras-tu de ton sommeil? — 10. Encore un peu dormir, sommeiller, croiser les bras pour rester couché, — 11. et ta pauvreté viendra comme un voyageur, et ton dénûment comme un homme armé d'un bouclier.

12. L'homme pervers a de mauvais desseins, il va en se prononçant difficilement; — 13. il cligne des yeux, il remue les pieds, il fait signe des doigts; — 14. il a l'intention de revenir (sur sa parole), il se propose de nuire en tout temps, et il fait naître les querelles. — 15. Aussi. le malheur l'atteindra à l'improviste, il sera brisé subitement, sans guérison possible.

16. Il y a six choses que Dieu hait, et une septième ² qu'il abhorre : — 17. des yeux hautains, une langue mensongère, des mains qui versent le sang innocent, — 18. un cœur qui médite des projets iniques, des pieds qui se hâtent de courir au mal; —

1) S. entend par prochain l'Israélite et par étranger le non-Israélite.

2) La septième, c'est la langue mensongère qui amène tous les autres vices.

3. car les lèvres de l'étrangère distillent du miel, et son palais est plus doux que l'huile. — 4. Mais le résultat (qu'elle amène) est amer comme la coloquinte et acéré comme une épée à deux tranchants. — 5. Ses pieds descendent vers la mort, ses pas aboutissent au tombeau. — 6. Le chemin de la vie, elle ne le règle pas, et quand les sentiers (qu'elle suit) se confondent, elle ne s'en aperçoit pas.

7. Et maintenant, vous, enfants réunis, écoutez-moi, et ne vous écartez pas des paroles de ma bouche. — 8. Éloigne d'elle ton chemin, et ne t'approche pas de la porte de sa maison, — 9. afin que tu ne livres pas ton honneur à d'autres, et tes années aux gens cruels, — 10. que les étrangers ne se rassasient pas de tes forces, et que tes gains ne passent pas dans la maison d'autrui, — 11. que tu n'aies pas à te repentir lors de ta fin, quand ta chair et ton corps seront consumés, — 12. et que tu ne dises pas : « Hélas ! comment ai-je pu haïr l'instruction, et comment mon cœur a-t-il pu rejeter l'avertissement ? — 13. Que n'ai-je écouté la voix de mes guides, et prêté l'oreille aux (paroles de) mes maîtres. — 14. Pour peu j'aurais été dans le pire état, au milieu de la communauté et de l'assemblée ¹. »

15. Bois l'eau à ton puits, et les ondées à ta citerne. — 16. Alors, les fontaines se répandront au dehors, et il y aura dans la rue les ruisseaux, — 17. qui t'appartiendront à toi seul, et non pas en même temps à des étrangers. — 18. Ta source sera bénie, et réjouis-toi avec la femme de ta jeunesse. — 19. Biche aimable, gracieuse gazelle, ses mamelles te désaltéreront en tout temps et tu te délecteras toujours de son amour. — 20. Ne te délecte pas, non fils, avec l'étrangère, et n'embrasse pas le sein de la femme l'autrui.

21. Certes les voies de l'homme sont sous les yeux de Dieu, et il règle tous ses sentiers. — 22. Les fautes du criminel l'enlacent, et il est maintenu solidement dans les liens de son péché.

1) Dans son commentaire, S. explique le verset en disant que l'impie, dans sa passion, considère le déshonneur et la mauvaise réputation comme peu de chose

10. Toi aussi, mon fils, écoute, accepte mes paroles, et les années de ta vie se multiplieront. — 11. Car je t'ai guidé dans le chemin de la sagesse, et je t'ai fait marcher dans les sentiers de la droiture. — 12. Que tu marches, tes pas ne seront pas embarrassés; ou que tu coures, tu ne trébucheras pas. — 13. Attache-toi à la morale, ne t'en écarte pas; garde la sagesse, car elle est ta vie.

14. N'entre pas dans la voie des scélérats, et ne te laisse pas diriger dans leur route. — 15. Repousse-la (de ta pensée), ne la franchis pas, évite-la et passe; — 16. car ils ne s'endorment pas à moins d'avoir fait du mal, et leur sommeil s'enfuit s'ils n'ont fait trébucher (personne), — 17. ayant mangé la nourriture de l'injustice et buvant le vin des violences.

18. La voie des justes est comme la lumière de l'aurore, dont la clarté va en croissant jusqu'au plein jour; — 19. et la route des méchants est comme couverte de ténèbres, ils ne savent pas ce qui les fait trébucher.

20. Mon fils, sois attentif à mon discours et prête l'oreille à mes paroles. — 21. Qu'elles ne s'écartent pas de tes yeux, garde-les au fond de ton cœur; — 22. car elles sont la vie pour ceux qui les trouvent et (apportent) la guérison à tous leurs corps. — 23. Garde ton cœur de tout ce qui est défendu, car de là sortira la vie. — 24. Éloigne de toi la dureté de paroles, et repousse loin de toi les écarts du langage. — 25. Que tes yeux regardent bien en face, et que tes prunelles soient fixées droit devant toi. — 26. Règle le sentier que suivra ton pied, et tous tes chemins seront assurés. — 27. N'incline ni à droite ni à gauche, et détourne ton pied du mal.

V

1. Mon fils, sois attentif à ma sagesse, prête l'oreille à ma raison.
— 2. Conserve la réflexion, et que ton langage garde la raison; —

28. Ne dis pas à ton prochain : « Va-t'en et reviens; demain je te donnerai », alors que tu as de quoi.

29. Ne prépare pas le mal contre ton prochain, surtout quand il demeure en sécurité avec toi.

30. Ne cherche pas à quelqu'un une querelle gratuite, surtout lorsqu'il ne t'a pas fait de mal.

31. Ne sois point jaloux d'un homme injuste, et ne choisis aucune de ses voies, — 32. car Dieu a en horreur les pervers et (réserve) son secret aux hommes droits. — 33. Sa malédiction (pèse) sur les maisons des méchants, mais il bénit la demeure des justes.

34. Certes, il dévoile la moquerie des moqueurs, et donne aux humbles la grâce¹. — 35. Les sages ont l'honneur en partage; quant aux sots, leur ignominie est grande.

IV

1. O enfants, écoutez la leçon des pères, et prêtez l'oreille, pour connaître la raison, — 2. car je vous ai donné un bon enseignement, à savoir ma loi; ne l'abandonnez pas. — 3. Car moi aussi, j'étais, comme vous, un fils pour mon père, (un enfant) délicat et unique pour ma mère. — 4. (Mon père) m'a instruit et m'a dit : « Que ton cœur retienne mon discours; garde mes préceptes et tu vivras. — 5. Acquiers la sagesse et la raison. N'oublie pas, et ne dévie pas des paroles de ma bouche. — 6. Ne les abandonne pas, elles te garderont; aime-les, elles te protégeront. — 7. Le commencement de la sagesse consiste à l'acquérir et tu arriveras à l'acheter pour toute ta fortune. — 8. Donne-toi entièrement à elle, et elle t'élèvera; elle t'honorera si tu t'attaches à elle. — 9. Elle mettra sur ta tête un diadème de grâce, et elle t'abritera sous une couronne de gloire. »

¹) De manière qu'on reconnaisse la nature des uns et des autres.

9. Honore Dieu avec ta fortune et avec les prémices de toutes tes récoltes. — 10. Alors tes granges se rempliront de produits abondants et tes cuves déborderont de moût.

11. Ne dédaigne pas, ô mon fils, les leçons de Dieu, et ne sois pas lassé de ses avertissements, — 12. car Dieu avertit celui qu'il aime, agissant à son égard comme il plaît au père d'agir envers son fils.

13. Heureux l'homme qui a trouvé la sagesse, et à qui la raison a été accordée¹! — 14. car en faire le commerce vaut mieux que faire le commerce de l'argent, et le produit qu'on en tire vaut mieux que l'or fin. — 15. Elle est plus précieuse que les pierres, et rien de ce que tu désires ne la vaut. — 16. La longévité est à sa droite, et à sa gauche la richesse et l'honneur. — 17. Ses chemins sont les chemins de la félicité et ses sentiers (conduisent au) bonheur. — 18. Elle est l'arbre de vie pour ceux qui la saisisent, et ceux qui la soutiennent sont dans la bonne voie.

19. Dieu a fondé la terre avec sagesse et a disposé les cieux avec raison. — 20. Par sa science, les masses d'eau ont jailli, et par elle les hauteurs (célestes) distillent la rosée. — 21. Donc, ô mon fils, que cela² ne s'écarte pas de tes yeux, garde la doctrine et la réflexion. — 22. Elles seront la vie pour ton âme, la grâce (d'une parure) pour ton cou.

23. Alors, tu suivras ton chemin avec assurance, et ton pied ne se heurtera à rien. — 24. Lorsque tu te coucheras, tu seras sans crainte, et lorsque tu dormiras, ton sommeil te sera doux. — 25. Ne redoute pas la terreur soudaine, ni le tumulte des méchants, quand il s'avance, — 26. car en Dieu sera ta confiance, il empêchera ton pied d'être pris (au piège).

27. Ne refuse pas le bienfait aux gens (qui le demandent)³, lorsque tu as les moyens de le faire.

1) Dans le premier membre du verset, il est question de la sagesse acquise par les recherches, dans le second de celle que Dieu a implantée dans la nature de l'homme.

2) Dans le commentaire, S. paraît surtout penser à la sagesse, qui produit l'équilibre du monde.

3) C'est-à-dire qu'il ne faut pas trop s'enquérir s'ils méritent ou non la charité.

qui abandonnent les sentiers de la droiture et qui suivent les voies ténébreuses, — 14. de ceux qui sont heureux de faire le mal et se réjouissent de le varier¹, — 15. dont les voies sont difficiles et qui prennent des chemins détournés. — 16. Toutes les voies de la femme d'autrui, de l'étrangère aux paroles doucereuses, — 17. qui abandonne l'ami de sa jeunesse, et a oublié l'alliance (consacrée) par Dieu. — 18. Elle a incliné sa maison vers la mort, et ses voies (conduisent) vers les trépassés. — 19. Tous ceux qui entrent chez elle ne reviendront plus, et ils n'atteindront pas les chemins de la vie (future). — 20. (Je dis ceci) pour que tu marches dans la route des gens de bien, et que tu gardes les voies des justes².

21. Certes, les hommes droits habiteront le monde et les gens intègres y resteront; — 22. les méchants en seront retranchés et les perfides en seront effacés.

III

1. Mon fils, n'oublie pas ma loi, et que ton cœur garde mes préceptes, — 2. car ils augmenteront la durée de ton existence, tes années de ta vie et ton bonheur. — 3. Que la bonté et la vérité ne te quittent point; mais attache-les à ton cou et inscris-les sur les tablettes de ton cœur. — 4. Alors, tu trouveras la grâce et le (renom) d'un esprit juste aux yeux de Dieu et des hommes.

5. Confie-toi à Dieu sincèrement et ne t'en remets pas à ta raison. — 6. Dans toute ta conduite, reconnais (ce que tu) lui dois), alors il aplanira tes voies. — 7. Ne sois pas sage à tes propres yeux, crains Dieu et évite le mal. — 8. Ce sera une guérison pour tes articulations et un breuvage pour tes os.

1) C'est-à-dire de passer d'une mauvaise action à une autre.

2) D'après S., le premier membre de phrase se rapporte aux femmes et le second aux hommes.

fondront sur vous le malheur et la détresse. — 28. Alors il m'appelleront et je ne leur répondrai pas; ils me chercheront et ne me trouveront pas, — 29. en raison de ce qu'ils ont haï la science, et qu'ils n'ont pas choisi la crainte de Dieu, — 30. qu'ils n'ont pas voulu de mon conseil, et ont rejeté toutes mes remontrances, — 31. qu'ils goûtent donc du fruit de leurs opinions, et qu'ils se rassasient de leurs conseils; — 32. car l'insolence des insoucians les tue, et l'égarement des sots les perd. — 33. Mais celui qui m'écoute demeurera en sûreté, et à l'abri des terreurs de l'adversité.

II

1. O mon fils, si tu accueilles mon discours et que tu conserves auprès de toi mes préceptes, — 2. si tu prêtes l'oreille à la sagesse et que tu inclines ton cœur vers la raison, — 3. si tu invoques l'intelligence et tu que lances un appel à la raison, — 4. si tu les recherches toutes deux, comme on recherche l'argent, et fouilles après elles comme après des trésors, — 5. alors tu comprendras la crainte de Dieu et tu trouveras la connaissance de Dieu. — 6. Car Dieu donne la sagesse, et de sa parole (émanent) la connaissance et la raison. — 7. Il réserve aux hommes droits la doctrine ¹, il est un bouclier pour ceux qui marchent dans l'intégrité, — 8. protégeant les sentiers de la justice, et veillant sur les chemins de ses hommes pieux. — 9. Alors tu comprendras l'équité, la justice, la droiture, et toute bonne voie. — 10. Lorsque la sagesse entrera dans ton cœur et que la connaissance fera les délices de ton âme, — 11. la réflexion veillera sur toi, et la raison te protégera.

12. (La réflexion et la raison) te préserveront du mauvais chemin et de l'homme qui parle avec versatilité, — 13. de ceux

1) Nous traduisons ainsi l'arabe *fiqh* par lequel S. rend *touschiyyāh*. S. a en vue la science des pratiques religieuses, telle qu'elle a été développée par les docteurs.

donne pas la direction donnée par ta mère, — 9. car toutes deux sont un diadème de grâce sur ta tête et des colliers à ton cou.

10. O mon fils, si les pécheurs veulent te séduire, n'y consens pas, — 11. alors qu'ils te disent : « Viens avec nous, embusquons-nous pour (verser) du sang, guettons sans motif l'innocent ; — 12. faisons-le périr, comme (s'il descendait dans) la tombe, encore plein de vie, et comme s'il descendait dans la fosse, encore plein de santé. — 13. Nous trouverons tout trésor précieux, et nous remplirons nos maisons de butin. — 14. Mets ton lot avec le nôtre ; nous aurons tous la même bourse. » 15. O mon fils, ne va pas en route avec eux, écarte ton pied de leurs sentiers, — 16. car leurs pieds courent pour le mal ; et ils se hâtent pour verser le sang. — 17. C'est ainsi que le filet semble aux oiseaux être tendu sans but. — 18. Mais eux ils dressent une embûche pour (répandre) leur (propre) sang, et ils guettent leur (propre) vie. — 19. Telle est la voie que suit celui qui est avide de gain ; cette (passion) enlève la vie à celui qui en est possédé ¹.

20. La Sagesse lance un appel sur la place ; dans la rue elle fait entendre sa voix ; — 21. à l'entrée des ruelles elle invite, et aux ouvertures des portes dans la ville, elle se met à parler : — 22. Jusqu'à quand, ô insouciant, aimerez-vous l'insouciance, tandis que les gens moqueurs ² ont désiré pour eux-mêmes la moquerie et que les sots haïssent la science ? — 23. Si vous vous rendez à mes remontrances, je vous exposerai mon avis, et je vous ferai connaître mon discours. — 24. Parce que je vous ai appelés, et vous avez refusé (de venir), et que j'ai tendu la main et aucun de vous ne m'écoutait, — 25. que vous avez repoussé tous mes conseils, et n'avez pas voulu de mes remontrances, — 26. moi aussi je rirai de votre ruine, je me moquerai quand viendra ce que vous redoutez, — 27. quand votre terreur s'avancera comme la tempête, que votre ruine arrivera comme l'ouragan, et que

1) S. rattache le verset 18 au verset 16, et le verset 19 au verset 17.

2) Nous rendons ainsi l'arabe *dāhi*, par lequel S. a traduit *lēs*, bien que le dictionnaire arabe donne à *dāhi* le sens de rusé, trompeur. V. *Ousoul*, s. v., n. 63.

TRADUCTION DES PROVERBES

OU

LIVRE DE LA RECHERCHE DE LA SAGESSE

PREMIÈRE PARTIE

I

1. Proverbes de Salomon, fils de David, roi du peuple d'Israël, — 2. pour faire connaître la sagesse et la morale, et pour rendre compréhensibles les paroles de l'intelligence, — 3. et afin qu'on accepte l'instruction rationnelle, et (ce qui est) exact, nécessaire ou juste ¹; — 4. afin de donner aux insoucians de l'ardeur ², et aux jeunes gens le savoir et la réflexion. — 5. Le sage écoutera et en sera d'autant plus instruit, et l'homme sensé acquerra les artifices ³, — 6. pour faire comprendre la fable, l'interprétation, les discours des sages et leurs récits ⁴. — 7. La crainte de Dieu est ce qu'ordonne en premier la science; la sagesse et la morale, les sots les méprisent toutes deux.

8. Écoute, mon fils, la morale que te fait ton père, et n'aban-

1) S. applique, dans son commentaire, les quatre mots du texte à quatre conceptions différentes : 1° les vérités indiscutables, comme les vérités arithmétiques; 2° les vérités démontrables comme les théorèmes de la géométrie; 3° les devoirs rationnels; 4° les préceptes révélés.

2) Les idées s'effacent vite, si l'attention ne les fixe pas.

3) C'est-à-dire les moyens artificiels de garder dans la mémoire ce qu'on apprend.

4) D'après S., le texte a eu vue quatre enseignements : 1° les fables (qu'il est impossible de prendre dans le sens littéral); 2° l'interprétation des songes; 3° les paraboles des prophètes, d'où leurs interlocuteurs eux-mêmes tirent la moralité; 4° les paraboles que les prophètes accompagnent de la moralité.

donnent à l'étude de la Sagesse, les vérités abstraites de la raison. C'est pourquoi il s'est servi de comparaisons (*meschalim*) tirées de l'expérience journalière. Dans son introduction Saadia s'étend sur les diverses sortes de comparaisons (images, allégories, etc.) dont a usé Salomon.

Pour la caractéristique de l'exégèse de Saadia nous nous bornons à renvoyer à l'étude de M. Bondi¹. En outre, M. le professeur Bacher a promis de composer, pour la série des Œuvres complètes de Saadia, un mémoire spécial sur la grammaire et l'exégèse du Gaon.

1. *Das Spruchbuch nach Saadia*, Halle, 1888.

avons collationnée avec un manuscrit de la Bibliothèque royale de Berlin (Or. in-fol., n° 1203). Les textes des manuscrits de Londres et de Berlin se ressemblent beaucoup, tandis qu'ils diffèrent souvent de celui du manuscrit d'Oxford. Nous avons adopté généralement les leçons du manuscrit de la Bodléienne, qui nous paraît présenter le texte le plus authentique de la version de Saadia.

Les notes hébraïques, que nous avons mises au bas du texte arabe, contiennent : 1° les variantes importantes dans la version elle-même ; 2° l'explication des difficultés que présente le commentaire avec les corrections que nous avons cru devoir y faire, et l'indication des sources auxquelles Saadia a puisé, quand il ne les cite pas directement ; 3° un résumé aussi fidèle que possible du commentaire de Saadia. Nous avons voulu que ceux qui ignorent l'arabe fussent mis à même de se faire une idée exacte de l'exégèse du Gaon.

De plus, nous avons traduit complètement en français les *Proverbes* d'après la version de Saadia ; ainsi les personnes non versées dans les langues orientales pourront apprécier la manière dont Saadia a rendu en arabe l'original hébreu. Nous avons ajouté des notes françaises à notre traduction là où celle-ci ne rendrait pas assez clairement la pensée du Gaon ; ces notes donnent, en outre, les interprétations que Saadia, dans son commentaire, déclare admissibles, mais qu'il n'a pas fait entrer dans sa version.

Le livre des *Proverbes* est surnommé par Saadia livre de la *Recherche de la Sagesse*. Salomon, dit-il, a voulu dans cet ouvrage rendre accessibles à l'esprit de ceux qui s'a-

AVANT-PROPOS

Le présent volume contient la version arabe des *Proverbes* par Saadia, ainsi que le commentaire dont le Gaon l'a accompagnée. Ce commentaire n'existe que dans un manuscrit unique de la Bodléienne (Catal. Neubauer, n° 119). Grâce à l'obligeance du savant bibliothécaire d'Oxford, nous avons pu acquérir un décalque du manuscrit sur papier végétal. Nous avons donc sous les yeux une reproduction absolument exacte du texte du manuscrit, qui est en très bon état. Il n'y manque qu'un ou deux feuillets de l'introduction et la fin du dernier chapitre. Les premières lignes de l'introduction proviennent d'un fragment spécial, tiré d'une liasse de feuilles détachées, appartenant à la Bibliothèque de Saint-Pétersbourg et faisant partie du fonds Firkowitch. M. le docteur Harkawy a bien voulu nous envoyer une copie de ce fragment.

Pour la version même, nous avons à notre disposition, outre le manuscrit déjà cité, une copie très exacte d'un manuscrit du British Museum (Orient. 2375), que nous

VERSION ARABE
DES
PROVERBES

SURNOMMÉS LIVRE DE LA RECHERCHE DE LA SAGESSE

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYÔUMÎ

PUBLIÉE POUR LA PREMIÈRE FOIS ET ACCOMPAGNÉE DE

NOTES HÉBRAÏQUES

AVEC UNE

TRADUCTION FRANÇAISE D'APRÈS L'ARABE

PAR

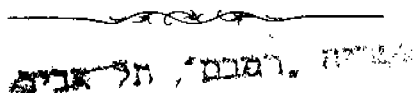
J. DERENBOURG

MEMBRE DE L'INSTITUT

ET

MAYER LAMBERT

PROFESSEUR AU SÉMINAIRE ISRAËLITE

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

28, RUE BONAPARTE, 28

1894

ŒUVRES COMPLÈTES

DE

SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

PUBLIÉES SOUS LA DIRECTION DE

J. DERENBOURG

MEMBRE DE L'INSTITUT

VOLUME SIXIÈME

VERSION ARABE DES PROVERBES

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE
DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

28, RUE BONAPARTE, 28

1894

ŒUVRES COMPLÈTES

DE

R. SAADIA BEN IOSEF AL-FAYYOÛMÎ

VOLUME SIXIÈME

VERSION ARABE DES PROVERBES

אל-פייאומי, רמב"ם, חל אב"ט